UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

IOANA-TEODORA BUTOI
TUDOREL BUTOI

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*

IOANA-TEODORA BUTOI
asistent univ. – avocat
TUDOREL BUTOI
Conf. univ. dr. psiholog expert criminalist
PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

CURS UNIVERSITAR
Ediţia a II-a
UNIVERSITATEA SPIRU HARET

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BUTOI, IOANA TEODORA
Psihologie judiciară – curs universitar
Ioana-Teodora Butoi, Tudorel Butoi, ediţia a II-a
Bucureşti.
Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2004

ISBN 973 – 725 – 152-0
Coperta: Stan BARON

CUPRINS

CAPITOLUL I

PSIHOLOGIA JUDICIARĂ PE TERENUL DREPTULUI (Noţiuni introductive – Deschiderea în materie)

1.1. Exigenţele psihologiei judiciare faţă de actul de justiţie.

Definiţia psihologiei judiciare. Premise

1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului

1.3. Obiectul psihologiei judiciare şi conexiunile interdisciplinare

1.3.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială şi cu alte ramuri ale psihologiei

1.3.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale ştiinţelor juridice

CAPITOLUL II

ACTUL INFRACŢIONAL DIN PERSPECTIVĂ EXPLORATORIE (Cazuistică specifică infracţiunilor de omor cu mobil sexual)

2.1. Actul infracţional din perspectivă exploratorie („scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta psiho-comportamentală – *profiler crime* – *Serial killers*

2.2. Componenta psihologică: motivul şi raţiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare)

2.3. Determinarea motivaţiei

2.4. Infractorii organizaţi (cei care îşi premeditează acţiunea – predilect finalizată de psihopatul sexual)

2.5. Infractorii dezorganizaţi (cei care nu-şi premeditează acţiunea – predilect finalizată de psihotici)

2.6. Clasificări

2.7. Violenţa interpersonală

2.8. Atacul cu viol şi/sau sodomia

2.9. Devianţa orientată către atac

2.10. Crima în serie

CAPITOLUL III

PERSONALITATEA INFRACTORULUI. ALGORITMUL INFRACŢIONAL Personalitate – Ecuaţie conjuncturală (situaţie) – Element declanşator

– Trecerea la act – Cuplul penal victimă-agresor

3.1. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară. Jean Pinatel – „nucleul personalităţii criminale”

3.2. Concepte, tipologii, particularităţi

3.3. Componentele personalităţii

3.4. Trăsăturile personalităţii

3.5. Tipuri de personalitate

3.5.1. Tipologia lui C.G. Jung – extravert-introvert

3.5.2. Valoarea tipologiilor

3.6. Personalitatea infractorului recidivist – „paradoxul criminal” – Eysenck – Mawrer

3.7. Particularităţile psihologice ale diferitelor categorii de infractori

3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor şi autoprotecţia victimală)

3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze şi cerc de bănuiţi

3.8.2. Strategii preventive şi de contracarare a victimizării.

PSIHOLOGIA MARTORULUI ŞI MĂRTURIEI (De la evenimentul judiciar la elementul testimonial)

4.1. Recepţia senzorială a evenimentului judiciar

4.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens

4.3. Memorarea evenimentului judiciar. Stocarea informaţiei în raport cu dinamica uitării

4.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar.

Evenimentul testimonial

4.5. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forţei probante a mărturiei

4.5.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei

4.5.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi cu părţile în proces

4.6. Repere particulare vizând mărturia şi martorul

4.6.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii în comportamentul juvenil

4.6.2. Psihologia martorului minor

4.6.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor…

4.6.4. Mărturia între bună şi rea-credinţă

4.6.4.1. Martorul de bună credinţă. Consecinţele disfuncţionale din perspectiva factorilor psihologici (Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos)

4.7. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului şi mediului de provenienţă. Mentalităţi. Cutume. Obiceiuri

4.8. Mărturia şi concordanţa conţinuturilor

4.9. Mărturia şi contradictorialitatea conţinuturilor

4.10. Reguli şi procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor.

Strategii şi atitudini în identificarea şi contracararea martorului de rea-credinţă

4.11. Raţionamente (deducţii/inducţii). Analogii. Interpretări asupra conţinutului mărturiei

INTEROGATORIUL JUDICIAR (ANCHETA) DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ (Strategii psihotactice)

5.1. Noţiuni introductive – distincţii şi conotaţii asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectivă psihologică)

5.2. Investigarea personalităţii din unghiul observaţiei

comportamentului expresiv
5.3. Problematica psihologică a relaţiei anchetator – anchetat…
5.3.1. Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară
5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare
5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare
5.4. Etape şi strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului
5.4.1. Etapele ascultării învinuitului sau inculpatului
5.4.2. Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuitului)
5.5. Aspecte psihologice privind exigenţele formulate faţă de persoana anchetatorului
5.5.1. Calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective ale anchetatorului
5.6. Intima convingere
5.7. Modele de conduită şi tipuri de anchetatori
CAPITOLUL VI
PSIHOLOGIA COMPORTAMENTULUI SIMULAT – VINOVĂŢIA CA TRĂIRE PSIHICĂ ŞI REALITATE JUDICIARĂ
Secţiunea I – COMPORTAMENTUL INFRACŢIONAL DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ
6.1.1. Consideraţii de psihologie judiciară asupra vinovăţiei ca atitudine psihică şi realitate juridică
6.1.2. Matricea infracţională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialităţii
6.1.3. Comportamentul infracţional din perspectiva reperelor sale psihologice
6.1.3.1. Dinamica secvenţelor comportamentale

6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic (mobilul, trebuinţa, motivul, idealul, concepţia, scopul etc.)

6.1.4. Matricea morală

Secţiunea a II-a – COMPORTAMENTUL SIMULAT

6.2.1. Noţiuni şi definiţii asupra comportamentului simulat

6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat

6.2.3. Indicatori verbali, motori şi fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie)

6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie în simulare

6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare şi teste de personalitate

Secţiunea III – DETECTAREA ŞTIINŢIFICĂ A CONDUITELOR DUPLICITARE (SIMULATE – MINCINOASE). UTILIZAREA TEHNICII *LIE DETECTOR POLIGRAPH*

6.3.1. Scurt istoric şi evoluţie în materie

6.3.2. Fundamentul ştiinţific al constatării stresului psihologic

6.3.3. Detecţia comportamentelor simulate privită din perspectiva legislaţiei române în vigoare

CAPITOLUL VII JUDECATA (Coordonate psihologice)

Secţiunea I PSIHOLOGIA MAGISTRATULUI

(Repere psihologice, exigenţe psiho-intelectuale şi moral-afective)

7.1.1. Comentarii juridice şi socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiţie

7.1.2. Consideraţii socio-juridice cu privire la implicaţia judecătorului în stadiul actual al societăţii româneşti aplicarea legii”

7.1.4. Profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv al

magistratului

7.1.4.1. Integritatea funcţiilor senzoriale

7.1.4.2. Gândirea

7.1.4.3. Memoria

7.1.4.4. Capacitatea înţelegerii psihologice (empatia)

7.1.4.5. Clarviziunea

7.1.4.6. Echilibrul. Toleranţa

7.1.4.7. Lipsa prejudecăţilor, a anticipaţiei sau simpatiei pentru justiţiabili

7.1.4.8. Buna-credinţă

7.1.5. Conotaţii psihologice asupra deliberării în pronunţarea sentinţei

Secţiunea II – AVOCATUL – PERSONALITATE ÎN TEMPLUL JUSTIŢIEI

282

A – Consideraţii generale

7.2.1. Talent şi vocaţie în arta avocatului

7.2.2. Inteligenţa în arta avocatului. Avocatul ca om de ştiinţă

7.2.3. Avocatul artist

7.2.4. Avocatul – profesionist al vocaţiei

7.2.5. Moral şi imoral pe terenul apărării

7.2.6. Personalitatea avocatului – profesionist şi strateg

B – Psihologia apărării – Metode psihologice utilizate de avocat

7.2.7. Persuasiune – Sugestie – Transparenţă

7.2.8. Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală)

7.2.9. Influenţarea convingerii intime. Procedee: argumentarea şi persuasiunea

7.2.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspiraţie, improvizaţie

7.1.3. Exigenţe morale, juridice şi social-etice impuse de

„Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de

Secţiunea III – DUELUL JUDICIAR

7.3.1. Instituţia judecăţii din perspectiva duelului judiciar

7.3.1.1. Instituţia judecăţii

7.3.1.2. Implicaţiile psihologice ale duelului judiciar

7.3.1.3. Consideraţii psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul contradictorialităţii în judecarea pricinii

7.3.1.4. Consideraţii psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii

7.3.1.5. Implicaţii psihologice privind imparţialitatea şi echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor

7.3.2. Problematica raportului apărare-acuzare. (Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului)

7.3.3. Testarea intersubiectivă, expresie a raţionamentului juridic al judecătorului

7.3.4. Prevenţiunea specială şi prevenţiunea generală ca efect al duelului judiciar

Secţiunea IV – PSIHOLOGIA INTIMEI CONVINGERI

(De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.4.1. Intima convingere – realitate mentală, cognitiv-afectivă, energizată volitiv

7.4.1.1. Definiţii. Consideraţii

7.4.2. Evaluarea şi coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat

7.4.2.1. Declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului

7.4.2.2. Declaraţiile părţii vătămate

7.4.2.3. Declaraţiile martorului

7.4.2.4. Înscrisurile

7.4.2.5. Înregistrările audio sau video

7.4.2.6. Fotografiile

7.4.2.7. Constatările tehnico-ştiinţifice

7.4.2.8. Constatările medico-legale

7.4.2.9. Expertizele

7.4.2.10. Mijloacele materiale de probă

7.4.3. Garanţii psihologice şi de personalitate ale intimei convingeri. (Exigenţe morale, exigenţe profesionale, exigenţe legale)

7.4.4. Problematica psihologică a deliberării şi opiniei separate

7.4.4.1. Deliberarea

7.4.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)

CAPITOLUL VIII

EROAREA JUDICIARĂ. MECANISME ŞI IMPLICAŢII PSIHOLOGICE

8.1. Punerea problemei

8.2. Erori judiciare – scurt istoric

8.3. Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare

8.5. Izvoare şi surse de eroare în demersul judiciar

8.5.1. Motivul probaţiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică (posibilităţi, limite, surse de eroare)…

8.5.2. Motivul cercetării judecătoreşti ca sursă de eroare.

(Instanţa vis-à-vis de eroarea judiciară)

CAPITOLUL IX

PSIHOLOGIA PRIVĂRII DE LIBERTATE (Detenţia penitenciară)

Secţiunea I – FĂPTUITORUL DIN PERSPECTIVA MEDIULUI PRIVATIV

9.1.1. Noţiuni generale. Puncte de vedere şi accepţiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate

9.1.2. Reglementări internaţionale privind tratamentul

infractorilor.
9.1.3. Consecinţele sociopsihologice ale privării de libertate
9.1.4. Mediul închis (închisoarea)
9.1.5. Problematica deţinutului
9.1.6. Potenţialul patogen al mediului privativ
9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ
12
9.1.8. Tratamentul diferenţiat în mediul privativ
9.1.9. Etichetarea socială
9.1.10. Paradoxul penitenciar
9.1.11. Psihologia individului care a săvârşit infracţiunea
9.1.12. Factorii implicaţi în determinarea comportamentului infractorului
9.1.13. Personalitatea infractorului
9.1.14. Caracteristici ale personalităţii şi modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea
9.1.15. Tipologia infractorului
9.1.16. Problematica recidivei şi factorii care influenţează recidiva
9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist
Secţiunea II – FENOMENE PSIHOSOCIOLOGICE ALE MEDIULUI PRIVATIV DE LIBERTATE
391
9.2.1. Şocul depunerii (încarcerării)
9.2.2. Percepţia deţinutului asupra pedepsei şi a mediului privativ
9.2.3. Fenomenul de prizonizare şi deprizonizare
9.2.4. Ierarhia şi statutul
9.2.5. Agresivitatea şi violenţa
9.2.6. Frustrarea
9.2.7. Problema frustrare-agresiune
9.2.8. Teritorialitatea

9.2.9. Stresul

9.2.10. Violenţa colectivă

9.2.11. Panica

9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele

9.2.13. Tulburări psihice

9.2.14. Suicidul

9.2.15. Homosexualitatea

9.2.16 Zvonul

9.2.17. Grup. Relaţii interumane

PSIHOLOGIA ACTULUI DE ADMINISTRAŢIE PUBLICĂ (Responsabilităţi profesionale şi implicaţii conjuncturale vizând relaţia funcţionar public – cetăţean)

10.1. Justiţia administraţiei publice din perspectivă psihologică

10.1.1. Consideraţii psihologice asupra implicaţiei funcţionarului public în înfăptuirea actului de justiţie

10.1.2. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală

10.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanţilor autorităţilor de stat

10.2.1. Laturi structurale ale personalităţii umane

10.2.2. Personalitatea şi comportamentul uman

10.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice

10.3. Factori psihologici implicaţi în relaţia interpersonală cetăţean – funcţionar public

10.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate

10.3.2. Determinanţi psihologici ţinând de temperament

10.3.3. Determinanţi psihologici ţinând de caracter

10.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcţionarul public şi public (grupuri sau mulţimi)

10.4. Concluzii

ANEXĂ. SUBIECTE EXEMPLIFICATIVE PENTRU UN EXAMEN
BIBLIOGRAFIE STRICTĂ

Capitolul I
PSIHOLOGIA JUDICIARĂ PE TERENUL DREPTULUI (Noţiuni introductive – Deschiderea în materie)[1]

1.1. Exigenţele psihologiei judiciare faţă de actul de justiţie.

Definiţia psihologiei judiciare. Premise

Actul de justiţie nu poate fi înţeles şi acceptat în afara dezideratului *princeps* care guvernează intenţia legiuitorului, şi anume: „aflarea adevărului”[2]. Numai aşa poate fi garantat scopul procesului penal: „constatarea la timp şi în mod complet a faptelor care constituie infracţiuni (NA. putându-se evita ghilotina, nu o dată ireparabilă, a erorilor judiciare), astfel ca orice persoană care a săvârşit o infracţiune să fie pedepsită potrivit vinovăţiei sale şi nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală[3]”.

Este limpede, aşadar că, înfăptuirea actului de dreptate, în efortul ecforării realităţii infracţionale sub aspectul său material obiectiv (fapta), se adresează nu unor concepte abstracte, ci unor realităţi concrete, aflate prin excelenţă pe terenul psihologiei judiciare: „persoana făptuitorului din perspectiva laturii sale subiective – vinovăţia”. Din această perspectivă, psihologia judiciară impune o serie de exigenţe fără îndeplinirea cărora actul de justiţie rămâne un exerciţiu steril, tehnicist, lipsit de credibilitate şi forţă, erodat continuu de propria-i

1 Vezi N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologie judiciară, Editura Şansa, Bucureşti, 1992 – selectiv, scurte extrase cap. I.

2 Codul de procedură penală Titlul I, Cap.I, art.3 – „...trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la faptele şi împrejurările cauzei, precum şi cu privire la persoana făptuitorului”.

3 *Codul de procedură penală*, Titlul I, Cap. I, art. L – „... procesul penal are ca scop constatarea la timp şi în mod complet a faptelor care constituie infracţiuni”.

ineficienţă şi căzând în desuetitudine.

Magistratul mileniului trei, motivat de simţul datoriei dusă până la capăt, nu poate fi decât un jurist competent şi, totodată, un fin psiholog.

În arsenalul ştiinţifico-tehnic al pregătirii sale, informaţiile pendinte ariei de aplicabilitate a psihologiei judiciare vor avea, aşadar, o prioritate absolută.

De altfel, în generozitatea sa ca ştiinţă şi practică, psihologia judiciară se adresează tuturor categoriilor de specialişti care participă la înfăptuirea justiţiei şi ale căror hotărâri produc un impact asupra destinului oamenilor aflaţi sub incidenţa legii.

Din această perspectivă, psihologia judiciară se defineşte drept „disciplină distinctă, cu un pronunţat caracter pragmatic, informativ-formativă şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, care are ca obiect studierea nuanţată şi aprofundată a fiinţei umane (persoana) implicată în drama judiciară, în scopul obţinerii cunoştinţelor şi evidenţierii legităţilor psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitelor umane cu finalitate judiciară sau criminogenă”[4].

Impactul psihologiei judiciare asupra demersului actului de dreptate este resimţit pe mai multe direcţii majore:

a) Pe de o parte, îl ajută pe magistrat la înţelegerea aprofundată şi nuanţată a individului uman (autor, victimă, martor etc.), participant la dramă judiciare şi, pe de altă parte, îi oferă un ajutor imediat, avertizându-l asupra propriilor sale limite caracterial-psihologice şi atitudinal-aptitudinale, exersându-i autocontrolul şi oferindu-i, totodată, acele strategii tehnice şi mijloace cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depăşite.

---

4 N.Mitrofan, V.Zdrenghea, T.Butoi, op.cit., p.3.

b) De asemenea, face ca magistratul să înţeleagă omul în complexitatea sa, prin sublinierea faptului că în viaţa psihică aplicarea legilor cauzalităţii mecanice este o eroare[5], comportamentul uman atât cel conformist, cât şi cel deviant – în lumina ştiinţei actuale – neputând fi înţeles decât în termeni probabilistici subordonaţi teoriei sistemelor[6] în viziune psihocibernetică.

c) Având deci de judecat omul, magistratul trebuie să-l privească din perspectiva persoanei, care în mod obişnuit acţionează raţional, de multe ori automat, nu o dată însă şi iraţional, justiţia în evoluţia ei tinzând prin intervenţie preventiv-ofensivă eficace să reducă şi să îngrădească din ce în ce mai mult potenţialul de iraţionalitate criminogenă al fiinţei umane.

d) Psihologia judiciară îi atrage magistratului atenţia asupra faptului că:

– A înţelege persoana umană[7] înseamnă a recunoaşte inegalitatea înzestrării native a indivizilor, recunoscând faptul că încă din codificarea genetică, oamenii nu sunt cu toţii la fel de permeabili actului de educaţie şi învăţare (interiorizare şi conformare a normei juridice) – limite individuale;

– Înţelegerea omului trebuie să însemne şi recunoaşterea inegalităţii şi a neomogenităţii mediilor sociale de provenienţă,

---

5 Tiberiu Bogdan, Probleme de psihologie judiciară, Editura Ştiinţifică, Colecţia Psyche, Bucureşti, 1973, p.9.

6 Şt. Odobleja, *Psihologia consonantistă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 500.

7 Studenţii vor aprofunda rapoartele de constatare telinico-ştiinţifică şi expertizele psihologice realizate din dispoziţia organelor de cercetare penală cu privire la profilul personalităţii autorilor unor infracţiuni grave sau ale unor martori care au influenţat hotărâtor cercetările vis-ă-vis, de asemeni, de personalitatea unor categorii speciale de victime – provocatoare, neglijente, minore etc. (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

medii care au virtutea de a exercita presiuni diferite, cantitative şi calitative, asupra tipurilor individuale cu necesităţi psihologice şi motivaţii diferite pentru fiecare caz în parte;

– Înţelegerea omului înseamnă şi faptul că prin înzestrarea nativă şi prin valorificarea sau nevalorificarea potenţialelor educaţionale, fiecare individ are o anumită rezistenţă faţă de tentaţii[8], ceea ce trece dincolo de aceste limite constituind *volens-nolens*, măcar parţial, o culpabilitate tacită a societăţii;

– Înţelegerea omului înseamnă şi cunoaşterea faptului că la omul normal mintal, atitudinile antisociale sunt, în general, reversibile. Studierea căilor de realizare a acestei reversibilităţi, elaborarea creatoare a noi sisteme mai rapide şi mai eficiente de reversibilitate înseamnă a abandona căile cu precădere punitive, angajând strategii extrapunitive şi esenţialmente constructiv-terapeutice[9].

e) Interpretând conduitele umane în raporturile interpersonale specifice actului de justiţie, magistratul este înarmat cu informaţiile referitoare la legităţile psihologice vizând cunoaşterea cât mai exactă a personalităţii şi sensibilităţii umane, a actului senzorio-perceptiv, a reprezentărilor memoriei, capacităţilor mental-cognitive şi a potenţialului afectiv-emoţional exercitându-şi competenţele la nivelul exigenţelor actuale iară a fi pândit tot timpul de riscul unor inadmisibile erori.

f) În final, dobândind solide cunoştinţe de psihologie, magistratul implicat în actul de dreptate, mai ales în cazurile complexe, grave, va şti când şi cum să apeleze la serviciile cabinetelor de psihologie judiciară şi a specialiştilor

---

8 Vezi concepţia lui Jean Pinatel – *Ecuaţia personală în trecerea la act.*

9 Vezi conceptele de *probaţiune* în reeducare – metodele *art-terapiei* şi *„psihodramei”* în retuşarea personalităţii deţinutului.

psihologi[10]", din ce în ce mai prezenţi în criminalistica modernă[11], în vederea valorificării unor rapoarte de expertiză sau constatări tehnico-ştiinţifice specifice psihologiei judiciare.

1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului

Fundamentarea prezenţei psihologiei judiciare pe terenul dreptului este demonstrată de faptul că înainte de a fi existat raporturile de drept, în societate au evoluat raporturi naturale, interumane, cu conţinut şi motivaţie psihologică, interesele părţilor fiind determinate de motivaţii şi scopuri, energizate de mobilizarea voinţei fizice şi psihice a agenţilor de drept, precedate sub aspect cognitiv de mai mult sau mai puţin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii şi anticipării urmărilor.

În sens exemplificativ ne vom opri asupra instituţiei cardinale a raporturilor de drept şi anume voinţa (a cărei sorginte primordial psihologică este dincolo de orice comentariu). Actele juridice din toate timpurile sunt rezultatul voinţei juridice – „înţelegeri" – a agenţilor de drept (persoane fizice, persoane juridice), în literatura juridică străină plecându-se de la principiul libertăţii contractuale în sensul ei cel mai general. Voinţa juridică s-a bazat pe conceptul de libertate şi iniţiativă individuală a agentului juridic.

Agentul juridic pentru a-şi exprima libertatea contractuală are garantată exprimarea voinţei libere, manifestă prin

---

10 Codul de procedură penală Titlul III, Cpt.III, Secţ.IX, art. 112 – *…este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei, organul de urmărire penală poate folosi cunoştinţele unui specialist.*

11 Vezi tehnica *lie detector* şi sistemul *psihocrim* (în consens cu preocupările americane – *serial crime*, italiene *scena del crimen, modus operandi)*, „Revista de psihocriminalistică", an II, nr.3, Fondaţiunea Alecu Bagdat, Rm.Sărat, 1999, pag.25/65.

producerea de efecte juridice care, evident, se bazează pe conceptul psihologic de voinţă în toată amplitudinea sa psihologică. De fapt. Voinţa juridică este considerată, în întreg sistemul de drept, ca o categorie cardinală sau perenă de care depinde evoluţia întregii ordini juridice şi include o corelare între voinţele private la nivelul domeniului privat şi voinţa colectivă la nivelul instituţiei statale şi al societăţii civile. În cazul statului de drept, echilibrul între individ şi societate are la bază tot efectul voinţei juridice în accepţiunea sa de consens.

Dacă vrem să ne reprezentăm exact forţa voinţei juridice este suficient să reflectăm asupra spectaculoaselor rezultate obţinute recent în dreptul internaţional: unificarea Germaniei şi pulverizarea zidului Berlinului, consensul între state şi puteri cu interese altminteri deosebite, voinţa juridică reconciliind interesele statelor respective şi oglindindu-se în acte de drept internaţional.

Toate aceste consideraţii reflectă dimensiunea psihologică a dreptului, insuficient cercetată atât la noi, cât şi pe plan internaţional.

Voinţa juridică exprimată în acte juridice consensuale de formă autentică (scrisă), trebuie să se manifeste în afara oricăror vicii de consimţământ. Problema este de a şti dacă realmente voinţa exprimată în actele juridice este neviciată, dacă voinţa liber exprimată este conformă cu cea internă.

În ultimă instanţă, a decide dacă un act este valabil din punctul de vedere al exprimării voinţei sale, înseamnă o analiza psihologică introspectivă. Metodele utilizate în prezent sunt relative cu privire la aceste aspecte, sistemul probator clasic neputând realiza întotdeauna acest obiectiv fundamental. Teama rezultă din existenţa actelor juridice simulate, vânzări deghizate, care, după experienţa ilicită, pot constitui convenţii secrete şi convenţii aparente faţă de terţi. De aici rezultă faptul că dimensiunea psihologică în dreptul civil vis-à-vis de categoria

juridică şi psihologică a voinţei este o problemă de esenţă. Soluţia este utilizarea mijloacelor moderne de detecţie a comportamentului simulat în cauzele civile, declaraţii ale părţilor contractante în afaceri comerciale, mărturii depuse în cauze civile etc. Numai aşa părţile contractante pot să-şi tatoneze reciproc acordurile, corespondenţele între voinţa liber exprimată şi voinţa internă.

În ce priveşte vinovăţia, noţiune indiscutabil psihologică, distinsul prof. Univ. Dr. Constantin Mitrache, subliniază următoarele: „Vinovăţia există când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenţie sau din culpă”[12], evidenţiind în continuare subtile diferenţieri, primordial psihologice[13] şi, evident, cu ulterioare efecte sub aspect juridic, după cum urmează:

1. – fapta este săvârşită cu intenţie când infractorul:

a) prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârşirea acelei fapte (intenţie directă); b) prevede rezultatul faptei sale şi, deşi nu-l urmăreşte, acceptă posibilitatea producerii lui (intenţie indirectă);

2. – fapta este săvârşită din culpă când infractorul:

a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (uşurinţa);

b) nu prevede rezultatul faptei sale, deşi trebuia şi putea să-l prevadă (neglijenţa);

3. – intenţia depăşită (*praeterintenţia*) – formă mixtă: intenţia şi culpa reunite – săvârşirea unei fapte cu intenţie şi producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit şi acceptat

12 Constantin Mitrache, Drept penal român – partea generală, Editura Şansa, Bucureşti, 1995, p. 12.

13 În seminarii se vor studia cauze complexe soluţionate definitiv. Din declaraţiile inculpaţilor se vor evidenţia elementele care conduc către conturarea vinovăţiilor sub forma intenţiei şi culpei – vezi cazul Valache – omor, şi cazul Andrieş Marta Isabella – omor prin împuşcare. (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

de făptuitor prin săvârşirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deşi trebuia şi putea să-l prevadă. Esenţială este împrejurarea că făptuitorul săvârşeşte o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care rezultat se amplifică devenind mai grav şi realizând conţinutul unei alte infracţiuni (ex. Lovituri cauzatoare de moarte – art. 183 C.pen.), ori o variantă agravantă a infracţiunii iniţiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei – art. 211 C.pen.).

Vinovăţia, din punct de vedere psihologic, este o atitudine rezultantă a interacţiunii conştiinţei cu voinţa (factorul cognitiv şi volitiv). Voinţa – pentru a exista – cere o atitudine conştientă în sensul că făptuitorul îşi dă seama, are reprezentarea acţiunilor sau inacţiunilor sale, al rezultatului acestora (ca urmare, socialmente periculoasă în raport cu valorile ocrotite de lege) şi săvârşite cu voinţă, aceste acţiuni mobilizându-i energia fizică şi psihică în sensul realizării rezultatelor urmărite.

În esenţă, voinţa de a săvârşi fapta este determinată numai după reprezentarea în conştiinţa făptuitorului a urmărilor socialmente periculoase ale faptei. (N.A. – Vinovăţia nu poate exista, cu alte cuvinte, la săvârşirea unei fapte dacă făptuitorul nu a voit aceea faptă – constrângere – ori nu a putut avea reprezentarea rezultatului din cauze neimputabile lui – lipsa discernământului).

Similar, în încheieri, rechizitorii, pledoarii, sentinţe etc., abundă noţiuni prioritar psihologice: minor-minorat, responsabilitate-iresponsabilitate, agresivitate, afect, duplicitate-simulare-minciună, atenţie, raţionament, memorie, temperament, convingere intimă, prevedere, deliberare, mobil, scop, voinţă, conştiinţă etc., fără a mai vorbi despre faptul că în însăşi esenţa lor o serie de instituţii procesual penale sunt intrinsece psihologicului: confruntarea, percheziţia, reconstituirea, experimentul judiciar, interogatoriul (ancheta, audierea etc.), motiv pentru care, o dată mai mult, magistratul

este ţinut să aprofundeze terenul psihologiei judiciare[14].

1.3. Obiectul psihologiei judiciare şi conexiunile interdisciplinare

Coordonatele majore care definesc preocupările şi conturează obiectul psihologiei judiciare se profilează a fi următoarele:

A. Definirea domeniului de referinţă, din perspectiva:

a) preocupărilor teoretice:

de a-şi organiza şi îmbunătăţi aparatul teoretico-conceptual cu care operează şi, pe de altă parte, de a asigura funcţionalitatea acestui construct; de a elabora modele teoretico-explicative privind etiologia unor fenomene psihice de care se ocupă în mod preponderent; de a urmări validarea unor modele conceptuale teoretico-explicative, elaborate de psihologia generală şi psihologia socială, în urma testării acestora pe terenul specific activităţii judiciare; de a oferi informaţii în vederea susţinerii unor modele ştiinţifice elaborate de psihologia generală şi psihologia socială;

b) preocupărilor practic-aplicative:

de a-şi elabora o metodologie specifică de cercetare-investigare a realităţii psihice din domeniul judiciar; de a surprinde şi evidenţia prin intermediul cercetării concrete, legităţi şi regularităţi specifice fenomenelor psihice din domeniul de studiu; de a oferi organelor judiciare informaţii pertinente şi utile privitoare la realitatea psihică în sistemul judiciar; de a ajuta efectiv organele judiciare în a stabili adevărul şi a aplica legea. În acest sens, psihologia judiciară are un rol important în a contribui la evitarea comiterii unor erori judiciare datorate unor cauze psihologice; de a contribui la

14 În seminarii, studenţii vor face analiza pe text, aprofundând conotaţiile realităţilor psihologice şi contextul juridic în care speţele au fost soluţionate (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

elaborarea unor programe recuperative şi de a testa eficienţa acestor programe în cadrul instituţiilor sociale specifice; de a contribui prin mijloace specifice la organizarea unor programe de acţiune socială preventivă; de a oferi asistenţă psihologică[15] concretizată în expertizele de specialitate oferite atât organelor judiciare pe parcursul procesului penal, cât şi infractorilor, atât pe perioada detenţiei, cât şi în perioada postdetenţională.

B. Analiza psihologică a actului infracţional – algoritmul infracţional – din perspectivă exploratorie („scena crimei" – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta sa psiho-comportamentală – profiler crime).

C. Problematica psihologică a mărturiei şi martorului – abordare complexă care debutează reliefând premisele psihologice ale mărturiei, legile recepţiei senzoriale în formarea depoziţiilor testimoniale, limitele psihofiziologice ale sensibilităţii, influenţa feciorilor obiectivi şi subiectivi în procesele perceptive, calităţile proceselor de memorare oglindite în potenţialele de reproducere şi recunoaştere, aprecierea mărturiei în raport cu personalitatea şi interesele

15 Unii autori subliniază faptul că precizarea obiectivelor psihologiei judiciare trebuie să se facă ţinându-se seama, în primul rând, de cei ce vor beneficia şi vor utiliza efectiv cunoştinţele şi rezultatele cercetării în acest domeniu. Astfel, în opinia lui Stanley Brodsky, Psychologist in the Criminal Justice System, (Univ.of Illinois, Press, 1973, pag. 16), cunoştinţele de psihologie judiciară sunt adresate atât celor ce administrează justiţia (vezi Gaetano De Leo, Manuale di psicologia gi uri di ca, Ed. U.L.E.D., Milano, 1995), şi care utilizează şi beneficiază de serviciile psihologice, cât şi psihologilor care au mai puţină tangenţă cu agenţiile judiciare. în acest sens, rolurile şi activităţile psihologiei judiciare sunt foarte largi şi foarte variate: Care sunt factorii determinanţi ai comportamentului infracţional? Care sunt mecanismele psihologice şi psihosociale implicate in activitatea infracţională? Care sunt mecanismele recidivei? Care sunt caracteristicile personalităţii criminale? Care este eficienţa modalităţilor frustrant-punitivo- recuperatorii? etc.

martorului în cauză, precum şi problematica bunei-credinţe.

D. Analiza psihologică a interogatoriului judiciar, din perspectiva relaţiei interpersonale de tip special care opune parametrii ecuaţiei anchetat-anchetator, pleacă de la psihologia infractorului, evidenţiind ample aspecte psiho-comportamentale şi de contact interpersonal, oglindite în atitudini şi forme de manifestare ale conduitei (sincere sau simulate) persoanei care face obiectul interogatoriului judiciar. Din această perspectivă sunt abordate inclusiv limitele anchetatorului şi magistratului, tributare structurilor lor temperamental-caracteriale, ilustrând existenţa diferitelor tipologii şi conduite care pot apare pe parcursul anchetei judiciare şi îndemnând, totodată, la serioase reflecţii şi atitudini de autocontrol.

E. Domeniul investigării erorii judiciare[16], care insistă asupra declicului etiologic şi asupra mecanismelor complexe implicate în eroarea judiciară (disfuncţii psihologice în prelucrarea şi interpretarea elementelor probaţiunii, în formarea mărturiei judiciare, în derularea duelului judiciar, în deliberarea completului şi sentinţei etc.).

F. Psihologia judecăţii pe coordonatele a patru mari direcţii: duelul judiciar[17] (acuzare, apărare, testare intersubiectivă etc.), psihologia intimei convingeri (evaluarea şi coroborarea probelor, psihologia deliberării, opinia separată etc.), personalitatea magistratului (integritatea senzorio-perceptivă, gândirea, capacitatea empatică, intuiţia, buna-credinţă etc.) şi psihologia apărării din perspectiva apărătorului.

G. Comportamentul simulat – indici orientativi asupra

16 La seminarii se vor face analize de speţe în care varii disfuncţii au condus la grave erori judiciare (Din arhiva personală a autorului – T.B. Cazul „Anca”).

17 La seminarii se va face analiza unor rechizitorii şi, respectiv, a unor pledoarii în cauze celebre (Din arhiva personală a autorului – T.B. Cazul „Mihalea”).

credibilităţii rezonabile vizând sentimentul de vinovăţie, detectarea ştiinţifică a conduitelor simulate.

H. Psihologia detenţiei penitenciare, consecinţele psihologice ale privării de libertate – frustrarea penitenciară – comportamente generate de izolarea penitenciară, tipologii şi caracteristici ale deţinutului încarcerat, perspective moderne asupra retuşării personalităţii şi reinserţiei sociale.

I. Conduitele dizarmonice din perspectiva expertului psiholog şi a psihologiei judiciare. Domeniu deosebit de complex care debutează cu simularea şi care, după investigarea principalelor disfuncţii ale proceselor şi funcţiilor psihice, reiterează norma de periculozitate a conduitelor hetero şi autodistructive din perspectiva instituţiei discernământului şi responsabilităţii.

J. Problematica psihologică a actului de administraţie publică pune funcţionarul statului în slujba cetăţeanului şi a intereselor sale private. Ecuaţia raportului funcţionar-cetăţean vizează o realitate extrem de complexă începând de la doleanţele petiţionarului simplu până la psihologia mulţimilor. Sunt trecute în revistă implicaţii psihologice cu un înalt grad de reciprocitate şi finalitate sub aspect judiciar.

1.3.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială şi cu alte ramuri ale psihologiei

Faptul că adâncirea cunoaşterii unor domenii ştiinţifice reclamă interdisciplinaritatea, nu mai este de mult o noutate. La graniţa dintre ştiinţe există domenii conexe interdisciplinare care-şi „întind mâna”, împrumutându-şi metodologii, cunoştinţe şi instrumentar în vederea conturării de noi adevăruri, care, devenind ulterior certitudini, vor consta ca „pământ desţelenit” şi vor fi reclamate puţin câte puţin ca ştiinţe independente. Exemplificativ, în studiul lumii vii, în domeniul tangent biologiei

şi chimiei, a luat naştere biochimia, cu resursa ei deosebit de spectaculară, genetica. Similar, în domeniul tangent psihologiei generale şi dreptului (ştiinţelor juridice) a luat naştere psihologia judiciară.

a) Relaţiile cu psihologia generală

Psihologia judiciară, definită ca disciplină formativ-aplicativă şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, al cărei obiect îl constituie studiul şi înţelegerea aprofundată şi nuanţată a personalităţii individului uman implicat în procesul judiciar, are legături de subordonare şi intercondiţionare reciprocă în primul rând cu *psihologia generală*, de la care împrumută şi aplică metode de abordare a domeniului, cunoştinţe asupra unor legi psihologice şi instrumente de investigaţie cu arie de largă aplicabilitate, constituind, dintr-un anumit punct de vedere, un domeniu experimental al psihologiei şi ai dreptului.

Studiind legile fenomenelor psihice, psihologia generală oferă o bază solidă pentru rezolvarea problemelor practice, specifice din cadrul sistemului activităţilor judiciare şi, invers, încercând să ajute la soluţionarea unor probleme practice prin ramura sa aplicativă, *psihologia judiciară*, îşi poate extrage şi fundamenta, din punct de vedere ştiinţific, adevărurile sale mai generale cu caracter de lege. Psihologia generală studiază general-umanul din psihic, ca reflectare în omul individual a planului general-social, alcătuit din ceea ce este comun întregii istorii a existenţei umane. De aceea, perspectiva de abordare a psihicului umane este mai abstractă şi mai generală. Ea oferă însă aparatul conceptual şi metodologic pentru disciplinele aplicative, deci şi pentru psihologia judiciară, care, la rândul ei, este adaptată specificului preocupărilor proprii ale acestora.

Psihologia judiciară verifică o serie de informaţii asupra legităţilor evidenţiate de psihologia generală într-un compartiment distinct al existenţei umane şi, totodată,

furnizează noi informaţii, evidenţiază noi aspecte cu caracter de legitate specifice domeniului, în urma cercetărilor şi investigaţiilor efectuate.

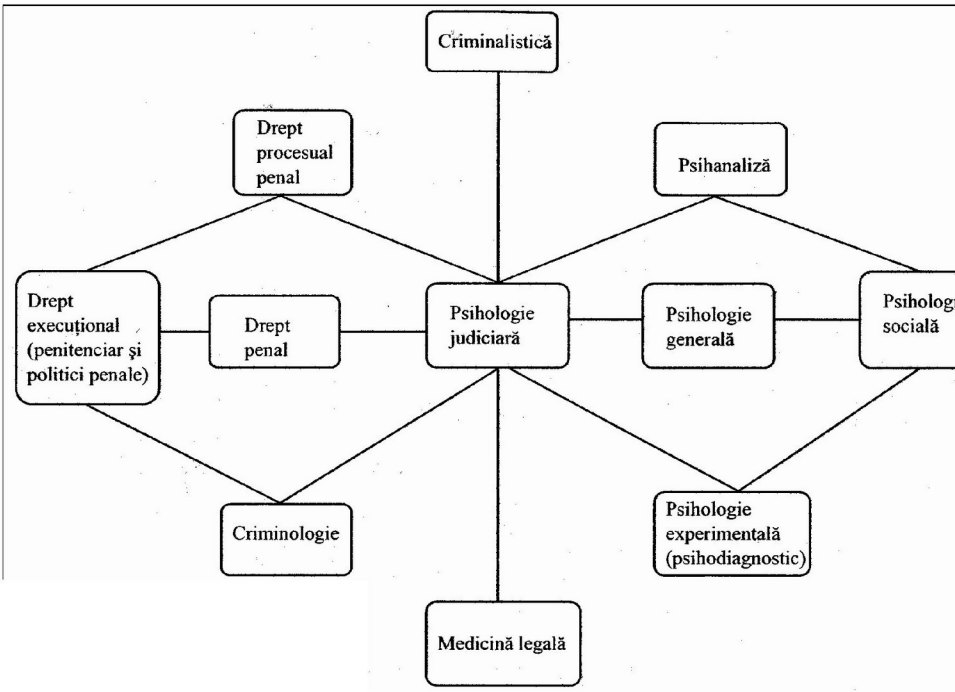

Fig. 1. Relaţiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei şi cu unele ştiinţe juridice

În opinia unor autori[18], în cadrul psihologiei aplicate trebuie diferenţiată *psihologia aplicată generalizată*, de *psihologia aplicată specializată*. În timp ce prima s-ar ocupa de psihodiagnoză, de organizarea şi optimizarea diferitelor activităţi, psihologia aplicată specializată se ocupă de

18 P.Popescu-Neveanu, Dicţionar de psihologie, Editura Albatros, Bucureşti, 1978, p. 577.

activităţile concrete din diferite sectoare ale existenţei umane. Desigur, psihologia judiciară face parte din a doua categorie, însă ea încorporează activ şi adaptează o mare parte din strategiile, metodologia şi instrumentarul ce aparţine psihologiei aplicate generalizate.

b) Relaţiile cu psihologia socială

Datorită faptului că individul uman, care face obiectul studiului şi al psihologiei judiciare, este participant la drama judiciară, se recunoaşte implicit legătura psihologiei judiciare cu *psihologia socială*, care, la rându-i, îi va oferi metodologie, instrumentar şi cunoştinţe necesare înţelegerii apariţiei şi dezvoltării dramei judiciare, precum şi a protagoniştilor acesteia în mediul lor social natural de evoluţie, în colective şi medii, grupuri şi subculturi sociale.

Legătura cu psihologia socială este atât de strânsă, încât unii autori consideră psihologia judiciară ca fiind una din ramurile aplicative ale psihologiei sociale. Astfel, pentru P.Golu, psihologia social-juridică se ocupă de studiul aspectelor psihologice implicate în relaţiile dintre legislaţie şi conduita vie a indivizilor, conştientizarea şi cunoaşterea de către cetăţeni a normelor social-juridice, cauzele şi consecinţele abaterii de la ele, căile redresării comportamentelor care vin în conflict cu normele social-juridice (comportamente infracţionale), problemele psiho-sociale ale delincvenţei juvenile şi al remedierii ei etc.[19]. Tot în această direcţie, T. Bogdan[20] consideră psihologia judiciară ca o parte aplicată a psihologiei sociale care urmăreşte să descopere acele mijloace psihologice care pot contribui la o mai adecvată stabilire ştiinţifică a adevărului material, deci la o mai echitabilă administrare a justiţiei.

---

19 P.Golu, Psihologie socială, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1974, p.35.

20 211 Tiberiu Bogdan, op.cit., p.30.

Desigur, fără a neglija raporturile cu psihologia generală, psihologia judiciară este, într-adevăr, foarte strâns legată de psihologia socială, care, studiind planul particular-social din construcţia omului, se caracterizează printr-o abordare mai concretă a omului, urmărind efecte individuale şi de grup ale unor determinări concret-istorice[21]. Pentru psihologia judiciară explicaţia psihosocială, bazată pe considerarea individului uman în contextul interacţiunilor sale cu grupurile de apartenenţă, cu alte persoane, cu normele social-morale şi social-juridice cu valoare reglatorie pentru conduita sa, se dovedeşte a fi deosebit de utilă pentru organizarea demersurilor sale teoretice şi practice.

c) Relaţiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei

Fără îndoială că, în organizarea demersului său teoretic şi practic, psihologia judiciară se va adresa şi altor ramuri ale psihologiei, cum ar fi: *psihodiagnosticul* şi *psihologia diferenţială*, care oferă date asupra tipologiilor şi a diferenţelor interindividuale. *Psihologia experimentală* oferă, de asemenea, date deosebit de interesante referitoare la instrumentarul investigatoriu ce poate ajuta la abordarea diferitelor componente ale personalităţii subiecţilor, în vederea, mai ales, a evaluării conduitelor simulate şi a posibilelor dezechilibre ce se pot finaliza criminogen. Trebuie subliniat ajutorul oferit de psihologia experimentală prin expresia ei psihofiziologică, la evaluarea funcţionalităţii analizatorilor atât de mult discutaţi în faza senzorio-perceptivă a mărturiei, cât şi pentru biodetecţia comportamentului simulat.

1.3.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale ştiinţelor juridice

21 P.Golu, *op.cit., p.25.*

Legătura psihologiei judiciare cu *ştiinţa dreptului* este reclamată de necesitatea de a oferi dreptului un instrumentar al interpretării corecte a conduitelor umane cu finalitate criminogenă. Din acest punct de vedere, dreptul îi limitează psihologiei judiciare aria de extensie, strict la conduita umană analizată din perspectiva normelor juridice (autor, martor, persoană bănuită, conduită simulată etc.) şi a soluţionării sub just temei a pricinilor judiciare. Astfel, cunoştinţele de psihologie judiciară contribuie, în *dreptul penal*, la aprecierea elementelor de culpă, vinovăţie, intenţie, prevedere, stare emoţională, conduită simulată, responsabilitate etc. Şi, în genere, prin transparenţa către subiectivul existent sub învelişul normei juridice, ajută la o bună dozare a pedepselor şi o justă încadrare a faptelor.

Legăturile *procedurii penale* cu psihologia judiciară se regăsesc în aceea că o serie întreagă de activităţi, cum ar fi: confruntarea, percheziţia, prezentarea spre recunoaştere, ascultarea etc., nu pot fi eficiente decât în măsura în care organele de cercetare vor avea cunoştinţele psihologice necesare cunoaşterii corecte a conduitelor umane, în raport cu a căror interpretare şi obiectivare actul procedural să aibă maximum de eficienţă sub aspectul aflării adevărului.

Relaţia cu *criminalistica* este biunivocă, regăsindu-se atât în aspectele teoretice, cât şi în cele practice ale ambelor discipline. În acest sens, cercetarea la faţa locului, reclamată de criminalistică, prilejuieşte o risipă de elemente psihologice asupra interpretării şi obiectivării în câmpul faptei a rezultatelor conduitei autorului. Numai cunoscând psihologie judiciară, criminaliştii vor putea trage concluzii juste cu privire la intenţiile, motivaţiile şi acţiunile autorilor şi victimelor acestora, anticipându-se conduitele de simulare, disimulare, victimizare, eludare a identificării, fabricare de alibiuri etc., toate acestea apte să ofere indicii de descoperire a autorilor şi probării

vinovăţiei acestora. În ceea ce priveşte tactica criminalistică, numai dacă ne referim la vasta şi complexa activitate de ascultare a învinuitului, este clară necesitatea cunoaşterii întregului registru al potenţialului psihologic al individului uman (învinuit, martor, victimă, organ judiciar, părţi, experţi etc.) implicaţi în drama judiciară.

Psihologia judiciară menţine, de asemenea, legături strânse cu *criminologia*, aceasta din urmă având sub lupă în mod expres conduita infractogenă din punct de vedere al genezei şi trecerii de la potenţial la act criminogen ca fenomen sociopsihologic. La rândul ei, psihologia judiciară oferă cu generozitate criminologiei date şi legităţi, instrumentar şi metodologie, susţinându-i cu tărie eforturile de sanogeneză şi ecologie morală.

Psihologia judiciară are legături de interdisciplinaritate şi cu *medicina legală*, căreia-i oferă tabloul psiho-comportamental şi caracterial al personalităţii umane ca infractor, ilustrând în mod nuanţat motivaţiile, tendinţele, potenţialul intelectual, acţionai, coeficientul de agresivitate, structura temperamentală şi echilibrul emoţional în vederea circumstanţierii conduitelor autorului din punct de vedere psihologic şi, ulterior, psihiatric, în legătură cu necesitatea juridică a stabilirii gradului de responsabilitate penală[22].

22 Arsenalul psihologic obiectivat în instrumentarul de investigaţie a personalităţii: Lticher, Szondy, Rorshach – tehnici proiective - sunt indispensabile concluziilor expertizei medico-legale psihiatrice.

Capitolul II
ACTUL INFRACŢIONAL DIN PERSPECTIVĂ EXPLORATORIE
– Cazuistică specifică infracţiunilor de omor cu mobil sexual –

2.1. Actul infracţional din perspectivă exploratorie

(„scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta psiho-comportamentală – *profiler crime* – *serial killers*)

Dincolo de identificarea şi prelucrarea urmelor materiale descoperite în câmpul faptei – preocupare ce intră predilect în sfera criminalisticii – suntem de părere că eforturile „*Anticrim*” ale mileniului trei vor fi orientate către „interpretarea comportamentelor umane cu finalitate criminogenă”.

Dacă „câmpul faptei” – expresie consacrată în criminalistica clasică – conduce către materialitatea obiectuală a urmelor clasice apte să permită conturarea probaţiunii şi identificarea autorilor, noile concepte între care: „scena crimei”, *„scena del crimen”” s*au în alt sens *„profiler crime”,* provoacă în direcţia acceptării unei realităţi dinamice în derulare, a secvenţelor comportamentale, forţând componenta psihologică a omului legii (procuror, judecător de instrucţie, organ de urmărire penală etc.) să interpreteze motivaţiile, intenţiile, habitudinile, raţionamentele, logica, sensul, organizarea conduitelor criminogene, în ideea conturării profilului psihologic, „amprenta comportamentală” aptă schiţării unei galerii de potenţiale portrete ale personalităţii pretabililor incluşi în cercurile de bănuiţi.

Profesionistul investigator – expertul psiholog – este chemat ca, în virtutea celor sus-menţionate:

1) să reproducă prin propria-i imaginaţie împrejurările şi acţiunile derulate de făptuitor, oferind organelor de urmărire penală „filmul crimei în dinamica sa”;

2) să-şi imagineze profilul făptuitorului, oferind organelor de urmărire penală, „amprenta sa psiho-comportamentală”;

3) să anticipeze „comportamentul următor pretabil” contracarând pentru viitor „mişcările” autorului prin intuirea versiunilor optime cu grad rezonabil de credibilitate în identificarea acestuia[23].

Toate acestea fac obiectul psihologiei judiciare din perspectiva impactului interdisciplinarităţii sale cu criminalistica clasică, pe coordonatele unei idei îndrăzneţe: „psihocriminalistica”.

Din aceste considerente, actul infracţional, ca expresie dinamică a comportamentelor criminogene, suferă impactul interpretării sale din perspectivă psihoexploratorie.

Literatura de specialitate, în sens clasic, de exemplu pentru omoruri, a evidenţiat o grilă de exigenţe căreia trebuie să-i răspundă investigarea ştiinţifică a acestui gen de infracţiune:

1. Ce s-a petrecut la locul faptei şi care sunt motivele crimei?

– Sens juridic – încadrarea juridică a faptei (viol, omor, suicid etc.);

– Sens psihologic (satisfacţie sexuală, suprimarea vieţii, însuşirea bunului, răzbunare, premeditare, jaf, interes material

23 Toate aceste deziderate vor fi satisfăcute la dispunerea lor de către organele de urmărire penală, fiind materializate în rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică semnate de specialistul psiholog-expert criminalist. Studenţii vor studia şi vor purta discuţii la seminarii asupra unor astfel de mijloace de probă: rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică şi expertize, utilizate în speţe complexe (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

etc.).

2. Omorul s-a comis pe locul unde s-a găsit cadavrul?

– Sens criminalistic (interpretarea urmelor traseologice şi dinamice);

3. Cine este ucis?

– Sens juridic;

– Sens criminalistic (identitatea victimei).

4. Când a fost comisă crima?

– Sens criminalistic (verificarea eventualului alibi);

– Sens medico-legal (modificări cadaverice etc.).

5. În ce fel s-a comis crima?

– Sens juridic;

– Sens psihologic (sub aspectul laturii subiective: intenţie, culpă, legitimă apărare etc.).

6. Criminalul a luat măsuri pentru ascunderea omorului şi în ce constau aceste măsuri?

– Sens psihologic (profilul psihologic al autorului, experienţa infracţională, duplicitatea, inteligenţa, simularea etc.).

7. Crima a fost comisă de o singură persoană sau de mai multe?

– Sens juridic (autorat, coautorat, complicitate etc.);

– Sens medico-legal (numărul şi felul leziunilor, raportul de cauzalitate leziune-armă de apărare sau atac, rezistenţa victimei, dinamica şi dispunerea leziunilor etc.).

8. Care sunt căile de acces ale criminalilor în câmpul faptei, în ce mod au părăsit câmpul faptei, cât timp au rămas acolo şi ce acţiuni au săvârşit?

– Sens criminalistic (interpretări dinamice şi traseologice);

– Sens psihologic (siguranţa, precipitarea, logica comportamentelor în derularea scenei crimei).

9. Cine este făptuitorul?

– Sens juridic (stabilirea răspunderii şi a pedepsei);

– Sens criminalistic (identificarea autorului).

10. Care sunt experienţele pozitive şi limitele investigaţiei ştiinţifice desprinse din soluţionarea cauzei?

– Sens juridic;

– Sens criminalistic;

– Sens psihologic (interpretarea modului de operare; ex: dacă este vorba de un criminal în serie?).

O problemă deosebită în perspectiva viitorului va fi, fără îndoială, abordarea psihoexploratorie a „scenei crimei" în cazurile care presupun investigarea omuciderilor de natură sexuală[24].

---

24 Sub aspect criminalistic şi medico-legal, vezi lucrarea Lt.cmd. (rez.) Vernon J.Geberth: *Investigarea omuciderilor de natură sexuală*, din care se desprind aspecte deosebit de interesante – citäm integral: Investigarea omuciderilor de natură sexuală implică proceduri elementare întrebuinţate şi în alte cazuri de omor; totuşi, un număr suplimentar de investigaţii trebuiesc făcute în aceste cazuri particulare. Aceste investigaţii depind atât de circumstanţele incidentului, precum şi de tipul de activităţi observate la locul crimei. De exemplu, în investigaţiile omorului de natură sexuală, motivul infracţiunii poate să nu fie întotdeauna la fel de clar ca în cazul omorului în scop de jaf sau al omorului organizat (premeditat) de tip «lovitură».

Anchetatorii experimentaţi în cazul omorurilor sunt conştienţi de faptul că omuciderile de natură sexuală pot implica atât victime homosexuale, cât şi heterosexuale, la fel copiii şi adulţii pot fi implicaţi, ambele categorii ca victime sau agresori. De asemeni, motivele pot include un număr de posibilităţi ce merg de la violenţa interpersonală şi viol cu omor, până la perversiuni sexuale şi crime în serie.

Un omor este clasificat ca «omor de natură sexuală», atunci când sunt observate dovezi de activitate sexuală la locul crimei sau pe corpul victimei. Acestea includ: tipul de haine sau lipsa lor; evidenţierea de lichid seminal pe lângă sau în corp; evidenţa leziunilor sexuale; poziţionarea «sexualizată» a corpului; dovezi ale substituţiei activităţii sexuale ca: masturbare, fantezie erotică sau ritualism. Multiple înjunghieri şi tăieturi ale corpului, precum şi plăgi tăiate la nivelul abdomenului victimei sunt, de asemenea, sugestive cu privire la motivaţia sexuală.

Un omor este clasificat ca «omor de natură sexuală», atunci când sunt observate dovezi de activitate sexuală la locul crimei sau pe corpul victimei. Acestea includ: tipul de haine sau lipsa lor; evidenţierea de lichid seminal pe lângă sau în corp; evidenţa leziunilor sexuale; poziţionarea «sexualizată» a corpului; dovezi ale substituţiei activităţii sexuale ca: masturbare, fantezie erotică sau ritualism. Multiple înjunghieri

---

Prezenţa lichidului seminal în vagin, gură sau rect, precum şi sperma descoperită pe exteriorul corpului sau pe haine sunt importante în determinarea tipului de activitate sexuală care a avut loc.

O cercetare atentă trebuie, întotdeauna, făcută asupra zonei înconjurătoare locului crimei, în vederea descoperirii de dovezi ale activităţii sexuale sau ale fanteziilor sado-masochiste. Astfel de dovezi pot apărea sub formă de cărţi pornografice, reviste, filme video sau fotografii găsite la locul crimei, ce descriu victima implicată în activităţi sexuale sau mesaje scrise lăsate de agresor, deopotrivă la locul crimei sau pe corpul victimei: măşti, frânghii, harnaşamenturi, bandă adezivă, «jucării» sexuale, lubrefianţi şi alte lucruri asociate în mod normal cu activitatea sexuală.

Omorul poate avea implicaţii sexuale chiar şi fără dovezi evidente sau observabile ale actului sexual sau activităţii sexuale, ca în omorurile psihotice, unde motivele nu sunt uşor decelabile. Dacă corpul este al unei femei sau al unui copil dezbrăcat sau parţial îmbrăcat, anchetatorii ar trebui să-l considere ca un posibil caz de crimă de natură sexuală

Investigarea locului crimei:

Un criminalist pregătit va examina locul crimei cu un dublu scop. Primul obiectiv este documentarea completă asupra evenimentelor prin intermediul fotografiilor (alb-negru şi color) şi/sau al filmării video a întregului loc al crimei. Al doilea obiectiv este să se asigure că a avut loc o cercetare atentă şi completă pentru oricare detaliu ce ar putea să furnizeze un indiciu atât cu privire la crimă, cât şi la identitatea criminalului, prin identificarea şi colectarea probelor după cum urmează:

⇒ proba lichidului seminal trebuie colectată cât mai curând posibil înainte de a fi distrusă sau pierdută. Petele de sânge, salivă şi păr (incluzând pieptănarea părului pubian), trebuie obţinută la locul crimei; probele ambalate corespunzător sunt trimise la laborator;

⇒ urmele probelor găsite pe victimă/sau pe hainele victimei trebuie colectate;

şi tăieturi ale corpului, precum şi plăgi tăiate la nivelul abdomenului victimei sunt, de asemenea, sugestive cu privire la motivaţia sexuală.

Prezenţa lichidului seminal în vagin, gură sau rect, precum şi sperma descoperită pe exteriorul corpului sau pe haine sunt importante în determinarea tipului de activitate sexuală care a avut loc.

⇒ vânătăile şi semnele victimei, incluzând prezenţa leziunilor sadice, trebuiesc notate;

⇒ corpul victimei trebuie examinat pentru a găsi urme de muşcături. Se vor colecta şi nota:

a) saliva de pe urma de muşcătură în vederea determinării grupei sanguine. Se vor folosi beţişoare sterile cu vată de bumbac 100% îmbibate cu apă distilată. *Important*: Se va lua o probă de control (etalon) de pe o altă zonă a corpului (lipsită de urme de muşcături);

b) se va fotografia muşcătura. Se va folosi un aparat de fotografiat 1x1 (modelul folosit pentru amprentare) şi se vor lua atât fotografii alb- negru, cât şi color. Se va utiliza un etalon de măsură în fotografie şi se va obţine un reper anatomic;

c) se va lua un mulaj (dacă este posibil) folosind materiale dentare.

⇒ locul crimei trebuie examinat pentru a determina dacă a avut loc o luptă. Prezenţa hainelor sfâşiate, nasturi lipsă, fâşii textile, semne pe pământ sau pe podea şi stropi de sânge, toate trebuie fotografiate, documentate şi colectate ca probe;

⇒ anchetatorul va colabora cu medicul-legist şi se va asigura că eşantioanele de probe sunt luate de pe corp (ex: păr din diferite zone ale corpului). În plus, spălătura vaginală, precum şi cea anală, nazală şi orală vor trebui cerute de la medicul patolog pentru evaluarea şi examinarea serologică;

⇒ fragmentele din unghiile degetelor de la mâini vor trebui obţinute în vederea analizei pentru a determina probele de sânge, piele sau păr provenite de la agresor;

⇒ dacă vreun suspect este reţinut, hainele lui trebuie luate în vederea examinării pentru probe fizice. Fiecare probă va trebui ambalată într-un ambalaj separat. Corpul suspectului va trebui examinat în vederea descoperirii de zgârieturi de unghii, muşcături sau alte indicaţii ale unei lupte violente. În plus, probe de sânge şi păr vor trebui obţinute (asiguraţi-vă că aceste probe sunt obţinute legal)".

O cercetare atentă trebuie, întotdeauna, făcută asupra zonei înconjurătoare locului crimei, în vederea descoperirii de dovezi ale activităţii sexuale sau ale fanteziilor sado-masochiste. Astfel de dovezi pot apărea sub formă de cărţi pornografice, reviste, filme video sau fotografii găsite la locul crimei, ce descriu victima implicată în activităţi sexuale sau mesaje scrise lăsate de agresor, deopotrivă la locul crimei sau pe corpul victimei: măşti, frânghii, harnaşamenturi, bandă adezivă, «jucării» sexuale, lubrifianţi şi alte lucruri asociate în mod normal cu activitatea sexuală.

Omorul poate avea implicaţii sexuale chiar şi fără dovezi evidente sau observabile ale actului sexual sau activităţii sexuale, ca în omorurile psihotice, unde motivele nu sunt uşor decelabile. Dacă corpul este al unei femei sau al unui copil dezbrăcat sau parţial îmbrăcat, anchetatorii ar trebui să-l considere ca un posibil caz de crimă de natură sexuală

Investigarea locului crimei:

Un criminalist pregătit va examina locul crimei cu un dublu scop. Primul obiectiv este documentarea completă asupra evenimentelor prin intermediul fotografiilor (alb-negru şi color) şi/sau al filmării video a întregului loc al crimei. Al doilea obiectiv este să se asigure că a avut loc o cercetare atentă şi completă pentru oricare detaliu ce ar putea să furnizeze un indiciu atât cu privire la crimă, cât şi la identitatea criminalului, prin identificarea şi colectarea probelor după cum urmează:

– Proba lichidului seminal trebuie colectată cât mai curând posibil înainte de a fi distrusă sau pierdută.

– Petele de sânge, salivă şi păr (incluzând pieptănarea părului pubian), trebuie obţinută la locul crimei;

– probele ambalate corespunzător sunt trimise la laborator;

– urmele probelor găsite pe victimă/sau pe hainele victimei trebuie colectate;

2.2. Componenta psihologică: motivul şi raţiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare)

O bună înţelegere a comportamentului uman[25] şi a naturii sexualităţii umane este o condiţie prealabilă, importantă pentru anchetatorul criminalist ce trebuie perfecţionată. Aceasta, împreună cu experienţa practică, asigură faptul că analiza adecvată a crimelor de natură sexuală poate fi inteligent urmărită.

Componentele comportamentului sexual se pot împărţi în trei segmente elementare: biologic (instinctiv), fiziologic (funcţional) şi emoţional (mental). Componenta emoţională sau mentală este cea mai puternică dintre cele trei segmente. Ar putea fi o presupunere logică aceea că *mintea controlează actul*, în sensul că mintea dictează ce este şi ce nu este excitant pentru un individ. Aceasta poate fi un considerent important când se analizează ce s-a întâmplat la locul crimei de natură sexuală.

Sexul este, de asemenea, un act senzitiv, implicând toate cele cinci simţuri: pipăit, văz, auz, miros şi gust. Fiecare simţ este implicat într-un grad diferit de la individ la individ, care asociază un mesaj sexual semnificativ la un anumit simţ. De exemplu: vederea unei femei îmbrăcată sumar poate fi excitantă pentru cineva, sau mirosul atunci când este legat de un anume parfum plăcut poate fi stimulul ce influenţează excitarea unei alte persoane. Acestea sunt răspunsurile perfect corespunzătoare, legate de sexualitatea umană atunci când mintea este stimulată de informaţii senzoriale semnificative.

---

25 Perspectiva psihoexploratorie ca procedeu de investigaţie (redată
aici prin exemplificarea omorurilor cu mobil sexual) este o strategie modernă
aplicabilă soluţionării versiunilor viabile şi în alte direcţii: sinucidere vero, ştergerea şi disimularea urmelor pentru a ascunde omoruri veritabile, omor deghizat în sinucidere etc.

Oricum, când stimularea este dusă la extrem şi un individ devine obsedat, cu simţurile exacerbate, începe să apară o deviaţie. Din această atracţie nesănătoasă poate rezulta o acţiune corespunzătoare în afara fanteziei, incluzând omuciderea.

De asemenea, oamenii care sunt inhibaţi sexual pot avea expresii sexuale neconvenţionale, care pot fi periculoase. Aceste răspunsuri sunt cunoscute ca *parafilia* („*paraphilias*" – o atracţie până la deviaţie). Exemple de activitate sexuală neconvenţională sunt: *voaierismul*, exhibiţionismul, travestismul şi fetişismul, care, în general, sunt considerate dăunătoare. Exemple de parafilia considerate periculoase sunt: sadismul, masochismul, sado-masochismul, pedofilia şi necrofilia. Dacă o activitate este considerată sau nu periculoasă, substituţia activităţii sexuale şi a activităţilor de natură psihosexuală se pot evidenţia chiar ele însele la anumite scene ale crimei de natură sexuală şi trebuie luate în considerare în determinarea motivaţiei.

Ştergerea şi disimularea urmelor pentru a ascunde omoruri veritabile, omor deghizat în sinucidere etc.

2.3. Determinarea motivaţiei

Un aspect extrem de important al investigării omorurilor este determinarea motivului uciderii.

Omuciderile de natură sexuală – incluzând violul cu omor şi uciderea – implică atât sodomia anală, cât şi orală, la fel ca şi alte acte de perversiune sexuală. Victimele, de obicei, sunt femei şi copii mici, iar ucigaşul este, de obicei, bărbat.

Omuciderile de natură homosexuală sunt chiar obişnuite şi implică victime bărbaţi ucişi de alţi bărbaţi, sau victime femei implicate într-un fel de relaţie de lesbianism şi sunt ucise de alte femei. Adesea, aceste cazuri implică metode sadice şi bizare.

În mod cert, sunt întrebări preliminare pe care un anchetator trebuie să le pună când examinează locul crimei: *Ce*

s-a întâmplat? *De ce s-a întâmplat*? *şi Cine ar fi putut să o facă*?

Examinarea locului crimei cu scopul de a identifica şi interpreta anumite detalii ce pot servi ca indicii asupra tipului de personalitate implicată este o tehnică excelentă în determinarea profilului mental al tipului de persoană care ar fi putut comite crima. Desigur sunt legături între aspectul psihologic al criminalului şi indiciile psihologice dezvăluite de locul crimei.

Cercetările efectuate de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI (*Behavioral Science Unit*) în domeniul omorurilor de natură sexuală a dezvăluit o remarcabilă consecvenţă în cadrul tipului de persoane ce comit anumite acte. Deşi există o gamă largă de diferenţe între infractorii care comit acte similare, aceşti infractori au, de asemenea, similarităţi şi trăsături comune.

2.4. Infractorii organizaţi (cei care îşi premeditează acţiunea – predilect finalizată de psihopatul sexual)

Delimitarea între organizat (premeditat) şi neorganizat (nepremeditat), elaborată de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI, este o descriere a tipologiilor criminale. Informaţia prezentată aici, aşa cum este ea legată de fenomenul infracţiunilor premeditate şi nepremeditate, este bazată pe studii şi cercetări ale Grupului de Studii Comportamentale, interviuri personale cu agentul supervizor Robert K.Ressler şi cu alţi membri implicaţi în acest proiect, precum şi pe experienţele personale de criminalist practician ale lui Vernon J.Geberth.

Infractorul care îşi premeditează crima are, de obicei, inteligenţa peste medie, este metodic şi viclean, iar crimele lui sunt bine gândite şi cu atenţie plănuite. Este probabil, genul de persoană care are maşina bine întreţinută. Crima este de obicei comisă în afara zonei unde locuieşte sau lucrează, autorul dând

dovadă de mobilitate şi călătoreşte mai mulţi kilometri decât o persoană obişnuită.

Fantezia şi ritualul sunt importante pentru acest tip de personalitate. Victimele sunt oameni pe care el îi consideră tipul „corect”, pe care el îi poate controla (fie prin manipulare sau dominare), de obicei străini, cu care are ceva trăsături comune.

Infractorul este considerat sociabil şi foloseşte abilităţile verbale pentru a-şi manipula victimele şi a prelua controlul asupra lor. El este pe deplin conştient de gravitatea criminală a actului său şi este încrezător în abilităţile sale în confruntarea cu ancheta poliţiei. Probabil că urmăreşte reportajele de ştiri privind crima şi, frecvent, poate lua un obiect personal al victimei, pe care îl poate folosi pentru a retrăi evenimentul sau pentru a-şi continua fantezia. El este excitat de cruzimea actului său şi poate declanşa torturarea victimei. Controlul sexual asupra victimei joacă un rol important în scenariul său. El evită să lase dovezi în urma sa şi, de obicei, îşi aduce propria armă.

Cadavrul este, de cele mai multe ori, mutat de la locul crimei. Autorul face probabil acest lucru pentru a lua „peste picior” poliţia sau pentru a preveni descoperirea lui prin transportarea într-un loc unde poate fi bine ascuns.

2.5. Infractorii dezorganizaţi (cei care nu-şi premeditează acţiunea – predilect finalizată de psihotici)

Infractorul care nu îşi premeditează crima are, de obicei, inteligenţa sub medie, singuratic, necăsătorit, trăieşte fie singur, fie cu o rudă, în imediata vecinătate a locului crimei. El are dificultăţi în a stabili relaţii interpersonale şi este descris ca un inadaptat social. (Vezi Râmaru Ion şi Ursache Ion, structuri inhibate, nesociabile, introvertite, cu acumulări tensionale în sfera pulsional-sexuală şi raptusuri violente exteriorizate biociclic: viol şi jaf cu moartea victimelor).

Infractorul acţionează impulsiv sub stress şi, de obicei, va selecta o victimă din propria lui zonă geografică. El nu posedă un vehicul şi evită oamenii, în general. Este, de obicei, descris ca un incompetent din punct de vedere sexual şi nu are relaţii sexuale în adevăratul sens al cuvântului. Locul crimei va fi dezorganizat.

Infractorul care nu premeditează crima utilizează stilul de atac „fulger”, luându-şi victima prin surprindere. Această acţiune este spontană, agresorul acţionând brusc în afara fanteziei sale şi nu are un „plan de joc”, nu se gândeşte că poate fi prins[26].

Agresorul dezorganizat, de obicei, îşi depersonalizează victima prin mutilare facială sau o răneşte în exces. Alte acte sexuale sadice sunt îndeplinite după moartea victimei. Mutilarea organelor sexuale, a rectului, a sânilor femeilor, a gâtului, a gâtlejului şi a feselor este făcută deoarece aceste părţi au o puternică semnificaţie sexuală pentru el. Acolo poate fi o dovadă a eviscerării, amputării şi/sau vampirism.

Locul morţii şi locul crimei coincid în general, şi de obicei nu există nicio încercare de a ascunde cadavrul. Dacă cadavrul a fost mutilat, este posibil ca el să poziţioneze cadavrul într-o manieră specială care are semnificaţie pentru el. Arma crimei este adeseori lăsată la locul faptei.

Comportamentul uman, deşi imprevizibil, este de multe ori repetitiv. Anumite acţiuni desfăşurate la locul crimei de anumite tipuri de personalităţi vor fi repetate şi în alte cazuri de omor investigate.

O investigare criminalistică se poate dovedi a fi o bună

26 Vezi psihopatul sexual, criminal în serie Ursache fon, care a acţionat în perioada f 970-f 972, în zona Braşov-Predeal (3 omoruri şi 5 tentative) – comportament primitiv, animalic: pândă, urmărirea victimelor pe cărări izolate, atac brusc, sugrumare, târârea victimelor, viol şi jaf (Din arhiva personală a autorului – T.B.)

strategie investigativă în cazurile care relevă unele tipuri de personalitate aberantă. Centrul Naţional pentru Analiza Crimei Violente (*National Center For The Analysis Of Violent Crime*), cu sediul la Academia FBI în Quantico, Virginia, poate furniza suport legal autorităţilor, cum ar fi: analize sau alte servicii ce pot fi utile în anumite tipuri de crime.

Un anchetator criminalist, prin experienţa şi analiza cazurilor similare, poate atinge un nivel de cunoştinţe pe care îl poate aplica în fiecare investigare. Natura actului şi tipul de persoană care ar fi putut să comită un anumit tip de act sunt elemente importante în scenariul *Cine ar fi putut să o facă*? Oricum, trebuie ţinut minte că lucrurile nu sunt întotdeauna ceea ce par a fi. Motivaţia din spatele actului este un considerent important. *A fost o ceartă între îndrăgostiţi*? *Sau este un agresor psihotic, în care caz, câteodată, crima pare să fie lipsită de motivaţie sau bizară*? *Ori omuciderea este opera unui psihopat, cu implicaţii sadice şi impulsive*?

Nimeni nu acţionează fără motivaţie. Potrivit dr. James Brussel – psihiatru criminalist – „chiar şi actele unui nebun au un oarecare tip de logică. Aceasta este o metodă pentru nebunia lor. O logică şi chiar o raţiune ascunsă există în spatele a ceea ce el a făcut sau cum a făcut, oricât de sălbatic, bizar sau complet lipsit de motiv ar părea să fie”. Provocarea investigativă a anchetatorului este descoperirea acestei logici perverse şi aparent iraţională şi aplicarea acestei informaţii în caz.

Identificarea victimei este crucială în determinarea victimizării. *Cine este decedatul*?

Investigarea „background”-ului victimei (a trecutului, a grupului social din care face parte, a stilului de viaţă, şi a cercului de prieteni etc.), de multe ori va dezvălui posibilă motivaţie a ucigaşului. Examinarea oricăror relaţii, cunoştinţe şi factori de risc pot furniza un indiciu la scenariul Cine ar fi putut să o facă? De exemplu: Cu cine trăia victima? Cine a fost ultimul

în compania victimei? Face impresia că victima îl cunoştea pe atacant? Care este statutul social curent al victimei? De ce a fost selectată această victimă în mod deosebit? Face impresia că, crima este „crimă cu autor necunoscut”? A avut decedatul o ocupaţie cu risc mare (prostituată)? A fost victima fugar sau autostopist? Sau, a fost victima un lucrător întârziat, de exemplu chelneriţă sau muncitor în service care era nevoit să călătorească singur în noapte?

Orice tip de întrebări similare trebuie puse şi răspunsurile depind de scenariul prezent la locul crimei. Păstraţi-vă mintea deschisă; nu trageţi concluzii pripite, în special când ele sunt legate de comportamentul uman şi sexualitatea umană.

PROFILUL PSIHO-COMPORTAMENTAL CARACTERISTIC AL CRIMINALULUI ORGANIZAT ŞI AL CELUI NEORGANIZAT

ORGANIZAT	NEORGANIZAT
– Scor ridicat al inteligenţei	– Scor scăzut al inteligenţei
– Competenţă socială	– Inadecvat social
– Calificare profesională	– Necalificat
– Competenţă sexuală	– Incompetent sexual
– Statut social ridicat	– Statut social scăzut
– Loc de muncă stabil (tatăl)	– Fără loc de muncă (tatăl)
– Educaţie inconsecventă în copilărie	– Educaţie dură în copilărie
– Tip controlat în timpul comiterii faptei	– Tip anxios
– Consum de alcool	– Consum minim de alcool
– Stress situaţional (agitaţie)	– Stress situaţional

	minim
– Trăieşte cu un partener	– Trăieşte singur
– Mobilitate mare (maşină bună)	– Trăieşte sau lucrează în apropierea locului crimei
– Urmăreşte crima (în presă)	– Interes minim faţă de eveniment
– Îşi poate schimba locul de muncă/oraşul	– Schimbare semnificativă de comportament (abuz de droguri/alcool, religiozitate)

DIFERENŢE PSIHO-COMPORTAMENTALE INTRE CRIMINALUL ORGANIZAT ŞI CEL NEORGANIZAT

(perspectiva modului de operare – ecuaţia interpersonală în cuplul penal victimă-agresor)

ORGANIZAT	NEORGANIZAT
– Plănuieşte atacul	– Atac spontan
– Victima/locul este necunoscut	– Victima/locul este cunoscut
– Personalizează victima	– Depersonalizează victima
– Controlează conversaţia	– Conversaţie minimă
– Locul crimei reflectă pierderea controlului	– Locul crimei este neîngrijit, întâmplător
– Caută victime docile	– Victima este aleasă brusc, cu violenţă
– Constrânge victima	– Constrângere minimă
– Viol agresiv înainte de moartea victimei	– Act sexual după moartea victimei
– Cadavrul este ascuns	– Cadavrul este lăsat la vedere
– Arma/urme absente	– Arma & urme prezente

– Transportă cadavrul – Cadavrul rămâne la locul crimei

2.6. Clasificări

Bazându-se pe experienţa sa de detectiv criminalist, Vernon J. Geberth împarte crimele de natură sexuală în patru categorii distincte:

– Violenţa interpersonală orientată către dispute şi atacuri;

– Viol şi/sau sodomie orientate către atac;

– Devianţă sexuală orientată către atac; crimă generată de impulsul sexual;

– Crime în serie.

2.7. Violenţa interpersonală

Cel mai comun tip de crimă de natură sexuală este acela generat de violenţa interpersonală. Acestea includ soţi/soţii, bărbaţi/femei, prieteni/prietene, prietene/prietene, prieteni/prieteni, şi chiar rude de sânge. Crimele pot, de asemenea, implica şi o a treia persoană, cum ar fi un iubit/iubită părăsit.

Moartea poate să nu apară ca fiind motivată de sex, dar după examinarea circumstanţelor, a elementelor de furie, ură, supărare sau răzbunare, se poate releva adevărata motivaţie. De exemplu: poliţia poate fi chemată într-un loc unde un bărbat sau o femeie este găsită complet îmbrăcată şi împuşcată în cap în stilul „execuţie”. La început, această moarte va apărea a fi altceva decât o crimă legată de sex. Pe măsură ce se verifică „background”-ul şi relaţiile victimei, o nouă posibilitate se poate prezenta.

De multe ori o soluţie simplă sau motivată este întunecată

de ceea ce i s-a făcut cadavrului sau de felul cum a fost schimbată scena crimei. Ceea ce poate apărea că este opera unui psihopat, de multe ori se dovedeşte a fi acţiunea unui amant înfuriat sau soţ care, sub circumstanţe emoţionale, încearcă să distrugă victima prin depersonalizarea cadavrului, mutilare facială, şi/sau multiple tăieturi şi înjunghieri, unele dintre ele putând fi făcute post-mortem.

2.8. Atacul cu viol şi/sau sodomia

Astfel de omoruri de natură sexuală pot fi înfăptuite pentru înfrângerea victimei şi/sau mai mult pentru un atac sexual. Infractorul poate fi homosexual sau heterosexual şi intenţia poate fi viol sau sodomie forţată. Intenţia făptaşului este atacul sexual şi nu crima.

Aceste cazuri pot fi extrem de brutale; moartea, de obicei, rezultă în urma înfrângerii rezistenţei victimei de către agresor, în cazul violului, sodomiei sau atacului homosexual[27]. Victima poate fi sufocată sau strangulată prin astuparea gurii şi nasului, fiind ţinută strâns, cu scopul de a înăbuşi ţipetele victimei, cauzând asfixia. Leziunile cauzate de forţa brută pot fi prezente când ucigaşul a încercat să-şi bată victima pentru a o supune. În plus faţă de brutalitatea atacului, o victimă poate muri din cauza şocului sau a altei traume. Acest lucru se poate evidenţia în cazul copiilor sau persoanelor vârstnice. În unele cazuri, moartea poate fi provocată intenţionat. Aceasta, în special, când ucigaşul îi este cunoscut victimei.

Aceste tipuri de cazuri, de obicei, au fost precedate de

27 în semninarii se vor aprofunda cu studenţii particularităţile psihologice ale omorurilor comise între homosexuali, respectiv efectele catharsisului agresiv provocat de gelozie (vezi Caz Dr. Dan Constantinescu – ucis de cei doi parteneri cu 17 lovituri de cuţit; Caz „Mihalea” – peste 27 lovituri etc. (Din arhiva personală a autorului – T.B.)

delicte „obişnuite” (*voaierism*, exhibiţionism, telefoane obscene) sau alte delicte sexuale incluzând violuri sau sodomii, în care victima nu a fost ucisă. Calea investigaţiei ar trebui, în primul rând, să stabilească dacă au fost sau nu au fost şi alte cazuri care să implice un mod de operare asemănător. Acţiunea ar trebui să se concentreze pe această pistă a investigaţiei şi pe cercetarea dosarelor pentru delicte similare comise în trecut de cineva, recent eliberat din închisoare.

2.9. Devianţa orientată către atac

Crima născută din dorinţele sexuale orientate către atacul deviant şi sadic se distinge faţă de alte omoruri de natură sexuală prin implicarea mutilării. Cei mai mulţi ucigaşi, potrivit studiilor făcute de FBI, nu pot participa la acţiuni sexuale cu victimele lor (cum ar fi penetrarea penisului). În schimb, ei se vor masturba asupra victimei şi se vor angaja în mutilare post-mortem, cum ar fi: îndepărtarea sânilor femeilor, atac post-mortem asupra organelor genitale (masculine şi feminine), introducerea de obiecte în cavităţile trupului victimelor lor şi posibilă antropofagie (consumul de carne umană).

Ucigaşul, care de obicei acţionează sub inspiraţie de moment, este obsedat de un fel de fantezie perversă. În mintea lui el şi-a plănuit actul şi are „controlul complet”. Oricum, când se iveşte posibilitatea, ucigaşul care, în general, este o personalitate dezorganizată, fie intră în panică, fie devine atât de implicat în fantezia lui încât scapă din vedere faptul că lasă urme. De exemplu: cadavrul este de obicei lăsat la locul atacului, unde pot fi urme de sânge mânjit pe cadavru (ceea ce înseamnă că poate fi sânge şi pe ucigaş), urme de masturbare (care pot furniza grupa sanguină a suspectului), urme de anvelope de maşină sau urme de paşi, obiecte personale ale ucigaşului lăsate în urmă, şi poate chiar amprente digitale

lăsate la locul crimei[28].

De multe ori, el ia o „amintire” de la victima lui, de obicei un obiect personal sau chiar o parte din corpul victimei, care are o semnificaţie sexuală pentru el, cum ar fi un sân. În unele cazuri, criminalul se va întoarce la locul crimei, fie să retrăiască evenimentul, fie să mutileze mai departe, cadavrul.

2.10. Crima în serie

Crima în serie reprezintă uciderea de victime disparate în timp, de la zile la săptămâni sau luni, între ele. Aceste pauze de timp între omoruri sunt denumite şi ca perioade de „calmare”[29].

A fost exercitat mult interes asupra fenomenului de crime în serie, şi un număr de articole şi cărţi sunt disponibile acum pe marginea acestui subiect. Recentul mini-serial NBC „Străinul Precaut” (*The Deliberate Stranger* – 1986) a fost bazat pe exploatarea deviaţiei lui Ted Bundy, un ucigaş în serie condamnat, care îşi aşteaptă pedeapsa cu moartea în Florida.

În terminologia psihiatrică, un criminal în serie poate fi clasificat fie ca psihotic sau psihopatie, depinzând de informaţiile examinate ca şi de faptele crimei. Din experienţa lui Vernon J. Geberth, totuşi, criminalul este rareori psihotic. Ei sunt de obicei psihopaţi sexuali care au o criminalitate profundă şi sunt, în mod cert, în legătură cu realitatea.

În cazul unui ucigaş psihotic, acesta poate sugera că el ucide din cauză că psihoza lui îl împinge să ucidă, iar în cazul unui ucigaş psihopat, în special un criminal în serie, Vernon J.Geberth sugerează pe baza studiilor FBI şi a experienţei personale, că el ucide pentru că îi place să ucidă.

---

28 Vezi dublul asasinat - cazul „Gladiola”, Galaţi, 1988. Studenţii vor aprofunda la seminarii analiza de caz excelent efectuată de col.dr. Culcea Dumitru (Din arhiva personală a autorului – T.B.)

29 Excelent demonstrată de comportamentul biocilic al psihopatului sexual Rîmaru fon, criminal în serie (5 omoruri şi 7 tentative).

Criminalii în serie au fost descrişi ca inteligenţi, fermecători, şmecheri, încântători şi, în general, arătoşi. Ei sunt indivizi mobili, capabili să călătorească kilometrii întregi în căutarea victimei „potrivite”, care să fie vulnerabilă şi uşor de controlat. Victimele lor pot fi femei, copii, vagabonzi, homosexuali şi prostituate.

Criminalii în serie sunt extrem de manipulativi şi sunt deseori capabili să „vorbească” victimelor lor, mai ales pe terenul lor, descris ca „zona de confort”: un loc unde ei îşi pot controla victimele. De multe ori ei folosesc un truc ca să rămână singuri cu victimele lor, îşi perfecţionează continuu acest truc şi au o iscusinţă stranie în recunoaşterea potenţialelor victime[30].

Un criminal în serie, în ciuda aparenţelor exterioare, este un individ nesigur. El nu are nicio putere până nu are victima sub controlul său. El se simte în siguranţă în acea superioritate temporală.

Mulţi criminali în serie au o fascinaţie pentru procedurile poliţiei: unii chiar au lucrat ca ofiţeri de poliţie sau gardieni publici şi îşi folosesc această experienţă ca să evite identificarea. Ei sunt cunoscuţi ca nişte obişnuiţi ai poliţiei şi trag cu urechea la conversaţiile de pe marginea cazului. Unii dintre ei chiar s-au strecurat singuri în investigaţie.

Unii criminali în serie se întorc la locul crimei sau la locul unde a fost descoperit cadavrul, fie ca să evalueze investigaţia, fie ca să tachineze poliţia cu indicii suplimentare.

Aceştia se bucură de publicitatea crimelor lor din acelaşi

30 Notă T. Butoi: „Acest «potenţial cameleonic» a fost ilustrat excelent de criminalii pe care i-am investigat în decursul anilor, Puia Iosif «Hary» – criminal în serie (folosea drept truc îndeletnicirea de vrăjitor, specialist în ştiinţe oculte), Pascu Nicolae şi Stroe Adrian (ambii criminali în serie – câte trei victime), foloseau drept prilej cursele taxi-party, atrăgând femei singure, la ore târzii din noapte”. (La seminarii se studiază documentaţia integrală a cazurilor – Din arhiva personală a autorului – T.B.).

motiv. Ei urmăresc probabil îndeaproape evenimentele în ziare şi au acea satisfacţie conştientă că au învins poliţia[31].

Crimele în serie sunt considerate de unii psihologi ca reprezentând ultima extensie a violenţei. Din punct de vedere raţional, crimele în serie sunt acte complet iraţionale. Totuşi, criminalul în serie simte o mare plăcere în exercitarea puterii şi a controlului asupra victimei, incluzând puterea vieţii şi a morţii, actul sexual fiind secundar. El este excitat de cruzimea actului său şi, frecvent, va tortura victima până la moarte. Criminalul poate înregistra pe casete, ţipetele de durere ale victimei sale, pe care le poate folosi pentru a-şi spori fantezia atunci când nu are o victimă „cu care să se joace", sau poate folosi aceste înregistrări pentru a teroriza viitoarele victime. Orice mutilare a victimei va fi făcută fie ca să şocheze autorităţile, fie ca să facă neidentificabile rămăşiţele cadavrului.

Cu toate că mulţi criminali în serie au fost cunoscuţi că au întreţinut relaţii sexuale normale cu o femeie iniţial în viaţa lor, ei chiar nu au niciun fel de relaţii satisfăcătoare cu cineva. Ei sunt într-o stare de automulţumire până la un punct, de unde nimic nu mai contează[32]. Mulţi criminali în serie au declarat că au fost abuzaţi în copilărie, de obicei, de mamă sau de un

---

31 Presa a fost citită cu asiduitate de către asasinii lui Ioan Luchian Mihalea (Păun Ion şi Gavril Florea); în funcţie de cele aflate distrugând corpurile delicte.(Vezi rechizitorii – Din arhiva personală a autorului – T.B.).

32 Trombiţaş Francisc (fost căsătorit, apoi văduv), autor a 5 omoruri cu mobil sexual, comise de-a lungul a 8 ani de zile într-un mediu relativ restrâns - comunitate sătească, zonă de deal, munte -, cioban primitiv, fără instrucţie şi educaţie, tensionat pulsional sexual, răspunde biociclic dicteului criminal, faptele fiind favorizate de consumul de alcool. Atacul criminal, viol şi sugrumare (fără jaf) este precedat de componente ale comportamentului animalic: pândă pe cărări singuratice, surprinderea femeilor în locuri izolate (apariţie bruscă şi atac surpriză) – vezi Vl.Alexandrescu , Vânătorii de ucigaşi – Rev. „Pentru Patrie" nr.1/2000, Editura M.L pag.21.

părinte/bunic. Mulţi agresori au declarat că sub influenţa alcoolului sau a drogurilor, în timpul crimelor, au trăit stări ireale, fără a putea percepe gravitatea şi cruzimea actelor lor şi fără a putea avea o explicaţie logică a faptelor lor. Mulţi agresori au fost identificaţi sub influenţa alcoolului şi drogurilor, în momentul crimei, ceea ce are tendinţa de a le exacerba fanteziile sadice[33].

Omuciderile unui criminal în serie au tendinţa să crească pe măsură ce trece timpul. Apare evident faptul că ei trebuie să ucidă mult mai des pentru a-şi satisface plăcerea pe care o obţin săvârşind acest act. Mulţi criminali în serie au fost prinşi accidental, pe măsură ce deveneau mai îndrăzneţi în urmăririle lor şi mai indiferenţi faţă de risc. Acest tip de criminal nu se opreşte niciodată din ucis, până nu este prins şi încarcerat în închisoare pe viaţă. Nu există niciun tratament pentru a vindeca un psihopat sexual sadic care devine un criminal în serie[34].

Anchetatorii criminalişti confruntaţi cu omoruri de natură sexuală ar trebui să se preocupe, în primul rând, de tehnica de documentare şi conservare a probelor, înainte de a păşi mai departe în ipotezele complicate ce le prezintă fiecare caz. În sinteză, reţinem, aşadar, că sunt patru categorii distincte de crime de natură sexuală:

– Violenţa interpersonală legată de dispute şi atacuri;

– Atacul legat de violenţă şi/sau sodomie;

– Uciderea legată de porniri şi dorinţe sexuale;

– Crima în serie.

La fiecare tip se aplică o anumită strategie legală, folosindu-se un număr de practici investigative. Toate patru sunt

---

33 Vezi Trombiţaş Francisc, op.cit.

34 N.A. T. Butoi: „Părere pe care o împărtăşesc integral, opiniind pentru pedeapsa capitală, singura care poate echilibra periculozitatea şi riscul evidenţiat de criminalii în serie”. – vezi Psihanaliza crimei, Editura Şansa, Bucureşti, 1997.

supuse unui set standard de tehnici de investigaţie, incluzând analiza profilelor şi analiza computerizată a agresiunilor similare. Oricum, în fiecare din aceste categorii există elemente de sexualitate umană şi de deviaţie sexuală. Scopul este de a identifica motivaţia şi apoi a căuta să se realizeze investigaţia folosind fiecare mijloc disponibil. Aceasta se poate întinde de la analiza criminalistică sofisticată furnizată de Centrul Naţional de Analiză a Crimelor Violente (*National Center For The Analisys of Violent Crimes*), până la o simplă culegere de date din cartierul unde a avut loc crima – experienţa FBI/S.U.A.

În orice caz, nu sunt soluţii simple, nici proceduri standard sau explicaţii care să justifice motivaţia pentru o persoană care comite un omor de natură sexuală.

Capitolul III

PERSONALITATEA INFRACTORULUI[35]
ALGORITMUL INFRACŢIONAL

Personalitate – Ecuaţie conjuncturală (situaţie) – Element declanşator

– Trecerea la act – Cuplul penal victimă-agresor

3.1. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară.
Jean Pinatel – „nucleul personalităţii criminale”

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracţional sunt în mod constant pluridisciplinare şi nu bidisciplinare, aşa cum s-ar putea crede din enunţurile unor lucrări cu această tematică, care – utilizează termenul de psihosociologie a comportamentului deviant. În realitate există mai degrabă o tendinţă de cercetare de „tip sinergie” a infracţiunii, atunci când se pune în discuţie geneza ei sau, altfel spus, când se determină „criminogeneza”.

O analiză strict psihologică a actului infracţional, fundamentată exclusiv pe cerinţele determinării conţinutului juridic al infracţiunii, constă în analiza modului în care în pregătirea, săvârşirea şi atitudinea postinfracţională se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligenţa, afectivitatea şi voinţa.

Dacă o asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilităţii (cu cele două elemente ale sale: discernământul şi libertatea) şi a culpabilităţii în formele sale curente de manifestare (intenţia în variantele sale sau culpa, de

35 Vezi N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologie judiciară, Editura Şansa, Bucureşti, 1992 – scurte extrase, selectiv, cap. ÍÍ – prelucrări personale.

asemenea, în variantele sale), ea nu mai este suficientă pentru criminogeneză şi funcţiile sale principale: *cunoaşterea cauzelor criminalităţii în general şi în mod individual pentru fiecare infracţiune*; *organizarea socială a prevenirii infracţiunilor*; *individualizarea pedepsei*; *tratamentul în penitenciar şi tratamentul postexecuţional*.

Acestea sunt principalele motive pentru care şi în psihologia judiciară ca şi în criminologie se operează cu conceptul de personalitate, concept care obligă la abordări de tip sinergie, transdisciplinar.

Referindu-ne la un autor român, la profesorul Virgil Dragomirescu, acesta deşi cercetează problemele comportamentului deviant sub genericul *Psihosociologia comportamentului deviant*[36] el încearcă, cum de fapt şi mărturiseşte, o abordare de „sinteză", de fapt o abordare cu pronunţat caracter sinergie[37]. Că este aşa rezultă din faptul că în fiecare capitol al lucrării autorul îşi respectă afirmaţia din introducere în care spune:

Argumentarea observaţiilor şi concluziilor noastre, în ansamblu, am făcut-o prin prezentarea rezultatelor cercetărilor personale pentru fiecare din problemele tratate şi la fiecare capitol în parte, urmărind în permanenţă scopul aplicativ al acestor observaţii în special pentru expertiza largă (psiho-socio-medico-judiciară), precum şi în cercetarea bio-medicală, sociologică şi criminologică"[38]. „Pe baza acestor rezultate am realizat în final o sinteză privind implicaţiile complexe ale comportamentului deviant, încercând discutarea motivaţiei în psihosociogeneza conduitelor deviante"[39].

---

36 D ragomirescu, V., Psihosociologia comportamentului deviant, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

37 Dragomiresc, V., op.cit. p. 9.

38 Idem, p. 8.

39 Idem, p. 8.

Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice atât la nivel substanţial, pentru că se cercetează personalitatea infractorului, cât şi la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice[40].

Personalitatea infractorului este studiată din perspectivă sinergică implicând:

a) cercetarea clinică pentru reconstituirea antecedentelor personale şi patologice ale subiectului (aici intră şi excluderea simulării prin testul de biodetecţie);

b) examinările paraclinice având ca rol principal probarea şi obiectivarea diagnosticului clinic, precum şi de aprofundare a etiopatogeniei unor tulburări (aici intră ample investigaţii de laborator, radiologice, electroencefalografice etc.);

c) investigările biogenetice având ca premisă rolul feciorilor ereditari în structurarea personalităţii, iar ca scop identificarea concretă a factorilor de ereditate;

d) interpretarea neurofiziopatologică pentru explorarea cauzalităţii manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial, legate de condiţiile biopsihologice care le exacerbează sau declanşează;

e) cercetarea sociologică având două obiective: în primul rând, reconstituirea structurii personalităţii delincventului şi a modului în care au fost soluţionate şi, în al doilea rând, pentru orientarea asupra posibilităţilor de reechilibrare şi reinserţie socială;

f) rezolvarea medico-legală, adică furnizarea datelor medicale obiective pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conştiinţă, discernământ).

O asemenea abordare a studierii comportamentelor deviante va permite:

---

40 Idem, p. 131-220.

1. Aprecierea corectă asupra stării psihice a personalităţii deviante, prin precizarea diagnosticului şi excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta (biodetecţia este, prin urmare, esenţială);

2. Determinarea trăsăturilor esenţiale ale personalităţii analizate din perspectiva sinergetică;

3. Natura şi evoluţia tulburărilor care au însoţit sau precedat săvârşirea actului deviant şi dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare;

4. Aprecieri asupra periculozităţii trăsăturilor de personalitate şi a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoţit comportamentul deviant.

Exactitatea acestor concluzii va permite evitarea unor erori judiciare care s-ar putea plasa în sfera ireparabilului, cum ar fi, de pildă, aplicarea unor măsuri punitive în locul unor măsuri medicale sau invers. De aceea, conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie ce se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a delincventului.

Din perspectiva consideraţiilor de mai sus, credem că vor putea fi înţelese mai bine definiţiile pe care diferiţi cercetători (psihologi, medici, criminologi, sociologi), angajaţi nemijlocit în practica pluridisciplinară a analizei comportamentelor deviante, le dau conceptului de personalitate în legătură cu criminogeneza şi psihodiagnosticul comportamentelor deviante, pentru demonstrarea obiectivă a cauzelor şi condiţiilor determinante, precum şi a circumstanţelor bio-psiho-patologice, în situaţii concrete de ordin social, care motivează declanşarea conduitelor deviante.

Din punct de vedere juridic, actul infracţional este rezultatul comportării negative a fiinţei umane responsabile, în raport cu cerinţele normelor penale pozitive. În orice definiţie dată infracţiunii – definiţie legală sau doctrinară – vom

surprinde aceste condiţii minime ce se cer unui act antisocial pentru a fi considerat infracţiune.

Psihologia judiciară nu poate însă opera, pur şi simplu, cu conceptul juridic al infracţiunii şi nici justiţia modernă nu poate judeca şi soluţiona cauze penale în această manieră. De aceea, justiţia îşi racordează activitatea, apelând la serviciile psihologiei judiciare în cvasitotalitatea problemelor sale; în speţă fiind vorba de actul infracţional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înţeleasă ca *sinteză a tuturor elementelor care concură la conformaţia mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie*, *specifică*. „Această conformaţie rezultă din nenumăratele particularităţi ale constituţiei sale psihofiziologice, ale componentelor sale instinctiv-afective, ele însele alimentate de aferenţele senzitivo-senzoriale şi cenestezice, a modului său de a reacţiona, de amprentele lăsate, de toate experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală”[41].

O amplă teorie asupra personalităţii criminale a creat Jean Pinatel, care consideră că, în comportamentul criminal, „trecerea la act” constituie elementul decisiv. Condiţiile trecerii la act sunt comandate, la delincvenţii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă. Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică, este reunirea şi asocierea componentelor amintite, dintre care niciuna în sine nu este anormală. J.Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalităţii criminale nu este un dat, ci o rezultantă.

J. Pinatel subliniază foarte hotărât, că ceea ce numeşte el personalitate criminală nu este un tip antropologic, vreo variantă a speciei umane. Departe de a avea vreo legătură cu

41 Idem, p. f5.

criminalul înnăscut al pozitiviştilor italieni din secolul al XIX-lea, „personalitatea criminală pinateliană – aşa cum arată el – este un model de care analiza criminologică se serveşte în cercetările sale. Este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional. Este un sistem de referinţă, o construcţie abstractă care se substituie unei realităţi subiective”[42].

Ideile avansate de J. Pinatel duc în mod firesc la concluzia că „în circumstanţe excepţionale, orice om poate deveni delincvent”. Dacă aşa stau lucrurile, se pune întrebarea unde vede Pinatel diferenţa între delincvent şi nedelincvent? Răspunsul îl dă singur. Diferenţa dintre nedelincvenţi şi delincvenţi trebuie căutată în „pragul delincvenţial”, în sensul

---

42 Personalităţii i se dau şi alte definiţii între care menţionăm:

Prin personalitate trebuie să înţelegem mai degrabă un larg câmp de investigaţii asupra fiinţei umane concepute ca un întreg (Eysenck). Este punctul de vedere al unui medic confruntat cu o bogată cazuistică în domeniul psihodiagnosticului comportamentului deviant, care a lăsat deschisă problema conceptului personalităţii, subordonând-o posibilităţilor de creştere a cunoaş-terii în funcţie de perfecţionarea metodelor de investigaţie a fiinţei umane.

Personalitatea se caracterizează prin următoarele trăsături: unitatea şi identitatea sa, care realizează un tot coerent, organizat şi rezistent; vitalitatea, ca ansamblu însufleţit, ierarhizat, a cărei existenţă este condiţionată de oscilaţiile sale endogene şi de stimulii exteriori la care răspunde şi reacţionează; conştientizarea, ca proces prin care individul îşi făureşte reprezentarea mentală a tuturor activităţilor sale fiziologice şi psihice; raporturile individului cu mediul ambiant şi reacţiile la mediu în vederea reglării comportamentului (Porot şi Kam Merer).

Personalitatea se prezintă sub forma unei piramide biotipologice a cărei bază este formată de ereditate, cele patru suprafeţe fiind formate din amprenta morfologică, de temperament, caracter şi inteligenţă, vârful piramidei constituind sinteza globală a personalităţii (Pende).

Personalitatea şi mediul formează o totalitate funcţională, iar atunci când unul dintre aceste elemente se schimbă, se modifică şi această totalitate funcţională (Klineberg).

că unii dintre nedelincvenţi au nevoie de evenimente, de presiuni grave pentru a le provoca o reacţie delincvenţială, alţii trec la act dintr-o incitaţie exterioară foarte uşoară. Spre deosebire de aceştia, delincventul format – în opoziţie cu nedelincventul – nu aşteaptă ivirea unei ocazii propice, unei incitaţii exterioare, ci provoacă el însuşi ocaziile în care apoi operează.

În ultimă analiză – arată mai departe Pinatel – ceea ce permite cert distingerea nedelincventului de delincvent, dar chiar şi a delincvenţilor între ei, este aptitudinea mai mult sau mai puţin pronunţată de trecere la act. „Criminologia fundamentală este ştiinţa trecerii la actul delictuos şi nimic altceva” – conchide Pinatel.

Subliniind apoi că personalitatea este inseparabilă nu numai de organism, dar şi de mediu, Pinatel constată că în criminologie este esenţial să se studieze personalitatea în situaţie. Există situaţii specifice sau periculoase în care ocazia nu trebuie să fie căutată. Actul criminal care rezultă dintr-o situaţie specifică constituie răspunsul (reacţia) unei personalităţi la această situaţie. Dar există situaţii nespecifice sau amorfe în care ocazia trebuie să fie căutată. În asemenea cazuri, personalitatea este aceea care domină situaţia, iar actul criminal ce rezultă de aici este o consecinţă directă a activităţii personalităţii respective. Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influenţează atât formarea personalităţilor, cât şi a situaţiilor. Aceasta înseamnă – conchide Pinatel – „că mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime, ci, în egală măsură, şi prin faptul că uşurează structurarea personalităţilor criminale”.

Demonstraţiile logice pe care le foloseşte Pinatel – bazate pe o experienţă clinică de decenii – constituie cele mai bune argumente moderne cu ajutorul cărora se poate combate nativismul în criminogeneză. Analizând în continuare

comportamentul infracţional, Pinatel arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de oprobriul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung, tot aşa cum este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii lui criminale, întrucât el este dinamic şi eminamente agresiv. În acelaşi timp, el reuşeşte să depăşească şi aversiunea faţă de acte odioase, căci indiferent afectiv nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni şi, în consecinţă, poate comite orice crimă.

3.2. Concepte, tipologii, particularităţi

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psiho-comportamental al infractorilor[43], evidenţierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial constituie cerinţe esenţiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituţiilor corecţionale.

Cercetarea complexă a fenomenului infracţional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicaţiei ştiinţifice a mecanismelor şi feciorilor cu rol favorizant, permiţând o fundamentare realistă a măsurilor generale şi speciale orientate către prevenirea şi combaterea manifestărilor antisociale.

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracţional sunt în mod constant pluridisciplinare. O analiză strict psihologică a actului infracţional constă în analiza modului în care personalitatea infractorului (inteligenţa, afectivitatea, motivaţia şi voinţa) se manifestă în pregătirea, săvârşirea şi în atitudinea postinfracţională.

Personalitatea infractorului este fondul pe care trebuie să se încrucişeze, în cadrul duelului judiciar, funcţiile acuzării şi apărării, pentru că, în ultimă instanţă, pedeapsa este impusă infractorului, iar efectele sale sunt condiţionate de această

43 Buş, f., Psihologie judiciară, Presa Universitară Clujeană, 1997 - Excelente observaţii ale practicianului.

personalitate. Elementele pozitive ale personalităţii vor putea conduce spre o pedeapsă mai uşoară, pe când cele negative vor trebui înfrânte printr-o pedeapsă mai aspră. Există şi situaţii în care pedepsele sunt insuficiente, acestea generând, de obicei, fenomenul recidivei sau al obişnuinţei infracţionale, cărora societatea nu le-a găsit remedii propice.

Conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie ce se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a infractorului. De aceea justiţia îşi racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

Factorii psihologici nu acţionează direct, nemijlocit şi univoc asupra individului, ci prin filtrul particularităţilor sale individuale, particularităţi ale căror rădăcini se află în mică măsură în elementele înnăscute ale personalităţii şi în cea mai mare măsură în antecedentele sale, în istoria personală. Toate acestea îi determină un anumit tip de comportament disfuncţional, un anumit mod de a acţiona şi reacţiona în spaţiul psihologic, în modul de a rezolva situaţiile conflictuale care apar mereu în acest spaţiu.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Infractorul apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficienţe de integrare socială, care intră în conflict cu cerinţele sistemului valorico-normativ şi cultural al societăţii în care trăieşte. Pe această bază se încearcă să fie puse în evidenţă atât personalitatea infractorului, cât şi mecanismele interne (mobiluri, motivaţii, scopuri) care declanşează trecerea la actul infracţional ca atare (Banciu, 1992).

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul particularităţilor psihologice, s-a reuşit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea

celor care încalcă în mod frecvent legea:

INSTABILITATEA EMOTIV-ACŢIONALĂ. Datorită experienţei negative, a educaţiei deficitare primite în familie, a deprinderilor şi practicilor antisociale însuşite, infractorul este un individ instabil din punct de vedere emotiv-acţional, un element care în reacţiile sale trădează discontinuitatea, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli. Această instabilitate este o trăsătură esenţială a personalităţii dizarmonic structurată a infractorului adult sau minor, o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul componentei cognitive. Instabilitatea emotivă face parte din stările de dereglare a afectivităţii infractorilor care se caracterizează prin: lipsa unei autonomii afective, insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv, slaba dezvoltare a emoţiilor şi sentimentelor superioare, îndeosebi a celor morale etc. Toate acestea duc la lipsa unei capacităţi de autoevaluare şi de evaluare adecvată, la lipsa de obiectivitate faţă de sine şi faţă de alţii.

INADAPTAREA SOCIALĂ. Este evident că orice infractor este un inadaptat din punct de vedere social. Inadaptaţii, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianţii, sunt elemente a căror educaţie s-a realizat în condiţii neprielnice şi în mod nesatisfăcător. Anamnezele făcute infractorilor arată că, în majoritatea cazurilor, aceştia provin din familii dezorganizate (părinţi decedaţi, divorţaţi, infractori, alcoolici), unde nu există condiţii, priceperea sau preocuparea necesare educării copiilor. Acolo unde nivelul socio-cultural al părinţilor nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenţia cuvenită normelor regimului zilnic, se pun implicit bazele unei inadaptări sociale. Atitudinile antisociale care rezultă din influenţa necorespunzătoare a mediului duc la înrădăcinarea unor deprinderi negative care, în diferite ocazii nefavorabile, pot fi actualizate, conducând la devianţă şi apoi la infracţiune.

Acţiunea infracţională reprezintă, etiologic, un simptom de inadaptare, iar comportamentul este o reacţie atipică.

SENSIBILITATEA DEOSEBITĂ. Anumiţi excitanţi din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acţiune cu mult mai mare ca asupra omului obişnuit, ceea ce conferă un caracter atipic reacţiilor acestora. Pe infractorii caracterizează lipsa unui sistem de inhibiţii, elaborat pe linie socială. Atingerea intereselor personale, indiferent de consecinţe, duce la mobilizarea excesivă a resurselor fizice şi psihice.

DUPLICITATEA COMPORTAMENTULUI. Conştient de caracterul socialmente distructiv al actului infracţional, infractorul lucrează în taină, observă, plănuieşte şi execută totul ferit de ochii oamenilor, în general, şi ai autorităţilor, în special. Reprezentând o dominantă puternică a personalităţii, duplicitatea infractorului este a doua lui natură, care nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracţională, ci tot timpul. El joacă rolul omului corect, cinstit, al omului cu preocupări de o altă natură decât cele ale „specialităţii" infracţionale. Acest, joc" artificial îi denaturează actele şi faptele cotidiene, făcându-l uşor depistabil pentru un bun observator. Necesitatea tăinuirii, a „vieţii duble", îi formează infractorului deprinderi care îl izolează tot mai mult de societate, de aspectul normal al vieţii.

IMATURITATEA INTELECTUALĂ. Aceasta constă în incapacitatea infractorului de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale antisociale. Există ipoteza că infractorul este strict limitat la prezent, acordând o mică importanţă viitorului. Arbuthnot (1987) concluzionează faptul că acesta este centrat pe prezent şi nu discriminează cert delincvenţa de nondelincvenţă.

Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligenţă (IQ), ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport raţional între pierderi şi câştiguri

în proiectarea şi efectuarea unui act infracţional, trecerea la comiterea infracţiunii efectuându-se în condiţiile unei prudenţe minime faţă de pragurile de toleranţă a conduitelor în fapt (Bogdan şi colab., 1983).

IMATURITATEA AFECTIVĂ. Constă în decalajul persistent între procesele cognitive şi afective, în favoarea celor din urmă. Datorită dezechilibrului psiho-afectiv, imaturitatea afectivă duce la o rigiditate psihică, la reacţii disproporţionate, predominând principiul plăcerii în raport cu cel al realităţii. Imaturul afectiv recurge la comportamente infantile (accese de plâns, crize etc.) pentru obţinerea unor plăceri imediate, minore şi uneori nesemnificative. Nu are o atitudine consecventă faţă de problemele reale şi importante, este lipsit de o poziţie critică şi autocritică autentică, este nerealist, instabil emoţional. Imaturitatea afectivă asociată cu imaturitatea intelectuală predispune infractorul la manifestări şi comportamente antisociale cu urmări deosebit de grave.

FRUSTRAREA. Este o stare emoţională resimţită de infractor atunci când este privat de unele drepturi, recompense, satisfacţii etc., care consideră că i se cuvin sau când în calea obţinerii acestor drepturi se interpun obstacole. Frustrarea este resimţită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezorganizează, pentru momentul dat, activitatea instanţei corticale de comandă a acţiunilor, generând simultan surescitarea subcorticală.

Infractorii reacţionează diferenţiat la situaţiile frustrante, de la abţinere (toleranţă la frustrare) şi amânare a satisfacţiei până la un comportament agresiv. Cei puternic frustraţi au tendinţa să-şi piardă pe moment autocontrolul, acţionând haotic, inconstant, atipic, agresiv şi violent, cu urmări antisociale grave.

COMPLEXUL DE INFERIORITATE. Este o stare pe care infractorul o resimte ca un sentiment de insuficienţă, de incapacitate personală. Complexul de inferioritate apare în

urma unor deficienţe, infirmităţi reale sau imaginare fiind potenţate şi de către dispreţul, dezaprobarea tacită sau experimentată a celorlalţi.

Complexul de inferioritate incită adesea la comportamente compensatorii, iar în cazul infractorilor la comportamente de tip inferior orientate antisocial.

J. Pinatel (1971) arată că la majoritatea marilor delincvenţi există un nucleu al personalităţii ale cărui elemente componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă.

EGOCENTRISMUL reprezintă tendinţa individului de a raporta totul la el însuşi; el şi numai el se află în centrul tuturor lucrurilor şi situaţiilor. Atunci când nu-şi realizează scopurile propuse devine invidios şi susceptibil, dominator şi chiar despotic. Egocentricul nu este capabil să vadă dincolo de propriile dorinţe, scopuri, interese. Este un individ care nu este capabil să recunoască superioritatea şi succesele celorlalţi, se crede permanent persecutat, consideră că are întotdeauna şi în toate situaţiile dreptate. Îşi minimalizează defectele şi insuccesele, îşi maximizează calităţile şi succesele, iar atunci când greşeşte, în loc să-şi reconsidere poziţia, atacă cu virulenţă.

LABILITATEA este trăsătura personalităţii care semnifică fluctuaţia emotivităţii, capriciozitatea şi, ca atare, o accentuată deschidere spre influenţe, acţiunile individului fiind imprevizibile. Instabilitatea emoţională presupune o insuficientă maturizare afectivă, individul fiind robul influenţelor şi sugestiilor, neputând să-şi inhibe pornirile şi dorinţele în faţa pericolului public şi a sancţiunii penale.

AGRESIVITATEA apare atunci când individul este împiedicat să-şi satisfacă dorinţele şi se manifestă printr-un comportament violent şi distructiv. Cele mai cunoscute forme de agresivitate sunt: autoagresivitatea şi heteroagresivitatea.

Autoagresivitatea constă în îndreptarea comportamentului agresiv spre propria persoană, exprimându-se prin automutilări, tentative de sinucidere sau chiar sinucidere. Heteroagresivitatea presupune canalizarea violenţei spre alţii, manifestându-se prin forme multiple, cum ar fi: omuciderea, tâlhăria, violul, tentativa de omor, vătămarea corporală etc.

J. Pinatel mai evidenţiază două forme distincte ale agresivităţii: ocazională şi profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate şi violenţă, fiind mai des întâlnită în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent, durabil, care se relevă ca o constantă a personalităţii infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, conştient.

INDIFERENŢA AFECTIVĂ este strâns legată de egocentrism şi mai poartă numele de insensibilitate morală. Ea se caracterizează prin incapacitatea infractorului de a înţelege durerile şi nevoile celorlalţi, prin satisfacţia resimţită faţă de durerile altora. Indiferenţa afectivă redă în fond stările de inhibare şi dezorganizare emoţională. Această latură a personalităţii infractorului se formează de la vârste timpurii, fiind una din principalele carenţe ale procesului socializării, un rol important deţinându-l în acest plan funcţionarea defectuoasă a structurii familiale, precum şi stilul educaţional adoptat în cadrul acestei microstructuri. De obicei, infractorul nu este conştient de propria-i stare de inhibare emoţională, ceea ce explică atât calmul cât şi sângele rece cu care sunt comise o serie de infracţiuni de o violenţă extremă. Legătura strânsă dintre indiferenţa afectivă şi egocentrism constă în faptul că infractorului îi este străin sentimentul vinovăţiei, al culpabilităţii.

Aceste componente ale personalităţii infractoare se pot întâlni şi la celelalte persoane (neinfractori), însă la acestea nu sunt elemente dominante ale personalităţii, nu au consistenţa şi

frecvenţa întâlnită la infractori, nu sunt orientate spre infracţionalitate.

Ca urmare a orientării axiologice, a sistemului de valori pe care îl posedă, infractorul este incapabil din punct de vedere psihic să desfăşoare o muncă socială susţinută. Această incapacitate este dublată de dispreţul faţă de muncă, de atitudinea negativă faţă de cei ce desfăşoară o activitate organizată, productivă. Nu se poate spune însă că această atitudine, această incapacitate fizică este generată de deficienţe ale voinţei. Procesele volitive funcţionează la ei în mod normal, conţinutul lor se îndreaptă spre acţiuni conflictuale în raport cu societatea, spre acţiuni antisociale. Dezgustul faţă de muncă, lipsa unor preocupări susţinute care să dea un scop mai consistent vieţii, provoacă la ei o stare de continuă nelinişte, de nemulţumire de sine, o continuă stare de irascibilitate. Această nelinişte alimentează tendinţa, elaborată în cursul vieţii lor, spre vagabondaj şi aventuri, ceea ce le convine foarte mult deoarece le favorizează activitatea infracţională. Faptul că în decursul activităţilor, infractorii îşi constituie un stil specific de lucru, poate sugera uneori sărăcie de idei sau lipsa imaginaţiei creatoare, dar în acelaşi timp mai probabil o specializare superioară, fapt ce contrazice teoria despre inteligenţa nativă, specifică a infractorilor. Analizând modul lor de lucru, ajungem să recunoaştem că este vorba, în cea mai mare parte a cazurilor, de idei simple, cu mici variaţii pe acelaşi motiv fundamental. Cu toate acestea, măiestria lor poate oglindi uneori ingeniozitate, inventivitate, fantezie, precum şi o dexteritate deosebită ce se dobândeşte pe baza unui antrenament îndelungat.

Trăind în conflict cu societatea şi acţionând mereu împotriva ei, prin succesele obţinute în activitatea infracţională devin încrezuţi, orgolioşi, supraapreciindu-se şi ajungând la manifestări de vanitate, adeseori puerile. Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă faţă de societatea care

refuză să îi ofere de bunăvoie ceea ce capriciul lui de moment pretinde. Elementul lui vital şi în acelaşi timp şi o trăsătură fundamentală a caracterului său este minciuna.

Lipsa unui microclimat afectiv, eschivarea de constrângeri social-morale, lipsa unor valori etice către care să tindă, îl fee pe infractor indiferent faţă de viitor, îi împrumută o atitudine de totală nepăsare faţă de propria-i soartă. Din acest motiv, aparentul curaj de care dă dovadă reprezintă de fapt insensibilitate, indiferenţă în urma tensiunii continue, în urma obişnuinţei de a fi mereu în pericol. Egoismul înăbuşă complet orice urmă de compasiune şi, ca urmare, poate duce la acte de mare cruzime. Se remarcă sentimentalismul ieftin al infractorului, care are o forţă mobilizatoare majoră, constituind resortul care îl împinge spre acţiune.

Profilul psiho-comportamental al infractorului a fost prezentat la modul general, cuprinzând acele elemente care se pot desprinde din analiza trăsăturilor fundamentale ale unui număr mare de infractori. Imaginea prezentată este mai degrabă una statistică, ea permite un număr nesfârşit de excepţii, un joc mare de deplasări cauzate fie de elemente temperamental-caracteriale, fie de exercitarea unei specialităţi infracţionale deosebite. Ponderea cu care apar aceste caracteristici diferă foarte mult de la un infractor la altul, în funcţie şi de genul de infracţiune pe care îl realizează.

Luând în considerare unicitatea oricărui act infracţional, a individualităţii şi personalităţii distincte a oricărui infractor, nu sunt lipsite de interes urmărirea şi surprinderea unor particularităţi psihologice ale infractorilor de diverse „specialităţi”.

3.3. Componentele personalităţii

„Sistemul personalităţii”, aşa cum îl învederează definiţiile prezentate, este lipsit de transparenţă, astfel încât el nu poate fi

cunoscut decât prin investigaţii complexe. Elementele sale constitutive, atât cele simple, cât şi cele complexe, se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalităţii este dificil de cunoscut şi reclamă utilizarea unor mijloace ştiinţifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă.

Analiza este posibilă datorită proprietăţii personalităţii de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează şi face posibil întregul sistem al ştiinţelor comportamentale, inclusiv al psihologiei juridice.

În analiza personalităţii, în literatura de specialitate şi în practica de investigare pluridisciplinară, se disting două planuri de analiză: planul componentelor personalităţii şi planul tipurilor de personalitate.

Vom analiza personalitatea din perspectiva acestor două planuri:

a) Componentele biopsihologice

Componentele biologice ale personalităţii cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc şi la predecesori (caracteristici ereditare) sau nu (caracteristici înnăscute). În determinarea comportamentului şi mai cu seamă a celui deviant, calităţile sau deficienţele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, precum şi constelaţia aptitudinală a individului constituie forţe adesea determinante.

1.a. Calităţile şi deficienţele majore ale organismului, cele vizibile cât şi cele mai puţin vizibile, îşi pun amprenta în mod hotărât asupra personalităţii. Oamenii cu un organism bine structurat, dublat şi de o înfăţişare atrăgătoare au o siguranţă de sine, comportamentul lor fiind, în mare parte, determinat în mod avantajos de constituţia lor fericită. În opoziţie cu aceştia, o capacitate redusă de rezistenţă la greutăţi fizice sau deficienţe senzoriale ori locomotorii influenţează negativ formarea

personalităţii. Sentimentul de inferioritate generat de statura mică sau de disfuncţii organice, potenţate şi prin dispreţul tacit sau exprimat de cei din jur, adesea incită la comportamente compensatorii – „vitejia” lui Napoleon pare să fie ilustrativă – care nu o dată pot duce la comportamente deviante. Sentimentul inferiorităţii – cunoscut în literatură mai ales după lucrarea psihologului vienez Alfred Adler, „Studiul inferiorităţii organelor şi compensaţia lor în activitate” (1917) – este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorilor, fapt asupra căruia vom insista pe parcursul lucrării.

1.b. Temperamentul constă în acele caracteristici formale care se referă la modul cum se desfăşoară viaţa psihică a individului. Termenul românesc cel mai apropiat este „fire”. Astfel, vorbim de fire lentă, fire iute, apoi de oameni la care stările afective sunt durabile sau mai puţin durabile, de uşurinţa sau dificultatea de a se comuta de la o stare psihică (afectivă) la alta etc.

1.c. Înzestrarea aptitudinală a personalităţii se referă la abilitatea naturală de a dobândi cunoştinţe ori îndemânări de ordin general sau special. Inteligenţa, de pildă, este considerată ca fiind o aptitudine generală, câtă vreme îndemânarea constituie o aptitudine specială. Impactul factorilor sociali asupra aptitudinilor înnăscute este uşor de demonstrat. Oricât de „talentat”, de înzestrat nativ pentru muzică ar fi cineva, nu poate atinge niveluri superioare fără studii de specialitate. Pe de altă parte, niciun desenator, chiar de geniu, nu va deveni un „bun” falsificator de bancnote sau diplome dacă aptitudinile lui nu vor fi susţinute de atitudini antisociale puternice (relaţia aptitudini-atitudini). Îndeosebi pe acest plan se evidenţiază nu numai complexitatea personalităţii, ci şi contradictorialitatea ei. O caracteristică superioară pozitivă – mare talent la desen – devine socialmente negativă prin manifestarea ei pe un tărâm prohibit de societate. Falsificatorii de tablouri fee parte dintre

acele talente corupte pe care câştigul uşor le atrage. Tot astfel, inteligenţa (aptitudine generală), dacă nu este asociată cu onestitatea (atitudinea socială pozitivă), poate să evolueze în direcţia formării unei personalităţi de escroc, şantajist sau de delapidator.

b) Componentele sociale

Componentele sociale se referă la efectele acţiunii unor agenţi de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învăţării ca substrat şi mecanism al educaţiei spontane şi instituţionalizate) traduse în structuri achiziţionate (caracter, atitudini), care, pe măsura consolidării lor, devin forţe motrice, chiar motive care modelează comportamentul.

Prin *caracter* se înţelege ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calitativ specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil şi permanent. Activitatea individului însă, se mulează pe „modele" socioculturale de comportare şi, pe măsură ce se interiorizează, sunt trăite sub formă de atitudini faţă de alţi oameni, faţă de muncă şi activitate în general, precum şi în atitudinea faţă de sine însuşi. Dacă prin atitudine vom înţelege maniera de a se comporta într-o situaţie, atunci devine clar că atitudinea faţă de alţii şi faţă de sine constituie acele fundamente ale caracterului care determină, în mare măsură, fie formarea unei personalităţi echilibrate (om sociabil, activ, exigent faţă de sine), fie formarea unei personalităţi deviante (bănuitor, distant şi nepăsător faţă de alţii, cu o mare doză de egoism).

Componentele biologice se dezvoltă şi acţionează în condiţiile existenţei şi acţiunii concomitente ale componentelor sociale. Deci, dezvoltarea personalităţii se realizează în timp, prin interacţiunea celor două blocuri mari de componente. Dacă. Cu îndreptăţire, putem vorbi de o devenire permanentă a personalităţii, tot aşa şi criminogeneza trebuie să fie privită ca un proces de durată în care factorii biologici individuali sunt

întreţesuţi cu cei sociali, ceea ce împrumută fenomenului infracţional nu numai multicauzalitatea, dar şi polimorfia specifică.

3.4. Trăsăturile personalităţii

Trăsăturile personalităţii sunt considerate ca fiind variabile. Trăsăturile sunt ale personalităţii şi nu ale comportamentului. Comportamentul poate fi privit numai ca indicator al trăsăturii, căci comportamentul adesea poate fi vizibil, dar trăsătura niciodată. De pildă, asistând la un meci de box şi observând că un pugilist luptă până la epuizare (comportament), ajungem la concluzia că el este persistent (trăsătură). Tot aşa, când cineva, într-o societate monopolizează toată conversaţia (comportament), noi conchidem că este vorbăreţ (trăsătură). H.J. Eysenck menţionează că trăsătura este ceva ce se manifestă la individ într-un mare număr de situaţii.

Trăsătura este o tendinţă de reacţie largă şi relativ permanentă. Putem vorbi de trăsături ale cunoaşterii (acuitate perceptivă, gândire superficială etc.), trăsături ale afectivităţii (uşor emoţionabil, sentimente profunde etc.), trăsături temperamentale (lent, iute, alert etc.), trăsături dinamice care se referă la modul de acţiune şi de decizie, dar şi la motivaţii şi interes etc.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieţii individului, deoarece el este în permanentă interacţiune cu mediul social şi cu cel fizic, în continuă transformare. În cadrul acestei interacţiuni, ca şi în urma retroacţiunii (de la comportament înapoi spre trăsături, ereditate, atitudine etc.) pot apare şi trăsături noi sau se accentuează cele formate anterior. Oricare ar fi natura trăsăturilor, ele au o evoluţie într-un ritm lent; schimbările radicale, dramatice, profunde ale personalităţii sunt relativ rare, ele sunt doar excepţii care, obişnuit, se produc în condiţii cu totul ieşite din comun.

Ar fi greşit să credem că alcătuind o listă de 30 – 40 de trăsături, noi de fapt am caracterizat un individ. Personalitatea nu este numai suma trăsăturilor, fie ele caracteristice şi relativ stabile, ci este o constelaţie specifică a trăsăturilor, între care una sau câteva dobândesc un caracter dominant, subordonându-le pe celelalte, formând deci o textură specifică, individuală, unică. Cunoaşterea reală a personalităţii, în ultimă analiză, presupune cunoaşterea dominantei (dominantelor) specifice şi sistemul de subordonare – faţă de dominantă (e) – a celorlalte trăsături.

3.5. Tipuri de personalitate

Încă din cele mai vechi timpuri s-a observat că există clase de indivizi care au unele caracteristici comune sau grupuri de astfel de caracteristici, fie pe latura intereselor, a modului de gândire, fie pe cea a temperamentului, a constituţiei lor fizice etc. Indivizii din respectiva clasă – în funcţie de caracteristica aleasă – aparţin aceluiaşi tip. Aşa, de pildă, dacă un grup de indivizi se caracterizează prin persistenţă, rigiditate, subiectivitate, timiditate, iritabilitate, spunem că aceşti indivizi aparţin tipului introvertit. Tipul este deci o noţiune supraordonată noţiunii de trăsătură. După unii autori (R. Stagner, 1961; H.J. Eysenck, 1970), personalitatea este organizată ierarhic pe patru niveluri: nivelul reacţiilor (răspunsurilor) specifice, nivelul reacţiilor de deprindere (habitudinale), nivelul reacţiilor de trăsătură şi, în fine, nivelul superior de reacţie tipologică.

Cu alte cuvinte, tipul este un stil superior de organizare a personalităţii. Pornind de la ideea că temperamentul este componenta de bază a personalităţii – fără a fi exprimat în mod explicit acest pretins adevăr

– Încă din antichitate Hipocrat (care a trăit în secolul V

î.e.n.) a ales drept criteriu al tipologiei sale predominanţa uneia din „cele patru humori ale organismului” uman (sânge, bila neagră, bila galbenă, flegma), stipulând, în consecinţă, existenţa a patru tipuri temperamentale fundamentale: sangvinic, melancolic, coleric, flegmatic. Termenii aceştia sunt răspândiţi şi azi. În limbajul cotidian, afirmă G.W. Allport, coleric înseamnă irascibil, sangvinicul este considerat optimist, melancolicul – trist, iar flegmaticul – apatic.

3.5.1. Tipologia lui Carl Gustav JUNG-extravert – introvert

Axându-se exclusiv pe criterii de natură psihologică, C.G. Jung consideră că există două tipuri extreme: cel introvertit şi cel extravertit, între care se plasează tipul intermediar (*ambivert*), având caracteristici din ambele tipuri extreme.

După concepţia lui C.G. Jung, există două orientări majore ale personalităţii, şi anume: fie că avem de-a face cu un om care se orientează cu precădere spre lumea externă, lumea obiectivă (atitudine extravertită), fie că orientarea persoanei merge mai degrabă spre interior, spre lumea subiectivă (atitudine introvertită). Ambele atitudini se regăsesc la fiecare individ, dar în mod obişnuit una din ele este dominantă şi conştientă, câtă vreme cealaltă este subordonată şi inconştientă.

Extravertitul tipic este sociabil, îi plac petrecerile, are mulţi prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbi, nu-i place nici lectura solitară, nici studiul individual. Mereu tânjeşte după companie veselă, îi place să rişte, acţionează sub inspiraţia momentului, şi, în general, în mod impulsiv. Îi plac glumele şi păcălelile, mereu este gata de ripostă, nu-şi face griji, este deschis, prietenos, optimist, râsul (şi veselia) constituie elementul lui. Tot timpul este activ, tinde spre agresivitate şi-şi pierde cumpătul uşor. Sentimentele sale nu sunt sub un control

riguros, iar în genere extravertitul nu este întotdeauna o persoană demnă de încredere.

Introvertitul tipic este o persoană liniştită, retrasă, care preţuieşte mai mult cărţile decât oamenii. Faţă de oameni, cu excepţia câtorva prieteni intimi, este foarte rezervat. Îşi face planuri de viitor şi nu-i place să acţioneze sub impulsul momentului. Tinde să ia totul în serios şi duce o viaţă ordonată. Îşi controlează foarte strâns sentimentele, prea rar se comportă în mod agresiv şi nu-şi pierde uşor cumpătul. Deşi înclinat spre pesimism, introvertitul, în general, este un om de încredere care pune mare preţ pe valorile etice.

3.5.2. Valoarea tipologiilor

Tipologiile la care ne-am referit, ca şi alte feluri de tipologii care au fost elaborate de-a lungul vremii, au în comun faptul că nu reuşesc să cuprindă toată varietatea personalităţilor umane. Dacă luăm, de pildă, categoriile lui C.G. Jung, ele nu pot fi gândite altfel decât că extravertitul „pur" şi introvertitul „pur" s-ar afla la polii opuşi ai unui continuum, unde însă – statistic vorbind – ar ocupa majoritatea spaţiului, tipul *ambivert*. Tipul intermediar, în orice sistem tipologic, ocupă un loc de frunte, ceea ce aparent ar invalida tipologiile în general.

Acest adevăr rezultă şi din constatările lui H.J. Eysenck, care, în ultima sa lucrare (1977), arată că: „... practic, toţi criminalii fac parte din categoria extravertiţilor" şi că „acest tip de indivizi se caracterizează printr-un nivel slab de excitaţie a cortexului cerebral, fenomen care împiedică la ei formarea normală a reflexelor condiţionate... deci extravertiţii, în general, prin slăbiciunea înnăscută a aptitudinii lor de a fi condiţionaţi (deci educaţi socialmente – n.a.), au toate şansele să nu reziste la tentaţii şi astfel să adopte, dacă nu neapărat un comportament criminal, cel puţin un comportament antisocial..."; „... există grupe de indivizi la care

comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite… aşa se pare că ucigaşii – cel puţin cei din Europa – ar fi mai mult introvertiţi; totuşi, poate la asasinii profesionişti să fie altfel…”.

După cum se vede, nici chiar un tipolog de talia lui H.J. Eysenck nu ajunge la rezultate concludente în această problemă.

Fără îndoială, nu vom găsi nicăieri vreun „tip pur”, în niciun cadru de referinţă, în niciun sistem tipologic. Aceasta cu atât mai mult cu cât însăşi ideea de tip este o abstracţie, este un construct mintal, care corespunde mai degrabă necesităţilor noastre logice de a „ordona” fenomene naturale care, prin esenţa lor, nu sunt „ordonate”. În această viziune evident că nu vom căuta tipologii perfecte, ci jaloane, sindromuri, ale căror configuraţii ne pot orienta în cunoaşterea, măcar şi superficială, a unor indivizi implicaţi poate în vreo infracţiune.

3.6. Personalitatea infractorului recidivist„paradoxul criminal” – Eysenck – Mawrer

Interesante idei în materia recidivei dezvoltă Eysenck[44].

Problema psihologică pe care Eysenck vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a „paradoxului criminal”. De ce infractorul – şi mai cu seamă recidivistul – comite actele sale când ştie că în cele din urma va fi pedepsit?

Întrebarea este cu atât mai justificată cu cât Eysenck, alături de mulţi psihologi, consideră că omul este o fiinţă eminamente orientată spre hedonism şi, cu toate acestea, nu evită faptele care îl duc, în ultimă analiză, la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, Eysenck se referă la „legea secvenţei temporale” stabilită de psihologul american O.H.

44 Tiberiu Bogdan, idem, p. 80-8 f.

Mawrer, după care: „un anumit act (infracţional) uman este determinat nu numai de consecinţele lui, ci şi de apariţia în timp a respectivelor consecinţe”. Cu alte cuvinte, „când o acţiune are două consecinţe, una premială (pozitivă) şi alta de sancţiune (negativă), ambele consecinţe fiind (teoretic) egale ca pondere (echiprobabile), atunci situaţia (conflictuală) se rezolvă în funcţie de consecinţa probabilă cea mai apropiată (ca apariţie în timp). În cazul unui act infracţional, consecinţa imediată este premial pozitivă, în sensul că dă o satisfacţie imediată morală sau materială, câtă vreme sancţiunea legală este mai îndepărtată în timp şi comportă un grad de incertitudine”[45].

Studiul multirecidiviştilor arată o conjugare de deficienţe individuale şi sociale (E. Johanson, 1974), un cumul de deficienţe sanitare, biologice şi intelectuale şi o lungă istorie de excluderi şi respingeri sociale ce îi fac „marginali” faţă de comunitatea în care trăiesc (J. Selosse şi alţii, 1974). În cazul delincvenţilor, deci, trecerea la actul infracţional este o activare a mecanismelor psihosociale ca reacţie la excluderea şi respingerea pe care o suferă (N. Mailioux, 1971). Neacceptarea, respingerea socială, după cum am arătat mai sus, este un motiv puternic de acţiune şi, în această conjunctură, evident, comportamentul va fi direcţionat antisocial. Impactul va fi cu atât mai violent cu cât subiectul va fi mai puternic convins că agentul frustrator a acţionat cu intenţie (Willard W. Hartup, 1977).

Urmărind să stabilească principalele caracteristici psihologice de personalitate ale unor „criminali înrăiţi” (*hardened criminals*), deţinuţi la un penitenciar din S.U.A., F.W.

45 Cu toate că această „lege” nu este altceva decât o generalizare a unei observaţii de natură empirică şi cu toate că, în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuşi, practic această constatare este greu de contrazis cu atât mai mult cu cât pe un plan şi mai general această „lege” face parte integrantă din teoria învăţării (Legea efectului).

Warbunton şi alţii (1967) au utilizat teste de personalitate U.I. (*Universal Index*) în baza cărora au putut stabili nu numai existenţa unor factori de personalitate care disting delincventul de nedelincvent, ci şi unele constelaţii de factori specifici. Astfel, faţă de ceilalţi, delincvenţii arată o tendinţă marcantă de a „merge cu banda", dau semne de neadaptare, sunt vanitoşi şi egocentrici etc. Egocentrismul – prin care se înţelege incapacitatea de a ţine cont de sentimentele, gândurile şi interesele altora (M.J. Chandler, 1977) – este o caracteristică fundamentală a infractorului din obişnuinţă, relevată de toţi autorii care au cercetat problemele psihologice ale infractorilor. M.J. Chandler subliniază că un mare număr de comportamente deviante sunt asociate cu o persistentă gândire egocentrică. De asemenea, se mai poate stabili că gândirea egocentrică obişnuită este însoţită de o slabă capacitate de adaptare socială. Rezultatele testărilor mai arată că egocentricul primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

Alături de egocentrismul marcat, personalitatea delincventului mai este caracterizată şi printr-o imaturitate persistentă. Înseşi actele antisociale sunt semne evidente ale unei imaturităţi, ale faptului că infractorul este imatur, fie pe plan intelectual, fie pe plan afectiv.

Multă vreme s-a crezut, mai cu deosebire sub influenţa lombrosienilor, că infractorul (prin obişnuinţă) este un individ total inferior sub aspect intelectual. E. De Greef (1946), utilizând metoda Vermeylen, a studiat un eşantion de 126 hoţi, 105 bătăuşi, 80 de criminali sexuali, 34 escroci şi 80 de asasini, sub aspectul unor trăsături intelectuale (atenţie, memorie de fixare, capacitate asociativă, înţelegere, judecată, destoinicie şi capacitate de a face combinaţii). La acest eşantion, asasinii şi escrocii, în general, sunt la nivelul oamenilor obişnuiţi (normali), câtă vreme restul infractorilor se amplasează sub linia normalului la „înţelegere" şi „judecată".

Imaturitatea intelectuală nu trebuie înţeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligenţă (I.Q.) scăzut. Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport raţional dintre pierderi şi câştiguri în proiectarea şi efectuarea unui act infracţional. Această latură a personalităţii deviantului a fost studiată de P. Coslin (1976). El arată că în trecerea la actul deviant infractorul trebuie să cântărească bine câştigurile şi sancţiunile scontate, să ia în consideraţie şi pragurile de toleranţă socială şi numai în baza unor asemenea socoteli acceptă sau nu riscul acţiunii. Cei care sunt mai apţi să estimeze toate probabilităţile par să manifeste mai multă prudenţă decât alţii. Dar este de notat că din cei care trec la act nu toţi dau dovadă de aceeaşi înţelegere a conjuncturilor.

Într-o lucrare din 1955, Harold Lindner susţine că înţelegerea şi tratarea „criminozei" (a crimei reale) constă într-o apreciere corectă a... Motivelor predispozante", care îl directivează pe individ spre un comportament criminal, pe de o parte, iar pe de altă parte, spre „feciorii (ambientali) de precipitare" ce inspiră şi declanşează crime, oferind mijloacele prin care ea se perpetuează. Criminoza apare atunci – spune mai departe Harold Lindner – când motivaţiile predispozante sunt „aprinse" de factorii (ambientali) precipitanţi. În aceste condiţii, comportamentul criminal este o încercare a individului de a se relaxa prin rezolvarea tensiunii interne şi restabilirea echilibrului iniţial.

În concepţia lui Harold Lindner, motivele predispozante includ dorinţa excesivă după anume feluri de gratificaţie (bani, sex etc.), o ostilitate exagerată faţă de orice persoană care refuză vreun fel de gratificaţie, o teamă excesivă de a părea slab şi insuficient de bărbat etc. Date fiind asemenea stări, situaţia (ambientală), precipitantă joacă rolul de trăgaci şi explozia se produce. Privit în acest fel, actul criminal nu este altceva decât

o încercare de a restabili echilibrul iniţial (homeostaza). Fără doar şi poate, un asemenea comportament exprimă multă miopie, căci, în ultimă analiză, actul criminal în sine duce la altă formă de dezechilibru: teama de pedeapsă şi necesitatea urgentă de a construi o formă de defensivă. Astfel, actul criminal duce spre un cerc vicios, pe care însă criminalul nu-l poate prevedea. În cele din urmă şi această analiză comportamentală duce la concluzia unei imaturităţi intelectuale, la constatarea incapacităţii criminalului, prin obişnuinţă, de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale antisociale.

În 1970, un binecunoscut cercetător italian, Giacomo Canepa, publica rezultatele investigaţiilor sale în care arăta existenţa unor relaţii esenţiale între comportamentul antisocial şi delictual şi unele trăsături psihologice ale personalităţii. Este vorba – arăta Canepa – de următoarele elemente:

– Impulsivitate mărită, la 68% dintre delincvenţii examinaţi;

– Indiferenţă afectivă, la 27%;

– Egocentrism, la 41 %;

– Agresivitate, la 72%;

– Tendinţe de opoziţie, la 46%;

– Scepticism, la 50%.

Pe lângă aceste caracteristici, examinările efectuate de-a lungul anilor de Canepa asupra recidiviştilor şi altor categorii de infractori cu tendinţe de a comite acte antisociale deosebit de grave, au relevat:

– Tendinţa de a percepe realitatea într-un mod neobişnuit şi deformat, în sensul de a considera că toţi cei din jur sunt duşmani, nimeni nu oferă ajutor şi că în viaţă totul se petrece conform legilor „baftei” sau „ghinionului”;

– Prezenţa unor manifestări de indecizie şi incertitudine interioară;

– Profunda dificultate de autoreprezentare, lipsa de

capacitate de a se vedea pe sine în mod realist, la care se adaugă şi străduania de a ascunde propria personalitate.

3.7. Particularităţile psihologice ale diferitelor categorii de infractori

Încercările de clasificare şi portretizare a infractorilor prezintă importanţă din punct de vedere atât teoretic, cât şi din punct de vedere practic. Teoretic, deoarece ajută la elaborarea unor modele explicative privind modul de structurare a personalităţii infractorilor şi, totodată, la evidenţierea unor aspecte privind formarea şi evoluţia unor asemenea structuri în timp. Practic, deoarece ajută la organizarea unor acţiuni sociale preventive şi la elaborarea unor programe de recuperare şi reinserţie socială.

Cunoaşterea cât mai exactă a profilului personalităţii infractorului permite, în primul rând, organizarea unui program diferenţiat şi individualizat de reeducare, recuperare şi reinserţie socială. În al doilea rând, cunoaşterea acestui profil este profitabilă organelor judiciare în finalizarea intenţiei lor de stabilire a adevărului şi de soluţionare legală a cauzelor.

Prezentăm în continuare particularităţile psihologice ale diferitelor categorii de infractori:

CERŞETORUL – formează un clan deosebit în lumea infractorilor. Acesta este în posesia unor elemente ale artei dramatice, acţionând prin intermediul rolului jucat verbal, prin mimica şi costumaţia adecvată. Cei ce ajung la măiestrie în cerşetorie, ştiu să utilizeze metode cu totul deosebite (modularea vocii, mimica, invocarea unor mari necazuri) pentru a atrage atenţia trecătorilor şi a obţine mila lor. Unii îşi adaptează rolul după sezon, clientelă, cartier, oraş. Eventualele infirmităţi sunt subliniate cu grijă şi apar fie etalate ostentativ, fie abia discret sugerate, nuanţate. Acest tip de infractor profită iară jenă de orice sentiment sau interes al publicului, fiind

totodată bun cunoscător empiric în sesizarea şi exploatarea trăsăturilor psihologice ale celor de la care cerşesc. Cerşetorii sunt organizaţi în adevărate reţele[46].

HOŢUL – săvârşeşte cea mai primitivă acţiune infracţională. Acţiunea în sine constă din mişcări relativ simple: întinderea mâinii, apucarea obiectului, atragerea lui spre infractor, camuflarea şi transportarea obiectului într-un loc ascuns. Caracteristic furtului este modul discret al sustragerii obiectului şi apoi îndepărtarea grăbită de la locul infracţiunii, ascunderea de acei care l-ar putea urmări. Hoţul lucrează mai mult cu mâna şi cu corpul, dar acest lucru se referă numai la acţiunea în sine, deoarece pregătirea unui furt cere o activitate mintală minuţioasă, deosebit de laborioasă. Caracterul predominant fizic al acţiunii presupune din partea lui un antrenament deosebit. Dexteritatea lui caracteristică, mobilitatea fizică, rapiditatea mişcărilor sunt rezultatele, în primul rând, ale exerciţiului şi, numai în al doilea rând, sunt favorizate şi de unele predispoziţii native (mobilitatea proceselor nervoase fundamentale, nivelul de dezvoltare a analizatorilor). Automatizarea unor mişcări specifice, declanşate de stimuli specifici, în urma unui exerciţiu îndelungat, nuanţat şi perfecţionat îi fee pe unii hoţi „să fure fără să vrea”.

Hoţul are un spirit de observaţie bine dezvoltat, orientare promptă la situaţia dată şi organizarea imediată a unui plan de acţiune bazat pe elemente concrete şi prezente. Mijloacele lui de operare, deşi unele ingenioase, se bucură totuşi de puţină variabilitate. Sistemul de a acţiona într-o situaţie sau alta, în general, se împrumută prin imitaţie, sau în cazul elaborării proprii devine frecvent, şi de multe ori aplicat în situaţii

46 La seminarii se va insista pe particularităţile modului de operare a acestei „industrii” – cerşetoria – starostele de cerşetori, gazdele, plasatorii. (Vezi cerşetoria ca problemă socială – în arhiva personală a autorului – T.B.).

inadecvate, ceea ce favorizează descoperirea lui. Ca şi ceilalţi infractori, nici hoţul nu are o gândire cu calităţi deosebite, deoarece ea este limitată la preocupările lui specifice. În ceea ce priveşte voinţa şi personalitatea, hoţul lucrează după „şabloane şi reţete" puţin variabile, sunt uşuratici, lipsiţi de acele calităţi ale voinţei ce au sens etico-social. Înclinaţia spre risc este deosebit de mare, fapt pentru care de multe ori ei mizează pe elemente cu extrem de puţine şanse de reuşită. Reacţia tipică este debarasarea de obiectul furat şi fuga. Acesta nu se apără şi nu opune rezistenţă, numai în cazul când este atacat fizic. Coincidenţa unor factori externi cu nereuşita acţiunii, îl face să fie superstiţios, uneori chiar mistic[47].

SPĂRGĂTORUL – se conturează tipic ca personalitate, prin operarea în bandă şi prin utilizarea forţei ca mijloc de apărare în caz de surprindere. Spărgătorul, în special cel modern, posedă temeinice cunoştinţe de ordin tehnic. Deoarece comiterea actului infracţional presupune acţiuni complexe, de securitate individuală, spărgătorii se recrutează din rândul celor mai evoluaţi infractori. Ei au nevoie pe lângă iscusinţă (inteligenţa practică) necesară executării unei spargeri şi de unele calităţi deosebite, ca de exemplu calm, aprecierea corectă a situaţiei, curaj, „sânge rece". Utilizând violenţa în apărare, spărgătorii, se apropie de tâlhari, iar prin faptul că tind să-şi însuşească bunuri, de hoţi.

TÂLHARUL – întreaga sa activitate infracţională se caracterizează prin violenţă, susţinută de o constituţie fizică, somatică adecvată. Ca particularităţi specifice dobândite în cursul activităţii infracţionale, putem aminti o motricitate

47 Se va insista la seminarii pe particularităţile diferitelor moduri de operare ale hoţilor şi spărgătorilor, începând cu hoţii de buzunare, „şuţii", „şpringarii" etc., şi terminând cu „escaladatorii", „balconarii", spărgătorii de zid etc. (din arhiva personală a autorului T. B.).

sporită faţă de normal, hotărâre şi îndrăzneală în timpul operării, de multe ori cruzime, deşi tâlharul recurge la asasinat numai în caz de nevoie şi mai mult în scop defensiv. Se manifestă violent, odată planul fiind elaborat nu-şi mai poate suspenda sau amâna cu uşurinţă acţiunea infracţională[48].

INFRACTORUL INTELECTUAL – escrocul, falsificatorul, şantajistul. Exercitarea pe scară profesională a unor asemenea acţiuni infracţionale presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceştia, forţa fizică este mai puţin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar şi joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri (escrocherii) săvârşirea infracţiunii. În afară de unele „ustensile" de importanţă minoră, infractorii intelectuali îşi comit acţiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici rezultă două particularităţi esenţiale: un debit verbal adaptat rolului şi adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escrocii şi şantajiştii se caracterizează, în special, printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei şi prin soluţii rapide care duc la eschivarea şi ieşirea din încurcătură[49].

ASASINUL – este cel mai odios şi cel mai nociv infractor. Acesta manifestă irascibilitate, impulsivitate şi agresivitate crescută. Este egocentric, dominator, având o capacitate de raţionalizare scăzută, instabil şi superficial în contactul afectiv, ceea ce îl face să se angajeze în situaţii conflictuale, reacţionând violent. Comiterea infracţiunii devine posibilă datorită intrării

48 La seminarii se studiază cauza „7T" – 2 omoruri şi 7 tâlhării, în casă peste persoane în vârstă – grupare de 3 tâlhari din Roşiorii de Vede care acţionau pe raza Capitalei – psihologie şi portret al autorilor (din arhiva personală a autorului T. B.).

49 Se exemplifică prin cazuri reale din arhiva personală T. Butoi - vânzări fictive de case, valută falsă, maradona în casă etc.

individului într-un mediu care oferă situaţii conflictuale de la care el nu ştie sau nu poate să se sustragă.

După motivul asasinatului (obţinerea unor avantaje materiale, ură, răzbunare, fanatism etc.) şi gradul de violenţă cu care infractorul săvârşeşte asasinatul, putem să ne dăm seama dacă avem de-a face sau nu cu un infractor normal. În cazul asasinilor normali nu este vorba de o plăcere sadică, ci de o relaxare după o mare tensiune, în urma rezolvării unei situaţii conflictuale pe cale asasinatului. Este deci o aparentă satisfacţie momentană după actul săvârşit. Situaţia conflictuală în care se află asasinul este dublată de un temperament impulsiv, de o motricitate mărită, care se exteriorizează prin violenţă de ordin fizic. Asasinul este insensibil la durerile fizice ale altora şi de aceea este lipsit de compasiune faţă de ceilalţi. Această insensibilitate nu este înnăscută, ci se câştigă ca urmare a modului de viaţă dusă în condiţii de vicisitudini fizice şi psihice (T. Bogdan, 1973)[50].

INFRACTORUL RECIDIVIST – psihologic se caracterizează prin: imaturitate intelectuală; impulsivitate mărită, agresivitate; indiferenţă afectivă; egocentrism; tendinţă de opoziţie; scepticism; rezistenţă scăzută faţă de stimuli.

Infractorii recidivişti au tendinţa de a percepe realitatea într-un mod neobişnuit şi deformat, având impresia că nimeni nu le oferă ajutor şi că în viaţă totul se petrece conform legilor „baftei” sau „ghinionului”. Acestora le este caracteristică prezenţa unor manifestări de indecizie şi incertitudine interioară, dificultate de autoreprezentare, tendinţa de a-şi ascunde propria personalitate.

Succesul obţinut la prima infracţiune, acţionează drept stimul pentru alte situaţii infracţionale asemănătoare. Primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

50 Exemplificare prin cazul „Vădănescu” şi cazul „Pârvuleţ” – triplii asasini (Din arhiva personală a autorului T. B.).

Un indiciu deosebit de relevant al periculozităţii persoanei infractorului îl constituie atitudinea sa din trecut faţă de exigenţele legii penale. De aceea, individualizând pedeapsa, instanţa nu poate face abstracţie de lipsa sau de existenţa unor antecedente penale, chiar dacă a intervenit amnistia, graţierea sau chiar reabilitarea.

INFRACTORUL DE PROFESIE (de carieră) – este format şi socializat în direcţia comiterii infracţiunii. Reprezintă ultimul grad de inadaptare socială prin faptul că unica lui sursă de existenţă o constituie infracţiunea. Obiectul principal al activităţilor sale infracţionale îl constituie câştigurile financiare şi el nu se implică în comiterea unor infracţiuni cu violenţă, în afară de cazul în care violenţa este „specialitatea" sa (tâlharul). De obicei, debutează în calitate de copil delincvent, având originea în păturile de jos ale societăţii.

Infractorul de profesie îşi formează deprinderi şi abilităţi tehnice de înalt specialist, este capabil să-şi planifice activităţile, să-şi aleagă victimele şi să-şi îndeplinească planul de comitere a infracţiunii în aşa fel încât să evite depistarea ei. El planifică acţiunea infracţională mult mai amplu decât o face infractorul obişnuit, ocazional.

În general, este pregătit pentru arest şi judecată, fiind mereu în expectativa petrecerii unei anumite perioade în penitenciar, considerând aceasta ca făcând parte din viaţa sa. Aici, intrând în contact cu alţi infractori, are posibilitatea de a învăţa noi metode de comitere a infracţiunilor, participând la un adevărat schimb de experienţă, profesorii lui făcând parte din categoria infractorilor profesionişti vârstnici. De asemenea, ca rezultat al infracţiunii, el poate avea bani puşi de o parte pentru cheltuieli de judecată şi pentru perioada post-detenţie.

Psihologic, la el afectul atinge o formă pasională pronunţată, iar acţiunea este profund dirijată de gândire.

Infractorul se deosebeşte de ceilalţi oameni din punct de

vedere psihologic, nu printr-o funcţionare deosebită a proceselor sale psihice, ci prin faptul că acţiunile lui au un conţinut antisocial. Aptitudinile lui specifice, elaborate în urma unei practici îndelungate, care îl ridică în unele privinţe deasupra omului normal, nu-i determină acţiunea infracţională fără un teren propice, reprezentat de mediul social. Cunoaşterea particularităţilor psihice ale infractorului ne duce la explicarea comportamentului, la posibilitatea depistării şi reeducării acestuia. Alături de factorii interni, psiho-individuali, un rol important în structura dizarmonică a personalităţii infractorului îl au şi factorii externi, de mediu.

La infractori, comportamentul agresiv, antisocial, este în mare măsură învăţat, dobândit în contextul împrejurărilor de viaţă, disfuncţionale din punct de vedere psihosocial.

3.8. Cuplul penal victimă – agresor (identificarea agresorilor şi autoprotecţia victimală)

3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze şi cerc de bănuiţi[51]

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii iniţiativei în a comite o faptă antisocială, cât şi în baza efectelor acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

Deşi există şi cazuri în care între infractor şi victimă nu a existat niciun fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nicio victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită răspundere legată de actul

51 Nicolae Mitrofan, cap. Victimă şi victimologie, p. 100-105, în N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op. cit.

infracţional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopţii poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poştaşul cu bani mulţi asupra sa nu se asigură deloc şi este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea" exagerată privind achiziţionarea unor bunuri de valoare.

Chiar şi în cazul unor minori, victime ale unor infracţiuni, un anumit grad de vinovăţie aparţine părinţilor sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire etc.).

În cazul în care între victimă şi infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoaşterea victimei (modul său de viaţă, preferinţe, habitudini, trăsături psihomorale şi psiho-comportamentale) se poate „reconstitui" fizionomia particulară a relaţionării interpersonale infractor-victimă şi, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situaţie este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaşte pe infractor. Dacă teama de reacţiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicaţii" sau pur şi simplu să nege comiterea infracţiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacţie al victimei, psihologia ei vor „informa" asupra unor caracteristici psihice şi comportamentale ale infractorului. Din marea varietate a datelor de interes pentru cunoaşterea victimelor, T. Bogdan a făcut o selecţie a celor pe care le-a apreciat ca având o semnificaţie deosebită în procesul identificării autorilor, şi

anume[52]:

– datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului, pentru a stabili dacă în speţă este vorba de un omor, sinucidere ori moarte accidentală;

– datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârşirii infracţiunii;

– datele relative la precizarea circumstanţelor esenţiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuinţă), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);

– datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepţia şi modul de viaţă, materializarea în nivelul de cultură şi educaţie, atitudini, calităţi temperamentale şi caracteriale, credinţe şi obiceiuri, anumite tabieturi, dorinţe nesatisfăcute, starea de echilibru psihic ori manifestarea unor tendinţe spre agresivitate, izolare socială ori depresiune, anumite tare sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relaţii extraconjugale ori de inversiune sau perversiune sexuală);

– cercul de relaţii al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracţie) mediile şi locurile sau localurile publice frecventate. De o importanţă deosebită, în acest sens, sunt precizarea naturii relaţiilor victimei (de amiciţie, duşmănie, indiferenţă) şi, mai ales, identificarea şi conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînţelegeri familiale, conflicte pentru moştenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum şi a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obţinerea unor venituri pe

52 Tiberiu Bogdan, *op.cit.*, p. 155-159.

căi ilicite;

– informaţiile privind mişcarea în timp şi spaţiu a victimei, cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului şi care pot avea relevanţă deosebită;

– datele privind bunurile deţinute de victimă, mai ales a celor de valoare şi cele privind dispariţia unora dintre acestea ori a unor documente;

– informaţiile privind antecedentele morale, medicale, penale şi contravenţionale ale victimei.

Desigur, există foarte multe variante posibile ale relaţiei infractor-victimă, în special în cazul infracţiunilor cu violenţă. Având în vedere poziţia şi situaţia victimei după comiterea infracţiunii, putem diferenţia mai multe variante posibile, precum:

a) victime dispărute, sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute şi, nu de puţine ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soţului ucigaş;

b) victime ce nu supravieţuiesc agresiunii (decedate) care „oferă", în principal, informaţii asupra infractorului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);

c) victime ce supravieţuiesc agresiunii, dar nu pot identifica infractorul din motive obiective (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai înainte legată la ochi, prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informaţii în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspecte vestimentare – haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);

d) victime ce supravieţuiesc agresiunii şi care cunosc infractorul, însă nu-l denunţă din motive ce ţin de teama de răzbunare a acestuia (de exemplu: victima cunoaşte

ameninţarea infractorului că, în cazul în care va fi denunţat, se va răzbuna pe copii);

e) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar pe care nu-l denunţă din motive ce ţin de viaţa lor particulară (de exemplu: agresorul este concubinul victimei căsătorite);

f) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar care, în loc să-l denunţe, încearcă să ofere alte explicaţii, inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, al victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste" infractorului pe care-l iubeşte); g) victime care supravieţuiesc agresiunii şi care, deşi cunosc infractorul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;

h) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, însă, profitând de situaţie, încearcă să pună în seama acestuia şi fapte pe care nu le-a comis (de exemplu: reclamă dispariţia unor lucruri de valoare sau bani pe care, în mod real, infractorul – care s-a rezumat numai la violarea ei – nu şi le-a însuşit);

i) victime care profită de o anumită situaţie, reclamând o „infracţiune" comisă asupra sa cu intenţia de a sancţiona o persoană sau de a profita de pe urma ei (de exemplu: simularea voluntară şi regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relaţie sexuală în viol).

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru totul.

3.8.2. Strategii preventive şi de contracarare a victimizării

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată,

armonioasă, să nu existe niciun fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind deplin securizat că niciodată şi nicăieri nu-l pândeşte vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexului etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracţional, care, cel puţin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendinţă de creştere. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, creşterea ratei criminalităţii determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimţit în general de către indivizi, dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapaţi). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane îşi iau măsuri de prevedere pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea intrărilor în locuinţe şi imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei şi publicităţii legate de anumite bunuri şi câştiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în realitate măsurile de autoprotecţie sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple şi diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică şi psihosocială:

a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei şi limitarea posibilităţilor de anticipare a consecinţelor unor acţiuni;

b) infatuarea, aroganţa, exacerbarea eului, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine şi a posibilităţilor proprii fizice şi mentale; asemenea persoane, prin contrast, subevaluează pericolul şi devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresiune;

e) neglijenţa şi indiferenţa, trăsături care conduc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea persoane nu dau importanţă măsurilor de asigurare (lasă sau uită uşile deschise, bunuri expuse etc.),

nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alţii (lasă copiii nesupravegheaţi în totalitate);

d) credulitatea sau nivelul de influenţare, trăsături care permit infractorului stimularea şi atragerea unei persoane în acţiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare; sau, cazul fetiţei care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);

e) stările de izolare, frustraţie şi complexare ce pot fi abil exploatate de către infractori;

f) nivelul modest sau redus al capacităţilor psiho-intelectuale, care limitează foarte mult posibilităţile persoanei de a înţelege şi decodifica intenţiile infractorului potenţial; g) nivelul de tulburare şi dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Aşadar, măsurile ce se pot lua şi care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

a) măsuri de protecţie socială;

b) măsuri de autoprotecţie.

a) Măsurile de protecţie socială revin în special organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infractorilor, sancţionarea infracţiunilor şi pedepsirea lor. Existenţa organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată şi pedepsirea făptaşilor, inhibă în mare măsură reactivitatea infracţională potenţială. Acţiunile de pază, de anticipare şi prevenire a infracţiunilor, ale organelor de poliţie, promptitudinea şi eficienţa lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situaţia specifică diferitelor infracţiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecţie împotriva victimizării.

Aşa cum afirma Wrightsman[53], deţinerea infractorilor deosebit de periculoşi în instituţiile speciale, asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetăţenilor.

b) Măsurile de autoprotecţie sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare, care, de fapt, sunt şi trebuie să fie rodul unor influenţe organizate în vederea evitării riscului victimal şi al victimizării.

Examinând prevenirea, într-o accepţiune restrânsă, la identificarea şi predicţia victimelor potenţiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor, să favorizeze, mai mult sau mai puţin, săvârşirea unor infracţiuni, T. Bogdan[54] propune ca aceasta să urmărească obiectivele mai importante:

– educarea moral-juridică a cetăţenilor pe baza cunoaşterii legilor şi a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;

– pregătirea antiinfracţională a populaţiei pentru a cunoaşte normele de convieţuire socială, cerinţele comportamentele generale de evitare a situaţiilor ori circumstanţelor în care cetăţenii ar putea deveni victime ale unor infracţiuni;

– sfătuirea şi îndrumarea individuală a cetăţenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată – în cazuri concret determinate – pentru a împiedica evoluţia negativă a unor stări de lucruri şi ajungerea lor în poziţie de victime;

– identificarea din timp a unor victime potenţiale – îndeosebi prin posibilităţile de cunoaştere ale organelor judiciare – şi promovarea unor măsuri de protecţie sau autoprotecţie a acestora.

De altfel, în ceea ce priveşte prevenirea şi evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de

53 S.L. Wrightsman, Psychology and the Legal System, Brooks/Cole Publishing Company Monterey, California, 1987.

54 T. Bogdan, op.cit., p. 174.

recomandări integrate în diferite strategii, programe, tactici etc[55]. Astfel, strategiile evitării, după Furstenberg (1972)[56] sunt acţiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situaţiile ameninţătoare. De exemplu: evitarea introducerii străinilor în casă noaptea, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversaţie, mai ales în locurile retrase.

Tacticile de depăşire a situaţiilor de risc, arată Skogan şi Maxfield (1981)[57], sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu: plimbarea în compania altora şi evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situaţii periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului înconjurător accentuează asupra importanţei creării „spaţiului de apărare" (Newmann, 1972)[58], prin „îngreunarea atingerii ţintelor" (îmbunătăţirea mijloacelor de închidere şi asigurare a intrărilor şi ieşirilor, înălţarea gardurilor şi menţinerea supravegherii). Acţiunile de reducere a riscului sunt, fie individuale, fie colective (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii şi tactici, însă, nu pot fi evaluate cu uşurinţă privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situaţiile particulare în care ele ar putea preveni acţiunile victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului pot fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu pot

---

55 A. Karmen, op.cit., p. 97-98.

56 F. Furstenberg, Fear of crime and its effect on citizen behaviour, în Biderman, A. (Eds), Crime and Justice, New York: Justice Institute, p. 52- 65.

57 W. Skogan, M. Maxfield, Coping with crime: Individual and neighborhood reactions, Beverly Hills, CA: Sage, 1981.

58 O. Newmann, Defensible space: People and design in the violent city, London: Architectural Press, 1972.

fi prompt cuantificabile[59]. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbaţii sau a persoanelor în vârstă faţă de cei mai tineri. Această situaţie poate fi explicată prin faptul că atât femeile şi persoanele în vârstă, includ strategii de prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viaţă. De exemplu: un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaş pare ceva normal faţă de cazul unei femei sau a unui bătrân neînsoţit.

La fel se poate explica şi situaţia femeilor divorţate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, graţie îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum şi prezenţei companiei sociale, sunt expuse mult mai puţin riscului de victimizare.

59 A. Karmen, op.cit., p. 97.

Capitolul IV

PSIHOLOGIA MARTORULUI ŞI MĂRTURIEI[60]
(de la evenimentul judiciar la elementul testimonial)

Eveniment judiciar. Element testimonial
Mărturia ca proces psihologic

4.1. Recepţia senzorială a evenimentului judiciar

S-a apreciat că forţa probantă a mărturiei, veridicitatea declaraţiilor unui martor nu pot fi apreciate la reala lor valoare dacă cei care realizează şi conduc cercetările nu cunosc mecanismele psihologice care stau la baza mărturiei.

Din perspectiva psihologiei judiciare, mărturia este rezultatul unui proces de observare şi memorare involuntară a unui fapt juridic urmat de reproducerea acestuia într-o formă orală sau scrisă, în faţa organelor de urmărire penală sau a instanţelor de judecată[61].

Mărturia este un proces de cunoaştere a realităţii obiective structurat pe patru faze, şi anume[62]:

– Recepţia (percepţia) informaţiilor;
– Prelucrarea lor logică;
– Memorarea;
– Reproducerea /recunoaşterea/reactivarea.

Mărturia – proces sau act de cunoaştere a realităţii – depinde de capacitatea fiecărei persoane de a recepta faptele, de a le prelucra în funcţie de subiectivismul şi selectivitatea sa

---

60 Vezi N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op. cit. din contribuţia lect.univ. avocat Zdrenghea Voicu, cap. ÍV (selectiv), scurte extrase şi prelucrări personale.

61 E. Stancu, Criminalistica, Editura Actami, 1995, p. 56.

62 Vezi schiţa formării mărturiei. (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

psihică, de a le memora, de capacitatea sa de a reţine şi memora doar acele elemente necesare şi importante, deci esenţialul şi, nu în ultimul rând, aptitudinea sa de a le reda.

Martorul vine în contact cu obiectele şi fenomenele lumii exterioare prin intermediul simţurilor sale, iar acestea acţionând asupra organelor de simţ dau naştere la procese psihice cunoscute sub numele de senzaţii şi percepţii[63].

Căci înainte de a deveni un fapt memorat şi apoi redat, evenimentul este senzaţia, percepţia a ceea ce a existat, a simţit

---

63 Din cercetările lui A. Roşca:

„Iată cum s-au petrecut faptele: în timp ce făceam o serie de experimente cu studenţii (medicină, an I), intră în sala de curs un individ (necunoscut studenţilor) şi cere microscopul, care se găsea pe masă, pentru profesorul P. La riposta mea că avem şi noi nevoie de microscop, spune că-1 va aduce imediat. Îi dau microscopul şi pleacă. Aştept câteva minute. Văzând că individul în chestiune nu venea cu microscopul, rog pe un coleg care mă asista la experienţă, să meargă să vadă ce este. După câteva minute, colegul vine şi mă anunţă că individul care a luat microscopul nu a fost trimis de nimeni şi că a dispărut cu microscopul. Studenţii aud această afirmaţie şi îi informez şi eu că microscopul a fost furat, ceea ce produce o surprindere generală. Ca o consecinţă a acestui fapt, anunţ suspendarea experienţelor şi îi rog pe studenţi să nu plece, dat fiind că s-a furat un bun public, până ce nu va da fiecare o declaraţie în care să se înscrie faptul aşa cum s-a întâmplat şi să dea semnalmentele celui care a furat microscopul, pentru a-i putea da mai uşor de urmă”.

Interogatoriul scriptic al celor 106 de subiecţi a dat un procent de fidelitate de 82-86%. Aplicând aceloraşi subiecţi, însă, şi metoda prezentării unui tablou (metoda Stern), A.Roşca obţine un coeficient de fidelitate de 90%, ceea ce îl determină să adopte mai departe în cercetare această metodă. Privind conţinutul depoziţiilor, un procentaj de fidelitate de 90% şi peste, s-a obţinut la datele despre persoane, animale, obiecte şi relaţii spaţiale; o fidelitate mijlocie între 80-90% s-a obţinut la calităţi şi acţiuni şi, în fine, fidelitate scăzută la întrebările privind culoarea, numele şi semnalmentele. (A.Roşca – *Psihologia martorului*, Editura Institutului de Psihologie al Universităţii din Cluj, 1934).

sau a auzit o anumită persoană[64].

Recepţia senzorială a unor evenimente este prima etapă a formării mărturiei, fiind un proces psihic de cunoaştere[65].

Noţiunea de percepţie este utilizată într-un sens mai larg, cuprinzând atât senzaţia cât şi percepţia propriu-zisă şi cu acest *lato sensu* este utilizată şi în psihologia mărturiei, desemnându-se, de fapt, primul moment al formării depoziţiilor martorilor.

Nu orice stimul va da naştere unor senzaţii, această capacitate fiind legată de pragurile senzaţiilor în care există o limită minimă şi una maximă a senzaţiilor, dar această delimitare va fi afectată de sensibilitatea fiecărei persoane.

---

64 În 1955, T.Bogdan şi-a imaginat în Halele Obor un experiment în care, într-o aglomeraţie, un individ (actor de teatru instruit special) plătindu- şi cumpărăturile cu o bancnotă de 25 lei, pretinde rest de la 100 de lei. Această pretenţie, vizibil nefondată, a fost urmată de vii discuţii şi chiar de un început de violenţă, căreia organele de ordine i-au pus capăt, invitând pe toţi participanţii (fără agresor) să depună depoziţii ca martori ai conflictului. Toată lumea, cu excepţia actorului „agresor", a fost în totală necunoştinţă de cauză, scena întreagă fiind filmată cu ajutorul unor teleobiective din puncte camuflate, iar partea sonoră fiind înregistrată pe bandă de magnetofon de către doi asistenţi care stăteau în apropierea actorului. De asemenea, depoziţiile martorilor au fost şi ele înregistrate pe bandă de magnetofon, audierile efectuându-se prin metoda relatării spontane, prin interogare şi întocmirea de proces-verbal obişnuit, la diferite intervale de timp după „infracţiune".

Rezultatul acestui experiment a fost demonstrarea că, prin relatarea spontană şi interogarea obişnuită, s-a putut reconstitui (prin „mozaicare") întreaga realitate obiectivă. De asemenea, s-au obţinut date preţioase cu privire la subiectivitatea perceptivă, atât la nivel auditiv, cât şi la cel vizual, demonstrându-se practic superioritatea recepţiei umane faţă de înregistrarea mecanică. Evident că această superioritate se referă la utilitatea practică, nu şi la exactitatea „fotografică". (T. Bogdan, *Psihologia judiciară,* Bucureşti, 1957).

65 Al. Roşca, Psihologie generală, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975, p. 237.

Senzaţia este cea mai simplă formă de reflectare senzorială a însuşirilor izolate, ale obiectelor sau ale persoanelor, prin intermediul unuia dintre organele noastre de simţ[66].

Percepţia este consecinţa unei reflectări mai complexe care conduce la conştientizare, la identificarea obiectelor şi fenomenelor.

Apariţia senzaţiilor şi apoi a percepţiei este în funcţie de intensitatea stimulilor care acţionează asupra analizatorilor. Prin analizator se înţelege sistemul organismului uman alcătuit din organele de simţ, căile nervoase de transmitere şi centrii corespunzători de pe scoarţa cerebrală.

Aprecierea mărturiei se va face în funcţie de existenţa acestor senzaţii care pot fi: cutanate (tactile, termice, algice), olfactive şi gustative.

Senzaţiile tactile joacă un rol important, rezultat al stimulării receptorilor cutanaţi, fiind determinate de deformarea, de distorsiunea pielii ca efect al presiunii. La aprecierea mărturiei întemeiată pe senzaţiile tactile, interesează determinarea cât mai exactă a suprafeţei corpului care a venit în contact cu diferite obiecte, ştiindu-se că cele mai sensibile zone unde acuitatea tactilă este intensă sunt: vârful degetelor, suprafaţa limbii, buzele, cea mai scăzută acuitate fiind în cazul pielii de pe spate.

Persoanele lipsite de vedere sunt capabile să recunoască, să descrie însuşiri dintre cele mai variate ale obiectelor datorită dezvoltării altor simţuri în locul celui pierdut.

Persoanele normale, dar care desfăşoară o anumită activitate pot avea anumite simţuri mai dezvoltate decât altele datorită dezvoltării altor simţuri în locul celui pierdut, datorită mediului în care lucrează: morari, şlefuitori etc.

Totodată, percepţia tactilă poate fi falsă datorându-se

66 E. Stancu, op.cit., p. 57.

limitelor obiective ale acestui receptor, dar şi unor cauze de ordin subiectiv – iluzia.

Iluzia reprezintă o percepţie eronată a unui obiect sau fenomen ce determină o imagine deformată, denaturată, dar nu integral falsă a realităţii, care se datoreşte suprapunerii peste un sistem consolidat de legături noi care au elemente comune cu primul[67].

Un alt rol îl joacă senzaţiile termice care însumează atât senzaţii de cald, cât şi de rece. Această categorie de senzaţii poate interveni în formarea mărturiei în cazul infracţiunilor săvârşite şi însoţite de stimuli adecvaţi – stimuli termici. Martorul este chemat să facă aprecieri privind temperatura obiectelor cu care a venit în contact, iar când stimularea termică se produce la distanţă, atunci poate face aprecieri privind aerul ambiant, intensitatea sursei de căldură sau de frig.

A treia categorie de senzaţii, senzaţii primitive, sunt cele algice sau de durere, fiind consecinţa vătămării ţesuturilor organismului, a receptorilor algici.

– În cazul în care senzaţiile algice sunt rezultatul unor loviri, vătămări aplicate cu intenţie, cel care le-a suferit încetează a mai avea capacitate de martor şi se poate considera victimă a infracţiunii, fiind ascultată ca parte vătămată. Dacă persoana nu doreşte o altă calitate, ar putea fi ascultată ca martor, dacă potrivit legii procesuale penale româneşti nu se constituie ca parte civilă sau parte vătămată.

Mărturia obţinută în urma senzaţiilor produse de diferite obiecte şi fenomene asupra simţurilor umane va fi supusă unor cercetări riguroase de către organul judiciar, deoarece modul

---

67 Al. Ciopraga, Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, Editura Junimea, laşi, 1979, p. 21.

La seminarii se va exemplifica studenţilor cazuistica iluziilor cuprinse în Tratatul de psihologie experimentală al lui Al. Roşca şi în arhiva personală a autorului T. B.

de a simţi, pipăi, a rezista la diferenţe de temperatură, precum şi la durere, diferă de la organism la organism.

Senzaţiile osmice constituie rezultatul stimulării receptorilor olfactivi situaţi în partea superioară a cavităţii nazale de către substanţe aflate în stare gazoasă sau sub formă de vapori[68].

Aceşti stimuli care pot da naştere la senzaţiile olfactive pot fi utili în descoperirea infracţiunilor de incendiu, unde analizorul osmic ar putea deosebi mirosul caracteristic al incendiului propriu-zis şi al substanţei inflamabile folosite, mirosul particular al unor substanţe toxice, stupefiante sau alte mirosuri care însoţesc explozia, natura mirosurilor unor medii profesionale (în industria chimică şi farmaceutică).

Informaţiile dobândite prin senzaţiile osmice sunt informe, impalpabile, inconstante, iar mărturia întemeiată exclusiv pe senzaţiile olfactive nu poate oferi decât date despre natura obiectului, dar nu oferă posibilitatea localizării în spaţiu a stimulilor şi nici identificarea persoanelor şi obiectelor.

Omul poate percepe aproximativ 10.000 mirosuri, dar limbajul este foarte redus, exprimarea acestora se rezumă la termeni care însumează mirosuri fundamentale sau la aprecierea de miros plăcut sau neplăcut.

La aprecierea unei mărturii bazată pe senzaţii olfactive se va lua în considerare fenomenul de adaptare olfactivă. Dacă la primul contact cu un anumit miros acesta poate produce o anumită reacţie, după un timp, senzaţia nu mai este simţită cu aceeaşi acuitate, datorită acomodării.

Organul judiciar va putea verifica, întrebând martorul despre durata de timp petrecută în mediul odorant respectiv, ştiindu-se faptul că pentru revenirea şi restabilirea senzaţiei olfactive este necesar un repaus de 1-3 minute.

---

68 Idem, p. 24.

Senzaţiile gustative constituie o altă sursă a mărturiei, fiind produse de însuşirile chimice ale substanţelor dizolvate în salivă sau soluţii apoase care stimulează receptorii gustativi de pe papilele linguale[69].

Capacitatea omului de a percepe asemenea senzaţii se reduce la un număr de patru, şi anume: dulce, amar, acru, sărat.

Utilitatea acestor senzaţii se găseşte în posibilitatea identificării cazurilor de otrăvire sau de intoxicaţie alimentară intenţionată sau din culpă.

– În aceste două situaţii trebuie să deosebim dacă este vorba de otrăvire ce constituie activitatea prin care se înfăptuieşte latura obiectivă a infracţiunii sau reprezintă mijlocul prin care se realizează sinuciderea sau doar încercarea de sinucidere şi, de asemenea, dacă a survenit sau nu moartea[70].

În cazul în care a survenit moartea, ca rezultat al sinuciderii sau al infracţiunii pot apare situaţii în care este necesară obţinerea unor informaţii de la cei prezenţi privind gusturile specifice ale substanţelor ingerate.

În cazul în care moartea nu a survenit datorită ingerării unei cantităţi insuficiente de otravă, a precarităţii mijlocului folosit, infracţiunea a rămas în faza tentativei, victima nu va mai fi ascultată ca martor, ci în calitate de parte vătămată.

Nu în toate cazurile va fi posibilă identificarea substanţei ingerate, deoarece modul de administrare fiind diferit poate produce anumite obişnuinţe sau nu poate fi depistat din cauza dozei prea mari sau prin includerea substanţei respective în alimente sau băutură.

Avantajele oferite de aceste senzaţii sunt minime datorită relativităţii mijloacelor obiective de control a sensibilităţii

69 Idem, p. 26.
70 Idem, p. 26-27.

gustative, dar şi naturii umane, lor adăugându-li-se şi o serie de factori de distorsiune (bruiaj) determinată de legităţile generale ale senzorialităţii, dintre care:

a) modul de organizare a informaţiilor la nivelul cortexului, care se constituie în structuri şi configuraţii permiţând martorului să perceapă întregul înaintea părţilor componente. (Ex: un martor poate relata despre o maşină că era de culoare deschisă, altul indică marca sau numărul de circulaţie).

b) constanta percepţiei, fenomen care determină o anumită „corectare" a imaginii percepute; e) fenomenul de iluzie, care conduce la percepţii eronate, prin deformarea subiectivă a realităţii. (Ex: o persoană poate fi apreciată mai scundă sau mai înaltă după cum s-a aflat într-un grup de indivizi mai scunzi sau mai înalţi); d) fenomenul de experienţă, pregătire la recepţionarea unor stimuli, filtrându-i pe alţii; e) efectul „halo", fenomen care ne determină să extindem, necritic, un detaliu asupra întregului. (Ex: cazul escrocilor care, datorită înfăţişării distinse şi exprimării corecte, sunt crezuţi cu uşurinţă, iar o persoană onestă, dar cu o înfăţişare mai puţin agreabilă, nu[71]).

O altă sursă a mărturiei o constituie recepţia auditivă. Senzaţiile auditive constituie rezultatul acţiunii undelor sonore asupra receptorilor auditivi, care vor putea fi înregistrate doar dacă se găsesc la frecvenţa cuprinsă între aproximativ 20 şi 20000 cicli pe secundă[72]. Mecanismul senzaţiilor auditive nu poate fi înţeles fără cunoaşterea celor trei însuşiri fundamentale ale undelor sonore şi anume: înălţimea, intensitatea şi timbrul. În ceea ce priveşte înălţimea sunetului, la un om normal, virtual martor într-o pricină penală, pragul sau limita inferioară a auzului este de aproximativ 20 duble vibraţii pe secundă, iar

71 E. Stancu, op.cit., p. 57-58.
72 Al. Ciopraga, op.cit., p. 28.

pragul sau limita superioară de aproximativ 20000 vibraţii pe secundă. Sunetele cele mai bine percepute sunt cele aflate cu frecvenţa între 1000 şi 3000 de vibraţii pe secundă. Percepţia intensităţii sonore poate fi influenţată de raportul dintre distanţă, sursa sonoră şi organul receptor, de condiţiile atmosferice, de natura mediului în care se propagă undele sonore.

În ceea ce priveşte a treia însuşire, timbrul, acesta atribuie sunetului un caracter individual aflându-se în relaţie cu posibilitatea identificării undelor sonore pe baza senzaţiilor auditive în funcţie de capacitatea fiecărui om. Deseori, în depoziţiile martorilor se regăseşte cerinţa redării cuvintelor, frazelor, sunetelor sau chiar a discuţiei pe care acesta a perceput-o involuntar sau voluntar, uneori chiar a vocii dacă martorul prezintă un handicap fizic (lipsă a vederii), ştiindu-se faptul că lipsa unui organ de simţ duce la acuitatea celorlalte sau fără a exista acest handicap, la recunoaşterea vocii pe baza unei anumite particularităţi sau defect de vorbire.

Caracterul individual al vocii este dat de ansamblul însuşirilor sale şi anume: înălţimea tonului, a volumului, a tipului de rezonanţă, a timbrului.

Dacă martorului i se cere să reproducă fidel cuvinte, termeni, expresii, numere, cifre rostite pe care acesta le-a perceput în diferite împrejurări, pentru că astfel prin intermediul mărturiei se verifică acele situaţii în care cuvintele, termenii, expresiile reprezintă însăşi activitatea materială prin care se realizează latura obiectivă a infracţiunii.

În această categorie se vor înscrie infracţiunile săvârşite prin cuvinte scrise sau pe cale orală, şi anume: insulta (art. 205), calomnia (art. 206), deoarece prin stabilirea exactă a cuvintelor se poate afla identitatea adevărului şi a participanţilor, de determinarea lor depinde şi stabilirea unor împrejurări esenţiale ale comiterii infracţiunii, dar mai ales

existenţa infracţiunii poate fi condiţionată de exactă stabilire a acestora.

Martorul poate reda cuvinte care şi-au lăsat amprenta asupra memoriei sale, poate face rezumatul la ceea ce a auzit. Dar în ceea ce priveşte fidelitatea mărturiei, având ca obiect reproducerea sensului general al unei convorbiri, discuţii, organul judiciar trebuie să aibă în vedere influenţele care se exercită, apoi procesele de memorare şi reproducere pot fi alterate de diferiţi factori – timp, uitare.

Un potenţial martor poate să perceapă o convorbire, o discuţie de la o anumită distanţă. Relaţia dintre distanţa sursei sonore şi a organului receptor, se află într-un raport direct cu intensitatea sau tăria (forţa) fenomenului sonor, dar şi-n cazul perceperii sunetelor de la o anumită distanţă trebuie să se ţină cont de factorii perturbatori: vântul, şi anume, dacă undele sonore sunt perturbate în direcţia în care se află cel care le aude, intensitatea acestora nu se reduce proporţional cu distanţa parcursă şi apare astfel tendinţa de a le localiza într-un punct apropiat în spaţiu, dar sursa acestora este situată într-un punct îndepărtat, iar când sunt percepute în sens invers, există posibilitatea de a nu fi auzite sau, dacă sunt, vor fi localizate la o distanţă îndepărtată în spaţiu de sursa sonoră.

Un alt factor este ecoul – un obstacol care se interpune între sursa sonoră şi organul receptor, la o distanţă de cel puţin 17 m. Organul auditiv al omului este capabil să perceapă distinct două sunete numai dacă intervalul de timp ce le separă este superior valorii de 0,1 secunde, dacă va fi inferior acestei valori, atunci organul auditiv al omului va percepe două sunete simultan.

Reverberaţia – fenomenul caracteristic spaţiilor închise prin care sunetele sunt prelungite şi amplificate imediat după ce au fost emise, datorită unor reflexii multiple şi succesive pe

pereţii şi obstacolele acelui mediu[73].

Avându-se în vedere toţi factorii care pot perturba senzaţiile auditive, organul judiciar poate aprecia corect dacă mărturia poate sau nu să fie luată în considerare, doar pe informaţiile obţinute auditiv. La acestea se adaugă şi faptul că persoana – martor care poate compărea în faţa organului judiciar este atât un om normal dotat sub raportul funcţionării organului auditiv sau un om care prezintă deficienţe funcţionale la nivelul organului de simţ, cât şi o persoană a cărei sensibilitate auditivă depăşeşte nivelul comun, martorul excepţional înzestrat[74].

În această categorie vor intra persoanele care lucrează într-un anumit mediu care au auzul „exersat”, şi anume: mecanici, vânători, medici terapeuţi, muzicieni.

Scăderea sensibilităţii la tonuri joase (datorită înaintării în vârstă sau prestării unei munci în mediu zgomotos), lipsa auzului sau verificarea acestei aptitudini poate fi supusă verificării de către medicul specialist pentru a se constata cauzele, ştiindu-se faptul că omul cu auz normal deosebeşte vorba şoptită de la distanţa de 6 m, vocea de conversaţie de la cel mult 25 m.

Mărturia cu sursa constituită de senzaţiile vizuale, reprezintă mărturia tip, cel mai des întâlnită, acest lucru se datoreşte şi necesităţii reconstituirii cât mai fidel a configuraţiei locului în care s-a săvârşit infracţiunea.

Ochiul uman funcţionează ca o cameră fotografică. Logic, ar trebui ca obiectele lumii exterioare să fie reflectate după legile opticii, adică cristalinul ocular fiind ca o lentilă convexă, obiectele ar trebui să fie inversate şi să fie oglindite în funcţie de distanţă: cele apropiate să pară mai mari, cele mai

73 Idem, p. 41.
74 Idem, p. 46.

îndepărtate mai mici, însă la fiinţele umane pe traiectoria dintre retină şi cortex are loc „corectarea imaginii”, astfel încât obiectele sunt „neinversate”[75].

Este un fenomen psihofiziologic care contrazice legile opticii şi poartă numele de constanta percepţiei.

În analiza mărturiei este necesar să se constate dacă martorul este obişnuit cu obiectele, locul sau persoana la care se referă depoziţia sa, deoarece în funcţie de gradul de obişnuinţă, se va manifesta la el fenomenul de constantă a percepţiei, şi tot în funcţie de aceasta, în mod involuntar, va distorsiona realitatea, omiţând sau adăugând informaţii[76].

În sistemul acestor senzaţii umane, cele vizuale ocupă un loc important deoarece ele dau exact imaginea completă a lumii înconjurătoare, acest lucru şi pentru că, cu ajutorul culorilor, a mişcării, ochiul uman poate percepe diferite forme care iau anumite înfăţişări comune sau inedite pentru el şi implicit pentru persoana umană.

Lumea pe care o percepe ochiul uman se subdivide în acromatică şi cromatică. Culorile alb şi negru, precum şi cele care fac trecerea între ele se numesc acromatice, iar celelalte cromatice.

Omul ca persoană, ca potenţial martor nu va avea aceste simţuri dispersate, ele se vor interacţiona, lucrând în acelaşi timp, astfel că imaginea percepută, informaţia obţinută va fi unitară.

Sub influenţa sunetului va creşte sensibilitatea ochiului la culorile verde, albastru şi violet, şi va scade la galben, roşu şi oranj. Sensibilitatea ochiului va depinde şi de alţi factori, şi anume: în amurg culoarea verde apare mai strălucitoare, cea roşie-violet este percepută ca o culoare neagră, iar culoarea

75 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologie judiciară, p. 118.
76 Idem, p. 118.

verde-albastră este mult mai luminoasă[77]

.

Adaptarea la întuneric se petrece trecând brusc dintr-un mediu luminat la întuneric, când ochiul nu percepe nimic pentru ca apoi obiectele să capete contur. Adaptarea se petrece într-un ritm rapid – 10 minute – pentru ca apoi să intervină obişnuinţă. În ceea ce priveşte adaptarea la lumină ea are loc prin trecerea de la un mediu întunecat la lumină de mare intensitate, când ochii ne dor cu apariţia ebulsării, ca apoi să se acomodeze.

Astfel, la producerea unui fapt petrecut seara târziu, într-un mediu întunecat sau slab luminat, martorii atraşi de strigătul victimei unei infracţiuni de tâlhărie, tentativă de omor, se pot recruta din rândul vecinilor, a celor aflaţi în locuinţele alăturate sau a locului săvârşirii faptei care şi-au părăsit preocupările obişnuite, dar şi din rândul celor aflaţi întâmplător pe stradă. În cazul martorilor care se aflau pe stradă în apropierea locului săvârşirii faptei, depoziţiile lor vor fi mai ample pentru că au putut percepe de la o distanţă mai mică şi în întreaga lor desfăşurare evenimentele, dar şi pentru că vederea lor era acomodată condiţiilor de luminat[78]. Dacă martorilor aflaţi în locuinţele alăturate li se cere să descrie vestimentaţia infractorului, aceştia trecând brusc de la un mediu luminat la unul mai puţin luminat său întunecat vor relata că infractorul era îmbrăcat cu un costum negru, dar în realitate era albastru.

Organele judiciare nu trebuie să ignore amănuntele care pot părea nesemnificative, dar care în contextul săvârşirii unei infracţiuni sunt esenţiale. Amănuntele pot privi atât vestimentaţia, dar este ştiut că la un fapt petrecut pe stradă, într-un loc public, mărturiile vor abunda în detalii, unele controversate, altele lipsite de sens, cât şi obiectul cu care s-au

77 C. Aioniţoaie, T. Butoi, E. Stancu, L Marcu ş.a., Tratat de tactică criminalistică, Editura Carpaţi, p. 125.

78 Al. Ciopraga, op.cit., p. 54.

produs vătămările, mai ales în condiţii slab iluminate sau întunecate. Totodată, nu pot fi ignorate viciile de cromorecepţie care cuprind acromatopsiile (se caracterizează prin incapacitatea ochiului de a distinge alte culori decât nuanţele dintre alb şi negru) şi discromatopsiile (incapacitatea de a distinge bine anumite culori – cecitate pentru anumite culori).

Din studiile efectuate s-a concluzionat că frecvenţa este de 4% la bărbaţi şi O, 7% la femei; un loc prim îl ocupă daltonismul (incapacitatea de a distinge culorile roşu şi verde). La cel care distinge greu roşu (*propanopia*) se va observa confundarea cu brun-închis, portocaliul cu verdele galben închis, violetul cu albastrul, iar cel care nu deosebeşte verdele (*deuteranopia*), roşu viu cu brunul clar, portocaliul cu verdele galben luminos, purpuriul cu albastrul-verzui[79].

O altă problemă este ridicată de perceperea relaţiilor speciale, pentru că în ascultarea martorilor se urmăreşte obţinerea unor date privind mărimea, forma, adâncimea, orientarea în spaţiu, localizarea auditivă sau vizuală, la ele adăugându-se şi factorii perturbatori, experienţa, oboseala, starea de emotivitate, condiţiile meteorologice şi de vizibilitate.

Pentru o corectă apreciere a declaraţiilor martorilor, organul judiciar trebuie să ţină seama de factorii care pot influenţa perceperea distanţelor, dar şi de metodele folosite de martori pentru aflarea lor. Un rol important îl joacă experienţa în determinarea distanţei, vezi conducătorii auto. Dacă distanţa până la un anumit obiect poate fi determinată avându-se în vedere mărimea acestuia, în ceea ce priveşte percepţia şi aprecierea mărimii are loc un proces invers, deoarece mărimea unui obiect depinde de măsura celorlalte obiecte care se găsesc în jurul său.

Astfel, o persoană de statură mijlocie va apărea înaltă

79 Idem, p. 58.

alături de o persoană de statură mică, iar aceasta mult mai mică decât este în realitate, la toate acestea se adaugă şi culoarea obiectului pentru că obiectele de culoare neagră par mai mici decât cele de culoare albă, deşi au aceeaşi mărime. Obiectele de culoare albă, galbenă şi roşie se văd de la o distanţă mai mare şi lasă impresia că sunt mai aproape decât în realitate.

Perceperea timpului reprezintă un proces complex şi constă în reflectarea duratei obiective a unui fenomen, a vitezei şi succesiunii sale. Evenimentele percepute sunt păstrate în memorie sub forma reprezentărilor, erorile apărând datorită ştergerii din memorie a anumitor reprezentări. Restabilirea în memoria martorului a reprezentărilor şterse poate fi obţinută printr-o corectă determinare a succesiunii evenimentului perceput anterior. Sarcina organului judiciar este de a formula de asemenea manieră întrebările, încât să ajute martorul să-şi amintească faptele sau împrejurările uitate, ţinând seama de ocupaţia sau profesia acestuia.

Experimentele au dovedit că după un antrenament îndelungat anumite persoane pot să determine timpul cu o precizie exactă. Spre exemplu, sportivii, după un anumit antrenament, pot aprecia timpul până la ordinul sutimilor de secundă.

Perceperea timpului poate fi influenţată şi de cantitatea fenomenelor care s-au produs într-un interval de timp şi de conţinutul lor. Astfel, perioadele de timp „pline” trec foarte repede, şi de regulă sunt subapreciate, iar perioadele „goale” trec încet, astfel încât vor fi supraapreciate. De aici şi starea emoţională din momentul perceperii are efect direct asupra aprecierii timpului, aşteptarea unui eveniment plăcut „lungeşte” timpul, pe când un eveniment neplăcut îl „scurtează”[80].

În cadrul aprecierii timpului, generalizând şi extrapolând la

80 Tratat de tactică criminalistică, p. 126-127.

toate categoriile de infracţiuni, se pot distinge anumite etape legate de situarea în timp a unor evenimente, fapte. Ele sunt, de fapt, situaţii tipice:

– Localizarea în timp a faptei săvârşite, a altor acţiuni legate de infracţiuni;

– Durata în timp a infracţiunii, a altor activităţi şi succesiunea în timp;

– Raportul de antecedenţă şi de subsecvenţă a unor fapte, acţiuni, succesiunea în timp a unor împrejurări având legătură cu infracţiunea sau făptuitorul acesteia;

– Ritmul, viteza de desfăşurare a unor fapte[81].

Localizarea în timp a infracţiunii, a faptei săvârşite, a altor activităţi reprezintă o cerinţă a principiului aflării adevărului.

În cazul în care intervalul de timp situat între momentul percepţiei şi cel al reproducerii este relativ scurt – moment care coincide cu descoperirea infracţiunii, identificarea făptuitorului şi începerea procesului penal – martorul apt din punct de vedere al însuşirilor de percepţie, de memorare şi în acelaşi timp dornic să ajute, nu va avea dificultăţi la redarea informaţiilor stocate, la aprecierea corectă a limitelor de timp în care s-a situat infracţiunea şi a celorlalte activităţi.

În cazul în care intervalul de timp este mai mare – un număr de ani – când se va declanşa procesul penal, şi se va descoperi făptuitorul, atunci se va constata că martorul se va confrunta cu neputinţa localizării exacte în timp a faptei, a evenimentelor. La acestea se adaugă şi monotonia faptelor cotidiene, a unor condiţii precare exterioare.

Un rol important îl joacă organele judiciare care nu trebuie să dezvolte un rol pasiv, trebuie să facă corelaţii, să localizeze anumite date care pot duce la identificarea făptuitorului. Organul judiciar cunoscând personalitatea martorului, a

81 Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 74-75.

preocupărilor, a aptitudinilor sale, poate readuce în memoria sa prin corelaţii, deducţii, faptele pe care acesta le credea uitate.

În temeiul acestui rol pe care-l joacă, organul judiciar nu trebuie să aibă o atitudine sugestivă, impunând martorului corelaţiile şi deducţiile sale, ci doar prin întrebări să aducă în memoria martorului acele fapte care au importanţă.

Reversul medaliei, adică acel martor capabil să redea faptele cu exactitate şi precizate bine în timp, nu trebuie să ducă la concluzia că este de rea-credinţă, dar spusele sale trebuie atent verificate într-o deplină concordanţă între ceea ce afirmă cu atâta exactitate şi evenimentele sau modul care l-au determinat să le reţină precis.

Majoritatea infracţiunilor nu au existenţa condiţionată de durata în timp a activităţii materiale prin care se realizează latura obiectivă, dar existenţa altor infracţiuni este condiţionată de durata în timp a activităţii materiale, deoarece absenţa acesteia determină inexistenţa infracţiunii sub aspect penal.

Durata în timp a activităţii materiale este întâlnită la infracţiunea continuă (art. 189 – Lipsirea de libertate în mod ilegal; art. 241 – Portul ilegal de decoraţii sau semne distinctive) – unde, pentru a exista infracţiune, este necesar ca această activitate să se desfăşoare pe o anumită perioadă de timp, la intervale de timp în baza aceleiaşi hotărâri. Evaluarea duratei de timp a acţiunii sau inacţiunii acestor infracţiuni nu se poate realiza prin orice mijloc de probă, dar în cadrul acestora proba testimonială deţine un loc important.

În această privinţă, cercetările psihologice au evidenţiat tendinţa martorului – cel care în condiţiile infracţiunii a perceput faptele a căror durată trebuie s-o evalueze sau cel care în alte condiţii a perceput asemenea fapte – de a supraevalua duratele scurte de timp şi de a subevalua duratele lungi.

Percepţia poate fi influenţată şi de factori obiectivi (stări, situaţii contextuale percepţiei, independente de cel care

percepe, care se pot reprezenta într-un sens sau altul percepţiei) şi subiectivi (stări, situaţii legate de condiţia psihofiziologică şi de personalitatea celui care percepe şi ele se pot răsfrânge în mod favorabil sau defavorabil asupra percepţiei). În această situaţie, atât martorul, cât şi mărturia pot fi influenţate de aceşti factori, deoarece aprecierea mărturiei de către organele judiciare nu poate fi desprinsă de condiţiile în care s-a format.

Un rol important în procesul percepţiei îi revine şi atenţiei, fenomen psihic intim legat de percepţie, în absenţa căreia mărturia este de neconceput, atribuind acesteia vigoare şi plenitudine[82].

În actul mărturiei se regăseşte atât atenţia voluntară (intenţionată), cât şi cea involuntară (neintenţionată), dar specific martorilor este atenţia involuntară care va fi mobilizată de o serie de factori interni şi externi. Factorii externi infracţiunii şi făptuitorului trebuie să aibă capacitatea de a atrage atenţia, de a se detaşa de fenomenele, particularităţile obiectelor de a trezi atenţia martorului, ca: lumina foarte puternică, culorile vii, mirosurile persistente şi puternice, sunete şi zgomote stridente care involuntar vor reţine atenţia martorului. La toate acestea se adaugă schimbările şi ajustările deliberate sau nu, ce apar în înfăţişarea unei persoane, obiectele care nu au caracter de noutate, de inedit.

Un alt aspect priveşte atenţia de expectanţă, anticipativă, care în cadrul mărturiei poate avea atât aspecte pozitive cât şi negative. Aşteptarea pregăteşte organismul pentru a reacţiona şi a recepţiona un stimul la un eveniment iminent, deoarece ceea ce este aşteptat ca posibilitate de producere este perceput mult mai repede şi cu mai multă precizie, având efecte pozitive atât asupra cantităţii, cât şi calităţii evenimentului perceput.

---

82 Al. Ciopraga, *op.cit.,* p. 99.

Efectele negative rezultă din discordanţa dintre aşteptare şi situaţia în fapt. Ele constau în false identificări, când stimulul sau evenimentul aşteptat se substituie percepţiei reale[83].

Numai că cel pregătit să perceapă un anumit miros, sunet sau zgomot este tentat să atribuie mirosul, sunetul, zgomotul stimulului aşteptat (stimul anticipat) să se producă (iluzie de calitate)[84].

În evaluarea martorului şi a mărturiei trebuie să se ţină seama şi de alte două tipuri de atenţie, şi anume:

Tipul static – când mărturia va prezenta grade egale de fidelitate pe tot parcursul actului perceptiv;

Tipul dinamic – mărturia va conţine informaţii mai exacte asupra faptelor petrecute la un scurt interval de timp de la declanşarea fenomenului spre care şi-a îndreptat atenţia.

Din analiza acestora se impun două concluzii în evaluarea mărturiei şi tactica ascultării martorilor:

1. Dacă martorul nu reuşeşte să furnizeze informaţii cu privire la pricină în întreaga sa desfăşurare, nu înseamnă neapărat că este de reacredinţă;

2. Când la producerea unui fapt au asistat mai multe persoane este indicat a fi ascultaţi cât mai mulţi martori pentru a se putea, în felul acesta, reproduce întreg tabloul infracţiunii[85].

Ascultarea martorilor evidenţiază o altă însuşire a atenţiei,

---

83 Ex: Martorul la o discuţie pe un ton de ceartă între două persoane ce ameninţă să degenereze într-un schimb de violenţă, fiind pregătit (montat – atenţie expectată) asupra a ceea ce este de presupus că se va petrece (stimul anticipat) în raport cu cei a căror atenţie a fost involuntar atrasă de ţipătul victimei, va percepe faptul din momentul incipient (viteza de percepţie), mai exact (precizia percepţiei) atât sub aspectul însuşirilor calificative, cât şi cantitative ale evenimentului.

84 Al. Ciopraga, op.cit., p. 104-105.

85 Idem, p. 108.

şi anume distribuţia, prin care se înţelege posibilitatea efectuării simultane a doua activităţi.

Efectuarea simultană a mai multor activităţi este posibilă dacă cel puţin una dintre ele are caracterul de obişnuinţă, de stereotip, caracter care se deosebeşte în urma unei îndelungi exersări. Acest gen de atenţie distributivă este întâlnită la şoferii profesionişti. Dar nu va fi regăsită la două activităţi care necesită prin natura lor o atenţie totală – şoferul începător.

Există posibilitatea ca preocuparea în realizarea unei activităţi să fie doar un pretext în spatele căruia se poate ascunde, din diferite motive, intenţia martorului de a se sustrage de la obligaţia de a depune mărturie.

O altă însuşire a atenţiei este stabilitatea, adică menţinerea timp îndelungat a orientării şi concentrării asupra aceluiaşi fapt. Dar mai ales asupra aceloraşi fapte care au o desfăşurare pe o perioadă mai îndelungată.

În anumite cazuri atenţia poate reprezenta ea însuşi obiectul probaţiunii, mai ales la faptele săvârşite din culpă – modalitatea culpa simplă, greşeala, neglijenţa, al căror rezultat ar fi putut fi prevăzut de făptuitor dacă ar fi depus toate diligenţele necesare activităţii pe care se desfăşura şi care le necesita[86].

Vigoarea şi rigurozitatea atenţiei pot fi marcate de o serie de factori obiectivi şi subiectivi în care s-a format mărturia şi anume: stare fizică a martorului, surmenaj, oboseală fizică şi psihică, diminuare a funcţiilor psihice cu repercusiuni asupra atenţiei, implicit mărturiei la care se adaugă trăirile sufleteşti, sentimentele sau consumul de alcool, droguri etc.

Efectele negative ale acestor agenţi nu duc întotdeauna la eliminarea atenţiei, deoarece există situaţii în care, datorită atracţiei exercitată de eveniment asupra martorului, acesta va fi

86 Idem, p. 110.

atras, concentrându-şi atenţia, solicitând un efort voluntar mai intens, astfel încât efectele distractive ale atenţiei vor fi diminuate[87].

4.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare.

Atribuire de sens

Lucrurile, obiectele, tot ceea ce ne înconjoară devin parte intrinsecă a vieţii noastre. Intre momentul perceptiv al mărturiei şi cel al reproducerii în faţa organelor judiciare a faptelor percepute, se interpune momentul conservării, al păstrării pentru o anumită perioadă a informaţiilor dobândite

– Deci memorarea – forma de reflectare a experienţei acumulate şi funcţie a creierului. Din momentul percepţiei – a existenţei informaţiei – şi până la reactualizarea lor există un alt moment şi anume decodarea sau prelucrarea informaţiilor.

Aparatul nostru senzorial nu receptează imaginea lucrurilor şi fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri, care numai la nivelul cortical, în scoarţa cerebrală, vor fi integrate în ansambluri şi vor fi prelucrate şi decodate.

Fenomenul este asemănător cu ceea ce se întâmplă când vorbim la telefon. Prin emiţător sunt emise sunete, care sunt transformate în impulsuri electromagnetice şi transmise spre receptor. Aceste semnale sunt apoi recompuse în cuvinte, care, făcând parte dintr-un limbaj cunoscut de persoana de la celălalt capăt al firului – se structurează după sens, conferind un conţinut inteligibil mesajului original transmis.

Uneori, pe canalul de transmisie apar „zgomote”, astfel încât comunicarea devine lacunară într-un grad mai mare sau mai mic, dar acest lucru nu va împiedica comunicarea, interlocutorii completând logic şi semantic eventualele pierderi

87 Idem, p. 112.

ale cuvintelor.

Datorită activismului psihic, în conştiinţa noastră apar sensuri întregi, logic/semantic structurate cu toate că ele nu sunt stocate memorial, ci parţial provin din reconstituiri.

Informaţiile emise, recepţionate integral sau parţial sunt decodate, se structurează logic/semantic, dobândind un sens. Sensul este fixat în cuvânt şi este purtător de cuvânt. Persoane adulte şi normale nu percepem decât lucrurile denumite, adică nu vedem un obiect de o anumită formă, mărime, culoare, ci vom vedea „masa”, „scaunul”, „omul” etc. Legătura dintre obiecte, fenomene, situaţii şi grupajul de sunete prin care se exprimă – cuvântul – sunt învăţate, sunt achiziţii postnatale, ceea ce facilitează receptarea evenimentelor.

Decodarea informaţiilor efectuată, găsirea şi selectarea cuvântului potrivit nu constituie punctul final al procesului de prelucrare. Fiecare cuvânt este purtător de sens, acest sens este apropiat la toţi cunoscătorii acelui limbaj – un anume dialect. Depăşind această particularitate, cuvintele nu desemnează numai obiecte, stări, fenomene, ele au şi conotaţii colective[88]. Descoperirea unor asemenea semnificaţii, care se pot referi la un punct nodal al cazului se va face cu mult tact şi abilitate. Cunoaşterea conotaţiilor de către ofiţerul de poliţie este importantă în descifrarea cuvintelor, în sesizarea momentelor pe care le exprimă un martor în depoziţiile sale. Martorii pot fi recrutaţi din orice mediu. Este ştiut faptul că infractorii folosesc

88 Ex. 1: Cuvântul „beţiv” exprimă atât un individ văzut adesea în stare de ebrietate, dar poate exprima şi dispreţul faţă de asemenea persoane.

Ex.2: „Gara” – exprimă atât locul unde vin şi pleacă trenurile, dar specific acestui loc este gălăgia, acel „du-te-vino”, dezordinea sau, dacă aici s-au petrecut diferite lucruri – un accident, despărţirea de un anumit lucru sau o persoană, în asemenea situaţii cuvântul dobândeşte calităţi afectogene, capabile să introducă elemente distorsionate discret.

un anumit jargon – în care se utilizează timpul prezent.

În procesul de decodare se conştientizează calităţile spaţio-temporale şi se estimează valoarea lucrurilor, fiinţelor, deplasarea lor. În acest moment apar o serie de distorsiuni involuntare, deoarece reflectarea timpului, a spaţiului şi a vitezei se efectuează prin interacţiunea mai multor organe de simţ, fapt care potenţează relativitatea lor. Însă, alături de informaţiile receptate senzorial, timpul şi spaţiul se reflectă în psihicul nostru şi prin procesele gândirii, deoarece la om ele participă la orice fenomen de reflectare într-o mai mică sau mai mare măsură.

În cadrul depoziţiilor martorilor, aprecierea corectă a timpului, a distanţelor, a vitezei este decisivă pentru că în funcţie de asemenea aprecieri depinde încadrarea juridică a actului infracţional. Orice supraapreciere sau subapreciere poate schimba esenţial situaţia creată.

Juristul german H. Gross (1907) arăta că există o metodă simplă de a verifica un martor asupra posibilităţii sale de apreciere a timpului sau a spaţiului[89].

4.3. Memorarea evenimentului judiciar

– Stocarea informaţiei în raport cu dinamica uitării – Mărturia – actul final – implică trei momente, şi anume: percepţia, memoria şi reproducerea.

Privit din perspectiva practicii judiciare, acest proces psihic care nu se identifică cu mărturia, este relevant în măsura în care cel care a perceput nemijlocit şi involuntar, de regulă,

89 Ex: Astfel, în camera de audiere, anchetatorul poate să-i ceară martorului să aprecieze scurgerea unui anumit interval de timp fără a se uita la ceas sau să se pronunţe asupra proporţiilor camerei, distanţa de la geam la blocul din faţă etc. Asemenea testări pot fi relevante pentru organul judiciar în privinţa informaţiilor oferite de martor asupra distanţelor timpului (N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologie judiciară, p. 121-123).

fapte şi împrejurări legate de comiterea unei infracţiuni este capabil să le reproducă iară a le denatura.

Pentru organul judiciar un interes deosebit îl are fidelitatea mărturiei, care poate fi apreciată prin cunoaşterea mecanismelor fiziologice şi legităţilor generale care guvernează memoria voluntară, dar mai ales pe cea involuntară[90]. Totodată, organul judiciar trebuie să aibă în vedere că memorarea este influenţată de diverşi factori – starea emoţională, interesul, ocupaţia, gradul de înţelegere a fenomenului perceput, şi altele, care se exprimă diferenţial în raport cu vârsta persoanei ascultate în calitate de martor.

Din perspectivă psihologică, memorarea reprezintă ansamblul procedeelor de întipărire (memorare), păstrare, recunoaştere şi reproducere a experienţei dobândite anterior[91].

Procesul de memorare cuprinde trei faze:

a) de achiziţie (memorare); b) de reţinere, de păstrare; e) de reactivare, reactualizare şi se caracterizează prin:

Selectivitate, adică ceea ce o persoană umană memorează mai repede, va fi mai durabil, uitat mai greu, însemnând că acele evenimente au o anumită semnificaţie;

Caracter activ – ilustrează legătura dintre memorie, conţinut şi condiţiile activităţilor omului şi mijloacele utilizate pentru realizarea finalităţii dorite;

Caracter inteligibil – evidenţiază legătura dintre procesele de întipărire, conservare, evocare şi gândire.

Intre memorare (întipărire) şi păstrare (conservare) nu va exista o identificare a însuşirilor de a întipări şi conserva faptele percepute care sunt variabile, diferind de la o persoană la alta.

Martorul, care percepe şi îşi fixează în mod lent informaţiile care îi parvin mai ales de la participarea la unele

90 Al. Ciopraga, op.cit, p. 113.
91 Idem, p. 114.

cazuri complexe, cu o succesiune rapidă şi într-un interval de timp scurt, va percepe lacunar, iar memorarea şi conservarea vor fi şi ele deficitare.

Martorul care percepe şi memorează cu uşurinţă, dacă faptele percepute şi memorate se consumă într-un intervalul scurt de timp, şi dacă va fi ascultat imediat, va fi capabil să facă o depoziţie exactă; dar, după un interval mai lung de timp, depoziţia acestui martor va tinde să devină lacunară şi inexactă[92].

La început se şterg din memorie detaliile neesenţiale, apoi vor fi vizate aspectele esenţiale, pentru ca, în final, să intervină procesul uitării, motiv pentru care trebuie avut în vedere factorul timp, mai ales atunci când se procedează la ascultarea martorului[93].

Caracteristic pentru mărturie este memorarea involuntară, în sensul că, cel mai adesea, faptele sunt reţinute de oameni în mare măsură involuntar şi neintenţionat.

Dar, în funcţie de tipul de memorie a martorului, se întâlnesc martori cu o memorie dominant vizuală, auditivă, afectivă sau având o memorare mecanică sau logică, după cum este prezentă sau absentă înţelegerea materialului informativ receptat. Totodată, memorarea poate fi voluntară sau involuntară potrivit atitudinii interesului manifestat de martor în reţinerea aspectelor percepute[94].

Memorarea voluntară presupune prelucrarea şi ordonarea informaţiilor, martorul deliberat evocă, repetă pentru sine sau pentru alţii fapte percepute, supune unui examen critic impresiile dobândite, face însemnări, notează anumite date, şi toate acestea pentru a face mărturia cât mai exactă şi completă.

Memorarea involuntară nu presupune existenţa scopului,

92 Idem, p. 116-117.
93 Tratat de tactică criminalistică, p. 128.
94 E. Stancu, *op.cit.,* p. 64.

intenţia de a memora, dar nu prezintă nicio activitate pasivă, mecanică a informaţiilor dobândite. Omul nu poate reţine toată experienţa anterioară, pot lipsi din cadrul percepţiei şi al memorării chiar elemente familiare. Ea atribuie mărturiei un caracter lacunar, deformat şi imprecis, iar eficienţa acesteia este dată de două legităţi, şi anume:

Semnificaţia pe care o prezintă faptele percepute în raport cu experienţa anterioară a subiectului;

Eficienţa mărturiei involuntare este condiţionată de factori emoţionali ce stau la baza ei, interese, aptitudini, stări emoţionale.

Va exista o distincţie între depoziţiile martorilor care au ca obiect fapte, evenimente legate direct de evenimentul produs (infracţiune – fapta săvârşită) la care martorul a participat şi pe care le-a perceput nemijlocit – acţionând atât memorarea voluntară, cât şi involuntară – şi depoziţiile martorilor cu obiectul format atât din păreri, cât şi din convingeri care realizează profilul moral al învinuitului, inculpatului sau altor persoane – acţionând doar memorarea voluntară.

Memorarea plastic-intuitivă presupune capacitatea subiectului de a-şi întipări şi conserva în memorie reprezentările concrete ale faptelor şi obiectelor percepute anterior. Două din formele acestea, şi anume memorarea vizuală şi auditivă prezintă importanţă pentru că marea majoritate a aspectelor legate de o infracţiune, care sunt mai bine percepute, este formată din imagini, sunete, zgomote percepute prin intermediul analizatorilor vizuali şi auditivi.

La tipul vizual, accentul se pune pe capacitatea de a reţine imaginile, figurile, iar la cel auditiv, pe capacitatea de a reţine şi reda fidel sunete şi zgomote[95].

În funcţie de durata stocării se poate vorbi de memorie de

95 Al. Ciopraga, *op.cit.,* p. 124-125.

scurtă durată, de durata medie şi de lungă durată.

Aproape de un secol se cunoaşte (J. Jacobs, 1897) că durata stocării variază în funcţie de: tipul de material care se reţine (material verbal, cifre, figuri, obiecte), vârsta, capacitatea intelectuală.

În cazul în care conţinutul memorial este de minimă importanţă putem vorbi de memorie de scurtă durată (*short term memory*) sau memorie primară întâlnită la reţinerea unui număr de telefon nesemnificativ sau a sumelor parţiale la o adunare. Această instanţă memorială nu poate conţine mai mult de 6 – 8 elemente (la omul adult normal), cum ar fi cele 6 – 7 numere de telefon şi acestea vor fi stocate 20 – 30 secunde. Dacă în acest răstimp intervine o recepţie, conţinutul va fi transmis memoriei de lungă durată sau celei de durată medie.

I.M.L. Hunter a remarcat că stocarea în memoria de scurtă durată se efectuează în condiţiile concurenţei mai multor serii de informaţii, astfel că se poate spune că memoria de scurtă durată filtrează şi selectează informaţiile.

După părerea unor autori ca W. Kintsch (1970), R.C. Atkinson, R.M. Schiffrin (1971), imaginile din lumea exterioară, adică intrările de informaţii sunt stocate temporal chiar sub formă ionică, vreme de câteva semnale în registrul senzorial sau în memoria senzorială, de unde vor fi transmise memoriei de scurtă durată primare, fiindcă aceasta este considerată ca memorie activă. În memoria de lungă durată sau secundară nu se stochează informaţiile codate decât dacă au fost repetate. În ceea ce priveşte martorul şi mărturia, informaţiile pătrund în sistem prin canalele senzoriale şi sunt stocate pentru o vreme foarte scurtă în memoria de scurtă durată.

O parte din informaţii care se scurg în memoria de scurtă durată (primară) se vor transmite în memoria de durată relativ lungă sau în memoria de lungă durată (secundară), de unde ele vor fi recuperate prin utilizarea unor strategii (C. Morgan, R.

King, 1975). Această utilizare de strategii se referă la „căutarea” în memorie, la eforturile depuse când ştim că acele anumite nume ne stau „pe vârful limbii” (fenomenul Trebuie-05 după J.A.C. Brown, D. McNeil – 1966), iar „traducerea în comportamente” înseamnă transformarea conţinuturilor memorate – căutate şi găsite – în declaraţia verbală sau scriptică.

Interesul pentru o anumită categorie de fapte facilitează repetarea, şi deci stocarea lor. Când cineva este vizat că va trebui să raporteze cele văzute, urmăreşte atent desfăşurarea acţiunii, reuşind să reţină ceea ce i s-a cerut (ex. Un cercetaş militar trimis în misiune).

Conştiinţa sarcinii măreşte atât capacitatea de receptare până la nivelul optim, cât şi stocarea informaţiilor a căror recuperare devine facilă, numai că asemenea situaţii se găsesc în cadrul mărturiei, cu precizarea că o persoană care urmăreşte desfăşurarea unor fapte sau evenimente realizează faptul că este un potenţial martor[96].

Informaţiile care pot fi percepute sunt nelimitate, ele putând proveni din diverse medii, domenii, astfel încât capacitatea de memorare ar fi în plină activitate, neavând niciun moment de relaxare şi de sortare a datelor, lucru care ar duce la clacare. Ca şi asupra celorlalte organe de simţ „veghează” anumiţi factori care reglementează procesul de receptare şi stocare, acţionând prin înlăturarea acelor informaţii ce constituie un surplus. Asupra memoriei acţionează „uitarea”, ce constituie reversul păstrării şi se manifestă sub forma neputinţei reconstituirii unor date memorate, ori în imposibilitatea recunoaşterii unor evenimente trăite la o nouă confruntare cu acestea ori reproducerea sau recunoaşterea lor eronată[97].

---

96 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 121-125.

97 Al. Ciopraga, op.cit., p. 130.

Timpul reprezintă un factor decisiv care reacţionează asupra memoriei ca un agent „purificator” al informaţiilor. Uitarea atrage după sine pierderea detaliilor, amănuntelor, nuanţelor a căror reactivare devine anevoioasă şi chiar imposibilă. Uitarea – condiţie a memoriei – elimină tot ceea ce este secundar, ce îngreunează capacitatea de reţinere, lăsând loc arhitecturii generale, structurii întregului.

Asupra memoriei se repercutează tonul afectiv, însuşirile emoţionale ale informaţiilor deosebite. Este mai greu să uităm acele sentimente care s-au format ca rezultat al unor fapte plăcute, care au trezit un ecou în sufletul nostru. Se consideră că experienţa pozitivă agreabilă se repercutează într-un sens univoc, întotdeauna favorizând memorarea, în schimb faptele care au declanşat sentimente de repulsie, penibile, dezagreabile, vor fi împinse spre uitare, refulate cu multă uşurinţă[98].

Este mult mai uşor să uităm aceste fapte decât să încercăm să trăim cu ele. Psihologic, o persoană care a trăit o experienţă penibilă având ca obiect persoana sa va tinde să se apere, să-şi reprime acele sentimente născute în urma experienţei. Îşi va refula amintirile spunând că nu-şi aminteşte nimic sau că a uitat totul. O astfel de persoană – potenţial martor – poate fi victima unei infracţiuni, o altă persoană va încerca să nu vorbească despre ceea ce s-a petrecut, negând sau spunând că totul este uitat. Timpul şi uitarea nu pot afecta aceste fapte, cu cât ele vor fi refulate, împinse undeva în adâncul subconştientului, cu atât ele vor exista şi vor fi mai puternice.

Timpul scurs din momentul fixării constituie o cauză firească a uitării şi cu cât intervalul de timp este mai mare, cu atât erodarea informaţiilor percepute este mai evidentă. Interesul pentru memorarea celor percepute sau impresia

98 Al. Ciopraga, *op.cit.,* p. 131-132.

produsă de evenimentul la care persoana a fost martoră pot marca trecerea în uitare sau reţinerea evenimentului. Temperamentul martorului poate influenţa curba uitării în asociaţie cu vârsta persoanei în cauză. Uitarea nu înseamnă „golirea memoriei de orice evenimente”, deoarece chiar şi o memorie slabă „poate avea capacitatea de a reţine ceva ce a perceput cândva, mai ales dacă stimulii au fost puternici”[99].

În ceea ce priveşte experimentele care s-au efectuat pentru a se constata care este procentul de fidelitate a mărturiei în cazul apariţiei „uitării”, adică a trecerii timpului, s-a constatat (Marie Borst, Ed. Abramowski) că timpul se repercutează defavorabil asupra întinderii mărturiei, dar sub influenţa aceluiaşi factor, fidelitatea mărturiei sporeşte. Trecerea timpului poate avea şi influenţe pozitive, astfel la repetarea depoziţiilor la a opta zi din momentul percepţiei, acestea s-au ameliorat simţitor, deoarece acele elemente uitate au putut fi reamintite, erorile strecurate au fost corectate şi, de asemenea, noi detalii au completat spaţiile lacunare.

Criminalistul şi psihologul polonez Pawel Horoszowski constata că reproducerea este mai deplină după trecerea a două-trei zile în raport cu depoziţiile ce succed imediat percepţiei, mai ales în cazul infracţiunilor a căror producerea este de natură a provoca celor care le-au perceput anumite stări afective.

Caracterul de completare după o primă relatare, ameliorarea reproducerii amânată în raport cu reproducerea imediată este cunoscută astăzi sub numele de *reminiscenţă*. Acest fenomen îşi face simţită prezenţa într-o proporţie de 65%, în cazul materialului inteligibil, mai frecvent în cazul materialului rezultat din expunerea liberă a unui conţinut inteligibil decât al reproducerii sale textuale.

---

99 *Tratat de tactică criminalistică,* p. 64-65.

Alţi factori care pot influenţa reminiscenţa sunt: atitudinea, interesul subiecţilor în raport cu materialul memorat, vârsta acestora (fenomenul este mai frecvent la copii, la adulţi se manifestă în proporţie de 30%).

Ca o constatare, dar neavând o valoare absolută, ce poate constitui un criteriu de evaluare a mărturiei în raport cu momentul în care este obţinută – un anumit timp, de ordinul zilelor, socotit din momentul percepţiei – mărturia prezintă o valoare ridicată, după care, un interval de timp – ale cărui limite anevoie pot fi precizate datorită feciorilor care intervin – valoarea mărturiei diferă sensibil într-o măsură aprioric nedeterminabilă, pe de o parte, în raport cu însuşirile celui ce compare în faţa organului judiciar în calitate de martor şi, pe de altă parte, în raport cu natura şi caracterul informaţiilor memorate[100].

4.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Elementul testimonial

Redarea – reactualizarea – reproducerea reprezintă ultimul moment al formării mărturiei. Este momentul în care, cel care a perceput desfăşurarea faptelor compare în faţa organelor judiciare în calitate de martor. Reproducerea este un fenomen destul de complex care nu se face mecanic, ci în strânsă legătură cu procesul de gândire. Reproducerea lumii care ne înconjoară, a experienţelor dobândite anterior, ca şi proiectarea în viitor nu sunt posibile fără reprezentări. Dacă perceperea poate avea loc numai în prezenţa obiectelor sau fenomenelor, reprezentările sunt posibile şi în absenţa acestora. Reprezentările sunt strâns legate de particularităţile individuale ale fiecărei persoane, formarea şi desăvârşirea lor fiind influenţate considerabil de activitatea desfăşurată de fiecare

100 Al. Ciopraga, op.cit., p. 137-138.

individ. Totodată, la una şi aceeaşi persoană reprezentările se pot „exprima” în mod deosebit, adică cele vizuale pot fi exacte şi stabile, pe când cele auditive sunt inexacte şi au caracter de instabilitate[101].

În mărturie, modalitatea principală de transmitere a informaţiilor, modul comun de obţinere a depoziţiilor îl constituie reproducerea orală, care în procesul judiciar îmbracă forma relatării (evocării, narării) libere, spontane a faptelor percepute, precum şi forma răspunsurilor la întrebările adresate de organul judiciar – interogatoriul.

Reproducerea poate îmbrăca forma depoziţiei scrise personal de către martor. Reproducerea fidelă a faptelor este condiţionată atât de fidelitatea percepţiei şi a memoriei, dar şi de capacitatea de verbalizare, de modalitatea de exprimare a informaţiilor.

Momentul reproducerii este puternic marcat de emotivitatea sporită a martorului provocată de mediu, de ambianţa în care are loc comunicarea faptelor, ce se va repercuta în mod inhibitor asupra capacităţii de exprimare. Martorul animat de dorinţa de a ajuta organul judiciar la soluţionarea cauzei ar fi tentat să atribuie mărturiei sale o imagine supradimensionată.

Dacă în mersul urmăririi penale, în timpul audierii penale care are loc în cabinetul organului de cercetare penală în prezenţa numai a acestuia sau a procurorului, între acesta şi martor se realizează acel contact psihologic, cadru propice ce anihilează efectele negative de tensiuni emoţionale ce se pot percuta asupra mărturiei, în cursul judecăţii, ambianţa fiind schimbată, ea se va răsfrânge în mod pozitiv asupra capacităţii de reproducere a faptelor.

În cursul judecăţii bazată pe principiile contradictorialităţii

101 Tratat de tactică criminalistică, p. 128.

şi publicităţii dezbaterilor, sfera persoanelor participante este lărgită, deoarece vor intra în scenă inculpatul, partea vătămată, partea civilă şi responsabilă civilmente, ceilalţi martori, procurorul, apărătorii, iar martorul va trebui să răspundă la întrebările puse de aceştia, numai că interesele şi poziţiile procesuale sunt distincte. La toţi aceştia se adaugă şi prezenţa publicului – influenţa asupra psihicului martorului în sensul că îl va determina să fie reţinut, să-şi cântărească cuvintele. Toate acestea conduc la o reacţie frapantă, deseori, a martorului şi anume, se poate observa diferenţa dintre depoziţiile obţinute în cursul judecăţii şi celelalte date în cursul urmăririi penale.

Un alt element perturbator al depoziţiilor martorilor, fie că sunt obţinute sub forma relatării libere, fie că sunt sub forma interogatoriului, este sugestia, de această dată venită din partea organului judiciar. Influenţa ei este puternic resimţită dacă percepţia evenimentului a fost lacunară, faptele au fost slab memorate sau martorul este supus unor influenţe exterioare.

Din această cauză, pentru a se feri martorul de posibile influenţe, întrebările sunt puse de organul de cercetare penală şi procuror în faza urmăririi penale şi de preşedintele completului de judecată în faza judecăţii. Aceştia vor pune întrebările adresate părţilor şi le vor cenzura pe cele adresate de părţi, apărător sau procuror. Vor fi evitate întrebările „tendenţios sugestive” (acelea care într-o formă mai mult sau mai puţin disimulată, fie insinuează, fie provoacă un anumit răspuns scontat şi dorit de cel care efectuează ascultarea sau îngrădesc libertatea de exprimare a martorului, astfel încât martorul afirmă nu ceea ce a perceput, ci ceea ce i să sugerat). Organul judiciar trebuie să evite pe cât posibil folosirea unor întrebări tendenţios sugestive deoarece prin adresarea lor se urmăreşte obţinerea unor anumite răspunsuri despre care se

ştie că nu reflectă realitatea[102].

Astfel François Gorphe stabileşte, în funcţie de ordinea sugestibilităţii, modalităţi de a adresa o întrebare[103].

Rezistenţa la sugestie este dependentă de o serie de factori care privesc personalitatea martorului, şi anume, un rol important îl joacă vârsta. Copiii, tinerii sunt mai uşor influenţabili, vârstnicii mai greu cad victima întrebărilor cu un vădit caracter tendenţios şi mai ales acelor întrebări al căror

---

102 Al. Ciopraga, *op.cit., p. 145-146.*

103 În cazul în care un martor urmează să fie chestionat dacă o anumită fetiţă purta o pălărie şi ce culoare avea, se poate folosi una din întrebări care relevă o sugestibilitate crescândă:
1. Întrebare determinativă cu pronume interogativ:
„Cum era îmbrăcată?”
„Ce culoare avea pălăria?”
2. Întrebare incomplet disjunctivă;
„Purta fetiţa o pălărie sau nu?”
3. Întrebare „da – nu”:
„Purta ea o pălărie?”
„Pălăria era de culoare roz?”
4. Întrebare expectativă – „da”:
„Pălăria era poate de culoare roz?”
5. Întrebare expectativă – „nu”:
„Pălăria nu era poate de culoare roz?”
6. Întrebare complet disjunctivă:
„Pălăria era de culoare roz sau albastră?”
7. Întrebare ipotetică sau implicativă:
„Care este culoarea pălăriei?”
Primele două întrebări nu sunt periculoase. Prima evită orice sugestie. Sugestia este implicată într-o măsură redusă în întrebarea „da – nu”. Răspunsul „da” este mai frecvent decât cel negativ, iar pericolul sporeşte la întrebările „da sau nu” – întrebări expectative sau de aşteptare, deoarece forma lor lasă să se întrevadă ce răspuns se aşteaptă. Mai periculoase sunt întrebările disjunctive incomplet când există siguranţa că alte posibilităţi sunt excluse. Întrebările implicative, prin excelenţă sugestive, sunt cele mai periculoase, deoarece de aici rezultă presupunerea că martorul are cunoştinţă despre o anumită stare de lucruri, fără să fie întrebat mai înainte, dacă fetiţa purta o pălărie şi dacă martorul o văzuse.

caracter sugestiv este ascuns, insidios[104].

Sugestibilitatea martorului poate distorsiona cele două forme de reactivări: recunoaşterea şi reproducerea. Aceasta poate fi temporară (în stare de boală, de intoxicaţie alcoolică, sub influenţa consumului de droguri, în somnul hipnotic) sau o caracteristică de durată. Totodată, la acestea se mai adaugă o formă care poate fi numită „sugestibilitate de statut" întâlnită la oamenii cu un nivel socio-cultural scăzut. Aici se întâlneşte un fenomen de complezenţă faţă de autorităţi, prin care se înţelege orice persoană care în ochii subiectului ar putea să aibă vreun ascendent asupra lui şi se intercalează cu o sugestibilitate aparentă sau evidentă a întrebărilor, totuşi logic între interacţiunea dintre autoritate şi subiectul dependent, deci sugestibil. Acest fenomen apare mai puţin în relatarea spontană, verbală, neîntreruptă, decât la interogatoriu. Pentru aceste raţiuni, folosirea ambelor forme de informare, atât a relatării spontane neîntrerupte, cât şi a interogatoriului se recomandă în situaţia în care mărturia este decisivă.

În privinţa capacităţii de mobilizare se poate spune că reprezintă o capacitate esenţială, fiind vorba de transpunerea în registrul verbal a unor evenimente care se derulează ori s-au derulat în faţa martorului care le-a perceput în mod intuitiv. Această capacitate de verbalizare depinde de la martor la martor, iar un anchetator experimentat ştie că oamenii care vorbesc rar, reţinut, cu economie de cuvinte, dar exprimând esenţialul, sunt foarte rari.

Un martor, chiar dacă este imparţial şi dezinteresat faţă de un eveniment la care a participat sau faţă de protagoniştii implicaţi, nu se poate debarasa de unele atitudini ale sale. Acest atitudini făcând parte din componentele sociale ale personalităţii, constituie seturi scurte de dispoziţii, opinii sau

104 *Idem*, p. 148-149.

scopuri care implică o anumită aşteptare, dar şi o reacţie adecvată[105].

Reproducerea este influenţată de mai mulţi factori ca imaginaţia, gândirea, limbajul, atenţia. Imaginaţia joacă un rol deosebit în activitatea creativă a oamenilor. Cu ocazia ascultării unii martori refac adesea involuntar anumite momente ale evenimentului cu ajutorul reprezentărilor. Gândirea descoperă raporturile şi legăturile, trăsăturile şi esenţa fenomenelor sau obiectelor, fiind strâns legată de activitatea pe care o desfăşoară fiecare individ în procesul muncii.

Pe parcursul ascultării, martorul trebuie să fie lăsat să relateze liber – nealterat – evenimentul pe care l-a perceput, deci nu cum l-ar aprecia prin operaţiile gândirii, care „completează" perceperea iniţială. Martorul trebuie să fie prevenit să declare numai ceea ce a perceput nu şi ce crede, ce gândeşte despre evenimentul respectiv.

Martorul poate, în relatarea sa, să introducă involuntar elemente percepute care aparţin unui alt eveniment căruia i-a fost martor. Organul judiciar anterior ascultării trebuie să atragă atenţia martorului asupra posibilităţii de confundare a anumitor aspecte ale evenimentului în cauză cu părţi componente asemănătoare altor evenimente. Limbajul şi gândirea se intercondiţionează reciproc. În cazul martorilor, unde se pune problema unor trăiri nemijlocite sau nu, a unor aspecte abstracte, în timpul ascultării acestora cea mai adecvată formă de exprimare e cea orală.

Atenţia relevă o caracteristică a celorlalte procese psihice, joacă un rol prim în formarea declaraţiilor martorilor. Orientarea atenţiei depinde atât de subiect cât şi de obiect. Privită din acest punct de vedere, depoziţia martorului care declară că nu a văzut nimic, că n-a observat fenomenul pe lângă

105 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 128-129.

care poate a trecut, este sinceră şi veridică. Atenţia poate fi voluntară sau involuntară şi se caracterizează prin anumite componente: stabilitate (durata în timp în care poate fi reţinută), mobilitate (pot fi urmărite alternativ diferite evenimente în cursul aceleiaşi activităţi), grad de concentrare (intensitatea legăturii cu anumite împrejurări sau obiecte, fiind de fapt focarul în care se concentrează conştient întreaga activitate psihică a omului), distribuţie şi volum[106].

Ca şi în celelalte etape ale formării mărturiei, unde se pot întâlni diferiţi factori perturbatori şi reproducerea este supusă unor asemenea factori printre care se numără eroarea, alte denaturări, distorsiuni datorate situaţiilor ce preced momentului comunicării, având ca efect o degradare, o deviere de la forma iniţială a informaţiilor. Denaturările, deci erorile, cuprind toate posibilităţile umane bazate pe simţuri de a înregistra informaţiile.

Psihologic, eroarea este explicabilă, deoarece opinia se naşte din atitudine, iar atitudinea formată, provoacă fenomene de aşteptare. De aici se naşte iluzia că au văzut ceva, care de fapt, este ceea ce au vrut să vadă.

O altă distorsionare este dată de „fenomenul repetiţiei”. Astfel „martorul ocular” îşi exersează depoziţia prin repetarea evenimentului primului venit la faţa locului, curioşilor care se strâng, colegilor de serviciu, vecinilor sau organelor judiciare. Astfel că materialul iniţial se rotunjeşte, la acest lucru contribuie şi întrebările curioşilor, ale celorlalţi, se ajunge la o structurare logică a evenimentelor, la completarea lor, încât se va ajunge la un rezultat total diferit – mărturia finală devine o simplă versiune a realităţii[107].

Reproducerea poate apărea fie sub forma relatării

106 Al. Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, p. 129-130.
107 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 130.

spontane a faptelor şi prezintă avantajul că martorul va evoca numai acele fapte sau împrejurări care s-au conservat nealterat în memorie, pe care şi le aminteşte cu uşurinţă, dar prezintă şi dezavantajul că întinderea informaţiilor este redusă, lucru care se poate datora atât unor reale dificultăţi de reamintire, cât şi ignorării de către martorul a unor aspecte importante. Dar şi sub forma interogatoriului, care va succeda relatarea liberă. Se constată o extensie a mărturiei datorită interogatoriului care are un efect stimulator asupra memoriei, făcând posibilă evocarea unor împrejurări care păreau uitate. Cu toate acestea, interogatoriul, deşi înlătură sentimentul de nesiguranţă, de incertitudine, reticenţele, prezintă şi un coeficient ridicat de eroare. Interogatoriul împinge martorul până la limita extremă a amintirii sale, deseori forţând memoria se repercutează defavorabil asupra mărturiei chiar şi atunci când nu cuprinde întrebări sugestive. În cazul în care va cuprinde şi aceste întrebări, deliberat sau involuntar atunci mărturia va fi alterată, deoarece sugestia constituie o sursă a erorii. La interogarea unui martor de rea-credinţă, acesta va putea din întrebările puse să-şi de-a seama de tactica adoptată de organul judiciar, de probele de care dispune şi sub diferite pretexte va refuza să răspundă sau va da răspunsuri inexacte[108].

În subsidiar, reproducerea poate apărea sub forma scrisă – declaraţia consemnată personal de martor, la care se va apela numai în condiţii improprii în care se va desfăşura reproducerea, ce pot afecta capacitatea de reproducerea orală a martorului. În alte cazuri, declaraţia scrisă este impusă de considerentele de ordin tactic. În cazurile în care există o legătură de rudenie, de prietenie, existând posibilitatea retractării declaraţiei, sau anumite influenţe, este indicat să se

108 Al. Binet, La science du témoignage annee psychologique („Dacă voiţi mărturii abundente, interogaţi. Dacă voiţi însă mărturii fidele, nu vă încredeţi în interogatoriu”).

recurgă la forma scrisă.

Ca şi celelalte etape ale mărturiei şi reproducerea este supusă erorilor ce se pot datora diferitelor cauze: denaturări prin audiţie, prin omisiune, prin substituire, prin transformare. Pericolul acestor denaturări constă în faptul că pot fi întâlnite şi în depoziţiile martorului de bună credinţă, care în mod involuntar denaturează realitatea, convins fiind că depoziţia sa este conformă adevărului[109]. (Vezi efectul iluziilor).

Reproducerea faptelor, împrejurărilor poate fi influenţată în mare măsură şi de atitudinea martorului faţă de anchetator. Există oameni care sunt expuşi să fie influenţaţi de simpatii şi antipatii şi care acţionează adesea sub impulsul acestor efecte.

Reactivarea – sub cele două forme, reproducerea şi recunoaşterea – are loc în condiţiile forţării memoriei. La toate acestea se mai poate adăuga schimbarea de rol ce contribuie la distorsionări regretabile, precum şi presiunile din partea publicului.

În cazul schimbării de rol – fenomen psihosocial – unii martori de condiţii modeste ce au trăit în anonimat, datorită unui eveniment la care au participat incidental, simt că au devenit „cineva”, că pot influenţa cursul evenimentelor. Atitudinea lor va mări dorinţa lor de a fi de folos, de a servi cauza cu mai mult elan, drept urmare vor evita orice răspuns negativ, vor fi de acord cu orice şi prin aceste manifestări vor produce grave distorsionări[110].

Cea de-a doua etapă a reactualizării – recunoaşterea – reprezintă o modalitate secundară de comunicare a informaţiilor. Recunoaşterea este realizată de organele de urmărire penală în cadrul căreia persoanele şi obiectele având o identitate necunoscută sunt înfăţişate martorului cu scopul de a

109 Al. Ciopraga, Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, p. 149-156.

110 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 130-136.

le identifica, adică dacă au fost percepute în condiţiile săvârşirii infracţiunii, sau în situaţii anterioare sau ulterioare acestuia. Fiind un procedeu tactic, se încearcă reactualizarea acelor informaţii mai slab consolidate sau temporar reţinute sau pierdute în neant. În cadrul mărturiei, recunoaşterea se va face în condiţiile contactului repetat cu persoanele şi obiectele care se înfăţişează în confruntarea cu imaginea percepută şi stocată de către persoanele care au venit în legătură cu aceste obiecte sau de persoane în condiţiile săvârşirii infracţiunii sau anterior acesteia.

Recunoaşterea este precisă, când impresiile percepute de la persoane, privind obiectele cu care martorul vine în contact se identifică, se suprapun sau coincid în mare parte cu cele anterioare. Este imprecisă când se constată diferite deosebiri. Martorul, în primul moment, are sentimentul de „déjà vu”, neputând localiza o persoană, un obiect, în timp şi spaţiu[111].

F. Gorphe constata că recunoaşterea unei persoane de către martor poate să se efectueze după unele ezitări, ezitare (incertitudine aparentă) care nu trebuie considerată ca semn al unei erori. Este o reacţie normală care inspiră încredere[112].

Recunoaşterea poate duce la falsa identitate sau la o persistenţă în eroare – martorul aflat în stare de incertitudine, optând pentru una din alternative, va menţine această declaraţie, care poate fi eronată sau adevărată.

Recunoaşterea persoanelor, psihologic, se face pe baza imaginilor vizuale şi auditive – mers, voce, vorbire, semnalmentele individuale ale persoanei care vizează talia persoanei, conformaţia corpului, trăsăturile şi expresia feţei, culoarea părului, pigmentaţia pielii; dar cea mai mare individualizare este dată de disfuncţionalităţile anatomice, lipsa

111 Al. Ciopraga, op.cit., p. 160-163.

112 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 133.

unui membru, ticurile, mersul caracteristic, la care se adaugă descrierea hainelor, a privirii, a înfăţişării faciale.

Pe baza acestor date furnizate de martori se poate realiza portretul persoanei căutate, ce va fi identificat în catalogul cu diferiţi indivizi – infractori[113]. Nu trebuie însă ca aceste date să fie considerate ca infailibile, deoarece obiectele auxiliare – îmbrăcămintea exotică, anumite ticuri pot reprezenta doar accesorii pentru a induce în eroare. Recunoaşterea bazată numai pe talie, înălţime, conformaţie poate duce la alte false identificări. Adeseori informaţiile sunt supraapreciate sau subapreciate[114].

Recunoaşterea persoanei după voce şi vorbire este uzitată în anumite cazuri practice, dar va fi tributară condiţiilor săvârşirii infracţiunii. Recunoaşterea persoanei după miros este utilă mai ales dacă infractorul are un anumit miros caracteristic care rămâne impregnat în memoria martorului şi care poate să-l miroasă[115].

Recunoaşterea cadavrelor se bazează pe trăsături statice, unde rolul important îl joacă trăsăturile feţei, talia, constituţia, anumite semnalmente particulare – cicatrici, semne din naştere, tatuaje, intervenţii chirurgicale şi stomatologice. Dificultatea va rezulta din poziţia nefirească a corpului – orizontală – expresia, fizionomia mult modificate. Instalarea rigidităţii şi a lividităţii

113 în cadrul seminariilor, studenţii se vor familiariza cu procedura şi tehnica portretului-robot. (Vezi cauze complexe – T. B., arhiva personală).

114 Un caz celebru, amintit de V. Eminescu în Procese celebre, intitulat „Procesul curierului din Lyon” – reprezintă un caz clasic de eroare judiciară: a fost condamnat Joseph Lesurques în locul lui Dubosq: ... „Lesurques va fi condamnat în locul lui Dubosq pentru că acesta purta o perucă blondă apropiată de coloritul lui Lesurques, ceea ce a dus în eroare martorii care nu au făcut diferenţa, bazându-se doar pe recunoaşterea persoanelor după culoarea părului”.

115 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 134.

caracteristice care vor duce la „căderea” muşchilor, imobilitate, toate conferă o altă impresie, schimbând-o pe cea pe care o avem despre persoana aflată în viaţă.

La toate acestea se adaugă leziunile, mediul în care a stat corpul (în stare de submersie), intervalul de timp scurs de la încetarea din viaţă şi până în momentul descoperirii, a recunoaşterii sau metodele folosite de infractor pentru a îngreuna descoperirea cadavrului. Toate acestea pot fi înlăturate dacă, înainte de a se supune recunoaşterii, cadavrului i se aplică tehnica preconizată de Mina Minovici – „toaleta cadavrelor”, prin care se va încerca să se redea corpului un aspect cât mai apropiat de cel avut în timpul vieţii. Un element asupra căruia se va insista şi care are un rol important este expresia feţei caracterizată foarte bine de ochi.

Falsele recunoaşteri sunt rezultatul influenţării martorului de condiţiile în care a intrat în contact cu cadavrul. Gustave Le Bon în *Psychologie des foules*, aminteşte de un caz de falsă recunoaştere a cadavrului unui copil de către propria mamă şi alte persoane apropiate, datorită unei cicatrice pe frunte pe care o prezenta atât cadavrul, cât şi copilul[116].

Recunoaşterea după fotografii este modalitatea frecvent folosită în cercetările judiciare pentru identificarea atât a martorilor cât şi a cadavrelor. Principalul dezavantaj prezentat de această modalitate îl constituie faptul că vedem imaginea statică a persoanei care nu poate fi înlocuită cu cea vie.

Martorii sunt confruntaţi cu o serie de fotografii de identificare aflate în evidenţa organelor operative. Acestea redau în profil şi frontal, persoana, lăsând să se vadă toate particularităţile, la o scară obligatorie de 1/7 din mărimea naturală.

A doua categorie, formată din fotografii artistice prezintă

116 Al. Ciopraga, op.cit., p. 171.

neajunsul că o serie de semne particulare, alte particularităţi nu vor apărea datorită retuşului obligatoriu în fotografia comercială.

A treia categorie – cele executate de amatori.

Recunoaşterea unei anumite persoane, a unui obiect se va face prin prezentarea acestora într-un cadru comun cu persoane de aceeaşi înălţime, talie, fără un contrast izbitor care poate influenţa martorul. Însă la toate acestea se va adăuga şi capacitatea de descriere a martorului şi exactitatea recunoaşterii. Astfel, martorul poate descrie corect însuşirile persoanelor şi ale obiectelor cu care a intrat în contact, dar acestea să nu fie esenţiale pentru descoperirea infracţiunii, fiind comune unui număr larg de persoane. Sau cea de a doua posibilitate – martorul convins că a reţinut tot ce era esenţial, face o descriere detaliată şi totuşi constată că nu poate recunoaşte obiectul, deoarece este diferit de ceea ce a perceput.

Martorul nu reuşeşte să descrie persoana sau obiectul, deci descrierea sa este inexactă. Neputinţa martorului nu trebuie să constituie indiciul unei erori. Este ceea ce se spune: „Dacă o văd, o recunosc”. Capacitatea de a descrie nu se suprapune capacităţii de recunoaştere[117].

Toate aceste etape în care mărturia se formează cu avantajele şi dezavantajele lor, prezintă interes şi constituie o importantă sursă de descoperire a infractorului şi poate, până la descoperirea altor metode, rămân totuşi singurele modalităţi, chiar dacă pot crea şi o falsă recunoaştere, de descoperire a celor care încalcă legea.

De la formarea mărturiei – ca proces psihologic, ca o operaţie logică, până la martor, la găsirea metodelor de a-l „face să vorbească” şi apoi prinderea infractorului, aducerea acestuia în justiţie şi judecarea sa este o cale anevoioasă pe care se pot

117 Idem, p. 179.

intersecta interese, sentimente ce pot clătina balanţa aflării adevărului.

Dacă, până acum martorul a fost cel care a văzut, a auzit, ceea ce s-a petrecut şi toate aceste evenimente s-au format ca operaţii ale gândirii, depinzând în mare măsură de condiţiile de mediu, de gradul de cultură al persoanei-martor, de conştiinţa sa, el fiind singurul care ştie mai multe decât organele operative, de acum înainte, după aflarea infracţiunii, pe scena ei vor intra şi alte persoane cu alte roluri care trebuie să aducă la suprafaţă cele petrecute.

Va cădea cortina peste o scenă, pentru a ne muta atenţia pe o alta, unde activitatea de descoperire, de aflare este mai intensă.

4.5. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forţei probante a mărturiei

4.5.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei

Din punct de vedere al mijlocirii faptelor aduse la cunoştinţa organelor judiciare şi sursa – izvorul, punctul de plecare al mărturiei – se poate vorbi atât în literatura cât şi în practica juridică despre mărturia nemijlocită/mijlocită, imediată/indicată, derivată, „din auzite”, din „zvon public”.

Sursa mărturiei nemijlocite este constituită de percepţia imediată, originară a faptelor şi împrejurărilor de fapt legate de infracţiune sau de făptuitor sau sunt dobândite personal de martor – *ex propriis sensibus*. La mărturia nemijlocită, între sursa din care provin şi sunt transmise informaţiile şi martorul care le percepe şi le dezvăluie, nu se interpun verigi intermediare. Percepţia nemijlocită implică prezenţa martorului în timpul şi la locul producerii faptelor. Mărturia va avea această însuşire ori de câte ori martorul s-a aflat în situaţia de a

fi putut percepe direct, chiar dacă temporal nu a perceput faptele concomitent sau dacă spaţial s-a aflat la o anumită distanţă de locul producerii lor.

Izvorul mărturiei mijlocite este o sursă mediată derivată, deoarece martorul indirect furnizează informaţii nu asupra unor fapte şi împrejurări percepute din sursa originară, ci o sursă mediată, derivată – *ex auditu alieno*. Între sursa primară şi cea prin intermediul căreia faptele sunt aduse la cunoştinţa organelor judiciare se interpun verigi intermediare. Aceste verigi intermediare pot fi una din părţi (*ex auditu partis*), martori proprii (*ex auditu alieno*) – acele persoane care au perceput direct, prin propriile simţuri faptele şi împrejurările legate de infracţiune şi făptuitor. Punctul de plecare al acestei mărturii este mereu determinant, precis individualizat şi, de regulă, poate fi confruntat, verificat, cu sursa, elementul primar de informare. La această mărturie imediată se apelează atunci când fie există o împiedicare absolută de a se obţine informaţii din sursa primară (ex: încetarea din viaţă a părţii sau a martorului ocular de la care martorul indirect deţine informaţii), fie este o împiedicare vremelnică (ex: imposibilitatea temporară de a asculta un martor propriu-zis).

Izvorul mărturiei „din auzite” / „din zvon public” sau „după cum spune lumea”, derivă dintr-o sursă nedeterminată şi indeterminabilă, constând în simple referiri ale martorului la fapte auzite, la zvonuri de o anumită notorietate a cărei provenienţă nu poate fi precizată.

Intre sursa originară şi cea prin mijlocirea căreia faptele sunt aduse la cunoştinţa organelor judiciare se interpun o serie de verigi, de elemente intermediare. Din acest punct de vedere o asemenea mărturie este cu atât mai nesigură cu cât numărul de verigi intermediare este mai mare. Această mărturie este supusă unui proces de denaturare în care se constată mai întâi o comprimare a zvonului pe măsură ce acesta circulă pentru a

putea fi mai uşor de povestit, apoi o accentuare a unor impresii, detalii în jurul cărora se organizează întreaga poveste şi, în sfârşit, asimilarea, prelucrarea informaţiilor în raport cu deprinderile, interesele, sentimentele celui care primeşte informaţia.

Condiţia esenţială şi singura acceptată pentru ca o persoană să dobândească calitatea de martor în procesul penal o constituie deţinerea unor informaţii despre vreo faptă sau împrejurare care pot servi la stabilirea şi aflarea adevărului. În această situaţie, pot fi martori persoanele care direct sau indirect cunosc astfel de împrejurări.

Mărturia mediată este supusă unor reguli particulare de verificare şi apreciere. Fidelitatea mărturiei mediate se află într-un raport invers proporţional cu numărul verigilor ce separă percepţia iniţială de martor ca subiect cunoscător prin mijlocirea căruia faptele au ajuns la cunoştinţa organelor judiciare. Valoarea ei este subordonată cunoaşterii sursei din care provine şi de aceea se explică de ce mărturia de plecare nu poate fi individualizată; ea se întemeiază pe un zvon, pe opinii mai mult sau mai puţin răspândite. Încetează de a mai fi directă şi va fi înlăturată.

În procesul de confruntare a informaţiilor provenite din sursa iniţială cu cele provenite din sursa derivată se poate constata existenţa unei depline concordanţe între acestea, dar şi o neconcordanţă asupra unor elemente care, considerându-se lipsite de importanţă, nu au fost comunicate martorului.

Concordanţa dintre sursa derivată şi cea iniţială dovedeşte că martorul mediat a reţinut exact informaţiile primite pe când absenţa unor elemente sau comunicarea inexactă îşi găseşte explicaţia în selecţia operată în informaţiile percepute, omisiunea voită a unor laturi, deci transmiterea orală numai a acelor informaţii considerate de sursă ca fiind esenţiale.

Neconcordanţa informaţiilor poate fi consecinţa unei

denaturări involuntare a informaţiilor atunci când acestea, deşi fidel transmise, au suportat distorsionări datorită unor cauze subiective, nemijlocit legate de personalitatea martorului mediat: prelucrarea şi interpretarea denaturată a informaţiilor, raţionalmente subiective sau a unor cauze voluntare care rezidă din persoana martorului derivat (relaţia avută cu cel pentru care urmează să depună mărturie sau raportul dintre el şi organul judiciar – anchetatorul) sau datorită relei sale credinţe denaturând în mod deliberat faptele.

Alteori, cauza nepotrivirii informaţiilor din sursa primară cu cele din cea derivată este rezultatul faptului că martorul ocular, învinuitul, inculpatul, partea vătămată în special, furnizează organului judiciar informaţii false, iar martorul mediat, informaţii exacte, situaţie în care este necesară cunoaşterea motivelor care produc asemenea neconcordanţe.

În cazul în care mărturia mediată nu poate fi confruntată cu sursa iniţială (cel de la care martorul indirect deţine informaţiile a încetat din viaţă sau nu poate fi găsit), poate fi reţinută sub o dublă condiţie, şi anume: persoana martorului să inspire deplină încredere; mărturia nemijlocită să fie confirmată de ansamblul probelor existente în cauză.

Cunoaşterea sursei mărturiei reprezintă o cale de a afla informaţiile reale şi necesare pentru aflarea cauzei. Nu de puţine ori cei care lansau „zvonurile”, dădeau detalii despre victimă, faptă, împrejurările în care acestea s-au petrecut, erau adevăraţii autori. A cerceta fiecare verigă pentru a ajunge la izvorul mărturiei necesită timp, se impune cunoaşterea unor anumite categorii de oameni care te pot îndruma şi oferi informaţiile necesare, iar rezultatele pot fi negative sau pozitive, pot „face lumină” sau „te afundă” Toate această activitate revine anchetatorului. procuror sau organ de poliţie, care trebuie să navigheze printr-o mare de informaţii, de zvonuri, de persoane care declară acele lucruri compatibile cu persoana lor

şi situaţia avută.

4.5.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi cu părţile în proces

Martorul trebuie privit în raport cu poziţia pe care o ocupă în complexa împletire a relaţiilor şi faptelor care constituie obiectul litigios, în raport de dispoziţiile sale afective datorate împrejurărilor legate de cauză, adică situaţia reală a martorului faţă de pricină şi faţă de ceilalţi participanţi în procesul penal.

Prima latură a acestei probleme – legătura şi atitudinea martorului faţă de pricină – reprezintă un moment important în ceea ce priveşte interesul material sau moral al acestuia pentru ca pricina să fie soluţionată într-un anumit fel, deoarece interesul material sau moral poate determina o anumită nesinceritate sau parţialitate care se va reflecta şi în mărturie.

Cea de-a doua latură – legătura cu părţile în proces – vizează poziţia subiectivă a martorului faţă de inculpat, învinuit, partea vătămată, partea civilă, partea responsabilă civilmente – adică acele raporturi de rudenie, amiciţie, duşmănie, afecţiune, răzbunare, teamă, sentimente de antipatie sau simpatie.

În baza art. 78 C.p.p., martorul este persoana care are cunoştinţe despre noua împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal, adică este o persoană neinteresată în soluţionarea într-un anumit fel a procesului. În cazul în care participarea sa la procesul penal este de natură să servească la aflarea adevărului, din necesitatea de aduce la cunoştinţa organului judiciar săvârşirea unei fapte, date şi împrejurări legate de acesta, pe care de cele mai multe ori le-a perceput accidental, atunci persoana respectivă – apare în calitate de martor care nu are vreun interes propriu de apărat. Dar în cazul în care participarea sa are în vedere apărarea unui interes propriu atunci persoana respectivă încetează de a mai fi martor şi va avea calitatea procesuală necesară apărării

intereselor în cauză, şi anume, aceea de parte, iar informaţiile pe care le deţine vor fi reţinute şi vor constitui mijloace de probă, declaraţie de parte în proces şi apreciate prin prisma poziţiei avute în proces.

Această situaţie a rezultat din incompatibilitatea între calitatea de parte în proces şi calitatea de martor, deoarece va exista o prezumţie de nesinceritate. Pentru a înlătura această consecinţă negativă, art. 82 C.p.p. instituie incompatibilitatea între martor şi parte în proces, oferind totodată persoanei vătămate un drept de opţiune între poziţia de parte civilă, parte vătămată şi martor în proces. În această situaţie nu se va putea face abstracţie, de faptul că persoana vătămată, deşi a ales calitatea de martor, i s-a cauzat un prejudiciu material sau moral prin săvârşirea infracţiunii, deci mărturia sa va avea un grad de părtinire.

Depoziţia sa va fi supusă unor elemente de deformare, chiar dacă persoana este de bună-credinţă, deoarece percepţia şi memorarea se desfăşoară pe un fond afectiv emoţional, lucru care va determina o memorare lacunară. La toate acestea se adaugă şi tendinţa de exagerare, specifică psihologiei victimei[118].

O altă situaţie care ar putea să creeze o prezumţie de interesare materială sau morală în rezolvarea cauzei, este cea dată de suprapunerea celor două calităţi – martor şi soţ, sau raport de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu celelalte părţi. În acest scop, C.p.p. Prevede în art. 84 – „întrebări prealabile” – ca martorul să fie supus la un şir de întrebări privind identitatea sa, ocupaţia şi adresa, apoi întrebările trebuie să vizeze relaţia de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu oricare altă parte şi dacă a suferit sau nu vreo pagubă de pe urma săvârşirii infracţiunii.

---

118 Al. Ciopraga, *op.cit.,* p. 191-194.

În situaţia în care este rudă apropiată cu învinuitul/inculpatul sau cu o parte în proces, acesta va fi absolvit de obligaţia de a depune mărturie. Este însă o excepţie relativă, deoarece rudele sau soţul pot depune mărturie, rămânând la latitudinea lor dacă-şi manifestă acest drept sau nu. Această posibilitate de alegere, acordată soţului şi rudelor apropiate a fost instituită dintr-o îndoită explicaţie – în primul rând, există această legătură sentimentală care determină o conduită subiectivă şi, în al doilea rând, motivele de suspiciune legitimă care rezultă dintr-o atitudine de particularitate ce poate fi manifestată de aceste persoane, derivând din prima latură a explicaţiei[119].

Organul legislativ a acordat această posibilitate pentru a scuti persoanele aflate într-o asemenea situaţie de alegere între sentimentele fireşti şi datoria de a spune adevărul. Rudele apropiate în accepţiunea C.p. Sunt ascendenţii şi descendenţii, fraţii şi surorile, copiii acestora, precum şi persoanele devenite prin înfiere potrivit legii astfel de rude (art. 149). Şi în cazul în care rudele apropiate precum şi cele mai îndepărtate depun mărturie, va opera prezumţia de parţialitate (părtinire). Aşadar, în cazul martorului din una din cele două categorii, poziţia sa de imparţialitate va fi în acelaşi timp ameninţată[120].

În viziunea acestora – părinţi/soţ – persoanele care au săvârşit o faptă prevăzută de legea penală – vor apărea ca nişte persoane corecte, incapabile de a săvârşi o asemenea faptă. Astfel, în depoziţia părinţilor, fiul urmărit pentru comportări huliganice este descris ca un copil simpatic, plin de umor, căruia, ca tuturor de vârsta sa, îi place să se distreze, iar fapta comisă este considerată ca o copilărie, glumă nevinovată. Soţia dispărută, pentru soţul care o iubeşte, va fi reprezentată ca o

119 Idem,p. 194.
120 Idem, p. 195.

persoană deosebită din punct de vedere fizic, mult mai tânără, elegantă[121].

O altă posibilitate de perturbare a mărturiei poate veni din situaţia reală în lanţul împrejurărilor cauzei, al raporturilor în care se află cu ceilalţi participanţi în proces, al poziţiei sale subiective faţă de cei care au o anumită calitate în proces. În acest punct interesează personalitatea martorului din punctul de vedere al relaţiilor cu ceilalţi, cu părţile în proces[122].

Se ştie că martorul poate fi o persoană necunoscută, o persoană care accidental s-a aflat în locul săvârşirii unei fapte, dar poate fi o persoană cunoscută învinuitului/inculpatului şi celorlalte părţi în proces. Aflat în această situaţie, organul judiciar se poate confrunta cu o situaţie dificilă. Datorită diferitelor raporturi: de colegialitate, de serviciu, de amiciţie, mărturia martorului ca şi poziţia sa faţă de fapta săvârşită vor putea suferi anumite modificări. Se pot ivi sentimente de compasiune faţă de învinuit/inculpat care va fi tras la răspundere pe baza depoziţiei sale sau sentimente de ură, antipatie sau simpatie. Oricare sentiment nutrit de martor faţă de una dintre părţile în proces se va repercuta asupra mărturiei.

Sentimentul de simpatie, care intră în categoria sentimentelor generoase, se sustrage involuntar cenzurii martorilor, dar poate deforma mărturia, prin ceea ce simte martorul, fie datorită raporturilor anterioare dintre el şi părţi sau ivite spontan în momentul intrării în contact în cursul procesului penal. De obicei acest sentiment se va îndrepta spre victima infracţiunii, şi nu spre cel care a săvârşit-o[123].

Faţă de învinuit/inculpat, martorul, deşi blamează fapta acestuia, va încerca un sentiment de compasiune. Sentiment care poate lua naştere din unele informaţii pe care martorul le

121 Idem, p. 195.
122 Idem, p. 196.
123 Idem, p. 197.

dobândeşte cu privire la situaţia familială grea şi nu doreşte ca mărturia sa să contribuie la condamnarea acestuia, socotind fapta sa ca o consecinţă a unui concurs nefavorabil de împrejurări. Dar această atitudine va avea repercusiunile sale. Astfel, acele împrejurări care îl acuză pe învinuit/inculpat se vor estompa, iar dacă au existat circumstanţe atenuante, vor căpăta contur şi vor deveni hotărâtoare[124].

De cele mai multe ori, sentimentele de – simpatie, compasiune se îndreaptă asupra victimei – persoana vătămată. Însă sentimentele sunt mult mai amplificate deoarece la suferinţele produse de săvârşirea infracţiunii pe care persoana vătămată le-a suferit, se adaugă şi cele pe care trebuie să le suporte în cursul procesului penal. Martorul va depune astfel, o mărturie defavorabilă învinuitului/inculpatului, deci parţială, subiectivă, deoarece acesta se poate identifica cu victima şi atunci toate acestea i s-ar fi putut întâmpla lui. Aşadar, există posibilitatea de identificare cu victima, lucru care se va oglindi în depoziţie.

Dar la capătul celălalt se află sentimentele negative, de obicei, antipatie, ură faţă de una din părţi, în special împotriva celui care a săvârşit o faptă de lege penală. Drept consecinţă, mărturia unui asemenea martor va oglindi o „îngroşare”, o accentuare a suferinţelor celui vătămat, se va exagera şi condamna fapta învinuitului/inculpatului.

Un alt sentiment perturbator este pasiunea. Realitatea este percepută sub imperiul acestei forme – dragostea – deformat. Respectivul va vrea să vadă doar ceea ce-i convine, ajustând toate datele pentru a le potrivi imaginii iubite.

Opus acestui sentiment este gelozia, ura, invidia. Dacă mărturia celui stăpânit de sentimentul de dragoste oglindeşte atitudinea martorului, fiind, deci, decelabilă pentru organul

124 Idem, p. 197-198.

judiciar şi mai puţin periculoasă pentru justiţie, mărturia bazată pe ură, invidie, ce reprezintă o armă a răzbunării este mai greu de detectat. Sentimentele de ură, răzbunare faţă de una dintre părţi, un membru al familiei, pot fi reprimate, pot apărea sub diferite manifestări. Martorul poate trece sub tăcere sau în mod deliberat denaturează împrejurări care erau în favoarea învinuitului/inculpatului.

Poate exista şi un sentiment de teamă, frică, ce poate fi provocat de împrejurări interne sau externe. Cazul tipic îl reprezintă ameninţarea martorului cu producerea unui rău, fie asupra propriei sale persoane, fie asupra unei persoane dragi. Răzbunarea învinuitului sau inculpatului are drept consecinţă producerea unui sentiment de teamă asupra psihicului martorului care va face o depoziţie nesinceră. Victimele acestor temeri sunt, în general, femeile şi copiii.

În cazul unor învinuiţi/ inculpaţi, cunoscuţi ca persoane foarte periculoase, martorii sunt foarte greu de recrutat, deoarece, sub imperiul fricii, aceştia se sustrag de la obligaţia de a depune mărturie. Alteori temerea care duce la mărturie falsă îşi are rădăcini interne, datorându-se raporturilor în care se afla martorul cu pricina în care urmează să depună mărturie.

Tăcerea, prezentarea falsă sau îndreptarea bănuielilor către o persoană nevinovată se pot produce datorită posibilităţii ca martorul să fie implicat ca învinuit/inculpat în cauză sau temerii de a fi tras la răspundere penală pentru o faptă comisă anterior, dar nedescoperită[125].

Persoanele care se bucură în societate de o anumită prestanţă, şi care, din diferite motive se pot afla într-un loc compromiţător în compania unor persoane îndoielnice, pot, de asemenea, fi prezente la producerea unei infracţiuni, aceasta determinând afişarea în faţa organelor judiciare, a unei atitudini

125 Idem, p. 200.

de negare a cunoaşterii faptelor[126].

Se mai pot adăuga raporturile de prietenie, profesionale, simplele raporturi care pot determina o mărturie nesinceră, din dorinţa de a nu deteriora bunele relaţii avute, până la momentul comiterii faptei, cu învinuitul/inculpatul. Sau trăsăturile personalităţii ale celui care compare în calitate de martor – amor propriu, vanitate. Mărturia acestuia este uşor detectabilă ca fiind nesinceră, deoarece va avea în centru personalitatea martorului.

Calitatea de martor implică şi anumite obligaţii, şi anume, de a se înfăţişă în faţa organului judiciar ori de câte ori este chemat. Din acest motiv, martorul, pentru a se elibera de această obligaţie, poate trece sub tăcere anumite fapte, evenimente legate de săvârşirea infracţiunii[127].

Credibilitatea şi atitudinea martorului vor fi subordonate personalităţii acestuia. Un om care şi-a conturat personalitatea, care are reprezentarea clară a binelui şi răului, care se poate judeca obiectiv, va putea să-şi impună o anumită conduită faţă de săvârşirea unei infracţiuni. Deşi pot să depună mărturie chiar dacă vor fi prezumate de parţialitate, aceste persoane vor putea să se detaşeze de sentimentele născute odată cu producerea infracţiunii, reuşind să-şi înfrângă resentimentele şi să declare adevărul.

Deşi ne aflăm în cursa contra-cronometru de aflare a

126 Al. Ciopraga, citându-l pe E. Locard, dă, ca exemplu, cazul unei femei martoră la săvârşirea unui omor petrecut într-un loc rău famat. Din locul în care se găsea, aceasta a perceput fapta în întregime; imediat după săvârşirea faptei, în faţa unui ofiţer de poliţie şi apoi a prefectului a făcut o depoziţie detaliată asupra împrejurării comiterii omorului. În faţa judecătorului de instrucţie şi a Curţii cu jurii a retractat depoziţia, deoarece prezenţa în acel loc a unei femei de condiţie bună ar fi fost inexplicabilă. (Al. Ciopraga, *op.cit.,* p. 201).

127 Idem, p. 200-203.

adevărului, aceste persoane, singurele capabile să spună adevărul aşa cum s-a petrecut, pot aduce anumite modificări la depoziţiile anterioare, retractări totale sau parţiale, vizibile în unele declaraţii, încât îngreunează aflarea adevărului, dar avându-se mereu speranţa în conştiinţa omului pentru dreptate, se va persevera, deoarece aceste persoane pot fi aduse pe drumul cel drept. Este, bineînţeles, sarcina anchetatorilor pentru a „trezi” în conştiinţa lor spiritul de dreptate, dorinţa de a ajuta şi de a afla adevărul.

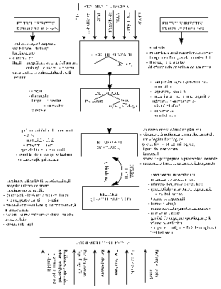

SCHEMA FORMĂRII MĂRTURIEI

Tiberiu Bogdan – Ioana Teodora Butoi

(prelucrări personale şi completări)

4.6. Repere particulare[128] vizând mărturia şi martorul

4.6.1. Martorul persoană minoră.
Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii[129] în comportamentul juvenil

La copii, minciuna apare odată cu structurarea planului raţional. Primele neconcordanţe dintre fapte şi relatarea lor pot fi considerate pseudo-minciuni, deoarece copilul „brodează", imaginează din plăcere, din opozabilitate sau antrenat de jocul povestirii. Copilul preşcolar opune adevărul său aceluia exprimat de persoanele mature; uneori această neconcordanţă se datorează încărcăturii limbajului cu aspecte metaforice şi simbolice ca şi forţei creatoare încorporate în limbaj. De altfel, jocul, ca activitate impregnată de fantezia copilului, arată cât de încărcat este planul real de fabulaţie, de asociaţii imprevizibile şi incapacitatea deosebirii realului de posibil (din perspectiva psiho-juridică, interesante sunt dependenţa de matur şi sugestibilitatea de statut care intervin şi ele ca factori care alimentează neconcordanţa cu faptul real al amintirilor).

După intrarea copilului la şcoală, raţionarea capătă alt context de raportabilitate: minciuna devine o problemă a educaţiei.

Dintre categoriile de minciună ale marii copilării se vorbeşte mai ales despre minciuna ce gravitează în jurul simbolului „fructului oprit", trăit ca atare datorită dezvoltării conştiinţei morale. Minciuna de imitaţie constituie o a doua categorie. Minciuna de consens cu ceea ce a spus un băiat mai mare, minciuna ce încearcă să devalorizeze sau să compromită

---

128 Vezi interogarea în condiţii speciale, ale cărei reguli se aplică şi la audierea martorilor minori.

129 Ursula Şchiopu şi colab., Dicţionar enciclopedic de psihologie, Editura Babei, Bucureşti, 1996, p. 453-454.

(asociată cu denigrarea) şi/sau chiar aceea de consimţire a afirmaţiei mamei care cere să se spună că nu este acasă dacă este chemată la telefon, constituie alte categorii de minciună.

Spre 11 – 13 ani, se minte pentru a se face plăcere sau a evita o neplăcere, pentru a părea mai puternic sau mai bun, priceput etc. Aceasta este categoria minciunii ce trebuie avută în atenţia educativă; la copii de 7 – 9 ani, această minciună pune în evidenţă insatisfacţii privind mediul înconjurător, modul de viaţă.

După Norbert Sillamy[130], copilul mic care cu greu face distincţie între real şi imaginar, alterează adevărul, dar nu minte (a); când el fabulează sau înfrumuseţează realitatea, nu face decât să cedeze unei tendinţe normale care nu merită severitatea educatorilor: copilul îşi transformă trecutul în sensul trebuinţelor sale. Adevărata minciună apare la vârsta de 6 – 7 ani, constituind aproape întotdeauna o conduită de eschivare, în general destinată să evite o mustrare (b). La unii subiecţi dezechilibraţi, minciuna poate avea un caracter maliţios – denaturare calomnioasă, abuz de încredere, mărturie mincinoasă etc. (c).

Forma cea mai benignă prin consecinţele sale este mitomania vanitoasă, dar există şi o formă malignă şi perversă de mitomanie care este arma perfidă a celor invidioşi, slabi, geloşi, autori de scrisori anonime şi de acuzaţii neîntemeiate la care destule persoane pleacă urechea cu complezenţă. Această tendinţă morbidă de a altera adevărul ar ţine, după E. Dupre, de constituţia individului.

Din punctul de vedere al medicini legale[131], mitomania reprezintă o tendinţă patologică de a denatura lucrurile. Ea se

130 Norbert Sillamy, Dicţionar de psihologie, Larousse, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 198.

131 T . Ciornea şi colab., Medicina legală – definiţii şi interpretări, Editura Junimea, 1988, p. 322.

prezintă, de regulă, prin exagerare, subiectul înflorind discursul cu imagini, scene pe care le descrie pe viu ca şi cum ar rememora întâmplări trăite în realitate. Mitomania poate fi inconştientă, când are un rol compensator şi nu urmăreşte un scop utilitar, sau conştientă, când este pusă în slujba unui scop bine precizat. Uneori, mitomania (ca simptom patologic) la personalităţile dizarmonice duce la falsa recunoaştere a unor infracţiuni, în scopul afişării unui eroism. Eroarea judiciară datorată mitomaniei este evitată prin faptul că proba testimonială trebuie dublată de probe ştiinţifice.

4.6.2. Psihologia martorului minor

Dezvoltarea psihicului fiinţei umane este condiţionată şi de vârsta sa, astfel că nu ar trebuie să se vorbească de psihologia minorului, adică a persoanei care nu a împlinit vârsta de 18 ani, ci, în general, ar trebui să se aibă în vedere raportarea la diverse perioade ale minorităţii, cunoscute fiind desigur, diferenţele de dezvoltare fizică, psihică, intelectuală etc., existente între un minor de 4 – 5 ani şi un altul de 17 ani. Deci, anchetatorul va trebui să se comporte faţă de minori şi să le aprecieze declaraţiile ţinând seama de toţi factorii care influenţează psihicul lor şi, în special, de vârsta pe care o au. Cu cât minorul va avea o vârstă mai apropiată de vârsta majoratului, cu atât vor fi mai mici deosebirile datorate acestor particularităţi şi invers.

Minorii au o capacitate de percepere şi de redare a faptelor mai redusă, deoarece atenţia lor se îndreaptă, de obicei, spre lucruri care, în general, sunt lipsite de importanţă, astfel că, deseori, din această cauză şi din cauza capacităţii reduse de a înţelege anumite fapte şi împrejurări, nu vor percepe importantul, esenţialul care interesează justiţia.

Înclinaţia spre fantezie, teama de cei sub îngrijirea cărora se află (părinţi, tutori etc.) şi de răzbunare a infractorului,

sugestibilitatea lor etc., toate acestea fac ca declaraţiile acestora să fie privite cu rezervă şi să se procedeze la interogarea lor numai atunci când este absolut necesar, folosindu-se o tactică adaptată psihicului lor, de natură a putea înlătura deficienţele care le afectează valoarea declaraţiilor.

Un studiu complet şi corect al psihologiei minorului ar trebui, desigur, să se ocupe cu diferitele perioade ale minorităţii, fiecare dintre ele având trăsături diferite de ale celorlalte. În cadrul acestui capitol nu vom putea urmări o astfel de dezvoltare a problemei psihologiei minorului; se vor expune acele trăsături caracteristice psihologiei minorului în general (şi nu pe perioade de vârstă) care interesează asupra aspectelor sub care acesta apare înaintea justiţiei, pentru a da posibilitatea anchetatorului să cunoască mai bine psihologia minorului, să-şi explice atitudinile, comportarea sa şi să aplice cele mai potrivite procedee pentru a-l putea determina să declare adevărul.

Anchetatorul va avea în vedere vârsta minorului, în primul rând, cu toate că nici acest element nu este în măsură să indice o egală dezvoltare psihică la toţi minorii; starea dezvoltării psihice variază în raport cu instruirea şi educaţia primită, care pot fi mai ridicate la unii şi mai scăzute la alţii. Deci, se va ţine seama şi de aceşti factori.

Ceea ce caracterizează în primul rând minorul este înclinaţia spre fantezie şi sugestibilitate.

În psihicul său incomplet dezvoltat, realitatea şi ficţiunea se împletesc, uneori ajungându-se să se confunde în aşa fel încât nu mai pot fi separate. Noţiunile sale sunt vagi, neprecizate, iar lipsa de experienţă, gândirea nematurizată şi neînţelegerea justă a lucrurilor şi evenimentelor sunt factori care afectează perceperea, memoria şi redarea evenimentelor.

Deşi minorii sunt în general mai curioşi şi cu un spirit de observaţie mai dezvoltat decât majorii, totuşi atenţia lor se îndreaptă de cele mai multe ori spre lucruri şi amănunte lipsite

de importanţă, care însă le trezesc interesul, astfel că nu percep ceea ce este important într-o împrejurare (nerealizând importanţa ei), ci percep amănunte care uneori nu sunt utile anchetei.

Lipsa de experienţă, cultura redusă, fee mai dificilă înţelegerea unor anumite evenimente, influenţând defavorabil atât perceperea – înţelegându-le greşit – cât şi fixarea lor în memorie. Unele emoţii frecvente la copii (frica, groaza etc.), denaturează perceperea unor evenimente care impresionează (ameninţări, loviri etc.).

Redarea evenimentelor, pe lângă influenţa defavorabilă a feciorilor arătaţi este afectată în mare măsură de sugestibilitatea şi emotivitatea lor, explicabile în ambianţa specifică justiţiei, de teama de necunoscut, de împrejurarea că minorii trec cu uşurinţă de la o stare psihică la alta, se irită uşor.

Toţi aceşti factori influenţează declaraţiile minorilor, care se conturează astfel în raport de vârsta, de gradul de dezvoltare fizică, psihică şi intelectuală, inteligenţa, capacitatea de percepere, de înţelegere a evenimentelor, de memorare şi de redare, sugestibilitate, înclinaţie spre fantezie. Aprecierea declaraţiilor (în lumina acestor atitudini) se va face distinct, de la caz la caz, în funcţie de persoana de la care emană.

Sunt situaţii când minorii, chiar copii, memorează şi redau exact evenimentele la care au asistat, cu o sinceritate exemplară. În practică s-a constatat că aceste cazuri formează excepţia, deci este util a se examina cu multă atenţie declaraţiile lor, prin prisma celor arătate mai sus.

Teama de a nu fi descoperit şi sancţionat îl determină pe minorul infractor să aibă o atitudine de neîncredere şi ostilitate faţă de organele de justiţie.

Lipsa conştiinţei vinovăţiei pentru anumite infracţiuni, pe care uneori minorul, dat fiind cultura, vârsta, experienţa, nu le

consideră ca atare (furtul de fructe sau alimente de mică cantitate, neplata biletului de tren) îl determină a se considera nedreptăţit.

Minorul recidivist, fiind nevoit să se conducă singur în viaţă, are un spirit practic foarte dezvoltat, precocitate, perfidie, neîncredere şi atitudine defensivă permanentă faţă de semeni şi, mai ales, faţă de justiţie, precum şi tendinţa de simulare. E de remarcat că, în general, are o atitudine de respect faţă de superioritatea fizică, intelectuală, morală, care îl determină la schimbarea atitudinii de neîncredere, devenind mai sincer, mai bun. Anchetatorul va trebui să reţină acest fapt.

Minorul victimă a unei infracţiuni are, în general, aceleaşi trăsături ca şi majorul, cu tendinţa de a exagera mai mult faptele a căror victimă a fost, atât din cauza emoţiei, fricii care i-au alterat perceperea, cât şi din interesul de a obţine avantaje materiale şi de a se răzbuna pe infractor. Sugestibilitatea şi teama îl fac deseori instrumentul celor sub a căror autoritate se află şi care uneori încearcă să profite în urma infracţiunii a cărei victimă a fost minorul.

Martorul minor are aceleaşi trăsături psihice caracteristice care influenţează declaraţiile sale. Tendinţa spre fantezie şi sugestibilitate sunt cei mai importanţi factori care determină neîncrederea, deseori justificată, în declaraţiile sale.

4.63. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor

A. Dispoziţii legale: probleme procesuale în legătură cu ascultarea minorilor[132]

Pentru realizarea reglementărilor din dreptul penal cu privire la minoritate, a fost necesar să se înfiinţeze pe linia procesual penală o procedură specială cu privire la minorii care,

132 Gh. Nistoreanu şi colab., *Drept procesual penal*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 1996, p. 314.

într-un fel sau altul, iau contact cu organele însărcinate cu înfăptuirea justiţiei. Această procedură se justifică prin faptul că minorul nu are maturitatea psihică, dezvoltarea intelectuală şi experienţa necesară pentru folosirea eficientă a drepturilor procesuale acordate de lege[133].

---

133 Sistemul legislativ şi practica judiciară a Marii Britanii cu privire la martorul minor (Consideraţii juridice privind admiterea declaraţiilor minorilor ca probe în justiţie) conform *Criminal Justice and Behavior*, SUA, vol. 23, nr. 2, iunie 1996, pg. 48-61.

Proverbul englez care spune că „pe copii trebuie să-i vezi la tribunal, nu să-i şi auzi" nu a fost niciodată aplicat în Curţile de Justiţie din Scoţia, unde, în mod tradiţional, copiii au fost acceptaţi ca martori. Vom face o scurtă trecere în revistă a preocupărilor recente privind capacitatea copiilor de a apărea în instanţă ca martori, prevederile procesuale scoţiene referitoare la mărturiile depuse de copii în cauze civile şi penale, iar în final vor fi expuse concluziile unui program de cercetare psihologică, legat de problema chemării în instanţă a copiilor, program realizat de „Scotish Home and Health" (Departamentul Scoţian al Sănătăţii şi Internelor).

Până acum, copiii erau chemaţi ca martori în instanţele penale scoţiene şi supuşi audierilor şi confruntărilor cu părţile, în faţa curţii, la fel ca şi adulţii (ei fiind consideraţi „martori competenţi"). Pentru unii dintre copii, această experienţă era destul de dificilă şi stresantă, mai ales în cazurile de abuz sexual. Juriştii scoţieni au rămas insensibili la aceste probe. Cu mai mult de 50 de ani în urmă, un avocat nota: „Nu numai avocatul dar şi ceilalţi care au legătură cu cazul sunt afectaţi de această situaţie. Este ca şi cum ar conspira Curtea, pentru a traumatiza copilul din nou". Această opinie pare a se fi adresat unor urechi surde, pentru că la 30 de ani după afirmaţia lui Crawford, aceeaşi problemă se discută din nou în Comitetul Thompson de pe lângă Departamentul Scoţian al Sănătăţii şi Internelor şi al Biroului Coroanei. În 1975, acest organism analiza dacă este necesară chemarea în instanţă, ca martori, a copiilor, victime ale unor abuzuri sexuale. Comitetul concluziona că „deşi procedura actuală nu este cea mai adecvată pentru copii, care sunt supuşi în mod inevitabil unui stres suplimentar, cauzat de evenimentul depunerii mărturiei, nu există încă o alternativă procedurală acceptabilă, care să satisfacă

Minorul (definit în antiteză cu majorul de către art. 8, al. 2 din Decretul nr. 31/1954 privitor la persoana fizică şi persoana juridică: „Persoana devine majoră la împlinirea vârstei de 18 ani”), indiferent de calitatea sa procesuală, beneficiază de o anumită ocrotire în desfăşurarea activităţilor procesuale. Astfel, „minorul nu poate fi ascultat ca martor. Până la vârsta de 14 ani ascultarea lui se face în prezenţa unuia din părinţi ori a tutorelui

---

interesele justiţiei şi să fie imparţială faţă de pârâţi”.

Cu alte cuvinte, deocamdată nu se schimbă nimic în procedurile legale. Au mai trecut 10 ani până ce problema aceasta a copiilor să fie abordată mai serios în Marea Britanie, când mass-media au început să facă publice preocupările psihologilor şi ale celor de la asistenţa socială faţă de procedurile ce implicau chemarea în instanţă a copiilor, mai ales în cazurile de abuz sexual.

În Anglia şi Ţara Galilor situaţia era deja mai proastă decât în Scoţia. Unele cazuri de abuz erau imposibil de urmărit penal, deoarece instanţele nu erau pregătite să audieze ca martori copiii, decât dacă aceştia aveau cel puţin

7-8 ani. Copiii mai mici erau chemaţi ca „martori incompetenţi”, situaţie care a determinat un avocat englez să considere această regulă, procedura „Charta de molestat copii”.

La sfârşitul anilor ’80, unele ţări au început să revizuiască procedurile legale de audiere în instanţă a copiilor, iar psihologii din Australia, Canada, SUA şi din principalele state europene au studiat problemele comune apărute, căutând posibile soluţii.

În 1985, *Royal Scotish Society for the Prevention of Cruelt to Children* (Societatea regală scoţiană pentru prevenirea cruzimii faţă de copii) s-a arătat îngrijorată de situaţia în care sunt puşi copiii atunci când apar în instanţă şi a organizat o conferinţă la Edinburgh, cu titlul „Copilul, victimă a procesului legal?”.

Iniţiativa a fost bine primită de către avocaţi, poliţişti, psihologi, activişti sociali, dar nu se poate afirma că a existat o unitate de opinii. Un alt magistrat scoţian, Lordul McCluskey, a afirmat că nu are dovezi clare cum că s-ar traumatiza copiii în instanţă, iar stresul manifestat de aceştia în faţa Curţii este unul de factură normală, întâlnit la toate persoanele aflate în această situaţie.

Din fericire, problema nu a fost abandonată. În anul 1986, psihologul Universităţii Aberdeen a fost însărcinat de către *Scotish Home and Health Department* să întocmească un studiu referitor la copii chemaţi ca martori în diverse cauze penale sau civile. Doi ani mai

sau a persoanei căreia îi este încredinţat minorul spre creştere şi educare" (art. 81 C.p.p.). Legea nu fixează limita minimă de vârsta de audiere a unui minor, dar trebuie avut în vedere dacă gradul lui de dezvoltare psihică îi dă posibilitatea de a percepe, memora şi reda evenimentele la care a asistat.

Art. 71 C.p.p. Prevede că: „Asistenţa juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor". În această

---

târziu, *Scotish Low Commission* (Comisia Scoţiană de Drept) a întocmit o lucrare despre copiii aduşi ca martori şi despre alte categorii vulnerabile ca martori. S-a hotărât întocmirea unui studiu pentru descoperirea unor alternative de depunere a mărturiilor, urmând modelul celor folosite de Statele Unite ale Americii. În Raportul următor, în anul 1990, *Scotish Low Commission* a recomandat schimbarea procedurilor de audiere a minorilor şi alte îmbunătăţiri ale modului de executare a acestor proceduri.

A) *Cadrul legal*

Nu a fost fixată niciodată o limită minimă de vârstă pentru admiterea unor copii ca martori în curţile de justiţie din Scoţia. Codurile de procedură din sec. XIX amintesc de un caz din 1837, în care a fost adus în instanţă pentru a depune mărturie, un copil de 3 ani. Cauza judecată la Înalta Curte din Edinburgh era legată de un furt de haine. Fetiţa era de-a dreptul îngrozită când s-a văzut în faţa judecătorilor îmbrăcaţi în robe roşii şi purtând peruci albe pe cap. În aceste condiţii nici măcar n-a putut scoate o vorbă.

În Dreptul Scoţian, o persoană acuzată de comiterea unei infracţiuni nu poate fi condamnată în baza mărturiei unui singur martor. Deci, declaraţia unei fetiţe de 3 ani ar fi trebuit să fie corelată cu altele, luate de la alţi martori, înainte ca acuzatul să poată fi condamnat. Legea nu prevede că aceste declaraţii trebuie să aparţină neapărat unor adulţi care să sprijine (sau nu) spusele copilului.

Această prevedere legală a suferit o mică modificare. Un copil, de regulă minor sub 14 ani, este considerat prea tânăr pentru a depune mărturie, excepţie făcând cazurile în care curtea consideră copilul capabil să depună mărturie, în sensul că acesta înţelege natura noţiunii de adevăr sau minciună şi îşi asumă obligaţia de a spune numai adevărul despre ceea ce este întrebat. Judecătorul poate audia alte surse din care să-şi dea seama dacă minorul este sau nu un martor competent.

B) *Procedurile legale*

situaţie „organul de urmărire penală va asigura prezenţa apărătorului la interogarea inculpatului” (art. 172, al. 2 C.p.p.). Mai mult decât atât, în cauzele cu infractori minori, apare condiţia obligatorie a efectuării anchetei sociale; aceasta constă în strângerea de date cu privire la purtarea pe care minorul o are în mod obişnuit, la starea fizică şi mintală a acestuia, la antecedentele sale, la condiţiile în care a fost crescut şi în care

---

Cazurile în care sunt implicaţi ca martori copiii sunt, de regulă, acelea în care minorii sunt ori acuzaţi ori victime (cum ar fi cazurile de abuz sexual sau de altă natură).

Instrumentarea acestor cazuri necesită prevederea unor măsuri speciale. Din 1971, când a intrat în vigoare *Legea privind asistenţa socială*, copiii nu mai sunt audiaţi direct în instanţă. Ei sunt preluaţi de un organism special care se ocupă de mărturiile lor, organism numit *Children’s Hearings*. Sistemul *Children’s Hearings* se foloseşte în interesul copilului, cu acceptul acestuia sau al părinţilor. Dacă se demonstrează necesitatea depunerii mărturiei, copiii pot fi chemaţi la *Children’s Hearings*. Motivele ce determină această aducere în instanţă ţin de mai multe aspecte: copilul poate fi în situaţia de victimă a unui abuz sau, din contră, poate fi autor al unei infracţiuni; condiţiile de trai şi tratamentele părinţilor sunt necorespunzătoare ori există pericolul de a fi traumatizat.

Prin folosirea sistemului *Children’s Hearings*, copiii sunt protejaţi, fiind luaţi în grijă şi nu trataţi ca infractori obişnuiţi, separându-i totodată pe copiii victime ale unor abuzuri de agresorii lor. Sistemul nu poate impune sancţiuni directe împotriva acelora care comit abuzuri.

Cu toate acestea, urmărirea penală a adulţilor care au comis abuzuri împotriva copiilor, mai ales când abuzul comis este grav, este necesar să se facă cu participarea copilului ca martor. Cazurile în care adulţii sunt acuzaţi de neglijarea copiilor şi/sau cruzimi împotriva acestora, se judecă în faţa şerifului, fără juraţi. Cazurile mai grave de abuz sexual sau fizic implică procesul penal în faţa unei curţi de juri sau în faţa şerifului şi a unui juriu.

C) *Acceptarea mărturiilor de la martorii copii*

În anul 1990, Lord Justice General Hope (cel mai înalt magistrat din Scoţia), urmând o recomandare a Comisiei Scoţiene de Drept, a întocmit un memorandum prin care propunea unele măsuri practice pe care judecătorii le pot lua pentru a reduce formalităţile în cazurile în care copiii sunt chemaţi ca martori. Aceste măsuri includ

a trăit, la modul în care părinţii, tutorele sau persoana în îngrijirea căreia se află minorul îşi îndeplinesc îndatoririle lor faţă de acesta şi, în general, cu privire la orice elemente care pot servi la luarea unei măsuri sau la aplicarea unei sancţiuni faţă de minor (art. 482, al. 2 C.p.p.).

B. **Pregătirea ascultării. Ascultarea. Procedee tactice**

---

renunţarea la peruci şi robe, aşezarea copilului în bancă, nu în boxa martorilor, permiterea prezenţei în apropierea copilului a unei rude sau chiar evacuarea sălii.

Copilul căruia îi este teamă să depună mărturie în prezenţa celui acuzat de abuz, poate fi separat de acesta printr-un ecran. Atunci când este folosit acest procedeu, acuzatul trebuie să-l vadă şi să-l audă pe martor. Acest lucru poate fi realizat printr-un sistem de monitoare.

Sistemul novator al televiziunii cu circuit închis:

Una din măsurile radicale de protecţie a martorului copil este aceea de folosire a televiziunii cu circuit închis, aşa-numita „legătură în direct". Curtea poate autoriza folosirea televiziunii cu circuit închis dacă există indicii (bazate pe vârsta copilului, natura faptei comise, natura probei cerute, existenţa unei relaţii între copil şi acuzat) că martorul copil va colabora mult mai bine cu instanţa în acest mod decât conform procedurilor normale (Legea reformei justiţiei – 1990).

În anul 1991, când s-a introdus sistemul de Televiziune în direct, în instanţele scoţiene, existau diverse evaluări despre folosirea acestuia în alte ţări. O astfel de evaluare întocmită în Anglia a scos la iveală faptul că acest gen de mărturie televizată reduce nivelul de stres al copiilor, îmbunătăţind calitatea depoziţiei lor.

O altă evaluare, australiană, conchidea: „Starea emoţională a copiilor a fost influenţată în bine de folosirea televiziunii cu circuit închis". Impresii favorabile despre procedura folosirii mijloacelor TV au fost raportate în urma întocmirii unor mici studii pilot în Portugalia, Australia şi în Noua Zeelandă.

Judecătorii pot autoriza folosirea în instanţă a televiziunii cu circuit închis. Ei sunt cei care determină necesitatea folosirii acestei metode. După primul an de la implementarea metodei, succesul înregistrat prin folosirea acesteia a demonstrat că sunt întrunite condiţiile statutare în ceea ce priveşte vârsta şi capacitatea copilului, relaţiile dintre copil şi acuzat, natura acuzaţiei şi felul

ale ascultării

Faţă de particularităţile prezentate anterior, apare ca evidentă necesitatea aplicării unor procedee adecvate cu ajutorul cărora să se poată obţine declaraţii fidele, cât mai apropiate de realitatea faptică.

Tactica care trebuie aplicată este cea asemănătoare tacticii

---

probei pe care copilul este chemat să o facă în instanţă. Comentariile făcute de judecători în legătură cu efectul posibil pe care îl are asupra copilului înfăţişarea în faţa Curţii au fost bazate pe observarea reacţiilor copiilor în timpul audierilor atunci când sunt puşi faţă în faţă cu acuzatul şi avocaţii. Aceste observaţii şi comentarii influenţează şi modul de analizare a cererilor de îndepărtare a copilului martor de atmosfera formală a Curţii.

În cel de-al doilea an ce a urmat implementării sistemului, majoritatea cererilor de folosire a sistemului de televiziune au fost însoţite de expertize ce vizau capacitatea copilului de a suporta stresul depunerii mărturiei în sistem tradiţional.

Decizii de aprobare a folosirii sistemului de televiziune au fost date de către judecători în funcţie de fiecare caz în parte. În evaluarea posibilelor efecte pe care le-ar avea asupra copilului depunerea mărturiei într-o manieră convenţională, judecătorii sunt legaţi de experţi, trebuind să se bazeze pe recomandările acestora.

a) *Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra martorilor copii*

Interviurile luate la 71 de părinţi, înaintea proceselor, şi la 37 de părinţi şi 56 de copii, după procese, au relevat faptul că unul dintre factorii cei mai stresanţi pentru copii îl constituie confruntarea cu acuzatul. Cea mai neplăcută experienţă atât pentru copii, cât şi pentru părinţi este legată de durata mare de timp dintre sesizarea faptei şi sfârşitul procesului penal (10-15 luni), de numărul mare de înfăţişări, declaraţii etc. (1-30); tot ca factori de stres sunt receptate absenţa posibilităţii folosirii Televiziunii cu circuit închis, lipsa de informaţii privind procedura în instanţă, precum şi limitarea serviciilor sociale asigurate victimelor copii şi familiilor lor. A fost subliniată lipsa de sprijin a taţilor care nu sunt acuzaţi.

Noutatea reprezentată de depunerea mărturiei dintr-o altă încăpere a tribunalului, fără prezenţa acuzatului, reduce sentimentul de anxietate resimţit de copii şi părinţi.

aplicate la ascultarea învinuitului şi a martorilor majori, cu unele modificări impuse de particularităţile psihice ale minorilor, ţinându-se seama de vârstă, dar şi de particularităţile persoanei audiate[134].

– Pregătirea ascultării: limita iniţială este marcată de culegerea de informaţii (cât mai amănunţite) cu privire la minor şi familia sa, cu privire la eveniment, la interesul pe care aceştia

---

Cei câţiva copii cărora li s-a refuzat accesul la proba TV au fost derutaţi de acest refuz, şi nu s-au concentrat atunci când au depus mărturie.

Toată lumea recunoaşte că prezenţa în faţa unei instanţe de judecată nu este o experienţă plăcută, mai ales pentru un copil, şi de aceea este nevoie de mai multă grijă faţă de aceşti mici martori şi faţă de adulţii care-i însoţesc.

Marea majoritate (92%) a copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV a fost mulţumită de acest procedeu. 57% dintre copii au susţinut că au găsit destul de stranie metoda „de a discuta prin televizor", iar 73% dintre ei au mărturisit că le-ar fi fost greu să vorbească în faţa acuzatului.

Să stea departe de acuzat era mai important decât să stea departe de Curte. Numai 4 copii s-au declarat nesatisfăcuţi de metodă.

Cel puţin jumătate din copii nu au înţeles că acuzatul l-a văzut şi auzit când au depus mărturie, iar 3 copii au fost vizibil speriaţi când avocatul apărării le-a atras atenţia asupra prezenţei acuzatului în sală.

Observaţiile făcute pe timpul procesului au relevat faptul că toţi copii care au depus mărturie prin sistemul TV au fost mai siguri pe ei, spusele lor au fost mai clare, fluente, s-au concentrat bine şi au cooperat atât cu acuzarea, cât şi cu apărarea. Aceşti copii s-au descurcat bine pe timpul audierilor lungi (62 minute), dar pare că nu au înţeles unele întrebări şi au părut chiar stresaţi în timpul audierilor încrucişate. Cu excepţia cazurilor încheiate cu achitarea acuzaţilor, copii au considerat judecata dreaptă şi justă. Totuşi, pot fi notate câteva diferenţe între comportamentul copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV şi copiii care au compărut în faţa Curţii, ultimii plângând pe timpul audierilor şi chiar după aceasta.

b) *Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra probelor aduse de copii*

Prin folosirea sistemului Televiziunii cu circuit închis s-a reuşit aducerea în faţa instanţei şi a copiilor mai mici (41% au avut vârste

îl au în soluţionarea cauzei precum şi asupra legăturilor cu părţile. Informaţiile se pot obţine de la vecini, rude, colegi de şcoală, profesori etc.

În raport cu aceste informaţii şi de particularităţile cauzei care trebuie minuţios studiate, anchetatorul stabileşte persoanele care urmează să asiste la audierea minorului. Art. 81 C.p.p. Prezintă persoanele care pot asista la audierea acestuia –

---

de 7 sau chiar sub 7 ani). Şi procuratura, dar şi apărarea sunt de acord că acest sistem al Televiziunii cu circuit închis a permis obţinerea unor probe din partea unor copii, care, în alte condiţii, nici n-ar fi deschis gura. Totuşi, probele aduse de copiii mici sunt deseori superficiale şi nu satisfac cerinţele procesului penal. Există câteva diferenţe semnificative legate de calitatea probelor aduse de copii prin metoda televiziunii şi cele aduse prin mărturia directă în faţa Curţii; cantitatea de detalii ce au fost furnizate de copii în faţa Curţii se pare că este mai mare decât la copii care au depus mărturie prin sistemul Televiziunii cu circuit închis. În orice caz, pentru a obţine mai multe informaţii de la un copil, trebuie să se pună accent pe scurtarea duratei de timp de la sesizare până la înfăţişarea în faţa instanţei, pe îmbunătăţirea capacităţii examinatorilor de a se apropia de copil şi de a-i câştiga încrederea, şi pe îmbunătăţirea sistemului de înţelegere a minorilor, legat de noţiunea de proces penal.

Adulţii care-i însoţesc pe copii în camerele separate, unde s-a instalat sistemul Televiziunii cu circuit închis, contribuie la succesul metodei, chiar dacă, uneori, ei abat atenţia Curţii asupra unor probleme de ordin practic, cum ar fi calitatea deficitară a sunetului. În concluzie, este necesară o selectare şi o pregătire prealabilă a persoanelor care însoţesc copii în camerele separate.

Scoţienii sunt mândri de sistemul lor juridic independent şi de inovaţia reprezentată în cadrul acestuia de *Children's Hearings,* care a atras interesul lumii întregi. Recent s-au înregistrat mai multe schimbări de procedură legate de chemarea în instanţă, ca martori, a copiilor.

Juriştii şi psihologii nu împărtăşesc mereu aceleaşi opinii în ceea ce priveşte psihicul uman, dar în cazul copiilor chemaţi să depună mărturie în instanţa de judecată există o comuniune de idei cu rezultate benefice. Reformele începute în ultimul timp vor continua să fie analizate şi dezbătute şi se speră că rezultatele vor duce la îmbunătăţirea actualului sistem procesual penal şi civil scoţian, cu influenţa directă asupra bunăstării copiilor în cadrul sistemului de

părinţi, tutore sau persoana în îngrijirea căreia minorul se află. Pe lângă aceste persoane, apreciem că poate asista la audiere şi o altă persoană de care minorul este legat sufleteşte şi pentru care are respect. Acest fapt este util mai ales în situaţia în care părinţii au o moralitate dubioasă sau au legături ori interese cu părţile.

Alegerea acestei persoane are o mare însemnătate,

---

justiţie scoţian.

Studii şi cercetări referitoare la declaraţiile martorilor minori:

Anul 1985 a marcat începutul unor studii criminologice pentru examinarea problemelor controversate legate de depoziţiile martorilor copii. Proiectul studiului includea cercetări în domeniul memoriei, analizarea mai multor cazuri în care au apărut martori copii, interviuri cu aceştia şi cu părinţii lor. În cadrul studiilor experimentale pentru testarea capacităţii memoriei copiilor martori, s-a observat că cei mici (copii între 6-8 ani) pot fi martori utili în procese, dar stilul cum sunt chestionaţi este foarte important, mai ales în situaţia în care sunt implicaţi în identificări după fotografii.

Aceste rezultate, coroborate cu altele, obţinute în urma unor experimente efectuate în America de Nord, au condus la concluzii asemănătoare. De atunci, problemele legate de audierea martorilor copii au fost aprofundate atât în Scoţia, cât şi în SUA. În Stratchclyde (cea mai mare regiune din Scoţia) a fost întocmit un memorandum pentru modul în care se desfăşoară audierea martorilor copii şi pentru folosirea unor proceduri speciale legate de aceasta. Cercetătorii au analizat toate cazurile aduse în faţa Curţii din Aberdeen în care au fost implicaţi martori copii, adică un număr de 226 de cazuri într-un singur an. Întrebându-i despre proces, atât pe copii cât şi pe părinţii lor, cercetătorii au constatat că mulţi dintre copii erau nemulţumiţi că trebuie să apară în instanţă. S-a constatat că două dintre elementele cele mai stresante erau: a) perioada mare de timp dintre comiterea faptei şi ziua procesului şi b) cunoştinţele foarte limitate ale copiilor despre procedurile din instanţă.

Pentru a argumenta cele arătate mai sus, referitor la lipsa de cunoştinţe juridice care stresează copiii, s-a iniţiat un alt studiu care să evalueze nivelul de cunoştinţe de această natură la copiii din Scoţia. Astfel, 90 de şcolari cu vârste cuprinse între 6-10 ani şi 15 adulţi au fost chestionaţi. Rezultatele au arătat foarte clar că nu

deoarece prezenţa sau sfaturile ei pot influenţa în mod deosebit, decisiv atitudinea şi declaraţiile minorului, îi pot înlătura emoţia, nesiguranţa, stabilesc contactul psihologic, îi dă liniştea necesară efectuării declaraţiei. Prezenţa unei asemenea persoane va fi aşadar necesară ori de câte ori anchetatorul are cea mai mică bănuială că părinţii, tutorele sunt interesaţi în cauza respectivă, au legături cu părţile sau pot influenţa pe

---

erau cunoscute procedurile legale de către copii şi că ei nu ştiau care este rolul unui martor în instanţa de judecată. Studiul a alimentat cererile unor institutori care susţineau necesitatea unei pregătiri juridice generale, referitoare la procedurile în instanţă. S-au întreprins o serie de demersuri pentru a veni în întâmpinarea nevoii de informare a martorilor copii. Toţi martorii copii primesc acum o broşură colorată care le explică ce vor face în instanţă şi ce se aşteaptă prin mărturia lor. În septembrie 1995 a fost demarat un alt studiu care să aprofundeze pregătirea martorilor copii pentru apariţiile în instanţă.

Un alt studiu s-a axat pe observarea comportamentului a 89 de copii martori atunci când depuneau mărturie în faţa Curţii din Glasgow.

Studiul a relevat că deşi mulţi dintre copii pot face faţă procesului înfăţişării lor în instanţă, unii dintre ei manifestă semne de anxietate sau au dificultăţi în comunicarea cu avocaţii. Cercetătorii au mai urmărit un eşantion de 1800 de cazuri într-o perioadă de 15 luni şi au descoperit că martorii copii au aşteptat în medie 6 luni jumătate până să fie chemaţi în instanţă. Nu există studii relevante asupra efectelor pe care le au aceste întârzieri asupra memoriei copiilor, aşa că pentru a investiga această problemă s-a mai iniţiat un studiu desemnat să testeze efectele unei întârzieri de 5 luni asupra memoriei copiilor şi adulţilor. Rezultatele au dus la concluzia că deşi copii din grupa de vârstă 6-8 ani îşi puteau aminti o întâmplare şi după 5 luni, relatările lor despre acele evenimente erau mai puţin detaliate decât ale unor copii mai mari sau decât ale adulţilor. Problema termenelor lungi de înfăţişare nu este specifică doar în Scoţia, după cum a relevat un studiu recent întocmit în Anglia.

Studii psihologice de ultimă oră au ajutat la depistarea principalelor greutăţi cu care sunt confruntaţi copii ce apar în faţa instanţelor scoţiene. Acestea include mai mulţi factori de stres legaţi de interogatoriile din timpul anchetei, confruntarea cu acuzaţii, audierile. Specialiştii au mai identificat şi alţi factori de stres, mai

minor. Este recomandabil ca persoana care asistă la audiere să fie pregătită în prealabil, să cunoască amănuntele cauzei, pentru a putea avea, sub îndrumarea anchetatorului, un rol activ la audiere, în scopul de a-l determina pe minor să declare adevărul.

Chemarea minorului la audiere este un alt punct, cheie al problemei; uneori este util a fi audiat prin surprindere pentru a nu fi influenţat sau pentru a nu-i da posibilitatea să se pregătească în acest sens. În acest caz, anchetatorul se poate adresa direct instituţiei unde minorul studiază sau la întreprinderea unde acesta lucrează; audierea se va desfăşura în acel loc.

Dacă chemarea minorului la audiere are la bază instituţia citării, acest act se va emite astfel încât din ziua primirii ei şi până în ziua termenului fixat pentru audiere să existe un interval cât mai scurt de timp, pentru a evita contactul cu părţile, cu alţi martori etc.; din aceleaşi motive minorul nu va fi lăsat să aştepte în sălile Procuraturii, ci va fi audiat imediat ce se prezintă.

Modul în care va fi audiat, întrebările ce i se vor pune, formularea şi ordinea lor sunt de mare importanţă pentru obţinerea unor declaraţii sincere, cât mai apropiate de realitate. Se va chibzui cu mare atenţie tactica audierii, ţinându-se seama de particularităţile minorului audiat. Uneori este util ca anchetatorul să se sfătuiască cu persoana care urmează a asista

---

puţin evidenţi, legaţi de lipsa de cunoştinţe despre sistemul juridic şi efectul termenelor lungi de înfăţişare. Cele mai recente cercetări asupra chemării în instanţă a copiilor, desfăşurate în Scoţia, au fost realizate în scopul evaluării unei noi reforme la folosirea televiziunii în procesul penal, asigurându-se astfel depunerea mărturiei de către copii în exteriorul şedinţei de judecată a Curţii.

 Tactica ascultării învinuitului, martorilor şi minorilor. Confruntarea şi prezentarea pentru recunoaştere, lucrare a Institutului de Criminalistică.

la audiere şi care, cunoscând mai bine minorul, va putea oferi un ajutor substanţial la stabilirea tacticii ce urmează a se aplica.

De asemenea, se va stabili dacă minorul va fi audiat mai întâi singur, iar apoi în prezenţa persoanei respective sau invers. Se va ţine seama şi de natura cauzei; de cele mai multe ori, la infracţiunile contra pudorii, minorului îi va fi ruşine să facă declaraţii în prezenţa părinţilor sau a altor persoane.

– Procedeele tactice sunt, în general, aceleaşi ca şi la ascultarea majorilor, cu unele particularităţi specifice trăsăturilor caracteristice ale minorilor.

Stabilirea contactului psihologic – deseori dificil de realizat din cauza neîncrederii, fricii de necunoscut a minorului care nu-şi dă seama de ceea ce va urma, chiar şi atunci când este chemat doar ca martor – este foarte importantă.

Prezenţa şi sfaturile persoanei desemnate să asiste vor uşura însă sarcina anchetatorului. Anchetatorul va trebui să înlăture tot ceea ce ar putea influenţa defavorabil pe minor: atmosfera rigidă, tonul autoritar, severitatea, cadrul solemn etc. Este de preferat ca audierea să aibă loc într-o cameră sobru mobilată, fără obiecte care ar putea impresiona sau distrage atenţia minorului. Anchetatorul se va comporta cât mai blând, prietenos, înţelegător cu minorul pentru a-i înlătura emoţia, temerea, a-i da liniştea şi încrederea necesară stabilirii contactului psihologic. II va studia cu atenţie fără ca minorul să observe, iar în cazul în care minorul are o atitudine nepotrivită, este necuviincios, arogant etc., anchetatorul va înlătura această atitudine pe un ton liniştit, dar ferm. Faţă de cei mincinoşi, perfizi, anchetatorul va proceda cu abilitate şi prudenţă.

Audierea va începe cu o discuţie pe un ton blând, familiar asupra unor chestiuni care interesează pe minor: şcoala, sport, jocuri, literatură etc.; discuţia va fi adaptată la posibilităţile intelectuale ale minorului, făcându-l să-şi învingă emoţia, să se familiarizeze cu atmosfera, să uite eventuala „lecţie învăţată”.

Apoi pe nesimţite, se va trece la obiectul audierii, despre care anchetatorul va aduce vorba, nu însă sub formă de întrebare directă, ci va căuta să-l lase pe minor să expună tot ce ştie, aşa cum se pricepe şi în limbajul său, dirijând cu tact expunerea în cazul în care se îndepărtează prea mult de subiect.

Anchetatorul nu va interveni în expunere, nu-l va ajuta pe minor să-şi găsească cuvintele, căci îl poate sugestiona; va asculta liniştit, iară a face gesturi din care ar putea rezulta părerea sa. După expunere se va trece la întrebări care vor fi cât mai scurte, clare, precise, în termeni care pot fi înţeleşi cu uşurinţă de minor şi care vor fi astfel formulate încât să nu sugereze răspunsul; minorul va fi lăsat să răspundă singur, fără a fi ajutat de anchetator.

Este util ca anchetatorul să-i explice că deşi este minor, totuşi justiţia are încredere în seriozitatea şi corectitudinea sa sufletească, şi că minciuna ar putea nedreptăţii pe alţii, iar până la urmă adevărul tot va fi aflat, prin alte probe, astfel că este mai cinstit să dea declaraţii sincere.

Momentul tactic al acestui avertisment va fi ales în raport de comportarea minorului; este recomandabil a se aplica atunci când se observă că minorul începe să mintă, şi va fi repetat ori de câte ori va fi cazul, la început pe un ton blând, iar dacă minorul persistă în minciună, pe un ton serios, ferm, care însă să nu aibe caracter de intimidare.

Când se manifestă tendinţe de fantezie, se va căuta a se cere cât mai multe amănunte, se vor pune întrebări de control şi i se vor arăta şi dovezi că nu spune adevărul.

Se va cerceta şi se va afla cauza care îl determină a ascunde adevărul şi care de foarte multe ori este teama de răzbunarea infractorului sau a celor care l-au determinat la aceasta, arătându-i-se că aceasta este nejustificată, iar atunci când apare temeinică, se vor lua măsuri în fapt pentru a-l feri de răzbunare.

Uneori sentimentul de ruşine faţă de părinţi, colegi etc. este cauza care îl determină pe minor să nu recunoască faptele.

În astfel de cazuri i se va explica că acestea tot vor fi dovedite prin alte probe şi că este preferabil să arate corectitudine sufletească şi să recunoască, în plus infracţiunea săvârşită nu-i compromite viitorul întrucât va avea posibilitatea să se reabiliteze printr-o comportare cinstită[135] etc.

Este recomandabil ca anchetatorul să nu piardă unele momente favorabile mărturisirii, precum: mila faţă de victimă, regretul faţă de fapta săvârşită, ruşinea de a nu fi prins minţind etc. Acestea pot determina sinceritatea declaraţiilor minorului.

Ascultarea învinuitului şi martorilor minori se efectuează în prezenţa persoanei desemnate de anchetator să asiste pe minor.

Totuşi, minorul poate fi ascultat şi singur ori de câte ori anchetatorul apreciază că prezenţa altor persoane ar împiedica minorul să declare adevărul, fiindu-i ruşine, sau temându-se a da declaraţii, cum ar fi cazul infracţiunilor contra bunelor moravuri etc. În astfel de cazuri este recomandabil ca minorul să fie audiat singur, iar apoi să fie audiat şi în prezenţa persoanelor respective, sau invers, după împrejurări. În orice caz, declaraţiile obţinute vor trebui a fi repetate de minor şi în prezenţa persoanei care-l asistă (în cazul în care a fost audiat

135 Ex.: într-o cauză în care minorul A.I. a fost surprins într-o gară având ascuns sub haină un difuzor, pe care-1 demontase dintr-un vagon al unui tren, minorul a recunoscut faptul înaintea organelor de poliţie, iar apoi a revenit înaintea anchetatorului retractându-şi mărturisirea. în ziua în care urma să fie confruntat cu alt învinuit, înainte de confruntare a mărturisit anchetatorului că a săvârşit furtul, însă nu dă declaraţie în acest sens, fiindu-i ruşine de tatăl său adoptiv. Anchetatorul i-a explicat că atitudinea sa este greşită şi i-a promis că va vorbi cu tatăl său adoptiv şi îl va convinge că totul a fost o greşeală şi că, în viitor, minorul se va îndrepta. în acest mod, minorul a fost convins să declare adevărul, iar la confruntare, a determinat prin atitudinea sa şi pe ceilalţi învinuiţi să recunoască faptele.

singur).

În situaţia în care minorul nu declară adevărul, se va recurge la ajutorul persoanei care îl asistă şi care îi poate da sfaturile necesare pentru a declara adevărul, punându-i (dacă este cazul) şi întrebări. Va trebui multă atenţie din partea anchetatorului pentru ca intervenţia acestor persoane să nu constituie un mijloc de presiune morală sau să nu intimideze martorul minor.

Atunci când anchetatorul are unele îndoieli asupra stării psihice a minorului sau asupra dezvoltării sale intelectuale, poate recurge la serviciile unui medic psihiatru, care să asiste la ascultare sau, eventual, poate să ordone o expertiză medicală.

Formularea procesuală a declaraţiilor se va face în aceleaşi condiţii ca şi la audierea persoanelor majore.

Este recomandabil să se facă consemnarea declaraţiilor minorului la sfârşitul audierii, întrucât dacă aceasta se face în timpul audierii, minorul văzând că cele declarate sunt scrise, poate avea unele reticenţe, temeri, care influenţează defavorabil declaraţiile pe care le face.

4.6.4. Mărturia între bună şi rea-credinţă

4.6.4.1. Martorul de bună-credinţă. Consecinţele disfuncţionale din perspectiva factorilor psihologici – Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos

Martorul de bună-credinţă este un preţios auxiliar al justiţiei, prin faptul că prin relatările sale furnizează elemente pentru stabilirea adevărului material necesar pentru rezolvarea proceselor. Asupra sa au existat o serie de îndoieli privitoare la faptul că dacă este de bună-credinţă poate relata şi altceva decât realitatea obiectivă. În conformitate cu legile psihologiei, răspunsul la această dilemă este afirmativ. Martorul poate greşi

dintr-o serie întreagă de motive, chiar şi în cazul prezumţiei bunei-credinţe.

Trebuie să facem distincţie între cazul mărturiei unui om ce relatează fapte şi evenimente care s-au desfăşurat într-un timp îndelungat (ex. Un martor care informează asupra antecedentelor, a modului de viaţă al infractorului) şi cazul mărturiei persoanei ce relatează o împrejurare la care a asistat (ex. Accident de maşină, scandal pe stradă), unde acţiunea s-a desfăşurat într-un timp foarte scurt.

În primul caz, martorul poate greşi prin doza mare de subiectivism, deoarece amestecă în relatare şi elemente de apreciere, în cel de-al doilea caz, martorul este expus erorii care îşi găseşte explicaţia în psihologie. Sub aspect psihologic, mărturia constă în observarea şi memorarea involuntară a unui act şi apoi reproducerea acestuia scriptic sau oral în faţa instanţei[136].

Stern, referindu-se la erorile care apar în mărturie, susţine că sunt de două feluri:

erori substanţiale; erori accidentale.

Erorile substanţiale – pot îmbrăca mai multe forme începând de la omisiuni de elemente şi până la negarea categorică a lor. Eroarea omisiunii poate apare în cadrul relatării spontane, iar în cazul interogatoriului vorbim de negare.

Erorile substanţiale apar şi sub aspectul adăugirilor, de regulă de oameni, de fapte, la relatările spontane şi sunt în funcţie de fantezia martorului. În cadrul interogatoriului, aceste erori sunt rezultatul sugestiei.

Erorile accidentale nu se referă la existenţa, poziţia sau negarea obiectelor sau persoanelor, ci la modificarea în proporţii a calităţilor (culoare, formă), a cantităţilor şi a

136 T. Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, p. 155-156.

relaţiilor lor.

În ceea ce priveşte *identificarea de persoane sau obiecte* se recomandă prezentarea simultană electivă care este mai puţin sugestivă. Relatările privind exteriorul persoanelor, în special culoarea părului, forma bărbiei, felul îmbrăcămintei, dacă în momentul perceperii lor nu au fost urmărite cu atenţie conştientă, nu prezintă niciun fel de garanţie de fidelitate. Aprecierea timpului în care a decurs o acţiune, de obicei tinde să fie denaturată[137]. Percepţia faptelor este dirijată de trei factori: ereditate, învăţare, expectanţă sau aşteptare[138].

În analiza unei mărturii trebuie să cunoaştem ereditatea de care dispune martorul, adică să cunoaştem structura individuală a organelor de simţ, disfuncţiile acestora. Deoarece acestea sunt cauzatoare de erori în receptarea realităţii. Un miop, daltonist, hipoacuzic, prin natura lucrurilor nu poate relata în faţa instanţei decât frânturi din realitatea pe care a fost în stare s-o recepţioneze. Expectanţa sau aşteptarea, derivată din învăţare, poate da valoare sau amputa o mărturie, de unde rezultă şi martorul de expectanţă[139].

---

137 Idem,p. 149.150.

138 Idem, p. 158.

139 Exemplu de caz: În ziua de 30 august 1980, la Liceul Mihai Viteazu a fost ucisă numita C.A. Cercetarea la faţa locului şi analiza datelor culese au dus la concluzia că actul criminal este opera unui bolnav psihic. Se presupune că criminalul se întoarce întotdeauna la faţa locului, şi tot personalul din paza liceului a fost instruită să supravegheze persoanele intrate în liceu, cu prezenţă suspectă. După aproximativ un an şi jumătate, personalul de gardă a sesizat prezenţa în liceu, în porţiunea critică a locului faptei, a unui tânăr care, întrebat la modul direct „ce caută în liceu”, a răspuns: „Taci din gură … că-ţi crăp şi ţie capul cum i l-am crăpat şi ăleia grase şi negre îmbrăcată în halat albastru”, după care a părăsit liceul. Dar indicase ce era mai caracteristic pentru victimă. Personajul era cunoscut ca fiind bolnav psihic; pe baza depoziţiei martorului de expectanţă I.P., a fost identificat ca fiind R.C. Era un oligofren periculos, fără discernământul faptelor sale şi la a doua fugă din

La nivelul senzorial, distorsionările sunt: iluziile, constanta percepţiei, gestaltul, obiectul şi fondul percepţiei, experienţa anterioară, afectivitatea.

Procesele de percepţie senzorială, adică elementele de uitare (*imput*) pot suferi o serie de distorsionări în funcţie de o serie de factori. Sunt factori ereditari de specie care permit ca anumite fapte din realitate să fie percepute distorsionat, neconforme cu realitatea – iluziile – optice sau acustice[140]. Talia, statura persoanei reprezintă o caracteristică cu valoare redusă de identificare, datorită condiţiilor în care a fost percepută şi pentru că dă naştere la iluzii. Talia infractorului este supraapreciată, de martor, atunci când contrastează cu statura scundă a victimei, dar şi când nu există aceste discrepanţe, deoarece suntem tentaţi să vedem în infractor o persoană cu o constituţie robustă. Iluzia de contrast se produce în situaţia când statura persoanei poate fi supraapreciată în raport cu dimensiunile obiectelor în contextul căruia apare. Falsele recunoaşteri îşi găsesc cauza în trăsăturile care apropie persoanele care fac să apară asemănarea[141].

O altă situaţie de eroare în care se poate găsi martorul este constanta percepţiei, manifestată pregnant pe plan vizual. Acest fenomen se manifestă astfel:

Într-o rază de 150 metri, în condiţiile unei vizibilităţi normale, obiectele îşi păstrează proprietăţile normale; depăşind această distanţă, proporţiile se schimbă, fiind aplicate legile opticii – obiectele mai apropiate ni se par mai mari, cele mai îndepărtate, mai mici[142].

---

spital. R.C. a fost interceptat de martorul de expectanţă (instruit de poliţie), reţinut şi anchetat. (N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Op. cit.*, p. 120).

140 T. Bogdan, op.cit., p. 158.

141 Al. Ciopraga, op.cit., p. 167-168.

142 T. Bogdan, op.cit., p. 159.

O altă categorie de erori poate fi determinată de aprecierea duratei unui act. Dar şi aici are aplicabilitate capacitatea de apreciere a timpului. Diferite categorii de profesionişti – muncitori, profesori, au o capacitate mărită de apreciere a timpului.

La toate acestea se adaugă sugestia – fenomen de influenţă reciprocă, care poate denatura momentul percepţiei. Astfel, în cazul unui tumult cauzat de încăierarea a doua persoane, este suficient ca cineva să exclame: „Uite săracul, este plin de sânge!”, pentru ca o parte din asistenţi „să vadă sânge” şi apoi să fie dispuşi să relateze în acest sens şi în faţa instanţei[143].

Procesul psihic al recunoaşterii – aşadar, cea de-a treia treaptă a mărturiei – este supus şi el erorii, atât în ceea ce priveşte recunoaşterea şi identificarea persoanelor care au comis fapta sau care au participat la comiterea ei, cât şi recunoaşterea obiectelor (corpuri delicte) cu care s-a săvârşit fapta. Recunoaşterea e dificilă, astfel printre erorile care s-au petrecut în cadrul desfăşurării acestei etape amintim:

– un martor, văzând un deţinut între doi gardieni, în camera de anchetă, este înclinat să-l „recunoască” chiar şi atunci când asemănarea dintre infractorul real şi cel prezent este foarte vagă sau inexistentă;

– un martor este introdus în cabinetul de instrucţie unde trebuia să-l identifice, din mai multe persoane, pe asasinul unei fete. Spre consternarea tuturor, martorul l-a desemnat cu certitudine pe procurorul general ca fiind asasinul[144].

Astfel s-a ajuns la stabilirea unor reguli care, departe de a fi infailibile, nu sunt complete şi se bazează pe constatări empirice, dar pot oferi un teren de cercetări experimentale[145]. Regulile stabilite de F. Gorphe, sunt următoarele:

143 Idem, p. 166-169.

144 Guilhermet, Comment se font les erreures judiciaires.

145 Enrico Altavilla, Psihologia giudiziaria.

1. Asemănarea vagă şi fenomenul de „déjà vu” pot produce erori fatale:

2. Siguranţa cu care martorul îl recunoaşte pe inculpat nu este promptă, iar ezitarea nu poate fi considerată ca un semn al fricii;

3. Martorul nu poate, în toate cazurile, să descrie obiectul sau persoana care apoi îi va fi prezentată – nu este semnul unei erori;

4. Descrierea corectă nu dovedeşte nicio posibilitate de recunoaştere şi nici conservarea exactă a imaginii memoriale;

5. Posibilitatea de a recunoaşte, supravieţuieşte posibilităţii de localizare – de multe ori se întâmplă să recunoaştem pe cineva fără să putem relata de unde îl cunoaştem;

6. Recunoaşterea este mult mai influenţabilă prin sugestie.

Îndoiala şi nesiguranţa apar la identificarea cadavrelor şi în cazul când cadavrele aparţin persoanelor bine cunoscute de martor.

Problema a fost studiată de Mina Minovici care arăta că, în afară de eventualele mutilări sau alterări provocate de descompunere, cadavrele pot fi cu greu recunoscute şi din cauza poziţiilor lor statice (omul viu este recunoscut şi înregistrat de noi în mişcare) din cauza poziţiei orizontale. Pentru a atenua acest neajuns, Mina Minovici a recomandat tratarea cadavrelor, azi dezvoltându-se o întreagă tehnică pentru a reconstitui cadavrul cât mai aproape de persoana adevărată.

Ultimul proces memorial – reproducerea – este supus şi el unor erori. Reproducerea constă în verbalizarea orală sau scriptică a unor evenimente care s-au receptat, de cele mai multe ori la nivel senzorial. Transpunerea are loc în condiţiile unei emotivităţi mărite, datorate locului în care se desfăşoară ancheta, din partea martorului ocular. Reacţia sa este de

inhibiţie şi, numai în cazuri excepţionale, acţionează stimulator. Relatările martorului de bună-credinţă pot conţine patru feluri de denaturări, şi anume: denaturarea prin audiţie (adaugă ceva realităţii), prin omisiune, prin substituţie şi transformare. Toate acestea se datorează unei multitudini de factori începând de la timp, tipul de memorie, calităţile memoriei, sex, vârstă, profesie, cultură, starea afectivă din domeniul depoziţiei[146].

Mărturia de bună-credinţă este mărturia care, depusă sub jurământ, nu este mincinoasă, nu izvorăşte din reaua-credinţă a martorului şi prin depunerea ei nu se urmăreşte obţinerea unui interes material sau moral, deci nu intră sub incidenţa legii penale.

Deşi privită din acest punct de vedere s-ar putea afirma că ea nu ridică probleme, că nu intră în sfera de activitate şi cercetare psihologică judiciară, mărturia de bună-credinţă poate fi la fel de nocivă ca şi mărturia mincinoasă.

Însă, în această situaţie, cauzele mărturiilor judiciare bazate pe buna-credinţă, dar false în conţinutul lor esenţial, adică acel conţinut care produce efecte juridice, nu sunt de natură criminologică, ci de natură fiziologică sau psihologică neintenţionată.

Este rolul magistratului care trebuie să intervină pentru a stabili şi cerceta, în conformitate cu legea procesual penală, cauzele alterării mărturiei judiciare. Aceste cercetări se fac astăzi pe bază de expertize, experimente, testări intersubiective şi biodetecţie[147].

În relaţia martor-magistrat sunt implicate atât conştiinţa şi conduita magistratului, cât şi a martorului, privite ca fenomene psihologice. Conştiinţa şi conduita sunt funcţiuni şi manifestări ale sistemului nervos central, în seama căruia cade adaptarea

146 T. Bogdan, op.cit., p. Í70-Í72.
147 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 116.

fiinţei umane la lume, la societate, mai ales cu scopul de conservare şi dezvoltare. Dar randamentul conştiinţei nu depinde numai de gradul de dezvoltare al societăţii şi culturii ei. De aceea, conştiinţa nu este numai un proces bio-psihic, ci şi unul social şi cultural[148]. Ele au un roi important în mecanismul mărturiei, deoarece, în cele din urmă, aceasta nu este altceva decât rezultatul proceselor psihice ale conştiinţei. Astfel încât mărturia rămâne o problemă de conştiinţă. Funcţiunile conştiinţei şi conduitei integrate psihologiei judiciare cuprind două subiecte: *subiectul martor* şi *subiectul magistrat*. De ce acest raport?

În primul rând, conştiinţa şi conduita magistratului trebuie să fie pe frecvenţa dreptăţii, aflării adevărului, a depunerii oricărei diligenţe pentru aflarea sa. Acesta fiind planul ideal pe care se întâlnesc cele două aspecte, şi anume: conduita + conştiinţa şi mărturia. Deşi la prima vedere am putea spune că mărturia apare ca un element extrinsec persoanei magistratului (ofiţer de poliţie, procuror sau alt agent – exponent al autorităţii judiciare) totuşi între persoana magistratului şi persoana martorului trebuie să existe raporturi de concordanţă. Existenţa unor raporturi de contradicţie între aceste două nivele va avea repercusiuni asupra valabilităţii mărturiei în faţa justiţiei, care va sancţiona această contradicţie în două modalităţi distincte: înlătură mărturia iară a sancţiona martorul dacă acesta a fost de bună-credinţă; înlătură mărturia şi sancţionează martorul dacă acesta a fost de rea-credinţă;

Magistratul se poate afla în una din situaţiile următoare:

– A cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase şi l-a acceptat pentru a da o anumită soluţie impusă de o anumită factură politică sau ocultă sau a fost corupt în acest sens;

– Şi-a neglijat rolul activ în admiterea şi aprecierea

148 N. Mărgineanu, Corelaţia umană, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p.ll.

probelor şi a reţinut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată, încă din *statu nascendi* pe deficienţe de percepţie ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment[149].

Cel de-al doilea element al raportului – *martorul* – *conştiinţa şi conduita* – reprezintă un domeniu ambiguu.

O persoană care compare într-un proces are o anumită motivaţie. Şi pentru a nu cădea în una dintre extreme – de a vedea în orice manifestare umană o umbră de interes, de profit, aşadar păstrându-ne pe linia de mijloc –, putem afirma că martorul de bună-credinţă, având ca interes obţinerea adevărului şi aducerea celor vinovaţi în faţa justiţiei, în această dorinţă a sa poate fi „orbit", astfel încât mărturia sa de bună-credinţă, dar falsă din punctul de vedere al conţinutului, să producă alte efecte decât cele scontate. Alta este situaţia martorului mincinos, care are un scop, un interes şi în baza lor va acţiona pentru a obţine rezultatul scontat.

Deosebirea va fi că acesta nu se va lăsa „orbit" de pasiunea pentru dreptate, de aflarea adevărului, ştiind adevărul sau nu despre săvârşirea unei fapte sau prezentând faptele în mod denaturat, el va avea o atitudine potrivită faptelor povestite, va încerca să convingă magistratul de adevărul spuselor sale, aşadar, în depoziţia sa nu se vor întâlni acele cauze ce alterează depoziţia martorului de bună-credinţă.

Numărul martorilor mincinoşi este mult mai mare în comparaţie cu cel al martorilor de bună-credinţă. Astfel aprecierile criminologilor americani, între care amintim Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, sunt unanime atunci când concluzionează că: „Judecătorii sunt convinşi că numărul martorilor mincinoşi este imens, dar rare sunt condamnările pentru mărturie mincinoasă. Din 1945 până în 1949 într-un

149 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 113-114.

penitenciar din California, nu au fost încarcerări care să depăşească o duzină”[150].

Autorii citează intensitatea fenomenului criminologie şi psihologic al mărturiei mincinoase în sfera… Afacerilor aranjate”, menţionând intervenţia constantă pentru a demonstra „buna moralitate a inculpatului” şi „solicitarea indulgenţei pentru el” din partea „membrilor de familie, prietenilor, legilor masonice etc.”[151].

Toate acestea se răsfrâng asupra procurorului care este chemat să rezolve confuziile şi problemele, dar şi asupra judecătorului, judecând cauza, el trebuie să caute adevărul, care de cele mai multe ori se găseşte undeva pe la mijloc. În pofida a tot, soluţia trebuie să corespundă legii, dar şi realităţii sociale dintr-o ţară.

Jurământul de martor cuprinde şi avertismentul că, în situaţia ascunderii adevărului, martorul va fi pedepsit conform legii cu închisoare. Este un avertisment care de cele mai multe ori nu este înţeles sau poate că nu a fost pus în aplicare; el reprezintă pentru persoanele respective – martorii – doar un text de lege ce poate fi ignorat fără a avea consecinţe asupra persoanei sale.

Din perspectiva psihologică, martorul de bună-credinţă este acea persoană care dorind să contribuie la aflarea adevărului, depoziţia sa va fi supusă unor disfuncţionalităţi ce se datorează atât erorilor şi denaturărilor din relatările subiecţilor – în funcţie de sursa din care martorul a receptat faptele – sau consecinţa percepţiei eronate sau lacunare, fie a unei atitudini ce poate orienta, atât percepţia cât şi reproducerea într-o anumită direcţie.

O altă cauză ar putea fi intervalul de timp care se

150 E. Sutherland, R. Cressey, Principii de criminologie, Editura Cujos, Paris, 1966, p. 416.

151 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 114.

interpune între percepţie şi relatare sau apariţia unor întrebări sugestive sau acele discuţii ce pot interveni între martori[152]. Mărturia de bună-credinţă poate fi alterată de diverse cauze, printre care se numără şi „unghiul de deviere”. Referindu-se la acest unghi de deviere, profesorul T. Bogdan, precizează că se înţelege, în mod explicativ, că mărturia sinceră nu reprezintă decât o reflectare a realităţii prin prisma subiectivităţii martorului, iar între realitatea obiectivă şi reflectarea ei subiectivă există un unghi de deviere. Necesar în privinţa acestuia este stabilirea conţinutului şi a impactului asupra efectelor produse în plan juridic.

Psihologia experimentală, pornind de la acest unghi de deviere, oferă exemple, pe care le-a clasificat în raport cu particularităţile generale ale psihicului – activismul, subiectivismul, subiectivitatea, constructivismul – care afectează capacitatea omului de a reda realitatea.

Între cauzele unghiului de deviere se pot aminti:

1. Capacitatea redusă a senzorialităţii umane de a recepţiona toate informaţiile din jur;

2. Incapacitatea creierului uman de a prelucra toate informaţiile primite;

3. Adausul la informaţiile iniţiale;

4. Existenţa pragurilor minime şi maxime ale recepţiei[153].

Un alt factor care poate influenţa şi crea o disfuncţionalitate a mărturiei de bună-credinţă este „efectul de halo”. Acest efect poate genera distorsiuni ale percepţiei reale a evenimentului care reprezintă obiectul mărturiei. Efectul de halo constă în tendinţa de a extinde un detaliu în mod necritic, neadevărat asupra întregului[154].

152A . Roşca, Metodologii şi tehnici experimentale în psihologie, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 186.

153 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 116.

154 Idem, p. 121. Exemplificare: în fiecare moment din viaţa noastră

Martorul de bună-credinţă care compare în faţa organului judiciar suferă o serie de modificări, de trăiri intense, stări emoţionale caracterizate prin durată, datorate faptului că se află, poate, pentru prima dată în faţa unui organ judiciar.

Încercarea de substituire voluntară a depoziţiei reale cu o depoziţie imaginară sau falsă este însoţită mereu de modificări fiziologice, reflexe care se declanşează automat şi nu pot fi cenzurate de subiect. Din această cauză este necesar ca anchetatorul, magistratul să deţină calitatea de observator, de analist şi profesionist, dotat cu o intuiţie psihologică.

Constituie indicatori fiziologici ai comportamentului emoţional inaparent: sporirea ritmului cardiac şi a presiunii sanguine, schimbarea temperaturii ţesutului, modificări electrice în piele, intensificarea activităţii glandelor sudoripare, schimbarea ritmului respiraţiei, dereglarea fonaţiei, reducerea salivaţiei.

În plan somatic, un anchetator atent poate surprinde, la

---

poate exista sau nu posibilitatea de a fi chemaţi ca martori într-un proces, ne putem afla în diferite situaţii, în care datorită unui anumit mod de a privi viaţa, de a o înţelege, în funcţie de educaţie şi mediu putem concluziona într- o manieră eronată.

Astfel, dacă suntem în postura de a vorbi cu un necunoscut, care este îmbrăcat distins, şi se exprimă corect, suntem tentaţi să-l credem, deoarece extindem corectitudinea îmbrăcămintei şi a exprimării, fără a justifica, şi asupra conţinutului spuselor sale. în situaţia inversă: faţă de cineva neglijent îmbrăcat, care se exprimă incorect, suntem bănuitori şi nu-i acordăm încredere.

Existând această situaţie la calitatea de martor, orice persoană se poate înşela din cauza aparenţelor. Ca orice om suntem tentaţi să credem că un om corect şi distins îmbrăcat, cu un comportament şi limbaj adecvat este incapabil să săvârşească o faptă negativă prevăzută de legea penală. Mult mai repede înclinăm balanţa în partea negativă, dacă persoana din faţa noastră este neglijent îmbrăcată, cu un comportament contrar ordinii publice, limbaj neelegant.

Regula care se aplică aici este: „Aparenţele sunt înşelătoare” şi nu poţi niciodată să judeci un om după ele.

nivelul fizionomiei, modificări care ţin de comportamentul aparent al emoţiei: schimbarea mimicii (este ştiut că fiecărei stări afectiv emoţionale îi corespunde o mimică particulară), care ne poate permite să recunoaştem o anumită emoţie după expresie, a expresiei feţei obţinută prin mobilitatea muşchilor faciali, coloritul deosebit al feţei (paloarea sau roşeaţa apărută brusc), tensiunea corpului crescută, manifestată în schimbarea pantomimicii (tremuratul mâinilor, picioarelor) schimbări ale vocii datorită „salivaţiei şi dereglării de respiraţie”[155].

Pe baza acestor modificări psiho-fizico-somatice s-a ajuns la concluzia că pot fi considerate, unele dintre ele, ca indicii ale nesinceritătţii martorului şi altele ale sincerităţii. În ciuda unor rare excepţii ce se referă la acele situaţii în care persoanele au mai avut contacte repetate cu poliţia sau a mitomanilor care au putut disimula realitatea astfel încât au indus în eroare organul judiciar, în celelalte cazuri aceste modificări au stat la baza identificării atitudinii sincere sau nesincere a martorului.

În categoria indiciilor pozitivi se pot încadra: atitudinea francă, deschisă, relatarea fluentă a faptelor, dispoziţia de a răspunde la întrebări, regretul martorului de a nu putea răspunde la anumite întrebări, motivarea că, dacă ar fi ştiut că asemenea împrejurări interesează justiţia, ar fi depus stăruinţă să le reţină, expunerea riguroasă, precisă, însoţită de o mimică adecvată, caracterul emotiv al amintirilor.

La celălalt capăt se află atitudinea de prudenţă exagerată, rezervată, expunere şovăielnică, obscură, sinuoasă, contradicţiile, tulburarea, paloarea, roşeaţa feţei, intensificarea activităţii glandelor sudoripare, gestica forţată, imprecizia în răspunsuri, vocea coborâtă, ezitările, solicitarea unui pahar cu apă etc.

Însă aceştia nu trebuie să fie consideraţi indici probabili ai

155 Al. Ciopraga, op.cit., p. 208-209.

unei conduite simulate sau ai unei manifestări naturale, fără a avea în vedere că omului îi este proprie capacitatea de disimulare, de contrafacere. Aceste constatări pot fi considerate indici cu valoare psihologică orientativă, că sunt desprinse din observarea atitudinii şi a comportamentului expresiv al martorului aflat în faţa organelor judiciare.

Există elemente care intră în categoria dovedirii sincerităţii martorului ca: atitudinea fermă, decisă, siguranţa şi precizia în expunerea faptelor. Dar cu o valoare echivocă, deoarece martorul de bună-credinţă încearcă să facă o expunere clară, precisă, convingătoare, iar, în cazul în care are impresia că nu a fost înţeles, va relua relatarea pe care o va însoţi de o mimică adecvată.

Dar şi martorul de rea-credinţă poate fi ferm, concis, convingător în tot ceea ce spune, pentru că cel care se decide să depună mărturie mincinoasă, este conştient de riscurile la care se expune, aşa încât va încerca să dea spuselor sale aparenţa adevărului, va căuta să convingă magistratul că ceea ce spune este adevărat. Paradoxal, dar cel care a luat hotărârea să depună mărturie mincinoasă, este şi martorul cel mai sigur.

În depoziţia martorului de bună-credinţă pot apărea contradicţii, erori de nume, de loc sau timp, acesta va reacţiona într-un mod neaşteptat – va reflecta îndelung, va ezita, se tulbură, dând impresia că nu ştie adevărul, că va încerca să denatureze adevărul, având nevoie de timp pentru a reface situaţia. Ei bine, martorul de rea-credinţă va reacţiona prompt, fără ezitări, va avea răspunsuri pentru toate situaţiile, deoarece el este conştient că trebuie să se menţină pe poziţia pe care s-a situat la început. În situaţia în care atitudinea nesinceră a martorului a fost demascată, atunci acesta se tulbură, ezită, se încurcă în răspunsuri[156]. Este rolul anchetatorului să sesizeze o

156 Al. Ciopraga, op.cit., p. 210.

fisură în depoziţia martorului de rea-credinţă pentru ca prin întrebări adecvate să poată demasca atitudinea sa şi să năruie depoziţia clădită pe „castele de nisip”.

Magistratul şi organul judiciar prin adresarea unor întrebări metodice se pot convinge de capacitatea martorului de a înregistra, memora şi reda fidel faptele percepute, de a verifica potenţialul acestuia privind aprecierea distanţei, culoarea, durata etc.[157].

Siguranţa mărturiei este dependentă de intervalul scurs între percepţie şi reproducere şi de tipul temperamental căruia îi corespunde martorul. Astfel există tipuri temperamentale caracterizate prin vorbire, gestică, mers

– Conduită hotărâtă, decisă, sigură pe ea, care nu lasă ezitarea să iasă la suprafaţă chiar şi în situaţia în care nu sunt siguri de anumite fapte, dar există şi opusul, şi anume, temperamente şovăielnice, care par nesigure când afirmă lucruri de care sunt siguri.

Un alt element asupra căruia planează relativitatea este *paloarea feţei*. Paloarea feţei care se poate datora apartenenţei la un tip temperamental – apaticul, flegmaticul, îşi schimbă coloritul feţei mai greu, pe când senzitivul, fricosul devin uşor palizi, dar se poate datora şi unor cauze de ordin fiziologic sau de sănătate. În aceeaşi situaţie se află şi *roşeaţa feţei*, ce poate fi o reacţie la un sentiment de jenă, dar şi de satisfacţie[158].

Magistratul, anchetatorul, utilizând aceste modificări psihofiziologice în aflarea adevăratei atitudini a martorului, completându-le cu întrebări adecvate şi cerute de situaţia respectivă, îşi pot forma intima convingere – finalitatea acestui proces – ce reprezintă ultimul cuvânt în luarea unei decizii.

Hegel spunea despre intima convingere că este *animi*

157 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit., p. 145.
158 Al. Ciopraga, op.cit., p. 213.

sententia, garanţia soluţiei, în vreme ce pentru martor garanţia este jurământul său[159]

.

4.7. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului şi a mediului de proveniență. Mentalităţi. Cutume. Obiceiuri

Mărturia, din punctul de vedere al organelor juridice şi de cercetare penală, reprezintă o posibilitate de a afla mai multe informaţii despre condiţiile săvârşirii unei fapte, despre persoanele care au participat, dar şi mijlocul prin care făptuitorul este adus în faţa justiţiei pentru a fi tras la răspundere penală.

De-a lungul timpului a fost considerată ca „regina probelor”, apoi căzută în dizgraţie, tocmai datorită acestui caracter relativ al său. Deşi este o probă ce poate aduce cu sine şi eroarea judiciară, alături de celelalte probe rămâne una din cele mai importante, datorită cantităţii de informaţii pe care le deţine.

Mărturia nu poate exista fără martor – acea persoană aflată accidental sau nu la locul săvârşirii unei fapte penale. Pentru a se înlătura efectul erorii, deşi nu este un procedeu infailibil, mărturia pentru a se obţine, necesită o anumită procedură, care implică la rândul ei cunoaşterea fiinţei umane, aşadar, bazată pe psihologie.

Noţiunile de psihologie deţinute de organul de cercetare penală, de organul juridic, îl ajută în cunoaşterea martorului, dar nu ca persoană implicată într-un cerc vicios, ci ca fiinţă umană – cu trăsăturile sale caracteriale sau morale, reputaţia sa, educaţia primită şi raportul trăsăturilor sale

159 G.F. Hegel Principiile filozofiei dreptului, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 256.

temperamentale.

Prin caracter se înţelege suma acelor însuşiri ale persoanei care-şi pun amprenta pe modul de manifestare, care o fac să fie ea însăşi şi care o deosebesc ca individualitate psihologică de celelalte persoane[160]. Al Roşea defineşte caracterul ca „ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calificativ specifice, care exprimă inactivitatea omului în mod stabil şi permanent”. În cele mai dese cazuri, fie că este vorba de delincvenţă, fie că este o faptă reprobabilă, oamenii au tendinţa de a afirma despre persoana respectivă cu „nu are caracter”. Este vorba de însuşirile esenţiale şi durabile ale persoanei care determină un anumit mod de manifestare[161]. Caracterul, aceste însuşiri esenţiale, este dobândit pe parcursul vieţii şi se formează în special în perioada de adolescenţă, o perioadă marcată de diverse trăiri, controverse privind lumea, eul interior, conştiinţa de sine, diverse complexe, confruntări cu părinţii, profesorii sau cu celelalte persoane din mediul în care adolescentul trăieşte. Cert este că toate acestea, într-o măsură mai mică sau mai mare, îşi pun amprenta pe dezvoltarea şi construirea caracterului.

Într-un mediu ostil dezvoltării normale a unui om se poate dobândi şi întări un caracter dur şi dorinţa de a lupta pentru a-şi realiza visurile, în opoziţie cu un mediu propice, care deşi asigură toate condiţiile pentru a trăi decent, favorizează formarea unui caracter slab, imoral, ce poate genera fapte reprobabile. Cunoscând trăsăturile de caracter ale persoanei, mediul în care a trăit sau trăieşte, se poate prevedea cu o anumită marjă de eroare, modul de a se manifesta al omului, în ceea ce ne priveşte al martorului, într-o anumită împrejurare sau alta[162]. În plan social, acestor trăsături caracteriale le

160 Al. Ciopraga, op.cit., p. 186.
161 Idem, p. 186.
162 Idem, p. 186.

corespund anumite aprecieri morale, pozitive sau negative care reflectă modul prin care o persoană este apreciată de cei din jur.

Astfel, ca trăsături pozitive de natură a contura caracterul integru al martorului pot fi enumerate: principialitatea, sinceritatea, onestitatea, corectitudinea, modestia, generozitatea. La polul negativ aflându-se: necinstea, nesinceritatea, egoismul, laşitatea, egocentrismul[163]. Atât trăsăturile negative cât şi cele pozitive pot constitui un criteriu de apreciere a credibilităţii personale a martorului.

Analiza şi sinteza probelor existente într-o anumită cauză, impune şi căutarea şi desemnarea martorilor ce pot fi ascultaţi pentru dovedirea împrejurărilor. La săvârşirea infracţiunii pot participa în calitate de martori mai multe persoane care provin din medii diferite, având caractere diverse, astfel încât organul judiciar, cât şi cel de cercetare penală va trebui să ţină seama de acest lucru.

Anchetatorul, pentru a putea alege din această multitudine de persoane, are în vedere elementele de apreciere a credibilităţii personale a martorului bazate pe reputaţia, consideraţia de care se bucură martorul în mediul social căruia îi aparţine: atitudinea, convingerile, aspiraţiile, idealurile, educaţia care pot schiţa portretul moral al martorului.

Toate acestea sunt necesare deoarece venirea în contact cu săvârşirea unei infracţiuni, publicitatea ei, caracterul imoral al acesteia pot dezvolta o anumită concepţie, o anumită atitudine. Este ştiut că ceea ce este considerat moral sau normal pentru o anumită categorie de oameni, poate fi considerat imoral sau anormal de altă categorie. Aici intervine conştiinţa, moralitatea, mediul ambiant, dar nu mai puţin obiceiul locului, cutumele şi o anumită stare de dezvoltare a societăţii.

---

163 Idem, p. 186.

Dacă la începutul utilizării acestei probe funcţiona principiul *testis unus*, *testis nullus*, înţelegându-se prin aceasta că un singur martor, care putea spune adevărul, dar îl prezenta într-o versiune deosebită de cea afirmată de doi sau mai mulţi martori care nu spuneau adevărul, nu era luat în consideraţie, deoarece mărturia sa nu avea trăinicie, fiind singur contra celorlalţi, astăzi, din multitudinea de martori, anchetatorul încearcă să-l găsească pe acela care prin informaţiile deţinute poate dovedi producerea unor împrejurări sau fapte.

Trăsăturile caracteriale proprii unei persoane fac previzibil cu multă probabilitate modul constant de a se manifesta al acelei persoane într-o situaţie sau alta. Acest element, cu valoarea unui indiciu psihologic, considerat de sine-stătător, este insuficient pentru a atribui mărturiei o valoare sau alta[164].

Neexistând raporturi fixe între atitudinea sa într-un caz particular şi moralitatea persoanei, anchetatorul şi organul judiciar vor trebui să ţină seama atât de depoziţia unei persoane cu o moralitate reprobabilă, dar şi a celei cu o moralitate neîndoielnică, deoarece şi una şi cealaltă pot fi suspectate de parţialitate. Cu alte cuvinte, nu întotdeauna mărturia celui cu caracter integru este sinceră, după cum nu întotdeauna mărturia celui cu o reputaţie îndoielnică trebuie suspectată de parţialitate[165]. Întotdeauna depoziţia martorului trebuie încadrată în contextul faptei, al intereselor materiale care se pot naşte.

Credibilitatea martorului este dată de modul în care acesta trăieşte, fiind un produs social care reflectă o anumită realitate socială. În aprecierea mărturiei trebuie luat în considerare mediul, deoarece oferă organelor judiciare preţioase informaţii asupra poziţiei de parţialitate sau imparţialitate pe care

164 Idem, p. 187.
165 Idem, p. 188.

martorul se situează[166].

În literatura psihologică s-au făcut diverse clasificări ale martorilor în raport cu tipul psihologic căruia aparţin, încercări de a aşeza martorii într-o categorie sau alta în funcţie de trăsăturile temperamentale dominante, pentru a se evidenţia măsura în care apartenenţa lor la un tip psihologic sau altul influenţează favorabil sau defavorabil asupra percepţiei, memorării sau reproducerii[167].

Astfel s-a realizat o grupare a tipurilor intelectuale, unde se deosebesc cinci categorii de martori:

1. Descriptivul;
2. Observatorul;
3. Emoţionalul;
4. Eruditul;
5. Tipul imaginativ şi poetic.

Mai târziu, pe baza altor experimente, pornind de la raporturile dintre subiect şi obiect, s-a ajuns să se reducă această clasificare la doar două categorii – tipul descriptiv şi tipul imaginativ[168]. Pornindu-se de la această clasificare s-au realizat şi altele, care aveau ca punct de plecare orientarea particulară a inteligenţei în mărturie. Se disting după acest criteriu:

1. Tipul descriptiv;
2. Tipul superficial;
3. Tipul inteligent sau armonios;
4. Tipul interpretativ;
5. Tipul ambiţios.

Datele obţinute în urma acestor cercetări experimentale au fost prelucrate statistic, încercându-se a se determina limitele în

166 Idem,p. 188.
167 *Idem*, p. 189.
168 Al. Binet, La description d’un object – lucrare amintită de Al. Ciopraga.

care întinderea şi fidelitatea mărturiei variază în raport cu tipul psihologic căruia aparţine martorul[169].

O altă clasificare s-a făcut nu de la datele experimentale, ci pornindu-se de la comportamentul martorului faţă de realitatea observată, considerată sub un dublu aspect: atitudinea martorului faţă de obiectele percepute şi transformările pe care le suferă imaginile memorate. Pe baza acestora, Francois Gorphe grupează martorii în:

1. Observatori pozitivi;
2. Interpretativi;
3. Inventivi;
4. Armonici.
5. Emotivi[170],

pe când Enrico Altavilla grupează martorii în raport cu predominanţa unora sau altora din trăsăturile temperamentale, distingând astfel o multitudine de categorii:

1. Subiectivi şi obiectivi;
2. Senzitivi şi apatici;
3. Nestatornici şi susceptibili;
4. Falsul impasibil şi falsul sensibil;
5. Martorul care observă;
6. Martorul care descrie;
7. Încăpăţânatul şi volubilul;
8. Timidul / vanitosul / mincinosul / mitomanul;
9. Martorul care povesteşte[171]

Toate aceste clasificări s-au făcut pentru a se evidenţia măsura în care apartenenţa lor la un tip psihologic sau altul influenţează favorabil sau defavorabil asupra percepţiei, memorării şi reproducerii, pentru a se vedea în ce măsură întinderea şi fidelitatea mărturiei este dependentă de tipul

169 H. Lelesz, L'orientation d'esprit dans le témoignage, p. 114.
170 F. Gophe, *La critique du témoignage.*
171 Enrico Altavilla, Psichologia giudiziaria.

psihologic căruia aparţine martorul. Însă prin această multitudine de criterii pe baza cărora s-a făcut o pulverizare a martorilor s-a ajuns la concluzia că, totuşi, nu este o cale de a servi practica judiciară în cele mai bune condiţii, iar gruparea în două tipuri fundamentale, obiectivi şi subiectivi, acoperă întreaga varietate de tipuri descrise de diverşi autori.

Tipul obiectiv se caracterizează prin precizie, bun observator, descrie lucrurile după însuşirile lor exterioare, nu este preocupat de semnificaţia scenei la care a participat, iar percepţia se desfăşoară în absenţa unei participări afectiv-emoţionale. Martorul obiectiv este acela care înregistrează corect şi memorează fidel faptele atât timp cât nu i se cer date care depăşesc aspectele aparente, exterioare.

Tipul subiectiv cuprinde o mărturie descriptivă caracterizată printr-o largă extensie, printr-o observaţie minuţioasă şi o fidelă fixare în memorie. Poate cuprinde o depoziţie interpretativă, datorită afectivităţii pe fondul căreia se realizează percepţia, a căutării semnificaţiei şi a cauzei care a determinat un anumit fenomen, toate acestea putând falsifica realitatea.

Organul judiciar poate include martorul în una din aceste două tipuri şi în funcţie de ele îşi poate da seama de modul său de a se manifesta. De altfel, şi din cuprinsul depoziţiei se poate da seama de apartenenţa la vreun tip psihologic. Astfel, dacă depoziţia cuprinde o expunere ordonată, logică, exactă, care se opreşte la însuşirile pozitive ale fenomenelor, fără a se opri asupra sentimentelor, atunci mărturia acestuia face parte din categoria tipului obiectiv. Din contră, dacă expunerea este centrată pe găsirea cauzei, a fenomenului, completată de o participare afectiv-emoţională, indică, ca şi mai sus, cu o probabilitate mai mare sau mică, apartenenţa la tipul

subiectiv[172].

4.8. Mărturia şi concordanţa conţinuturilor

Organele judiciare beneficiază de o diversitate de surse prin mijlocirea cărora dobândesc informaţii cu privire la modul de săvârşire a faptelor deduse în faţa lor. În vederea strângerii dovezilor şi apoi a căutării de martori, organul judiciar are anumite obligaţii indispensabile: studierea materialului cauzei; identificarea şi precizarea cercului de persoane ce urmează a fi ascultate în calitate de martor, ordinea şi modalitatea chemărilor, locul unde se va efectua ascultarea; culegerea de informaţii cu privire la martorii esenţiali de ale căror depoziţii poate depinde soluţionarea cauzei; elaborarea planului de ascultare a martorilor.

Aceste obligaţii, în funcţie de natura cauzei, pot fi inutile sau necesită adăugarea altor operaţii. Astfel, din considerente de ordin tactic, pentru a se evita punerea de acord a martorilor, este necesar să se realizeze surprinderea martorului sau ascultarea acestora în alt loc decât la sediul organului judiciar[173].

Mărturia, în funcţie de cum este percepută, poate constitui în ansamblul probelor o verigă, – un element sau, în lipsa celorlalte probe, poate fi unicul material probator. În situaţia în care ea reprezintă un element, o verigă probatoare este necesară o apreciere a probelor în care se impune evaluarea mărturiei în raport cu celelalte probe, pentru a se constata dacă concordă sau nu. Iar când este singurul material probator, dacă există mai multe mărturii simultane care-l contrazic, evaluarea critică a acestora, dacă constituie o probă exclusivă atunci aprecierea presupune luarea în calcul a factorilor de

172 Al. Ciopraga, op.cit., p. 189-190.

173 Al. Ciopraga, Tratat de tactică criminalistică , p. 236-237.

credibilitate legaţi de persoana martorului[174].

Prin mărturii simultane se înţeleg mărturiile persoanelor care au perceput în mod nemijlocit, în condiţii similare de loc şi timp, aceleaşi fapte sau împrejurări de fapt.

Ascultarea martorilor şi aprecierea mărturiilor în contextul celorlalte probe sau ca probă exclusivă impune din partea magistratului / organului judiciar o temeinică cunoaştere a materialului cauzei – analiza fiecărei probe, verificarea sursei din care provine, sinteza probelor. În funcţie de acestea va putea stabili care dintre acestea vor putea fi precizate şi dovedite prin declaraţiile martorului.

În aprecierea mărturiilor simultane pot exista concordanţe privind împrejurările esenţiale, dar se poate constata şi existenţa unor contradicţii, organul judiciar hotărând care dintre martori au participat la săvârşirea unei infracţiuni, vor putea fi ascultaţi pentru dovedirea acelor împrejurări asupra cărora există contradicţii şi ale căror depoziţii vor fi relevante. Depoziţiile celor care în condiţii obiective şi subiective similare de percepţie au asistat în calitate de martor la producerea aceluiaşi fapt, se armonizează, concordă în privinţa faptului principal, a circumstanţelor esenţiale privind activitatea infracţională.

Momentele esenţiale privind săvârşirea unei fapte dobândesc o semnificaţie generală, ceea ce conduce la realizarea aceleiaşi percepţii.

În depoziţiile succesive ale martorilor, secvenţele activităţii infracţionale, principalele momente întreprinse de infractor sau de cel spre care se îndreaptă infracţiunea şi alte aspecte, se regăsesc reproduse fidel în depoziţiile lor în condiţiile în care au perceput faptele în aceleaşi împrejurări.

Când există concordanţă sub aspectul împrejurărilor

174 Idem, p. 238-239.

esenţiale a mărturiilor simultane, cauza trebuie căutată în caracterul unitar până la un anumit punct, în identitatea proceselor psihice, în reflectarea corectă în psihicul martorilor a faptelor esenţiale, în similitudinea condiţiilor de percepţie sau în absenţa unor cauze subiective de distorsionare a faptelor.

Acesta este aspectul pozitiv, deoarece concordanţa mărturiilor similare se poate datora şi unui cerc fraudulos realizat între martori şi cel în favoarea căruia urmează a se depune mărturia, aşadar aspectul relei-credinţe. Atât concordanţa cât şi nepotrivirile îşi găsesc cauza în condiţii obiective şi subiective ale percepţiei. Avându-se în vedere condiţiile obiective în care s-au aflat martorii în momentul percepţiei, similitudinea condiţiilor de percepţie nu înseamnă identitate de condiţii pentru toţi cei prezenţi la săvârşirea unei fapte. A percepe un fapt în condiţii similare nu înseamnă a-l percepe în condiţii identice.

Existenţa, în cuprinsul depoziţiilor simultane ale martorilor, a unor contradicţii, nepotriviri privind unele aspecte de detaliu, îţi au originea în cauze de ordin individual, subiectiv, inseparabil legate de personalitatea celui ce percepe. Aceste nepotriviri de ordin subiectiv îşi au originea în caracterul orientativ şi selectiv al percepţiei, în faptul că „fiecare om percepe realitatea înconjurătoare prin prisma subiectivităţii sale proprii, în concordanţă cu anumite stări de motivaţie actuală concretizate în tendinţe, trebuinţe, interese”[175].

Un alt aspect al concordanţei este cel în care depoziţiile simultane coincid total, se suprapun complet în privinţa celor mai nesemnificative elemente. Astfel, cele mai nesemnificative elemente sunt reproduse cu o fidelitate uimitoare, încât se poate merge până la identitate. Fiecare din aceste depoziţii, fiind, de fapt, o reproducere exactă şi fidelă a celorlalte, lăsând impresia

175 M. Golu, Percepţie şi activitate, Editura Ştiinţifică, 1971, p. 110.

că au fost învăţate pe dinafară. Dar chiar şi în situaţia unei depline concordanţe între conţinuturile depoziţiilor simultane, un număr de depoziţii nu pot calchia una pe alta, nu pot coincide total. Depoziţia unei persoane nu poate fi o copie perfectă a mărturiei celui sau celor care în condiţii similare de loc şi spaţiu au perceput unul şi acelaşi fenomen. Este situaţia care va trezi suspiciuni organului judiciar, deoarece dovedeşte că este rezultatul unei înţelegeri realizate între martori, eventual între martor şi învinuit sau inculpat[176].

Obţinerea de mărturii se face prin ascultarea persoanelor care au participat la săvârşirea infracţiunii sau care au luat la cunoştinţă despre ea dintr-o anumită sursă, la sediul organului judiciar.

Toate aceste depoziţii se vor face sub formă scrisă ce este impusă de limitele fireşti ale capacităţii de conservare în memorie a informaţiilor, dar şi de natura activităţii de cercetare a infracţiunii, de frecvenţa probei testimoniale[177].

Între prima depoziţie şi celelalte ale aceluiaşi martor pot interveni diverse situaţii, şi anume:

a) Depoziţiile coincid până la detaliu cu cea iniţială, aşadar sunt o reproducere, o repetare a lor – cauza deplinei concordanţe poate să rezide în buna-credinţă sau reaua-credinţă a martorului. Dar dacă nu sunt motive ca reaua-credinţă să fie suspectată, atunci punctul de plecare al verificării şi aprecierii depoziţiilor trebuie să-l constituie prima depoziţie, deoarece celelalte sunt o repetare, o reproducere. Ayrault spunea: „Cea mai adevărată, cea mai naivă şi întreagă mărturie este cea dintâi. Ce se spune pe urmă nu sunt decât prefăcătorii şi vicleşuguri”.

b) Pe fondul coincidenţei în ansamblu a depoziţiilor

176 Al. Ciopraga, Tratat de tactică criminalistică, p. 239-242.
177 Idem, p. 243.

succesive, martorul la ultima audiere se referă la aspecte care nu au fost comunicate organului judiciar sau revine asupra unor explicaţii la care face unele corective;

c) Pe fondul coincidenţei în ansamblu a faptelor se constată şi existenţa unor contraziceri;

d) Cu ocazia ascultării repetate, martorul revine asupra declaraţiilor iniţiale, face alte depoziţii, deci îşi retractează prima mărturie.

Concordanţa între depoziţiile succesive ale unuia şi aceluiaşi martor reprezintă o garanţie de credibilitate. Martorul, datorită unor cauze de ordin obiectiv, putea percepe inexact şi lacunar faptele, care se vor reflecta astfel şi în depoziţiile sale succesive concordante, dar este posibil să le fi perceput corect, dar să le reproducă eronat fără a fi conştient de existenţa acestor deosebiri între percepţie şi reproducere. Poate reveni asupra acestora, făcând unele corective, astfel pot apare contradicţii între primele depoziţii şi următoarele.

Martorul a constatat existenţa unor discordanţe între primele şi următoarele depoziţii, dar asupra cărora nu revine, fie pentru a nu se afla în contradicţie cu ceea ce a declarat deja, fie din temerea de a nu fi considerat de rea-credinţă.

În cea de a doua situaţie martorul poate explica de ce a păstrat tăcerea asupra unor fapte sau comunică fapte noi sau aduce corective. Faţă de această atitudine organul judiciar nu trebuie să manifeste neîncredere, să concluzioneze că este de rea-credinţă. Există posibilitatea ca la prima audiere martorul să fi fost reticent, să nu fi comunicat anumite fapte deoarece le crede nesemnificative şi nici organul judiciar nu a dirijat interogatoriul în direcţia precizărilor.

Astfel chemarea la o nouă audiere a acestui martor este însoţită de o stare psihică care va determina un nou proces de meditaţie, de reflecţie asupra faptelor, de aducere aminte a acelor fapte privite superficial. Cu ocazia ascultării, martorul va

explica motivele pentru care a omis, fie intenţionat, fie involuntar, anumite fapte sau cauza revenirii asupra unor explicaţii.

Necomunicarea unor aspecte se poate datora uitării vremelnice şi reamintirii lor în intervalul de timp dintre prima şi a doua audiere sau revenirea asupra unor fapte, aşadar o mărturie mai amplă şi mai fidelă îşi poate avea cauza în *fenomenul de reminiscenţă* care explică ameliorarea, cu timpul, a depoziţiilor amânate sau repetate la un interval de timp.

Cea de-a treia posibilitate – când pe ansamblul coincidenţei se constată existenţa unor contradicţii care poartă asupra unor împrejurări. Din perspectivă logică, orice nepotrivire, contradicţie între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. În situaţia depoziţiilor succesive, orice contradicţie între două elemente probează falsitatea uneia dintre ele, dar este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima depoziţie, cât şi a doua, între care se constată contradicţii, sunt contrafăcute, ticluite[178].

Fie că există o concordanţă între depoziţiile simultane ale persoanelor care au perceput un anumit fapt, datorată asistării în acelaşi timp, în acelaşi loc şi aceleaşi condiţii, – aşadar perceperea momentelor esenţiale privind activitatea infracţională, consecinţele infracţiunii îşi au originea în identitatea proceselor psihice; fie că este rezultatul unui cerc fraudulos (acea punere de acord între depoziţiile martorilor, sau între cel care depune mărturie şi învinuit sau inculpat), organul judiciar trebuie să adopte o atitudine corectă, având în vedere că o concordanţă perfectă de percepere nu există, dar dacă totuşi există, este rezultatul unei înţelegeri.

Tactica aplicată în aceste condiţii este luarea la anumite intervale de timp a depoziţiilor aceloraşi martori pentru a se

178 Idem, p. 228-232.

vedea în ce măsură fidelitatea este păstrată, avându-se în vedere factorii care perturbă memoria şi implicit reproducerea. În faza urmăririi penale, anchetatorul poate folosi diverse procedee tactice, specifice ascultării învinuitului sau inculpatului. Astfel sunt întrebările de detaliu pentru a se obţine amănunte referitoare la diferite împrejurări ale faptei săvârşite, pentru a se verifica informaţiile. Pot fi folosite mai ales în cazul depoziţiilor simultane pentru a se dovedi omisiunea unor fapte sau trecerea lor sub tăcere:

– Ascultarea repetată – reaudieri ale martorului pentru a se putea evidenţia, inevitabil acele necontraziceri în cazul în care există motive să se creadă că pot apărea, sau acele concordanţe care trebuie să subziste.

– Tactica complexului de vinovăţie – prin adresarea unor întrebări care conţin cuvinte afectogene privitoare la faptă, apelul la credinţa martorului, la trezirea unor sentimente care să înfrângă sistemul de apărare al martorului – fie că îi este teamă, fie că nu doreşte să se implice într-un proces[179].

O mare importanţă se acordă observării reacţiilor martorului la diverse întrebări pentru a se vedea dacă este pregătit să se angajeze în depunerea mărturiilor şi în susţinerea lor. Aceste procedee tactice pot fi utilizate deoarece martorului de rea-credinţă îi este specifică psihologia infractorului, iar cel de bună-credinţă prin atitudinea sa oscilantă sau prin depoziţia sa ce cuprinde adevărul alterat sau nu, de anumiţi factori, trebuie să se facă apel la conştiinţa sa.

În această situaţie anchetatorul trebuie să fie dotat cu o intuiţie psihologică, cu cunoaşterea comportamentului uman, cu o memorie de lungă durată.

Fără a da impresia că martorul va fi supus unui interogatoriu în stil inchizitorial, mai ales în actuala legislaţie

179 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.,* p. 157-158.

bazată pe drepturile omului, dar şi pe faptul că el este persoana care ajută magistratul, totuşi sunt situaţii în care aflarea adevărului necesită măsuri mai convingătoare.

4.9. Mărturia şi contradictorialitatea conţinuturilor

Ca şi concordanţa conţinuturilor, care reiese din repetarea audierii martorilor în faţa organului judiciar la intervale de timp, contradictorialitatea conţinuturilor poate rezulta din reascultarea martorilor. Aceste două procedee sunt utilizate tocmai pentru ca organul judiciar să fie convins, să aibă intima convingere că depoziţiile martorilor sunt conforme cu derularea faptelor.

Această intimă convingere, atât a magistratului, cât şi a anchetatorului, este starea psihologică a persoanelor răspunzătoare cu aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor conştiinţă morală, care l-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive, stărilor de fapt stabilite[180].

Pentru a-şi forma însă intima convingere anchetatorul/magistratul trebuie să cerceteze depoziţiile martorilor cu eventuale contradicţii, din care una este falsă, iar alta confirmă realitatea. O primă contradicţie în depoziţia martorului va fi rezultatul unei emotivităţi sporite, datorate ascultării imediat după săvârşirea infracţiunii. Mărturia sa va fi incompletă şi uitarea va cuprinde unele elemente asupra cărora acesta va reveni cu prilejul unei noi audieri. Se scontează că la cea de a doua audiere aceste impedimente vor dispare, deoarece martorul a venit în contact cu organul judiciar, cadrul îi este familiar, obiectul chemării sale în judecată este ştiut.

---

180 Idem, p. 170.

Ascultarea repetată poate fi cerută de necesitatea înlăturării unor contradicţii între depoziţia făcută iniţial şi celelalte probe administrate ulterior în cauză, ca de altfel, şi în situaţia în care există motive care pun sub semnul îndoielii vericitatea depoziţiei iniţiale, suspectată de rea-credinţă[181].

Transpunerea faptelor păstrate în memoria martorului în imagini verbale are drept efect cristalizarea, învăţarea depoziţiei. Astfel în cursul audierilor repetate se poate observa o reproducere a faptelor din prima depoziţie. Aceasta fiind consecinţa firească a reascultării. Totodată există şi o împrejurare de natură psihologică care explică tendinţa martorului de a reproduce fidel prima depoziţie. Explicaţia acestei manifestări îşi găseşte originea în dorinţa celui ce compare în calitate de martor de a nu se contrazice, de a evita orice nepotrivire între ceea ce a declarat iniţial şi ceea ce va declara ulterior.

Temerea că va fi considerat de rea-credinţă îl determină să înlăture orice posibile contraziceri din conţinutul mărturiei, astfel că efortul său se va canaliza mai ales spre reamintirea şi reproducerea depoziţiei anterioare, decât pe reproducerea faptelor percepute.

Atitudinea aceasta este mult mai evidentă la martorul de rea-credinţă, deoarece el este conştient că orice neconcordanţă, orice contrazicere între prima şi următoarea depoziţie poate trăda atitudinea sa de rea-credinţă[182].

Dar contradicţiile nu sunt rezultatul numai a relei-credinţe, ele se pot datora şi bunei-credinţe. Dacă la martorul de bună-credinţă se constată nepotriviri, neconcordanţe, ele vor îmbrăca forma erorii, a greşelii involuntare, spre deosebire de cele de la martorul mincinos care îmbracă forma unei atitudini deliberate,

---

181 Al. Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale…*, p. 225-226.
182 Idem, p. 227-228.

„a minciunii”, sancţionată de art. 260 C.p. – „Mărturia mincinoasă” – cu închisoarea de la 1 la 5 ani. De asemenea, este prevăzută ca infracţiune şi încercarea de a determina mărturia mincinoasă prin constrângere, corupere, care pot interveni ulterior primei depoziţii şi astfel contradicţiile pot lua naştere.

Consecinţele care rezultă sunt în funcţie de forma pe care o îmbracă – eroare sau minciună. Când contradicţia este rezultatul minciunii, a unei atitudini deliberate a martorului, aceasta va tinde să discrediteze întreaga mărturie, pentru că va fi greu să se precizeze întinderea minciunii, dacă se răsfrânge asupra unor părţi sau asupra depoziţiei în întregime. Discriminarea părţilor considerate veridice de cele considerate mincinoase, din cuprinsul mărturiilor succesive, constituie o operaţie mult mai anevoioasă decât discriminarea părţilor exacte de cele cu privire la care martorul a comis o eroare.

Dacă contradicţia dintre depoziţiile succesive se datoreşte erorii în care s-a aflat martorul, înlăturarea sau reţinerea mărturiei din ansamblul probelor va depinde de caracterul, de întinderea, deci de modul în care se răsfrânge asupra depoziţiei, dar raportate la natura cauzei în care se depune mărturia.

Mărturia este divizibilă cu părţile reţinute, opozabile, în sensul că organele juridice pot aşeza la baza convingerii lor acele părţi considerate că reflectă adevărul şi va îndepărta ceea ce consideră falsă realitate[183]. Problema care apare în această situaţie vizează efectele erorii, adică, dacă eroarea este minoră şi deci efectele vor fi limitate, sau eroarea este majoră şi efectele cuprind întreaga mărturie. Dacă ne aflăm în prima situaţie, deci efectele sunt limitate, purtând asupra unor circumstanţe secundare, lipsite de importanţă sau cu importanţă redusă, ele nu vor fi în măsură să se răsfrângă asupra întregii mărturii, să afecteze şi să discrediteze în

183 Idem, p. 232-233.

ansamblu mărturia.

Cauza erorii în această situaţie trebuie căutată în situaţiile fireşti – uitare, trecerea unui interval de timp de la producerea faptelor etc.

Martorul poate greşi asupra unor împrejurări, dar poate spune adevărul cu privire la celelalte părţi. Concluzia nu trebuie să determine raţionamentul că o eroare minimă, cu o importanţă redusă, o dată făcută înseamnă că martorul a mai greşit şi-n celelalte părţi ale mărturiei de o importanţă reală pentru cauza respectivă, deci că martorul s-ar fi putut înşela şi asupra lor – ar fi o gândire excesivă şi radicală.

Dar, dacă eroarea este grosieră, vizibilă, privind un element intrinsec – de natură a modifica datele în care se circumscrie cauza, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii, fiind de natură a o discredita.

Pentru a fi în măsură să discrediteze întreaga mărturie, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esenţiale, care datorită importanţei lor, trebuia să fi fost percepute şi păstrate în memoria martorului, în mod necesar[184].

La aprecierea mărturiilor succesive trebuie luate în calcul atât întinderea şi caracterul erorii, cât şi aspectul cantitativ, adică numărul lor. Existenţa unei singure erori parţiale, în general, nu este în măsură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existenţa unui număr mai mare de contradicţii chiar având un efect limitat la anumite împrejurări, este în măsură să pună sub semnul întrebării vericitatea întregii mărturii[185].

Situaţia va deveni sensibil modificată când – martorul

---

184 Ex: Contradicţia poartă asupra unor împrejurări esenţiale atunci când, cu ocazia primei depoziţii, martorul la o infracţiune de vătămare corporală declară că fapta a fost săvârşită în participaţie de X, Y, Z, iar la cea de a doua depoziţie că fapta a fost săvârşită doar de X.

185 Idem, p. 233.

revine, retractează una din depoziţiile sale contradictorii. În acest moment, reţinerea depoziţiei în întregime sau numai a acelor părţi asupra cărora nu există contradicţii, va depinde de încrederea pe care şi-o formează organul judiciar pe baza explicaţiei date de martor cu privire la cauza contradicţiei, de măsura în care această explicaţie se armonizează cu celelalte probe.

Situaţia va fi diferită în cazul în care în cursul aceleaşi faze, cu ocazia audierii repetate sau în cadrul fazelor procesuale diferite – faza de urmărire penală şi faza judecăţii – martorul revine asupra depoziţiilor iniţiale, le retractează, făcând noi depoziţii care le contrazic, le anulează pe cele dintâi[186].

De regulă, retractarea mărturiei iniţiale se produce în faza judecăţii, în momentul în care preşedintele instanţei – drept consecinţă a principiilor nemijlocirii şi aflării adevărului, martorul este din nou ascultat în condiţiile publicităţii şi contradictorialităţii – îl va întreba dacă-şi menţine declaraţiile date anterior, în faza de urmărire penală. Acesta poate să şi le menţină, preşedintele îi va pune doar acele întrebări, care le va considera necesare pentru elucidarea unor aspecte, iar în declaraţia de martor se va consemna menţinerea declaraţiilor anterioare. Sau martorul retractează declaraţiile date în faza de urmărire, invocând anumite motive, situaţie în care instanţa va proceda la luarea unor noi declaraţii, consemnându-se retractarea celor dintâi.

Situaţia tipică în cazul retractării priveşte retragerea mărturiei din faza de urmărire penală, în cursul judecăţii.

În această situaţie, martorul care a dat o anumită explicaţie şi interpretare faptelor şi împrejurărilor de fapt la care a fost martor în faza de urmărire penală în faţa procurorului, în cursul judecăţii revine la o nouă explicaţie care

186 *Idem*, p. 234.

o va anula pe cea dintâi.

Mărturiile au ca scop descrierea pe bază de amănunt a faptelor şi împrejurărilor de fapt petrecute şi percepute, dar şi denunţarea făptuitorului prin descriere sau recunoaştere. Numai că în momentul retractării depoziţiilor iniţiale se va produce fie disculparea acestuia, fie inculparea. Dacă în prima depoziţie sinceră sau mincinoasă, martorul a dat explicaţii care îl acuză pe învinuit sau inculpat drept autor al faptei, prin depoziţia dată în faza de judecată se dau explicaţii opuse, deci de natură a disculpa. Şi viceversa: dacă prima mărturie – sinceră sau mincinoasă, a fost favorabilă învinuitului / inculpatului, prin cea de a doua depoziţie se retractează explicaţiile care îl disculpau, dându-se noi explicaţii care îl inculpă.

Vor apare două depoziţii succesive contrare ale aceluiaşi martor. În cazul unei contradicţii dintre astfel de declaraţii ce denotă falsitatea uneia, existenţa unor declaraţii total opuse, care nu se pot concilia, deci două depoziţii contrare, demonstrează caracterul fals al uneia din ele, fără a fi exclusă posibilitatea falsităţii ambelor declaraţii.

Explicaţiile care pot fi date în această situaţie – de revenire asupra depoziţiilor date în una din fazele procesuale sunt două şi privesc posibilităţile:

– de sinceritate – martor sincer, de bună-credinţă;

– de nesinceritate – martor mincinos, de rea-credinţă.

Dacă există motive să se considere că în momentul retractării martorul a spus adevărul, rezultă că prima depoziţie este mincinoasă. Sau situaţia inversă, dar în acest caz organul judiciar trebuie să stabilească care mărturie este sinceră şi care este mincinoasă, care poate fi aşezată la baza convingerii sale şi care trebuie înlăturată.

Contradictorialitatea este dictată de interese. Astfel, învinuitul sau inculpatul care retractează mărturia depusă în

faza de urmărire penală – moment psihologic, nevoia de a se destăinui, stare de deconcentrare – va avea un procent sporit de sinceritate, fiind spontan, iar în faza de judecată va retracta pentru a-şi diminua pedeapsa, fiind mult mai conştient asupra recunoaşterii sale.

În cazul martorului care revine asupra primei depoziţii, consecinţele retractării – favorabile sau nefavorabile învinuitului sau inculpatului sau altor părţi – se răsfrâng asupra altei persoane, încât vor lipsi şi acele fragile indicii de credibilitate a sincerităţii sau nesincerităţii retractării. Aşadar, va fi dificil de ştiut care depoziţie este sinceră şi care mincinoasă[187].

În concluzie, să vedem motivele care-l determină pe martor să-şi schimbe declaraţiile. Va fi necesar să se cunoască dacă au avut loc influenţe asupra acestuia. De vreme ce martorul relatează liber faptele, inspirând încredere organului judiciar cu prilejul primei depoziţii, ulterior revine asupra declaraţiilor sale susţinând că ceea ce a declarat este fals, va însemna că retractarea a fost dictată de raţiuni serioase, iar în spatele unei asemenea atitudini există motive temeinice.

Retractarea se poate produce spontan sau sub influenţa unor forţe lăuntrice, afective sau forţe străine, dar întotdeauna este rezultatul unor temeiuri serioase.

Dovada acestei retractări este dată de faptul că cel care revine asupra primelor sale explicaţii este un martor de rea-credinţă – un martor mincinos.

Un martor de bună-credinţă care retractează mărturia este conştient de riscul acestui fapt. Aşadar motivele sale sunt temeinice[188].

Organul judiciar aflat într-o asemenea situaţie va trebui să determine motivele retractării, dar şi poziţia pe care o ocupă

187 Idem, p. 233.
188 Idem, p. 236.

martorul în raport cu părţile.

Apariţia retractării va determina şi existenţa unei contradicţii între mărturiile succesive. Magistratul (procurorul), dar şi judecătorul aflat într-o asemenea situaţie va putea stabili care mărturie este de bună-credinţă şi care mincinoasă, coroborându-le şi cu celelalte probe din dosar, cu faptele petrecute şi în raport de legăturile care pot exista între martor şi părţi, martor şi învinuit / inculpat, de apariţia unor elemente de notorietate privitoare la învinuit/inculpat ce pot apărea.

În urma identificării adevăratului motiv al retractării, a confruntării factorilor de credibilitate şi de incredibilitate circumscrişi celor două declaraţii succesive contrarii, a confruntării lor cu ansamblul probelor administrate, organul judiciar reţine depoziţia considerată sinceră şi înlătură pe cea mincinoasă, indiferent în faţa cărui organ a fost dată[189].

4.10. Reguli şi procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii şi atitudini în identificarea şi contracararea martorului de rea-credinţă

Posibilitatea ca cel din faţa ta să-ţi spună adevărul, dar nu cel pe care îl consideră el, ci pe care l-a văzut cu ochii săi (*ex propriis sensibus*) este relativă. Speranţa că martorul va declara liber ceea – ce a văzut este prea departe, iar îndoiala şi practica dovedesc contrariul. În obţinerea mărturiei, anchetatorul va trebui să aibă cunoştinţe atât psihologice, cât şi criminalistice. În vederea ascultării martorului, anchetatorul trebuie să se pregătească atât pe sine, cât şi mediul audierii.

Pregătirea ascultării este necesară în faza de urmărire penală care presupune, fără a intra în amănunte, următoarele etape:

189 Idem, p. 237.

1. Studierea datelor existente la dosar;

2. Stabilirea persoanelor care trebuie ascultate;

3. Cunoaşterea personalităţii acestora, a relaţiilor cu părţile din proces;

4. Pregătirea materialului care va fi folosit[190].

Din punct de vedere psihologic, anchetatorul va trebuie să adopte o atitudine de calm, de evitare a unor reacţii care să trădeze o anumită gândire faţă de declaraţiile martorului.

Calmul, seriozitatea, obiectivitatea, atitudinea plină de înţelegere, faţă de cei care datorită emotivităţii sporite, nivelul de instruire redus sau faptului de a compărea pentru prima dată în faţa organului judiciar, întâmpină dificultăţi la expunerea faptelor, comit inexactităţi, reprezintă factori care asigură o atmosferă favorabilă unei comunicări directe de la om la om şi conving martorul de inutilitatea ascunderii adevărului.

Anchetatorul va trebuie să înregistreze toate schimbările psihofiziologice ale martorului la întrebările puse pentru a le corobora cu răspunsurile acestuia, dar iară a rezulta ostentaţia sau martorul să realizeze că este supus unei inspecţii exterioare.

Familiarizarea dintre martor şi anchetator se va face printr-un ton adecvat prin întrebări, discuţii exterioare obiectului cauzei.

O atitudine pasivă, de dezinteres faţă de martor, de depoziţia sa, de impresie că ceea ce relatează este cunoscut, necunoaşterea materialului cauzei constituie indicii că organul judiciar duce o muncă formală şi, deci, poate fi uşor indus în eroare.

Consecinţa – efectul negativ rezultat ce se va răsfrânge asupra plenitudinii şi fidelităţii mărturiei.

Anchetatorul poate conduce şedinţa în direcţia dorită iară a lăsa să se vadă acest lucru, deoarece în cazul în care martorul

190 E. Stancu, Criminalistica, p. 66-67.

sesizează interesul anchetatorului, va ajusta şi adapta informaţiile deţinute la ceea ce anchetatorul vrea să ştie[191].

Audierea propriu-zisă a martorilor parcurge trei etape distincte, pe parcursul cărora se vor evidenţia regulile şi procedeele criminalistice. Aceste trei etape sunt:

1. – identificarea martorilor;

2. – relatarea liberă;

3. – formularea de întrebări şi răspunsurile date de martor.

În prima etapă – identificarea martorilor – sunt incluse: depunerea jurământului conform art. 84 C.p.p., date personale, relaţiile şi raporturile cu părţile din proces, eventuale pagube rezultate din săvârşirea infracţiunii.

Conform art. 79 C.p.p., persoanele obligate a păstra secretul profesional nu pot compărea ca martori. Aceeaşi interdicţie va funcţiona şi la rudele apropiate învinuitului/inculpatului (art. 80 C.p.p.), de asemenea, nici persoana vătămată dacă nu se constituie ca parte civilă sau ca parte vătămată în proces (art. 83 C.p.p.).

Primirea martorului se va face într-o manieră civilizată, realizându-se un cadru de ascultare sobru, caracterizat prin seriozitate, fără factori stresanţi, aşadar crearea unui climat psihologic favorabil confesiunii.

În cea de-a doua etapă – relatarea liberă – martorului i se face cunoscut motivul chemării sale, obiectul cauzei, arătându-i-se împrejurările pentru care a fost chemat să depună ca martor (art. 86 C.p.p.)[192]. Este o etapă care prezintă mai multe avantaje decât interogatoriul, datorită spontaneităţii, faptele fiind prezentate aşa cum au fost percepute şi memorate de martor.

Se impune ascultarea cu calm, fără întrerupere a martorului, chiar dacă relatează cu lux de amănunte, intrând în

---

191 Al. Ciopraga, Tratat de tactică criminalistică, p. 214-215.

192 E. Stancu, op.cit., p. 70-71.

detalii nesemnificative. Totuşi, dacă acesta se pierde în amănunte în mod deliberat, anchetatorul poate interveni cu suficientă fermitate, dar civilizat pentru a reorienta relatarea spre obiectul mărturiei.

Se va evita orice gest, mimică, reacţie sau expresie ironică sau hilară, de aprobare sau respingere a afirmaţiilor; se impune notarea unor aspecte semnificative, a unor neconcordanţe, neclarităţi, acestea fiind elucidate cu prilejul unei noi audieri.

Ultima etapă – formularea de întrebări – deşi nu este obligatorie, este necesară, deoarece declaraţiile de martor pot cuprinde deseori denaturări fie de natură obiectivă, fie subiectivă[193].

Întrebările folosite sunt cele amintite la *reproducerea şi reactivarea informaţilor percepute de martor*. Reţinem aici necesitatea folosirii unui ton adecvat, intonaţia rostirii întrebărilor, pentru a nu determina o anumită cenzură a celui audiat. Procedeele tactice folosite diferă de la cauză la cauză, în funcţie de natura acesteia, de caracterul şi cantitatea informaţiilor în posesia cărora se găseşte organul judiciar, personalitatea şi poziţia pe care se situează martorul.

Martorul adoptă fie o poziţie de sinceritate, de bună-credinţă, manifestată în dorinţa de a face declaraţii sincere şi complete, fie o poziţie de rea-credinţă manifestată în tendinţa de denaturare, de contrafacere a faptelor. De regulă, atitudinea de rea-credinţă a martorului se dezvăluie într-un moment ulterior audierii, în urma confruntării declaraţiilor sale cu celelalte probe existente în cauză. Faţă de această situaţie, organul judiciar va adopta o atitudine specifică, şi anume, cea folosită în anchetarea inculpatului, deoarece psihologia martorului mincinos este asemănătoare cu cea a inculpatului.

Motivele care pot duce la mărturie mincinoasă sunt diferite

193 Idem, p. 72-74.

şi în funcţie de acestea, anchetatorul va trebui să adopte o anumită poziţie pentru a preveni sau determina martorul să renunţe la atitudinea de rea-credinţă[194].

Martorul va trece anumite împrejurări esenţiale sub tăcere pentru a convinge anchetatorul de inutilitatea chemării sale. Obligaţia de a depune mărturie implică obligaţia de a se prezenta în faţa organului judiciar atunci când este chemat, din această cauză dorind să se elibereze de obligaţie. În această categorie intră martorii în a căror conştiinţă se reflectă negativ anumite aspecte legate de activitatea organului judiciar. Regula aplicată e convingerea martorului de importanţa declaraţiilor sale.

Martorul trece sub tăcere împrejurări esenţiale sau denaturează împrejurări în defavoarea învinuitului/ inculpatului, datorită resentimentului faţă de acesta, sentimentelor de ură, invidie ce apar sub forma răzbunării. Atitudinea negativă se va reflecta în depoziţia sa prin aprecierile pe care le va face la adresa părţilor, îngroşarea şi exagerarea voită a împrejurărilor care vin în defavoarea inculpatului[195]. Anchetatorul, observând acest lucru, va trebui să-l determine pe martor să renunţe la această atitudine.

Procedeul tactic folosit: repetarea, pe un ton ferm, înainte de a adresa întrebări vizând împrejurări esenţiale, a obligaţiei de a spune adevărul şi gravele consecinţe care rezultă din ascunderea acestuia.

Martorul nu declară tot ce ştie sau prezintă faptele denaturat pentru că dacă ar face depoziţii sincere, ar putea fi implicat ca învinuit sau inculpat în cauză sau din teama de a nu fi tras la răspundere penală pentru o faptă săvârşită anterior.

Anchetatorul, presupunând că acestea sunt motivele

194 Al. Ciopraga, Tratat de tactică criminalistică, p. 225.

195 Se aprofundează la seminarii problematica corespunzătoare unor speţe reale (din arhiva personală a autorului T. B.).

atitudinii de reacredinţă, îl va convinge pe martor că, mai devreme sau mai târziu, faptele vor fi dovedite, iar declaraţiile sale sincere, ajutorul acordat îi va uşura situaţia. Nu i se va promite că nu va fi tras la răspundere penală dacă va coopera.

Tendinţa de mărturie mincinoasă mai poate fi cauzată şi de resentimente, de antipatie faţă de organul judiciar, datorită unor raporturi avute anterior. În această situaţie va adopta o atitudine de calm, plină de respect, de consideraţie. Împrejurările anterioare care au dus la deteriorarea raporturilor nu trebuie reiterate, dacă este necesar i se poate explica că neînţelegerile din trecut au avut un caracter privat, că în prezent acestea nu se pot repercuta asupra noilor raporturi.

Sentimentele de fiică, teamă, inspirate martorului de presiuni, ameninţări exercitate împotriva sa sau a familiei sale, nefiind convins că organul judiciar îl poate proteja, pot determina adoptarea unei astfel de atitudini. Martorul va fi convins de protecţia organelor abilitate, că se vor lua măsurile necesare.

Martorul poate fi interesat material sau moral de rezultatul cauzei datorită raporturilor apropiate în care se afla învinuitul/inculpatul sau cu una din părţi. Anchetatorul trebuie să cunoască aceste relaţii pentru a putea atrage atenţia martorului asupra consecinţelor negative ce pot apărea în situaţia în care va depune mărturie mincinoasă[196].

Motivele care pot duce la adoptarea unei atitudini de rea-credinţă, aşadar o mărturie mincinoasă, sunt diferite, putând fi cunoscute o parte dintre ele într-un moment anterior efectuării ascultării, chiar dacă această atitudine de rea-credinţă se dezvăluie într-un moment ulterior ascultării.

Dacă toate aceste procedee tactice nu au dat rezultatele scontate şi există temei a considera de rea-credinţă declaraţia

196 Idem, p. 227-228.

martorului, când acestea sunt contrazise de probele existente în cauză, din punct de vedere tactic nu se recomandă dezvăluirea contradicţiilor, a inexactităţilor, ci trebuie consemnate exact şi păstrate în regulă pentru găsirea momentului psihologic de demascare a poziţiei de nesinceritate.

Probele menite a dovedi neadevărul celor afirmate trebuie să convingă martorul de inutilitatea perseverării în minciună, să-l determine să abandoneze poziţia de rea-credinţă.

Procedeul tactic în vederea demascării caracterului mincinos al depoziţiei îl constituie adresarea unor abile întrebări cu privire la împrejurări de detaliu, accesorii, referitoare la fapte, acţiuni, persoane care se află într-un anumit raport cu infracţiunea săvârşită sau cu făptuitorul acesteia[197].

Se poate ivi şi situaţia ce are în vedere participarea mai multor persoane în calitate de martori la săvârşirea unei infracţiuni. Ascultarea acestora evidenţiază o punere de acord, o reproducere a împrejurărilor în care s-a produs fapta. Poate fi vorba de un rezultat fraudulos, să fi fost prezenţi la săvârşirea infracţiunii, să fi perceput nemijlocit împrejurările în care faptele au fost comise. În această situaţie, prezenţa lor la proces este consecinţa manoperelor exercitate de cei care i-au propus în această calitate.

Versiunea pregătită relevă împrejurările esenţiale în care s-a săvârşit infracţiunea şi va fi însuşită în această formă, urmând a fi reprodusă în faţa organelor judiciare. Însă organul judiciar va putea depista o versiune elaborată şi redată în aceeaşi formă, în primul rând prin utilizarea de către subiecţi a unor cuvinte care se pot regăsi în toate mărturiile, dar şi datorită faptului că unii martori ar fi putut înregistra unele împrejurări secundare care nu au fost avute în vedere la elaborarea versiunii.

---

197 Idem, p. 230.

Relevarea nepotrivirilor, a evidenţierii acelor elemente secundare care se ivesc, se va face prin abile întrebări, referitoare la aspecte de detaliu, imprevizibile, tocmai pentru a pune martorul în situaţia de a răspunde spontan şi nepregătit.

În cazul în care organul judiciar are temeiuri să creadă că există o punere de acord, atunci se impune alcătuirea judicioasă a unei liste de întrebări privitoare la detaliu, la demascarea acestora, fără a se da posibilitatea unei puneri de acord între cei ascultaţi şi cei care urmează a fi ascultaţi.

Premisa pe care se merge este următoarea: între două infracţiuni pot exista multe similitudini, dar niciodată identitate, o suprapunere totală, chiar şi în cazul infracţiunilor de acelaşi fel[198].

La toate acestea se va adăuga procedeul de ascultare repetată a martorilor la intervale diferite de timp prin care se urmăreşte completarea şi precizarea depoziţiilor iniţiale, deci obţinerea de noi informaţii, constanta menţinere a declaraţiilor cu factori fireşti perturbatori. Acest procedeu este utilizat deoarece prezintă posibilitatea obţinerii unor depoziţii ample, mai fidele datorită alimentării acelei stări de tulburare, dar şi în cazul convingerii temeinice că prima depoziţie este de rea-credinţă[199]. Ca urmare a repetării declaraţiilor, faptele se ordonează în memoria martorului astfel încât prima depoziţie ajunge să se substituie amintirii a ceea ce martorul a perceput în mod real.

Tendinţa martorului de a-şi confirma depoziţiile ulterioare celei iniţiale este explicabilă şi prin factorul psihologic – temerea de a fi considerat de rea-credinţă în cazul în care depoziţia ulterioară ar cuprinde elemente noi, necomunicate cu prilejul primei audieri sau elemente care nu se concretizează cu

198 Idem, p. 230-231.
199 Idem, p. 233-234.

cele deja relatate. Acest fenomen poartă denumirea de *persistenţă în eroare*, conform căruia martorul aflat în stare de incertitudine cu privire la existenţa sau inexistenţa unui anumit fapt optează cu ocazia ascultării sale iniţiale pentru una din alternativele posibile, poziţie pe care se va menţine şi atunci când va fi ascultat din nou. Această atitudine este regăsită la martorul de rea-credinţă, la care prima depoziţie, îndelung preparată, este însoţită de un lung efort de memorare, de însuşire „pe dinafară" a declaraţiei.

Procedeele tactice diferă în funcţie de personalitatea martorului, a anchetatorului. Ele vor fi adoptate în funcţie de aceste criterii, de natura cauzei, iar coroborate cu celelalte probe ale cazului, pot contribui la obţinerea unui rezultat conform cu adevărul[200].

4.11. Raţionamente (deducţii / inducţii). Analogii. Interpretări asupra conţinutului mărturiei

În momentul în care s-a obţinut de la martor o depoziţie, operaţia nu va fi oprită aici. Depoziţia va fi analizată în ansamblul celorlalte probe, dacă se coroborează sau nu, dacă este relevantă, dar, individual, va fi analizată sub trei aspecte:

1. Extinderea mărturiei;

2. Fidelitatea;

3. Gradul de certitudine subiectivă.

Primul aspect – **extinderea mărturiei** – vizând elementele componente ale depoziţiei, dacă acoperă total sau parţial toate elementele evenimentului la care mărturia se referă.

Elementele componente ale depoziţiei cuprind atât condiţiile obiective în care martorul a asistat la evenimentul incriminat, adică locul de unde a privit, auzit, apoi capacitatea

200 Idem, p. 234-235.

sa de a reţine în funcţie de timp, de starea afectivă din momentul percepţiei.

Din punct de vedere psihologic, capacitatea de reţinere este în funcţie de capacitatea de informaţii (*input*) care i-au parvenit concomitent sau succesiv în legătură cu actul incriminat. Aceste informaţii ar fi putut fi receptate în mod eronat datorită stării afective, gradului de oboseală, bruiajelor posibile sau o stare deosebită, produse de o intoxicaţie alcoolică sau de stupefiante.

În această etapă intervin atât legile proceselor memoriale, dar şi cele ale memoriei involuntare, cunoscute în psihologie sub denumirea de „memorie de scurtă durată" (*short-term memory*), termen care se referă la conţinuturile memoriale privind verigile neesenţiale ale un activităţi complexe[201].

Short-term memory este în funcţie şi de capacitatea intelectuală a subiectului, dar e foarte vulnerabilă la distrageri de atenţie = bruiaje.

De ce este importantă această memorare? Nu atât la reţinerea elementelor unui eveniment şi la posibilităţile activării acestora, ci mai ales la stocarea informaţiilor[202].

Al doilea aspect – fidelitatea – condiţionată de o recepţie optimă şi de capacitatea de verbalizare a martorului. Transpunerea verbală fidelă a faptelor memorate implică procese psihologice. Persoanele cu o anumită cultură, care posedă un debit verbal corespunzător pentru exprimarea exactă a celor văzute sunt poate puţine.

Al treilea aspect – gradul de credibilitate subiectivă – joacă un rol important în mărturie. În momentul înşiruirii la interogatoriu, faptele urmărite de anchetator încep să se înşire de-a lungul unui drum fără capăt, pentru moment, care merge

201 T. Bogdan, Probleme de psihologie judiciară, p. 173-174.
202 Idem, p. 175.

de la o totală certitudine (subiectivă) până la o totală incertitudine exprimată în „nu ştiu”. Un subiect se găseşte în stare de incertitudine atunci când este confruntat cu alternative dintre care niciuna nu este dominantă, gradul de incertitudine se află în raport atât cu numărul de soluţii, cât şi cu forţa relativă a reacţiilor faţă de alternative.

Din practica interogatoriilor se cunoaşte că martorul, în relatarea spontană, afirmă cu certitudine fapte sau caracteristici ale învinuitului, dar, dacă i se pun întrebări care vor evidenţia posibilitatea unor alternative plauzibile, va pierde certitudinea iniţială[203].

În ansamblul mărturiei pot apare contradicţii determinate atât de existenţa declaraţiilor succesive, dar şi de cele simultane.

Analiza acestor depoziţii va fi privită în următoarele situaţii, şi anume:

– Când apare de aceeaşi parte;

– Când apare în partea opusă.

S-a putut constata că se pot ivi şi contradicţii între depoziţiile martorilor aflaţi de aceeaşi parte – apărare-acuzare. Martorul a dobândit această calitate la propunerea părţilor. Existenţa contradicţiei poate indica faptul că eroarea sau buna-credinţă se află de partea pentru care martorii au depus mărturii contradictorii.

Raţionamentul folosit: contradicţia poartă asupra faptului principal; în urma verificării aceasta va rămâne ireductibilă, deoarece nu se poate şti care din depoziţii este veridică şi care falsă, aceasta din urmă nefiind reţinută de organul judiciar. Dacă se identifică care este de bună-credinţă şi care este de rea-credinţă, urmează a se reţine cea pe care organul judiciar o consideră exactă şi sinceră.

---

203 *Idem*, p. 176-177.

Atunci când poartă asupra unor circumstanţe secundare – consecinţă a unei cauze voluntare sau involuntare (eroare), se va aprecia în context dacă eroarea are sau nu consecinţe asupra faptului principal. Dacă este o cauză voluntară (rea-credinţă) care este de natură a discredita întreaga mărturie, dar şi mărturiile cu care se armonizează în privinţa faptului principal, trebuie să se aibe în vedere că sub aparenţa concordanţei se poate ascunde punerea de acord a martorilor.

Cel de-al doilea aspect – contradicţii între mărturiile martorilor aflaţi de părţi opuse – se va deduce că una din mărturii este falsă sau eronată, dar nu se va şti de care parte se află eroarea sau minciuna[204].

Mărturia impune, deci, o tehnică de verificare aparte, particulară, impusă în primul rând de caracterul probelor orale. Analiza ei, interpretarea conţinuturilor mărturiei sunt în strânsă legătură cu numărul de persoane ce se pot ivi ca martori – regula care primează aici este calitatea şi nu cantitatea.

Calitatea – conformitatea mărturiei cu realitatea – conferă valoare mărturiei. Valoarea acesteia nu se află într-un raport direct proporţional cu numărul martorilor.

Mărturia – declaraţia scrisă a persoanei ce a participat accidental sau voluntar la săvârşirea unei fapte penale, dată în faţa organului judiciar sau a magistratului – pentru a putea fi aşezată la baza convingerii organelor judiciare, trebuie să satisfacă două cerinţe imperative:

– Sinceritatea – să emane de la un martor de bună-credinţă;

– Fidelitatea – să constituie o exactă reflectare a realităţii faptului perceput.

Analizată din aceste două perspective, coroborată cu celelalte probe din dosar pe baza cărora organul judiciar îşi va

204 Al. Ciopraga, Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 242-244.

da seama de buna-credinţă a martorului şi dacă mărturia sa constituie sau nu o reflectare exactă a realităţii faptelor percepute, mărturia reclamă o tehnică particulară de verificare impusă de împrejurarea că izvorul informaţional este reprezentat de cel care aduce la cunoştinţa organului judiciar faptele petrecute – OMUL.

În verificarea şi interpretarea mărturiei se va porni de la analiza celor două imperative:

– **Sinceritatea** – însuşirea mărturiei, materializată în dorinţa martorului de a exprima tot ceea ce îi este cunoscut în legătură cu faptul dedus în faţa organului judiciar. Însuşire însoţită de o manifestare spontană – francheţe – ce conferă martorului de bună-credinţă note fizionomice particulare.

– Fidelitatea – însuşire subiectivă ce constă în capacitatea martorului de a-şi aminti şi reproduce exact faptele percepute. În cuprinsul depoziţiei se traduce printr-o exactă corespondenţă între faptele comunicate şi modul în care acestea s-au petrecut în realitate.

Se utilizează, cu precădere în literatura de specialitate, termenul de veridicitate, deoarece acesta are o arie mult mai largă şi cuprinde atât sinceritatea cât şi fidelitatea[205]. Sunt două însuşiri diferite care nu se suprapun şi nu se identifică. Acest lucru se poate observa din atenta analiză a depoziţiilor. Ca o concluzie: „Veridicitatea mărturiei este, în mod logic, corolarul atitudinii de sinceritate, dar nu întotdeauna în depoziţiile martorilor se poate constata această simetrie[206].

Sinceritatea nu înseamnă întotdeauna veridicitate. „A fi sincer nu înseamnă a fi veridic”. Înţelegând prin această maximă că martorul de bună-credinţă, sincer convins că spune adevărul, că face o depoziţie veridică, poate afirma neadevăruri,

205 Idem, p. 249.
206 Idem, p. 250.

deci poate face o depoziţie inexactă, neveridică. Această depoziţie în cazul martorului de bună-credinţă se poate datora atât erorii, sau zelului exagerat de a ajuta, însă nu modifică esenţa lucrurilor, pentru că, indiferent de motivul care a determinat o asemenea atitudine, astfel de depoziţii nu pot sta la baza convingerii organelor judiciare[207].

În cele mai multe cazuri, sinceritatea martorului îşi găseşte corespondent în veridicitatea depoziţiei, făcând anevoioasă aprecierea fidelităţii care aparent este confundată cu sinceritatea. În aceste cazuri, veridicitatea mărturiei nu rezultă ca o consecinţă firească a analizei celor două direcţii, din constatarea corespondenţei faptelor reproduse cu realitatea, ci din atitudinea de sinceritate a martorului.

Aprecierea mărturiei sub aceste două aspecte este condiţionată de rezultatul la care se ajunge în urma verificării primei însuşiri – sinceritatea.

Verificarea acestei însuşiri va avea la bază acele tehnici psihologice de „filare" a persoanei – martorul – descrise în capitolele precedente. Martorul este sincer, este firesc să se verifice dacă buna-credinţă a martorului îşi găseşte reflectarea în veridicitatea depoziţiei. Martorul este nesincer, reaua sa credinţă (rezultatul diferitelor motive deja expuse) se va materializa într-o depoziţie nesinceră, inexactă, mergând până la mărturie mincinoasă, deci nu va putea forma convingerea organului judiciar[208].

Primul element al verificării mărturiei – sinceritatea – este unul subiectiv, deci semnele întrebării vor exista, deoarece va trebui să se aducă în centrul cercetării sursa din care provin faptele.

Sinceritatea, în legislaţia română, este prezumată până la

207 Idem,p. 250-251.
208 Idem, p. 251.

proba contrarie, neputând fi desprinsă în mod unilateral dintr-o unică manifestare, ci va fi necesar să se aibă în vedere un complex de factori care să delimiteze parametrii în care se circumscrie personalitatea celui analizat.

Se va verifica credibilitatea martorului sub raportul condiţiei sale morale şi temperamentale, necesară în furnizarea unor elemente de cunoaştere a personalităţii acestuia, independent de raporturile existente cu pricina (moralitatea, reputaţia sa, mediul, tipul psihologic căruia aparţine etc.), dar şi sub raportul cu pricina (interes material, moral), cu ceilalţi participanţi la procesul penal (inculpat, victimă, poziţia subiectivă a martorului faţă de părţi – raport de rudenie, sentimente de ură, invidie etc.).

În această primă etapă, dacă există motive suficient de temeinice care pun sub semnul îndoielii credibilitatea martorului, operaţia de apreciere va trebui să înceteze, iar mărturia respectivă înlăturată în totalitate sau parţial.

În cazul în care nu există îndoieli asupra sincerităţii martorului se va proceda la verificarea veridicităţii mărturiei, etapă mult mai complexă datorită existenţei în mare număr a cauzelor de eroare:

Sursele minciunii se raportează toate la voinţa de a înşela, de a induce în eroare;

Sursele erorilor sunt diverse, provenind din natura faptului, mentalitatea martorului sau de condiţiile mărturiei[209].

Veridicitatea mărturiei reclamă constatarea unei depline concordanţe între depoziţie şi realitatea faptului produs, presupunând atât cunoaşterea martorului sub raportul însuşirilor subiective de percepţie, memorare şi reproducere, dar şi cunoaşterea modului în care s-a format întregul proces psihologic al mărturiei, succesiunea momentelor care îl

209 Idem, p. 252.

alcătuiesc, precum şi complexul de factori subiectivi şi obiectivi în care s-au petrecut cele trei momente ale mărturiei[210].

Sinceritatea celui analizat se poate desprinde din modul de a se comporta, din manifestarea martorului, deci din felul în care face depoziţia, împrejurare facilitată de contactul direct dintre martor şi organul judiciar, din cunoaşterea, datorită informaţiilor culese, a personalităţii martorului, a raporturilor sale cu pricina, cu părţile. Verificarea sincerităţii, a veridicităţii mărturiei se poate face prin desfăşurarea unei activităţi de probaţiune adiacentă celei efectuate în vederea probării fondului cauzei. Acest control declanşează o activitate proprie de probaţiuni ce poate fi efectuată prin intermediul tuturor mijloacelor de probă prevăzute de lege[211].

Procedeele de ascultare, de verificare a mărturiilor, de înlăturare a unor contradicţii existente în declaraţiile martorilor, între acestea şi cele ale învinuitului/inculpatului, ale celorlalte părţi sunt cuprinse de diverşi autori de specialitate în tratate de tactică criminalistică.

Astfel de procedee le vom găsi analizate în lucrarea profesorului Aurel Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, unde aminteşte printre altele:

– Ascultarea concomitentă;

– Confruntarea părţilor;

– Noi ascultări;

– Interogatorii.

În cazul unei mărturii discutabile, dar care are o importanţă decisivă pentru soluţionarea pricinii (proba exclusivă în cauză, dar şi în alte împrejurări). Controlul aptitudinilor de percepţie, memorare şi reproducere a martorului se poate realiza pe calea dispunerii unei expertize psihologice sau prin

210 Idem, p. 253.

211 Idem, p. 254.

participarea expertului psiholog la efectuarea unor experimente sau activităţi de urmărire sau judecată[212].

Activitatea de probaţiune impusă de necesitatea verificării mărturiei nu poate fi desprinsă de obiectul probaţiunii faptului principal, cel în legătură cu care se desfăşoară procesul penal, pentru că nu se urmăreşte decât stabilirea faptului dacă mărturia poate să fie sau nu reţinută şi integrată în ansamblul probelor[213].

Mărturia, declaraţiile de martor reprezintă un mijloc de probă care vine să soluţioneze procesul penal prin coroborarea cu celelalte probe – acte, interogatorii. Aşadar, este necesară analiza şi sinteza probelor. În procesul de analiză funcţionează principiul conform căruia „probele nu au valoare prestabilită”, deci fiecare probă va fi apreciată potrivit intimei convingeri a organului judiciar.

Aprecierea probelor trebuie adaptată conţinutului şi particularităţilor pe care le comportă fiecare mijloc de probă, pentru ca în final să se ajungă la reunirea şi aprecierea în ansamblu a probelor.

Probele orale reclamă o tehnică proprie de evaluare – declaraţiile părţilor, declaraţiile învinuitului, în ceea ce priveşte înscrisurile, raportul de constatare tehnico-ştiinţifică, raportul de expertiză, reclamă în raport cu mărturia, o tehnică de apreciere proprie[214].

Mărturiile, ca probe ale procesului penal, când nu constituie probe exclusive în pricină, trebuie să se armonizeze cu restul probelor, datorită raporturilor de dependenţă mutuală a probelor ce se constituie în sistem.

În concluzie, dacă probele se armonizează, dacă se exclude orice altă explicaţie posibilă, acestea iac dovada faptului dedus

212 Idem, p. 255.
213 Idem, p. 255.
214 Idem, p. 256.

în faţa organului judiciar.

În cazul mărturiilor, ele trebuie să se armonizeze nu numai cu ele însele, dar trebuie să fie concordante în ansamblul probelor, să nu fie contrazise de fiecare probă în parte şi, implicit, de probele constituite în ansamblu[215].

215 Idem, p. 258.

Capitolul V

INTEROGATORIUL JUDICIAR (ANCHETA) DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ (STRATEGII PSIHOTACTICE)[216]

5.1. Noţiuni introductive – distincţii şi conotaţii asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectivă psihologică)

A. DEFINIŢIA INTEROGATORIULUI (Comentarii şi distincţii de natură psihologică vis-à-vis de termenii: ascultare, audiere, anchetă etc.)

Având în vedere că marea majoritate a infracţiunilor se săvârşeşte sub semnul clandestinităţii, descoperirea şi administrarea probelor presupune o muncă de înaltă calificare şi măiestrie profesională adaptată la „particularităţile fiecărui caz în parte”[217].

Săvârşirea unei infracţiuni, având în vedere că infracţiunea este o faptă a omului, este însoţită de modificări materiale în aproape toate cazurile. Pe lângă acestea, se mai produc şi anumite transformări de natură imaterială (N.A. – matricea infracţională „păstrată ca trăire mentală în conştiinţa făptuitorului sub forma amintirii despre faptă”), reprezentând schimbările petrecute în plan psihic, la nivelul conştiinţei celui care a participat la săvârşirea unei infracţiuni, ca autor, complice, instigator, celelalte părţi, martori. Aceste transformări care iau forma impresiilor în plan psihic, pot fi cunoscute de organul judiciar pe o cale indirectă, mijlocită şi nu

216 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologia judiciară, – scurte extrase, selectiv din cap. V, prelucrări personale.

217 Stancu Emilian, *Criminalistica*, Editura Actami, Bucureşti, 1995, p. 36.

directă, cum este cazul urmelor materiale. Purtătorul informaţiei (cel care a perceput împrejurări legate de faptă, făptuitor) se află între organul judiciar şi sursa informaţiei. „Cunoaşterea acestor informaţii presupune exteriorizarea, comunicarea, adică transpunerea în imagini verbale a expresiilor păstrate în memorie”[218]. Acest lucru presupune, obligatoriu, contactul dintre purtătorul informaţiei şi organul judiciar, acest contact realizându-se prin chemarea în faţa organelor judiciare a celor care cunosc împrejurări legate de infracţiune, pentru ascultarea lor.

Una din modalităţile de abordare a persoanei de-a lungul procesului penal este indubitabil ascultarea: „Desfăşurarea procesului penal, atât în cursul urmăririi penale, cât şi al judecăţii, este de neconceput iară ascultarea celui în jurul căruia se va concretiza întreaga activitate a organelor judiciare şi a părţilor, purtătorul celor mai ample şi utile informaţii – învinuitul sau inculpatul”[219].

Ascultarea reprezintă actul procedural prin care anumite persoane, învinuitul sau inculpatul, celelalte părţi, martorii, cu privire la care există o presupunere că deţin informaţii în legătură cu infracţiunea sau făptuitorul acesteia, sunt chemate să dea relaţii sau explicaţii în faţa organelor judiciare penale. Alături de termenul de ascultare se utilizează şi termenul de audiere, fără a mai vorbi de consacrata anchetă judiciară, iar atunci când această activitate îl are în vedere pe învinuit sau inculpat este denumită interogatoriu. Reproducerea orală este principala modalitate de obţinere a informaţiilor de la persoanele care apar în procesul penal în diferite calităţi. Această reproducere orală într-un proces judiciar poate să apară sub două forme:

---

218 Aurel Ciopraga, Criminalistica. Tratat de tactică, Editura Gamma, Bucureşti, 1996, p. 129.

219 Idem, op. cit.

– relatarea liberă (nedirijată) a faptelor percepute;

– răspunsurile la întrebările adresate de organul judiciar – ancheta, interogatoriul.

Din perspectivă strict psihologică câteva comentarii se impun:

a) ascultarea, audierea par a fi termeni didactici mult mai apropiaţi verificării unor cunoştinţe şcolare sau schimbului unilateral de informaţii, conotaţiile ambilor termeni având caracter contemplativ-static, or această semnificaţie este departe de relaţia de opozabilitate interpersonală de tip special specifică urmăririi penale; b) termenul de anchetă, de asemenea, ni se pare impropriu, deoarece trimite către domeniile sociologiei, pe de o parte, iar pe de altă parte acest termen, prin specificul consacrării sale în trecut, se asociază relelor tratamente şi abuzului specific anchetatorului de tip torţionar; e) deşi părerile continuă să fie împărţite, opiniem pentru termenul de interogatoriu şi, respectiv, interogarea judecătorească, drept cele mai nimerite realităţi pe care, în fond, o vizează.

Conform „Dicţionarului limbii române moderne”, termenul de interogatoriu desemnează „totalitatea întrebărilor adresate de organul judiciar persoanelor care sunt ascultate în procesul penal cu privire la faptele ce formează obiectivul procesului şi la răspunsurile date de acesta”.

În literatura de specialitate, în practica judiciară, termenul de interogatoriu este impropriu folosit şi îi este redus sensul, aria sa de activitate. În accepţiunile acestora, termenul în cauză vizează doar o latură a activităţii de ascultare, şi anume momentul adresării întrebărilor şi al primirii răspunsurilor, neacoperind în totalitate sensul acestui act procedural. În aceste accepţiuni termenul nu se identifică cu noţiunea de ascultare care presupunea atât relatarea liberă a faptelor de către cel ascultat, cât şi adresarea de întrebări de către

reprezentanţii organului judiciar. În sprijinul acestei afirmaţii vine C.pr. pen. Prin art. 73, al. 3; art. 71, art. 323; precum şi opiniile unor specialişti consacraţi: ascultarea persoanelor constituie rezultatul aplicării procedeului mixt de audiere.

În ceea ce ne priveşte continuăm să credem că definind interogatoriul ca „fiind contactul interpersonal verbal, relativ tensionat emoţional, desfăşurat sistematic şi organizat ştiinţific, pe care îl poartă reprezentantul organului de stat cu persoana bănuită în scopul culegerii de date şi informaţii despre o faptă infracţională în vederea prelucrării şi lămuririi împrejurărilor în care s-a comis fapta, a identifica făptuitorii şi în funcţie de adevăr a stabili răspunderile”[220], ne apropiem cel mai mult de realitatea pe care urmărirea penală o reclamă.

O astfel de definiţie porneşte prin urmare nu numai de la o problematică dificilă, dar şi de la o diversitate de aspecte cărora autoritatea publică trebuie să li se adecveze pentru a-şi îndeplini obiectivele:

a) strângerea probelor (dovezilor), care constă atât în operaţia de adunare a lor, cât şi de examinare şi coroborare pentru a se constata dacă sunt suficiente pentru soluţionarea cauzei;

b) existenţa infracţiunilor, consumate sau rămase în stare de tentativă;

c) identificarea făptuitorilor şi a poziţiei acestora faţă de infracţiune (autori, instigatori, complici, tăinuitori ori favorizatori);

d) stabilirea răspunderii penale a făptuitorilor care comportă două aspecte principale:

– Existenţa sau inexistenţa stării de imputabilitate a făptuitorilor;

– Existenţa sau inexistenţa stării de culpabilitate a

220 Tudorel Butoi, Note de curs, Facultatea de Drept, Universitatea Spiru Haret, 1994/2000.

făptuitorilor, ca şi formele specifice de culpabilitate.

B. CARACTERISTICILE INTEROGATORIULUI

Imaginea poziţiei psihologice a reprezentantului autorităţii publice în interogatoriu nu va putea fi recepţionată şi înţeleasă corect, nici dimensiunea reală a responsabilităţii sale sociale, inclusiv sensul profesional, dacă se ignoră complexitatea fenomenului de criminalitate şi dificultăţile cauzelor complexe pline de hăţişuri cu care acesta se confruntă, fără a mai lua în calcul riscurile şi ameninţările cărora adesea trebuie să le facă faţă.

Tensiunea anchetei judiciare este esenţială pentru a găsi soluţia dreaptă, ea fiind comparabilă cu tensiunea psihologică specifică unei partide de şah, în care se confruntă parteneri cu stiluri diferite: anchetatorul, tehnic şi plin de imaginaţie, pe de o parte, iar pe de alta, infractorul viclean şi speculativ.

Practica judiciară a impus evidenţierea câtorva caracteristici distincte proprii interogatoriului judiciar:

1. Opozabilitatea intereselor;
2. Inegalitatea statutului;
3. Tensiunea comportamentului expresiv;
4. Demersul neuniform, contradictoriu, în „zigzag”;
5. Intimitatea, stresul şi riscul.

1. Opozabilitatea intereselor – anchetatorul este motivat de standardele sale profesionale, de aflarea adevărului cu privire la făptuitor şi faptă, de elucidarea comiterii faptei sub toate aspectele etc., pe când infractorul este motivat de diminuarea responsabilităţii sale în cauză; pe unul îl animă prestigiul profesional, pe celălalt miza apărării cu orice preţ a libertăţii sale. De fapt. Opozabilitatea de interese dintre învinuit sau inculpat şi organul judiciar este explicată de statutul diferit

al celor doi participanţi la proces.

2. Inegalitatea statutului – inculpatul sau învinuitul apare în poziţia celui ce a săvârşit infracţiunea, în poziţia celui care a nesocotit legea, iar în cazul confirmării învinuirii ce i se aduce, urmează să suporte consecinţele faptei comise; organul judiciar ocupă o poziţie opusă, el este învestit de autoritatea de stat, cu prerogative proprii funcţiei pe care o exercită în vederea tragerii la răspundere penală a învinuitului sau inculpatului. Aparent, avantajul poziţiei este deţinut de organul judiciar. El are posibilitatea de a ţine sub un permanent control pe cel interogat, de a observa acele indicii psihologice ale stării de emotivitate provocate de diverse tulburări neurovegetative, de a observa întreaga atitudine, modul de a se comporta al învinuitului sau inculpatului şi pe această bază să identifice momentele psihologice de alternare şi diversificare a procedeelor tactice de ascultare. De asemenea, organul judiciar se poate folosi şi de „elementul surpriză” atunci când se află în posesia unor date verificate şi pe care în cursul ascultării le poate folosi, nu o dată caracterul surprinzător al acestora zdruncinând rezistenţa opusă.

Se întâlnesc însă şi cazuri când organul judiciar este pus în situaţia de a duce confruntarea în condiţii inegale. Este vorba de faptul că în timp ce organul judiciar foloseşte în exclusivitate mijloacele legale, învinuitul sau inculpatul poate uza de orice mijloace, chiar şi ilegale, fără a fi sancţionat în mod expres.

Toate acestea explică complexitatea activităţii de interogare a învinuitului sau inculpatului, importanţa care trebuie să i se acorde, precum şi multitudinea însuşirilor cerinţelor impuse celui chemat să o efectueze – „aşadar ascultarea învinuitului sau inculpatului constituie o luptă, un joc

al inteligenţei, purtat, înainte de toate, cu arme psihologice”[221].

3. Tensiunea comportamentului expresiv – atitudinea învinuitului sau inculpatului în interogatoriu este una voluntară, în care persoana autoare a infracţiunii îşi dirijează comportarea în mod conştient, ţinând seama de situaţia reală prezentă şi prevăzând şi urmările actelor sale.

Habitudinile lui sociale vor fi prezente în atitudinea infractorului constituind unul din factorii ei determinanţi. Atitudinea învinuitului sau inculpatului este „rezultatul dintre habitudinile sociale şi dominanta defensivă”[222] constând din prezenţa şi persistenţa pe scoarţa cerebrală a învinuitului sau inculpatului a unor puternice focare de excitaţie cu caracter dominant reprezentând pericolul care ameninţă libertatea lui. Există în jur de patru categorii de manifestări în timpul interacţiunii dintre anchetator şi anchetat, care reprezintă elemente accesibile unei observări psihologice în timpul interogării:

– Anumite trăsături de comportament care apar din prima clipă când învinuitul sau inculpatul este introdus în cabinet (motricitatea, timpul de reacţie, disconfort psihic etc.);

– Expresiile emoţionale care se pot urmări, fie prin libera lor manifestare, fie prin modul discret de inhibare a lor (modificări de paloare, spasm glotic etc.);

– Gândirea învinuitului sau inculpatului este şi ea obiectul observării, dar şi parte în raţionamentul logic sau mai puţin logic privind faptele expuse sau în contradicţii mai mari sau mai mici care compun relatarea faptelor (raţionamente şi judecăţi, argumentaţie logică sau afectivă etc.);

– Atitudinea socială a învinuitului sau inculpatului care se

221 Tudorel Butoi, idem.

222 Bogdan Tiberiu, Curs de psihologie judiciară, Tipografia învăţământului, Bucureşti, 1957.

reflectă în comportamentul pe care îl are faţă de anchetator, sau în modul în care răspunde la avansurile, serviciile pe care organul judiciar i le oferă în timpul interogatoriului.

Concluzionând cele spuse mai sus putem spune că „ascultarea (interogatoriul) aduce pe poziţii opuse protagoniştii acestei relaţii interpersonale de tip special, care nu colaborează, ci se confruntă”[223]

4. Demersul neuniform, contradictoriu, în „zigzag”

Practica judiciară demonstrează că infractorii, în special cei ocazionali, chiar dacă nu imediat, ajung să mărturisească din ce în ce mai mult din fapta comisă, iar în final, în funcţie de abilitatea anchetatorului, ajung la mărturisiri totale. În aceste cazuri, dominanta defensivă se manifestă prin anumite ajustări mai mari sau mai mici ale realităţii, aici având de a face cu o atitudine lineară în cabinetul de anchetă.

Însă de cele mai multe ori infractorul „merge în zigzag” (rectiliniu), recunoscând o parte la început, negând apoi cu înverşunare, revenind câteodată asupra celor declarate, pentru ca în cele din urmă să facă mărturisirea finală, dar şi aceea, de foarte multe ori incompletă. Aceste atitudini sunt expresia unor poziţii tactice ale infractorului (învinuitului sau inculpatului) ce nu sunt determinate numai de gradul de vinovăţie a lui, ci şi de poziţia relativă pe care o are faţă de anchetator. Dacă învinuitul sau inculpatul socoteşte organul judiciar inferior lui, fie ca posibilitate de gândire, fie în raport de datele, dovezile deţinute de acesta, atunci învinuitul sau inculpatul va fi foarte atent şi va mărturisi cât mai puţin şi nu va renunţa la poziţia lui, decât în faţa celor mai zdrobitoare probe. Când însă superioritatea anchetatorului este clară şi pentru infractor, atunci dominanta defensivă a acestuia se va manifesta doar prin ajustări ale

223 Butoi Tudorel, *idem*.

faptei[224].

5. Intimitatea, stresul şi riscul – sunt specifice derulării interogatoriului. Mărturisirea nu este o chestiune exclusiv tehnică, ci concomitent psihologică. Pentru ca aceasta să se transpună în fapt, relaţia interpersonală devine specială, prin intimitate. În cabinetul de interogare nu trebuie să pătrundă alte persoane, camerele trebuie izolate fonic, să aibă luminozitate şi confort minim.

Nu o dată învinuitul trebuie să treacă peste sentimentul de ruşine, peste starea de teamă, ştiut fiind că este extrem de greu să fie mărturisite fapte reprobabile: viol. Incest, crimă etc., în prezenţa unor persoane, altele decât anchetatorul. În acelaşi timp, mărturisirea nu este posibilă decât odată cu câştigarea încrederii, cu trăirea sentimentului de înţelegere, cel puţin umană, a dramei judiciare pe care învinuitul o trăieşte.

Desigur, rămas singur cu învinuitul, în raporturile de confruntare nu o dată tensionate, reprezentantul organului de urmărire penală poate avea în faţă o personalitate cu un mental disfuncţional, disperat, răzbunător, simulant etc., capabil de gesturi hetero şi autoagresive.

Riscul profesional este o realitate la care anchetatorul consimte liber şi pe care şi-l asumă din perspectiva profesionistului.

C. PLANURILE SITUAŢIONALE

„Un bun magistrat ar trebui să aibă înţelepciunea lui Solomon, logica lui Aristotel, răbdarea lui Hristos, rigurozitatea

224 Studenţii vor audia casete şi video-casete din interogatorii realizate în cauze complexe. (Din arhiva personală a autorului – T. B.).

ştiinţifică a lui Pasteur şi inventivitatea lui Edison”[225].

Activitatea profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală constă într-o confruntare permanentă pe care o poartă în calitate de anchetator cu persoanele bănuite, concretizată în contextul unor relaţii interpersonale primare. Pe de o parte, anchetatorul cu tehnica şi imaginaţia sa, iar pe de altă parte, infractorul care speculează orice amănunt, creându-se o tensiune care se desfăşoară pe mai multe planuri, oferind diferite situaţii în care rolul primordial în descoperirea adevărului îl are anchetatorul.

Din perspectiva experienţei practice se disting următoarele patru situaţii (planuri situaţionale)[226]:

a) planul situaţional deschis este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii sunt cunoscute de ambele părţi (ex. infracţiunile flagrante). Aici pot să apară unele capcane psihologice legate de infracţiunea în cauză, situaţie în care infractorul, dându-şi seama şi cunoscând exact datele pe care le ştie sau despre care are cunoştinţă anchetatorul, le poate nega pe considerentul că nu sunt probe suficiente împotriva sa. O altă situaţie delicată se iveşte atunci când infractorul recunoaşte cu uşurinţă fapta pentru care este cercetat, acoperind practic altele mai grave, dar despre care anchetatorul nu are informaţii. Deşi în mod practic acest gen de situaţii nu ridică probleme deosebite din perspectiva probaţiunii, trebuie acordată o atenţie deosebită întregului context şi dacă infractorul a recunoscut totul cu uşurinţă, trebuie să fie analizată cu atenţie această poziţie;

b) planul situaţional orb este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii, probele materiale şi

---

225 A.B. Tucicov, M. Golu, P. Golu, Dicţionar de psihologie socială, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

226 N. Mitrofan, T. Butoi, V. Zdrenghea, Psihologie judiciară, Editura Şansa S.R.L., 1992.

informaţionale sunt cunoscute numai de anchetator (ex. denunţurile, exploatarea mijloacelor speciale etc.). În această situaţie, anchetatorul nu trebuie să-l determine pe infractor să recunoască faptele, punându-i probele direct în faţă prin procedeul frontal, deoarece este posibil să mai existe totuşi alte date şi informaţii ascunse despre care anchetatorul să nu ştie. Interogatoriul trebuie să decurgă lent, urmărind toate detaliile, iar probele trebuie administrate pe rând, de la cele mai simple la cele complexe, urmărind reacţia infractorului de fiecare dată când i se administrează o altă probă. În practică, infractorii anchetaţi de pe poziţia planului situaţional orb au comis erori flagrante în construcţia apărărilor formulate, de obicei pline de contradicţii, iar în final şi-au recunoscut vinovăţiile;

c) planul situaţional ascuns este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii sunt cunoscute numai de către persoana interogată. Aceste situaţii se întâlnesc predilect în cauzele cu autori necunoscuţi, cauze vechi (A.N.-uri), peste care timpul a curs în favoarea făptuitorilor. De regulă, este vorba de infracţiuni grave, complexe, faptele fiind comise cu premeditare, în finalizarea acestora autorii ştergând urmele, distrugând sau ascunzând corpurile delicte, denaturând şi dezinformând, creându-şi alibiuri sau determinând tăcerea eventualilor martori.

În practica judiciară se cunosc situaţii în care infractorii au fost cunoscuţi în calitate de bănuiţi în cadrul interogatoriului, dar audierile clasice nu au condus la niciun rezultat, iar dosarele au rămas în stadiul iniţial, cu urmărirea penală începută *în rem*, iar autorul continuând să rămână necunoscut. În condiţiile utilizării investigaţiilor comportamentului simulat prin tehnica poligraf, planurile situaţionale ascunse sunt tot mai frecvent răsturnate, autorii fiind demascaţi prin identificarea matricei infracţionale (amintirea despre faptă), structurată în conştientul acestora şi concomitent (prin conversie) efectuându-

se în mod operativ probaţiunea completă[227];

d) planul situaţional necunoscut, este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii nu sunt cunoscute nici de anchetator (acesta nu ştie dacă bănuitul din faţa sa este cel care a comis infracţiunea vizată), nici de infractor (bănuitul neştiind dacă anchetatorul cunoaşte vreuna din faptele comise de el, când? cum? şi de unde? a aflat) (ex. Tipic pentru suspecţii cercetaţi cu ocazia unor razii, scotociri, filtre de circulaţie etc.).

În situaţia planului necunoscut, convorbirea dintre anchetator şi infractor este lipsită de temei informaţional, iar respectarea prezumţiei de nevinovăţie blochează orice dialog constructiv pentru anchetă, mai ales că o persoană invitată la poliţie pentru o asemenea procedură de interogare ar putea reclama pur şi simplu un abuz din partea organelor de urmărire penală.

Aceste situaţii sunt excelente oportunităţi de a clarifica prin investigaţiile comportamentului simulat, implicarea sau nu a persoanei bănuite în speţa care face obiectul interogatoriului.

Referitor la planurile situaţionale ascunse sau necunoscute, apar situaţii neprevăzute care pot duce la descoperirea întâmplătoare a faptelor în cauză. Aceasta presupune răbdare, calm, tact în discuţiile purtate de către anchetator cu orice persoană care nu are aparent nicio legătură cu fapta comisă. Astfel se educă şi se exersează intuiţia, calităţile şi aptitudinile personale, valorificându-se odată cu trecerea anilor în ceea ce se înţelege îndeobşte prin *fler profesional*.

O deosebită importanţă în cadrul relaţiilor interpersonale o are autocontrolul anchetatorului asupra manifestărilor comportamentului său expresiv (nervozitate, superficialitate,

227 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, idem; vezi cap. „Biodetecţia judiciară”.

duritate, labilitate emoţională, simpatie sau antipatie faţă de persoana interogată etc.).

Autocontrolul nu este un exerciţiu în sine, gratuit, ci, dimpotrivă, este o necesitate menită a contracara studierea anchetatorului de către persoana suspectă. Practica evidenţiază în acest sens existenţa unei categorii de infractori extrem de intuitivi şi vicleni, capabili să interpreteze cu abilitate comportamentul anchetatorului, reuşind să-şi de-a seama de impresiile pe care le produc declaraţiile sale, sau să deducă ce informaţii sau probe deţine organul judiciar în legătură cu obiectul ascultării.

Creativitatea în gândire, capacitatea de prelucrare cu obiectivitate şi simţ critic a datelor, exersarea intuiţiei şi, îndeosebi, utilizarea investigaţiei tehnico-ştiinţifice a comportamentului simulat al persoanelor incluse în cercurile de bănuiţi pot duce la eliminarea situaţiilor de blocaj, în opinia noastră, hazardul în soluţionarea cauzelor complexe nefiind nimic altceva decât expresia limitelor de competenţă.

5.2. Investigarea personalităţii din unghiul observaţiei comportamentului expresiv

Observaţia – constă în concentrarea tuturor mecanismelor senzoriale prin care omul ia act de structura unui obiect sau de particularităţile desfăşurării unui fenomen, a unei acţiuni, a unor acte de conduită. Observaţia nu reprezintă un proces care are la bază exclusiv funcţia vederii. Datorită caracterului ei complex, cunoaşterea care se bazează pe observaţie nu se limitează la aspectele de suprafaţă direct sesizabile, ci, cu ajutorul mecanismelor gândirii (judecata, raţionamentul de tip analitic sau sintetic, inductiv sau deductiv), pătrunde dincolo de acestea, dezvăluind laturi, aspecte noi, anterior necunoscute.

În domeniul judiciar, observaţia se bazează pe elementele

de suprafaţă care sunt cel mai uşor de determinat, şi anume: simptomatica labilă (include toate aspectele dinamice ale corpului), pantomima (ţinuta, mersul, gesturile), mimica (expresiile feţei, modificările vegetative, vorbirea) (Ceauşu, 1978).

Fiecare persoană la întâlnirea cu o altă persoană (necunoscută) realizează, în cursul unui proces care la început este pur intuitiv şi care treptat devine conştient, o cunoaştere a însuşirilor psihice ale persoanei respective şi în funcţie de care îşi adaptează aproape automat propriile manifestări (gesturi, expresii etc.). Această cunoaştere se realizează la început pe baza elementelor exterioare care sunt cel mai uşor de sesizat: statura, ţinuta, mersul, gesturile, fizionomia, mimica şi exprimarea. Se formează, astfel, aşa-numita „prima impresie", care constituie cel mai important element de reglare reciprocă a conduitei, la nivelul simţului comun. Uneori, prima impresie poate fi eronată, dar chiar în situaţiile în care este corectă, aceasta reprezintă în mod cert o formă insuficientă de cunoaştere a oamenilor. De aceea, trebuie să acordăm un credit limitat primei impresii şi să apelăm, ori de câte ori este posibil, la observarea lucidă, sistematică.

Există în fiecare om tendinţa firească de a căuta să apară în faţa celorlalţi semeni în lumina cea mai bună şi, dacă se poate, ceva mai mult sau altfel decât este (mai inteligent, mai important etc.). Aceasta duce la intensificarea voită a unor trăsături sau la ascunderea, mascarea altora (cu atât mai mult la persoanele care au comis fapte infracţionale). De regulă, o reacţie cu cât este mai rapidă, mai apropiată de limita spontaneităţii, cu atât este mai adevărată. La unele persoane există un decalaj, o lipsă mai mică sau mai mare, de suprapunere între structura reală şi cea prezentată prin

„Mască sau poză", ceea ce dă naştere unui comportament forţat, ascuns. De aceea, observaţiile asupra conduitei

oamenilor trebuie să fie mereu supuse analizei pentru a discerne ceea ce este adevărat de ceea ce reprezintă numai o aparenţă. O concluzie formulată în urma observării unei anumite manifestări, trebuie să fie considerată ca adevărată numai dacă este confirmată şi de analiza altor reacţii sau acte de conduită.

Observaţia are un caracter selectiv. Noi observăm modul de reacţie al subiectului într-o anumită situaţie cu un caracter determinat. Se pune problema în ce măsură aspectele exterioare observate sunt caracteristice subiectului sau situaţiei.

În continuare, vom analiza sursele de elemente semnificative din cadrul simptomaticii labile şi câteva concluzii posibile:

PANTOMIMA – reprezintă ansamblul reacţiilor la care participă întreg corpul: ţinuta, mersul şi gesturile.

ŢINUTA sau ATITUDINEA – exprimă, printr-o anumită poziţie a corpului, dar şi printr-un anumit conţinut psihic, răspunsul sau reacţia individului într-o situaţie dată faţă de efectul unei solicitări; modul de a aştepta confruntarea cu un anumit eveniment. Cel mai adesea, poziţia generală a corpului este edificatoare pentru trăirea psihică a individului în momentul respectiv. Astfel, atitudinea caracterizată prin: umerii „căzuţi”, trunchiul înclinat în faţă, capul plecat, mâinile întinse de-a lungul corpului denotă, în mod frecvent, fie o stare de oboseală, fie o stare depresivă în urma unui eveniment neplăcut. Poziţii corporale asemănătoare pot indica: modestie, lipsă de opoziţie sau de rezistenţă, atitudine defensivă, un nivel scăzut al mobilizării energetice, tristeţe.

Umerii drepţi, capul sus, mâinile evoluând larg pe lângă corp, picioarele uşor depărtate, denotă cel mai adesea siguranţa de sine, tendinţă dominatoare.

O condiţie importantă pentru descifrarea semnificaţiei pe

care o are atitudinea constă în cunoaşterea situaţiei, a contextului în care se plasează ea, pentru că aceeaşi ţinută poate avea alte semnificaţii în situaţii diferite.

MERSUL – furnizează anumite indicii asupra particularităţilor psihice ale oamenilor. Principalele particularităţi ale mersului sunt viteza, elasticitatea şi fermitatea. Pe baza acestora se disting următoarele tipuri de mers: lent şi greoi, lent, nehotărât, timid, rapid, energic, suplu şi ferm. În general, se poate spune că mersul reprezintă unul dintre semnalele importante ale dinamicii neuropsihice. Mersul rapid denotă o mobilitate mare pe plan neuropsihic, iar un mers lent exprimă o mobilitate neuropsihică redusă. Desigur, prin calificativele rapid şi lent se înţeleg caracteristicile naturale ale mersului şi nu nivelurile de viteză ce pot fi imprimate mersului în mod voluntar. De asemenea, mersul exprimă fondul energetic de care dispune persoana şi constituie un semnal al coloraturii afective a acesteia. Buna dispoziţie, optimismul, încrederea în sine au drept corespondent mersul rapid, vioi, ferm, cu paşi largi, în timp ce tristeţea, stările depresive determină un mers lent, cu paşi mici. La rândul lor, emoţiile determină perturbări ale mersului. Astfel, la unele persoane simpla senzaţie că sunt urmărite cu privirea de către cineva este suficientă pentru a le perturba automatismul mersului, iar emoţiile deosebit de puternice, aşa-numitele şocuri emoţionale, pot avea ca efect incapacitatea momentană de a merge.

GESTURILE – reprezintă, alături de mers, unul dintre cele mai vechi mijloace de exprimare a reacţiei organismului la o modificare survenită în mediul exterior sau interior. Gesturile pot fi împărţite în trei categorii:

a) *gesturile instrumentale* sunt gesturile prin intermediul cărora se efectuează o anumită activitate. Din analiza raportului dintre viteza şi precizia gesturilor instrumentale se pot obţine concluzii psihologice cu privire la dinamica personalităţii.

Astfel, gesturile rapide, dar de o precizie mediocră, denotă în general o stare de hiperexcitabilitate (caracteristică a temperamentului coleric).

Gesturile prompte, sigure şi precise denotă calm, stăpânire de sine, încredere în sine, prezenţă de spirit (temperamentul sangvinic).

Gesturile lente dar sigure şi precise semnifică meticulozitate, grijă deosebită pentru detalii – amănunte (temperamentul flegmatic sau melancolic).

b) *gesturile retorice* sunt cele care, fie însoţind, fie înlocuind vorbirea, au drept scop să convingă pe interlocutor sau să îi provoace o anumită stare emoţională, afectivă. O serie de concluzii psihologice pot fi desprinse în primul rând din caracteristicile de ordin formal ale gesturilor, cum ar fi frecvenţa, amplitudinea şi energia.

Gesturile rare, de mică amplitudine (strânse pe lângă corp) pot denota: atitudine defensivă, teamă, nivel scăzut al mobilizării energetice, stare de indiferenţă, plictiseală, apatie, tendinţă de izolare.

Gesticulaţia bogată, impetuoasă, largă, poate denota: bună dispoziţie, veselie, nivel ridicat de mobilizare energetică, receptivitate pentru o idee sau o cauză.

Gesturile rapide, violente, când însoţesc vorbirea cu ton ridicat semnifică: stare de iritaţie, dorinţă de afirmare proprie, de dominare, exercitarea autorităţii.

c) *gesturile reactive* sunt constituite din acele mişcări ale corpului şi membrelor efectuate ca răspuns la diferitele solicitări sau situaţii neaşteptate cu care se confruntă subiectul. Gesturile reactive au un rol de apărare şi, de obicei, nu sunt elaborate conştient. În funcţie de promptitudinea declanşării, viteza de desfăşurare, frecvenţa, amploarea şi intensitate se pot obţine indicii cu privire la dinamica neuropsihică.

MIMICA – reprezintă ansamblul modificărilor expresive la

care participă părţile mobile ale feţei: ochii, sprâncenele, fruntea, gura, maxilarele, obrajii.

În cadrul mimicii un rol esenţial revine privirii, aceasta reprezentând cheia expresiei feţei. În funcţie de modul în care se îmbină deschiderea ochilor, direcţia privirii, poziţiile succesive ale sprâncenelor, mişcările buzelor, expresiile feţei sunt extrem de variate, exprimând: mirare, nedumerire, acceptare, melancolie, tristeţe, veselie, mânie, severitate, plictiseală, surprindere, precauţie, nerăbdare, suspiciune, confuzie etc.

Gradul de deschidere a ochilor este în mare măsură edificator pentru situaţia în care se află persoana. Astfel, ochii larg deschişi poate semnifica: neştiinţă, absenţa sentimentului de culpă sau de teamă, atitudine receptivă, de interes, de căutare, înţelegerea noutăţii pe care o aduc informaţiile.

Deschiderea mai redusă a ochilor poate semnifica: atitudine de neacceptare, de rezistenţă faţă de informaţiile primite, suspiciune, tendinţa de a descifra eventualele gânduri ascunse ale interlocutorului, tendinţa de a ascunde, de a masca propriile gânduri sau intenţii, oboseală, stare de plictiseală.

Direcţia privirii joacă un rol important în determinarea expresiei feţei.

Privirea în jos sau în lateral poate semnifica atitudine de umilinţă, sentiment al vinovăţiei, ruşine.

Privirea în sus, peste capul interlocutorului, denotă de regulă lipsă de respect pentru acesta.

Ochii îndreptaţi ferm către interlocutor susţinând fără dificultate privirea acestuia, arată sinceritate, atitudine deschisă, hotărâre sau în altă situaţie, atitudine critică sau provocare.

În strânsă legătură cu direcţia, este necesar să se ia în considerare mobilitatea privirii. Persoanele la care privirea le fuge în permanenţă, în toate direcţiile, neputându-se fixa şi

susţine pe cea a interlocutorului se pot caracteriza prin lipsă de fermitate, tendinţă de a-şi ascunde intenţiile, gândurile, iar uneori prin sentiment al vinovăţiei sau laşitate. Privirea fixă, imobilă denotă o anumită lipsă de aderenţă, de contact cu realitatea sau uneori, atitudine de înfruntare a interlocutorului.

De regulă, când două persoane se privesc, coborârea sau întoarcerea privirii în altă parte de către una din ele semnifică retragerea acesteia pe poziţii defensive.

În domeniul judiciar, utilitatea cunoaşterii comunicării extraverbale constă în faptul că pe acest canal se transmite un surplus de informaţii, iar în condiţiile tensionale în care se desfăşoară audierea, astfel de manifestări nu mai sunt cenzurate de către subiect, scapă controlului conştient.

VORBIREA – poate fi, de asemenea, analizată şi valorificată din punct de vedere psihologic. Analiza trebuie să vizeze concomitent atât aspectele formale, cât şi aspectele legate de semnificaţia termenilor.

ANALIZA FORMALĂ distinge în special însuşirile de ordin fizic ale verbalizării, cum sunt: intensitatea medie a sunetelor (sonoritatea), fluenţa, debitul sau viteza, intonaţia, pronunţia (şi în legătură cu aceasta, eventualele defecţiuni de limbaj). Aceste însuşiri nu sunt lipsite de semnificaţie psihologică. Astfel: intensitatea medie a sunetelor constituie un indice al fondului energetic al individului, dar şi al unor însuşiri ca hotărârea, fermitatea, autoritatea, calmul, încrederea în sine. Ca urmare, vocea puternică, sonoră, denotă energie, siguranţă de sine, hotărâre etc., în vreme ce vocea de intensitate sonoră scăzută indică lipsa de energie, eventual oboseala, nesiguranţa, emotivitatea, nehotărârea etc.

FLUENŢA, respectiv, caracterul continuu sau discontinuu al vorbirii constituie un indice direct al proceselor cognitive, al vitezei de conceptualizare, de ideaţie. Vorbirea fluentă denotă uşurinţa în găsirea cuvintelor, a termenilor convenabili pentru

exprimarea ideilor dorite, ceea ce presupune, printre altele, rapiditate şi precizie în desfăşurarea activităţii cognitive (implicând procese de gândire, memorie, atenţie etc.), precum şi un tonus neuropsihic ridicat. Dimpotrivă, vorbirea lipsită de fluenţă (discontinuă, întreruptă frecvent de pauze) denotă dificultăţi de conceptualizare, deci dificultăţi în găsirea cuvintelor potrivite. Desigur nu este vorba aici de situaţiile de necunoaştere a problemei în discuţie în care orice individ poate prezenta o anumită lipsă de fluenţă în exprimare, ci de acelea în care este evident că lipsa de fluenţă reprezintă o caracteristică a individului. Dificultăţile de conceptualizare ce reies de aici pot avea cauze multiple: tonus neuropsihic scăzut (lipsă de dinamism, oboseală precoce), desfăşurare lentă a activităţii psihice în general şi a celei cognitive în special, reactivitate emoţională sporită (lipsă de încredere în sine, teamă), dificultate în elaborarea deciziilor etc.

O formă specială a lipsei de fluenţă o reprezintă aşa-numita „vorbire în salve”. Aceasta se caracterizează prin grupuri de cuvinte rostite precipitat, dar cu pauze relativ mari între ele, prezentând de regulă şi multe aspecte de incoerenţă – cel puţin din punct de vedere gramatical. Aceasta denotă adesea o reactivitate emoţională crescută.

DEBITUL sau VITEZA EXPRIMĂRII constituie cel mai adesea o caracteristică temperamentală. Astfel, în vreme ce colericul vorbeşte mult şi repede, flegmaticul se exprimă cu un debit deosebit de redus. Pe de altă parte, debitul depinde de gradul de cunoaştere a obiectului discuţiei, de relaţia afectivă în care se află individul care vorbeşte cu interlocutorul său. Astfel, cu cât cunoaşterea obiectului este mai amplă, cu atât debitul va fi mai mare. De asemenea, debitul este mai mare atunci când relaţia dintre indivizii între care se poartă discuţia are un caracter de afinitate. Relaţia de respingere, unilaterală şi cu atât mai mult bilaterală, se caracterizează în primul rând prin

reducerea sau chiar suspendarea comunicării verbale dintre indivizii în cauză.

În aprecierea caracteristicilor fizice ale vorbirii este necesar să nu se facă confuzia între fluenţă şi debit. Astfel, debitul scăzut, deci viteza de exprimare redusă, nu înseamnă neapărat şi lipsa de fluenţă. Vorbirea poate fi fluentă şi atunci când viteza de exprimare este mai mică, tot aşa cum lipsa de fluenţă poate fi întâlnită şi în condiţiile exprimării cu un debit ridicat.

INTONAŢIA are, de asemenea, multe componente psihice. Cea mai importantă ar putea fi considerată capacitatea sau tendinţa exteriorizării pe plan social a trăirilor emoţional-afective. Astfel, intonaţia bogată în inflexiuni este caracteristică indivizilor cu un fond afectiv bogat şi care, în acelaşi timp, tind, conştient sau nu, să-şi impresioneze (afectiv)

interlocutorii. În schimb, intonaţia plată, monotonă, săracă în inflexiuni poate denota fie un fond afectiv sărac, fie anumite dificultăţi sau inhibiţii în comportamentul social, ca: incapacitatea exteriorizării propriilor sentimente, dificultăţi în stabilirea de contacte cu oamenii din cauza timidităţii etc. În lectura cu voce tare, intonaţia săracă, neadaptată semnelor de punctuaţie, denotă lipsă de exerciţiu în materie de scris-citit. Dar, chiar şi în vorbirea liberă, intonaţia reflectă până la un punct gradul de cultură şi de educaţie.

PRONUNŢIA depinde, pe de o parte, de caracteristicile neuropsihice, iar pe de altă parte de nivelul de cultură generală şi profesională a individului. Ca tipuri se disting: pronunţia deosebit de corectă (reflectând pentru corectitudine, mergând până la pedanterie), pronunţia de claritate şi corectitudine medie, pronunţia neclară, neglijentă, de exemplu: eliminarea din unele cuvinte a unor sunete, contopirea într-un sunet confuz a sfârşitului unor cuvinte, coborârea tonului şi pronunţarea neclară a sfârşiturilor de frază etc.

Cel mai frecvent, formele defectuoase de pronunţie pot fi întâlnite la temperamentele extreme, la colerici şi la melancolici. Astfel, colericii, din pricina grabei, deformează unele cuvinte, iar pe altele le elimină din vorbirea lor, înlocuindu-le cu gesturi sau prin expresii de mimică.

La rândul lor, melancolicii prezintă adesea scăderea sensibilă a sonorităţii şi contopirea în sunete confuze a unor sfârşituri de cuvinte sau de fraze.

– În strânsă legătură cu pronunţia trebuie să fie luate în considerare eventualele particularităţi sau chiar defecţiuni de limbaj. Acestea pot servi, pe de o parte, la identificarea vocii, în absenţa imaginii interlocutorului (în convorbirile telefonice), iar pe de altă parte, ele pot da şi unele indicaţii asupra trăsăturilor sale psihice. De exemplu în cazul manifestărilor de bâlbâială se poate presupune, fără mari riscuri de a greşi, că individul se caracterizează şi printr-o reactivitate emoţională sporită.

ANALIZA SEMANTICĂ vizează o altă latură a vocabularului, şi anume semnificaţiile termenilor utilizaţi. În legătură cu aceasta pot fi supuse analizei: structura vocabularului, cantitatea de informaţie şi nivelul de abstractizare a termenilor, adecvarea lor la conţinutul sau obiectul comunicării, coerenţa în judecăţi şi raţionamente, plasticitatea şi expresivitatea termenilor.

Prin *structură* se înţelege, în linii mari, numărul şi varietatea termenilor. Un vocabular bogat şi variat denotă, abstracţie făcând de nivelul cunoştinţelor generale sau profesionale, interes pentru cunoaştere, precum şi o anumită capacitate intelectivă, respectiv posibilitatea de a înţelege şi rezolva mai uşor situaţiile întâlnite în viaţă sau activitate. *Cantitatea de informaţie* reprezintă o dimensiune a vocabularului, reflectând frecvenţa de utilizare a termenilor. Cu cât vocabularul este constituit din termeni comuni, de largă utilizare, cu atât cantitatea sa de informaţie, respectiv de

„noutate”, este mai scăzută, şi invers, cu cât termenii sunt mai deosebiţi, mai rar utilizaţi, cu atât cantitatea de informaţie este mai ridicată. În strânsă legătură cu – cantitatea de informaţie se află *nivelul de abstractizare* al termenilor. În general, nivelul de abstractizare este cu atât mai ridicat cu cât cantitatea de informaţie este mai mare. Desigur, toate cuvintele „abstractizează” realitatea, dar nu în egală măsură. Astfel, în vreme ce unele cuvinte redau proprietăţi concrete, larg cunoscute, ale lucrurilor, altele se referă la însuşiri sau relaţii mai puţin evidente care se plasează în mod firesc la un nivel mai ridicat de abstractizare. Nivelul de abstractizare furnizează şi el o serie de indicaţii asupra calităţii „instrumentelor” intelectuale cu care operează individul, precum şi asupra „produselor” – judecăţi, raţionamente, teorii etc., obţinute cu ajutorul lor. *Adecvarea la conţinut* reprezintă măsura în care termenii utilizaţi sunt potriviţi pentru a exprima cele dorite. Se întâmplă ca unii oameni din dorinţa de a impresiona pe cei din jur, să folosească termeni de circulaţie mai redusă, dar fără a le cunoaşte precis semnificaţia. Aceasta denotă nu numai o informare insuficientă asupra problemei, dar şi înfumurare, atitudine de supraestimare a propriilor posibilităţi. De o atare atitudine poate fi vorba însă şi în cazul în care astfel de termeni sunt utilizaţi, chiar corect în locul altora cu aceeaşi semnificaţie, mai cunoscuţi, şi care tocmai de aceea sunt consideraţi banali.

Un alt aspect al exprimării îl constituie *coerenţa în judecăţi şi raţionamente*, respectiv în gândire. Orice manifestare verbală a omului, oricât de scurtă, reprezintă independent de conţinutul comunicării şi o mostră a modului său de a judeca, a felului în care interpretează datele realităţii. Până la un punct modul de a judeca este dependent de pregătirea şcolară şi profesională, de educaţia primită, de suma influenţelor sociale ce s-au exercitat asupra individului. În acelaşi timp însă prin aceasta se dezvăluie şi o parte din însuşirile intelectuale proprii structurii sale. Drept

criterii pentru aprecierea coerenţei în gândire pot fi folosite: precizia în judecăţi şi raţionamente (cu deosebire înlănţuirea dintre premise şi concluzii), originalitatea în aprecierea oamenilor şi a diverselor evenimente, cunoaşterea şi aplicarea regulilor gramaticale în vorbire şi scris etc.

PLASTICITATEA ŞI EXPRESIVITATEA termenilor sunt noţiuni înrudite. De cele mai multe ori, pentru a exprima un lucru este necesar să se aleagă între mai multe expresii verbale, asemănătoare ca semnificaţie, dar cu nuanţe diferite. Alegerea nu este niciodată întâmplătoare deoarece, chiar fără voia individului, ea este determinată în mare măsură de atitudinea faţă de realitatea luată în considerare: acceptarea sau respingerea, minimalizarea sau supraaprecierea etc. Pe de altă parte, se ştie că oamenii se deosebesc mult sub raportul capacităţii de exprimare: în vreme ce unii pot spune multe, cu ajutorul unor cuvinte puţine, dar bine alese, alţii, chiar cu preţul a numeroase cuvinte spun în realitate foarte puţin. Astfel, prin plasticitate şi expresivitate, din punct de vedere psihologic, se înţeleg acele însuşiri ale limbajului care reflectă capacitatea individului de a reda nu numai realitatea ca stare, ci şi atitudinea sa faţă de ea, într-un mod susceptibil de a provoca şi la cei din jur aceeaşi rezonanţă afectivă. Din plasticitatea şi expresivitatea termenilor se pot deduce: nivelul, bogăţia fondului lexical, raportul în care se plasează individul cu lumea în general, caracteristicile sale de ordin afectiv etc.

Tot în cadrul simptomaticii labile intră ticurile, reacţii stereotipe ce se repetă des, de multe ori fără ştirea şi, în orice caz, fără voia individului, ce pot apărea fie numai într-una din categoriile menţionate (pantomimă, mimică, gesturi, vorbire), fie ca o manifestare complexă împrumutând elemente din mai multe categorii. Uneori ticurile dezvăluie anumite particularităţi psihice ca nervozitate, emotivitate etc., ajutând la particularizarea cunoaşterii oamenilor, facilitând evocarea lor.

Se întâmplă chiar ca un detaliu în aparenţă neînsemnat, cum este un tic, o dată reamintit, să fie suficient pentru evocarea unei serii întregi de însuşiri sau fapte ale unui om.

În condiţiile procesului judiciar, comportamentul învinuitului sau inculpatului este afectat de situaţia specială în care se află, de starea de frustrare în faţa autorităţii etc. Impunându-se o cât mai atentă analiză a datelor observaţiei, pentru a se elimina eventualele erori de apreciere a comportamentului.

În continuare, prezentăm o altă sursă de date cu privire la însuşirile psihice ale oamenilor, care însă nu se mai încadrează în ceea ce am denumit mai sus simptomatica stabilă sau simptomatica labilă. Este vorba de aspectul vestimentar.

ÎMBRĂCĂMINTEA constituie un indiciu asupra stării materiale a individului, dar dincolo de aceasta ea are şi multiple semnificaţii psihologice. Astfel, ea reflectă preferinţele estetice, gustul celui ce-o poartă, dar în mare măsură şi ideea pe care acesta şi-o „face” despre sine, respectiv cea pe care ar dori ca lumea să şi-o facă despre el. Desigur, îmbrăcămintea standard, de serie mare, nu îngăduie prea multe concluzii cu privire la simţul estetic al individului ce o poartă, alegerea fiind determinată, în mod evident, în primul rând de criterii materiale.

Principalele aspecte ale îmbrăcămintei care au o semnificaţie psihologică sunt: croiala, îmbinarea culorilor, concordanţa sau discordanţa faţă de moda zilei etc.

Croiala neobişnuită, culorile stridente şi, cu atât mai mult, îmbinările frapante de culori, precum şi tendinţa exagerată de a fi în pas cu moda, denotă o oarecare superficialitate, o concepţie despre lume şi viaţă care pune prea mult preţ pe aspectul exterior al oamenilor şi lucrurilor. Aceasta nu înseamnă însă că la polul opus întâlnim însuşiri psihice pozitive. Dimpotrivă, atunci când îmbrăcămintea este neglijentă, vădind absenţa

oricăror preocupări de estetică şi ordine, concluziile de ordin psihologic sunt, cel puţin, la fel de severe ca şi în primul caz. Se poate vorbi de: mentalitate retrogradă, lipsă de respect sau chiar atitudine de sfidare a normelor şi uzanţelor sociale.

În urma observaţiilor comportamentului subiecţilor se pot detecta câţiva indici care constituie expresia psihologică a temperamentelor.

Temperamentul exprimă dinamica generală a persoanei, disponibilul său energetic care se manifestă şi imprimă o notă dominantă tuturor trăirilor şi comportării sale. Dinamica temperamentală se exteriorizează atât în mişcările persoanei, cât şi în afectivitate, în conduitele voluntare sau procesele de cunoaştere; ea se exprimă în mimica persoanei, în viteza şi ritmul vorbirii, în aspectele scrisului său etc.

Indicii psihologici ai temperamentului sunt:

– Impresionabilitatea, respectiv, profunzimea şi tăria cu care sunt trăite fenomenele psihice, îndeosebi cele senzoriale şi afective. După capacitatea de recepţie a stimulărilor şi profunzimea impresiilor produse, precum şi după ecoul lor în întreaga fiinţă a subiectului, unele persoane sunt adânc impresionabile, iar altele doar superficiale. În primul caz, informaţiile primite, ca şi impresiile formate au o rezonanţă mare în sfera personalităţii, iar trăirile afective o fac să vibreze puternic;

– Impulsivitatea, care se referă la caracterul brusc al răspunsurilor, la descărcări sacadate în desfăşurarea proceselor sau, dimpotrivă, înregistrând perioade de latenţă mărită şi intensitate redusă;

– Ritmul reacţiilor şi al trăirilor interioare ne înfăţişează alternarea lor uniformă sau neuniformă între răspunsuri şi pauze sau o instabilitate psihică şi neregularităţi evidente;

– Tempoul modificărilor neuropsihice temperamentale se exprimă în frecvenţa fenomenelor într-o anumită unitate de

timp. Sub acest aspect există persoane cu modificări abundente, cu frecvenţă mare în unitatea de timp având un tempo tumultos, ridicat şi persoane cu o frecvenţă de evenimente psihice şi trăiri reduse manifestând un tempo scăzut, pe aceeaşi unitate de timp;

– Expresivitatea psihică în descifrarea temperamentului apare în intonaţia, debitul şi fluenţa limbajului, în mişcările de mers automatizate, în expresiile emoţionale şi mimice, în sensul şi direcţia relaţiilor persoanei cu ceilalţi din colectivitate.

Temperamentul colorează întreaga viaţă psihică a persoanei. El redă, atât tabloul comportamental al persoanei sub aspect dinamic, cât şi proprietăţile fundamentale ale sistemului nervos central. Legătura dintre tipul de activitate nervoasă superioară – definit prin intensitatea, echilibrul şi mobilitatea proceselor centrale de excitaţie şi inhibiţie – şi temperament este directă şi strânsă. Tipul de activitate nervoasă superioară formează baza neurofuncţională a temperamentului; temperamentul fiind manifestarea tipului de activitate nervoasă superioară în sfera activităţii psihice. Deşi aceste două noţiuni sunt în interdependenţă, ele nu trebuie confundate. Tipul este o noţiune fiziologică, temperamentul – una psihologică. Intre tip şi temperament nu există o coincidenţă, ci o corespondenţă.

Fiecare din tipurile de activitate nervoasă superioară se manifestă în activitatea psihică şi în conduită ca tip de temperament (Roşca & colab. 1976; Radu & colab., 1991). Astfel, s-a stabilit o corespondenţă între tipul puternic-neechilibrat-excitabil şi temperamentul coleric; tipul puternic-echilibrat-inert şi temperamentul flegmatic; tipul slab şi temperamentul melancolic (desigur, toate sunt pure teoretizări).

COLERICUL – nelinişţit, impetuos, uneori impulsiv, mişcări rapide, limbaj cu intonaţii oscilante; trăiri afective intense, dar inegale, reacţii explozive; adesea manifestă momente de

încordare şi o stare de alarmă internă, dar ambele nejustificate; stăpânirea de sine lasă de dorit; conduita privită în ansamblu este inegală (când foarte activ, agitat, când foarte pasiv, cuprins de stări depresive); doarme agitat; întâmpină dificultăţi în realizarea unei acţiuni sistematice; se supune greu la disciplină; capabil de sentimente puternice şi durabile.

SANGVINICUL – mobil, cu o mare capacitate de adaptare la orice fel de împrejurări, aproape întotdeauna bine dispus; stabileşte cu uşurinţă relaţii cu cei din jur; este vesel, energic, cu posibilităţi de păstrare a calmului, are o vorbire clară, curgătoare, cu intonaţii; se adaptează uşor la condiţiile noi de viaţă, receptiv la nou; poate deveni repede indiferent faţă de o activitate migăloasă şi neinteresantă; sentimentele apar şi se substituie cu repeziciune, nefiind înclinat spre sentimente puternice şi stabile; se poate stăpâni cu uşurinţă dacă este educat în acest sens.

FLEGMATICUL – liniştit, de un calm aproape imperturbabil; lent în mişcări, nu are reacţii emoţionale vii şi rapide, pare deseori indiferent, se impresionează mai greu; vorbirea este monotonă, dar egală; necesită mai multe repetiţii pentru a învăţa un material, este ordonat; stările afective se desfăşoară lent, dar sunt stabile; îşi păstrează calmul chiar în situaţii dificile; rezervat: în activitate se concentrează puternic şi nu este distras cu uşurinţă; are un somn liniştit, chiar înainte sau după unele solicitări mai intense.

MELANCOLICUL – sensibil, afectiv, timid, închis, nehotărât; tonus slab al conduitei; rezistenţă scăzută la eforturile intelectuale; o slabă capacitate de concentrare, cu înclinaţii spre reverie; se adaptează greu la situaţii noi, mai puţin prietenos; nu rezistă la stările de încordare şi suprasolicitare, dar în condiţii de linişte, este capabil de acţiuni analitice, migăloase, de mare fineţe care cer multă răbdare şi grijă pentru detalii.

Temperamentele nu pot fi apreciate „în sine” ca fiind bune sau rele, acceptabile sau neacceptabile, izolate de conţinutul persoanei a cărei dinamică o exprimă. Fiecare prezintă calităţi, dar şi riscul unor însuşiri negative. În viaţă, tipurile temperamentale pure apar foarte rar. Cel mai frecvent întâlnim temperamentele combinate în care domină trăsăturile unui anumit tip.

În determinarea temperamentului, rolul fundamental îl are situaţia concretă pe care o trăieşte persoana (situaţie care poate fi obişnuită, inedită, critică sau limitată). Indiferent de situaţia în care se află persoana l-a un moment dat, există mecanisme de compensare învăţate în cursul vieţii care pot completa sau chiar masca un anumit tip de temperament.

5.3. Problematica psihologică a relaţiei anchetator-anchetat[228]

Relaţia interpersonală anchetator-anchetat pune în evidenţă, în primul rând, trăirea emoţională creată de contactul cu reprezentantul oficial al autorităţii, în cadrul căruia se va derula o activitate cu caracteristici absolut speciale (anchetă judiciară). Atitudinea oficială, politicoasă, dar rezervată, profesională, prin ţinută şi vocabular a anchetatorului, care solicită lămuriri, chestionează, pune în vedere, precizează etc., creează un fond difuz emoţional pentru persoana anchetată (bănuit, învinuit, inculpat), fapt resimţit de altfel de oricare altă persoană chemată în mod oficial pentru a da relaţii în cauză (martori, reclamant etc.).

Datorită acestui fapt, majoritatea cercetărilor se desfăşoară într-o anumită tensiune emotivă sau nervoasă, cel interogat, de multe ori, apreciind hiperbolizat gesturi, expresii, fapte etc. ale anchetatorului. „Din motive diferite, (între care:

228 C. Aioniţoaie, T. Butoi, Ascultarea învinuitului sau inculpatului, în Tratat de criminalistică, Editura Carpaţi, 1992, p. 109-122.

lipsa obişnuinţei de a avea de-a face cu autorităţile, tradiţiile deformate referitoare la caracterul represiv ori optica relelor tratamente exercitate de organele de cercetare etc.) persoana anchetată manifestă teamă”[229]. Fie şi numai din aceste motive, iată de ce cunoştinţele de psihologie devin obligatorii pentru magistratul însărcinat cu derularea anchetei judiciare, în cadrul căreia psihologul vine să „cenzureze” penalul în sensul benefic aflării adevărului, aceasta presupunând consolidarea aşa-zisului „fler” prin „ştiinţa anchetei” în efortul mereu perfectibil de a-i reda acestei activităţi profesionalismul şi demnitatea care i se cuvin în actul de justiţie independentă.

5.3.1. Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară

În baza contactelor iniţiale, anchetatorul apreciază comportamentul expresiv, în mod special mimica învinuitului ca pe o realitate evidentă, ca pe o totalitate de trăsături şi caracteristici dinamico-funcţionale care evidenţiază stări, sentimente şi dispoziţii sufleteşti a căror interpretare corectă este o necesitate absolută. În acest sens, anchetatorul trebuie să fie atent asupra componentei voluntare a comportamentului expresiv, înţelegând prin aceasta procesele funcţionale dinamice mai mult sau mai puţin deformate emoţional, deghizate, simulate în scopul de a masca adevăratele stări sufleteşti resimţite în timpul ascultării. Învinuitul poate simula stăpânirea de sine, calmul, nedumerirea, unele stări de suferinţă (boală, leşin) atitudinea de revoltă ori de protest, toate cu scopul de a impresiona, de a intimida pe anchetator.

Lipsa de naturaleţe şi de convingere a acestor simulări este evidentă în faţa unei conduite ferme, ofensive a anchetatorului, înlăturarea lor fiind, de regulă, consecinţa exploatării calificate

229 Idem, p. 109.

a unor momente psihologice abil create pe parcursul ascultării. Spre deosebire de acestea, manifestările involuntare reprezintă reacţii fiziologice interne ale anumitor sisteme funcţionale aflate preponderent sub dependenţa sistemului neurovegetativ, ele nu pot fi mascate şi nici nu pot fi provocate de om în scop voit.

Literatura de specialitate subliniază că cele mai ilustrative manifestări[230] în acest sens sunt: înroşirea (paloarea feţei), creşterea volumului vaselor sanguine (observabile la tâmple sau în zona carotidei), spasmul glotic, tremurul vocii, sudoraţia temporală, frământatul mâinilor, perioada de latenţă în răspunsuri, ezitarea privirii anchetatorului. Este evident că un anchetator experimentat nu poate scăpa un astfel de comportament. Pentru acesta, tremurul vocii, al mâinilor, culegerea unor scame imaginare, mototolirea pălăriei ori a poşetei, pauzele, contra-întrebările etc. Vor fi suficient de lămuritoare asupra conduitei unei persoane care trăieşte din plin disconfortul psihic intern în contact cu autoritatea. Experienţa demonstrează nu greutatea de a surprinde aceste aspecte, ci deficienţa de a le interpreta corect.

Nu rareori inhibiţia emoţională (teama inocentului prilejuită de contactul interpersonal cu reprezentantul autorităţii) este interpretată ca indiciu al vinovăţiei, iar comportamentul învinuitului se apreciază ca fiind simulat. Cu privire la problematica interpretării corecte a tabloului psiho-comportamental, ea îşi fundamentează temeiurile în psihologia persoanei, psihologia medicală etc. Dar a cere acestor discipline punerea în formule interpretative precise a gesturilor, a mimicii, a conduitei de relaţie şi expresie a unei persoane într-o

230 Vezi fişa de observaţie asupra indiciilor vizând comportamentul simulat. Studenţii vor conspecta lucrarea: I.T. Butoi, Al. Butoi, T. Butoi, Psihologia comportamentului criminal – investigaţia duplicităţii suspecţilor în interogatoriul judiciar, Editura Enmar, Bucureşti, 1999.

împrejurare, este mult prea pretenţios.

Trecerea de la ştiinţă către arta anchetei judiciare se face prin personalitatea anchetatorului, observator şi investigator fin, a cărui intuiţie profesională este izvorul interpretării.

Revenind la acest aspect, trebuie să se discearnă între motivele care provoacă starea emoţională. Ele sunt, ca primă posibilitate, legate de labilitatea psihotemperamentală a învinuitului, de trecutul său infracţional, de starea prezentă, de problemele personale pur şi simplu (inclusiv starea de sănătate psihomedicală) sau, ca o a doua posibilitate, izvorând exclusiv în raport cu problematica critică a cauzei pentru care acesta este cercetat. De regulă, procedând la discuţii introductive, corelate, legate de situaţia familială, profesională, antecedente, stare de sănătate, probleme de perspectivă ş.a. Se obţine o anumită deconectare a individului, o încălzire a relaţiei interpersonale, absolut necesară trecerii către chestionarea cu privire la bănuiala care i se aduce.

În cazul *persoanelor sincere*, *dar labile emoţional* (sfera în care, de regulă, intră minorii, femeile, bătrânii, convalescenţii), fără experienţă în raport cu situaţiile de acest gen, este necesară, ca o condiţie a reuşitei, crearea unui climat de siguranţă şi încredere reciprocă, a unui dialog deschis, degajat în care ele să-şi înţeleagă statutul în faţa autorităţii şi ce obligaţii le revin. Nerealizarea acestui climat poate duce (mai ales atunci când se utilizează procedeul frontal al ascultării), odată cu atacarea problemei critice, la inhibări emoţionale artificiale, cu întregul lor cortegiu de manifestări mimico-gesticulare şi neurovegetative. Labilul emoţional (chiar fără a fi vinovat) va reacţiona şi-şi va argumenta spusele împovărat de disconfortul inhibant al temerii naturale pe care o resimte faţă de implicaţiile conjuncturale referitoare la învinuire, la care se adaugă blocajul afectiv faţă de interlocutorul însuşi. Gesturile de nervozitate, ticurile sau ridicarea tonului pe lângă faptul că

semnifică lipsa de profesionalism a anchetatorului pot provoca o adevărată degringoladă în gândirea şi stările sufleteşti ale învinuitului (bănuitului) emotiv.

Există în acest punct al contactului interpersonal, pericolul de a se interpreta greşit aşa-zisul „moment psihologic" creat şi de a-l „exploata eficient" prin chestionare directă, implicare. Precizările cu caracter acuzatorial sau prezentarea de probe poate complica şi mai mult tabloul psiho-comportamental al emotivului, el putând ajunge, în ultimă instanţă, chiar la recunoaşterea unor fapte pe care nu le-a săvârşit. Din acest motiv trebuie privită cu multă precauţie orice relatare a învinuitului şi, în special, tot ceea ce afirmă şi îi este defavorabil. Aşa stând lucrurile, dacă labilul emoţional (în situaţia bănuitului-învinuitului care totuşi nu a comis fapta), i s-a creat un climat introductiv de încredere (realizabil prin abordarea în faza contactului iniţial, a unor problematici colaterale, faţă de care organul de urmărire să manifeste interes, să dea un sfat, să aibă o intervenţie, să strecoare o glumă sau să ştie să asculte cu răbdare) i se poate aduce în faţă problematica critică fără niciun risc. Mai mult, aceasta prilejuieşte, de regulă, un comportament în care se descifrează uşor indiciile naturaleţii şi dezinvolturii în argumentare şi justificări, sinceritatea surprinderii, învinuitul manifestând, mai degrabă, curiozitate faţă de învinuire decât teamă, exprimându-şi păreri, răspunzând prompt la întrebări şi punând, la rândul său, o serie de întrebări.

Altfel stau lucrurile în situaţia în care în persoana învinuitului *se află chiar autorul faptei*. Se constată, de regulă, că discuţiile introductive pe problematica colaterală nu dau roadele scontate. Ambianţa rămâne rece, răspunsurile sunt monosilabice, învinuitul nu se angajează sincer în dialog, „nu dă

nimic de la el”[231].

Analizând comparativ reactivitatea mimico-gesticulară a învinuitului, o fină interpretare va surprinde faptul că, dacă totuşi pe fondul sărac al dialogului colateral, se obţin răspunsuri şi crâmpeie de discuţii în limite relativ normale, nu acelaşi lucru se întâmplă atunci când se atacă problemele critice. Revenind la exemplul menţionat, prin aducerea în discuţie a problematicii ridicate de împrejurările săvârşirii omorului, s-au evidenţiat pe lângă negările stereotipe („nu cunosc”… Nu ştiu”, „nu-mi amintesc”), manifestări frecvente de evitare a privirii, pauze înainte de răspuns, spasmul glotic, sudoraţie, tremurai mâinilor, lipsa oricărei iniţiative, toate acestea pe un fond general de suspiciuni din partea învinuitului. Manifestarea acestor tulburări psiho-comportamentale net diferenţiate se explică printr-un mecanism psihologic extrem de subtil. Esenţa sa constă în aceea că persoana care a comis fapta dispune, în planul intim al personalităţii sale, de capacitatea psihică de a se degaja cu uşurinţă de situaţia de învinuit în cauză. Ea, neavând nimic cu cauza care este ascultată, îşi comută cu uşurinţă sfera preocupărilor şi a atenţiei către problematica introductivă, colaterală ce o captivează şi pe care o acceptă cu plăcere şi interes. Dimpotrivă, învinuitul care a săvârşit infracţiunea „nu are posibilităţi pentru tematici colaterale”, cu alte cuvinte, nu se dispune de capacitatea psihică de comutare. Problematica sa centrală se exercită cu o forţă inhibitorie deosebită asupra oricăror altor aspecte care se aduc în discuţie. Centrul excitaţiei

231 De exemplu: în discuţiile iniţiale avute cu N.V., învinuit de omorul comis la 16.11.1986, a cărui victimă a fost numitul M.N., deşi au fost puse în discuţie aspecte cu o problematică diversă, antrenantă, respectiv profesie, cerc de prieteni, timp liber, relaţii cu partenere de sex opus apropiate vârstei şi preocupărilor fireşti ale acestuia, totuşi nu s-a putut obţine o deschidere către dialog, atmosfera rămânând artificială, cu lungi tăceri, lipsită complet de iniţiativa firească şi spontaneitatea contextului care i se oferea.

sale nervoase, polarizează întreaga personalitate exclusiv către fapta săvârşită şi implicaţiile acesteia. Chiar dacă i se oferă posibilitatea destinderii, structurile subconştiente, prin mecanisme inhibitive îl ţin prizonierul condiţiei de învinuit în cauză, statut şi rol pe care nu le poate abandona.

Deşi în faţa organului de urmărire penală, învinuitul îşi impune conştient ieşirea din rol, stă în posibilităţile anchetatorului experimentat să desprindă cu uşurinţă şi să interpreteze corect notele artificialului, lipsa de participare, starea de disconfort psihic, teama şi suspiciunea continuă în întreaga atitudine de relaţie şi expresie a învinuitului nesincer. Această teamă rezultă din aceea că persoana care a comis fapta realizează natura pur introductivă a discuţiilor colaterale. Ea este preocupată de ceea ce bănuieşte că va urma după aceasta, fiind continuu în gardă cu privire la aspectele critice pe care le intuieşte că urmează şi în raport cu care îşi făureşte alibiurile[232].

Cât priveşte învinuitul care nu a săvârşit fapta ce i se impută, acesta se dăruieşte lesne tematicii abordate, participând cu naturaleţe la dezvoltarea ei. Odată fiindu-i lămurite statutul şi rolul în cadrul ascultării, el va alunga din

232 De exemplu: în cauza privind omorul comis la 15.11.1980, a cărui victimă a fost numitul A.A., învinuita B.A., concubina victimei, deşi s-a antrenat în discuţii colaterale, a participat la un dialog lipsită de naturaleţe, stângace, artificială, fară tonus, viaţă, întreaga personalitate a învinuitei era parcă „la pândă” în intenţia de a urmări şi „descifra”, la rându-i, efectele spuselor sale pe mimica anchetatorului. Faţă de întrebările critice şi problematica împrejurărilor rezultând din câmpul infracţiunii, învinuita a relatat permanent o istorioară verosimilă, lipsită însă de vigoarea argumentării. Interpretarea şi a altor aspecte comportamentale, între care evitarea continuă a privirii, tremurai vocii, precum şi invariabilele „nu ştiu”, „nu-mi pot explica”, rostite în mod stereotip, indiferent de forţa şi logica probelor în acuzare, au întărit în mod cu totul justificat, convingerea că acest comportament este caracteristic efectelor emoţionale ascunderii adevărului – fapt dovedit pe parcursul anchetei judiciare.

plan psihic toată problematica ce-i provocase temere, iar cu privire la învinuire va argumenta natural, dezinvolt, participativ, dezinhibat, neavând, cu alte cuvinte, nimic care să-i inspire teamă.

Rezultate deosebit de interesante în diferenţierea celor două conduite opuse se pot obţine prin interpretarea manifestărilor psiho-comportamentale şi a reactivităţii de expresie a învinuiţilor faţă de întrebările directe în raport cu aspectele critice. Astfel, adresându-i-se întrebări de genul:

– Dacă susţineţi că nu aţi săvârşit fapta, atunci pe cine bănuiţi?

– Ce credeţi, va fi descoperit autorul acestei fapte?

– Ce credeţi că ar merita autorul pentru fapta sa? etc.

Învinuitul care nu a săvârşit fapta va fi caracterizat printr-o participare autentică.

De regulă, persoana sinceră este deosebit de spontană, îşi spune părerea deschis şi chiar dacă, de exemplu, nu bănuieşte o persoană anume, oferă totuşi, păreri care se vor plauzibile, cu forţă, cu argumente. De obicei, aceasta îşi exprimă convingerea că autorul „nu poate scăpa de rigorile legii", că „oricât de târziu, adevărul tot va ieşi la lumină". În privinţa, de exemplu, a pedepsei, îşi exprimă, de regulă, indignarea şi ura pentru făptuitor, cerând sancţiuni foarte mari sau suplicii. Toate acestea pe fondul unei atitudini sincere, apropiate, deschise, care oferă indicii suficiente pentru un comportament natural, degajat, dincolo de implicaţiile cauzei.

În faţa aceleiaşi întrebări, învinuitul care a comis infracţiunea este ezitant, stânjenit, „deosebit de încurcat". Explicaţia psihologică constă în efectul paralizant – inhibitoriu, în stupoarea creată de întrebarea de genul „Ce credeţi, va fi identificat autorul omorului?"… pusă tocmai într-o împrejurare deloc plăcută pentru acesta, vizând tragerea la răspundere penală pentru înfăptuirea justiţiei. De asemenea, referitor la

identificarea făptuitorului, răspunsurile sale de obicei sunt: „eu ştiu ce să zic?”, „depinde”, iar în privinţa pedepsei pe care o consideră că ar merita-o autorul, cele mai frecvente răspunsuri sunt: „ce-o vrea legea” sau „eu ştiu ce să zic?”, „nu mă pricep”. De aceea, ce trebuie interpretat este nu atât răspunsul în sine, care poate să difere de la o persoană la alta, cât mai ales, efectele de-a dreptul paralizante ale acestor întrebări în conştiinţa individului care ascunde adevărul.

Suspiciunea bănuitului în raport cu sărăcia datelor pe care le deţine referitor la ce ştie anchetatorul, cât ştie, de la cine ştie, împovărează la maximum conduita acestuia. Neparticipativ, ostil, rămânând în expectativă, de regulă, nu are puterea de a bănui pe cineva, vine cu justificări şi temeri de genul „nu pot să dau vina pe nimeni” ori „s-ar putea să greşesc”, nepropunând soluţii sau, chiar dacă o face, devine stângaci, neplauzibil, artificial.

Neputând fi marcate, dar nici provocate de om în scop voit, manifestările comportamentale şi psihofiziologice amintite vor acompania ca un veritabil cortegiu starea de disconfort psihic pe care o trăieşte învinuitul. Cu privire la această complexă problematică trebuie subliniat, însă, faptul că a socoti asemenea manifestări drept probe de vinovăţie înseamnă a face o greşeală tot atât de mare ca şi atunci când s-ar afirma că siguranţa de sine ori promptitudinea şi certitudinea răspunsurilor date sunt probe certe ale vinovăţiei. Ceea ce trebuie reţinut este faptul că expresiile emoţionale, coroborate cu probe verificate, pot sublinia, adică pot confirma sau infirma, ca un argument în plus, o teză valabilă, constituind indici orientativi asupra tentativelor comportamentului simulat în ancheta judiciară.

5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare

Comunicarea dintre anchetator şi învinuit sau inculpat, nu se efectuează numai pe plan verbal, utilizând limbajul natural articulat, ci oamenii realizează transfer de informaţii şi pe alte canale, prin aşa-numita comunicare non-verbală, extralingvistică (gestică, mimică, fond sonor al vorbirii).

Canalele non-verbale realizează un surplus de comunicare, transmiţându-se stări psiho-emoţionale, anxietate, depresie etc. Avantajul comunicării extra-verbale constă în faptul că acesta scapă, în general, controlului voluntar, conştient, creând astfel o posibilitate de acces spre procesele informaţionale, atât din sfera gândirii reflectate, cât şi a nivelurilor psihologice nereflectate, antrenate în comunicarea realizată involuntar.

Majoritatea transferului informaţional al afectivităţii are loc prin canalele extra-verbale. În timpul conversaţiei, comunicarea extra-verbală, şi, în concret, „contactele oculare" care au loc între privirile interlocutorilor în timp ce vorbesc sunt foarte importante. Controlul din privire se efectuează de către emiţător (învinuitul sau inculpatul) chiar şi în timpul în care el vorbeşte. Pe parcurs urmăreşte reacţia partenerului, reacţie încă neverbală, şi în funcţie de ceea ce i se pare că vede la el îşi ajustează a doua parte a emisiunii sale. Astfel de controale oculare sunt făcute frecvent în cabinetul de interogatoriu, mai ales atunci când învinuitul sau inculpatul nu ştie de ce probe dispune anchetatorul şi mai ales atunci când emite informaţii denaturate sau false. Pentru învinuit sau inculpat este important să constate dacă anchetatorul a „înghiţit" sau nu informaţia incorectă.

În timpul unei conversaţii obişnuite sau al unei relatări, privirea pendulează la partener cu intermitenţă. În momentele cruciale, exact la argumentele cele mai importante, ori unde ar fi, privirea revine la interlocutor spre a controla dacă a înţeles, dacă este de acord sau nu cu cele relatate. Urmărirea acestei pendulări oculare cere din partea anchetatorului foarte multă

experienţă şi inteligenţă, căci revenirea la privirea directă poate semnala că învinuitul sau inculpatul a ajuns la un punct nodal, unde vrea să strecoare un neadevăr care ar putea avea importanţă.

Anchetatorul va obţine o informaţie preţioasă, fie că este un adevăr şi atunci îl apropie de lămurirea cazului, fie că este o minciună, şi atunci poate evalua mai corect gradul de sinceritate, respectiv de nesinceritate a bănuitului.

Cunoaşterea valorii informative a pendulării privirii trebuie să îl facă circumspect pe anchetator, care este dator să-şi însuşească controlul cât mai perfect al mimicii, al privirilor sale. Cu cât anchetatorul vrea să fie mai puţin permisiv, să nu se lase tatonat de bănuit, cu atât trebuie să fie mai stăpân pe cele mai mici reacţii involuntare care l-ar putea trăda şi ar de o armă valoroasă bănuitului.

În anumite momente ale dialogului, bănuitul nu trebuie să ştie sub niciun motiv că anchetatorul aprobă sau nu unele din afirmaţiile sale.

Privirea interlocutorului nu este numai o sursă de informaţii, ci şi un mijloc de condiţionare a interlocutorului. La prima audiere, când i se cere bănuitului să relateze faptul incriminat, şi unde el va da o versiune evident favorabilă lui, anchetatorul trebuie să îl lase să spună tot ce vrea, să aibă mare fluenţă în expunere. Dacă în cursul acestei relatări spontane învinuitul nu este întrerupt, ci dimpotrivă, prin privirea sau prin mişcările capului, anchetatorul îl încurajează, foarte probabil el va furniza suficient material pentru ca monologul odată terminat, să se ajungă la un dialog critic. Această condiţionare prin gratificare este o capcană eficientă, care îl va ajuta pe anchetator să elaboreze în continuare o tactică adecvată situaţiei.

În credinţa populară, cei care evită privirea interlocutorilor sunt oameni nesinceri. Mulţi psihologi sunt însă de părere că

evitarea privirii în ochii altora, mai ales în ochii celor investiţi cu autoritate, este un semn de frustrare. Prin definiţie, orice învinuit sau inculpat, cei aflaţi în detenţie preventivă, sunt într-o puternică stare de frustrare. Pierderea, chiar şi vremelnică a libertăţii, contribuie la acea stare de frustrare, care în majoritatea cazurilor va duce la manifestări agresive. Agresivitatea în camera de audiere se manifestă mai ales în răspunsuri insolente, încercări de sfidare şi ca reacţie la privirea scrutătoare a anchetatorului, evitarea de a-l privi în faţă. Simptomul stării de frustrare nu trebuie să fie, deci, confundat cu o trăsătură de personalitate (sinceritate – nesinceritate).

Anchetatorul care vrea să stabilească un contact uman cu învinuitul sau inculpatul trebuie să evite orice privire, gest sau vorbă care ar potenţa, cât de cât, starea de frustrare în care se găseşte acesta.

5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare

În literatura de specialitate, sunt câteva reguli tactice care pot facilita nu numai stabilirea unui contact verbal între interlocutori, dar în acelaşi timp, pot aduce un oponent în situaţia de a colabora:

1. În contactul cu adversarul înainte de a fi ascultaţi, suntem priviţi;

2. Exprimarea clară, în limbaj inteligibil a interlocutorului este obligatorie;

3. Înainte de a vorbi, trebuie să ştim să observăm şi să ascultăm. Din primele clipe de contact cu bănuitul trebuie să-l studiem la început în ansamblu, şi apoi mişcările necontrolabile în momentul în care este chestionat asupra problematicii critice. Mare semnificaţie au şi pauzele pe care le face bănuitul, durata acestora putând fi interpretată ca indice al efortului de denaturare sau disimulare;

4. Faţă de interlocutor se recomandă a se avea o atitudine deschisă. Adesea cel anchetat trebuie să fie încurajat, fie prin flatare („Eu te ştiam de băiat deştept…”), fie prin utilizarea unei formule de generalizare şi nu de particularizare („Da, au mai făcut şi alţii aşa ceva, nu eşti dumneata singurul…”), ori de minimalizare şi îndepărtare a pericolului („Vezi unde duce anturajul, consumul de alcool, în alte împrejurări fapta asta nu s-ar fi putut întâmpla…”) etc.

5. Învinuitul sau inculpatul trebuie să fie convins că este ascultat cu cea mai mare atenţie, căci această atitudine exprimă respectul anchetatorului faţă de el. De aceea după ce îşi termină relatarea şi are impresia că a fost integral crezut se pot valorifica momentele psihologice create de întrebările de verificare a elementelor contradictorii sau neconcordante, consecinţă a neadevărurilor structurate de interlocutor.

6. Faţă de interlocutor se recomandă a avea o atitudine echilibrată, exasperant de calmă, răbdătoare (de fapt tenacitate şi rezistenţă – „mai insistă încă puţin după momentul în care tu însuţi simţi că totul este zadarnic”). Aceasta deoarece în majoritatea cazurilor, timpul operează în defavoarea învinuitului sau inculpatului, starea tensională în care se află, până la mărturisirea completă, insecuritatea crescândă pe care o resimte în privinţa viitorului făcându-l să comită greşeli;

7. Înţelegerea umană faţă de învinuit, prescrisă de legile noastre, dar care nu se confundă cu „bunăvoinţa” sau cu „iertarea”, respectul persoanei învinuitului sau inculpatului, oricare ar fi crima pe care a săvârşit-o, creează un climat favorabil pentru a obţine, în limitele posibilului, cât mai multe informaţii de la învinuit sau inculpat – un gest de prietenie (apropierea scaunului, oferirea unei ţigări, a unei cafele etc.), un sfat, istorisirea unei întâmplări asemănătoare prin consecinţe, un proverb, o bătaie prietenească pe umăr etc., pot duce în momentele psihologice adecvat create, la mărturisiri complete.

5.4. Etape şi strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului

5.4.1. Etapele ascultării învinuitului sau inculpatului[233]

Atât în faza urmăririi penale cât şi în faza cercetării judecătoreşti, audierea învinuitului sau inculpatului cuprinde trei etape distincte:

– verificarea identităţii civile a învinuitului sau inculpatului, adică cunoaşterea statutului de persoană fizică a învinuitului sau inculpatului, în sensul legii civile; ascultarea relatării libere;

– adresarea de întrebări, din partea anchetatorului în faza de urmărire penală; a procurorului şi a părţilor în faza cercetării judecătoreşti, prin intermediul preşedintelui completului de judecată şi de către preşedinte sau membrii completului, tot prin intermediul preşedintelui de complet.

a) Verificarea identităţii civile[234] a învinuitului sau inculpatului. Parcurgerea acestei etape este obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârşit infracţiunea. Verificarea identităţii constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data şi locul naşterii, numele şi prenumele părinţilor, cetăţenia, studii, situaţia militară, loc de muncă, ocupaţie, domiciliu, antecedente penale, precum şi la alte date care pot contura situaţia civilă a învinuitului.

---

233 Aioniţoaie, C., Butoi, T., *Op. cit.*, p. 90-120.

234 S-ar putea formula anumite obiecţii privind utilizarea termenului de identitate civilă. Susţinem această formulare pornind de la necesitatea ca identificarea să se facă pe baza buletinului de identitate sau a actelor de stare civilă. în practică se cunosc situaţii când identificarea s-a făcut pe baza unor legitimaţii, iar autorii infracţiunilor s-au sustras apoi urmăririi. De asemenea, s-au întâlnit situaţii, mai rare, de trimitere în judecată, în lipsă, a unor persoane ce nu aveau identitatea corect stabilită.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosfera învinuitului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare se aduce la cunoştinţa învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce – ştie cu privire la fapta şi învinuirea care i se aduce în legătură cu aceasta. Înainte de a fi ascultat, învinuitului i se solicită să dea o declaraţie scrisă personal cu privire la învinuirea adusă. Prima etapă a ascultării reprezintă, de fapt, primul contact dintre învinuit şi cel care efectuează ascultarea şi este hotărâtoare pentru orientarea modului cum se va desfăşura activitatea ulterioară a organului de urmărire penală.

Verificarea identităţii nu constituie doar un simplu act tehnic, ci un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului faţă de situaţia în care se află, modul cum reacţionează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afişează. Aceste observaţii ajută la stabilirea procedeelor tactice de ascultare; cu cât ele sunt mai complete şi mai temeinice, cu atât ascultarea va fi mai uşoară.

b) Ascultarea relatării libere. Această etapă începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. În acest mod, organul de anchetă judiciară oferă învinuitului posibilitatea de a declara tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. O astfel de întrebare ar putea fi formulată în maniera: *„sunteţi învinuit de săvârşirea infracţiunii de omor, faptă prevăzută şi pedepsită de art. 174 C.p., constând în aceea că în ziua de... aţi aplicat numitului B.N. mai multe lovituri de cuţit, în urma cărora acesta a decedat. Ce aveţi de declarat cu privire la această învinuire*?”

Învinuitul are posibilitatea să prezinte faptele în succesiunea lor firească, iară a i se limita în vreun fel expunerea

prin adresarea altor întrebări. În acelaşi timp, anchetatorul are posibilitatea să-l studieze pe învinuit, să-l observe şi să noteze omisiunile, ezitările, aspectele cu privire la care apar contraziceri pentru ca, ulterior, pe marginea lor, să-şi stabilească procedeele tactice ce le va adopta în ascultare. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmaţiilor acestuia, să-şi manifeste satisfacţia sau nemulţumirea. În funcţie de poziţia celui ascultat trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm şi, în general, o atitudine prin care să nu-şi exteriorizeze sentimentele faţă de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator de a cunoaşte şi de a analiza poziţia învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei. Toate observaţiile făcute în cursul acestei etape vor constitui temei pentru stabilirea procedeelor tactice care vor fi folosite în continuare. De aceea, chiar şi atunci când învinuitul neagă faptele, denaturează adevărul, nu trebuie adoptată o poziţie rigidă, ostilă faţă de acesta, deoarece există posibilitatea ca ulterior, să i se demonstreze poziţia obstrucţionistă în anchetă.

c) Adresarea de întrebări şi ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului. După ce învinuitul a relatat liber referitor la învinuirea adusă, i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei şi învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului ori inculpatului, etapă în care se oglindeşte în cel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate[235].

---

235 Bieltz, P., Gheorghiu, D., Logică judiciară, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 1998. „Propoziţiile interogative numite şi «întrebări», ocupă un loc important şi au o însemnătate deosebită,

Întrebările trebuie să îndeplinească o serie de condiţii, printre care:

– să fie clare şi precise;

– să fie formulate la nivelul de înţelegere al celui ascultat; să nu sugereze răspunsul pe care-l aşteaptă organul de urmărire penală;

– să oblige pe învinuit să relateze şi nu să determine un răspuns scurt de genul *da* sau *nu*:

– să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenţionat, interesat în a declara adevărul.

În această etapă se adresează întrebări prevăzute în planul de ascultare care pot fi completate cu întrebări formulate pe parcursul ascultării, în funcţie de răspunsurile învinuitului, de poziţia sa, de problemele nou apărute în timpul ascultării.

Întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii, în raport cu scopul urmărit, cu natura şi aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, astfel:

Întrebări „*temă*" (cu caracter general), care vizează fapta – învinuirea în ansamblul său; întrebări „*problemă*" prin care se urmăreşte lămurirea unor aspecte ale activităţii ilicite desfăşurate, anumite aspecte ale cauzei; întrebări „*detaliu*",

---

deopotrivă în activitatea ştiinţifică şi în activitatea practică, iar analiza lor sistematică este de competenţa unei discipline logice speciale – logica erotetică – parte a logicii aplicate ale cărei rezultate au o importanţă specială şi pentru logica juridică. De pildă, printre cele mai importante instrumente la care apelează cercetările psiho-sociale (sondajul de opinie, ancheta socială şi interviul), iar altele se dovedesc indispensabile juriştilor în diferite etape esenţiale pentru activitatea lor, cum sunt: interogatoriul, ancheta sau biodetecţia judiciară, nu sunt altceva decât sisteme de întrebări cu particularităţi şi organizare specială". Studenţii vor aprofunda p. 169-203 din *op.cit*. şi vor prezenta cel puţin două referate cu ocazia seminariilor.

având caracter strict limitat la anumite amănunte prin care se urmăreşte obţinerea de explicaţii ce pot fi verificate. Aceste întrebări pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmăreşte determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranţei şi constanţei în declaraţii a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul anchetei depinde, în primul rând, de poziţia învinuitului cu privire la învinuire, poziţie ce poate consta în recunoaşterea faptei şi a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea – atenuarea învinuirii prin recunoaşterea parţială, de regulă a unor aspecte mai puţin grave ale activităţii ilicite desfăşurate, refuzul de a face declaraţii.

În cazul recunoaşterii învinuirii, după terminarea expunerii libere, dacă se apreciază că declaraţia nu este completă sau unele probleme sunt neclare, se procedează – la adresarea unor întrebări de completare, de precizare şi de control. Întrebările trebuie să se refere la fapte, împrejurări concrete, evitându-se a se solicita învinuitului să facă aprecieri, presupuneri ori să exprime opinii personale.

În condiţiile când învinuitul încearcă să nege faptele, pe lângă întrebările de completare, de precizare şi de control, trebuie să se folosească, în mod deosebit, întrebările detaliu. O situaţie aparte o prezintă aceea că învinuitul refuză să facă declaraţii. Cunoscând personalitatea şi psihologia celui ascultat, anchetatorul trebuie să stabilească motivele pentru care el refuză colaborarea.

5.4.2. Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuitului)[236]

236 Aioniţoaie, C., Butoi, T., *op.cit.,* p. 109-120.

Cunoaşterea împrejurărilor în care a fost săvârşită infracţiunea şi stabilirea corectă a datelor privind persoana învinuitului (inculpatului) folosesc anchetatorului la stabilirea procedeelor tactice de efectuare a ascultării.

Tactica ascultării învinuitului (inculpatului) cuprinde metode şi mijloace legale folosite în activitatea de ascultare, în scopul obţinerii unor declaraţii complete şi veridice, care să contribuie la aflarea adevărului şi clarificarea tuturor aspectelor cauzei. Dispoziţiile legale şi regulile tactice criminalistice reprezintă elemente de bază în stabilirea tacticii de ascultare.

O tactică adecvată presupune adaptarea regulilor generale la fiecare cauză în parte, la personalitatea celui ascultat şi la poziţia învinuitului (inculpatului).

În cele ce urmează vom prezenta procedeele tactice de ascultare a învinuitului, cunoscute în practica autorităţilor judiciare:

a) Strategii de interogare vizând folosirea întrebărilor de detaliu.

Întrebările de această natură se folosesc pentru a obţine de la învinuit amănunte referitoare la diferitele împrejurări ale faptei săvârşite, care să permită verificarea explicaţiilor. Scopul utilizării acestor întrebări este de a demonstra bănuitului netemeinicia susţinerilor sale şi de a-l determina să renunţe la negarea faptelor săvârşite. Practica atestă că acest procedeu tactic dă rezultate bune în cazul învinuiţilor recidivişti (infractori cu experienţă) care, deşi îşi pregătesc atent declaraţiile, comit totuşi erori şi inconsecvenţe logice. Or, tocmai asemenea aspecte trebuie exploatate, prin folosirea acestui gen de întrebări, pentru a determina furnizarea datelor necesare aflării adevărului, colaborarea învinuitului, clarificarea problemelor cauzei. De aceea, întrebările detaliu, împreună cu alte procedee de ascultare, sunt folosite frecvent în cazul când învinuitul face declaraţii nesigure, contradictorii.

b) Strategii de interogare repetată.

Acest procedeu constă în reaudieri ale învinuitului cu privire la aceleaşi fapte, împrejurări, amănunte, la intervale diferite de timp. Intre diversele declaraţii ale învinuitului vor apare, inevitabil, contraziceri, nepotriviri, cu toate încercările de a reproduce cele relatate anterior, pentru că detaliile nu vor putea fi puse la punct, nu vor putea fi repetate, cu toate pregătirile făcute în acest sens de către acesta, demonstrându-i-se, astfel, netemeinicia afirmaţiilor pe care le-a făcut anterior şi putând fi determinat să recunoască adevărul.

c) Strategii de interogare sistematică

Acest procedeu se foloseşte atât în cazul învinuitului sincer, pentru a-l ajuta să lămurească complet toată problematica cauzei, mai ales în cauzele complexe, cât şi al celor nesinceri pentru că îi obligă să dea explicaţii logice şi cronologice la toate aspectele privind învinuirea.

În cadrul acestui procedeu, prin intermediul întrebărilor problemă, învinuitului i se solicită să clarifice sistematic cum a conceput şi pregătit infracţiunea, persoanele participante şi modul în care a acţionat fiecare. Atunci când cel ascultat a săvârşit mai multe infracţiuni, în raport cu personalitatea şi psihologia acestuia, anchetatorul va stabili dacă ascultarea va începe în legătură cu infracţiunea cea mai uşoară sau cea mai gravă. Când există mai mulţi învinuiţi în cauză, fiecare trebuie ascultat atât cu privire la activitatea proprie, cât şi separat, cu privire la activitatea fiecărui participant.

d) Strategii de interogare încrucişată

Scopul acestui procedeu este de a înfrânge sistemul de apărare al învinuitului nesincer, care se situează pe poziţia negării totale a faptelor săvârşite. Este un procedeu ofensiv şi constă în ascultarea aceluiaşi învinuit de către doi ori mai mulţi anchetatori ce s-au pregătit în mod special în acest scop şi cunosc problemele cauzei în care se face ascultarea. Procedeul

prezintă un anumit avantaj, dar şi dezavantaj. Avantajul constă în faptul că învinuitului sau inculpatului nu i se dă posibilitatea să-şi pregătească răspunsuri mincinoase, întrebările fiind adresate de fiecare anchetator alternativ, într-un ritm susţinut, alert. Dezavantaje: derutarea persoanelor cu structură psihică slabă, încurcarea celui ascultat, anchetatorii înşişi putându-se încurca reciproc, mai ales atunci când nu toţi stăpânesc perfect problema cauzei.

e) Strategii de interogare vizând tactica complexului de vinovăţie.

Acest procedeu constă în adresarea alternativă a unor întrebări care conţin cuvinte afectogene (critice) privitoare la faptă şi la rezultatele ei şi a unor întrebări ce nu au legătură directă cu cauza. Pentru realizarea scopului

– Obţinerea unor declaraţii sincere – trebuie observate atent reacţiile învinuitului la diversele întrebări ce i se adresează, întrucât reuşita procedeului nu depinde numai de răspunsurile celui ascultat, ci şi de observarea şi aprecierea acestuia.

f) Strategii de interogare vizând folosirea probelor de vinovăţie.

Procedeul se foloseşte în ascultarea învinuitului nesincer, care încearcă să denatureze adevărul, să îngreuneze cercetările, mai ales dacă este recidivist, ce, de regulă, recunoaşte faptele numai în măsura în care este convins despre existenţa şi temeinicia probelor administrate împotriva sa. Procedeul se utilizează numai după cunoaşterea exactă a poziţiei învinuitului. Aceasta presupune ca învinuitului ascultat să i se consemneze declaraţia, indiferent de poziţia avută faţă de faptele pentru care este învinuit, întrucât numai astfel se poate adopta procedeul tactic de ascultare adecvat.

Obţinerea de rezultate bune prin folosirea acestui procedeu este asigurată de respectarea unor cerinţe, printre

care:

– cunoaşterea temeinică de către anchetator a tuturor probelor din dosar, a legăturii ce există între acestea şi activitatea ilicită desfăşurată de către învinuit;

– cunoaşterea valorii fiecărei probe din dosar;

– stabilirea celui mai indicat moment pentru folosirea probelor de vinovăţie şi a ordinii în care acestea vor fi prezentate;

– stabilirea judicioasă a întrebărilor ce vor însoţi prezentarea probelor.

Atenţia care trebuie acordată folosirii acestui procedeu de ascultare se explică prin aceea că orice eroare din partea anchetatorului poate compromite întreaga muncă desfăşurată pentru determinarea învinuitului să facă declaraţii veridice şi complete; luând cunoştinţă prematur de probele existente, cel ascultat va recunoaşte numai ceea ce este dovedit sau, convingându-se de insuficienţa ori de forţa probantă redusă a dovezilor de vinovăţie prezentate, va continua să persevereze în a respinge învinuirea adusă. În raport de personalitatea şi psihologia învinuitului se poate proceda la prezentarea frontală sau prezentarea progresivă a probelor de vinovăţie. Prima metodă presupune prezentarea în mod neaşteptat, de la început, a probelor care îi dovedesc vinovăţia şi adresarea de întrebări directe cu privire la fapta săvârşită. Înaintea acestui moment, învinuitul sau inculpatul trebuie să fie întrebat în legătură cu împrejurările dovedite prin probele care urmează a fi folosite, urmărindu-se, astfel, crearea momentului psihologic necesar cunoaşterii faptelor, renunţării la poziţia de nesinceritate.

În practica organelor de anchetă judiciară este mai frecvent folosită prezentarea progresivă a probelor de vinovăţie, ce constă în ascultarea în mod treptat, plecându-se de la aspecte mai puţin importante, cu prezentarea de probe care nu dovedesc nemijlocit săvârşirea faptei, vinovăţia, continuându-se

cu cele ce au relevanţă deosebită, din care rezultă direct vinovăţia.

g) Strategia interogării unui învinuit sau inculpat despre activitatea celorlalţi participanţi la săvârşirea infracţiunii.

Procedeul se aplică atunci când în cauză există mai mulţi învinuiţi (inculpaţi) participanţi la săvârşirea aceleiaşi infracţiuni. Cunoaşterea învinuirilor inculpaţilor implicaţi în cauză permite anchetatorului să găsească veriga cea mai slabă în rândul participanţilor şi cu aceasta să înceapă ascultarea. Se solicită celui ascultat să declare ceea ce cunoaşte despre activitatea celorlalţi participanţi la infracţiune, lăsându-i-se impresia că persoana sa interesează mai puţin organul de urmărire penală. În acest mod, învinuitul poate prezenta date valoroase în legătură cu infracţiunea săvârşită, date pe care ulterior, va trebui să le explice, iar apoi să facă declaraţii despre propria activitate.

Procedeul prezintă şi dezavantaje pentru că nu întotdeauna cel ascultat este dispus să divulge activitatea participanţilor, având în vedere înţelegerile stabilite înainte, dar mai ales după săvârşirea infracţiunii, privitoare la modul de comportare în eventualitatea descoperirii faptelor. Neştiind dacă şi ce au declarat ceilalţi participanţi, fiecare va avea reţineri, dar va manifesta, în schimb, un interes deosebit pentru a afla din anchetă care este poziţia celorlalţi învinuiţi. Cu răbdare, tact şi perseverenţă se poate ajunge la determinarea învinuiţilor să facă mărturisiri, să declare despre faptele comise de către ceilalţi participanţi.

Prin confruntarea datelor obţinute din declaraţiile participanţilor, chiar dacă nu au declarat totul despre propria activitate, anchetatorul poate desprinde concluzii cu privire la sinceritatea celor implicaţi în cauză. Acest procedeu permite obţinerea unor rezultate pozitive, întrucât fiecare învinuit aflat

în faţa unor date cunoscute de anchetator, despre care el nu declarase nimic anterior, va fi mai cooperant în relatarea activităţilor infracţionale a celorlalţi participanţi, în măsura în care le cunoaşte.

h) Strategia interogării vizând spargerea alibiului[237] sau justificarea timpului critic

Timpul critic reprezintă suma duratei activităţilor ce au precedat săvârşirea infracţiunii, a acţiunilor ce caracterizează săvârşirea infracţiunii şi perioada imediat post-infracţională. Acest procedeu se foloseşte, de regulă, atunci când bănuitul refuză să facă declaraţii. Cunoscându-se activitatea bănuitului i se va solicita să declare locul unde s-a aflat, cu cine a luat legătura, ce a întreprins înainte, în timpul şi după săvârşirea infracţiunii. Explicaţiile date vor fi verificate minuţios pe zile, ore, minute şi locuri. De asemenea, procedeul se foloseşte în ascultarea infractorilor nesinceri, refractari, oscilanţi în declaraţii, care încearcă să îngreuneze aflarea adevărului. Acestora li se va cere să arate ce au făcut pe zile şi ore, să prezinte locurile unde s-au aflat şi persoanele cu care au luat legătura.

Verificarea datelor furnizate de bănuit oferă anchetatorului posibilitatea constatării nesincerităţii relatărilor, întrucât în declaraţiile acestuia apar neconcordanţe în justificarea timpului critic.

Pe baza rezultatelor verificărilor, folosindu-se starea psihică a bănuitului, acesta va putea fi determinat să recunoască faptele cu ocazia unei noi ascultări. În cazul acestui

---

237 Definim **alibiul** ca pe „un construct mental (strategie) cognitiv- demonstrativă, parţial acoperită faptic, prin care persoana bănuită caută:

a) **în timp** - să rămână cât mai aproape de timpul comiterii faptei;

b) **în spaţiu** - să se plaseze cât mai departe de locul comiterii faptei, unde

c) să-şi facă simţită prezenţa.

procedeu se mai poate solicita bănuitului să justifice sursa mijloacelor de existenţă (în cazul celor neîncadraţi în muncă), să dea explicaţii cu privire la proveniența bunurilor, valorilor găsite cu ocazia percheziţiilor corporale sau domiciliare.

Utilizarea procedeului de justificare a timpului critic permite extinderea anchetei judiciare asupra altor infracţiuni şi făptuitori mai ales că, aşa cum demonstrează cazuistica judiciară, tăcerea reprezintă, la fel ca şi alibiul, încercarea de a ascunde şi alte fapte, ca şi pe participanţi.

i) Strategii vizând interogatoriul psihanalitic

Interogatoriul psihanalitic[238] este interogatoriul viitorului, este inofensiv, curat, respectă „integral demnitatea, drepturile şi libertăţile cetăţeanului din perspectiva prezumţiei de nevinovăţie, este un joc al inteligenţei prilejuit preponderent de o simplă discuţie asupra cazului şi care dă posibilitatea individului de a se apăra cu toate mijloacele – cele legale sau ilegale”.

Comportamentul duplicitar este des întâlnit în practica judiciară, simularea desemnând efortul conştient întreprins cu perseverenţă de către subiectul interogat pentru a masca trăiri, unele stări sufleteşti, intenţii, acţiuni, fapte şi probe cu scopul de a aduce ancheta judiciară pe căi greşite, în vederea sustragerii de la pedeapsă. Duplicitatea (simularea) este caracteristica unei persoane care adoptă două atitudini şi joacă premeditat două roluri, afişează sentimente şi gânduri diferite de cele pe care le simte cu adevărat. Analizând minciuna la intersecţia dintre forma gândită, forma transmisă şi factualitate. Se reţine:

– Simularea este asigurată de divergenţa dintre forma gândită şi cea exprimată;

– Minciuna reprezintă constructul mental strategic,

238 Butoi, T., Psihanaliza crimei, Editura Ştiinţifică şi Tehnică, Bucureşti, 1994.

apărarea, pe care, din perspectiva psihologiei judiciare, bănuitul o îndreaptă împotriva celui ce îl interoghează, adoptând un comportament voit contrafactual cu referinţă voit pragmatică şi vizând o finalizare persuasiv intenţională.

În timpul anchetei apare la individul supus ei, un dezechilibru psihic provocat de excesiva acumulare de energie determinată de conflictele interpsihice. Astfel, conflictul dintre pulsiunile inconştientului şi actul conştient determinate de raportul Eu – realitate se concretizează în manifestări ce scapă cenzurii conştientului, fiind localizate la nivelul preconştientului.

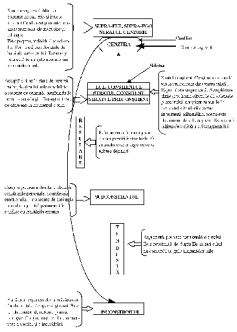

Schiţa instanţelor psihanalitice
(Tudorel Butoi)

Altfel spus, conţinuturile intelectuale sunt respinse, refulate de conştiinţă ca stări ce trezesc anchetatorului atitudini de autocontrol în scopul acoperirii manifestărilor emoţionale, dar ele continuând să-şi exercite presiunea asupra cenzurii conştientului, provocând acte greşite. În interogatoriul care se adresează făptuitorului acesta se va autodemasca sub influenţa Eu-ului sedimentat în subconştient, alături de Eu-ul primitiv şi brutal, identificând la aceştia lapsusuri, erori caracteristice, acte simptomatice, uitarea sau deformarea unor nume familiare etc.

– Lăsarea obiectelor; în cursul cercetării câmpului faptei, specialistul criminalist identifică primele acte simptomatice ale subconştientului care sunt veritabili indici orientativi în direcţia identificării făptuitorului. Acest act simptomatic de uitare a obiectelor în câmpul faptei se explică prin făptui că se scapă de sub controlul cenzurii unele elemente asupra cărora acesta veghează, aceasta slăbindu-se din cauza instinctului de conservare activat de teama de a fi identificat;

– Revenirea la locul faptei este consecinţa necesităţii detensionării psihice a făptuitorului sub presiunea Eu-ului social care dezaprobă inconştient actul criminal. Unii autori cred că eterna reîntoarcere la locul faptei este generată de plăcerea înfiorătoare şi dulce a tensiunilor emoţional afective pe care o dă făptuitorului retrăirea actului infracţional şi descărcarea treptată a tensiunilor. Psihanalitic, credem că revenirea vine din instinctul de conservare, de a se asigura că nu s-a comis nicio greşeală;

– Lapsusul este tributar imaginilor flotante care sunt în apropierea conştiinţei. Influenţa lor se resimte făcând să devieze curgerea normală a vorbirii, nu din cauza asemănărilor pur acustice dintre două cuvinte, ci din cauza unui gând ascuns sau din cauza unei stări generale contradictorie celei pe care o

afirmă verbal;

– Uitarea cuvintelor şi a numelor proprii: cercetarea numelor proprii în interogatoriu este de o mare importanţă. Atenţia trebuie îndreptată asupra numelor în legătură directă cu vina, asupra cărora conştiinţa veghează cu rezonanţă sau contiguitate în acest sens;

– Erorile de lectură şi de scris: cauza este aceeaşi ca şi la producerea unui lapsus. O idee este refulată sub presiune unei neplăceri ulterioare, imaginile flotante din jurul conştiinţei prin forţa lor dinamică modifică mersul normal al scrisului şi cititului, de aceea nu este lipsit de importanţă obiceiul unor magistraţi de a-l pune pe reclamant să-şi citească singur declaraţiile;

– Actele simptomatice accidentale sunt mărturisiri involuntare ale unor gânduri, afecţiuni, repulsii, care scapă de sub controlul vigilent al Eu-ului conştient. Autorul unui act simptomatic îşi dezvăluie o intenţie a subconştientului într-un moment când cenzura nu îşi exercită cu stricteţe rolul său;

– Asociaţiile de idei[239], se bazează pe aglutinarea ideilor şi centrarea lor pe un trunchi ideativ, un cuvânt sau o idee ce face parte dintr-un complex psihic.

Condiţia interogatoriului psihanalitic este realizarea atmosferei de intimitate din care se poate obţine starea de confianţă, permiţând Eu-ului social, matricei morale să se armonizeze cu tensiunile refulate prin actul mărturisirii, acceptării comiterii faptei şi a pedepsei.

j) Coordonatele psihologice ale instituţiilor confruntării, prezentării pentru recunoaştere şi reconstituirii ca activităţi ale urmăririi penale

---

239 T.Butoi, Psihanaliza crimei – Studenţii vor studia comportamentele mecanismului psihanalitic şi analizele de caz (omorul cu jaf victimă Ionescu Maria, autor Tarantoc Maria şi criminalul în serie Pascu Nicolae).

Confruntarea

Din perspectivă strict psihologică, confruntarea, ca activitate de urmărire penală, constă în ascultarea a doua persoane, una în prezenţa celeilalte, între declaraţiile lor existând contraziceri esenţiale cu privire la aceeaşi problemă.

Deşi scopul principal al confruntării îl constituie înlăturarea contrazicerilor dintre declaraţiile persoanelor ascultate cu privire la una şi aceeaşi problemă, totuşi nu trebuie să se omită faptul că – efectuarea acestui act poate duce şi la realizarea altor obiective. În practica organelor de urmărire penală, confruntarea este folosită şi în scopul verificării şi precizării unor declaraţii ale învinuiţilor sau inculpaţilor participanţi la aceiaşi infracţiune prin care aceştia şi-au recunoscut faptele săvârşite.

Procedând la pregătirea confruntării, organul de urmărire penală trebuie să cunoască persoanele ce vor fi confruntate şi sub aspectul *dominantelor de ordin psihologic*.

Este ştiut faptul că emotivii pot fi neclari în declaraţii, într-o oarecare măsură nesiguri, se pot contrazice, se pot inhiba uşor, mai ales atunci când se află în confruntare cu persoane superioare lor prin cultură, statut social, forţă fizică. Trebuie ţinută seama de faptul că procedura confruntării creează, de regulă, chiar şi pentru persoanele de bună-credinţă, un climat tensional, de îngrijorare prin prisma reflexiei asupra „consecinţelor”. În timpul confruntării se impune observarea atentă a persoanelor confruntate şi, în special, a celei care neagă, considerată nesinceră, pentru a vedea cum reacţionează la diferitele întrebări care i se adresează, la care întrebare a manifestat nelinişte, care a surprins-o, la care a evitat răspunsul, reacţiile sale faţă de răspunsurile persoanei cu care este confruntată. De fapt pentru cel ce instrumentează cauza, confruntarea este un bun prilej de observare psihologică a persoanelor confruntate. Organul de urmărire penală trebuie să

acorde atenţie nu numai declaraţiilor persoanei confruntate, ci şi manifestării ei, efectelor pe care le produc asupra acesteia, diferitele întrebări care i se adresează, modului cum sunt formulate şi promptitudinea răspunsurilor pe care le dă. Fin observator, cu temeinice cunoştinţe psihologice, anchetatorului i se oferă aşadar prilejul de a discerne asupra simptomatologiei comportamentului simulat al persoanelor confruntate.

Permanent atent, nu va pierde niciodată din vedere faptul că dacă interpretarea psihologică a datelor desprinse cu ocazia ascultărilor anterioare este importantă, aceasta este esenţială la confruntare.

Se recomandă contactul psihologic direct, faţă în faţă al organului de urmărire penală cu persoanele confruntate pentru asigurarea tuturor posibilităţilor de studiu şi supraveghere. Practica demonstrează că tatonarea directă, îndeosebi vizuală, observativă, pune în stare de inferioritate psihică pe cel care ascunde adevărul. În general, la acesta se constată pe parcursul confruntării, un întreg cortegiu caracteristic comportamentului simulat: scădere a fermităţii argumentării, ezitări, reveniri şi perioade de latenţă în răspunsuri etc. Un anchetator cu o bună pregătire psihologică poate să le surprindă pentru că este greu de susţinut un neadevăr în faţa celui care cunoaşte realitatea.

Prezentarea pentru recunoaştere

Prezentarea pentru recunoaştere are un loc distinct în cadrul urmăririi penale, prin această activitate urmărindu-se identificarea persoanelor, cadavrelor, lucrurilor sau animalelor care au legătură cu cauza prin mijlocirea persoanei care le-a perceput anterior şi a reţinut în memorie semnalmentele, trăsăturile exterioare ale persoanelor, ori caracteristicile obiectelor şi animalelor. Precizarea se impune pentru a se preveni orice confuzie între realitatea psihică de recunoaştere şi noţiunea de recunoaştere în accepţiunea sa juridică, respectiv, de mărturisire a adevărului.

Recunoaşterea este un proces psihologic mai uşor pentru că reactualizarea informaţiilor percepute anterior nu solicită un efort mare, spre deosebire de reproducerea întâlnită în cazul mărturiilor obişnuite. Datorită faptului că reprezintă rezultatul unor mecanisme psihologice: observare, memorare şi redare, recunoaşterea poate fi mai mult sau mai puţin precisă. De aceea în desfăşurarea prezentării pentru recunoaştere şi, mai ales, în aprecierea rezultatelor obţinute trebuie să se ţină seama de legile psihice care guvernează procesul cognitiv, de factorii obiectivi şi subiectivi ce pot influenţa perceperea, memorarea şi reproducerea. De asemenea, trebuie să fie avut în vedere pericolul apariţiei unei false identificări, din cauza imposibilităţii localizării în spaţiu şi timp a unor fapte şi împrejurări, persoane, ori obiecte ce prezintă unele trăsături asemănătoare şi apar ca familiare persoanei chemate să facă recunoaşterea.

Sublinierea posibilităţilor de apariţie a erorilor, a identificărilor false, se impune în mod deosebit, deoarece, în cadrul prezentării spre recunoaştere, elementele de sugestie pot să influenţeze uşor declaraţiile persoanelor chemate să facă recunoaşterea. Se poate aprecia că prezentarea pentru recunoaştere are o importanţă egală cu a activităţii de ascultare propriu-zise a oricărui subiect procesual ce cunoaşte despre vreo faptă sau împrejurare de fapt de natură să servească la aflarea adevărului, inclusiv la identificarea autorului ori victimei unei infracţiuni.

Psihologia judiciară atrage atenţia că valoarea probantă a recunoaşterii se exprimă exclusiv în coroborare cu toate celelalte materiale de probă administrate în cauză. Faptul că o anumită persoană bănuită de săvârşirea unei infracţiuni a fost recunoscută de către un martor nu este un motiv suficient şi temeinic ca aceasta să fie în mod cert şi autorul faptei.

Interogatoriul în cazul prezentării pentru recunoaştere se desfăşoară după regulile privind ascultarea persoanelor sau

părţilor vătămate, martorilor, învinuiţilor ori inculpaţilor, însă prezintă unele particularităţi datorită faptului că, în cazul primului fel de ascultare, persoana nu este solicitată să redea împrejurări şi condiţii ale săvârşirii infracţiunii, ci să descrie semnalmentele sau caracteristicile care pot duce la recunoaşterea obiectului supus identificării. Ascultarea persoanei ce urmează să iacă recunoaşterea vizează realizarea mai multor obiective:

cunoaşterea posibilităţilor reale de percepere, memorare şi redare a persoanei; stabilirea condiţiilor de loc, timp şi mod de percepere, precum şi a factorilor obiectivi ori subiectivi care ar fi putut-o influenţa; determinarea datelor referitoare la caracteristicile de identificare percepute şi memorate de persoane, pe baza cărora va putea face recunoaşterea.

Tot cu ocazia ascultării, trebuie să se stabilească dacă perceperea s-a făcut cu ocazia şi în condiţiile săvârşirii infracţiunii ori în alte împrejurări, aspect deosebit pentru aprecierea posibilităţilor persoanei de a reţine elementele de bază în virtutea cărora urmează a se face recunoaşterea. Este cunoscut faptul că perceperea se realizează de cele mai multe ori, în momentul săvârşirii infracţiunii. Dacă la acestea se adaugă faptul că persoana sau obiectul de recunoscut au fost văzute o singură dată, rezultă dificultăţile pe care le întâmpină cel chemat să facă identificarea cu ocazia ascultării, apoi a prezentării pentru recunoaştere. Deci, imposibilitatea persoanei de a prezenta elementele pe baza cărora urmează a se face identificarea nu înseamnă şi incapacitatea acesteia de a face recunoaşterea.

De aceea, organizarea acestei activităţi sau renunţarea la efectuarea ei, atunci când, cu ocazia ascultării persoana nu reuşeşte să redea elementele caracteristice care să formeze convingerea posibilităţilor sale de a face identificarea, se hotărăşte de la caz la caz, în raport cu particularităţile cauzei,

ţinându-se seama de condiţiile ce au putut influenţa perceperea, memorarea şi reproducerea. Avându-se în vedere aceste dificultăţi, se impune organizarea prezentării pentru recunoaştere într-un moment cât mai apropiat de cel în care s-a făcut perceperea, pentru a se înlătura posibilitatea ştergerii din memorie a semnalmentelor ori influenţa persoanelor interesate în rezultatele acestei activităţi.

Reconstituirea

Poate fi definită ca fiind reproducerea artificială a împrejurărilor în care a fost săvârşită infracţiunea sau oricare fapt care prezintă importanţă în cauză pentru a se stabili dacă fapta a avut ori putea să aibă loc în condiţiile date (spaţiu, condiţii meteo etc.).

Reconstituirea constă în reproducerea tuturor împrejurărilor săvârşirii infracţiunii sau numai în reproducerea unora dintre episoadele ei ori chiar a unor fapte izolate, care, însă, prezintă importanţă pentru cauză, în sensul că ajută la clarificarea unor probleme ale acesteia.

Perspectiva psihologiei judiciare asupra reconstituirii evidenţiază următoarele:

În cadrul reconstituirii, organul judiciar percepe nemijlocit, fenomenele, acţiunile şi nu urmele acestora, obiectul perceperii este fenomenul, experienţa şi rezultatele lor; în cursul reconstituirii se pot reproduce şi verifica fapte, fenomene care nu lasă urme materiale. De exemplu, în cazul reconstituirii efectuate în scopul verificării posibilităţilor de a vedea sau de a auzi; la reconstituire, faptele, fenomenele examinate sunt întotdeauna provocate artificial, de aceea ele sunt asemănătoare, dar nu identice cu cele adevărate; reconstituirea este, de fapt, o experienţă, este o încercare de a stabili pe cale experimentală posibilităţile de existenţă a faptelor sau fenomenelor; cu ocazia reconstituirii, nu o dată se obţin probe noi şi se asigură extinderea urmăririi penale.

5.5. Aspecte psihologice privind exigenţele formulate faţă de persoana anchetatorului

Exigenţele legale şi morale, ca şi cele de competenţă care se formulează faţă de un anchetator, responsabil de aplicarea legii şi de protecţia societăţii în faţa recrudescenţei criminalităţii, justifică chiar şi o asemenea exagerare.

Exigenţele legale cer anchetatorului cunoaşterea profundă şi nuanţată a dispoziţiilor legii penale şi procesual penale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care trebuie să se raporteze în permanenţă; de asemenea, a modului în care legislaţia procesuală, îndeosebi cea din materia probelor, permite abordarea procedeelor de tactică şi metodică în efectuarea anchetei judiciare.

Exigenţele morale, într-o perspectivă mai largă, vizează raportarea reală şi sinceră a anchetatorului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă. Din acest punct de vedere, anchetatorul va trebui să cunoască în ce constau şi cât au fost de lezate valorile şi interesele legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale. Atitudinea generală a anchetatorului se raportează la suma de valori şi norme morale unanim acceptate, care se sprijină şi vin în întâmpinarea literei şi spiritului legii.

Exigenţele de competenţă au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experienţa pozitivă, şi, nu în ultimul rând, abilitatea anchetatorului de a utiliza, în condiţiile pe care i le permite legea, tehnologia judiciară integrată ştiinţei criminalisticii, de a solicita contribuţia expertizelor de specialitate pe care le reclamă cauzele judiciare. Armonizarea, într-o sinteză echilibrată, a cerinţelor generale ce fundamentează statutul deontologic al anchetatorului va permite acestuia să aplice legea conform gradului înalt de responsabilitate pe care îl cere profesia lui.

Interesante prevederi în sensul consideraţiilor menţionate sunt cuprinse în „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”, adoptat de Adunarea Generală a ONU, în decembrie 197 9[240].

Revista Internaţională de Poliţie Criminală comentând aceste prevederi, subliniază: „Persoanele responsabile de aplicarea legilor ce se conformează dispoziţiilor prezentului Cod merită respectul, sprijinul moral activ şi concursul colectivităţii în care îşi exercită funcţiile, pe cel al serviciului de care aparţin, precum şi al colegilor lor”[241].

5.5.1. Calităţi psiho-intelectuale şi moral-afective ale anchetatorului

Între calităţile ce structurează profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv al anchetatorului, psihologia judiciară se opreşte în mod constant asupra gândirii, memoriei, integrităţii senzoriale, echilibrului psihologic şi, mai puţin sau deloc, asupra capacităţii de a judeca diferite roluri şi a bunei-credinţe.

---

240 „Art. 1 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea şi protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-1 cere profesia lor.

Art. 2 – în îndeplinirea sarcinilor pe care le au, cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane.

Art. 5 – Nici o persoană răspunzătoare de aplicarea legilor nu poate aplica, provoca ori tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament crud(ă), inuman(ă) sau degradant(ă), nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi ori împrejurări excepţionale, cum ar fi: starea de război, o ameninţare contra securităţii naţionale, instabilitatea politică internă sau orice altă stare de excepţie, pentru a justifica tortura ori alte pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante”.

241 „Revue Internationale de Police Criminelle”, nr. 358, mai 1982, p. 129-131.

Gândirea este un proces psihic de integrare a informaţiei la nivel conceptual prin care subiectul cunoaşterii individuale „devine capabil să depăşească limitele *hic et nunc* ale percepţiei şi să pătrundă mai adânc, nu atât constatativ, cât mai ales comprehensiv-explicativ, în esenţa realităţii”[242]. În cazul anchetatorului, gândirea sa orientată spre esenţa realităţii judiciare a evenimentului judiciar, căci numai această esenţă poate fundamenta o soluţie judiciară, trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare şi să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv. De regulă, faptele relatate în ancheta judiciară par întotdeauna reale, verosimile, dar se întâmplă ca unele din afirmaţii să fie, mai ales la nivelul amănuntelor, contradictorii sau neplauzibile.

De aceea, pentru sesizarea inadvertenţelor, a decelării aspectelor reale de cele imaginare sau a semnificativului de nerelevant, anchetatorul trebuie să acţioneze cu perspicacitate şi o mare putere de discernământ. În felul acesta gândirea, ca proces psihic cognitiv, distinct de celelalte procese psihice cognitive, va putea să asigure:

a) calitatea informaţiei judiciare;

b) integrarea informaţiei în raport cu realitatea externă din care aceasta a fost extrasă (evenimentul judiciar);

c) informaţia să fie codificată într-un limbaj care să exprime în mod fidel esenţa evenimentului judiciar.

Memoria[243]. „În cadrul sistemului psihic, memoria ocupă un loc distinct şi are o individualitate specifică. Ea reprezintă un subsistem ale cărui elemente le constituie conţinuturile informaţionale elaborate în cursul comunicaţiei anterioare a individului cu mediul extern şi a cărui dinamică rezidă în transformările de tip *integrativ sau instrumental executiv*

242 M. Golu, Principiile psihologiei cibernetice, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 158.

243 Idem, p. 209-227.

efectuate de grupuri speciale de operatori asupra acestor conţinuturi. Astfel spus, într-o primă aproximare, memoria este ceea ce se obţine în urma operaţiilor de stocare şi conservare a informaţiei despre stările surselor externe şi despre acţiunile şi trăirile subiective în raport cu ele. În structura memoriei nu vom găsi obiecte şi evenimente ca stare, ci mesaje informaţionale de tipul *codurilor-imagine*, *codurilor simbolic-conceptuale* sau *codurilor* «*tensiunilor*» *sau* «*relaxărilor*» variabilelor motivaţionale afective. Caracteristica principală a acestor mesaje constă în faptul că ele dau *„dimensiunea istorică*, a sistemului psihic şi a sistemului personalităţii în ansamblu, legând în timp şi după principiul opus direcţiei de scurgere a timpului – cel al reversibilităţii sau recursivităţii – stările şi comportamentele anterioare de cele actuale”[244].

În activitatea de stabilire, pe bază de probe, a stării de fapt, anchetatorul operează reversibil şi recursiv. Pe de altă parte, în procesul de coroborare şi verificare a probelor, anchetatorul stochează informaţiile şi „menţine continuitatea fluxului informaţional în cadrul sistemelor analizatorilor un timp suficient pentru codificare-recodificare, prelucrare şi interpretare”[245].

Anchetatorului îi este necesară memoria de lungă durată, adică acea memorie care prezintă „principalul rezervor de păstrare a experienţei acumulate în cursul activităţii anterioare”[246]. „Memoria de lungă durată nu cuprinde numai informaţie pur constatativă despre evenimentele percepute sau trăite, ci şi evaluările, interpretările ei prin prisma unor criterii şi etaloane de esenţă socio-culturală, ştiinţifică, filosofică, etică, estetică etc”.[247]

244 Idem, p. 210.
245 Idem, p. 221-222.
246 Idem, p. 225.
247 *Idem*, p. 226.

Este limpede că, întrucât ancheta judiciară debutează la nivelul fiecărui partener al relaţiilor interpersonale, în mod oral, anchetatorului îi este necesară şi memoria de scurtă durată pentru a reuşi să consemneze şi în scris relatările partenerilor relaţiei, operaţiune care este ulterioară convorbirii.

Integritatea senzorială are în vedere condiţia fiziologică normală a analizatorilor anchetatorului, cunoscut fiind că „valorile funcţiei sensibilităţii sunt supuse unor oscilaţii ca urmare a fenomenelor de adaptare, depresie, oboseală, involuţie, sau a celor de sensibilizare, contrast, învăţare (evoluţie)”[248]. Integritatea senzorială a anchetatorului constituie fundamentul psiho-fiziologic al corectitudinii şi exactităţii redactării documentelor de anchetă ce constituie suportul material al mijloacelor de probă. De aceea, anchetatorul trebuie să posede o stare corespunzătoare a sănătăţii şi să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Integritatea senzorială defineşte, în ultimă analiză, personalitatea anchetatorului, permiţându-i acestuia un comportament profesional echilibrat pe fondul psiho-fiziologic general pozitiv.

Echilibrul emoţional vizează componenta afectivă a psihicului anchetatorului. Procesele afective iau naştere prin „corelare informaţională, din perspectiva sarcinilor de reglare sau a stării echilibrului optim, a cursului evenimentelor externe cu cel al evenimentelor din planul intern al subiectului”[249].

Complexitatea şi durabilitatea contactelor comunicaţionale specifice activităţilor de anchetă judiciară implică întotdeauna acţiunea mai puternică sau mai slabă a unui factor de noutate, declanşând mecanismul psihic al afectivităţii ce se poate exterioriza prin manifestări incompatibile cu profesiunea de anchetator, cum ar fi: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea

248 Idem, p. 130.
249 Idem, p. 249.

etc. Asemenea manifestări trebuie contracarate prin autocontrolul pe care şi-l impune anchetatorul şi exerciţiul perseverent al răbdării, toleranţei, disponibilităţii de a asculta şi stăpânirii de sine.

Dacă anchetatorul nu va reuşi să-şi asigure „o suprafaţă psihică perfect plană" şi, prin manifestările sale negative, va apare în faţa interlocutorului ca un om impresionabil, nervos, agresiv, frământat de problemele proprii, atunci cadrul general al desfăşurării anchetei va deveni precar, şansele de realizare a scopurilor propuse diminuându-se.

Echilibrul emoţional al anchetatorului este condiţionat şi de lipsa oricărei prejudecăţi sau a duşmăniei faţă de persoana anchetată. Importante garanţii juridice pentru eliminarea prejudecăţilor sunt stabilite în art. 267 C.p., care, incriminând tortura, menţionează în mod expres „pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare oricare ar fi ea". De asemenea, în art. 2 din Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii este stabilită obligaţia juridică a acestora „să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane". Este, credem, în afara oricărei discuţii că dispoziţiile documentului de drept internaţional citate oglindesc preocuparea legislaţiei penale moderne pentru înlăturarea prejudecăţilor din conduita autorităţilor judiciare răspunzătoare de aplicarea legii.

Importante din perspectiva echilibrului psihologic al anchetatorului sunt şi dispoziţiile art. 7 şi 8 din Codul de conduită[250].

---

250 „Art. 7 – Persoanele care răspund de aplicarea legilor nu trebuie să comită nici un act de corupţie. Ele trebuie să se opună cu vigoare oricăror acte de acest gen şi să le combată.
Art. 8 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legilor trebuie să respecte legea şi prezentul Cod. De asemenea, ele trebuie să împiedice orice încălcare a legii sau a prezentului Cod şi să li se supună cu hotărâre, cu întreaga lor capacitate".

Capacitatea anchetatorului de a judeca rolurile protagoniştilor din afacerile judiciare. În literatura de specialitate se apreciază că anchetatorului îi este necesară şi o capacitate actoricească pentru a putea, la nevoie, să simuleze perfect orice stare sau trăire, sau să joace orice personaj pentru a-i înţelege mai bine motivele, stările afective şi reacţiile existente în momentul comiterii faptei şi, în general, întreaga personalitate.

În activitatea de anchetă judiciară nu se justifică, nici legal şi nici moral, procedeele artei teatrale şi nici scenariile. Anchetatorul nu joacă rol de infractor sau victimă Nu intră în pielea infractorului sau victimei", aceasta fiind numai expresia metaforică a abilităţii anchetatorului, inteligenţei şi talentului său profesional de a intui jocul infractorului sau al falsei victime.

Ancheta judiciară prezintă o anumită duritate, fiind presărată cu obstacole, cu răsturnări de situaţii, cu coincidenţe stranii care solicită la maximum inteligenţa, priceperea şi rezistenţa psihică a anchetatorului.

Legislaţia procesuală asigură un cadru juridic adecvat anchetei, sobru şi solemn, procedee suficiente pentru descoperirea adevărului, principii şi garanţii corespunzătoare pentru asigurarea drepturilor şi respectarea demnităţii fiecărui participant la procesul penal, nefiind necesar împrumutul procedeelor din arta dramatică. De asemenea, metodele tactice, tehnica criminalistică, ca şi cunoştinţele operaţionale de psihologie judiciară permit identificarea autorilor şi adevărul faptelor lor în condiţiile impuse de standardele moderne ale procesului penal.

Pentru toate aceste argumente, teza jucării rolurilor de către anchetator, după procedeele artei dramatice, ni se pare vetustă. În realitate, anchetatorul face mai mult ştiinţă decât artă. Că uneori anumite rezolvări sunt spectaculoase, aceasta depinde tot de ştiinţa anchetatorului.

În realitatea judiciară nemijlocită cu care se confruntă anchetatorul, actul profesional frecvent utilizat este cel al analizei şi judecării rolurilor pe care diferitele persoane implicate în afacerile judiciare le joacă şi dacă acestea sunt reale sau fictive[251].

În toate cazurile prezentate activitatea anchetatorului a fost una cerebrală, de analiză psihologică a comportamentului persoanelor aflate în relaţia sa profesională. Această activitate s-a fundamentat pe informaţiile obţinute în anchetă, pe logica

---

251 Iată câteva exemple în acest sens:

Şeful grupei de pază şi gardă al unui demnitar, audiat în cazul unui furt de valută de la reşedinţa demnitarului, fiind întrebat pe cine suspicionează, a furnizat o listă de suspecţi, sugerând verificarea minuţioasă a acestora pe perioada timpului critic. în acest stadiu al anchetei a intervenit psihologicul care, situându-se pe ipoteza judecării rolului pe care şi l-a asumat şeful gărzii demnitarului de a coopera cu anchetatorul, şi-a pus problema dacă acesta este un rol real, adică şi-a propus să-i judece rolul din perspectivă psihologică. Temeiurile acestui demers sau indiciile de probabilitate spre versiunea opusă celei susţinute de şeful gărzii au fost furnizate de lipsa oricăror urme la faţa locului, după o cercetare criminalistică lege artis. în consecinţă, i s-a propus şefului gărzii să urmeze procedura firească a investigaţiei vizând detecţia comportamentului simulat pentru a fi exclus din cercul suspecţilor şi pentru ca anchetatorul să se convingă că sprijinul pe care s-a declarat dispus să-l ofere anchetei judiciare este dezinteresat şi de bună-credinţă. Cel în cauză a acceptat testarea, necunoscând că aceasta se va face prin biodetecţie. Când însă s-a aflat în laboratorul de testare psihologică, în faţa aparatului „Polygraph", despre eficienţa căruia era foarte bine informat (din surse străine) a recunoscut fără nici o ezitare că este autorul furtului valutei pe care trebuia să o păzească.

Cazul a fost soluţionat în urma şocului psihologic creat de impactul tehnicii de biodetecţie asupra unei persoane perfect documentate despre metodologia de testare şi rezultatele acesteia, la mai puţin de două ore de la primul contact cu organele de anchetă ale poliţiei judiciare ale Inspectoratului de Poliţie a Municipiului Bucureşti. O lovitură de teatru s-ar putea afirma. La prima vedere, da. Procedeul utilizat are însă o fundamentare ştiinţifică, de psihologie judiciară, îndelung exersată şi validată de zeci de cazuri.

sau lipsa de logică a faptelor sau a unor împrejurări legate de faptă, pe analiza contradicţiilor apărute în anchetă.

Tactica de cercetare în exemplele prezentate se constituie pe indicii de probabilitate ce se grupează în algoritmul „ipotezelor pereche”, specific în disimularea faptelor penale, algoritm frecvent utilizat în ancheta judiciară, îndeosebi în cauzele complicate în care este implicată şi activitatea laboratorului de psihologie judiciară. Un sinoptic simplu este edificator pentru a învedera ceea ce înseamnă o „ipoteză pereche”.

Versiunea reclamată (falsă)	Versiunea anchetei (adevărată)
Dispariţie de persoane	Omor

Un soţ reclamă dispariţia soţiei de la domiciliul conjugal, susţinând şi versiunea unei posibile aventuri amoroase. în mod surprinzător, prin utilizarea unor martori mincinoşi, direcţionaţi subtil spre organele de anchetă, soţul obţine confirmarea oficială a fugii soţiei cu un amant. Evident, o soluţie eronată. După 3 ani de la reclamaţie, printr-o acţiune de judecare a rolului soţului, ce s-a declanşat în urma unei reclamaţii a părinţilor dispărutei, cu sprijinul biodetecţiei, se stabileşte rolul real al soţului – acela de ucigaş al soţiei sale – al cărei cadavru l-a ascuns într-o fântână.

Un afacerist reclamă că a fost tâlhărit de autori necunoscuţi în holul de la intrarea în locuinţa sa, prilej cu care i s-a luat o importantă sumă de bani. Leziunile constatate prin certificatul medico-legal sunt însă disproporţionate şi atipice în raport cu descrierea agresiunii din plângerea penală. La o analiză psihologică de fineţe a conţinutului reclamaţiei, transpiră ipoteza înscenării. Testul de specialitate, constând în verificarea prin biodetecţie a sincerităţii reclamaţiei, infirmă rolul de victimă şi îl confirmă pe cel de escroc, pentru că prin reclamarea tâlhăriei afaceristul a intenţionat să-şi însuşească sumele aparţinând asociaţilor săi.

Pentru a-şi motiva lipsa de acasă, în faţa părinţilor săi, o tânără reclamă că a fost victima unui viol, săvârşit de trei tineri. Fiind testat rolul de victimă al tinerei, acesta nu se confirmă. Testul asupra tinerilor îi inocentează. Aşadar, „victima” era autoarea unei plângeri penale calomnioase, iar „infractorii” inocenţi.

Accident rutier	Omor
Incendiu cu victimă	Omor
Sinucidere	Omor
Tâlhărie cu autor necunoscut	Inexistenţa faptei (înscenare)
Furt cu autor necunoscut	Inexistenţa faptei (înscenare)
Viol comis în grup	Inexistenţa faptei (înscenare)
Furt din avutul public	Delapidare

În asemenea situaţii cercetările bazate pe algoritmul „ipotezelor pereche” aduc în faţa anchetatorului datele (indicii) de disimulare care se polarizează în jurul versiunii anchetei şi care, în mod firesc, îl orientează pe anchetator spre actul profesional al judecării şi stabilirii adevăratului rol al protagoniştilor cazului judiciar.

În toate situaţiile de infracţiuni disimulate au apărut perioade de blocaj a anchetei, lipsa acută de informaţii autentice i-a obligat pe anchetatori, pornind de la particularităţile cazului, să reconstituie variante a unor posibile moduri de acţiune, să încerce să penetreze necunoscutul. Toate aceste activităţi, esenţialmente psihologice, nu sunt altceva decât activităţi de inferenţă operativă, de efort cerebral, de căutări care depăşesc, indiscutabil, un simplu joc dramatic.

Prin urmare, anchetatorul nu joacă roluri, activitatea sa nu este cea a unui actor, ci esenţa activităţii sale constă în a gândi şi, aşa cum constată Jean Piaget: „A gândi înseamnă, în primul rând, a experimenta mental pentru a se putea trece de la problemă la ipoteză, de la aceasta la verificarea ei”. A gândi logic (a experimenta logic, cum se exprimă Piaget), implică posibilitatea unui control conştient asupra cursului operaţiilor mentale, asupra mecanismului acestor operaţiuni. Or, acest

control implică, în mod necesar, posibilitatea de a ne desprinde de succesiunea faptelor mentale, posibilitatea de a reveni la punctul de plecare, de a reface sau reconstitui unele secvenţe etc., „într-un cuvânt, capacitatea reversibilităţii”[252].

Acestea sunt argumentele pentru care pledăm pentru judecarea rolurilor, nu pentru jucarea lor, pornind – aşa cum sublinia Piaget – de la problema (de soluţionat) la ipoteză, iar de la aceasta la verificarea ei.

În mod practic, acesta este algoritmul anchetatorului în situaţia „ipotezelor pereche”: problema de soluţionat pusă în actul de sesizare este transpusă în „ipotezele pereche”, iar apoi se trece la verificarea acestora, una trebuind să se confirme, iar a doua, evident, să fie infirmată. Nu de puţine ori, cazuri judiciare deosebit de grele au fost rezolvate prin utilizarea biodetecţiei judiciare[253].

Buna-credinţă. Anchetatorul, magistratul trebuie să fie profesionişti de bună-credinţă. În ce măsură buna-credinţă îşi justifică tratarea într-un curs de psihologie judiciară vom încerca să demonstrăm în consideraţiile următoare.

Buna-credinţă s-a cristalizat ca un concept juridic fundamental în dreptul roman şi este specific sistemelor de drept din familia romano-germanică, deci şi sistemului de drept român. În lucrarea, pe care o considerăm de referinţă în materia bunei-credinţe, *Buna-credinţă în raporturile juridice civile*, este citată şi definiţia ilustrului om politic, filosof, scriitor şi jurist roman Marcus Tullius Cicero, conform căreia buna-credinţă constă în: „sinceritate în cuvinte (*veritas*) şi fidelitate (*constantia*) în angajamente”[254]. „Pornind de la această definiţie,

252 Piaget, J. , Psihologia inteligenţei, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 9.

253 A se vedea cazuistica din capitolul dedicat acestei probleme.

254 Gherasim, D., Buna-credinţă în raporturile juridice civile, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1981, p. 7.

se poate spune că faptele generatoare ale bunei-credinţe creează două stări de concordanţă sau de conformitate: pe de o parte, conformitatea între ceea ce omul gândeşte şi ceea ce el afirmă (sinceritate în cuvinte), iar pe de altă parte, conformitatea între cuvinte şi actele sale (fidelitatea în angajamente)”[255]. La rândul lor, doctrinele moderne de drept dau diferite definiţii bunei-credinţe, toate pornind însă de la cunoscuta maximă romană„ *Honeste vivere*, *alterum non laedare*, *suum quique tribunere*”.

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credinţă a anchetatorului, am preferat, după autorul citat, o definiţie analitică şi deci mai didactică, pornind de la convingerea că o prezentare a laturilor conceptului bunei-credinţe în ştiinţa şi practica dreptului (aceasta din urmă incluzând şi exerciţiul psihologiei judiciare) serveşte mai eficient deontologia activităţii de anchetator şi ideea de justiţie.

Aşadar, laturile conceptului bunei-credinţe pot fi grupate în următoarea ordine:

a) un grup de fapte psihologice determinate care alcătuiesc onestitatea („*honeste vivere*”) constând în: loialitate, prudenţă, ordine şi temperanţă, toate acestea având un conţinut etic;

b) un grup de elemente intrate în sfera dreptului ca o consecinţă a faptelor psihologice menţionate şi anume: intenţia dreaptă, diligenţa, liceitatea şi abţinerea de la producerea prejudiciului[256].

Cum se caracterizează aceste elemente în activitatea anchetatorului şi magistratului, vom încerca să răspundem, pornind de la datele pe care le furnizează practica anchetei şi a instanţelor penale:

---

255 Idem, p. 24-35.
256 *Idem*, p. 34.

intenţia dreaptă: subordonarea activităţii autorităţilor judiciare obiectivului aflării adevărului, respectării legii şi ordinii de drept; respingerea oricăror ingerinţe în actul de justiţie; soluţionarea cauzelor numai pe probe certe; diligenţa: circumscrierea eforturilor de soluţionare a cauzelor judiciare în limitele admise de procedurile legale; evitarea abuzurilor de orice fel; liceitatea: utilizarea în ancheta judiciară numai a procedurilor admise de legislaţia procesual penală şi procesual civilă; respectarea garanţiilor procesuale, a prezumţiei de nevinovăţie şi a dreptului la apărare, precum şi a drepturilor omului stipulate în actele de drept internaţional, fără niciun fel de discriminare; abţinerea de la producerea prejudiciilor: observarea posibilelor vicii în activitatea de urmărire penală sau de judecată, sesizarea şi înlăturarea acestora; receptivitate la cererile apărării faţă de posibilele prejudicii.

Buna-credinţă va trebui să conducă la soluţii temeinice şi legale atât în activitatea de urmărire penală, cât şi în cea a instanţelor judiciare.

În antiteză cu buna-credinţă „reaua-credinţă" se va fonda întotdeauna pe fapte psihologice situate exact la antipodul celor menţionate, adică: intenţie răufăcătoare, imprudenţă, ilicitate şi vătămare, toate ca rezultat al lipsei de onestitate.

5.6. Intima convingere

Vom porni la analiza acestui concept de la Hegel care, în *Principiile filosofiei dreptului*, sublinia: „Ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă şi conştiinţa (*animi sententia*), aşa cum, în ce priveşte dovada, care se sprijină pe declaraţii şi mărturii ale altora, jurământul rămâne garanţia ultimă, deşi subiectivă"[257].

Dacă pentru mărturii jurământul rămâne garanţie ultimă,

257 Hegel, G.F.W., *Principiile filosofiei dreptului*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 256.

se pune în mod firesc întrebarea care este garanţia ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluţie judiciară. Din perspectivă psihologică această garanţie nu poate fi alta decât respectarea de către anchetator a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectivă etică, garanţia este moralitatea anchetatorului şi buna sa credinţă.

Din perspectivă judiciară, garanţia intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituţie democratică şi terminând cu principiul independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii. Credem că această dublă garanţie este obligatorie şi pentru celelalte categorii ce funcţionează în sistemul autorităţilor judiciare, răspunzătoare de corecta aplicare a legilor.

În plus, legea organică de organizare judecătorească stabileşte şi inamovibilitatea magistraţilor pentru că, din categoria mare a celor ce contribuie la înfăptuirea actului de justiţie, magistraţii sunt aceia care soluţionează cauzele penale, constatând că, prezumţia de nevinovăţie a început să nu mai funcţioneze în favoarea inculpatului, acesta fiind declarat vinovat.

În ultimă analiză există şi un drept la intimă convingere, pe care se fundamentează posibilitatea magistraţilor ce constituie un complet de judecată de-a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a feri deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt. Deci cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului şi aplicarea pedepsei.

În Codul de procedură penală în vigoare se menţionează că „toţi membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni” (art. 343, al. 4); „Preşedintele îşi spune părerea cel din urmă” (art. 343, al. 5).

În art. 324, al. 2 din Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad şi continuând în ordinea numirilor. Evident, legiuitorul a ţinut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: „Pentru ca judecătorii cu o experienţă mai mare, deci cu o prestanţă faţă de ceilalţi, să nu îi influenţeze”[258].

Prin urmare şi instituţia deliberării are o componentă psihologică, mai puţin relevată în literatura de specialitate.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătoreşti, care sunt opera gândirii magistraţilor şi care, *volens-nolens*, încorporează şi psihologia lor.

Credem că intima convingere este o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situaţii etc.

În drept, intima convingere este starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor *conştiinţă morală*, care i-a călăuzit în aflarea adevărului, prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Mai rămâne, în mod evident, validarea acestei convingeri intime, care va opera în momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

Credem, în finalul tuturor consideraţiilor expuse, că

---

258 Vrăbiescu, G., *Curs de procedură penală*, Ediţia a II-a , revăzută şi întregită conform ultimelor modificări aduse Codului de Procedură Penală Carol al II-lea, p. 413.

structura anchetei judiciare realizată din perspectivă psihologică poate şi trebuie să fie sistemul de referinţă al temeiurilor unor soluţii judiciare fundamentate pe adevăr şi justiţie.

5.7. Modele de conduită şi tipuri de anchetatori

Contactul îndelungat cu învinuiţii ori inculpaţii, în situaţii şi împrejurări complexe, îşi pune amprenta formativă în educarea (în condiţiile unui fond nativ existent) la anchetatori a unor calităţi speciale ca: perspicacitatea, spiritul de observaţie, insistenţa, subtilitatea deducţiilor şi sintezelor, rapiditatea sesizării unor relaţii şi forţa argumentării logice, a căror rezultantă formează intuiţia profesională, aşa-zisul fler. Un anchetator bun trebuie să fie o persoană căreia să-i placă să lucreze cu oamenii, pentru că, altfel, nu va reuşi niciodată să câştige încrederea şi respectul celui ascultat, nu va poseda niciodată forţa de persuasiune, ca o condiţie absolut necesară unei interogări eficiente.

Anchetatorul trebuie să posede capacitatea de a se exprima clar şi de a discuta în mod inteligent, atribut al unei gândiri suple şi mobile şi al unui înalt grad de profesionalism[259].

În contextul exigenţelor menţionate sunt incompatibile deontologic: mulţumirea de sine generată de încrederea exagerată în propriile calităţi şi în experienţa proprie; ruperea contactului cu elementele teoretice sau de noutate din profesiune; instalarea stereotipurilor, automatismelor şi spiritului rutinier; bănuiala excesivă privind orice persoană anchetată; tendinţa de a suspecta orice om de activitate infracţională; amplificarea nefondată a unor date sau exagerarea semnificaţiei acordată unor gesturi şi manifestări secundare din conduita celor anchetaţi; modul uneori absent

259 Altavilla, E., Psihologia giudiziaria vol. I, Unione tipografico – editrice torinese, 1955, p. 902-908.

sau defectuos de a formula întrebări; impertinenţă, aroganţă sau chiar vulgaritate în relaţiile cu persoanele anchetate, ş.a.[260].

La toate acestea se adaugă atitudini absolut particulare adoptate în raport cu categoriile de învinuiţi: vanitoşi, orgolioşi, sensibili la flatare şi la aprecieri, care-şi fac din statutul de infractor un renume. Oricum, a începe ascultarea fără a fi cunoscut în profunzime persoana celui cu care urmează confruntarea este ca şi aruncarea în valuri fără cunoaşterea înotului. La toate acestea se adaugă o serie de *calităţi profesionale*, între care: obişnuinţa de a privi interlocutorii în ochi pe tot parcursul ascultării, sondându-le şi interpretându-le corect comportamentul expresiv în raport cu întrebările semnificative; deprinderea de a asigura anchetei liniştea şi intimitatea necesară; deprinderea anchetatorului de a nu-şi permite gesturi de nervozitate, ticuri, ridicarea tonului ori alte accese de slăbiciune; deprinderea de a intra în anchetă cu încredere în capacitatea personală, calm şi echilibrat, precum şi tăria morală de a mai insista încă puţin din momentul în care s-a ajuns la concluzia că totul este zadarnic.

Studierea comportamentului anchetatorilor, în relaţia anchetator-anchetat, a condus la diferite clasificări, între care cea mai frecvent întâlnită în literatura de specialitate îi categoriseşte pe anchetatori în următoarea tipologie, frecvent întâlnită şi în clasificarea tipurilor de conducători:

Anchetatorul temperat: se caracterizează printr-un comportament firesc, îşi ascultă cu atenţie şi interes interlocutorul, răbdător, calm şi analitic. Intervine oportun şi eficient, cu tactul corespunzător situaţiei, pentru lămurirea aspectelor esenţiale ce interesează ancheta.

Anchetatorul amabil: manifestă o anumită transparenţă în relaţia cu interlocutorul şi jovialitate, nu ezită să-şi trateze

260 Idem, p. 866-882.

interlocutorul cu o ţigară sau o cafea. Atmosfera degajată pe care o creează oferă premisele unui studiu psihologic mai adecvat a anchetatului. Dacă amabilitatea nu este constantă, echilibrul anchetei se poate rupe, anchetatul se inhibă, iar investigaţia poate fi compromisă.

Anchetatorul autoritar: se particularizează printr-o atitudine rigidă, gravă, cu accent de solemnitate, impunându-şi la modul imperativ voinţa în faţa interlocutorului. Nu este interesat în studiul psihologiei anchetatului şi, din această cauză, nu găseşte modalităţile optime de a stimula pozitiv convorbirea. Anchetatorul autoritar mizează mai mult pe intimidarea anchetatorului decât pe stimularea psihologică a acestuia pentru a coopera.

Anchetatorul vorbăreţ: este un tip complexat de necesitatea afirmării sau necesitatea de a se descărca de o tensiune afectivă, iar logoreea este modalitatea de a se elibera de aceste stări. Din motivele menţionate, sau a altora asemănătoare, anchetatorul vorbăreţ intervine inoportun şi lipsit de eficienţă în relatările anchetatului, putând compromite ancheta.

Anchetatorul cabotin: este cel care exagerează în utilizarea procedeelor actoriceşti, ce caracterizează stilul unor anchetatori. Asemenea exagerări pot provoca stări improprii pentru ancheta judiciară, cum ar fi: amuzamentul, dispreţul, penibilitatea sau chiar inhibarea anchetatului, situaţii ce pot prejudicia rezultatele anchetei.

Anchetatorul patern: adoptă un comportament blând în anchetă, manifestând uneori chiar compasiune faţă de anchetat. Asemenea atitudini pot fi speculate de infractorii recidivişti care nu vor ezita să-şi atenueze faptele.

Nu am inclus în această clasificare pe anchetatorii violenţi, întrucât în sistemul judiciar modern existenţa acestora este greu de imaginat. Istoria cunoaşte însă şi această categorie de

anchetatori sub diverse denumiri, între care cea mai frecventă este aceea a anchetatorilor torţionari, categorie specifică sistemelor judiciare ale statelor totalitariste.

Capitolul VI
PSIHOLOGIA COMPORTAMENTULUI SIMULAT[261] – VINOVĂŢIA CA TRĂIRE PSIHICĂ ŞI REALITATE JURIDICĂ

Secţiunea I
COMPORTAMENTUL INFRACŢIONAL DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ

6.1.1. Consideraţii de psihologie judiciară asupra vinovăţiei ca atitudine psihică şi realitate juridică

În săvârşirea faptei ce prezintă pericol social se reflectă o anumită poziţie a făptuitorului faţă de valorile sociale ocrotite prin normele dreptului penal, ceea ce face ca infracţiunea să fie caracterizată de lege şi printr-o trăsătură de natură morală, subiectivă, constând în vinovăţia făptuitorului, adică fapta să fie expresia unei anumite atitudini psihice a subiectului în ceea ce priveşte voinţa de a săvârşi fapta şi conştiinţa caracterului şi a urmărilor acesteia.

Astfel spus, fapta este o expresie materializată a proceselor psihice contrare intereselor şi valorilor sociale protejate prin norme juridice.

Vinovăţia constă în atitudinea psihică a (persoanei) făptuitorului faţă de fapta socialmente periculoasă săvârşită de el şi faţă de consecinţele acelei fapte, adică atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârşirii faptei ilicite, mai exact, la momentul imediat anterior săvârşirii acesteia, faţă de faptă şi urmările ei.

a) Teoria normativă a vinovăţiei

Pentru prima dată, Frank Reinhard a conceput vinovăţia ca

261 Pentru interesante aspecte interdisciplinare, specialiştii şi studenţii pot aprofunda cap. VII – Biodetecţia judiciară din N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologie judiciară.

o judecată de valoare asupra conţinutului psihic al faptei, ea exprimând un raport de contrarietate între voinţa subiectului şi norma de drept, fiind resimţită la nivel afectiv ca trăire, sentiment de culpabilitate.

În ceea ce priveşte cele două forme sub care se exprimă vinovăţia – intenţia şi culpa – se consideră că faptul intenţionat este un fapt involuntar care nu trebuia produs, caz în care se reproşează voinţei că nu a împiedicat producerea faptei.

Vinovăţia apare astfel ca o atitudine reproşabilă sub aspectul modului în care agentul concepe obligaţiile sale faţă de ordinea juridică, un mare rol avându-l valoarea motivelor care au stat la baza vinovăţiei.

În această teorie, vinovăţia devine un concept autonom fără un conţinut psihic. Evaluarea reproşului se face după criterii individuale şi sociale. Criteriul individual va avea în vedere modul de comportare a altei persoane care, într-o situaţie similară cu cea în care s-a găsit agentul şi având aceleaşi însuşiri ca şi acesta (vârstă, sex, pregătire profesională etc.) ar fi acţionat în alt mod, respectând legea.

Însuşirile individuale ale agentului şi specificitatea situaţiei sunt transferate asupra altei persoane luate ca termen de referinţă. Criteriul social va ţine seama de anumite circumstanţe concomitente faptei legate de condiţiile familiale, economice, sociale în care a acţionat agentul şi au influenţat asupra motivaţiei faptei.

În cadrul acestei teorii se subliniază dubla poziţie a intenţiei: pe de o parte, intenţia este un proces psihic care explică finalitatea şi caracterul acţiunii volitive, iar pe de altă parte, este un factor revelator al atitudinii interioare a agentului faţă de ordinea juridică. De fapt, teoria normativă nu conduce la o desprindere a proceselor psihice care însoţesc şi se manifestă în luarea hotărârii de a acţiona şi în punerea în execuţie a hotărârii, ci duce la o adâncire a acestora, la o examinare a lor

în lumina întregii personalităţi a agentului. Accentul analizei se mută deci, de la procesele psihice implicate în săvârşirea faptei, la procesele psihice care explică comportarea făptuitorului, atitudinea sa internă faţă de ordinea juridică.

b) Teoria psihologică a vinovăţiei

Teoria psihologică a vinovăţiei consideră că aceasta nu poate fi analizată decât în raport cu o persoană responsabilă, capabilă să-şi dea seama de condiţiile în care acţionează şi de consecinţele faptei şi să-şi coordoneze activitatea în raport cu aceste cunoştinţe. În lipsa capacităţii psihofizice, agentul poate comite doar fapte periculoase, dar nu fapte intenţionate sau culpoase. Rezultatul nociv pe care l-ar putea produce persoanele incapabile apare mai degrabă ca o consecinţă mecanică, pur cauzală a mişcării membrelor persoanei incapabile.

Prof. univ. dr. George Antoniu[262] subliniază cele două ipostaze ale vinovăţiei: aceea de element al conceptului de infracţiune şi aceea de proces psihic descris în norma de incriminare (în subsidiar, trăire psihică a culpabilităţii între conştiinţa culpabilă şi norma juridică incriminatoare).

6.1.2. Matricea infracţională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialităţii

Sub aspect psihologic, punerea în operă a proiectului infracţional este precedată de procesul specific al concepţiunii faptei penale care cuprinde analiza posibilităţilor de acţiune, evaluarea avantajelor şi dezavantajelor, a riscurilor acţiunilor ilicite, a măsurilor de împiedicare a identificării. Evaluarea acestor elemente se poate finaliza fie prin renunţarea la proiectele ilicite, fie, dimpotrivă, la deliberarea şi asumarea riscurilor şi, în consecinţă, la executarea proiectului

262 G. Antoniu, Vinovăţia penală, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995.

infracţional.

Procesele psihice ce preced şi însoţesc săvârşirea infracţiunii, precum şi cele ce succed acesteia sunt integrate conştiinţei infractorului sub forma unui *pattern* infracţional stabil, cu conţinut şi încărcătură afectiv-emoţională specifică şi cu o caracteristică fundamentală – psihosensibilitatea – în virtutea căreia este posibilă conservarea în structurile memoriei a unei realităţi psihice obiectivată în mod fascinant la nivelul amintirii despre faptă (inclusiv substratul ei afectiv-emoţional).

Structurile informaţionale reprezentând matricea infracţională, rămân implementate în neuronii scoarţei cerebrale datorită psihosensibilităţii latente ce poate fi reactivată, dislocată şi exteriorizată (monitorizată) în biodiagramele specifice investigaţiei conduitelor simulate fiind identificabilă (exclusiv la autorii faptelor infracţionale) sub impactul stimulilor de natură psihologică.

Definită strict, matricea infracţională este o realitate a conştiinţei infractorului, filmul netrucat şi netrucabil al derulării infracţiunii, autoimplementat secvenţă cu secvenţă în memoria infractorului.

6.1.3. Comportamentul infracţional din perspectiva reperelor sale psihologice

6.1.3.1. Dinamica secvenţelor comportamentale

Structura informaţională psihosensibilă are în conţinutul său patru secvenţe distincte sub aspect psihologic, care se diferenţiază în intensitate şi se delimitează în timp[263].

Secvenţa primară însumează procesele psihice care se nasc şi se consumă până la decizia de a comite infracţiunea

263 Doctrina dreptului clasic acceptă următoarea evoluţie: apariţia motivului, lupta motivelor, adoptarea hotărârii şi, în fine, executarea acţiunii.

proiectată. Această etapă se caracterizează prin perceperea şi prelucrarea de către agentul infractor a informaţiilor declanşatoare de tendinţe şi motivaţii antisociale, pe care se fundamentează opţiunea pentru mobilul comportamentului ilicit, adică deliberarea.

Secvenţa secundară cuprinde procesele psihice care au loc din momentul luării deciziei infracţionale până la pregătirea materială şi săvârşirea faptei. Această etapă se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată pe coeficientul de risc, mai ales pe miza pusă în joc. Un rol deosebit în luarea deciziei infracţionale îl are funcţia de proiecţie-anticipare, care stimulează câmpul reflecţiei asupra consecinţelor în raport cu reuşita sau nereuşita, sentimentul satisfacţiei coexistând cu trăirea anxiozităţii, nesiguranţei şi îndoielii.

Fiind intime şi deosebit de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum de energie nervoasă, manifestându-se la unii infractori printr-un anumit grad de surescitare. În acest stadiu, intenţia infracţională primeşte un contur precis generând reechilibrarea sferei afectiv-motivaţionale, pe primul plan trecând de această dată procesele reflexiv-volitive.

Secvenţei secundare îi sunt specifice procesele de analiză şi sinteză a datelor deţinute de agentul infractor şi de structurare a acestora pe variante de acţiune, din care se va alege varianta optimă. Activităţile specifice etapei secundare se desfăşoară sub forma reprezentării mentale a unui plan de acţiune despre mijloacele şi modalităţile de realizare a scopului, timpul de săvârşire a infracţiunii, asigurarea rezultatelor acesteia, măsurile de acoperire şi sustragere de la identificare şi răspundere, precum şi alte elemente necesare reuşitei.

Un rol deosebit de important în prelevarea şi anticiparea mentală a finalităţii acţiunilor proiectate îl au stabilirea

orientării antisociale şi experienţa din trecut a agentului infractor, acestea fiind componente esenţiale ale potenţialului său criminogen.

O dată definită hotărârea de a comite infracţiunea, latura imaginativ-prospectivă a acesteia este urmată de acţiunile materiale cu caracter pregătitor. Specificul actelor preparatorii constă în procurarea de instrumente şi materiale necesare actelor de executare a infracţiunii, contactarea de complici, culegerea de informaţii despre victimă(e), despre locul infracţiunii, supravegherea obiectivului şi studiul acestuia, recunoaşterea locului faptei, experimentarea privind pătrunderea şi ieşirea de la locul faptei, posibilităţile de acoperire şi fugă în caz de surprindere etc.

Rezultanta comportamentului infractorului din faza actelor preparatorii poate fi, după caz, fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condiţiilor optime reuşitei, fie desistarea ori amânarea, în aşteptarea unor condiţii şi împrejurări favorizante.

Secvenţa terţiară cuprinde procesele psihologice care – însoţesc săvârşirea infracţiunii (în faza tentativei şi consumării faptei). În timpul comiterii infracţiunii, agentul infractor trăieşte stări emoţionale deosebit de intense. Actele şi acţiunile care se derulează în câmpul infracţiunii sunt tributare crizei de timp şi neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare şi teamă.

Psihologic, obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute de agentul infractor în timpul comiterii faptei (instrumentele destinate săvârşirii infracţiunii, valorile ce constituie obiectul material al infracţiunii, victima/victimele), contextul spaţio-temporal al desfăşurării activităţilor specifice comiterii infracţiunii etc., în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispunere spaţială, rezistenţa victimei etc.) determină trăiri şi reacţii emoţionale

tributare atât imperfecţiunii simţurilor, cât şi surescitării nervoase în care aceasta se derulează. Teama de a fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluţii unor situaţii de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului bulversează structurile emoţionale şi precipită acţiunile făptuitorului. Lipsa unui autocontrol caracteristic pentru un mod de acţiune şi gândire în situaţii normale, generează scăpări, chiar şi în cazul infractorilor ce operează „cu sânge rece”. Astfel, din cauzele menţionate, infractorului i se diminuează autocontrolul, acesta putând pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict purtătoare de urme, sau uită să şteargă anumite categorii de urme, renunţă în cursul activităţii infracţionale la portul mănuşilor, se accidentează etc. Toate acestea sunt exploatate de poliţia ştiinţifică prin metode criminalistice, în scopul identificării autorului şi soluţionării cauzei.

Secvenţa a patra cuprinde procesele psihologice care se produc după săvârşirea infracţiunii. În intenţia sustragerii de la răspunderea penală. Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârşirea faptei penale este efortul de a se sustrage identificării, inculpării şi pedepsei. În general, comportamentul agentului infractor în această fază – postinfracţională – este reflexiv-acţional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Istoria criminalităţii demonstrează existenţa, încă din cele mai vechi timpuri, a unor strategii şi scenarii de contracarare a activităţilor de identificare şi tragere la răspundere penală a autorilor.

În contextul acestor strategii şi scenarii, nu puţini sunt infractorii care îşi creează alibiuri, încercând să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârşit fapte (faptele) sau mizează pe imposibilitatea administrării probelor de către organele judiciare.

În cazul alibiului, stratagema utilizată este, de regulă, aceea de a se îndepărta în timp util de la locul infracţiunii şi de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acţiuni menite a atrage atenţia, caută să fie remarcaţi pentru a-şi crea probe, bazându-se pe ideea că, după o anumită scurgere a timpului, organului de urmărire penală îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente[264]. Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfăşoară cercetările, căutând să obţină informaţii referitoare la cursul acestora, acţionând prin denunţuri sau scrisori anonime, modificări în câmpul faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariţii de la domiciliu, internări în spitale sau săvârşirea de noi infracţiuni mărunte pentru a fi arestat şi a dispărea din aria de investigare a poliţiei.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuinţa orice mijloace care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, încercări de intimidare a anchetatorului, deseori lăsând să se înţeleagă că vor apela la „persoane influente” care să curme „şirul ilegalităţilor”.

6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic (mobilul, trebuinţa, motivul, idealul, concepţia, scopul etc.)

Mobilul, ca element subiectiv al conţinutului infracţiunii

– Comportamentul uman este determinat de modificările

264 Cu studenţii se vor analiza strategiile de contracarare a identificării şi a probării infracţiunii prin strategia alibiului de către fraţii Iulian – Nicolae şi Radu – asasinii prof. Racu Iulian în feb. 1994. Se va evidenţia faptul că distanţa CFR Bucureşti-Iaşi, în perioada critică, fusese blocată prin înzăpezire, documentele oficiale ale CFR fiind utilizate în spargerea alibiului criminalilor care justificaseră absenţa din Bucureşti, tocmai prin deplasarea la Iaşi în timpul critic, călătoria cu trenul fiind practic imposibilă. În final, autorii vor recunoaşte comiterea omorului, de la ei recuperându-se corpurile delicte: 2 butelii şi 1 ceas de buzunar din aur.

interne (neuroendocrine) şi de stimuli (excitanţi) externi care influenţează scoarţa cerebrală[265]. Modificările psiho-fiziologice determină starea de tensiune psihică care iniţiază un comportament propriu fiecărui individ. Motivaţia acţiunii/inacţiunii infracţionale constituie forţa motrice interioară, elementul primar care asimilează şi sedimentează influenţele externe şi va genera fapta, persistând până la reducerea tensiunii psihice apărute (prin săvârşirea sau desistarea de la producerea faptei).

Conduita individuală este rezultatul intervenţiei unui ansamblu de factori conştienţi, inconştienţi, fiziologici, afectivi, intelectuali, sociali, aflaţi în interacţiune[266] care incită, sedimentează sau amplifică structura psihică individuală (influenţată de anumite predispoziţii individuale). Motivaţia acţiunii/inacţiunii este declanşată de trebuinţe, interese, convingeri, idealuri, concepţii care dezechilibrează biopsihosocial infractorul şi încetează prin satisfacerea acestora.

Trebuinţa infractorului având o natură diferită (socială, biologică, materială) impune stări şi imbolduri acţionale tensionante, orientând comportamentul individual spre reducerea tensiunii prin satisfacerea acestora sau amplificarea tensiunii din cauza neîmplinirii lor. Tendinţa de a trece la satisfacerea unor trebuinţe în mod conştient sau inconştient, constituie faze comportamentale ale motivaţiei individuale reprezentată de mobilul acţionai care declanşează, impulsionează şi orientează acţiunea/inacţiunea infracţională.

Selectarea şi asimilarea trebuinţelor şi mobilurilor (motivelor) într-o structură constantă şi eficientă în domeniul infracţional, formează interesele infractorilor.

---

265 N. Sillamy, p. 202.
266 Idem, p. 203

Motivele se află într-o interacţiune instabilă care generează stări tensionale sau chiar între infractor şi societate, determinând pe infractor să opteze între satisfacerea prin infracţiune sau respingerea motivelor prin desistarea sa.

Trebuinţele şi interesele infractorului se contopesc uneori cu unele convingeri trăite afectiv, fiind implicate în sentimentele, pasiunile, emoţiile şi dorinţele sale.

Convingerile stabilizează propriile aprecieri despre unele fenomene şi situaţii psihosociale, infractorul intervenind sau acţionând pentru menţinerea sau înlăturarea celor care nu-l satisfac. Derularea existenţei sociale poate să fie idealizată de infractor în sensul preluării unor modele comportamentale sau a anticipării unor soluţii care să justifice propria sa atitudine infracţională.

Idealul infractorului va constitui un ţel suprem al acţiunii – omisiunii socialmente periculoasă, atât sub aspectul formei de realizare, cât şi al finalizării acesteia. Reprezentând un înalt grad de pregătire acţională, idealizarea infracţională ar trebui să caracterizeze sensul, scopul şi modelarea întregii activităţi infracţionale a unui individ.

Sfera conceptului de motivaţie comportamentală se încheie cu elementul de concepţie despre viaţă şi societate a infractorului, ca orientare fundamentală a comportamentului individual spre domeniul infracţional. Concepţia despre rezolvarea conflictelor individuale şi sociale numai prin infracţiune (ca rezultat al experienţei proprii) se caracterizează printr-un grad mai mic de înţelegere a exigenţelor sociale şi este o negare a educaţiei individuale.

Mobilul (motivul) acţiunii-inacţiunii infracţionale reprezintă elementul subiectiv al conţinutului infracţiunii şi constă într-o cauză determinată, un imbold psihic care impulsionează, declanşează fapta socialmente periculoasă. Mobilul dezvăluie natura morală a acţiunii – inacţiunii. Reprezentând o

caracteristică de impuls afectiv apărut după selectarea, asimilarea şi sedimentarea unor influenţe externe, mobilul se materializează în obiectul rezoluţiunii delictuoase şi în direcţionarea executării dinamice a acesteia pentru satisfacerea unor cerinţe morale individuale: gelozie, glorie, gratitudine, fanatism, lăcomie, răzbunare, sacrilegiu. Guvernând întreaga motivaţie acţională, mobilul reprezintă un factor declanşator al faptei în sensul determinării stării psihice necesare orientării spre satisfacerea cerinţelor individuale, devenind astfel un obiect al cunoaşterii individualităţii psihologice a infractorului responsabil. În funcţie de geneza şi conţinutul mobilului acţionai, în comportamentul infractorului se regăsesc elemente esenţiale ale temperamentului, obişnuinţelor, direcţionării morale, experienţei şi adaptării la un anumit tip de viaţă, precum şi ale tulburărilor mentale (frustrări, nevroze, obsesii, maladii mentale).

Mobilul faptei este variabil şi se caracterizează printr-un grad mai mic sau mai mare, mai simplu sau mai complex de organizare, ceea ce înseamnă că sensul său diferă de la infractor la infractor sau după condiţiile specifice de realizare *non sine causa acceditur* (nu se acţionează fără motiv). Nivelul de profunzime în reflectarea realităţii psihosociale a mobilului infracţional va caracteriza şi gradul de responsabilitate socială sau de iresponsabilitate a infractorului. Determinând infracţiunea, mobilul o individualizează şi o califică, însă prezenţa sa nu este obligatorie pentru desăvârşirea conţinutului infracţiunii. *Mutabile semper causa* (mobilul se schimbă mereu), însă el poate lipsi din derularea unor infracţiuni spontane, faptă care nu exclude realizarea conţinutului infracţiunii, deoarece acţiunea-omisiunea săvârşită cu intenţie sau din culpă are un rezultat socialmente periculos dacă infractorul are capacitatea psihofizică să răspundă penal. Practic, nu există acţiune-omisiune care să nu aibă la bază un mobil acţionai ce însoţeşte

psihic şi acţionai comportamentul infractorului, însă în anumite situaţii, legea penală califică infracţiunea şi după existenţa perceptibilă a mobilului: omorul săvârşit din interes material (art. 175 lit. B C.pen.); în anumite situaţii legea impune cu necesitate existenţa mobilului pentru a se împlini elementul subiectiv al conţinutului infracţiunii (abuzul în serviciu prin îngrădirea unor drepturi pe temei de naţionalitate, rasă, sex sau religie – Art. 247 C.pen.), astfel că, în lipsa mobilului, infracţiunea nu va exista, iar fapta nu va fi sancţionată.

Uneori, mobilul reprezintă o circumstanţă agravantă în realizarea infracţiunii, devenind astfel şi un element circumstanţial în activitatea de individualizare legală şi judiciară a pedepsei: art. 75, lit. D.C.pen. (existenţa motivelor josnice). Categoriile specifice de mobiluri sunt perceptibile şi inedite, atipice, de manifestare bizară a unor motive acţionale, legea propunând aplicarea unor pedepse până la maximul special, iar dacă acesta este neîndestulător, se va adăuga un spor în limitele prevăzute de art. 78 C.pen.

Mobilul infracţional se dezvoltă, în genere, înaintea debutului faptei, devansând fazele acţionale şi devenind o circumstanţă subiectivă a acţiunii-inacţiunii socialmente periculoasă. Formarea mobilului şi acceptarea acestuia de către infractor reprezintă o parte componentă a afectivităţii individuale care este preponderent şi stabil negativă, constituind un caz tipic de neacceptare a exigenţelor sociale, explicând din ce motiv a fost săvârşită fapta penală.

Scopul, ca element subiectiv al conţinutului infracţiunii – Scopul infracţional este reprezentat de considerentele fixate în mod conştient de infractor care se vor realiza în mod concret prin săvârşirea unei acţiuni-inacţiuni. Prin scop, infractorul anticipează rezultatul faptei care urmează a se definitiva ulterior. Scopul este rezultatul unui proces psihic, al unei deliberări prin care făptuitorul anticipează satisfacerea unor

interese şi îşi fundamentează modul de acţiune concretă pentru a se finaliza rezultatul propus. În sens restrâns, scopul reprezintă reflectarea subiectivă, conştientă a unui rezultat infracţional viitor, intuit, realizat şi acceptat de infractor. În sens larg, scopul semnifică stabilizarea conştientă, volitivă a gândirii infractorului asupra unui obiectiv, deliberarea şi adoptarea unei strategii acţionale adecvate modului şi condiţiile concrete de săvârşire a faptei pentru obţinerea rezultatului anticipat.

Sensul scopului se precizează în contextul acţiunii, exprimând caracteristica procesului acţionai, a însuşirilor, a circumstanţelor în care va avea loc acţiunea pentru a se ajunge la rezultatul prevăzut iniţial. Scopul este dependent de rezultatul infracţional, fiind element subiectiv al conţinutului infracţiunii doar în anumite condiţii. Scopul realizează joncţiunea între actul deliberativ, voliţional şi rezultatul urmărit, însă nu în toate cazurile sfera şi felul scopului urmărit de făptuitor face parte din sfera şi felul scopului incriminat ca element subiectiv al conţinutului unei infracţiuni. Dacă scopul infracţiunii concrete se ocupă de modul cum este organizată aceasta pentru producerea rezultatului, infracţiunea abstractă stabileşte un scop generalizat socialmente periculos pentru întreaga categorie de acţiuni posibile a se realiza. În acest mod, scopul devine element subiectiv al conţinutului infracţiunii doar în condiţiile în care fapta a – urmărit realizarea scopului generalizat, socialmente periculos. În conţinutul infracţiunii, scopul este utilizat sub înţelesurile de destinaţie, de rezultat şi de circumstanţă şi face parte din latura obiectivă a infracţiunii.

6.1.4. Matricea morală

Înainte de a fi un concept, matricea morală (aflată în raporturi de incompatibilitate cu matricea infracţională) este o

realitate mentală, un construct cognitiv-intelectiv plasat la nivelul conştiinţei individuale şi uşor identificabilă la fiecare individ al speciei umane, normal din punct de vedere bio-psihic.

Premisele demersului se pot constitui din definirea moralei: „Morala poate fi definită din diferite puncte de vedere; ea poate fi definită ca ştiinţa binelui şi a fericirii. Morala este ştiinţa profilaxiei şi a terapeuticii răului. Ea este filosofia şi igiena fizică şi psihică a vieţii sociale, conştiinţa echilibrului social, ştiinţa moralităţii şi imoralităţii, a drepturilor, a îndatoririlor, a viciilor şi a virtuţilor. Morala este ştiinţa moravurilor, a ansamblului regulilor care guvernează raporturile dintre oameni, ea este ştiinţa acordului sau a societăţii, ştiinţa reacţiilor între indivizi şi arta de a le evita: ştiinţa prudenţei şi a prevederii, ştiinţa estimării propriei slăbiciuni”[267] sau, din altă perspectivă, „morala este ultimul capăt al unei asociaţii alternative între acţiune şi reacţie, între rău şi răzbunare, între căinţă şi consolare” – „există o morală pozitivă (morala binelui) – în joncţiuni pozitive, comandamente pozitive, ceea ce trebuie făcut, alături de o morală a răului (prohibiţii) – comandamente negative, ce trebuie să omitem sau să ne abţinem de a face”[268].

Morala, chiar condiţionată istoric, constantă şi actuală, în fiecare din noi, este matricea noastră morală, spaţiul psihologic, forul interior de decizie, sau cum spunea Kant – „liberul arbitru”.

Matricea morală cuprinde legea morală implacabilă ce nu poate fi modificată, tocmai pentru că este lege. Legea morală cunoaşte şi răul şi binele, şi nu poate transforma răul în bine şi nici binele în rău, ea este infailibilă, categorică, se supune unui singur comandament, cel al „imperativului categoric”.

---

267 Odobleja, Şt., Psihologia Consonantistă, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 553.

268 *Idem*, p. 554.

În sinteză, matricea morală este o constelaţie de exigenţe moral-etice structurată la nivel mental într-un construct cu rol de filtru selectiv, aflată în raporturi de excludere cu matricea infracţională, vis-à-vis de care dezvoltă la făptuitori sentimentul culpabilităţii (vinovăţiei) de fiecare dată când exigenţele sale sunt încălcate.

Identificarea comportamentului simulat este posibilă tocmai în virtutea realităţii şi caracterului obiectiv al matricei morale sedimentată mental a speciei umane, pentru că psihobiodetecţia se adresează unui comandament moral – comandamentul adevărului şi sincerităţii, coordonate ale personalităţii morale a omului.

În virtutea acestor realităţi se confirmă, la unison, că sindromul relevant se află în consonanţă cu legea morală a planului decelării răului de bine, în timp ce comportamentul simulat se află în contradicţie cu legea morală.

Secţiunea a II-a
COMPORTAMENTUL SIMULAT

6.2.1. Noţiuni şi definiţii asupra comportamentului simulat

Una dintre formele de simulare (sau disimulare) o constituie minciuna, atunci când este comunicată prin limbaj. Rousseau comenta definiţia în felul următor: „a minţi înseamnă a ascunde un adevăr ce trebuie dat în vileag", afirmând totodată că trecerea sub tăcere a acestor adevăruri pe care nu ai obligaţia de a le face cunoscute nu înseamnă „a minţii".

Sinceritatea este o prescripţie morală care nu poate fi întotdeauna o realitate psihologică.

Minciuna afirmată de subiect este justificată sau nu, astfel ea reprezintă starea unei încercări de a falsifica răspunsul just la o întrebare, ascunzând stările emoţionale demascatoare. Din punct de vedere psihofiziologic, detectarea simulării poate fi studiată şi este analizată uneori în aspectele ei mai grave, infracţionale, cât şi, mai ales, în laborator, – fără a fi interesaţi de doza de justificare a celor implicaţi sau de caracterul oarecum artificial în care sunt induşi subiecţii de experienţă[269].

O altă formă mai intimă de simulare, nu mai puţin răspândită însă, o constituie refuzul de a-şi mărturisi şi de a recunoaşte o anumită atitudine reală faţă de o persoană oarecare sau încercarea de a-şi camufla faţă de sine însuşi o anumită dorinţă pe care totuşi o simt[270].

Simulând, oamenii caută să-şi convingă auditorii de poziţia pe care şi-o expun aparent. La anxioşi, de exemplu, se observă adesea tăinuirea adevăratului motiv de anxietate. Simularea îmbracă în exterior intenţia de inducere în eroare prin trei

269 Ciofu, I., Comportamentul simulat, p. 51.
270 Idem, p. 51.

procedee mascate:

– printr-o atitudine raţionalizatoare în care individul încearcă să ofere raţiuni cât mai plauzibile pentru justificarea unor greşeli sau a unui comportament pe care singur îl bănuiesc a fi condamnabil;

– alţii caută să-şi proiecteze atitudinile personale în contul altora;

– inversul acestui tip de mascare o constituie identificarea, prin aceasta individul atribuindu-şi voit componente sau atitudini ale altor persoane.

Schema acestor procedee de mascare a motivelor reale, care sunt surse ale anxietăţii, aparţine lui Coleman (influenţa freudiană).

Ca şi în minciună, în orice alt tip de simulare există un anumit grad de intenţionalitate în a înşela. Intenţia este acea caracteristică esenţială care deosebeşte o eroare de un fals. Simularea este, deci, o semnificaţie socială. Odată cu complicarea vieţii sociale, tipurile de simulare, unele mai mult, altele mai puţin justificate, devin tot mai numeroase şi, în general vorbind, nişte necesităţi.

Cazul simulării absolute, a falsificării voite a adevărului printr-o formă exprimată verbal – „minciuna” – cu ascunderea expresiilor aparente care ar putea-o demasca. Oricărui comportament aparent îi corespunde, cu necesitate aspectul lui inaparent. Ceea ce este fals este sensul imprimat de individ componentei oferite spre observaţie directă, adică sensul care trebuie atribuit, după intenţia sa, comportamentului aparent.

Comportamentul este, în fapt, inseparabil de formele sale de manifestare şi acţionează ca un tot. De aici şi posibilitatea cunoaşterii sigure a simulării comise. Inaparenţa în simulare este până la urmă nu numai ceea ce se încearcă a fi ascuns, ci produsul dintre inaparenţa care corespunde cu ceea ce este lăsat voit să se exteriorizeze şi inaparenţa care trebuie să

rămână un secret personal.

6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat

Acţiunea simulării are un aspect aparent (care ne poate induce în eroare), dar şi unul inaparent. Formele comportamentului inaparent – evidenţiabile cu ajutorul indicatorilor fiziologici – sunt numeroase, de la modificările bioelectrice surprinse de EEG într-un moment de atenţie, până la creşterea tonusului sau la mişcări musculare care anticipează direcţionarea unor organe senzitive sau apatice către obiectul atenţiei.

Prima schemă la care apelăm se referă la „comportamentul de acomodare”. Astfel, între o funcţie a sistemului (S) şi comportament (R) au loc o serie de procese:

1. De prelucrare a informaţiilor primite, implicând procesele receptive (prin care se selecţionează stimulii care dezvăluie, care arată o semnificaţie anumită);
2. De evaluare (prin care se definesc cerinţele de acomodare şi se formulează acţiunile posibile);
3. De selecţie (prin care se aleg acţiunile, după riscul şi recompensa pe care le presupun).

Toată această prelucrare este influenţată de:

a) cadrul de referinţă al individului;

b) *pattern*-ul motivaţional: trebuinţe, interese etc.;

c) resursele de mânuire a acţiunii comportamentale: capacitate, talent, învăţare, potenţialităţi etc.;

d) condiţii diverse, momentane: implicaţii emoţionale, oboseală etc.

Rezultă, din această schemă, că între factorii perfect vizibili şi controlabili, (S) şi (R), există unele variabile intermediare care influenţează şi întârzie răspunsul vizibil. Comportamentul simulat trece printr-o succesiune

asemănătoare de etape – procese, dintre care, în unele comportamentul se poate exprima în ambele lui aspecte, în altele numai în formele inaparente. Dintr-o astfel de schemă se remarcă existenţa a doua elemente importante pentru conduita simulată, şi anume:

– Primul element este reprezentat de momentul în care stimulului i se stabileşte sau i se reactualizează o anumită semnificaţie pentru subiect, semnificaţie care poate fi cu totul alta decât cea unanim stabilită;

– Al doilea element îl constituie evaluarea, mai concret spus, selectarea tipurilor de răspunsuri, de acţiuni. Aici se controlează punctul în care subiectul care încearcă o simulare trebuie să-şi traducă într-un stadiu aparent intenţiile asupra cărora a deliberat, cât şi formele de exprimare găsite a fi convenabile.

Într-o a doua schemă, comportamentul punctează şi mai clar verigile inaparente incluse în acţiunea de simulare: stimul – semnificaţie – mediere

– Intenţie – răspuns. În această schemă care aparţine lui Smedslund este de reţinut existenţa a doua „zone nelegiferate” (*now lawfull region*) în care sunt introduşi factori de incertitudine: una după recepţionarea stimului, o a doua înaintea răspunsului efectelor. Prima zonă indică lipsa unei reacţii logice între (S) şi o anume semnificaţie constantă. A doua arată lipsa acestei reacţii din stimularea respectivă şi semnificaţia personală locală. Rezultă că odată cu sau după apariţia intenţiei de a răspunde, un răspuns poate fi întârziat, viciat, falsificat cu un altul care nu corespunde uneia de tipul statistic, ca depersonalizat. A doua zonă de incertitudine împreună cu intenţia de a răspunde, reprezintă, posibil, momentul şi locul cel mai caracteristic pentru acţiunea demascatoare a aspectului inaparent din comportamentul de simulare, în care obiectiv ar fi poate imposibil de pătruns dacă

ea n-ar fi strâns legată de coloratura emoţională a acţiunilor planificate, de efectul atitudinii pregătitoare şi nesiguranţa asupra rezultatului acestor acţiuni care presupun un risc pentru individ.

În comportamentul inaparent al simulării există unele verigi, unele etape semnificative. Desfăşurarea acestor etape nu are loc fără un anumit ecou efectiv, dimpotrivă, emoţia le însoţeşte, dându-le o anumită consistenţă, adică, o implicare în primul rând a manifestărilor organice, musculare şi glandulare care îngroaşă cu mult latura evidenţiabilă a acestor evenimente.

6.23. Indicatorii verbali, motori şi fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie)

a) Metoda asocierilor de idei în detecţia minciunii îşi bazează eficienţa pe faptul că o stare emoţională, o anumită semnificaţie a cuvintelor ce se prezintă sau se spun cuiva pot influenţa asocierile pe care acesta le stabileşte uneori. Libertatea unui subiect de a stabili asociaţii de limbaj la un cuvânt-stimul dat este îngrădită, orientată de o serie de criterii care uneori scapă controlului individual. Asociaţia făcută poate să apară – atât pentru experimentator, cât şi pentru subiectul însuşi – ca fiind întâmplătoare. Totuşi, din punct de vedere al legăturilor, circuitelor condiţionate care sunt reactive şi care stau la baza asocierilor verbale, formularea de „asociaţie întâmplătoare” trebuie privită cu circumspecţie. Există cercetări ale căror date probează faptul că în conţinutul asocierilor pe care le facem pot fi incluse până şi aspectele unor perceperi subliminale. Ideile nu ne vin în minte, deci, la întâmplare.

Folosirea metodei asocierilor verbale în scopul detectării unui anumit conţinut de idei, legat de o stare momentană (emoţională, mentală) capătă şansa de a deveni, prin

intermediul unei metode adecvate, un singur instrument investigator.

Ca o concluzie referitoare la folosirea metodei asociaţilor verbale, se afirmă că „dacă viteza de reacţie verbală este diferită la cuvintele critice faţă de acelea nesemnificative, dacă subiectul refuză răspunsul la cuvintele critice sau repetă voit, în lipsa unui cuvânt înlocuitor la îndemână, răspunsurile verbale anterioare – atunci vinovăţia simulantului (subiectului) poate fi dovedită".

c) Indicatori vegetativi. În multe cazuri experimentale s-a constatat că stimulii prezentaţi subiectului au şi un aspect afectiv, dar cel cognitiv este primordial. Într-un context afectiv situaţia se schimbă. Simularea constituie tocmai unul dintre aceste cazuri: aspectul emoţional este mai viu, datorită însuşi contextului afectiv în care este silit să acţioneze subiectul sau infractorul. De aceea, indicatorii vegetativi se situează pe primul plan prin modificările pe care le produc: pulsul creşte imediat după minciuna afirmată, poziţia verticală a undelor pulsaţiilor înscrise este modificată. Dintre alţi indicatori vegetativi, unii autori susţin că EDG are o mare eficienţă în detectarea răspunsurilor simulate. Personalul de specialitate care lucrează în criminalistică opiniază însă că în condiţiile anchetei (cu un stres mai ridicat, deci), EDG are o eficienţă într-adevăr mai bună, dar mai scăzută comparativ cu alţi factori, cum ar fi presiunea sangvină.

c) înregistrările fiziologice sunt asociate cu alţi indicatori de detecţie a simulării şi contribuie considerabil la detectarea comportamentului simulat.

Un alt indicator, expresia sonoră a răspunsului verbal, a stat la baza detecţiei comportamentului simulat într-o metodă pusă la punct de Olechowski.

6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificaţia şi sensul

stimulilor declanşatori de emoţie în simulare

După 1900, cercetările întreprinse în direcţia „detectării simulării", a „minciunii", au fost tot mai numeroase, specialiştii plecând de la faptul că stările de tensiune psihică, apărute în momentele de nesinceritate, cum sunt şi cele specifice învinuitului sau inculpatului care caută să ascundă adevărul, determină o serie de modificări fiziologice. Unele dintre aceste modificări (răguşeala, congestionarea, crisparea, scăderea salivaţiei, dereglarea ritmului respiraţiei şi a celui cardiac etc.), pot fi sesizate direct de către cel ce efectuează ascultarea, dacă are cunoştinţe de psihologie, fiziologie şi, bineînţeles, spirit de observaţie adecvat profesiunii.

Plecându-se de la manifestările specifice tensiunii psihice, în literatura de specialitate s-a încercat chiar stabilirea unor reguli după care se poate detecta minciuna, vinovăţia sau inocenţa. Astfel, potrivit lui Le Clerc:

a) răspunsul vinovatului este mai lent şi ezitant, cel al inocentului este spontan, detaliat şi deseori indignat;

b) vinovatul suportă mai greu privirea, spre deosebire de inocent care însă, roşeşte mai uşor;

c) inocentul face apel la corectitudinea sa şi caută să demonstreze că nu ar avea niciun interes pentru faptele care i se impută;

d) inocentul dă mai greu explicaţii privind modul în care şi-a petrecut timpul critic, spre deosebire de vinovat care oferă imediat un „excelent" alibi;

e) inocentul este inconsecvent în declaraţiile pe care le face[271].

Tehnicile de investigare, care detectează emoţia şi nu cauzează acesteia, se bazează, în esenţă, pe următoarele

271 E. Stancu, Criminalistică, p. 145.

elemente:

– În momentul simulării, individul prezintă o serie de manifestări emoţionale[272];

– Persoana ascultată nu-şi poate controla în întregime aceste manifestări emoţionale.

Indicatorii fiziologici care pot servi la depistarea tensiunii emoţionale folosiţi în actualele tehnici de detecţie a simulării, a sincerităţii sau a nesincerităţii, sunt consecinţa unor procese fiziologice (cauzate de tensiunea psihică specifică sistemului nervos vegetativ), cum ar fi:

1. Modificările activităţilor cardiovasculare, manifestate în ritmul şi amplitudinea pulsului, precum şi în tensiunea arterială;

2. Modificarea caracteristicilor normale ale respiraţiei care, în prezenţa emoţiei, devine neregulată şi mai grea;

3. Modificarea rezistenţei electrice a pielii, denumită reacţia electrodermică (R.E.D.);

4. Modificarea caracteristicilor normale ale vocii, funcţiei fonatorie influenţată de schimbarea tremurului fiziologic al muşchiului aparatului fonorespirator;

5. Modificarea caracteristicilor scrierii, îndeosebi în privinţa vitezei de execuţie şi a presiunii, care se poate accentua sau reduce[273].

Alţi indicatori fiziologici sunt:

– Tensiunea musculară (crisparea);

– Temperatura corpului;

– Comportamentul ocular;

– Activitatea electronică a scoarţei cerebrale, înregistrată prin intermediul electroencefalografului sub forma electroencefalogramei (EEG), fiind un indicator important al

---

272 Vezi anexa: T. Butoi, Al. Butoi şi I. Butoi, Psihologia comportamentului criminal-ghid de observaţie, Editura Eumar, Bucureşti, 1999, p. 137 şi urm.

273 T. Bogdan, T. Butoi, *Tratat practic de criminalistică*, vol. II, p. 368.

tensiunii psihice.

6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare şi teste de personalitate

Performanţa realizată de un subiect într-o cercetare experimentală depinde, printre altele, de calitatea şi intensitatea simulării, de anumite capacităţi psihofizice, de disponibilitatea de moment, de gradul de sănătate şi oboseală, de motivaţia pentru experiment. Influenţa acestor condiţii asupra creşterii sau descreşterii performanţei, în obţinerea unor rezultate care corespund realmente sau nu posibilităţilor subiectului a fost deseori abordată obiectiv.

O importanţă deosebită o are asupra rezultatelor şi influenţa sau încrederea subiectului faţă de adevăratul scop al activităţii experimentatorului, uneori, condiţii care îl pot determina să apeleze în ceea ce spune sau face. La răspunsuri nesincere.

Este necesară o analiză amănunţită privind rolul stimulărilor în cercetarea psihologică, influenţa acestora asupra nivelului performanţei şi, în general, asupra îmbunătăţirii modelului de investigare a simulării.

Se observă indici de simulare în:

a) Chestionarele psihologice – care răspund anumitor tematici – în care o parte dintre cei solicitaţi au tendinţa de a face o „bună impresie" examinatorului. În cazul în care indivizii sunt preveniţi că obiectul urmărit, odată cu prezentarea chestionarului, îl constituie investigarea tendinţei de a minţi, are loc o mai frecventă formare a răspunsurilor, cu o puternică dorinţă de a face aceeaşi „bună impresie". Astfel, pentru a preveni falsitatea răspunsurilor, s-a pus problema introducerii în chestionare a „scalelor speciale" de detecţie a unor disimulări reuşite (*fake good responses*);

b) Testul M.M.P.I. Conţine, de asemenea, o „scală specială” de 18 elemente, asemănător testului de personalitate al lui Manddiley (M.P.I.) şi o „scală specială pentru copii” (J.M.P.I.), cu doi indici de simulare (F-K, KL), identificaţi ca fiind factori care exprimă o „tendinţă de a minţi” şi o „apărare perceptivă”, disimularea şi apărarea perceptivă având un factor comun: starea de apărare (*liberty*);

c) Testul de apercepţie tematică (T.A.T.), aplicat într-o condiţie standard, comparat cu o agresivitate simulată poate avea ca rezultat evidenţierea încercărilor de a da răspunsuri false.

d) Testul de frustraţie ROSENZWEIG – acumularea agresivităţii este introproiectată, exteriorizată sau mediată.

Secţiunea a III-a

DETECTAREA ŞTIINŢIFICĂ A CONDUITELOR DUPLICITARE (SIMULATE – MINCINOASE) – UTILIZAREA TEHNICE *LIE DETECTOR POLIGRAPH*[274]

6.3.1. Scurt istoric şi evoluţie în materie

Preocupările obiective ştiinţifice, îndreptate către detecţia stărilor de tensiune emoţională care evidenţiază disimularea adevărului, sunt de dată relativ recentă. Este cunoscut faptul că cercetările asupra poligrafului au apărut pentru prima oară în jurul anilor 1920 în S.U.A., izvorând din necesitatea practică a orientării anchetatorilor în dirijarea cercetărilor judiciare, ulterior poligraful „fiind amplu folosit în instrucţia penală”[275].

Plecând de la faptul că disimularea adevărului (minciuna) este însoţită în mod obişnuit de unele schimbări fiziologice caracteristice reacţiilor emoţionale, „un număr de tehnicieni şi criminologi ca V. Benussi.

H. D. Burtt, J.A. Larson, Summers, Keller, Reid, Inbau, pentru care lupta contra crimei se reducea adesea la o luptă între adevăr şi minciună, dar preocupaţi de asemenea să stabilească nevinovăţia indivizilor acuzaţi pe nedrept, au făcut cercetări şi au construit aparate amplificatoare şi înregistratoare capabile să traducă şi să studieze aceste fenomene interioare”[276].

Pentru diagnosticarea minciunii şi sincerităţii, V. Benussi a utilizat pneumograful. Problema pe care şi-a pus-o Benussi a fost dacă se schimbă respiraţia când se minte, cu alte cuvinte dacă se pot preciza sau nu simptomele respiratorii pentru

---

274 Tiberiu Bogdan, Tudorel Butoi, Tratat practic de criminalistică, vol. II, cpt. referitor la identificarea stresului emoţional prin tehnica poligraf.

275 J. Pinatel, El detector de mettras, Mundo-Policial, nr. 25/1974, Buenos Aires, p. 58.

276 M. Sicot.. I la barre de l’Interpol, Paris, 1961, p. 170.

minciună. Tehnica utilizată de Benussi a constat în următoarele: Subiectului i se prezentau diferite bucăţi de hârtie pe care erau imprimate cifre, litere sau imagini. El (subiectul) trebuia, într-un caz, să spună sau să citească corect ceea ce se găsea pe foaia de hârtie, iar în alt caz să declare semne care nu se găseau pe foaia de hârtie, simulând adevărul. Experienţele au fost făcute în prezenţa unei asistenţe compuse din experţi, al căror rol era acela de a observa atitudinea şi fizionomia subiectului şi de a conchide, după impresiile lor, dacă subiectul a minţit sau a spus adevărul. În acest timp, experimentatorul se ocupa de înregistrarea respiraţiei subiectului. Pentru diagnosticare, experimentatorul s-a folosit numai de curbele respiraţiei. Rezultatele obţinute au fost din cele mai tipice: în caz de minciună, expiraţia era de mai lungă durată decât inspiraţia, iar în cazurile de sinceritate, dimpotrivă, inspiraţia era aceea care dura mai mult. Prin urmare, ceea ce permite diagnosticul nu este nici frecvenţa, nici profunzimea respiraţiei, ci numai forma. Încercările făcute de subiecţi de a schimba în mod voluntar curba respiraţiei au fost fără succes. Interesant de remarcat este însă faptul că aprecierea experţilor a fost justă în 50% din cazuri, ceea ce după Benussi se putea datora pur şi simplu întâmplării, pe câtă vreme diagnosticul bazat pe curbele respiraţiei prezenta o exactitate de aproape 100%.

Experienţele lui Benussi au fost reluate cu mici modificări de H.D. Burtt. El a înregistrat însă, nu numai respiraţia, ci şi presiunea sanguină sistolică. Concluzia la care a ajuns a fost că presiunea sanguină sistolică avea o mai mare valoare diagnosticală decât respiraţia. După Burtt, diagnosticul bazat pe respiraţie este just în proporţie de 73%, iar cel bazat pe presiunea sistolică în proporţie de 91%[277].

În S.U.A., primele cercetări se leagă de numele lui John A.

277 Al. Roşca, op.cit.. p. 127-128.

Larson[278], care, în colaborare cu profesorul de psihologie Robert A. Gesell, a realizat în 1920 un aparat poligraf portabil (instrument capabil să înregistreze în mod continuu 3 fenomene fiziologice – tensiune arterială, puls şi respiraţie), pe care-l utiliza mai ales pe când lucra pentru poliţia din Berkley[279].

Keller, care urmărise primele lucrări ale lui Larson, a construit în 1925 cu ajutorul Universităţii Northwestern, un poligraf îmbunătăţit, sub denumirea de „Keller Polygraph" (nedepăşind însă stadiul înregistrării parametrilor clasici: tensiunea arterială, pulsul şi respiraţia). Cu acest aparat, el pune bazele poligrafului industrial[280].

În 1938, Compania de cercetări asociate din Chicago, adaugă la aparatul lui Keller, inspirându-se din lucrările lui Walter Summers asupra reacţiei galvanice a pielii, un înregistrator capabil să măsoare variaţiile acesteia.

O formă îmbunătăţită este realizată în 1945 de John Reid, care stabileşte legătura între activitatea musculară neobservabilă şi tensiunea arterială, poligraful „Reid" putând astfel înregistra: tensiunea-pulsul, respiraţia, reacţia electrodermogalvanică, reactivitatea neuromusculară. Realizările în acest domeniu au fost posibile datorită, pe de o parte, necesităţii impuse de practică de a se efectua detecţia disimulării adevărului şi, pe de alta, datorită preocupării unor minţi ingenioase de a fructifica în mod superior rezultatele psihofiziologiei.

Ulterior acestor prime începuturi, a avut loc o perfecţionare considerabilă a poligrafului, atât în sens strict

---

278 A. Parker.. Au nom de la loi, Paris, 1965, p. 98.

279 C. Turner, *Détection scientifique du mensonge dans l'Armée Americane*, în „Revue Moderne de la Police", nr. 61-1963, p. 16.

280 Guy Mondet, Le polygraph et son utilisation en justice, în „Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique", nr. 4-1959, Geneva, p. 298.

tehnic, cât şi în ceea ce priveşte metodologia de utilizare a aparaturii.

Pe plan statistic, Laboratorul de detectare al poliţiei din Chicago a efectuat între 1938 şi 1941 un număr de 1127 de teste. În registre a fost relevată culpabilitatea în 84% dintre cazuri[281].

Au existat multe discuţii privind aspectele morale şi juridice ridicate de folosirea tehnicii poligraf. Astfel, M. Sicot sublinia: „În domeniul respectului persoanei umane, se cuvine să se precizeze bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extern. Firele şi electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calităţile sale volitive şi intelectuale şi nici nu trebuie măcar să se dezbrace, în timp ce în multe ţări, legile autorizează recoltarea de sânge care necesită înţepături şi prelevări corporale”[282].

În ce priveşte opinia europeană faţă de aspectul juridic al problemei, majoritatea specialiştilor sunt de aceeaşi părere cu Marcel Sicot, care subliniază: „Reacţiile înregistrate la poligraf nu pot fi considerate nici ca declaraţii, nici ca mărturii, nici ca mărturisiri, pe care nimeni nu este, în mod legal, obligat să le facă. Mie mi se pare în actuala stare de lucruri că ar trebui să fie clasate în categoria indiciilor care rezultă mai curând din tehnica poliţistă, decât din procedura penală. Ele nu au, desigur, valoarea urmelor relevate la faţa locului, şi, mai puţin încă, forţa probantă a amprentelor digitale, recunoscută astăzi în mod universal. Dar justiţiei i-au trebuit numeroşi ani ca să recunoască valoarea probatorie a dactilotehniei”[283].

Nu trebuie însă neglijat faptul că „adversarii detectorului de minciuni, uitând fără îndoială pe nevinovaţi, pe care acesta permite să-i scoată în afara cauzei, estimează că utilizarea sa

281 Ibidem.
282 M. Sicot, op.cit., p. 170-171.
283 Ibidem.

este incompatibilă cu principiul de a dispune liber de tine însuţi, că singura ameninţare de a recurge la acesta constituie deja o presiune, că operaţia însăşi este un act de intimidare care poate aduce subiectul să mărturisească ceea ce n-ar fi recunoscut altfel, că el riscă să mărturisească crezându-se depistat, că anchetatorul poate, dacă individul refuză să se supună detectorului, trage din acest refuz concluzii injuste sau imprudente, că subiectul vinovat este susceptibil să vrea el însuşi să înşele, în sfârşit, că uneori este dificil să interpretezi graficele şi să controlezi autenticitatea acestora”[284].

În prezent, folosirea tehnicii poligraf în procesul penal este o realitate nu numai pe continentul american, ci şi în numeroase ţări europene (Germania, Franţa, Italia, Polonia etc.), în Japonia, în Israel etc.

În ţara noastră, testările cu ajutorul tehnicilor poligraf sunt de dată recentă şi se fac în compartimentele tehnico-ştiinţifice ale Poliţiei. Preocuparea de bază este aceea a perfecţionării metodologiei de testare (prin valorificarea experienţei practice a muncii de poliţie şi a cercetărilor de psihologie judiciară de la noi), în direcţia măririi capacităţii de precizie în ceea ce priveşte depistarea disimulării adevărului în cursul cercetărilor. Scopul final exclusiv este acela de a orienta (în baza unor indicii) cercetările judiciare, de a aduce un plus calitativ activităţii de urmărire penală.

6.3.2. Fundamentul ştiinţific al constatării stresului psihologic

a) Indicatorii psihofiziologici de depistare a nesincerităţii

Observaţia empirică milenară a evidenţiat faptul. Îndeobşte cunoscut, constând în aceea că ori de câte ori se ascunde

---

284 Ibidem.

adevărul prin rostirea unei minciuni, acest fapt este însoţit de un întreg cortegiu de trăiri lăuntrice şi de sentimentul stingheritor al vinovăţiei. „În strădania de a ascunde adevărul nu am simţit oare, în unele ocazii, o creştere bruscă a bătăilor inimii, urcarea sângelui în obraz, un impuls incontrolabil de a înghiţi, sau alte astfel de fenomene rezultând din teama asupra posibilităţii ca minciuna să fie descoperită? Şi nu ne-am întâlnit cu multe ocazii în care am putut decela minciunile altor persoane prin diverse manifestări ca roşirea, contractarea buzelor, strângerea ochilor, evitarea de a privi pe cel ce întreabă «drept în ochi», o monotonie specială a vocii, un «râs forţat», o contra-întrebare de «cine, eu?», o cerere inutilă de a se repeta întrebarea, mişcări ale mâinilor şi picioarelor arătând o stare de stânjeneală, o activitate mărită a «mărului lui Adam» şi multe alte reacţii de natură asemănătoare?”[285]. Deosebit de frecvent, asemenea manifestări se întâlnesc în domeniul psihologiei judiciare, oglindite concret în munca de urmărire penală, de ascultare a învinuiţilor şi infractorilor. În marea majoritate a cazurilor, aceştia, profitând de lipsa unor probe hotărâtoare şi ţesând raţionamente cu aspecte de verosimilitate, zădărnicesc aflarea adevărului şi soluţionarea justă a cauzelor. Dacă în plan raţional, logico-cognitiv (acela al dialogului dintre anchetator şi infractor), manifestarea de voinţă a acestuia din urmă de a se apăra de acuzaţiile aduse se desfăşoară plenar, nestingherit, uneori dându-i chiar câştig de cauză, nu acelaşi lucru este posibil în sfera trăirilor emoţionale şi a reacţiilor psihofiziologice, unde, de obicei, autocontrolul voluntar rămâne fără efect[286]. „Persoana care a comis o infracţiune, în timpul

---

285 J.E. Reid, F.E. Inbau, Truth and Deception, The polygraph (Lie Detector) Technique, Baltimore, 1966, p. 14.

286 De aici şi o serie vastă de preocupări către detecţia în mod indirect a aspectelor de nesinceritate, începând cu Abrahamsen Kent-Rosanoff, Jung, Roşca (timpul de latenţă); A.R. Lucia Mira y

ascultării se află într-o stare de excitaţie emoţională puternică, în special atunci când există un pericol real de a face cunoscute fapte pe care vrea să le ascundă. La o reacţie emoţională puternică intervin modificări în presiunea sângelui, în forţa şi viteza de lucru ale inimii, în respiraţie (schimbarea ritmului), în reacţia epidermo-galvanică. Aceste modificări pot fi înregistrate pe aparate speciale, analizându-se mai apoi abaterile intervenite”[287].

b) Mecanismul psihofiziologic al producerii stărilor emoţionale

În săvârşirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) subiectul (infractorul) participă cu întreaga sa fiinţă, mobilizându-şi pentru reuşita infracţională întregul său potenţial volitiv şi cognitivo-afectiv. Punerea în act a hotărârii de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză şi sinteză şi de o luptă între motive, deliberarea şi actele executorii antrenând profund întreaga personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul infracţional să nu rămână ca o achiziţie întâmplătoare, periferică a conştiinţei infractorului, ci să se integreze în aceasta sub forma unei structuri informaţionale stabile cu conţinut şi încărcătură afectiv-emoţională specifică, cu un rol motivaţional bine diferenţiat. Asimilarea faptei are loc în momentul săvârşirii acesteia, în procesul perceperii şi acţiunii nemijlocite cu obiectele şi fenomenele din mediul (infracţional) înconjurător şi al sedimentării semnificaţiilor lor în experienţa adaptativă în raport cu situaţia infracţională. Psihologic,

---

Lopez (dereglările în curba experienţei motrice); I. Molnár (chestionarul tendinţei generale de a fi nesincer), şi terminând cu substanţele psihofarmaceutice (House-Claude-Hererra) sau electroşocul (Corletti şi Bini) – vezi Tiberiu Bogdan, Psihologie judiciară, Editura Ştiinţifică Bucureşti, 1956, p. 180-190.

287 M Golu, A. Dicu, Introducere în psihologie, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 190.

obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (scule sau instrumente de spargere, arme, victimă, martori, contextul spaţio-temporal al desfăşurării faptei etc.), în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziţie spaţială, rezistenţă a victimei) sau de efectele acestora (ţipăt de durere, strigăt, zgomot de împuşcături etc.) determină trăiri şi reacţii emoţionale pozitive sau negative ale subiectului. Subordonându-se caracteristicilor informaţionale ale faptei, componentele experienţei afective corespunzătoare se asociază, integrându-se în calitate de componentă a imaginii individuale sau categoriale despre fapta infracţională, conform principiului psihologic după care stabilizarea şi organizarea sistemului de imagini implică şi stabilizarea şi organizarea substratului lor afectiv.

Tehnicile poligraf, abordând în mod indirect planul conştiinţei subiectului, caută să evidenţieze dacă acesta redă cu fidelitate şi în mod sincer „ceea ce ştie”, adică elementele de conţinut ale „realităţii subiective” pe care o poartă în planul conştiinţei sale (elemente de timp şi de loc legate de faptă, de modul de operare şi de împrejurările care au declanşat comportamentul infracţional). Stările emoţionale iau naştere încă din momentul în care bănuitul este invitat pentru a da relaţii legate de faptă şi, în general, cunosc următoarea dinamică în manifestare:

– Starea iniţială a conştientizării pericolului (în cazul unui vinovat) de a fi identificat şi demascat introduce organismul uman, ca sistem autoreglator, într-o stare de vigilenţă crescută (alarmare[288]). Această stare iniţială are un caracter difuz, general, global, cu declanşare şi realizare involuntare, pregătind (prin mecanismele autoreglării psihofiziologice) organismul pentru contracararea pericolului. În cazul unei persoane

288 C.T. Morgan, Physiological psychology, Megraw-Hill Books,1965, p.337 şi urm.

nevinovate, de regulă, stările emoţionale sunt slab evidenţiate, având în general, un caracter stenic, pozitiv, motivat de curiozitate şi interes pentru scopul chemării în faţa anchetatorului. Ele se realizează, de asemenea, prin mecanismele psihofiziologice involuntare, reflexe şi au un caracter difuz general, fiind slab evidenţiate.

– Odată cu începerea chestionării bănuitului, conştientizarea mesajului informaţional al întrebărilor ce i se adresează realizează în planul cognitiv al acestuia reactualizarea involuntară a momentelor informaţionale obiectual afective care au însoţit comiterea faptei, prin declanşarea reacţiilor funcţionale ale memoriei intenţionale şi ale celei latente. Datorită factorului surpriză şi elementului de neprevăzut al întrebărilor, reprezentările despre faptă apar brusc, intempestiv, surprinzând compartimentul de analiză şi decizie nepregătit, în deficit de date şi subansambluri logice în faţa pericolului iminent de demascare.

Concomitent, caracteristicile afective, stările emoţionale şi trăirile care au întovărăşit reprezentările despre faptă inundă planul conştiinţei, dominându-l, în virtutea ineficienţei asupra lor a controlului voluntar. La acest nivel, trăirea emoţională se integrează în structura primară a instinctelor (instinctul de conservare), conştientizarea pericolului demascării declanşând trăirea stării de frică (uneori bruscă blocare a unei funcţiuni motorii)[289], cu caracter bine precizat şi distinct faţă de un pericol anume (rezultând din conţinutul mesajului informaţional al întrebării) şi însoţită de puternice descărcări neurohormonale declanşate pe cale reflexă.

– O sursă puternică de geneză a stărilor emoţionale este (alături de „teama de detecţie”, mai ales după testul cartonaşelor de stimulare) şi conflictul care apare în plan

289 Tiberiu Bogdan, Probleme de psihologie judiciară, Editura Ştiinţifică, 1973, p. 102 şi urm.

cognitiv şi în procesul de decizie, între domeniul datelor de cunoaştere ce fundamentează situaţia adevărată şi domeniul datelor intenţionale care fundamentează minciuna.

Disimularea adevărului făcută în mod conştient necesită un efort voluntar, care declanşează stări emoţionale uşor decelabile în parametrii psihofiziologici. Dacă negarea adevărului este posibilă în planul verbal al dialogului (în cursul anchetei libertatea de conştiinţă nefiind limitată în niciun fel), acest lucru nu este posibil în planul reacţiilor neurovegetative, unde conflictul capătă proporţii, instanţa corticală conducând, prin structurile subordonate, centrii sistemului vegetativ către dezechilibrări şi reechilibrări succesive cu caracter adaptativ situaţiei de pericol în care se află individul.

Plecând de la aceste date ştiinţifice fundamentate (în literatura românească de specialitate, Ion Ciofu. În cadrul Institutului de psihologie al Academiei, s-a impus prin cercetările asupra comportamentului simulat), tehnica poligraf nu face altceva decât să depisteze emoţia în mod indirect prin depistarea reacţiilor activatorii generale, care implică mecanisme fiziologice atât centrale, cât şi periferice[290].

În acest sens, există corelaţii directe între viaţa psihică şi *modificările cardiovasculare*. Accelerarea ritmului cardiac în

290 „Aceste reacţii pot fi identificate deoarece sunt transmise de o parte specială a sistemului nervos. Putem spune că sistemul nervos al omului are două componente. Una somatică responsabilă de transmiterea impulsurilor nervoase somatice musculare şi de postură a scheletului. Alta, mai veche şi relativ independentă de sistemul nervos central, cea autonomică sau vegetativă, care se ocupă cu activitatea vitală subconştientă. Noi respirăm, inima bate, digestia are loc, hormonii sunt eliminaţi în debitul sanguin care trece prin corp, este reglată temperatura, pupila se dilată sau se contractă iară nici un fel de adaptare conştientă... aceste schimbări includ îmbujorarea ori paloarea feţei, transpiraţia excesivă, creşterea vitezei inimii, uscarea gurii, multe senzaţii viscerale şi altele” - J. Eysenk, Sense and nonsense in psychology, Penguin Books, 1966, p. 78.

timpul emoţiei a fost bine cunoscută cu mult timp înainte ca problema să fie analizată ştiinţific (Bâkov). Experimental, s-a obţinut tahicardie în cursul aplicării unei baterii de teste care au introdus o stare de stres (Thiessen), la aşteptarea şocului electric (Kransogorski), chiar dacă această aşteptare se întinde pe zeci de minute (Lundberg), stabilindu-se că în timpul imediat anterior, cât şi după acţiunea aceluiaşi stimul nociv, anxietatea provoacă o descreştere a acestui ritm. Emoţia de teamă, de frică este, deci, legată de intercepţia cardiacă, relaţie exprimată perfect de clinicianul Brown: frica este o „proprietate esenţială a psihismului cardiac". Un alt parametru al activităţii cordului în emoţie îl constituie modificările vasculare. Observaţiile, mai întâi clinice (Pşonic), au stabilit că are loc o dilatare a vaselor sanguine cerebrale în timpul stărilor afective de orice fel (Franck), în durere şi ruşine (Mosso) sau în nelinişte (Negel)[291]. Totodată, emoţia este însoţită şi de o creştere a tensiunii arteriale. Legat de activitatea aparatului cardiovascular amintim şi *efectele glandulare decelabile în emoţie*. În emoţia puternică (mânie) are loc o activare a sistemului nervos simpatic, însoţită de un exces de adrenalină. Ca rezultat apare un întreg cortegiu de reacţii fiziologice care pregătesc organismul pentru a putea face faţă situaţiei (Canon, Funkenstein); respiraţia devine mai profundă, ritmul cardiac mai frecvent, tensiunea arterială creşte, apare afluxul de sânge către inimă şi muşchi, procesele din canalul alimentar se diminuează ş.a.m.d.; ficatul se dilată şi secretă provizii de zahăr în sânge, iar acesta din urmă coagulează mai rapid (Ruch, Bâkov). În tensiunea psihică, cum ar fi cea provocată de frică, sunt secretaţi diverşi hormoni pe lângă adrenalină: noradrenalină, serotonină, acetilcolină, care,

291 „Impulsurile sistemului simpatic pot cauza bătăi rapide ale inimii. Ele pot determina constricţia vaselor de sânge..., iar accelerarea vitezei inimii şi constricţia vaselor de sânge pot creşte presiunea sângelui" – C.T. Morgan, op.cit., p. 334-336 şi urm

la un loc, constituie un mecanism de „agitaţie vegetativă” (Kreindler).

Emoţiile determină prin sistemul nervos vegetativ şi modificări electrice în piele, atât de rezistenţă electrică, cât şi de potenţial[292]. Încă de la primele cercetări ale aplicării tehnicii cutanogalvanice (Pierron, Camppellman) s-a stabilit dependenţa relaţiei emoţie-rezistenţă şi potenţial electric nu numai de caracterul de noutate a excitării organismului, de caracterul de efort fizic sau intelectual, ci, în foarte largă măsură, şi de stările afective în care rezistenţa electrodermică (RED)[293] este deosebit de activă. Folosind o metodă poligrafică au fost obţinute schimbări de potenţial în raport cu încărcătura emoţională a cuvântului stimul (Kreindler). Paralel cu reacţia electrodermografică are loc o intensificare a activităţii glandelor sudoripare. În emoţie este prezentă mai ales transpiraţia palmară. Aceasta poate fi eficient detectată în stress-ul emoţional (Funk Hausser)[294].

Modificarea caracteristicilor normale de respiraţie

---

292 „Răspunsurile psihogalvanice au fost folosite în toate testele psihologice de cercetare vizând condiţiile emoţionale ori măsurarea reacţiilor emoţionale la stimuli” – C.T. Morgan, ibidem.

293 „împreună cu alte înregistrări, RED concură la o mai bună definire operaţională a emoţiei. Ceea ce se poate surprinde este corelaţia între activitatea electrodermală şi intensitatea emoţiei, mai puţin calitatea ei. Apar totuşi unele diferenţe în funcţie de calitatea emoţiei; scurtarea timpului de latenţă şi creşterea amplitudinii RED la «mirare» şi «surpriză»; creşterea perioadei de latenţă şi scăderea amplitudinii pentru stările de încordare.

Ax constată valori mai mari ale conductanţei pielii în emoţia de mânie decât în cea de «frică». Chevanes pune în evidenţă intervenţia unor mecanisme inconştiente de apărare care întăresc subiectiv stimulii cu valoare afectogenă mică reflectată de RED” – I.F1. Dumitrescu, *Omul şi mediul electric*, *fenomene bioelectrice de suprafaţă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 262.

294 I. Ciofu, *Comportamentul simulat*, Editura Academiei RS. România, Bucureşti, 1974, p. 38 – 39,75.

sub influenţa emoţiei. Sufocările, înghiţirea aerului, gâfâiala şi îngreuierea respiraţiei sunt printre schimbările respiraţiei care se pot produce în cazul unei emoţii. Impulsurile sistemului simpatic dilată bronhiile pulmonare sporind schimbarea oxigenului şi bioxidului de carbon[295]. De obicei, după un răspuns mincinos al infractorului, în traseul ritmului respirator fie că se evidenţiază una, două unde rapide cu o amplitudine mărită, fie că respiraţia se blochează un moment sau capătă un caracter scalariform (ceea ce operatorii de poligraf denumesc… În trepte").

În timpul anchetei, ofiţerul experimentat poate, desigur, să descopere şi să demaşte comportamentul simulat al infractorului, uzând de o logică impecabilă şi fisurând sistemul defensiv al acestuia prin evidenţierea caracterului contradictoriu şi uneori absurd al unor afirmaţii care-i aparţin.

De asemenea, gama largă de întrebări care surprind infractorul, supunându-l la raţionamente imprevizibile şi generează un comportament caracteristic în mimică, gestică, intonaţie, nu face decât să ofere o serie de indicii ce reliefează nesinceritatea şi încercările de a induce în eroare. Deşi această cale de investigare dă uneori rezultate bune, descoperirea simulării se face incert la unii indivizi, la alţii fiind chiar imposibilă, datorită unui autocontrol mărit în manifestările exterioare ale comportamentului simulat, obţinut printr-un antrenament oarecare sau prin obişnuinţă la infractorii

---

295 [295] „C.A. Ruckmick face, în 1934, o trecere în revistă a studiilor privind respiraţia, observând modificarea acesteia în diverse stări emoţionale: ritmul respirator ar creşte în cazul unei stimulări plăcute şi ar descreşte în cazul uneia neplăcute. Benussi pretinde că raportul inspiraţie-expiraţie este semnificativ mărit înaintea răspunsului adevărat comparativ cu cel falsificat, pe durata câtorva cicluri respiratorii. Invers, după afirmarea adevărului, raportul I/E este ceva mai mic decât după afirmarea minciunii" – I. Ciofu, *op.cit.*, p. 38-39, 69, 72, 75.

recidiviști, înrăiți. De aceea, calea cea mai utilizată şi mai sigură pentru detecţie o constituie sondarea simulării prin indicatori fiziologici, mai ales prin aceia care evidenţiază comportamentul inaparent. Conştiinţa vinovăţiei, a fricii mobilizatoare a unei stări emotive care poate fi mascată cu dificultate, îl determină pe individ să reacţioneze emoţionat ori de câte ori i se prezintă vreun obiect sau i se enunţă vreun cuvânt în legătură cu infracţiunea comisă. Indicatorul cardiac şi ceilalţi indicatori vegetativi reacţionează vizibil, chiar dacă infractorul nu minte efectiv, ci tăinuieşte doar adevărul, încercând să eludeze eficienţa testului, să-l învingă („to beat the test"). Efortul de a tăinui este însă inutil. După cum bine probează Mandsley, tristeţea (ca una din manifestările emoţiei), dacă nu se manifestă în lacrimi, obligă în schimb organele interne să „plângă". Detectorul de minciuni (poligraful) exploatează tocmai această posibilitate ştiinţifică fundamentală de a înregistra modificările fiziologice surprinse în ritmul respirator, tensiune, puls şi RED, concomitente stărilor emoţionale corelate cu negarea adevărului şi starea de frică resimţită de infractor faţă de posibilitatea demascării sale[296].

c) Criterii ce stau la baza folosirii poligrafului „Detectoarele de minciuni", termen de largă circulaţie, desemnează de fapt. Aparatura poligraf de înregistrare a unor reacţii psihofiziologice caracteristice stărilor de tensiune emoţională. La baza folosirii tehnicii poligraf stau următoarele criterii:

Funcţionarea acestor aparate se bazează pe faptul că o minciună spusă conştient, pe lângă efortul mintal pe care îl necesită, produce şi o anumită stare de tensiune emoţională (teamă);

Producerea tensiunii emoţionale îşi are originea în

296 Al. Roşca, *Psihologia martorului,* Cluj, 1934, p. 124 şi urm.

declanşările involuntare ale sistemului neurovegetativ concomitent conştientizării pericolului şi în trezirea prin aceasta a instinctului de autoconservare;

Prin folosirea poligrafului nu se lezează cu nimic integritatea sau demnitatea individului, care-şi conservă toate calităţile sale volitive şi raţional-afective;

Folosirea poligrafului se face numai cu acordul subiectului şi consimţământul apărării. Fără conlucrarea subiectului, un test nu se poate efectua;

Metodologia de testare nu este interzisă de lege, nefăcând parte din categoria mijloacelor prohibitive; ea îşi aduce contribuţia la aflarea adevărului şi justa soluţionare a cauzelor. Testarea la poligraf poate fi făcută atât în scopul stabilirii nevinovăţiei unei persoane, cât şi în scopul dovedirii vinovăţiei sale.

Tehnicile poligraf înregistrează, în principal, modificările indicilor psihofiziologici oglindite în următoarele diagrame: diagrama puls-tensiune arterială, diagrama ritmului respirator, diagrama rezistenţei electrodermice.

d) Eventualele posibilităţi de eroare în folosirea tehnicii poligraf

O posibilitate de eroare rezidă în raţionarea excesivă şi pledarea până la autoconvingere a nevinovăţiei, situaţie pe care, teoretic, literatura de specialitate o semnalează în legătură cu acele infracţiuni pentru care este prevăzută o pedeapsă foarte severă. Explicaţia psihologică constă în aceea că întreaga activitate psihică este comutată asupra conştientizării pericolului, lăsând în conul de umbră aspectele legate de fapta comisă. Teama faţă de sentinţa ce va fi pronunţată este în acest caz, un factor cu mult mai predominant decât teama că minciuna ar putea fi detectată (Maurice Floch). De asemenea, pledarea până la autoconvingere (în susţinerea nevinovăţiei),

duce în timp la o raţionalizare „la rece” a faptelor şi la o descărcare afectivă, care provoacă diminuarea sentimentului vinovăţiei (efectul obişnuinţei trăirii, fapt realizabil uneori şi printr-o interogare excesivă înainte de test). Uneori, subiecţii supuşi testării cu poligraful se abat de la instrucţiunile primite şi, în dorinţa de a se sustrage detectării vinovăţiei, se dedau la o serie de tentative de a denatura reprezentările grafice (Reid, Inbau, H.J. Eysenk). Ceea ce asemenea indivizi nu cunosc, este faptul că acest comportament, diferit de cel indicat prin instructaj, devine semnificativ pentru minciuna lor, traseele diagramelor fiind de o regularitate şi o lipsă de naturaleţe care trezesc suspiciuni examinatorului. De altfel, indivizii din această categorie recurg la o serie de tactici defensive, în scopul sustragerii de la examenul poligraf (oboseală excesivă, consum de medicamente, de alcool etc.). Nu rare sunt şi cazurile când, în funcţie de cunoştinţele ştiinţifice pe care le posedă, subiecţii încearcă să denatureze rezultatele prin diferite eforturi de autocontrol.

Respiraţia controlată este o altă posibilitate de eroare. Ea se evidenţiază în regularitatea nefirească a ritmului sau în diferenţele dintre caracteristicile respiraţiei la testul cartonaşelor faţă de testul de bază.

Mişcările musculare şi acuzarea jenei create de aparatura de detecţie, atunci când apar la aplicarea testului de bază şi sunt absente în testul de cartonaşe, sunt indicii ale unor tentative de eludare a detecţiei vinovăţiei.

6.3.3. Detecţia comportamentelor simulate privită din perspectiva legislaţiei române în vigoare

Investigarea şi detecţia comportamentelor simulate este un procedeu care respectă integral onoarea, demnitatea, integritatea fizică şi psihică a persoanelor testate, valori juridico-morale consacrate prin Constituţia României. Metoda

este în slujba adevărului şi justiţiei, se axează pe respectarea prezumţiei de nevinovăţie şi se integrează în concepţia Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului care, în art. 11 precizează:

„1. Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăţia sa va fi dovedită în mod legal în cursul unui proces public în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanţiile necesare apărării sale.

2. Nimeni nu va fi condamnat pentru acţiuni sau omisiuni care, în momentul în care au fost comise, nu constituiau un act delictuos potrivit dreptului naţional sau internaţional. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât aceea care era aplicabilă în momentul în care a fost comis actul delictuos”.[297]

Textul art. 11 al Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului juxtapune două drepturi fundamentale ale omului, şi anume:

– Dreptul persoanei acuzate de comiterea unui delict de a fi presupusă nevinovată până la stabilirea în mod definitiv a culpabilităţii sale;

– Dreptul persoanei acuzate de a fi beneficiara absolut necondiţionată a principiilor legalităţii incriminării, legalităţii pedepsei şi neretroactivităţii legii penale, precum şi a principiului legii mai blânde sau mai favorabile (mitior lex)[298].

Juxtapunerea acestor drepturi care se regăsesc şi în legislaţia penală a României nu este întâmplătoare, ea îşi are geneza în norma juridică, şi oricare ar fi natura ei, se întemeiază

---

297 Declaraţia Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată şi proclamată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluţia 217 A (III) din 10 decembrie. 1948. (I.R.D.O. – principalele instrumente internaţionale privind drepturile omului la care România este parte ”, vol. I, p.7).

298 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, op.cit.. p. 201.

pe fapte[299]

. Când este vorba de răspunderea juridică penală, faptele trebuie să fi fost incriminate la data săvârşirii lor.

Prezumţia de nevinovăţie exclude orice idee preconceptă împotriva persoanelor implicate în cauze penale, ca şi tratarea unilaterală – numai în acuzare – a acestora.

Investigarea şi detecţia comportamentelor simulate nu-şi

---

299 Redăm în acest sens opiniile distinsului nostru coleg, dr. Vasile Bercheşan exprimate în lucrarea Unele consideraşi privind valoarea probantă a testării tip poligraf în activitatea organelor de urmărire penală, publicată în „Revista Criminalistică" nr. 3, p. 14-15:

„Valoarea probantă a testării tip poligraf

Referitor la valoarea probantă a testării cu tehnica poligraf s-a scris mult, atât în literatura străină, cât şi în literatura românească. Opiniile exprimate vizează, în cea mai mare parte, numai metodele tehnice de detectare a nesincerităţii, nu şi mijloacele – total interzise – folosite în unele ţări pentru obţinerea recunoaşterii, cum ar fi: hipnoza, electroşocul şi narco-analiza.

Deşi este acceptată ideea că mijloacele tehnice de depistare a tensiunii au o bază realmente ştiinţifică, rezultatul testării cu tehnică, nu este inclus şi nici acceptat ca mijloc de probă în procesul penal.

Valoarea probantă a testării la poligraf din perspectivă procesual penală

Raportat la prevederile Codului de procedură penală s-au susţinut următoarele:

*Argumente contra:

1. Testarea sincerităţii cu ajutorul tehnicii poligraf nu face parte dintre mijloacele de probă, nefiind enumerată în art. 64 C.pr.pen., mijloacele de probă fiind limitativ enunţate de lege;
2. Testarea cu tehnica tip poligraf nu este o constatare tehnico-ştiinţifică întrucât potrivit art. 112 aceasta este dictată de necesitatea lămuririi urgente a unor fapte sau împrejurări ale faptei, atunci cînd există pericolul dispariţiei unor mijloace materiale de probă sau de schimbare a unor situaţii de fapt;
3. Testarea cu tehnica poligraf nu este o constatare tehnico-ştiinţifică din considerentul că, potrivit art. 113 C.pr.pen. pentru efectuarea ei organul judiciar pune la dispoziţia specialistului „materialele" şi „datele" necesare, şi deci, persoana asupra căreia se face testarea nu intră nici în categoria „materialelor" şi nici în aceea a „datelor".
4. Deşi nu este strict interzisă de lege, testarea cu tehnica poligraf echivalează cu o încălcare a principiului prezumţiei de nevinovăţie

poate valorifica potenţialul ştiinţific decât lucrând cu „pacienţi” sănătoşi din punct de vedere medical, care nu au fost maltrataţi fizic şi psihic şi, de asemenea, nu au fost supuşi unei anchete excesive care să-i fi adus într-o stare de oboseală psihică. Astfel, prima condiţie a unei psihobiodetecţii judiciare este starea în afară de orice stress a pacientului biodetectorului.

Concluzionând, putem afirma că **investigaţia şi detecţia**

---

prevăzut în Constituţie şi art. 66 C.pr.pen., învinuitul sau inculpatul fiind obligat să probeze nevinovăţia sa;

5. Testarea cu tehnica poligraf constituie o valoroasă metodă de investigare extrajudiciară care oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale unei infracţiuni (E. Stancu, *op.cit.*, p. 152).

Din punctul nostru de vedere nu împărtăşim în totalitate opiniile exprimate şi ne susţinem părerea contrară prin următoarele argumente:

* Argumente pro:

1. Art. 64 C.pr.pen. nu are caracter limitativ;
2. Materializarea rezultatelor testării se face printr-un înscris, în sensul legii, după cum înscrisuri sunt şi cele obţinute în etapa pre-test şi în cadrul testării propriu-zise;
3. Mijloacele tehnice de testare au un profund suport ştiinţific şi sunt procedee prin care se ajunge la descoperirea unei probe sau mijloc de probă;
4. Probele nu au valoare prestabilită şi prin urmare rezultatul testării trebuie coroborat cu celelalte probe şi mijloace de probă administrate în cauză;
5. Dacă în urma testării se ajunge – prin desfăşurarea unor activităţi specifice – la descoperirea autorului, rezultatul testării trebuie admis ca punct de plecare în identificare;
6. Testarea propriu-zisă şi rezultatul ei ar putea constitui un act premergător urmăririi penale şi asimilat acesteia;
7. Testarea foloseşte mijloace tehnico-ştiinţifice necontestate;
8. Această activitate are drept scop descoperirea autorului şi probarea vinovăţiei; din acest punct de vedere, descoperirea autorului face parte, fără dubii, din activităţile de primă urgenţă care să ducă la lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei;
9. Trecerea timpului, fără descoperirea autorului, conduce evident atât la schimbarea situaţiei de fapt, cât şi la dispariţia unor mijloace

comportamentelor simulate nu poate fi considerată, nici prin conţinut, nici prin formă şi nici prin tehnica pe care o utilizează, ca fiind o procedură care încalcă prezumţia de nevinovăţie şi mijloacele legale de căutare a probelor. Dimpotrivă, este o metodă integral umană.

Noi considerăm că fundamentul legal al folosirii tehnicii poligraf în cadrul procesului penal rezidă din următoarele:

---

materiale de probă;

10. Interpretarea textului de lege – art. 113 C.pr.pen. – este relativă;
11. Considerăm că prin „materiale" sau „date" trebuie înţelese nu numai obiectele în materialitatea lor şi informaţiile deţinute de organul judiciar, ci toate indiciile, inclusiv persoana bănuită. Astfel, făcând abstracţie de constatarea medico- legală – unde s-ar putea invoca prevederea expresă a legii – ar însemna excluderea din categoria constatărilor tehnico-ştiinţifice şi pe cele ce au ca obiect identificarea după urmele lăsate de dinţi, urechi etc., unde, modelele de comparaţie sunt obţinute de specialist de la persoana ce i-a fost pusă la dispoziţie de organul judiciar;
12. La data intrării în vigoare a C.pr.pen. – 01.01.1969 – tehnica poligraf nu era introdusă în România, şi deci, este normal ca legiuitorul de atunci să nu o fi avut în vedere;
13. Trimiterea la dispoziţiile art. 66 C.pr.pen. este forţată;
14. Prin testarea la poligraf, în nici un caz persoana nu este obligată să-şi probeze nevinovăţia, ci sunt puse în evidenţă modificările fiziologice tipice stării de stress psihologic;
15. Testarea se face cu consimţământul scris al persoanei, fapt ce exclude obligarea ei la o astfel de analiză;
16. Admiţând ipoteza că testarea tip poligraf conduce la obligarea persoanei să-şi probeze nevinovăţia, înseamnă implicit că şi alte activităţi – ascultarea, confruntarea, reconstituirea etc. – recunoscute ca mijloace de probă încalcă principiul prezumţiei de nevinovăţie, lucru inexact;
17. Testarea vizează obţinerea unor date de la care să se plece în identificarea făptuitorului, deci nu ne aflăm în prezenţa învinuitului sau inculpatului. Dacă testarea se face după începerea urmăririi penale ori, după caz, după punerea în mişcare a acţiunii penale, rezultatul testării nu poate fi decât fie o confirmare a probelor existente deja, fie o infirmare a acestora şi deci punctul de plecare în repararea unei erori judiciare; prin urmare testarea poate fi privită mai degrabă ca o garantare a înfăpturii principiului

a) metodologia de testare este admisă de lege, nefăcând parte din ansamblul tehnicilor prohibite, aducându-şi aportul în egală măsură cu toate celelalte materiale probatorii la aflarea adevărului şi justa soluţionare a cauzelor (o probă devine inadmisibilă în măsura în care legea o interzice în mod expres. În cuprinsul art. 68,112 şi 113 din C.pr. pen. care enumeră îngrădirile prevăzute de lege, tehnica poligraf nu este

---

prezumţiei de nevinovăţie şi nu invers;

18. Indiscutabil, rezultatul testării la poligraf are şi o valoare extrajudiciară, concretizată în restrângerea cercului de bănuiţi şi canalizarea tuturor eforturilor pentru verificarea celor ce au dat reacţii de nesinceritate;

19. Faptul că se admite că testarea oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale infracţiunii, se constituie într-un argument ce pledează pentru includerea acesteia în rândul mijloacelor de probă.

* Valoarea probantă a testării tip poligraf din perspectivă psihologică

Unii autori apreciază că actualele înregistrări poligrafice sunt relativ imperfecte, inidcatorii utilizaţi în detecţia nesincerităţii fiind „dependenţi de manifestările emotive, de forma în care se manifestă simularea şi de calea periferică a evidenţierii ei" (H.J. Eysenck, *„Sens and nonsens in Psyhology"*, Editura Pelican, Londra, 1966, p. 188). De asemenea, literatura de specialitate evidenţiază o serie de factori care pot să influenţeze negativ detecţia simulării. Este vorba de aşa-numiţii

„factori frenatori", care nu trebuie confundaţi cu încercările de inducere în eroare a poligrafului, aceşti factori putând să apară şi la persoanele sincere, inocente (Rene le Chat, *La technique de l'enquette criminelle*, tom I, Editura Moderna, Bruxelles,

1959, p. 170). Astfel, Rene le Chat afirma că „noi ne temem că un mecanism oarecare ar putea vreodată să se adapteze la particularităţile fiinţei umane".

Principalii factori frenatori sunt:

a) *Nervozitatea excesivă, determinată de frica de a fi bănuit pe nedrept sau de a se descoperi o altă vină care nu constituie obiectul anchetei*

Situaţia este reală, dar acest lucru s-ar putea invoca şi cu privire la desfăşurarea altor activităţi de urmărire penală: ascultarea învinuitului sau inculpatului, ascultarea martorilor, prezentarea pentru recunoaştere, confruntarea, percheziţia ş.a.

b) *Stările fiziologice proaste, cum sunt cele specifice bolilor cardio-*

menţionată ca fiind interzisă); b) protecţia juridică oferită de cadrul legal care admite folosirea tehnicii poligraf decurge atât din fundamentarea ştiinţifică a metodei cât şi din inviolabilitatea principiului respectului persoanei, întrucât se cuvine să se înţeleagă bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extern[300]. Firele şi electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calităţile sale volitive şi intelectual-afective (inclusiv libertatea de a minţi, simula sau disimula adevărul); e) utilizarea tehnicii

---

vasculare, dereglărilor respiratorii, infecţiilor etc.

Este adevărat că pot apare astfel de situaţii, dar aceasta înseamnă nerespectarea condiţiilor pentru testarea la poligraf. Examenul medical este absolut necesar în faza de pregătire a testării, una din condiţiile obligatorii de testare fiind integritatea stării psihice şi fizice ale persoanei (T. Bogdan, T. Butoi, *op.cit.*, p. 355).

c) *Deficienţe psihice, în special debilitatea mintală, precum şi nevrozele şi psihozele*

Dacă în urma examenului medical obligatoriu ori din alte date obţinute de organul judiciar rezultă un asemenea diagnostic, persoana în cauză este exclusă de la testare, rezultatul fiind nerelevant.

d) *Insensibilitate emotivă*

Deşi teoretic o asemenea insensibilitate poate fi acceptată, practic nu se poate vorbi de o insensibilitate totală. Mai ales că aparatele moderne înregistrază şi alţi parametri – comportamentul ocular, activitatea electrică a scoarţei cerebrale ş.a.

– imposibil de controlat chiar pentru persoanele ce afişează o insensibilitate emotivă şi o stăpânire de sine peste limita normalului.

300 Aşezat confortabil într-un fotoliu, subiectului i se ataşează un manşon de înregistrare a tensiunii arteriale pe unul dintre braţe, în timp ce un tub pneumografic îi înconjoară pieptul, iar doi electrozi, absolut inofensivi, se fixează la degetele celuilalt braţ. Sarcina subiectului în timpul testării nu este alta decât de a răspunde exclusiv prin „DA” sau „NU”, aşa cum îi dictează propria conştiinţă şi în deplinătatea facultăţilor sale intelectual-afective şi volitive, întrebărilor puse de examinator (a se consulta: J.E. Reid, F.E. Inbau, Truth and Deception, The Williams and Wilkins Company, Baltimore, 1966, p. 10-30).

se face exclusiv cu acordul subiectului şi al apărării la cererea prin rezoluţie motivată a organelor în drept, manipularea aparaturii şi interpretarea diagramelor făcându-se exclusiv de către experţi[301] (specializaţi în psihologie judiciară); d) raportul de constatare tehnico-ştiinţifică elaborat de specialistul în psihologie, ca urmare a testării la poligraf, este supus liberei aprecieri a organului de urmărire penală sau a judecătorului, potrivit intimei convingeri a acestora şi conştiinţei lor juridice; e) în final, este demn de reţinut că însăşi instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, naturală, compusă din manopere asemănătoare celor medicale, subiectul netrebuind nici măcar să se dezbrace, în timp ce în mai toate ţările (apropo de libera expresie a personalităţii), legislaţia autorizează recoltările de sânge care necesită înţepături, recoltările de spermă sau alte secreţii şi depozitări (cu întreaga lor gamă de prelevări corporale şi stări stânjenitoare), fire de păr din diversele regiuni ale corpului etc.

301 în anul 1964, prefecturile de poliţie japoneze dispuneau de 99 tehnicieni specializaţi în utilizarea poligrafului şi interpretarea diagramelor. Aceşti tehnicieni sunt în primul rând titularii diplomei de învăţământ superior în psihologie. (Tammoto-Fumhata, Le détecteur de mensonges (polygraph) au service de la police Japonaise, „Revue internationale de police criminelle”, Paris, 1966, p. 62).

Capitolul VII
JUDECATA
– Coordonate psihologice –

Secţiunea I
PSIHOLOGIA MAGISTRATULUI
(Repere psihologice, exigenţe psiho-intelectuale şi moral-afective)

7.1.1. *Comentarii juridice şi socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiţie*

În cadrul unui stat de drept, aplicarea principiului separaţiei puterilor în stat duce la conturarea unor atribuţii proprii pentru puterea judecătorească. Obiectivul fundamental al acestei autorităţi este dreptatea privită sub multiple faţete: juridică, filosofică, morală etc. De aceea, munca magistraţilor se prezintă ca fiind deosebit de complexă, întrucât aceştia nu sunt numai simple instrumente de aplicare a normelor juridice, ci şi oameni care lucrează cu oameni de o diversitate nebănuită.

Concluzia firească pentru oricine care citeşte aceste rânduri este că magistratului i se impune cunoaşterea aprofundată atât a actelor normative, cât şi a unor elemente de psihologie. Este adevărat, sufletul fiinţei umane este greu de prins în formule sau principii, dar psihologia poate ajuta pe magistraţi să muncească mai bine, să-i înţeleagă pe ceilalţi oameni, să-i ajute pe ei înşişi să-şi cunoască propriile limite psihologice şi care sunt mijloacele cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depăşite.

Psihologia judiciară apare astfel ca un auxiliar preţios pentru magistraţi, această disciplină neputând fi neglijată în viitor deoarece oferă nebănuite ajutoare pentru oamenii legii şi

contribuie la conturarea unui orizont mai larg în înţelegerea fiinţelor umane participante la drama judiciară.

Prin urmare, exigenţele ridicate de profesiunea de magistrat în statul de drept sunt extrem de ridicate. Pe de altă parte, se impune ca relaţia dintre aceşti funcţionari publici şi stat să fie biunivocă, în sensul că şi statului îi revin anumite obligaţii pe care trebuie să le îndeplinească în vederea asigurării unui climat corespunzător injustiţie.

O primă cerinţă este cea de ordin legislativ. În România, principalele acte normative care tratează această problemă sunt: Constituţia României şi Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească, legi la care vom face referiri pe parcursul lucrării.

Actul de înfăptuire a justiţiei poate fi tratat din diferite puncte de vedere. Abordându-l dintr-o perspectivă juridică, putem spune că, în mare parte, s-au prevăzut garanţiile procesuale corespunzătoare, normele noastre juridice fiind, în general, la nivelul exigenţelor internaţionale.

Principiile fundamentale statutate în Constituţia noastră sunt rodul unor dezbateri care s-au desfăşurat pe parcursul multor secole, principii care s-au impus în lumea democratică. Punctul de plecare îl constituie art. 1 alin. 3, care prevede că *România este un stat de drept, democratic şi social*". În cuprinsul aceleiaşi dispoziţii constituţionale regăsim ideea că printre valorile supreme garantate se află dreptatea, demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor. Pentru a se înfăptui această dreptate este necesar accesul liber la justiţie. De altfel, art. 21 arată că, *price persoană se poate adresa justiţiei pentru apărarea drepturilor, a libertăţilor şi a intereselor sale legitime. Nicio lege nu poate îngrădi exercitarea acestui drept*". O altă cerinţă elementară pentru realizarea actului de justiţie este egalitatea cetăţenilor în faţa legii şi a autorităţilor publice, fără privilegii şi fără discriminări, nimeni nefiind mai presus de lege.

Principiul supremaţiei absolute a legii apare indirect şi în prevederile art. 123, unde se arată că *Justiţia se înfăptuieşte în numele legii*". Legea este stăpâna autoritară a societăţii, chiar oamenii legii sunt nevoiţi să se supună legii (dar numai acesteia), independenţa judecătorilor nefiind – în concepţia Constituţiei – o independenţă faţă de lege. Având în vedere faptul că uneori dreptatea nu triumfă, apărând erori judiciare, art. 48 alin. 3 consacră principiul răspunderii patrimoniale a statului pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare săvârşite în procesele penale.

Analizând problematica înfăptuirii justiţiei din punctul de vedere juridic, trebuie să avem în vedere şi dispoziţiile Legii nr. 92/1992 care caută să ofere un cadru instituţional adecvat. Justiţia trebuie să se înfăptuiască în mod egal pentru toate persoanele, fără niciun fel de discriminare (art. 4 alin. 2).

7.1.2. *Consideraţii socio-juridice cu privire la implicaţia judecătorului în stadiul actual al societăţii româneşti*

Tratând aceeaşi problematică şi dintr-o perspectivă morală, putem observa interferenţele legislative cu cele etice, în sensul că unele trăsături morale impuse magistratului sunt reglementate în acte normative. Aceste laturi ale personalităţii trebuie să se îmbine într-un mod fericit cu profesionalismul său. Legea nr. 92/1992 constituie o dovadă că legiuitorul român a înţeles, într-o oarecare măsură, să dea importanţa cuvenită moralităţii magistraţilor, iară a uita să pună accentul şi pe pregătirea lor juridică temeinică.

Astfel, una din condiţiile cerute de art. 50 pentru a fi numit magistrat, este ca *persoana care aspiră la această funcţie să nu aibă antecedente penale şi să se bucure de o bună reputaţie*; art. 76 prevede că *magistratul poate fi eliberat din funcţia pe care o deţine, dacă acesta a fost condamnat definitiv pentru o*

faptă prevăzută de legea penală, dacă împotriva lui s-a luat măsura îndepărtării din magistratură, fie ca sancţiune disciplinară, fie pentru vădita incapacitate profesională; art. 90 precizează că *„magistraţii sunt datori să se abţină de la orice acte sau fapte de natură să compromită demnitatea lor în funcţie şi în societate”*; art. 93 reglementează *răspunderea disciplinară a magistraţilor pentru comportările care dăunează interesului serviciului sau prestigiului justiţiei*, iar art. 94 consideră că *o abatere disciplinară este constituită din manifestările care aduc atingere onoarei sau probaţiunii profesionale.*

Se încearcă astfel să se transpună în plan normativ o cerinţă a realităţii sociale. Pentru ca legiuitorul român să continue în aceeaşi direcţie cu mai multă îndrăzneală, este necesară studierea aprofundată, interdisciplinară a personalităţii şi profesionalismului magistratului în statul de drept. Doleanţele societăţii faţă de acest slujbaş ai dreptăţii sunt mari, dar este firesc ca şi acesta din urmă să aibă, la rândul său, dorinţe – mai mari sau mai mici, mai mult sau mai puţin realizabile în viitorul apropiat, – care se cer satisfăcute. Nu ne referim acum la acele dorinţe pur subiective ale magistratului privit ca om (dorinţe care diferă de la persoană la persoană), ci la acele doleanţe profesionale care au un anumit grad de obiectivitate şi care se referă la crearea unor condiţii materiale prielnice înfăptuirii în bune condiţii a actului de justiţie. Nu trebuie să uităm faptul că dreptatea nu se poate realiza în practică dacă toate forţele interesate nu-şi unesc eforturile. Cu toate că puterea judecătorească dispune de puternice garanţii constituţionale, garanţiile materiale nu sunt suficiente. Este adevărat, nimeni nu poate fi acuzat acum de situaţia materială existentă în ţară, dificultăţile cu care se confruntă justiţia fiind complexe şi generate de cauze multiple. Bulversarea materială şi morală a societăţii româneşti se va estompa în următorii ani,

instituţiile statului de drept îşi vor ocupa locul firesc într-un stat democratic. Însă, este necesar ca, încă de pe acum, să îmbinăm latura teoretică şi practică, să atragem atenţia asupra necesităţilor materiale impuse de înfăptuirea unei justiţii corespunzătoare. Se impune să fim filosofi, dar şi pragmatici, altfel legea rămâne doar pe hârtie, nefiind transpusă în practică.

Vom aborda mai întâi latura teoretică pentru a releva care sunt calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective impuse magistratului în contemporaneitate.

Mai întâi, trebuie să fim conştienţi că orice magistrat este, înainte de toate, un om care nu este perfect, are propriile sale limite. Profesiunea sa, de mare responsabilitate socială, îi impune autoeducaţia, autocenzura, permanenta dorinţă şi permanentul efort de autoperfecţionare. Este normal să se aplice aici spusele lui Terentius: *Homo sum et nihil humani a me alienum puto*. Dar nu trebuie să uităm că: *Errare humanum est, a perseverare diabolicum*. A persevera în greşelile incompatibile profesiunii de magistrat, este diabolic şi nu poate fi admis.

Munca magistratului îmbină latura juridică, psihologică a actului de justiţie. Deci, activitatea lui nu poate fi rezumată doar la încadrarea unui fapt în textul legii şi aplicarea unei sancţiuni prevăzute de norma juridică. El trebuie să decidă *sine ira et studio*, în condiţii de imparţialitate să reflecteze asupra argumentelor şi contraargumentelor părţilor din proces, obiectivul final fiind realizarea dreptăţii. Judecătorul este ca un matematician care, având de rezolvat ecuaţia unui proces, trebuie să găsească toate soluţiile acelei ecuaţii. Mai mult decât atât, judecătorul trebuie să aleagă soluţia potrivită, în alegerea căreia intervin o serie de factori mai mult sau mai puţin cuantificabili. Aici apar şi factori legaţi de psihologia magistratului privit ca om cu defectele şi calităţile lui. Acest om raţionează, dar deciziile judiciare sunt rodul, uneori, al unor antipatii sau simpatii, al unor prejudecăţi etc., în mai mare sau

mai mică măsură. Prezenţa acestor sentimente în luarea unei hotărâri judecătoreşti afectează obiectivitatea, imparţialitatea de care trebuie să dea dovadă magistratul. De aceea, el trebuie să lupte cu el însuşi în vederea reducerii, pe cât posibil, a ponderii acestor sentimente în procesul decizional. Oricum, magistratul va trebui să se pronunţe cu privire la cauzele cu care este investit, pentru că altfel, judecătorul – dacă va refuza să judece – va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate. Cauzele cu care se confruntă instanţele judecătoreşti sunt de o complexă diversitate, neputându-se spune că cele civile, de exemplu, sunt mai uşor de soluţionat decât cele penale. Fiecare dosar are particularităţile lui, ascunde în spatele filelor viaţa trecută, prezentă şi viitoare a unor oameni care au poziţii procesuale diferite: reclamant sau pârât, inculpat sau parte vătămată etc. În toate aceste situaţii, judecătorul – care este *dominus litis* – trebuie să dea dovadă de mobilitate psihologică, să se adapteze unor situaţii din cele mai diverse şi din cele mai neprevăzute.

Prin urmare, exigenţele impuse unui magistrat în statul de drept sunt legate de cunoaşterea profundă şi nuanţată a dispoziţiilor de drept material şi procesual, a drepturilor fundamentale ale omului la care trebuie să se raporteze în permanenţă, de raportarea permanentă, sinceră şi reală a judecătorului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă. Se au în vedere normele morale unanim acceptate de societate, norme care vin în întâmpinarea literei şi spiritului legii. Se cere, aşadar, o pregătire interdisciplinară, dar şi calităţi morale, în lipsa cărora un slujitor ai dreptăţii nu şi-ar îndeplini cu succes atribuţiile ce îi revin. Armonizarea acestor cerinţe generale dă judecătorului abilitatea de a se descurca în hăţişul de norme şi tipuri de indivizi umani cu care se confruntă în cariera sa, astfel că atât experienţa pozitivă, cât şi cea psihologică sunt hotărâtoare.

7.1.3. Exigenţe morale, juridice şi social-etice impuse de „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”

În decembrie 1979, Adunarea Generală a ONU adopta „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”. Art. 1 prevede că: Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea şi protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor”. Art. 2 din acelaşi cod arată că: „în îndeplinirea sarcinilor pe care le au, cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane”.

7.1.4. Profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv al magistratului

Analizând profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv care se impune unui magistrat, vom vedea ce calităţi sunt necesare acestuia.

7.1.4.1. Integritatea funcţiilor senzoriale

Integritatea funcţiilor senzoriale este o funcţie psihică ce se impune a fi prezentă la magistrat. O funcţionare adecvată a analizatorilor săi asigură un comportament profesional echilibrat. Judecătorul trebuie să evite pe cât posibil factorii perturbatori, cum sunt: depresia, oboseala etc., să posede o stare corespunzătoare sănătăţii şi să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Voinţa, stăruinţa în munca de aflare a adevărului sunt trăsături necesare conturării personalităţii oamenilor legii.

7.1.4.2. Gândirea

Gândirea unui judecător trebuie să fie îndreptată spre esenţa evenimentului judiciar. Cauza dedusă judecăţii are la bază o realitate socială care trebuie conturată cu precizie, pentru că de stabilirea situaţiei de fapt depinde soluţia juridică aplicabilă în speţa respectivă. Gândirea trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare şi să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv. Mobilitatea gândirii, perspicacitatea, pot duce la separarea aspectelor semnificative de cele nerelevante, a celor reale de cele imaginare, la sesizarea neconcordanţelor.

Pe baza acestui proces psihic care este gândirea, judecătorul realizează o reflectare a realităţii sociale pe temeiul căreia urmează să tragă concluzii. Trebuie să subliniem importanţa spiritului analitic (care ajută la înţelegerea rapidă şi justă a elementelor unui fapt) şi a spiritului sintetic, cu ajutorul căruia se face trecerea de la particular la general, existând însă riscul de a fi confundată uşor analogia cu identitatea. Dar această confuzie este cu atât mai gravă cu cât niciodată nu vor putea fi întâlnite două cauze identice. O specificitate a raţionamentului judiciar este intervenţia feciorului psihologic, ignorarea lui nefiind indicată deoarece un raţionament poate fi perfect corect din punct de vedere logic formal, dar să ducă la concluzii false tocmai prin apariţia acestui element subiectiv.

7.1.4.3. Memoria

Un alt proces psihic de o deosebită importanţă pentru activitatea magistratului îl constituie memoria care se bucură de o individualitate specifică. Locul distinct ocupat de memorie în cadrul sistemului psihic uman poate fi explicat prin faptul că indivizii, în decursul vieţii lor, intră în contacte multiple cu mediul extern. În urma acestor contacte ei recepţionează informaţii diverse pe care le stochează şi le conservă pentru ca

apoi, pe baza experienţei acumulate, să le utilizeze în vederea desfăşurării în condiţii eficiente a activităţii umane. Memoria oferă personalităţii umane o istorie a devenirii ei, legând în timp comportamentele anterioare de cele actuale. Judecătorul operează cu principiul reversibilităţii atunci când este solicitat să stabilească starea de fapt pe baza probelor administrate în cauză. Stocarea informaţiilor, deci intervenţia memoriei apare atunci când magistratul trebuie să coroboreze probele administrate; cu acest prilej, informaţiile reţinute de memorie sunt codificate, prelucrate şi interpretate.

Judecătorului îi sunt necesare atât memoria de lungă durată, cât şi cea de scurtă durată. Primul tip de memorie contribuie la păstrarea experienţei acumulate în cursul activităţii anterioare: ea înglobează informaţiile despre evenimentele percepute sau trăite, interpretările date acestora având în vedere criterii diverse. Al doilea tip de memorie este de o egală importanţă cu primul tip, întrucât, în cursul dezbaterilor judiciare, judecătorul intră în relaţii interpersonale, comunică cu diferitele părţi din proces şi este necesar ca aceste relatări ale partenerilor de discuţie să fie consemnate în scris.

7.1.4.4. Capacitatea înţelegerii psihologice (empatia)

S-ar impune ca judecătorul să dispună de o mare capacitate de înţelegere psihologică. Protagoniştii dramelor judiciare sunt persoane diferite, cu structuri temperamentale diverse. Cel care le decide soarta trebuie să încerce să le înţeleagă motivele, stările afective, reacţiile lor din momentul comiterii faptei prejudiciabile. Magistratul îşi va mobiliza inteligenţa şi talentul său profesional pentru a descoperi eventualele jocuri ale părţilor din proces. Va da dovadă de pricepere acela care sesizează culisele afacerii judiciare, punându-se astfel în valoare abilitatea lui profesională. Este sesizat, analizat şi judecat rolul real sau fictiv pe care o anumită

persoană îl joacă, analiza psihologică a comportamentului acesteia putând duce la aflarea adevărului. Această activitate trebuie coroborată cu studierea contradicţiilor apărute în cursul derulării procesului sau a unor neconcordanţe ivite între faptă şi împrejurările comiterii ei. Confruntarea dintre judecător şi justiţiabil, pe acest plan, apare cu pregnanţă în cadrul proceselor penale, când se încearcă, de către apărători, înlăturarea sau diminuarea răspunderii penale pentru infractori, introducându-se noi variante, sau în cazul cauzelor civile complexe, în care miza este mare. Interesant pentru domeniul judiciar este că aceste variante se pot referi fie la fapta în sine, fie la norma juridică aplicabilă în speţa respectivă, în acest ultim caz intervenind operaţiunea de încadrare juridică a faptei. Lansarea acestor variante în proces se poate face de instanţa de judecată sau de părţile implicate. Cercetarea judecătorească a faptelor necesită un efort intelectual, gândirea şi nu plasarea magistratului în locul reclamantului sau pârâtului, a infractorului sau părţii vătămate. Adoptarea unei asemenea poziţii (judecătorul se pune în gând în locul acuzatului) are repercusiuni asupra stabilirii vinovăţiei persoanei, putându-l duce pe reprezentantul legii la concluzia că acuzatul se face vinovat de săvârşirea faptei în condiţiile în care întrebându-se dacă, în aceleaşi condiţii ar fi acţionat la fel sau nu, ajunge la un răspuns negativ. De asemenea, situarea judecătorului pe poziţia victimei poate avea aceeaşi consecinţă, deoarece în acest caz devine extrem de subiectiv, „simte cum se declanşează în el reflexele răzbunării” (Claparede). Atunci când judecă, magistratul are în vedere o multitudine de factori: elementele obiective ale speţei, dar şi anumite elemente care ţin de psihologia sa. Nu trebuie să uităm că este şi el o fiinţă umană care reacţionează emoţional la diverşi stimuli externi. Poate avea o influenţă deosebită pentru stabilirea sancţiunii, starea de dispoziţie ultimă generată de multiplele particularităţi obiective

ale cauzei dedusă judecăţii. Adoptarea unei asemenea atitudini este inevitabilă, face parte din felul nostru de a fi, este specifică oricărui om şi chiar nu poate fi justificată. Această poziţie este prezentă pretutindeni şi permanent, într-o proporţie mai mare sau mai mică, la orice persoană, întrucât prin esenţa lui, omul este o fiinţă care face judecăţi de valoare, acordând fiecărui act o anumită semnificaţie şi având o anumită atitudine faţă de aceasta – de aprobare, de indiferenţă sau dezacord. Profesionalismul magistratului constă în reducerea, pe cât posibil, a gradului de subiectivism în activitatea de judecată.

7.1.4.5. Clarviziunea

O altă trăsătură de caracter care se impune a fi prezentă la un profesionist este clarviziunea. Spiritul critic este necesar în munca magistratului, dar prezenţa acestuia într-o proporţie prea mare dăunează, neputând oferi formarea unei imagini de ansamblu corecte într-o anumită cauză. Relatările părţilor din proces trebuie privite cu rezervă, ele fiind primite de instanţă în condiţiile coroborărilor lor cu alte probe administrate. Nu este recomandabilă bănuiala excesivă pentru că astfel judecătorul se substituie procurorului, încălcându-se principiul imparţialităţii. Îndoiala prezentă într-un grad exagerat de mare determină alterarea procesului de formare a convingerii intime a judecătorului. Acesta din urmă va dovedi o rigiditate nerecomandabilă unui profesionist, va deveni o persoană pentru care argumentele apărării nu vor avea sorţi de izbândă, fiind total neglijate, în schimb acuzarea va fi demnă de crezare în totalitate. Adoptarea unei asemenea atitudini va duce în mod inevitabil, la rutină, la absenţa raţiunii în activitatea de punere în practică a prevederilor legale, deoarece judecătorul care se va afla în aceste situaţii va proceda la aplicarea unor analogii superficiale, nu va ţine seama de multitudinea realităţilor concrete. Magistratul respectiv va pierde contactul cu viaţa de

zi cu zi, fiind ancorat în lumea abstractă a normelor juridice, nefiind capabil să-şi adapteze soluţia judiciară în funcţie de particularităţile speţei. Pentru el există doar nişte tipare imuabile în care trebuie turnate hotărârile pe care le ia, singurul indicator fiind aparenta analogie dintre tipar şi cauza dedusă judecăţii. Se poate spune că, în acest caz, nu se formează o intimă convingere a judecătorului, întrucât acesta nu a luat în considerare specificitatea speţei, nu a avut loc în forul său interior o deliberare în adevăratul înţeles al cuvântului, aplicând un anumit text de lege în mod mecanic.

7.1.4.6. Echilibrul. Toleranţa

În activitatea pe care o desfăşoară în domeniul aplicării legii, judecătorul reprezintă în faţa justiţiabililor autoritatea statală care se caracterizează prin obiectivitate. Prin urmare, i se cere magistratului să posede un echilibru emoţional, procesele afective declanşate de derularea unui proces să fie caracterizate ca fiind ponderate. Mecanismele psihice ale oamenilor sunt extrem de diverse, uneori greu de încadrat într-un anumit tipar. Reprezentantului legii i se cer foarte multe calităţi. Acestea pot fi dobândite printr-un autocontrol riguros şi permanent; judecătorul trebuie să dea dovadă de multă toleranţă, de stăpânire de sine, de o mare disponibilitate de a asculta. Sunt total contraindicate: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea, nervozitatea etc. Trebuie să se manifeste faţă de părţile din proces o atitudine rezervată, un om impresionabil sau frământat de propriile probleme nefiind recomandat pentru această profesie. Găsirea unui echilibru optim pentru fondul psihic al judecătorului este greu de realizat, deoarece trebuie avut în vedere faptul că şi acesta este o fiinţă umană care se caracterizează prin sentimente, subiectivitatea făcându-şi loc într-un anumit grad în procesul decizional. Cauzele care se află pe rolul instanţelor judecătoreşti aduc un noian de informaţii

între care se stabilesc conexiuni în vederea descoperirii adevărului. De asemenea, aceleaşi cauze provoacă diferite şi complexe contacte comunicaţionale ale magistratului cu părţile din proces. Toate acestea duc la configurarea unor sentimente specifice, diferite de la o persoană la alta, afectivitatea avându-şi rolul ei bine determinat: un fond psihic pozitiv, echilibrat poate influenţa o reuşită profesională.

7.1.4.7. Lipsa prejudecăţilor, a antipatiei sau simpatiei pentru justiţiabili

Reprezentantul autorităţii judiciare trebuie să facă dovada şi a altor calităţi: lipsa prejudecăţilor, a antipatiei sau a simpatiei faţă de justiţiabili.

Analizând mecanismul psihologic de apariţie a acestor stări afective, putem spune că raţiunea nu ocupă un rol primordial, experienţa fiecărui individ spunându-şi cuvântul. Atracţia sau repulsia resimţită de magistraţi faţă de o parte din proces reprezintă un veritabil obstacol în calea principialităţii de care trebuie să se dea dovadă în actul de justiţie. Apariţia acestor stări sufleteşti pozitive sau negative este spontană, asociaţiile involuntare făcute de un om variind în funcţie de situaţia concretă cu care el se confruntă. Magistratul nu trebuie să se lase influenţat de acei factori care mizează pe simpatia lui în vederea reducerii pedepselor ce se cuvin celor vinovaţi.

7.1.4.8. Buna-credinţă

O altă cerinţă fundamentală care se impune a fi prezentă la judecător este buna lui credinţă. Ea implică o sinceritate în cuvinte (conformitatea gândurilor cu afirmaţiile omului) şi o fidelitate în angajamente (concordanţa cuvintelor cu faptele săvârşite de acesta). Marcus Tullius Cicero spunea că buna-credinţă constă în: „sinceritate în cuvinte (*veritas*) şi fidelitate (*constantia*) în angajamente”. Magistratul trebuie să dea dovadă

de loialitate, prudenţă, ordine, temperanţă. Este necesar ca autoritatea judecătorească să subordoneze acţiunea de înfăptuire a justiţiei principiului aflării adevărului, respectării legii şi ordinii de drept. Această putere statală trebuie să acţioneze independent, nefiind admisibile intervenţii ale celorlalte puteri. Cauzele deduse judecăţii trebuie să fie soluţionate numai pe baza existenţei unor probe certe, să fie respectate procedurile legale, evitându-se orice fel de abuzuri. Respectarea garanţiilor procesuale, a prezumţiei de nevinovăţie, a dreptului la apărare, a drepturilor fundamentale ale omului, joacă un rol important pentru caracterizarea conceptului de bună-credinţă. O altă latură a acestui concept este formată din abţinerea magistratului de la producerea prejudiciilor. El este dator să observe posibilele vicii existente pe parcursul procesului şi să le înlăture, să dovedească receptivitate la solicitările apărării faţă de eventualele prejudicii. Scopul final al acestei bune-credinţe este pronunţarea, de către judecător, a unei hotărâri legale şi temeinice. Soluţia judiciară aplicabilă unei speţe trebuie să fie rezultatul unei convingeri intime. Această convingere subiectivă are rolul ei cardinal pentru activitatea de judecată şi este protejată printr-o serie de pârghii juridice: afirmarea principiului separaţiei puterilor în stat, a independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii, a inamovibilităţii lor. Alături de aceste garanţii juridice amintim importanţa pe care o au: moralitatea şi buna-credinţă a judecătorului, respectarea de către acesta a principiilor şi legilor de formare a probelor, utilizarea criteriilor psihologice.

7.1.5. Conotaţii psihologice asupra deliberării în pronunţarea sentinţei

Legislaţia noastră procesuală asigură un cadru adecvat formării intimei convingeri: imediat după închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată;

deliberarea are un caracter secret, la ea participând numai membrii completului; judecătorii vor avea în vedere în primul rând chestiunile de fapt şi apoi cele de drept; ei sunt obligaţi să-şi spună părerea, ultimul cuvânt avându-l preşedintele, aceasta pentru a nu-i influenţa pe cei care au o mai mică experienţă. Luând în considerare principiul colegialităţii completelor de judecată, trebuie să ajungem la concluzia – firească pentru toţi – că se poate întâmpla să existe o opinie separată. În acest caz, deşi opinia separată nu va avea câştig de cauză în soluţia judiciară, totuşi, este importantă recunoaşterea unui drept la intima convingere. Judecătorul aflat într-o asemenea situaţie îşi va motiva opinia.

Opinia separată dovedeşte forţa convingerii intime, existenţa unei coloane vertebrale profesionale şi de conştiinţă, simţul moral, etic şi juridic, curajul propriei opinii. Timpul poate să verifice susţinerile sale în cadrul unor eventuale erori judiciare. Atunci când opinia separată este îmbrăţişată apoi de instanţa de control judiciar sau de practică, intervine mulţumirea şi satisfacţia profesională de a avea dreptate. Momentul acesta îl face pe judecător să uite starea de disconfort psihic pe care o trăieşte în clipa luării deciziei, în sensul adoptării opiniei separate. Lupta care se dă în sufletul său cu ocazia formulării opiniei separate este deseori acerbă, conştiinţa spunându-şi cuvântul în cele din urmă, reuşind să învingă în faţa argumentului majorităţii. De multe ori oamenii sunt înclinaţi să se lase înfrânţi de aceste motivări, în acest moment gândindu-se că opinia majorităţii îşi va impune punctul de vedere în luarea deciziilor. Este periculos ca argumentul majorităţii să se impună unor oameni care adoptă această opinie nu dintr-o intimă convingere, ci dintr-o lenevie intelectuală sau dintr-o cântărire a avantajelor oferite de îmbrăţişarea opiniei majorităţii şi a dezavantajelor viitoare create de opinia minoritară spre care tinde conştiinţa lor profesională. Abdicarea

de la principiul supremaţiei intimei convingeri şi adoptarea unei atitudini oportuniste sunt incompatibile cu profesiunea de magistrat. A face acest lucru înseamnă a-şi trăda profesia, a realiza în cele din urmă un act de injustiţie.

Vom remarca faptul că procesul deliberării, pe lângă aspectele lui procedurale relevate mai sus, are şi conotaţii psihologice. Intima convingere duce la formarea unei păreri ferme despre anumite realităţi sociale. Această părere va fi în cadrul legii, în litera şi spiritul ei, şi nu în afară. Dreptul subiectiv la intimă convingere nu implică posibilitatea formării unei opinii care să intre în conflict evident cu normele legale. Judecătorul trebuie să se supună, în ultimă instanţă, legii. Iată anumite limite între care poate opera această convingere intimă, depăşirea lor echivalând cu încălcarea principiului supremaţiei legii.

Opera finală a procesului de deliberare este construită din pronunţarea unei hotărâri judecătoreşti care trebuie să cuprindă, pe lângă soluţia adoptată şi motivarea acesteia din urmă. În considerentele hotărârii sunt reflectate gândirea şi psihologia membrilor completului de judecată, judecătorii stabilind care este situaţia de fapt. Care este norma juridică aplicabilă, făcând chiar o interpretare a textului de lege respectiv. Au un rol deosebit în formarea intimei convingeri buna-credinţă, existenţa unei conştiinţe morale, sentimentul că au respectat prevederile legale în procesul de aflare a adevărului, că au utilizat mijloacele adecvate şi că au luat măsurile care se impuneau în cauză.

Judecătorul îşi formează o convingere intimă în condiţiile în care părţile din proces cu interese contrare prezintă faptele în mod contradictoriu, oral şi public. Sunt administrate în faţa instanţei probe diverse, unele dintre ele susceptibile de mai multe interpretări. Completul de judecată trebuie să stabilească situaţia de fapt, fiind nevoie de o adevărată abilitate, în

condiţiile în care acuzarea şi apărarea îşi prezintă punctul de vedere. Se vor cântări probele aduse de fiecare parte şi se va adopta soluţia care se impune. Experienţa indirectă a magistratului îşi spune cuvântul în stabilirea modului de desfăşurare a faptelor deduse judecăţii, în aprecierea probelor. Principiul liberei aprecieri a probelor uşurează, dar şi îngreunează procesul de administrare a justiţiei. Uşurează pentru că reprezentantul legii nu mai este sclavul probelor preconstituite (de exemplu, valoarea care se acorda în trecut mărturisirii judiciare – regina probelor), practica judiciară demonstrând în numeroase cazuri că acordarea apriorică a unei anumite valori unei anumite probe a fost generatoare de erori judiciare. Dar se şi îngreunează actul de înfăptuire a justiţiei deoarece magistratul este singurul care decide valoarea unei anumite probe, în condiţiile prezentării contradictorii a faptelor. Se ajunge astfel să se caute şi să se găsească analogii în alte cazuri asemănătoare deoarece practica ne demonstrează că nu se întâlnesc două fapte perfect identice. Utilizarea analogiilor este benefică până la un moment dat pentru că şi ea poate genera erori judiciare. Analogia nu se poate confunda cu identitatea, judecătorul trebuie în permanenţă să scoată în evidenţă particularităţile speţei, să le supună unei critici înainte de a pronunţa o soluţie. Analiza amănuntelor contradictorii cu care este confruntat omul legii, impune acestuia o selecţie riguroasă, stabilindu-se în cele din urmă faptul prejudiciabil. Rolul experienţei personale nu trebuie să fie absolutizat, intuiţia îl poate duce pe judecător la ipoteze şi concluzii false. De aceea, pentru completa sa lămurire, este necesară analiza tuturor elementelor cauzei. Examinarea atentă a acestora conduce la formularea unor premise şi concluzii valabile. I se cere magistratului o atenţie permanentă de-a lungul şedinţei de judecată, să manifeste interes faţă de orice cauză, să nu considere că speţa X este mai grea şi speţa Y mai uşoară.

Apărarea şi acuzarea sunt două părţi demne de un egal interes pentru judecător, spusele lor vor fi cântărite în mod corespunzător atunci când se va stabili soluţia judiciară. Reprezentantul legii trebuie să se obişnuiască să urmărească cu atenţie orice fază a dezbaterii. Se solicită din partea lui stăpânirea de sine, să nu fie pripit în tragerea concluziilor, să nu influenţeze cu nimic desfăşurarea dezbaterilor. Acţionând în sens invers, magistratul respectiv contribuie la încălcarea imparţialităţii, deci soluţia dată în finalul procesului va fi lipsită de acel grad de obiectivitate cerut în mod constant de o justiţie echitabilă.

Toate aceste calităţi pretinse de profesiunea de magistrat pot fi realizate printr-un autocontrol sever, printr-un proces permanent de autocunoaştere, prin lupta continuă pe care o dă omul cu sine însuşi, căutând să se perfecţioneze din punct de vedere moral. Totuşi, trebuie să recunoaştem că indivizii sunt inegali dacă îi privim prin prisma înzestrării native (nu sunt cu toţii la fel de educabili şi nu învaţă cu toţii la fel), că oamenii provin din medii sociale neomogene (aceste medii produc tipuri deosebite, cu necesităţi şi motivaţii diferite). Magistratul este o fiinţă umană care are şi el o anumită rezistenţă faţă de interdicţiile legale sau morale. Prescripţiile imperative pot fi încălcate atunci când intervin conjuncturi favorabile, ocazie cu care rezistenţa individului faţă de tentaţii dispare. Tentaţia de a încălca legea în vederea obţinerii unor avantaje facile a existat dintotdeauna şi ea devine mai mare atunci când împrejurările favorabile se generalizează la nivel de societate. Este cazul societăţii româneşti care, prin neasigurarea unor condiţii minime, obiective pentru înfăptuirea corespunzătoare a actului de justiţie, favorizează apariţia germenilor corupţiei, incorectitudinii, subiectivismului.

Dacă până acum ne-am ocupat de calităţile personale ale magistratului, privite oarecum în mod izolat, ne propunem să

analizăm în continuare calităţile impuse de relaţia complexă dintre judecător şi participanţii la proces. Densitatea relaţiilor interpersonale determină în mod obligatoriu o mobilitate psihologică a reprezentantului legii. El trebuie să îndeplinească multiple obiective, variate în funcţie de natura şi specificitatea cauzelor. Dacă ne-am referi numai la procesul penal, judecătorul adună, examinează şi coroborează probele, stabileşte dacă există sau nu o anumită infracţiune, stabilind răspunderea penală. Oricum, este de la sine înţeles că relaţia dintre judecător şi inculpat se caracterizează printr-o stare de tensiune, ceea ce explică stresul profesiunii de magistrat.

Tensiunea emotivă sau nervoasă în care se desfăşoară cercetarea judecătorească este justificată de trăirea emoţională generată de contactul inculpatului cu reprezentantul oficial al autorităţii, care trebuie să adopte o atitudine politicoasă, rezervată, profesională prin ţinută şi vocabular. Mai ales în cadrul procesului penal se simte un fond tensional difuz, protagoniştii fiind judecătorul, inculpatul, partea vătămată, fiecare având un interes diferit. Piesa de bază a acestei arene pe care se confruntă subiecţii procesuali este magistratul care trebuie să adopte o conduită fermă, să fie atent asupra componentelor voluntare şi involuntare ale comportamentului expresiv al părţilor în vederea interpretării lor corecte, să discearnă între motivele care declanşează starea emoţională, într-un cuvânt să fie un bun observator, un fin psiholog. Se impune ca atitudinea judecătorului în cadrul procesului penal să se caracterizeze prin: calm, echilibru, stăpânire de sine, lipsa gesturilor de nervozitate, a tonului ridicat sau a ticurilor, încredere în forţele proprii, privirea interlocutorilor direct în ochi pe tot parcursul contactului comunicaţional în vederea surprinderii şi interpretării comportamentului lor expresiv. Judecătorul trebuie să dovedească existenţa unei gândiri suple şi mobile, a unui spirit de observaţie bine dezvoltat,

argumentările sale să fie caracterizate printr-o mare forţă logică, să fie rapid în observarea unor amănunte semnificative, să se exprime clar, să exceleze prin inteligenţă în discuţiile purtate cu interlocutorii săi, să fie subtil în analizele sau sintezele efectuate de el etc. Un bun profesionist va dispune de acest fler de care oricine s-ar simţi mândru. Însă, absolutizarea nejustificată a acestei experienţe personale, a intuiţiei profesionale, determină o mulţumire care poate duce la: refuzarea elementelor de noutate sau a componentelor teoretice, instalarea rutinei, activitatea magistratului în cauză fiind presărată cu automatisme şi stereotipuri; dobândirea unor trăsături de caracter (impertinenţă, bănuială excesivă, suspiciune) care sunt incompatibile cu această profesiune.

În cadrul unui proces civil sau penal, un moment important pentru aducerea unor clarificări cauzei dedusă judecăţii este audierea martorilor. Relaţia magistrat – martor cuprinde cel puţin două aspecte: unul procesual

– Întrucât se vor respecta normele procesuale, iar celălalt, care vizează latura psihologică a comunicării. În condiţiile în care martorul este de bună-credinţă, magistratul este dator să-l ajute să-şi biruiască teama, emotivitatea, indiferenţa, să capete îndrăzneală, să devină responsabil. În practică, acest deziderat se loveşte de un impediment obiectiv: lipsa de timp în condiţiile existenţei unui număr prea mare de dosare pentru o şedinţă obişnuită de judecată, ceea ce afectează în cele din urmă calitatea actului de justiţie, împrejurările în care se desfăşoară audierea martorilor în faţa instanţei (martorul fiind nevoit să răspundă întrebărilor acuzării şi apărării, deci el se află la mijlocul unor interese contradictorii) impun ca judecătorul să asigure condiţiile unei audieri obiective, să prevină şicanarea sau sugestionarea martorilor. Judecătorul este obligat să descopere când martorul a relatat adevărul, să motiveze nu numai reţinerea depoziţiei conforme cu realitatea ei şi

înlăturarea cele opuse. Pentru aceasta se poate folosi, alături de alte criterii ştiinţifice, testarea martorului care revine asupra depoziţiei cu tehnica de detecţie „poligraf, ale cărei performanţe sunt net superioare aprecierilor subiective ale magistratului. Relaţia martor-judecător implică existenţa anumitor raporturi dintre conştiinţele şi conduitele lor, pe de o parte, şi mărturia, pe de altă parte, contradictorialitatea punând în discuţie valabilitatea mărturiei în faţa justiţiei (se înlătură mărturia, nesancţionându-se martorul de bună-credinţă, ori se înlătură mărturia, sancţionându-se, în genere, martorul de rea-credinţă). Sunt posibile următoarele variante atunci când analizăm raportul care are drept:

a) prim termen – conştiinţa, conduita magistratului; b) al doilea termen – mărturia.

a) Judecătorul a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase, dar l-a acceptat în vederea pronunţării unei anumite soluţii. Motivele acceptării pot fi de natură politică sau ocultă, exponentul legii fiind chiar corupt în anumite situaţii.

b) Magistratul şi-a neglijat rolul activ în admiterea şi aprecierea probelor şi a reţinut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată încă din *statu nascendi* pe deficienţe de percepţie ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment.

Dacă primul caz se referă la presiunile diverse exercitate asupra justiţiei sau la corupţie, al doilea caz vizează culpa deontologică a magistratului.

Mărturia poate fi influenţată şi de atitudinea martorului faţă de judecător, în mare măsură. Pe baza unei experienţe anterioare stocate în memorie, martorul are o anumită atitudine faţă de autorităţi, în genere, dar şi faţă de magistratul aflat în faţa sa, privit ca o persoană care îi devine simpatică sau antipatică. Un magistrat care ştie să trezească simpatii spontane martorului, îşi asigură colaborarea acestuia. Dacă

martorul este o persoană care acţionează sub impulsul acestor afecte, în momentul reactivării informaţiilor, în funcţie de simpatia sau antipatia resimţită faţă de cel care conduce cercetarea, martorul va face sau nu eforturi de a da lămuririle cerute pentru elucidarea cazului. Nu trebuie să uităm faptul că în contactul cu autoritatea judiciară, în condiţiile unei stări emoţionale mărite, se produce la martor blocajul memorial, procesul reactivării fie sub forma reproducerii, fie sub forma recunoaşterii, este compromis. Judecătorul trebuie să cunoască aceste aspecte ale psihologiei martorului, dar şi altele care nu vor putea fi relevate în acest stadiu. Merită să facem următoarea precizare: aprecierea unei mărturii se va baza pe două principii fundamentale, şi anume: cel al sincerităţii martorului şi cel al fidelităţii percepţiei şi acurateţei reproducerii datelor cu privire la făptuitor şi împrejurările faptei. Magistratul este obligat să interpreteze datele pe care i le oferă conduita, fizionomia şi reacţiile exterioare ale celor cu care se află în intercomunicare psihologică. Toate aceste interpretări, ca şi o serie de alte date culese pe parcursul procesului vor contribui în final la formarea intimei convingeri a judecătorului.

Rolul judecătorului se relevă şi în cadrul duelului judiciar care are două figuri centrale în procesul penal: acuzatorul public şi apărătorul. Se aplică aici principiul contradictorialităţii: toate probele administrate în cauză sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului. Instanţa de judecată cunoaşte diferitele puncte de vedere exprimate oral în şedinţă de părţi cu interese contrarii, ea trebuind să discearnă între acestea şi să se oprească asupra unei soluţii legale şi temeinice. Judecătorul este obligat de legislaţia procesuală să pună în discuţia părţilor probele, diverse probleme de drept substanţial şi procesual. Prin această operaţiune se obţin şi se cântăresc informaţiile pe care le va

folosi pentru justa soluţionare a cauzei.

Unii magistraţi sunt „tipicari”, adică dau dovadă de corectitudine, dorind să respecte normele procedurale, fiind extrem de minuţioşi în această operaţiune dacă le permite timpul. Cei doi protagonişti ai duelului judiciar trebuie să se adapteze, din punct de vedere procedural, la exigenţele acestui tip de judecător, reuşind astfel să colaboreze cu completul de judecată.

Relaţia interpersonală judecător-acuzator-apărător se desfăşoară într-un cadru reglementat, dar ea prezintă şi o componentă psihologică ce nu poate fi neglijată. Oricum, avocatul şi procurorul trebuie să ţină seama de personalitatea magistratului pentru reuşita colaborării. Astfel, sentimentul de antipatie provocat de avocat sau procuror judecătorului, poate duce la sancţionarea inculpatului cu o pedeapsă mai mare, conturându-se astfel subiectivismul în procesul decizional.

La formare intimei convingeri a judecătorului poate contribui în mod complet şi edificator apărătorul inculpatului. Atunci când se pun concluzii în fond, pledoaria avocatului este analitică, căutându-se chiar de la început captarea atenţiei completului de judecată.

Una din funcţiile psihologice ale duelului judiciar se referă la psihologia intimei convingeri a magistratului învestit cu luarea deciziei. Dacă judecătorul are un drept asupra intimei convingeri, acelaşi lucru se poate spune şi despre avocat şi procuror. Fiecare din aceşti doi protagonişti ai duelului judiciar are punctul său de vedere şi cu ocazia dezbaterii de fond a cauzei ei vor căuta să-şi impună opinia în faţa completului. Argumentele aduse de cele două părţi constituie stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce interacţionează cu experienţa de viaţă, cultura şi informaţiile desprinse din probele administrate. De cele mai multe ori, intima convingere a judecătorului se formează abia după derularea duelului judiciar

şi după ultimul cuvânt al inculpatului. În ipoteza în care această intimă convingere nu s-a conturat, atunci legislaţia procesuală vine în ajutorul judecătorului, reglementând instituţia repunerii pe rol.

Momentul procesual în care se ia hotărârea în cauza dedusă judecăţii apare extrem de important. Judecătorul trebuie să fie într-o stare de relaxare atunci când pune pe talgerele balanţei justiţiei probele şi argumentele. Deliberarea în stări emoţionale puternice nu va conduce la soluţii legale şi temeinice. Judecătorul nu trebuie să se lase influenţat de presiunile exercitate din exterior sau de unii factori subiectivi, străini cauzei. În situaţia contrară, toate dezbaterile de fond ale cauzei vor fi lipsite de importanţa cuvenită, iar justiţia nu s-ar mai contura ca o putere independentă în stat, ci ca una dependentă de forţe obscure care au ca valori sociale valori străine statului de drept.

Am încercat pe parcursul acestui studiu să arătăm multiplele faţete ale activităţii judecătorului, calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective ale acestuia, prezenţa acestora asigurând o personalitate bine conturată şi un profesionalism de care va trebui să dea dovadă orice magistrat dintr-un stat de drept. Analizarea psihologică a exponentului autorităţii judiciare s-ar impune să fie completată cu relevarea condiţiilor materiale optime înfăptuirii actului de justiţie. Este adevărat că aceste condiţii materiale sunt asigurate în legislaţia românească (în Constituţie şi Legea nr. 92/1992), dar transpunerea lor în practică lasă de dorit, aceasta având consecinţe negative pentru justiţia românească. Pe viitor, pe măsura îmbunătăţirii acestor condiţii, se va asigura o calitate corespunzătoare actului de împărţire a dreptăţii. Oricum, acum dar şi pe viitor, toate forţele statului cu atribuţii în acest domeniu trebuie să-şi unească eforturile, contribuind în mod hotărâtor la o justiţie de calitate, la executarea hotărârilor judecătoreşti. Legea, privită ca o

regulă de esenţă raţională edictată de autoritatea statală, exercită o anumită presiune asupra indivizilor particulari, căutând să evite devianţa şi să asigure conformismul şi fidelitatea acestora faţă de modelul general stabilit. Ideal ar fi fost ca oamenii să fi interiorizat aceste norme şi să fi respectat valorile proclamate de ele. Dar, întotdeauna, într-o societate, indiferent de contextul ei organizaţional, s-au manifestat tendinţe de tip anomic. A trebuit să intervină autoritatea judiciară, privită ca o formă a controlului social, pentru a stopa aceste devianţe. Se relevă astfel rolul coercitiv al justiţiei, încercându-se să se ajusteze continuu reacţiile negative ale indivizilor la schemele cu valoare generală. Iar magistraţii, ca reprezentanţi legitimi ai puterii judecătoreşti, trebuie să fie conştienţi în permanenţă de misiunea pe care o au de înfăptuit, de dificultatea ei, de calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective impuse de profesie şi societate, de adevărul că sunt şi ei fiinţe omeneşti supuse greşelilor, sentimentelor, limitelor normale pentru orice individ uman.

Dorinţa de a îndrepta răul produs în societate este binevenită ca şi lupta îndârjită în care se implică multă pasiune, luptă în urma căreia va trebui să învingă binele şi valorile morale consacrate sau nu pe plan legislativ.

Secţiunea II

AVOCATUL – PERSONALITATE ÎN TEMPLUL JUSTIŢIEI (Coordonate psihologice)

A CONSIDERAŢII GENERALE

7.2.1. ***Talent şi vocaţie în arta avocatului. Comentarii asupra conceptului de talent***

a) Din perspectiva simţului comun: mentalităţi anacronice, nerealiste, clişee;

b) Din perspectiva interpretărilor ştiinţifice:

Profesia de avocat, deşi la fel de nobilă ca profesia de medic, a trezit mereu, prin implicaţiile sociale specifice, atitudini contradictorii, uneori paradoxale.

Mulţi şi-au manifestat aprecierea şi chiar admiraţia pentru activitatea avocaţilor, uneori plină de riscuri. Cu toate acestea, mereu se găseşte câte ceva de reproşat avocaţilor, şi aceasta încă din vremurile străvechi, chiar şi în perioadele de strălucire a retoricii. Astfel, din datele istorice, a ajuns până la noi ştirea că după ce nevasta lui Antoniu fusese asasinată din propriul lui ordin, acesta ar fi ordonat ca lui Cicero să i se taie limba pentru a nu mai putea critica pe nimeni.

Şi în timpul Revoluţiei Franceze, ordinul avocaţilor a fost desfiinţat din cauză că avocaţii se manifestau critic la adresa noului regim.

Se spune că şi Napoleon i-ar fi detestat pe avocaţi. Totuşi, el a fost cel care a reînfiinţat ordinul avocaţilor, dându-şi seama de utilitatea sa, considerându-l ca unul dintre mijloacele cele mai propice pentru a menţine ordinea, pentru a favoriza dorinţa de împăcare a părţilor şi pentru a asigura funcţionarea justiţiei.

Din păcate, avocaţii sunt desconsideraţi chiar de magistraţi, de aceia care ar trebui să le fie alături. Aceştia apreciază activitatea avocaţilor numai după ce trec de partea cealaltă a barei şi cunosc ei înşişi „îngustimea vanitoasei lor

păreri”[302]. Există magistraţi care fac aprecieri nepotrivite, le fee viaţa grea avocaţilor, neacordându-le solicitudinea şi întregul lor respect. Dintre gesturile nepotrivite ale magistraţilor, cele mai grave se petrec în pretoriu, când avocaţii îşi susţin pledoariile şi sunt oarecum la discreţia magistraţilor care conduc dezbaterile. Sunt cazuri în care magistraţii îi întrerup pe avocaţi atunci când aceştia îşi susţin cauza, le fixează termene pentru care conchid, fac aprecieri jenante etc[303].

Avocaţii trebuie înţeleşi şi apreciaţi aşa cum se cuvine, fiindcă istoria, faptele de seamă ca şi situaţiile mărunte demonstrează ceea ce profesorul Louis Halphen spunea: „Este mai uşor să-i bârfeşti, decât să te dispensezi de ei”.

Păcatul împotriva baroului se plăteşte. Aşa cum afirma profesorul Mircea I. Manolescu: „Nici n-ai apucat bine să critici şi să-i dispreţuieşti pe avocaţi, că destinul face să ai nevoie de ei şi să-i doreşti binevoitori şi apţi de a te ajuta”.

Ideile principale care circulă pe stradă în opinia celor neautorizaţi despre arta avocatului, despre talentul şi vocaţia care sunt necesare în exercitarea acestei arte sunt în număr de trei. Mai întâi este ideea „trivială”, apoi ideea mistică şi apoi concepţia de politică a profesiilor.

„Trivialitatea” cu care este privită profesia de avocat şi însuşirile care sunt necesare pentru exercitarea acesteia înseamnă a contura portretul avocatului din doar câteva elemente. Spre exemplu, se spune că avocatul este un

---

302 M.I. Manolescu, Arta avocatului. Şapte prelegeri, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 91.

303 În cartea sa *L’avocat*, Henri Robert citează exemplul unui avocat care, în timp ce pleda, l-a surprins pe preşedintele completului de judecată cerând asesorilor să se pronunţe, deşi el nu-şi terminase pledoaria. Atunci avocatul i-a cerut preşedintelui ca să-i dea ascultare. La întrebarea preşedintelui ce anume vrea să mai spună, avocatul i-a replicat: „Solicit Curţii să-mi dea un act cu care să justific părţii care m-a angajat că a judecat cauza fără să mă asculte!”.

„vorbăreţ”, că este un „clănţău”. Aşadar, după opinia comună, avocatul este un om care poate vorbi uşor despre orice, „un vorbăreţ”, „un uşor şi iute la vorbă”.

În opinia comună, talentul este un „dar misterios”. Aceasta este ideea mistică prin care sunt explicate succesul unora şi lipsa de şansă a altora. Pretinzând că nu au fost „dăruiţi” cu talent, cei în cauză explică mistic ceea ce ar trebui cercetat şi explicat ştiinţific. În consecinţă, ei se resemnează ca în faţa unei fatalităţi.

În concepţia de politică profesională se susţine ideea că în barou „intră cine vrea, dar rămâne cine poate”. Profesorul M.I. Manolescu o asemăna cu liber-schimbismul lui Caragiale[304].

Tot din perspectiva simţului comun, întâlnim părerea că avocatul este nu numai vorbăreţ, dar în ce priveşte inteligenţa şi foarte „şmecher”. În ce priveşte moralitatea, labilitatea convingerilor avocatului, acesta este subiect de cancanuri: avocatul pledează pentru orice cauză, astăzi într-un sens, mâine în alt sens. El este un om care nu e convins de ceea ce spune.

Aceste concepţii de simţ comun sunt greşite. Ele se opun rezultatelor ştiinţei.

Vorbind despre talent, din punct de vedere teoretic, putem afirma că pentru a profesa avocatura, este nevoie de talent. Ştiinţa şi filosofia, cu reprezentanţii lor din vremuri străvechi, împărtăşeau ideea că talentul este o inspiraţie, ca aceea a „demonului lui Socrate”. Reprezentanţii mai recenţi, cei din Şcoala lui Lombroso, credeau că talentul şi geniul sunt nişte stări morbide. Psihanaliştii susţineau că talentul este sublimarea unor complexe refulate. Psihologul Adler afirma că talentul n-ar fi decât eflorescenţa unor insuficienţe ale organelor nervoase. Sintetizând diversele păreri, observăm că acestea se deosebesc prea puţin de ceea ce se crede potrivit simţului comun.

---

304 M.I. Manolescu, *op.cit.*, p. 96.

Abătându-se de la aceste concepţii, ştiinţa mai recentă a considerat că talentul este înflorirea superioară, dusă la maximum, a înzestrărilor existente în oricare om şi, îndeosebi, a inteligenţei.

7.2.2. Inteligenţa în arta avocatului. Avocatul ca om de ştiinţă

Psihologii susţin că inteligenţa înseamnă sesizarea de raporturi, de relaţii şi de corelaţii între lucruri, dar, în acelaşi timp, şi între relaţii şi lucruri. Şi toate acestea în funcţie şi de desprinderea unui înţeles.

Filosoful francez Jean Paulhan consideră inteligenţa, din punct de vedere ştiinţific, de două feluri: analitică şi sintetică.

Inteligentul de tip analitic este pătrunzător, sfredelitor, descoperind detalii care altora le scapă. Inteligentul de tip sintetic are o viziune de ansamblu, realizând un înţeles total nou, o sinteză. Inteligenţa analitică caracterizează îndeosebi pe omul de ştiinţă, în timp ce inteligenţa sintetică este specifică artistului.

Avocatul nu este însă doar un artist înzestrat cu o inteligenţă sintetică, ci şi un om de ştiinţă cu aptitudini analitice şi, mai mult, un artizan, un profesionist. De aceea, în activitatea sa avocatul trebuie să valorifice virtuţile ambelor tipuri de inteligenţă.

Prima preocupare a avocatului ţine de domeniul ştiinţei, al ştiinţei dreptului. În faţa instanţelor judecătoreşti, avocatul trebuie să desfăşoare o activitate creatoare în domeniul ştiinţei, iar pentru aceasta i se cere talentul special al omului de ştiinţă, care are două componente esenţiale: spiritul ştiinţific şi talentul intelectual.

Potrivit logicianului francez Edmond Goblot, spiritul ştiinţific este o virtute morală, caracterizată în primul rând de o

puternică iubire de adevăr, dar şi de alte calităţi, precum sinceritate intelectuală, profunzimea şi rigoarea în gândire, scormonirea detaliilor etc.

Cercetând inteligenţa şi sub alte aspecte, psihologii au ajuns la concluzia că tipurile de inteligenţă pot fi clasificate şi după alte criterii în: inteligenţă verbală, inteligenţă tehnică şi inteligenţă socială. În avocatură sunt necesare toate cele trei tipuri de inteligenţă, dar îndeosebi cea verbală, considerată ca inteligenţă tipică. Ea este inteligenţa tipică pentru că funcţia principală a inteligenţei este de a surprinde înţelesuri, iar aceste înţelesuri trebuie să-şi afle o expresie verbală.

Avocatul are nevoie de o inteligenţă verbală mai întâi ca om de ştiinţă, fiindcă ştiinţa înseamnă un limbaj bine alcătuit, iar ştiinţa dreptului este, în bună măsură, o ştiinţă de concepte, de abstracţii.

Inteligenţa tehnică şi inteligenţa socială sunt, de asemenea, necesare avocatului, dar se deplasează către celelalte ipostaze în care se înfăţişează avocatul, nu ca om de ştiinţă, ci ca artizan şi ca artist[305]. Sunt însă şi alte aspecte ale inteligenţei de care avocatul are nevoie. Este vorba de puterea de a discerne, discernământul fiind o facultate esenţială a inteligenţei. Alături de virtuţile spiritului ştiinţific, discernământul este pentru avocat indispensabil.

7.23. *Avocatul artist*

În paragraful anterior am afirmat că avocatul este şi artist. Tocmai de aceea el trebuie să aibă şi o inteligenţă tehnică, fiindcă activitatea sa are caracter practic.

Persoana avocatului cunoaşte o dublă ipostază, de artizan şi artist în acelaşi timp. Avocatul este artizan în măsura în care foloseşte un ansamblu de procedee şi de mijloace tehnice pentru

305 M.I. Manolescu, op.cit., p. 101.

exercitarea profesiei sale, dar şi artist, ca autor al unei opere literare care este pledoaria, specie a genului retoric menită să determine convingerea judecătorului.

Componenta artizanală a profesiei se poate desprinde şi perfecţiona, dar arta avocaţială (pledoaria) în sensul înalt al cuvântului exclude reţetele, pentru că opera de artă nu este un fabricat.

Cristalizarea activităţii avocaţiale într-o pledoarie, cu toate atribuţiile unei opere de artă, este titlul de nobleţe al profesiei de avocat[306]

.

Pentru a reuşi în profesia sa nu este însă de ajuns ca avocatul să aibă talent intelectual şi artistic. El trebuie să se preocupe îndeaproape de arta de a vorbi. O vorbire este cu atât mai frumoasă cu cât este mai uşor de înţeles, producându-le în acelaşi timp ascultătorilor plăcere şi emoţie. Ea contribuie la conservarea faptelor şi argumentelor expuse. Trebuie combătută judecata celor care socotesc că, cu cât avocatul vorbeşte mai frumos, mai tehnic, mai artistic, cu atât este mai puţin convins.

Avocatul este posesorul unei inteligenţe discursive ce trebuie dublată de o putere intuitivă, ceea ce este caracteristic

306 Trăsăturile pledoariei şi tipurile de oratori (E. Altavilla, Psichologia giudiziaria, vol. II, Unione tipografico – editrice torinese, 1955, p. 826- 831)

Recunoscând şcolii italiene de psihologie judiciară meritele ştiinţifice în materie, lucrările de specialitate citează în mod constant pe Enrico Altavilla, autor de prestigiu, graţie nu numai cercetărilor din domeniu, dar şi calităţii sale de ilustru avocat. Fără a intra în amănunte, vom menţiona că autorul citat subliniază particularităţile psihologice ale comunicării între avocat şi părţile pe care le asistă, cerinţele tehnice, estetice, retorice şi ştiinţifice ale pledoariei pe care o consideră şi un act de cultură.

în ceea ce priveşte tipurile de oratori, autorul distinge oratorul strălucitor, oratorul raţional; oratorul umorist şi oratorul prolix (minuţios, dar neclar şi diluat).

unui artist. De asemeni, pe lângă intuitivitate, avocatul trebuie să aibă o anumită adâncime sufletească, o tonalitate afectivă. El este posesorul acestor calităţi artistice, fiindcă el trăieşte faptele realităţii cu o reacţie afectivă mult mai puternică decât omul de rând.

La aceste calităţi se adaugă, având un rol foarte important, fantezia creatoare care este produsul imaginaţiei. Artistul-avocat este un om de fantezie creatoare, pentru că în disputa judiciară el creează aşa-numita ipoteză judiciară, pe care o înfăţişează în faţa instanţei de judecată. Această ipoteză judiciară conţine elemente empirice, adică starea de fapt a speţei şi chestiunile de drept, ambele sudate prin „diagnosticul juridic”.

Fantezia creatoare îl va ajuta pe avocat să prezinte starea de fapt în aşa fel încât auditorii săi să-şi închipuie că participă ei înşişi la desfăşurarea evenimentelor.

La calităţile necesare avocatului artist: intuiţie, adâncime psihică, fantezie creatoare, se mai adaugă expresivitatea. Avocatul artist trebuie să găsească expresivitatea unor lucruri faţă de care oamenii de rând au o atitudine neutră, banală. El trebuie să găsească tuturor faptelor şi împrejurărilor pe care le înfăţişează în expunerile sale, o semnificaţie care poate fi generală sau numai de speţă.

7.2.4. Avocatul – profesionist al vocaţiei

Ca om de ştiinţă şi ca artist, avocatului i se cere, aşa cum am arătat, talent. El este însă şi artizan, om de activitate practică, şi în această calitate i se cere să aibă vocaţie.

Potrivit părerilor obişnuite, talentul corespunde noţiunii „de diletant”, iar vocaţia corespunde celei de „rutină”. Aceste idei sunt false şi trebuie înlocuite cu explicaţii ştiinţifice.

După părerea psihologilor, vocaţia înseamnă o sumă de

aptitudini pentru a putea realiza o profesie. Nu este suficient ca o persoană să se simtă chemată pentru o profesie, ci trebuie să simtă un impuls irezistibil, să simtă că nu ar putea face altceva. Fără această iubire faţă de profesia aleasă, nu se poate ajunge la vocaţie.

În opinia profesorului Mircea I. Manolescu „talentul şi vocaţia pot fi create, dar nu te poţi dispensa nici de unul, nici de celălalt, dacă vrei să te realizezi ca personalitate într-o anumită profesie. Se pot crea amândouă prin studierea aptitudinilor necesare. Dar mai întâi se cere să te studiezi pe tine însuţi, să descoperi în adâncul fiinţei tale acele aptitudini pe care nici tu nu le-ai bănuit că ar exista. Totodată, trebuie să ştergi din mintea ta, din sufletul tău acele iluzii pe care ţi le făceai despre existenţa unor însuşiri, pe care în realitate nu le ai. Intre altele trebuie să cauţi prin mijloace tehnice să-ţi dezvolţi talentul, fiindcă, după cum spun autorii, talentul, spre deosebire de geniu care este înnăscut şi neprogresiv, conţine o sumă de însuşiri înnăscute care se mişcă pe o linie mai mult raţională. Dar el se compune şi din însuşiri dobândite prin efort tehnic, cu voinţa de a te realiza, fiindcă la perfecţionarea talentului găseşti totdeauna elementul tehnic, conştient”.

Vocaţia este, la un profesionist, lucrul cel mai important. Dovada rezultă din faptul că ea trece înaintea micilor pasiuni, a convingerilor, chiar înaintea intereselor meschine şi egoiste şi chiar a instinctelor.

În ce priveşte talentul, acesta înseamnă îndemânare, uşurinţa de a face mai repede şi mai bine decât poate să facă altul acelaşi lucru. Acest „mai repede şi mai bine” este însă relativ. Decât mai binele acesta există un alt bine şi mai puternic, la care se poate ajunge pornind de foarte jos, perfecţionând mereu.

Orice avocat are o sumă de însuşiri. Dacă are inteligenţă, emotivitate, dacă îşi organizează aceste însuşiri printr-un

învăţământ tehnic, el va putea deveni un profesionist. Astfel, talentul său nu va mai fi cel al unui diletant, ci al unui profesionist adevărat. Iar artizanul nu va mai fi un rutinar, ci acel artizan care va da societăţii expresia individualităţii lui, acea armonie productivă pe care o cere societatea de la el.

7.2.5. Moral şi imoral pe terenul apărării

Rolul avocatului în procesul judiciar este să-l apere pe împricinat, pentru că aceasta este vocaţia lui. Nu i se poate reproşa imoralitatea unui avocat, decât dacă acesta este dominat de sentimente egoiste şi pledează contrar vocaţiei sale.

În profesia de avocat, esenţial este ca acesta să ştie şi să poată să se plaseze din punctul de vedere al celuilalt. Acest celălalt este adversarul în proces, instanţa, opinia publică, dar mai ales clientul. Pentru client, avocatul este un ajutor nu rareori indispensabil. Dar avocatul trebuie să refuze clientului rolul de complice pe care acesta vrea să i-l atribuie, respingând subiectivitatea clientului pe care acesta o poate exercita asupra sa.

Orice profesionist al barei trebuie să-şi păstreze independenţa faţă de client, în interesul, în primul rând, al clientului, al cauzei sale. Avocatul nu trebuie să primească necritic versiunea subiectivă a clientului despre „dreptatea sa”. El trebuie să-şi formeze o părere proprie despre litigiu, încercând să afle, cu tact şi discernământ, de la cel pe care îl apără, adevărul. El va fi astfel primul judecător al cauzei, dar nu şi un inchizitor al clientului.

De asemenea, avocatul se va feri să dea asigurări clientului, ori să facă pronosticuri hazardate. Refuzul de a se angaja în pronosticuri certe va fi practicat de către avocat cu tact, pentru ca justiţiabilul său să nu creadă, în cazul când câştigă procesul, că avocatul nu a avut un merit, meritul revenind, în acest caz, exclusiv „dreptăţii sale”.

Avocatul trebuie să ducă cu clientul o întreagă activitate de lămurire, care este destul de grea şi, uneori, neplăcută. Dar pentru că clientul nu poate fi suprimat, avocatul este dator să încerce să ţină o cumpănă dreaptă între necesitatea de a lua informaţiile indispensabile de la client şi riscul de a fi dezinformat de el. De aici rezultă că avocatul are o poziţie destul de dificilă şi tocmai de aceea el trebuie să dea dovadă de tact în contactul cu clientul.

Atunci când ia cuvântul, avocatul o face pentru a-şi spune părerea, pentru a exercita o tehnică de apărare a unei ipoteze, ori pentru a îndeplini un rol social sau un rol logic (în disputa judiciară, judecătorii nu pot să aleagă decât având în faţă două teze).

La bară, avocaţii sunt egali: marele avocat este egal cu stagiarul, iar ceea ce avocatul pledează are valoarea conţinutului şi a modului cum pledează cauza, a argumentelor pe care le prezintă instanţei. Avocatul trebuie să fie înarmat cu metoda descoperirii adevărului, cu metoda de a-l depista.

Atitudinea riguroasă în verificarea sursei şi valorii unei cunoştinţe, atitudinea dubitativă prin aplicarea unei îndoieli metodice, suspendarea părerii până la obţinerea unei certitudini obiective, acestea toate sunt, pe de o parte, condiţii indispensabile pentru stabilirea adevărului în proces, şi, pe de altă parte, greu de realizat, mai ales pentru că nu sunt doar condiţii ale funcţionării intelectului avocatului, ci veritabile virtuţi, ce constituie acel ansamblu de însuşiri, deprinderi şi atitudini care definesc structura intelectuală, caracterul şi ţinuta morală a omului de ştiinţă care este avocatul.

7.2.6. Personalitatea avocatului – profesionist şi strateg

Pentru a-şi crea un viitor în profesie şi a se bucura de o

anumită reputaţie, avocatul trebuie să se creeze mai întâi pe el însuşi, perfecţionându-şi calităţile personale şi depunând un efort necontenit, pentru că avocatura este o profesie grea care cere multe şi grele strădanii.

Un avocat înzestrat cu mai puţine calităţi şi mai puţin talent nu trebuie să accepte condiţia mistică despre talent şi să creadă că dacă nu este înzestrat cu talent nu are rost să mai insiste. El nu va aştepta cu braţele încrucişate să-i vină inspiraţia, pentru că talentul ca latenţă nu înseamnă nimic. Pentru a exercita activitatea în faţa instanţei, avocatului îi sunt necesare anumite condiţii materiale, între care condiţia fizică, condiţia spirituală, starea de spirit ce trebuie pregătite dinainte.

Între cele mai importante calităţi ce se cer unui avocat, acesta trebuie să aibă:

– Facultatea de a argumenta şi de a construi, pentru a fundamenta solid un proces;

– Imaginaţie şi darul invenţiei, pentru a descoperi noi argumente şi a modifica aspectul procesului;

– Spirit de sinteză, pentru a scoate în relief punctele esenţiale ale procesului;

– Spirit critic, pentru a putea combate argumentele adversarului;

– Simţ psihologic, necesar pentru a pricepe reacţiile auditoriului;

– Ascuţime intelectuală şi priceperea de a se mlădia după împrejurări.

În ce priveşte pledoaria, avocatul se pregăteşte studiind dosarul cu toate actele şi gândind foarte serios asupra tuturor situaţiilor şi evenimentelor ce se desprind din documente. Pregătirea unui proces este o pregătire ad-hoc, însă mai puţin importantă decât pregătirea generală, care constituie baza pregătirii ad-hoc, adică pentru un anume proces. Avocatul nu va şti să se pregătească pentru un anumit proces, dacă nu are o

pregătire de ordin general, care înseamnă transformarea sa, formarea sa profesională.

Avocaţii care au talentul de a vorbi şi ştiu şi ce să spună nu au nevoie să se pregătească pentru o anumită pledoarie în sensul de a şi-o scrie, de a o învăţa pe dinafară etc. Ei trebuie însă să se pună într-o bună condiţie fizică, psihică, spirituală şi afectivă. Ca să se pună în cele mai bune condiţii pentru a realiza virtualităţile talentului, avocatului nu i se pot prescrie reguli tehnice. El singur trebuie să-şi creeze aceste condiţii.

Pentru a pleda, avocatul trebuie să cunoască ce este în esenţa ei pledoaria, care sunt regulile ei de existenţă, nu ca reţetă pentru toată viaţa, ci pentru ceea ce face în momentul când pledează.

Potrivit afirmaţiilor marelui avocat francez Henri Robert, avocatul urmăreşte să convingă, nu să seducă. Dar el nu poate convinge fără să atragă atenţia, chiar involuntară, a judecătorului, şi mai ales să o menţină clară tot timpul expunerii. Avocatul nu face niciun serviciu, nici clientului său, nici judecătorului şi nici chiar justiţiei, dacă ocupă un loc pentru a nu face nimic. Prezentarea la bară a avocatului nu este un simplu ritual. Prezentându-se la bară, avocatul este obligat să expună, să vorbească. Expunerea sa trebuie să fie atrăgătoare şi bine documentată. Avocatul trebuie să se întrebe tot timpul ce eficacitate are expunerea lui, dacă a reuşit sau nu să transmită judecătorului situaţia exactă a cauzei pe care o susţine şi, mai ales, dacă a reuşit să-l convingă pe judecător de justeţea susţinerilor sale.

Ce trebuie să urmărească avocatul în expunerea sa? Să găsească mai multe idei decât un mare jurist, dar să expună în mai puţine cuvinte decât cel mai sumbru dintre scriitori. Numai în felul acesta vorbirea avocatului în faţa instanţei se va numi pledoarie. Învăţând arta literară, arta de a găsi cuvintele cele mai potrivite, avocatul se va ridica de la situaţia de simplu

artizan ai dreptului, devenind un artist în profesia lui.

B PSIHOLOGIA APĂRĂRII – METODE PSIHOLOGICE UTILIZATE DE AVOCAT[307]

7.2.7. *Persuasiune – Sugestie – Transparenţă când este numit din oficiu.*

Pledoaria avocatului este constructul formal sub care

307 APĂRAREA – NOŢIUNI STRICT JURIDICE Considerată ca o activitate procesuală complexă, apărarea impune ca la eforturile persoanei ce luptă pentru apărarea drepturilor şi intereselor sale să se alăture şi participarea unui apărător, care poate fi o persoană aleasă sau numită în proces, în scopul de a ajuta părţile să-şi apere interesele ocrotite de lege.

Constituţia României rezervă un loc deosebit dreptului la apărare, în art. 24 alin. 1, subliniind că dreptul la apărare este garantat. în alin. 2 al aceluiaşi articol se arată că în tot cursul procesului, părţile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Organizarea şi exercitarea avocaturii în România au fost reglementate prin Decretul nr. 281/21 iulie 1954 care a fost modificat esenţial prin Decretul-Lege nr.

90/1990.

În prezent, organizarea şi exercitarea profesiei de avocat este reglementată

prin Legea nr. 51/1995.

Aceste acte normative, având menirea de a defini statutul avocatului în sistemul procesului judiciar, au ca punct de plecare reglementările privind dreptul de apărare şi drepturile apărătorului cuprinse în legile de modificare a Codului de procedură penală (art. 171-174, 513-522), în Constituţia României (art. 24), în Legea de organizare judecătorească nr. 92/1992 (art. 7 şi art. 8), în Codul de procedură civilă (art. 74-81), precum şi în art. 6 din Convenţia Europeană a Drepturilor Omului ratificată de România prin Legea nr. 30/1994.

Dreptul la apărare poate fi exercitat de:

- persoana în cauză, iar în anumite situaţii de rudele acesteia;
- persoana respectivă, după consultarea avocatului;
- avocatul delegat;
- procuror;
- Avocatul Poporului.

Apărarea drepturilor se realizează şi din oficiu de către organele statului abilitate în acest scop (poliţie, procuratură, Garda

substanţa psihologică a apărării este indusă în conştiinţa completului de judecată, a juraţilor, a publicului şi a reprezentanţilor mass-media.

Vehiculând materialul probator, avocatul va căuta să dea dizertaţiei sale notele convingerii şi certitudinii cu privire la o anumită stare de fapt şi de drept, canalizând astfel soluţia juridică într-un sens care are drept scop salvarea intereselor

---

Financiară etc.).

Potrivit dispoziţiilor art. 1 alin. 2 din Legea nr. 51/1995 pentru organizarea şi exercitarea profesiei de avocat, apărător poate fi numai un avocat, membru al unui barou de avocaţi, din care face parte şi care îşi desfăşoară activitatea într-una din formele prevăzute de lege: cabinete individuale, cabinete asociate sau societăţi civile profesionale.

Pentru ca o persoană să dobândească calitatea de avocat, trebuie să îndeplinească, cumulativ, următoarele condiţii:

1. să fie membru al unui barou din România. Pentru a fi membru al unui barou, trebuie urmată procedura înscrierii în barou, precum şi cea privind primirea în profesie (art. 27 şi următoarele din Statutul profesiei de avocat);
2. să nu fie incompatibil potrivit legii.

Cazurile generale de incompatibilitate sunt următoarele: activitatea salarială în cadrul altor profesii; activităţi care lezează demnitatea şi independenţa profesiei de avocat sau bunele moravuri; exercitarea nemijlocită de fapte de comerţ. Art. 44 din Statutul profesiei de avocat mai prevede că sunt incompatibile cu exercitarea profesiei de avocat faptele personale de comerţ cu sau fără autorizaţie, calitatea de asociat într-o societate comercială în nume colectiv, de comanditat într-o societate comercială cu răspundere limitată sau într-o societate comercială în comandită pe acţiuni şi calitatea de preşedinte al consiliului de administraţie sau membru în comitetul de direcţiune al unei societăţi comerciale pe acţiuni.

În afară de aceste cazuri generale de incompatibilitate, legea (art. 39 din Legea nr. 51/1995) prevede şi unele cazuri speciale de incompatibilitate. Astfel, avocatul este incompatibil de a asista sau reprezenta părţi cu interese contrare în aceeaşi cauză sau în cauze conexe, precum şi de a pleda împotriva părţii ce l-a consultat mai înainte în legătură cu aspectele litigioase concrete ale pricinii. De asemenea, este incompatibil de a desfăşura o activitate profesională într-o cauză concretă avocatul care a fost ascultat anterior ca martor

clientului său.

Din punct de vedere tactic, apărătorul nu face altceva decât să-şi transmită ideile, gândurile şi convingerile, prin mecanismul psihologic extrem de subtil al sugestiei, unui adresant strict determinat: completul de judecată. Arta şi profesionalismul său vor fi valorificate eficient în momentul în care gândurile şi ideile sale vor constitui gândurile şi ideile

---

în aceeaşi cauză. Aceasta, deoarece, pe de o parte, calităţile de martor şi de apărător sunt incompatibile, iar pe de altă parte, calitatea de martor are întâietate faţă de aceea de apărător sau reprezentant al vreunei părţi în cauză. Este incompatibil şi avocatul care a îndeplinit în cauza în care este angajat ca apărător funcţia de expert sau traducător.

Profesia de avocat nu poate fi exercitată la instanţa sau la parchetul unde soţul avocatului ori ruda sau afinul său până la gradul al treilea inclusiv îndeplineşte funcţia de magistrat.

Pentru ca avocatul să devină apărător este necesar să fie ales de parte sau să fie desemnat din oficiu, în cazurile prevăzute de lege, după procedura instituită de art. 63 şi următoarele din Legea nr. 51/1995 şi art. 141 din Statutul profesiei de avocat.

Deşi nu este parte în procesul penal, apărătorul se situează pe poziţia procesuală a părţii ale cărei interese le susţine şi le apără.

Asistenţa juridică pe care o acordă avocaţii constă în sprijinul dat de acesta părţilor în cadrul procesului judiciar prin lămuririle, sfaturile şi intervenţiile lor ca specialişti în domeniul dreptului. Asistenţa juridică este facultativă atunci când părţile decid singure în alegerea avocatului, dar asistenţa juridică poate fi şi obligatorie (art. 63 din legea nr. 51/1995). În acest sens, în art. 171 alin. 2, se arată că asistenţa juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor, militar în termen redus, rezervist concentrat, elev al unui institut medical-educativ ori când este arestat, chiar în altă cauză.

Anumite categorii de persoane beneficiază de asistenţă juridică gratuită, aşa cum prevede art. 63 alin. 2 din Legea nr. 51/1995: „În cazuri de excepţie, dacă drepturile persoanei lipsite de mijloace materiale ar fi prejudiciate prin întârziere, decanul baroului poate aproba acordarea de asistenţă gratuită”. Acestor categorii de persoane li se adaugă, prin Legea nr. 25/1990, şi persoanele care formulează acţiuni sau cereri de orice fel, ori solicită consultaţii relative la drepturile sau interesele lor, vătămate în timpul evenimentelor revoluţionare din decembrie 1989.

completului de judecată. Altfel spus, ideile sale vor deveni convingerile membrilor completului.

Psihologia apărării se bazează, pe de o parte, pe arta de a vorbi, retorica, iar pe de altă parte, pe arta de a convinge, persuasiunea. Persuasiunea este esenţială, în sensul realizării scopului apărării. Ea presupune capacitatea limbajului avocatului de a exercita o acţiune, o influenţă asupra voinţei şi

---

Avocatul îşi desfăşoară activitatea în temeiul unui contract încheiat în formă

scrisă, în cazul în care este ales sau în urma desemnării sale de către barou, atunci când este numit din oficiu.

În ambele cazuri, proba calităţii de apărător se face prin împuternicire avocaţială.

În ipoteza în care avocatul cumulează şi calitatea de reprezentant al clientului său, pentru exercitarea anumitor drepturi are nevoie, pe lângă delegaţia de apărător şi de un mandat special.

Apărătorul învinuitului sau inculpatului are dreptul de a asista la efectuarea oricărui act de urmărire penală (art. 172 alin. 1 Cod de procedură penală). Tot în faza urmăririi penale, apărătorul are dreptul de a lua contact cu învinuitul (art. 172 alin. 5 din Codul de procedură penală).

Potrivit art. 172 alin. 7 din Codul de procedură penală, în cursul judecăţii, apărătorul are dreptul să asiste pe inculpat şi să exercite drepturile procesuale ale acestuia, în care se includ posibilitatea de a lua cunoştinţă cu dosarul cauzei, dreptul de a formula cereri, dreptul de a ridica excepţii şi de a pune concluzii asupra tuturor actelor cauzei etc.

Pentru activitatea desfăşurată, apărătorul este remunerat, sumele ce i se cuvin fiind incluse în cheltuielile judiciare. Criteriul esenţial pentru munca acestuia este: calitatea, cantitatea şi eficienţa muncii.

Legiuitorul nostru prin Legea nr. 35/1997 a creat instituţia Avocatului Poporului, ca o instituţie garant, pentru evitarea oricărui arbitrar în relaţiile administraţie-administraţie, stat-individ. Art. 1 din această lege prevede: „Instituţia Avocatului Poporului are drept scop apărarea drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor în raporturile acestora cu autorităţile publice.

Această instituţie vine să completeze golurile în apărarea drepturilor şi libertăţilor indivizilor.

Astfel, Avocatul Poporului contribuie la protejarea individului faţă de autorităţile publice şi administrative şi a drepturilor şi libertăţilor

personalităţii fiecăruia dintre membrii completului în timpul comunicării cu aceştia, determinându-i să gândească cauza în sensul şi spiritul juridic al apărării.

Sunt importante, în această etapă, tehnica şi cultura înaltă a limbajului, dar mai ales mimica şi gestica avocatului.

În ceea ce priveşte latura imperativ strictă, dacă avocatul nu-şi poate exprima în faţa completului de judecată ordinul, comanda etc., poate însă să uzeze cu abilitate de: invitaţie, prevenire, cerere fermă, apel, sfat, propunere, rugăminte etc., care pot acţiona cu efecte notabile asupra voinţei completului de judecată.

Avocatul trebuie să ştie că în actul comunicării cuvântul devine unitatea de bază a dizertaţiei, cu putere de a trezi imaginaţia şi de a emoţiona, de a convinge. Prin forţa sa expresivă cuvântul dă valoare mesajului amplificând muzicalitatea rostirii. Atunci când rostirea dizertaţiei este corectă, exactă, armonioasă, ritmată, acompaniată firesc de pauze, tăceri, gesturi, mimică şi atitudini, aceasta capătă valoare de interpretare personală individualizând avocatul, întărind încrederea clientului faţă de profesionistul stăpân pe arta apărării.

---

cetăţeneşti prin:

- intervenţia directă la autoritatea respectivă sau cea ierarhic superioară

acesteia;

- folosirea unei proceduri mult mai simple decât cea judecătorească sau

cea a contenciosului administrativ;

- prin sesizarea Guvernului cu privire la orice act sau fapt administrativ

ilegal al administraţiei publice centrale şi al prefecţilor, cu implicaţii deosebite asupra drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti.

Instituţia Avocatul Poporului vine să completeze dreptul de apărare la care indivizii apelează atunci când le sunt încălcate drepturile şi libertăţile.

7.2.8. *Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală)*

Una dintre funcţiile importante ale pledoariei apărării este funcţia comunicativă, pe care avocatul o foloseşte alături de funcţia persuasivă.

Adresându-se completului de judecată, apărarea face cunoscut, înştiinţează asupra esenţei legăturilor de fapt şi de drept ale cauzei. Într-o interpretare psiho-cibernetică, pledoaria nu înseamnă numai un simplu transfer de informaţii, ci implicit un schimb de mesaje.

Nu se poate vorbi de comunicare fără reacţia de răspuns, scopul avocatului fiind tocmai răspunsul favorabil din partea instanţei de judecată. Comunicarea umană verbală este formată dintr-un complex de elemente: cuvinte, voce, ton, postură, context etc., care în pledoaria apărării se pot constitui în multiple şi variate combinaţii care măresc sau micşorează şansele recepţiei.

Transmiterea şi receptarea mesajului apărătorului în proces este tributară însă atmosferei din sala de şedinţă (publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea etc.) care tensionează emoţional climatul dezbaterilor, factorii perturbatori diminuând calitatea informaţiilor transmise, la care se adaugă şi pierderile determinate de selecţia făcută de interlocutor asupra conţinutului mesajului transmis, pentru că nu tot ceea ce există în intenţia avocatului va fi reţinut de preşedintele de judecată.

Din punct de vedere psiho-cibernetic, comunicarea ideală ar fi aceea în care tot ceea ce se transmite se şi recepţionează.

În cadrul dezbaterilor judiciare, pledoaria apărării întâmpină factori ce ţin de calitatea primitorului, profesionalismul completului de judecată, buna-credinţă a

completului de judecată, de contextul recepţionării, atmosfera sălii de şedinţă, cât şi de trăirea intimă ca proces psihologic resimţit la nivelul personalităţii fiecăruia dintre membrii instanţei la care pot apărea noi sensuri de interpretare a elementelor de fapt şi de drept, neexistând în intenţia apărătorului, după cum şi acesta din urmă, în funcţie de reacţia instanţei, poate replica prin idei noi, îmbogăţind sfera nuanţelor dizertaţiei sale. În replică, şi completul de judecată poate sesiza nuanţe de la avocat.

Un rol important în comunicare îl are şi funcţia cognitivă, resorbită de fapt în funcţia comunicării, care atrage atenţia asupra clarităţii şi cursivităţii limbajului mesajului cognitiv, în complexele situaţii de context ale dezbaterilor judiciare în care apărarea apare la bară.

Comunicarea îndeplineşte o funcţie reglatorie, ce se referă la orientarea desfăşurării proceselor psihice cognitiv-demonstrative, şi anume: orientarea şi reorientarea atenţiei completului de judecată faţă de anumite elemente de fapt şi de drept ale cauzei, activarea unor informaţii depozitate în memoria, gândirea şi percepţia acestora, declanşarea la preşedintele instanţei a unor trăiri emoţionale, sentimente, modelări de reacţii etc., în funcţie de scopul urmărit.

7.2.9. *Influenţarea convingerii intime. Procedee: argumentarea şi persuasiunea*

În pledoaria sa avocatul va utiliza tehnicile psihologice de convingere: argumentarea şi persuasiunea.

Argumentarea este o acţiune intelectuală raţională prin care avocatul prezintă probe şi dovezi legate prin raţionamente, în scopul de a demonstra şi a convinge atât juriul, cât şi auditoriul de probitatea punctelor sale de vedere, a tezelor şi ideilor susţinute în fapt şi drept.

Prin persuasiune psihologică înţelegem capacitatea de

influenţare, de a convinge pe cineva să facă un lucru, să adopte o anumită conduită, folosind argumente logice şi afective. Psihologia persuasiunii este forma cea mai înaltă a artei de a vorbi.

Apărătorul va putea fi persuasiv cu completul de judecată, cu auditoriul din sală sau cu clienţii săi numai dacă va fi dotat cu aptitudinile de a transmite, de a implanta în mintea şi sufletul interlocutorilor judecăţi de valoare, sentimente şi trăiri care să-i deturneze de la propriile convingeri către scopurile apărării[308]

---

308 Studiu de caz: Apărarea în procesul soţilor Ceauşescu

Procesul Ceauşescu, mult discutat şi în afara graniţelor ţării, reprezintă unul dintre cele mai contestate procese din istoria noastră judiciară, având în vedere cadrul procesual în care s-a desfăşurat.

Scurt istoric:

în ziua de 25 decembrie 1989, Elena şi Nicolae Ceauşescu au fost deferiţi justiţiei. Prin „rechizitoriul" (nu a existat un rechizitoriu scris prin care instanţa să fie sesizată legal) susţinut de procurorul militar, s-a adus la cunoştinţa inculpaţilor faptele pentru care erau judecaţi şi încadrarea lor în drept. Expunerea procurorului a fost obstrucţionată prin reproşuri zgomotoase şi mimate de soţii Ceauşescu, atitudine pe care aceştia nu şi-au schimbat-o pe tot parcursul procesului.

A urmat apoi cuvântul inculpaţilor, cărora preşedintele completului de judecată le-a adresat întrebări. Practic, nu s-a putut purta un dialog constructiv cu cei doi, deoarece aceştia răspundeau tot prin întrebări.

Pornirile necontrolate ale Elenei Ceauşescu şi grija lui Nicolae Ceauşescu de a interveni în ponderarea ei şi în stoparea dialogului, preluând răspunsul, au deteriorat actul de ascultare până la refuzul semnării procesului-verbal de interogare pe care preşedintele completului de judecată îl dictase în forma eliptică a posibilităţii culegerii unor răspunsuri.

După terminarea „audierii", avocaţii au luat legătura cu inculpaţii; aceştia refuzând să înţeleagă situaţia în care se aflau, au reacţionat negativ faţă de avocaţi şi nu au colaborat cu aceştia.

Preşedintele completului a acordat apoi cuvântul procurorului, care a arătat, în susţinerea orală a rechizitoriului, unicitatea situaţiei, dramatismul acelor zile, calvarul din timpul regimului Ceauşescu

.

Procedeele utilizate în tehnicile argumentării şi persuasiunii sunt: explicaţia, naraţiunea, organizarea topică, clasificarea, comparaţia, analogia, demonstraţia, alternativă, inducţia, deducţia etc.

Explicaţia este o formă de argumentare foarte simplă ce

şi lipsa unui act de acuzare anterior pregătit.

A urmat cuvântul apărării. Aceasta a încercat să-i incite pe acuzaţi la răspunsuri ce puteau consta în dezvinovăţiri sau recunoaşteri de fapte şi vinovăţii. Încercările au rămas fără efect, nedeterminând nici înţelegere şi nici regret, cei doi opunându-se cu încăpăţânare să recunoască învinuirile şi încercând să se apere prin preamărirea propriei personalităţi împinsă până la autoidolatrizare.

În final, apărătorul s-a pronunţat împotriva pedepsei cu moartea, susţinând că pedeapsa reală ce se impunea celor doi era aceea de „a-i condamna" să trăiască în condiţiile ce fuseseră create poporului.

Ultimul cuvânt acordat inculpaţilor s-a soldat cu acelaşi eşec, soţii Ceauşescu Nicolae şi Elena negând autoritatea morală şi considerând ilegitim completul de judecată.

După acordarea ultimului cuvânt inculpaţilor, instanţa s-a retras pentru deliberare.

Verdictul, pe care toţi îl ştiau dinainte, a fost condamnarea la moarte. Concluzii:

Din punct de vedere juridic, „procesul Ceauşescu" a avut loc prin încălcarea unor norme procesuale legale, şi anume: lipsa unui act de sesizare şi neînregistrarea acestui act, necomunicarea către inculpaţi a actului de sesizare, neefectuarea urmăririi penale şi a expertizei psihiatrice în timpul urmăririi penale, nefixarea termenului de judecată, imposibilitatea alegerii apărătorilor, nedeclararea recursului şi nejudecarea acestuia.

În ce priveşte apărarea, aceasta nu s-a încadrat nici ea în normele procesuale penale: lipsa unui apărător ales făcea imposibilă administrarea unor eventuale probe în apărare. Refuzul celor doi inculpaţi de a comunica cu avocaţii a îngreunat şi mai mult rolul apărării.

Soluţia dată de completul de judecată a făcut ca argumentele pentru demonstrarea şi aflarea adevărului în acest proces să nu mai fie scoase la lumină, opinia publică neaflând nici până astăzi adevărul în această cauză.

constă în expunerea clară a faptelor, cu scopul de a fi bine înţelese şi de a realiza convingerea interlocutorului.

Naraţiunea constă în prezentarea cronologică a evenimentelor şi prezentarea unor aspecte şi caracteristici ale faptelor şi împrejurărilor cauzei într-un limbaj natural, inteligibil şi credibil.

Prin **organizarea topică** înţelegem abordarea fenomenului pe părţi, pe segmente, prin ordonarea propriei gândiri, procedură de fapt prin care avocatul poate obţine ordonarea în sensul dorit de el a gândirii preşedintelui de complet.

Clasificarea dă explicaţiei o formă mai riguroasă, care presupune ordonarea faptelor, evenimentelor şi acţiunilor în funcţie de criterii dinainte stabilite, în funcţie de prezumarea efectelor lor asupra completului judiciar, de regulă fiind lăsate la urmă elementele probatorii cele mai importante.

Cu ajutorul **comparaţiei**, avocatul evidenţiază asemănările şi deosebirile dintre fapte, evenimente, fenomene, cu scopul de a uşura înţelegerile şi a fundamenta convingerile juriului.

Propunerea făcută instanţei de către avocatul apărării, de „a-i condamna pe cei doi să trăiască în condiţiile ce fuseseră create poporului”, nu avea cum să fie luată în considerare de către instanţă pentru că hotărârea de executare a celor doi era luată dinainte.

„Procesul Ceauşescu”, dacă îl putem numi astfel, a fost o formă atipică de proces, mai bine-spus, un simulacru de proces. Scopul acestuia a fost executarea celor doi dictatori.

Dar scopul procesului judiciar este altul: acela de a scoate la lumină adevărul, or în acest proces adevărul nu a fost cunoscut. Au lipsit mijloacele ştiinţifice care ar fi dus la aflarea acestuia. Abordarea psihologică, cea medico- legală şi psihanalitică erau necesare în acest caz.

Care a fost motivaţia actului criminal? Câtă intenţie şi premeditare a existat? Cei doi sufereau sau nu de paranoia? La aceste întrebări ar fi putut răspunde psihologia împreună cu celelalte discipline ştiinţifice amintite.

Prin **analogie** apărătorul face apel la asemănarea a două speţe, soluţii sau evenimente judiciare, în funcţie de care se deduc asemănări pentru situaţii terţe.

Demonstraţia presupune a explica în mod convingător, prin exemple practice sau argumente teoretice, că o afirmaţie cu privire la stările de fapt şi de drept este adevărată sau falsă.

Ca mijloc eficace de convingere, **alternativa** presupune posibilitatea avocatului de a prezenta cu modestie aprecierii completului două sau mai multe variante posibile în soluţionarea cauzei, toate însă în avantajul clientului său, lăsând la aprecierea generoasă a juriului de a alege una din ele.

Inducţia şi **deducţia** sunt procedee raţional-mentale, mecanisme ale gândirii, care servesc demonstraţiilor prin concluzii de la singular la plural, de la simplu la complex etc.

În ce priveşte **tipurile de apărători**, putem distinge o mulţime, aidoma tipurilor de oratori: **strălucitori, raţionali, umorişti, prolicşi, pasionali**.

După structura pledoariei, cei mai frecvent întâlniţi, sunt:

– Apărătorul cu **pledoarie structurată logic**, care pune accent pe capacitatea de a induce completului de judecată concluziile analizelor, sintezelor, inducţiilor, analogiilor şi deducţiilor sale, dizertaţia sa fiind o cascadă de demonstraţii asupra stărilor de fapt şi de drept, menite a subordona intereselor clientului său, convingerea intimă a instanţei;

– Apărătorul cu **pledoarie structurată afectiv** ce pune accent pe mesajul persuasiv, pe invitarea completului şi auditorului de a trăi emfatic sentimente şi situaţii, care face apel la suport audio-vizual şi demonstrativ, în care afectivul pe care îl provoacă inundă capacitatea cognitivă, slăbind cenzura şi spiritul critic al completului de judecată.

Deşi vorbeşte în faţa barei, avocatul va vorbi într-un anume fel în faţa unei instanţe penale şi va expune diferit în faţa instanţei civile sau comerciale. Este vorba despre topica

genurilor cunoscute sub următoarele denumiri: genul demonstrativ, genul deliberativ şi genul juridic.

Oratorul aparţinând **genului demonstrativ** urmăreşte să placă auditoriului. Putem observa la acesta claritatea cu care se exprimă şi armonia cuvintelor. Oratorul vorbeşte în faţa auditoriului fiind stăpân pe pronunţie, pe voce, folosind un limbaj corect. Dicţia, gestul şi fizionomia sunt mijloacele de convingere pe care oratorul le stăpâneşte desăvârşit. Din acest gen s-a dezvoltat **genul academic**.

Oratorul ce aparţine **genului deliberativ** urmăreşte înduplecarea, convingerea auditoriului şi are o sferă mai mare decât genul demonstrativ. Exemplul tipic pentru acesta este discursul parlamentar.

Genul juridic urmăreşte să convingă, inculpând sau apărând pe cineva. Oratorul dezvoltă raţionamente puternice, are un stil curat, simplu şi precis, iar faptele prezentate sunt înlănţuite logic. Acesta trebuie să dispună de o vastă experienţă la care se adaugă bunăvoinţa, buna-credinţă, competenţa, pasiunea şi efortul, acest gen corespunde apărătorului judiciar.

7.2.10 *Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspiraţie, improvizaţie*

Pledoaria poate fi definită ca fiind o formă literară, o proză vorbită, uneori scrisă, care are un anumit destinatar şi urmăreşte să obţină un anumit rezultat. Ea face parte din genul retoric, pentru că urmăreşte să determine convingerea auditoriului.

Prima caracteristică a pledoariei constă în faptul că în cazul ei este vorba despre oratoria judiciară şi despre stilul vorbit, stilul oral. Pledoaria este un act de dăruire generoasă, este expresie a unei trăiri puternice, a unei intensităţi şi a unei tensiuni interioare exprimată cu artă, cu tehnică şi cu măiestrie.

Ea este rezultatul unui talent intelectual unit cu talentul de a vorbi, este rezultatul unui talent complex, o adevărată prelungire a personalităţii complexe a avocatului.

Avocatul are de dominat în pledoarie însăşi cauza, procesul, subiectul, pe cei care îl ascultă, pe cei cărora li se adresează pledoaria şi, mai ales, trebuie să se domine pe sine însuşi.

O pledoarie este un moment artistic al unei gândiri şi al unei trăiri şi, ca rezultat al acestora, ea este ceva viu, închegat organic, armonios, sau altfel spus, ceva care se naşte şi trăieşte în prezenţa celor ce o ascultă şi cărora le este destinată. Tocmai de aceea, o pledoarie bine pregătită implică nu numai inspiraţie, ci şi improvizaţie.

Pledoaria are o viaţă scurtă, însă ea trebuie să producă efecte durabile. Nu există reţete pentru a se întocmi, în chip mecanic şi artificial, o pledoarie. Ea se naşte dintr-un complex de factori, într-un moment determinant. Acest moment determinant poate fi studiat dinainte şi pregătit în amănunţime. Avocatul este însă cel care decide.

În conţinutul şi valoarea unei pledoarii va cântări în cea mai mare parte, ceea ce este şi poate avocatul ca personalitate, atât ca avocat, cât şi prin pregătirea generală[309].

---

309 PROCESUL ARHITECTULUI SOCOLESCU

Prin rechizitoriul susţinut de procuror în şedinţa din 24 septembrie 1903, la Tribunalul Ilfov, arhitectul I.N. Socolescu era acuzat de crima de incendiu. (Fapta era pedepsită de art. 357 C.pen. ce era atunci în vigoare).

Scurt istoric:

în mai 1903, arhitectul Socolescu îşi însoţea soţia bolnavă la Berlin, unde urma să fie supusă unui tratament medical. înainte de a pleca în străinătate, strânge covoarele şi alte câteva obiecte în mijlocul camerelor, acoperă ferestrele cu pânză albă dublă, luând astfel măsurile gospodăreşti în cazul unei absenţe mai îndelungate.

Reîntorcându-se în ţară singur, arhitectul Socolescu rămâne în Bucureşti numai scurt timp, plecând în după-amiaza zilei de 14 iunie

Însuşirea esenţială a unei bune pledoarii este claritatea. Referindu-ne la claritate, ne referim la elocuţiune, la calitatea stilului de a fi clar. Dar claritatea pledoariei nu rezultă numai din claritatea stilului, a elocuţiunii, ci şi din îmbinarea dintre elocuţiune şi acţiune. Completarea elocuţiunii cu acţiunea are ca obiectiv realizarea clarităţii.

---

la Sinaia, unde urma să- şi petreacă vacanţa. Înainte de a-şi părăsi locuinţa şi de a o încuia, arhitectul Socolescu îşi ia cu el mai multe obiecte de îmbrăcăminte, precum şi un număr însemnat de acte personale, lăsând casa în paza unui om de serviciu, Z.G.

În noaptea ce a urmat plecării sale la Sinaia, doi trecători întârziaţi zăresc fumul gros ieşind pe hornul casei, sună la poartă, trezesc îngrijitorul şi, întorcându- se împreună în pod, reuşesc să stingă un puternic focar de incendiu.

Între timp, lumea care se adunase în stradă, semnalează izbucnirea focului şi la etaj. De această dată focul izbucnise în salon şi, pentru a intra în cameră, a fost necesar să se spargă uşa care era încuiată. Până la sosirea pompierilor, focul izbucneşte şi sub scară. Incendiul este stins cu multă greutate, deoarece gurile de apă din curtea imobilului erau acoperite cu nişte stive de lemne, astfel că apa a trebuie să fie adusă de la distanţă cu ajutorul unor sacale.

S-au întreprins imediat cercetări, care au dus la descoperirea în imobil a numeroase focare, dispuse în aşa fel, încât focul să cuprindă mobila grămădită în apropierea lor şi să se întindă cât mai repede. S-a ajuns la concluzia că focul a fost pregătit şi pus chiar de proprietarul imobilului, arhitectul Socolescu, concluzie care rezultă din procesul-verbal al Parchetului, încheiat la 15 iunie. Din procesul-verbal mai rezultă că imobilul era asigurat pentru o sumă de 200.000 lei, iar mobila pentru o altă sumă de 170.000 lei; de asemenea, anumite persoane au dat informaţii că situaţia financiară a arhitectului Socolescu era foarte încurcată.

Un important indiciu al vinovăţiei lui Socolescu a fost considerat faptul că, din străinătate, soţia acestuia a scris unei prietene o scrisoare, în care – între altele – îi comunica că a visat că-i arde casa.

De asemenea, împotriva lui Socolescu s-au reţinut: faptul că cele două guri de apă din curte erau astupate, faptul că uşile camerelor erau încuiate şi că înaintea călătoriei cumpărase o mare cantitate de gaz şi lumânări, precum şi faptul că avusese grijă de a lua cu el în călătorie toate actele de valoare.

Claritatea în expunere derivă din claritatea gândirii. Este necesară o gândire clară şi distinctă. Claritatea depinde şi este condiţionată de dispoziţie, adică de ordinea în care succed diferitele părţi ale pledoariei, diferitele ei elemente şi articulaţii, şi de ordinea în care se succed argumentele, faptele, frazele.

De asemenea, claritatea depinde şi de invenţiune, de procesul de alăturare a argumentelor, de procesul de gândire,

---

S-a mai adăugat şi faptul că, la puţin timp înaintea incendiului, arhitectul Socolescu primise o scrisoare anonimă prin care fusese prevenit că agenţii societăţii de asigurare plănuiau să provoace acest incendiu.

Expertiza grafică a acestei scrisori a indicat că scrisoarea ar fi fost scrisă

chiar de arhitectul Socolescu.

În evidenţă a fost scos şi un conflict anterior dintre arhitectul Socolescu şi Societatea de asigurare „Dacia Română”, izbucnit în legătură cu distrugerea prin incendiu, în împrejurări ciudate, a unui depozit de material lemnos din şoseaua Mihai Bravu, aparţinând lui Socolescu şi asigurat la această societate. Socolescu avusese şi o polemică cu respectiva societate de asigurare, ale cărei practici le-a combătut în ziarul scos chiar de el şi care era intitulat „Ancheta”.

Arhitectul Socolescu nu recunoaşte că a săvârşit fapta de care este acuzat, iar apărarea (înainte de citirea actului de acuzare) cere să se facă o descindere la locul unde s-a produs incendiul.

Descinderea este admisă şi cu acest prilej se fac o serie de constatări importante.

Astfel, s-a constatat că fumul de la focarul din pod nu putea fi văzut din stradă. Lângă unul dintre focare au fost găsite două chibrituri rotunde, pe când chibriturile din biroul lui Socolescu erau pătrate.

S-a mai constatat că lemnele aşezate în curte, peste gurile de apă, nu puteau fi aşezate în altă parte, din lipsă de spaţiu; că sertarul biroului – în care se aflau diferitele chei ale casei – era deschis şi că în curte se mai aflau încă două guri de apă care funcţionau. De asemenea, cele două bidoane cu gaz cumpărate de curând de Socolescu au fost găsite pline pe trei sferturi.

Cu ocazia interogatoriului, Socolescu s-a plâns de felul în care a fost condusă instrucţia. El a arătat că judecătorul de instrucţie a refuzat să facă constatările şi verificările pe care i le ceruse, că i s-au pus în sarcină fapte inexacte şi, în special, pretinse datorii băneşti care n-au putut fi dovedite, că nu s-a ţinut seama de faptul că, în trei

de planul pledoariei şi de modul în care avocaţii exprimă sau formulează prin elocuţiune cele ce au de spus.

Claritatea constă nu numai în posibilitatea abstractă, teoretică şi obiectivă, dar şi concretă, practică, subiectivă, de moment, a avocatului de a se face înţeles. Pentru a se face înţeles trebuie ca tot ce spune să fie inteligibil, chiar efectiv înţeles de cei care îl ascultă în momentul pledării. Avocatul

---

sferturi de oră cât a stat acasă – în ziua plecării la Sinaia – era materialmente imposibil unui om să pregătească incendiul aşa cum a fost pregătit, că nu s-a inventariat casa de bani în care rămăseseră acte, bijuterii şi obiecte de valoare, pe care nu le luase la Sinaia.

În cursul audierii martorilor, unul dintre aceştia a declarat că, în afacerea incendiului de la depozitul de cherestea din şoseaua Mihai Bravu, un inspector al Societăţii „Dacia Română" i-a oferit bani pentru a-l determina să depună mărturie împotriva lui Socolescu.

Printre martori, câţiva bancheri au declarat că au avut totdeauna încredere în Socolescu, care era unul dintre cei mai talentaţi arhitecţi ai ţării, ce obţinea venituri importante din profesia sa şi care, datorită acestui fapt, avea un credit nelimitat la oricare dintre ei.

Un alt martor, cunoştinţă de-a lui Socolescu, care locuia în apropierea acestuia, a semnalat o întâmplare ce indica o nouă pistă. El a declarat că în seara incendiului, în jurul orei 9, a văzut ieşind din casa lui Socolescu două persoane, dintre care una avea un pachet în mână.

Dar cea mai puternică impresie a produs-o depoziţia martorului Z.G., omul de serviciu al lui Socolescu. Juraţii au luat astfel cunoştinţă de faptul că în cursul primelor cercetări, acesta a fost supus unui tratament de intimidare, cerându-i-se, cu o deosebită insistenţă să declare că arhitectul Socolescu şi-a dat singur foc casei. Martorul a mai declarat că la plecarea lui Socolescu n-au fost aşezate în mijlocul camerelor decât covoarele strânse, peste care se presărase naftalină, nu şi mobilele, şi că pânza se punea la fereastră în fiecare vară când familia pleca în vacanţă. Acelaşi martor a arătat că în ziua plecării la Sinaia, Socolescu a rămas în casă foarte puţin timp, insuficient pentru a putea pregăti incendiul de care era acuzat şi care presupunea deplasarea unor mobile foarte grele, ce nu puteau fi deplasate de un singur om.

Pentru eventualitatea condamnării arhitectului Socolescu, Societatea de

trebuie să aibă în vedere acea **punte de legătură** ce trebuie să se formeze de la început între avocat şi judecător şi care trebuie să se menţină tot timpul pledoariei.

Pentru ca avocatul să se facă înţeles, trebuie să aibă o exprimare limpede, distinctă, exactă, precisă şi inteligibilă.

Stilul clar depinde în primul rând de limbaj, de vocabularul întrebuinţat. Trebuie să existe o perfectă concordanţă între

---

Asigurare „Dacia Română" s-a constituit parte civilă.

Atât Ministerul Public, cât şi partea civilă au susţinut vinovăţia lui Socolescu, înlăturând orice altă ipoteză. Ca mobil al faptei au fost înfăţişate dificultăţile băneşti în care s-ar fi aflat Socolescu, dificultăţi determinate de cheltuielile exorbitante pe care acesta le făcea.

Pledoaria părţii civile, pronunţată de avocatul Take Ionescu, ce cuprindea analiza faptelor, pornea de la constatarea că focul a fost pus, că lemnele găsite în cele câteva focare proveneau din pivniţa acuzatului, că lumânările găsite tot acolo erau din cele cumpărate recent de el, că petrolul era probabil tot din cel cumpărat de Socolescu, pentru că bidoanele în loc să fie în magazie, au fost găsite pe scara de la pod. Avocatul înlătură ipoteza că altcineva decât Socolescu ar fi pus foc casei, şi ajunge la concluzia că incendiatorul nu putea fi decât unul singur: Socolescu.

Aspecte privind apărarea:

În şedinţa din 27 septembrie 1903, din partea apărării a luat cuvântul Barbu Ştefănescu Delavrancea, care a rostit atunci una dintre cele mai frumoase pledoarii din istoria elocinţei noastre judiciare.

Delavrancea a început pledoaria arătând că acuzatorii şi-au schimbat rolurile, partea civilă trecând peste reprezentantul Ministerului Public şi devenind acuzaţiunea principală. În continuare, apărarea se referă la aceiaşi reprezentanţi al Ministerului Public şi ai părţii civile care, căutând antecedente lui Socolescu şi negăsindu-le, au lăsat doar o impresie şi n-au produs o dovadă.

Avocatul apărării trece apoi la atac, explicându-i procurorului general că nu şi-a făcut datoria, deoarece în proces se impuneau – şi i s-au cerut de către inculpat şi apărătorii săi – o serie de experienţe uşoare şi decisive. Exemplificând, apărătorul arată că procurorul nu a făcut experienţa, deşi i-a stat în putinţă, de a transporta biblioteca cu un singur om de la primul etaj sub scara principală a intrării. El arată că nu era posibil acest transport pe o scară înaltă şi răsucită, pentru că biblioteca era din stejar masiv şi cu uşi de fier, şi ar fi fost

gândirea clară şi exprimarea clară, între conţinut şi formă.

Pentru fiecare idee, pentru fiecare noţiune, avocatul trebuie să găsească termenul potrivit, termenul propriu. Termenul trebuie să fie exact, să nu lase loc jocului de înţelesuri, să fie acceptat uşor, iară efort, ca de la sine, de către ascultători, dar trebuie să fie totodată şi termenul cel mai expresiv.

---

imposibil pentru un singur om să o coboare.

Delavrancea semnalează apoi alte împrejurări pe care acuzarea era datoare să le lămurească şi nu a făcut-o. El susţine că trebuia să se stabilească durata de ardere a lumânărilor cumpărate de Socolescu, precum şi faptul că, la focarul din pod, focul nu putea fi văzut din stradă. În acelaşi timp, era necesar să se stabilească dacă, prin pânza pusă la ferestrele din salon, incendiul se putea vedea de afară şi dacă, aşa cum pretindea acuzatul şi cum dovedea apărarea cu dovada eliberată de compania de gaze, gazul aerian era închis la casa lui Socolescu de la 14 mai.

Apărătorul trece apoi la critica expertizei grafice, punând sub semnul îndoielii valoarea acesteia şi arătând că nici reprezentantul părţii civile n-a împărtăşit părerea procurorului general şi a expertului grafolog. Ce dovezi sunt aduse în acest sens? El arată că accentul de pe cartea poştală este scris cu creionul, iar accentul de comparaţie este scris cu cerneală, şi nu oricum, ci în cabinetul judecătorului de instrucţie, sub acuzaţia de incendiar, sub ochii judecătorului şi ai expertului.

Nu e cu putinţă în astfel de condiţii, susţine avocatul, o comparaţie serioasă din punctul de vedere al vibraţiilor microscopice marginale din părticelele de accent.

Şi atacul apărării devine din ce în ce mai puternic, acuzându-l pe judecătorul de instrucţie că nu şi-a făcut datoria, pentru că nu a cerut în scris cercetarea celor doi inşi care au ieşit la ora nouă şi zece minute din imobilul incendiat (cei doi au văzut focul din pod, invizibil pentru oricine). Legătura între cei doi inşi şi vocile care îl acuzau pe Socolescu se impunea judecătorului, dar acesta a trecut nepăsător peste aceste indicii care i-ar fi deschis o cale nouă şi sigură în descoperirea adevărului. Apărătorul întreabă de ce nu s-au prezentat cele două persoane procurorului în chiar noaptea incendiului şi de ce nu s-au prezentat judecătorului de instrucţie? Cei doi inşi nu au apărut în proces, iar întrebările apărării n-au primit răspuns.

Un loc important în claritatea stilului îl are şi alcătuirea propoziţiilor şi frazelor, locul în care sunt aşezate cuvintele într-o frază, adică în sens gramatical, aşa-numita topică. De asemenea, în gândirea avocatului trebuie era înzestrat ca avocat: talent oratoric şi prezenţă de spirit, forţă logică în argumentare, rigurozitatea raţionamentelor, precum şi o deosebit de nuanţată şi artistică forţă de persuasiune. Toate

---

În ultima parte a pledoariei, Delavrancea demonstra inexistenţa oricărui mobil pentru o asemenea faptă. În pretinsul mobil ce i se imputa lui Socolescu el vede – dedesubt – mobilul „Daciei Române". El se întreabă: „Ce caută „Dacia" aici? Adevărul? Justiţia? Nimeni n-o crede. Voieşte să obţină despăgubirea de

5.000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocaţi de frunte, [...], în scopul de a câştiga o reparaţiune bănească de cel mult 5.000 lei. Cu această sumă ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru personalităţi ilustre ale baroului. Atunci a venit aici ca să piardă băneşte în acest proces? Nimeni n-o crede. Sau voieşte să se apere – şi aş înţelege-o – de presupusele învinuiri ce i-am aduce noi...

Ce mobil ar fi avut domul Socolescu ca să-şi dea foc caselor lui, mobilierului, cărţilor şi tablourilor lui? Şi-a asigurat imobilul, mobilele şi biblioteca la o valoare exagerată şi – prin incendiu – a voit să încaseze prima de la „Dacia". Iată mobilul dumneavoastră. Şi cu ce aţi sprijinit această afirmaţie? În primul rând aţi pornit de la o teză generală, care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraţilor. Aţi afirmat că mai toţi asiguraţii, pe acest timp de criză, ar fi fericiţi să- şi transforme în bani tot avutul lor asigurat..."

Avocatul apărării încheie pledoaria arătând încă o dată că nu există nici o dovadă care să arate că Socolescu a comis fapta: „Interes nu avea, mobilul nu exista".

În urma deliberării, verdictul a fost: achitat. Verdictul a fost primit de mulţimea din sală cu entuziasm.

Concluzii:

Entuziasmul manifestat de mulţimea din sală la sfârşitul pledoariei demons- trează succesul ce l-a avut Delavrancea în acest proces. Procesul Socolescu a însem-nat pentru Delavrancea unul dintre cele mai răsunătoare succese din cariera sa de avocat, pledoaria rostită în acest proces încadrându-se în istoria elocinţei noastre judiciare.

Acest proces este important fiindcă dovedeşte că bara a fost o tribună de unde spiritele înaintate au denunţat şi criticat cu curaj stările de lucruri, instituţiile retrograde şi abuzurile autorităţilor.

acestea au permis talentatului avocat să realizeze o pledoarie de excepţie şi, în final, să triumfe adevărul.

Să existe şi o corectitudine logică, exprimată corect din punct de vedere gramatical.

Pentru a se face înţeles, avocatul va lăsa timp suficient celui care îl ascultă. De aici rezultă că formulările lapidare trebuie rostite mai rar şi apoi aceste formulări trebuie dezvoltate şi explicate.

Pe de altă parte, claritatea este în strânsă legătură cu cealaltă condiţie esenţială a pledoariei: cu **forţa de persuasiune**. Din această cauză, răgazul lăsat ascultătorilor pentru a înţelege ce a spus avocatul nu trebuie să fie prea lung, pentru că ar putea lăsa loc, fie unor asociaţii de idei

Apărarea a dezvăluit în acest proces practicile ilicite ale unor societăţi de asigurare care, pentru a-şi spori profiturile nu pregetau să recurgă la acţiuni criminale. Printre acestea, „metoda" incendierii unor imobile asigurate prezenta pentru autorii acestor acte două avantaje: pe de o parte, urmele lăsate de făptuitor la locul incendiului erau de o asemenea natură, încât să ofere organelor de anchetă ipoteza incendierii imobilului de către proprietarul lui, caz în care societatea de asigurare nu mai putea fi obligată la plata de despăgubiri; pe de altă parte, producerea unor incendii înspăimânta pe proprietarii de imobile care, de teama lor, se asigurau în masă, sporind astfel veniturile societăţilor de asigurări.

Totodată, apărarea a ridicat obiecţii privind lacunele anchetei, subliniind faptul că majoritatea martorilor au fost puşi să semneze declaraţiile consemnate de judecătorul de instrucţie, fără să li se dea posibilitatea ca, în prealabil, să le citească. Au fost folosite în apărare toate prilejurile, pentru a dezvălui încălcarea flagrantă a legilor de către organele represive, orientarea tendenţioasă a unor cercetări sau mărginirea lor la aspecte superficiale, omiţându-se în schimb, aspecte esenţiale pentru lămurirea cauzei.

Din pledoaria pe care a rostit-o Delavrancea în acest proces – pledoarie caracterizată prin puterea fluidică a cuvântului – se desprind calităţile cu care acesta era înzestrat ca avocat: talent oratoric şi prezenţă de spirit, forţă logică în argumentare, rigurozitatea raţionamentelor, precum şi o deosebit de nuanţată şi artistică forţă de persuasiune. Toate acestea au permis talentatului avocat să realizeze o pledoarie de excepţie şi, în final, să triumfe adevărul.

întâmplătoare ce ar deplasa atenţia ascultătorilor faţă de spusele avocatului, fie pentru a formula obiecţii sau a-şi exprima nedumeriri.

O altă condiţie a clarităţii este **concizia**, în sensul că prolixitatea compromite claritatea printr-o abundenţă inutilă de vorbe. Pentru a realiza claritatea, avocatul foloseşte exact atâtea cuvinte, expresii, fraze câte sunt necesare pentru a se face perfect înţeles.

Pentru a se realiza claritatea trebuie evitate ambiguitatea, echivocul, confuzia, trebuie evitat stilul greoi şi indigest. Claritatea rezultă dintr-o justă pendulare între abstract şi concret, între general şi particular.

Ordinea în care se succed cuvintele în frază, ordinea în care se succed frazele, ordinea în care se succed ideile, argumentele, faptele, este una dintre cele mai importante condiţii ale clarităţii. Pentru realizarea clarităţii, frazele nu trebuie să fie stufoase, oricât ar fi de bogate.

Pentru a fi clar, avocatul trebuie, atunci când a început o problemă, să meargă până la capăt, până la elucidarea ei deplină, dar nu mai mult decât atât, pentru că s-ar ajunge la o suprasaturaţie de convingere. O problemă nu trebuie lăsată în suspensie decât în mod conştient şi atunci când se întâmplă acest lucru, trebuie anunţată amânarea rezolvării ei, amânare ce trebuie justificată şi să fie în acelaşi timp convingătoare.

Lipsa de claritate a expunerii poate rezulta şi din îngrămădirea unor idei în aceeaşi frază, atunci când aceste idei nu au fost mai întâi lămurite rând pe rând şi în mod distinct. Ele pot fi reunite după ce avocatul s-a asigurat că a fost înţeles în legătură cu fiecare dintre ele. Sunt mulţi avocaţi care se întrerup pe ei înşişi.

Atunci când a apărut un anumit cuvânt şi avocatul l-a auzit spus de el însuşi, i se trezeşte o asociaţie de idei şi părăseşte pista pe care aleargă către obiectiv, gândirea lui începând să se

preocupe de altceva. De cele mai multe ori, avocatul nu-şi dă seama că săvârşeşte această greşeală foarte frecventă şi care este uneori doar aparentă. Pentru aceasta el trebuie să folosească **memoria oratorică**, ce constă în posibilitatea vorbitorului de a pune deoparte, în gândirea lui, o idee care i-a venit în timp ce vorbea şi de a reveni la timpul potrivit, la acea idee pusă deoparte. La momentul oportun, acea idee este luată şi expusă în cadrul pledoariei.

Regula – cheie pentru claritatea pledoariei este **claritatea expunerii**, care îi face şi pe alţii să înţeleagă limpede despre ce este vorba.

Ordinea şi **metoda** în gândire şi expunerea sunt condiţiile clarităţii. Avocatul trebuie să aibă hotărât dinainte obiectivul urmărit şi trebuie să fie clar în expunere prin structura pledoariei. O pledoarie nu poate fi pe deplin clară dacă nu este structurată pe probleme, pe teme, pe momente. Prin claritate, avocatul nu trebuie să atingă numai rezultatul de a se face înţeles pe moment, ci şi acela de a-i face pe ascultători să reţină ceea ce au spus şi ceea ce au înţeles exact şi precis în momentul când au ascultat expunerea.

Dar acest lucru este destul de greu de realizat. Pentru a ajunge la un astfel de rezultat trebuie ca vorbitorul să dea un relief şi o ordine metodică lucrurilor pe care le spune, încât să determine conservarea lor în memoria celor ce-l ascultă. Concretizările, plasticizările, exemplele, repetiţiile şi întreg aparatul literar al pledoariei concură la realizarea acestui rezultat.

Ideile clare şi bine legate între ele, exemplificate concret sau plasticizate prin expresivitatea stilului se reţin mai uşor de către ascultători, mai ales dacă expunerea îmbracă o tonalitate afectivă.

Pledoaria trebuie să instruiască, în sensul că-i face pe ascultători să afle lucruri pe care nu le cunoşteau înainte, în

fapt, în drept, în probele prezentate în proces ş.a. Această instruire se face cu mijloacele artei oratorice.

Un rol foarte important îl are şi acţiunea pentru ca lucrurile spuse şi înţelese să se imprime în memoria ascultătorilor. Pentru a asigura claritatea şi memorarea de către cei care ascultă, acţiunea trebuie să aibă grijă de cuvântul de valoare şi de cuvântul de culoare.

Pentru a fi clară, fraza trebuie să fie bine centrată. Prin debit şi ritm, prin pauze, prin inflexiuni vocale, prin cuvinte de culoare, acţiunea reuşeşte să contribuie la claritate.

Este necesar ca, în tot ceea ce spune, avocatul să aibă în vedere contrastele şi analogiile, deosebirile şi asemănările, fiindcă ele dau relief clarităţii. Pentru ca pledoaria să aibă forţă de persuasiune, trebuie realizată condiţia clarităţii. Dar nu tot ce este clar are şi forţă de persuasiune. Forţa de persuasiune se asigură în primul rând prin elaborarea realizată prin invenţiune, prin orânduirea părţilor pledoariei, prin planul acesteia, prin dispoziţie. În mare măsură, forţa de persuasiune depinde şi de elocuţiune, de acţiune.

Expunerea trebuie să fie clară şi în acelaşi timp tendenţioasă în sensul bun şi corect al cuvântului, trebuie fixată o intenţie şi exprimată o concludenţă în vederea tezei care se demonstrează.

Nu trebuie neglijat nici talentul intelectual şi cel oratoric al avocatului de care depinde în aceeaşi măsură forţa de persuasiune.

Persuasiunea se realizează cu atât mai uşor cu cât lucrurile care se spun sunt mai vii, mai palpabile, cu cât argumentele sunt mai bine scoase în relief. Stringenţa logică, rigurozitatea gândirii şi a raţionamentului sunt condiţii necesare, dar nu suficiente, fiindcă argumentul trebuie înţeles, acceptat, asimilat. El trebuie să treacă în convingerea celui care ascultă şi să-l determine să adopte opinia pe care o susţine, teza pe care o

demonstrează, soluţia pe care o cere avocatul şi deci să-l determine să dea acea soluţie. Toate acestea înseamnă persuasiune.

Claritatea se obţine prin selecţia mijloacelor. Nu tot ce este de spus trebuie spus. Trebuie eliminat ceea ce ar putea să strice ordinea, metoda cu care se face expunerea. Eliminarea a ceea ce nu este concludent, a acelor dezvoltări care nu sunt strict necesare, a acelor fapte şi probleme care nu sunt necesare în structura organică a pledoariei, reprezintă prima operaţie ce condiţionează claritatea şi forţa de persuasiune. Există şi cazuri în care aceeaşi idee poate şi chiar trebuie reluată şi spusă sub diferite forme, cazuri în care, repetată, acea idee are o valoare, un rost.

Pledoaria include şi improvizaţia. Prin improvizaţie reuşită se obţine de la început cea mai bună formulare, mai adecvată şi mai proprie, cea mai clară şi cea mai persuasivă. Darul improvizaţiei este însă destul de rar. De aceea avocatul, în pregătirea pledoariei, va avea grijă de fondarea gândurilor pe care le va exprima. Pentru a-l verifica, gândul trebuie formulat. După ce a fost formulat în cuvinte, acesta poate fi supus criticii. Abia atunci el capătă consistenţă.

Pentru fiecare moment al pledoariei trebuie găsită formularea cea mai simplă, dar cea mai convingătoare, cea mai lapidară şi totuşi destul de explicită.

Claritatea se realizează dacă avocatul posedă stăpânirea limbajului şi posibilitatea unei elocuţiuni lesnicioase. Esenţialul pentru claritate şi pentru forţa de persuasiune este să nu se observe efortul pe care îl face avocatul de a găsi cuvântul, de a face să se succeadă frazele, de a alcătui frazele, de a argumenta. Dacă acest efort se simte, atunci claritatea, inteligibilitatea, receptivitatea şi forţa de persuasiune pot fi compromise într-o măsură mai mare sau mai mică. Expunerea ideilor trebuie făcută cu uşurinţă şi cu o îndemânare ce

transmite şi sugerează, în acelaşi timp, atât fermitatea convingerii, cât şi înţelegerea lesnicioasă a lucrurilor spuse.

Expresiile întrebuinţate sunt limpezi atunci când expunerea se face iară opintiri, fără efort vizibil, fără contorsionări, cu suficientă fluenţă, cu o anume mişcare ritmică, cu un anumit elan, cu o anumită energie şi alură.

Secţiunea III
DUELUL JUDICIAR[310]

7.3.1. *Instituţia judecăţii din perspectiva duelului judiciar*

7.3.1.1. *Instituţia judecăţii*

Noţiunea de judecată semnifică, în sens restrâns, operaţiunea de logică practică şi juridică prin care un organ cu competenţă jurisdicţională soluţionează un conflict de drept cu care a fost învestit.

Prin judecată – ca fază a procesului judiciar – se înţelege acea etapă procesuală care se desfăşoară în faţa instanţelor judecătoreşti din momentul sesizării iniţiale şi până la soluţionarea definitivă a cauzei.

Judecata are ca *obiect* soluţionarea definitivă a cauzei penale sau civile şi este considerată *faza centrală*[311] şi cea mai importantă a procesului penal. Ea constituie activitatea principală a procesului penal, deoarece numai pe baza celor discutate şi aprobate în şedinţa de judecată se poate întemeia convingerea judecătorilor, convingere care apoi va fi concretizată în hotărârea judecătorească[312].

Faza de judecată îşi justifică importanţa acordată şi prin

---

310 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologia judiciară, Editura Şansa, Bucureşti, 1994 – contribuţia lector univ. avocat Voicu Zdrenghea, cpt. VI – selectiv, scurte extrase, prelucrări personale.

311 I. Neagu, Tratat de procedură penală, Editura PRO, Bucureşti, 1997, p. 478.

312 Procesul lui Socrate:

Când Socrate era judecat la Atena, procesele penale şi civile erau deferite tribunalului heliaştilor. Judecător putea fi orice cetăţean al oraşului în vârstă de cel puţin 30 de ani. Anual erau traşi la sorţi 6.000 de heliaşti ce judecau prin rotaţie. Conform legii atheniene în vigoare, fiecare parte din proces trebuia să-şi susţină personal apărarea. Acuzatorul era în cursul desfăşurării procesului pe acelaşi plan cu acuzatul.

faptul că instanţa verifică întreaga activitate procesuală desfăşurată cu toţi ceilalţi participanţi, atât înaintea judecării cauzei, cât şi pe parcursul ei. În acest sens, trebuie subliniat faptul că instanţa are posibilitatea, în cazul când constată că activitatea procesuală nu a fost desfăşurată în mod corespunzător de către organele de urmărire penală, să restituie dosarul în vederea completării sau refacerii urmăririi penale[313].

În faza de judecată îşi găsesc aplicabilitatea principii specifice care nu pot fi întâlnite în celelalte faze procesual penale. Aceste principii sunt: publicitatea, nemijlocirea, contradictorialitatea şi oralitatea. Ele au fost instituite în scopul realizării judecăţii în condiţii de obiectivitate şi imparţialitate, fiind în acelaşi timp garanţii pentru întreaga fază de judecată.

Pe lângă principiile specifice fazei de judecată, procesul penal român se desfăşoară în baza unor principii fundamentale

---

Din cauza numărului mare de judecători (501), tribunalul heliaştilor nu putea delibera asupra hotărârii pe care urma să o dea, ci doar să voteze asupra anumitor propuneri formulate de părţi, acceptându-le sau respingându-le. Judecătorii trebuiau să se pronunţe mai întâi asupra vinovăţiei acuzatului şi numai dacă verdictul lor era afirmativ, procedau în continuare la vot în privinţa pedepsei, după ce ascultau în prealabil propunerile părţilor cu privire la pedepasa ce urma să se aplice. Deci, libertatea de deliberare şi decizie a membrilor tribunalului era mult limitată, aceştia neputând grada pedeapsa în funcţie de vinovăţia acuzatului şi nid aplica circumstanţe atenuante.

313 Art. 332 al. 1 C.pr.pen. – „Când se constată înainte de terminarea cercetării judecătoreşti că în cauza supusă judecăţii s-a efectuat cercetarea penală de un alt organ decât cel competent, instanţa se desesizează şi restituie cauza procurorului, care procedează potrivit art. 268 al. 1. ”.

Art. 333 al. 1 C.pr.pen. – Jn tot cursul judecăţii, instanţa se poate desesiza şi restitui dosarul procurorului, când in administrarea probelor sau din dezbateri rezultă că urmărirea penală nu este completă şi că în faţa instanţei nu s-ar putea face completarea acesteia decât cu mare întârziere ”.

care contribuie, în final, la aflarea adevărului, şi de la care instanţa de judecată nu se poate abate.

Principiile fundamentale sunt:

– principiul legalităţii procesuale;
– prezumţia de nevinovăţie;
– principiul aflării adevărului;
– principiul oficialităţii;
– rolul activ al organelor judiciare;
– respectarea demnităţii umane;
– garantarea dreptului de apărare;
– egalitatea persoanelor în procesul penal;
– operativitatea procesului penal;
– limba în care se desfăşoară procesul şi
– dreptul la un proces echitabil.

Publicitatea – ca principiu al şedinţei de judecată – constă în desfăşurarea judecăţii într-un loc accesibil publicului, altfel spus „cu uşile deschise”.

Dispoziţii privind publicitatea şedinţei de judecată sunt prevăzute expres în Constituţia României (art. 126), în Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească (art. 5), în Codul de procedură penală (art. 290) şi în Codul de procedură civilă (art. 121).

În vederea asigurării publicităţii, şedinţele de judecată se ţin, de regulă, la sediul instanţei, în zilele şi la orele anume fixate.

Nemijlocirea (art. 289 C.pr. pen.) constă în obligaţia instanţei de a îndeplini în mod direct toate actele procesuale şi procedurale care dau conţinut şedinţei de judecată. Prin nemijlocire, instanţa intră în contact direct cu toate probele.

În ce priveşte contradictorialitatea, ea este caracterizată ca

„mijloc de chezăşie”[314] pentru aflarea adevărului şi constă în aceea că toate probele administrate sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului. Contradictorialitatea opune, dar şi reuneşte părţile în proces, deoarece niciuna din părţi nu poate face nimic în instanţă decât sub privirile celeilalte. Principiul contradictorialităţii guvernează atât comportamentul părţilor, cât şi pe cel al judecătorului, deoarece asigură şi dreptul de apărare şi stabilirea adevărului. Nerespectarea acestui principiu este sancţionată cu nulitatea hotărârii judecătoreşti.

Oralitatea, ca regulă a fazei de judecată, este strâns legată de contradictorialitate. Aceste două reguli se integrează una în cealaltă şi ambele se încadrează în publicitate.

Publicitatea şi contradictorialitatea nu pot fi concepute fără oralitate, ele aflându-se într-o puternică interdependenţă şi formând aşa-numitul triumvirat al principiilor tipice şedinţei de judecată.

Oralitatea asigură exercitarea în condiţii optime a dreptului de apărare, dând posibilitatea părţilor de a-şi expune şi susţine toate cererile; influenţează asupra atenţiei judecătorilor în examinarea cauzelor, dând posibilitatea acestora să intervină, să solicite elemente suplimentare, să recurgă la confruntări etc., deci face posibilă nemijlocirea şi exercitarea rolului activ. Principiile fundamentale ale procesului judiciar, cât şi principiile fazei de judecată, acţionează într-o interdependenţă şi condiţionare reciprocă. Conţinutul fiecărui principiu capătă eficienţă datorită existenţei celorlalte reguli de bază, după cum aplicarea consecventă a unui dintre ele nu se poate face decât în condiţiile respectării riguroase a tuturor celorlalte principii din sistem.

Judecata – fază importantă a procesului judiciar – se

314 I. Neagu, *op. cit.*, p. 482.

desfăşoară pe parcursul mai multor etape: începutul judecăţii, cercetarea judecătorească, dezbaterile şi deliberarea.

Una din cele mai importante etape ale şedinţei de judecată este *cercetarea judecătorească* (denumită şi ancheta judiciară), care are ca obiect administrarea probelor şi rezolvarea cauzei.

Utilizând termenul de anchetă judiciară, avem în vedere activitatea exponenţilor autorităţilor judiciare (ofiţerii de poliţie învestiţi cu asemenea competenţe, reprezentanţii Ministerului Public – procurorii din cadrul parchetelor, magistraţii), adică cei care activează în sfera urmăririi penale şi a activităţii judecătoreşti de fond, căreia îi este specifică ancheta judiciară.

În conformitate cu art. 200 din C.pr. pen., procurorii vor strânge probele necesare cu privire la existenţa infracţiunilor, la identificarea făptuitorilor şi la răspunderea acestora pentru a se constata dacă este sau nu cazul să judece ca instanţe de fond.

Magistraţii, indiferent de gradul instanţei la care acţionează (judecătorii, curţi de apel, tribunale sau secţiile Curţii Supreme de Justiţie), desfăşoară ancheta judecătorească atunci când, potrivit competenţei materiale pe care o au, sunt chemate să judece ca instanţe de fond.

Desfăşurarea anchetei judecătoreşti, în sensul de cercetare judecătorească. Are loc în limitele stabilite de art. 322 – 339 C.pr. pen.

În faza cercetării judecătoreşti, audierea învinuitului sau inculpatului cuprinde trei etape distincte:

1. Verificarea identităţii civile a învinuitului sau inculpatului, adică cunoaşterea statutului de persoană fizică a acestuia, în sensul legii civile;

2. Ascultarea relatării libere;

3. Adresarea de întrebări, din partea procurorului şi a părţilor prin intermediul preşedintelui completului de judecată şi de către preşedinte sau membrii completului, tot prin

intermediul preşedintelui de complet.

1. Verificarea identităţii civile a învinuitului sau inculpatului.

Parcurgerea acestei etape este necesară şi obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârşit infracţiunea. Verificarea identităţii constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data şi locul naşterii, numele şi prenumele părinţilor, cetăţenia, studii, situaţia militară, loc de muncă, ocupaţie, domiciliu, antecedente penale, precum şi la alte date care pot contura situaţia civilă a învinuitului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosferă a învinuitului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare, se aduce la cunoştinţa învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce ştie cu privire la fapta şi învinuirea ce i se aduce în legătură cu aceasta. Verificarea identităţii constituie un act tehnic, dar şi un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului faţă de situaţia în care se află, modul cum reacţionează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afişează.

2. Ascultarea relatării libere începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general, prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. Astfel i se oferă învinuitului posibilitatea să declare tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea – afirmaţiilor acestuia, să-şi manifeste satisfacţia sau nemulţumirea. În funcţie de poziţia celui ascultat, trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm şi o atitudine prin care să nu-şi exteriorizeze sentimentele faţă de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator

(judecător) de a cunoaşte şi de a analiza poziţia învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei.

3. Adresarea de întrebări şi ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului. După relatarea liberă a învinuitului, acestuia i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei şi învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei, reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului sau inculpatului, etapă în care se oglindeşte în cel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate.

Întrebările trebuie să îndeplinească o serie de condiţii, şi anume:

– Să fie clare şi precise;

– Să fie formulate la nivelul de înţelegere a celui ascultat;

– Să nu sugereze răspunsul pe care îl aşteaptă organul de cercetare;

– Să oblige pe învinuit să relateze şi nu să determine un răspuns scurt de genul „Da” sau „Nu”;

– Să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenţionat, interesat să declare adevărul.

În raport cu scopul urmărit, cu natura şi aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii:

1. **Întrebări temă** (cu caracter general), ce vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;

2. **Întrebări problemă** prin care se urmăreşte lămurirea unor aspecte ale activităţii ilicite desfăşurate, anumite aspecte ale cauzei;

3. **Întrebări detaliu**, care au un caracter strict limitat la anumite amănunte, prin care se urmăreşte obţinerea de explicaţii ce pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmăreşte determinarea cu exactitate a

unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranţei şi constanţei în declaraţii a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul cercetării depinde de poziţia învinuitului cu privire la învinuire, poziţie ce poate consta în recunoaşterea faptei şi a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea învinuirii prin recunoaşterea parţială a unor aspecte mai puţin grave ale activităţii ilicite desfăşurate, refuzul de a face declaraţii.

Cercetarea judecătorească este urmată de etapa dezbaterilor.

În urma dezbaterilor va avea loc deliberarea, actul final al judecăţii, care va fi urmată de pronunţarea hotărârii judecătoreşti de către instanţă. Hotărârea judecătorească este fundamentată pe convingerea intimă a membrilor completului de judecată[315].

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a feri deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt (cele strâns legate de probaţiune) şi apoi

315 Procesul Ioanei D'Arc:
Procesul Ioanei D'Arc a stat sub semnul Bisericii, tribunalul care a judecat-o fiind alcătuit din canonici şi specialişti în teologie.
Prima parte a procesului, aşa-numitul proces preparatoriu consta în interogarea învinuitei. După ce această fază se încheia, urma procesul propriu-zis, bazat pe rechizitoriul întocmit în urma primei etape.
Tribunalul, prin judecătorii săi, a exercitat o adevărată presiune asupra inculpatei, fiind departe de ceea ce legea numeşte azi „prezumţia de nevinovăţie", şi departe de rolul de arbitru pe care ar fi trebuit să-l aibă.
Procesul în materie de credinţă împotriva Ioanei D'Arc s-a bazat doar pe interogatoriu, nefiind ascultat nici un martor. De asemenea, uciderea ei s-a făcut fără o condamnare formală la moarte.

asupra celor de drept (calificarea faptei şi aplicarea pedepsei)[316].

Intima convingere reprezintă starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor conştiinţă morală care i-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Validarea acestei convingeri intime operează în momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

7.3.1.2. Implicaţiile psihologice ale duelului judiciar

Şedinţa de judecată este arena unde se încinge lupta între adevăr şi minciună, just şi injust, legal şi ilegal etc.

Raportul juridic de drept penal substanţial generat de săvârşirea unei infracţiuni reprezintă punctul de plecare al relaţiei procesual penale dintre acuzatorul public şi apărător. Această relaţie s-a concretizat într-un concept judiciar mai puţin utilizat în literatura de specialitate din ultimii 45 de ani, şi anume conceptul de „duci judiciar”, fundamentat pe principiile publicităţii, nemijlocirii, contradictorialităţii şi oralităţii.

7.3.1.3. Consideraţii psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul contradictorialităţii în judecarea pricinii

Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialităţii, conceput ca garanţia esenţială pentru aflarea adevărului în procesul penal, prin aceea că toate probele

316 Codul de procedură penală menţionează că „toţi membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni” (art. 343 al.4), iar „preşedintele îşi spune părerea cel din urmă” (art. 343 al. 5).

administrate în acuzaţia penală sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului.

Contradictorialitatea pune instanţa de judecată în situaţia de a percepe probele prin filtrul punctelor de vedere exprimate oral în şedinţa de judecată de către toate părţile cu interese contrare în rezolvarea cauzei penale[317].

Punerea în discuţie a părţilor – nu numai a probelor, ci şi a problemelor de drept penal şi de drept penal substanţial – este de competenţa şi rolul activ al judecătorului – preşedintelui completului de judecată, care invită părţile în ordinea prestabilită de legea procesuală, să-şi spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuţie, aceasta fiindu-i necesară judecătorului nu numai formal, pentru că aşa spune norma procesual penală, dar şi pentru a obţine şi cântări informaţiile pe care le va reţine pentru justa soluţionare a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are un impact psihologic asupra acuzatorului public şi apărătorului, în sensul că îi atenţionează asupra scrupulozităţii magistratului şi îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză.

În corpul juriştilor practicieni se vorbeşte adeseori de magistratul „tipicar”, adică cel care ţine în mod riguros la respectarea minuţios-egală a normelor de procedură, atitudine ce nu poate fi pusă decât pe seama corectitudinii. În consecinţă, acuzatorul public şi apărătorul vor trebui să-şi „muleze” comportarea procedurală la exigenţele Judecătorului tipicar” pentru că numai în acest fel vor izbuti să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl au.

Indiferent de tipul psihologic al magistratului, acuzatorul public şi avocatul vor trebui să ţină seama de personalitatea

317 R. Garrand, Tratat teoretic şi practic de instrucţie criminală şi procedură penală, vol. I-III, Paris, 1907, p. 516.

magistratului, în vederea unei bune colaborări cu acesta.

Nu este vorba neapărat de a câştiga simpatia judecătorului, deşi uneori aceasta este căutată chiar cu insistenţă, ci de a înţelege că relaţiile interumane, chiar dacă se desfăşoară într-un cadru reglementat, deci protector de drepturi, au şi o componentă psihologică autonomă de care trebuie să se ţină seama.

În spatele protagoniştilor duelului judiciar se află forţe care nu sunt instituţionalizate şi care nu trebuie ignorate şi nici omise din cercetarea şi cunoaşterea acestuia. Astfel, în spatele procurorului – acuzator public – se află opinia publică atentă la activitatea sa, pentru că, aşa cum ştim, procurorul este susţinătorul acţiunii publice. În spatele avocatului (şi avem în vedere, în principal, apărătorul inculpatului) se află infractorul, familia, prietenii şi colegii săi, aflaţi într-o solidaritate mutuală cu acesta.

În multe situaţii, „aliaţii părţilor" sunt prezenţi de la începutul până la sfârşitul procesului şi dacă pentru „protagoniştii instituţionali" duelul începe, se încheie şi se reia exclusiv în pretoriul instanţei, pentru cei ce stau în spatele lor, „dezbaterile" au loc între termenele de judecată, adeseori încărcate de un dramatism alarmant.

Duelul judiciar este permanent, pe toată durata judecăţii şi niciodată concluziile în fond ale procurorului şi pledoaria avocatului nu pot şi nu trebuie să fie convergente. Ideea de convergenţă a poziţiilor este contrară dreptului de apărare.

El trebuie să îndeplinească, pe lângă funcţiunile juridice specifice (egalitatea acuzării şi apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare în mod real şi eficient, executarea rolului activ de către părţi şi instanţă) şi importante funcţii psihologice, între care: testarea intersubiectivă a structurilor raţionamentului juridic în drept, psihofiziologia intimei convingeri a magistratului investit

cu luarea deciziei, prevenţiunea specială, prevenţiunea generală.

7.3.1.4. Consideraţii psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii

Din punct de vedere al testării intersubiective, duelul judiciar, fundamentat pe principiile contradictorialităţii şi nemijlocirii, are trei obiective:

– Reconstituirea stărilor de fapt ce aparţin unui timp trecut, utilizând ca mijloc al acestui obiectiv probaţiunea;

– Calificarea juridică a stărilor de fapt, operaţiunea tehnico-juridică aparţinând prezentului istoric, care constă în identificarea normelor juridice aplicabile cazului, interprobarea şi aplicarea;

– Aplicarea sancţiunii (pedepsei) şi acordarea despăgubirilor civile în raport cu întinderea prejudiciului suferit, ce se proiectează în viitor şi reprezintă reparaţiunea dreptului violat, reparaţiunea socială şi individuală.

Îndeplinirea acestor obiective nu reprezintă altceva decât procesul naşterii hotărârilor judecătoreşti, opera magistratului (judecătorului) în aplicarea dreptului, dar şi modelul raţionamentului juridic în care: reconstituirea stării de fapt este premisa minoră, calificarea juridică este premisa majoră, iar sancţiunea este concluzia raţionamentului juridic.

Concluzia nu va fi adevărată, dacă cele două premise nu vor fi adevărate.

În duelul judiciar, toate cele trei elemente ale raţionamentului juridic, pe care se fundamentează decizia în drept, sunt puse în discuţia părţilor, care îndeplineşte funcţia de intercomunicare psihologică sau de testare inter-subiectivă a elementelor ce structurează raţionamentul necesar deciziei în

drept: starea de fapt, calificarea juridică şi sancţiunea.

În raport de aceste consideraţii se poate trage concluzia că, în duelul judiciar, judecătorul, preşedintele completului are un dublu rol:

– Unul „*pasiv*” – de a supraveghea legalitatea mijloacelor de care se servesc părţile şi a respecta dreptul lor la apărare şi

– Unul „*activ*” – de a interveni prin orice mijloace permise de lege, pentru descoperirea adevărului.

După cum va şti să conducă dezbaterile, va depinde, în cea mai mare măsură, stabilirea adevărului, deci opera de justiţie.

Pentru o asemenea sarcină, pe cât de nobilă pe atât de grea, nu sunt suficiente calităţile magistratului ca jurist, ci se cer anumite aptitudini în tehnica conducerii dezbaterilor, a şedinţei de judecată în general, şi a căror totalitate s-ar putea cuprinde în sintagma atât de expresivă „*arta de a prezida*”.

Judecătorul ca om trebuie să fie calm, cu multă stăpânire de sine, măsurat în atitudini şi foarte prudent în acţiuni.

Cu aceste însuşiri, ajutat şi de experienţă, magistratul care prezidează poate fi un preţios factor în rezolvarea problemei pe care o discutăm, mai ales dacă va respecta şi normele prevăzute de lege.

7.3.1.5. Implicaţii psihologice privind imparţialitatea şi echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor

Ca orice profesiune, şi profesiunea de judecător, pe lângă calităţi şi deprinderi pozitive, mai dezvoltă în cadrul activităţii şi unele aspecte negative care, împreună, alcătuiesc ceea ce se cheamă „deformaţie profesională”, bogată însă în posibilităţi de erori judiciare regretabile.

După un număr de ani, câştigând experienţă – în care succesele obţinute ocupă un loc impresionant – judecătorul poate aluneca pe periculoasa pantă a unui empirism profesional, bazat pe o disproporţională şi neştiinţifică încredere în sine,

încredere în propria „intuiţie”.

Aceasta aduce după sine o insuficientă solicitare a spiritului critic, o atitudine de superficialitate, de superioritate, ce se bazează din ce în ce pe mai puţină realitate.

Trebuie să se ţină seama că a avea experienţă înseamnă doar posesia stereotip iilor de a soluţiona mai uşor şi mai repede problema.

Niciun element din experienţa personală, niciun principiu de orice soi nu poate justifica refuzul magistratului de a examina toate elementele unei cauze, care, ele singure, pot să-l ducă la formularea justă a premiselor şi la tragerea unor concluzii valabile.

Orice fapt arătat de acuzare sau apărare, orice relatarea venită dintr-o parte sau alta trebuie să aibă loc în talgerul balanţei înainte de a începe cântărirea lor. De aceea, judecătorul trebuie să aibă interes faţă de orice cauză, trebuie să se obişnuiască să urmărească cu atenţie orice fază a dezbaterii şi, totodată, trebuie să aibă o justă stăpânire de sine, un autocontrol sever, pentru a nu trage înainte de vreme o concluzie pripită, să nu influenţeze cu nimic desfăşurarea dezbaterilor. Orice lipsă pe această linie duce la o concepţie aprioristă a procesului, duce la un daltonism moral din partea magistratului, ceea ce exclude apoi obiectivitatea şi principialitatea pe care trebuie să se bazeze soluţia lui.

De aici reiese că tipul de percepţie, gradul de atenţie şi electivitatea memoriei influenţează atitudinea şi soluţia judecătorului, deci defecţiunile pe acest plan trebuie lichidate, pe măsura posibilului, încă de la începutul carierei.

Gândirea constituie un proces de bază în activitatea judecătorului, deoarece specificul profesiunii este tocmai reflectarea mijlocită a realităţii, în baza căreia el este pus să tragă concluzii. Un rol important îl are sprijinul analitic şi aspectul critic al analizei faptelor, probelor ca armă împotriva

erorilor judiciare. Spiritul analitic duce la înţelegerea rapidă şi justă a elementelor unui fapt. Ceea ce nu duce totodată (singură) la soluţia justă. Procesul sintetic, la rândul lui, prin saltul care duce la generalizare, comportă adesea riscurile greşelii tocmai prin confundarea uşoară a analogiei cu identitatea despre care am vorbit mai sus. Cunoaşterea acestor fenomene este de mare utilitate magistratului.

Trecând acum la latura emotiv-afectivă a psihicului, ajungem la o chestiune mult controversată în literatură, anume: în ce mod afectele superioare (simpatia şi antipatia) influenţează defavorabil munca magistratului. Se înţelege de la sine că aceste sentimente nu apar „fără motiv”, cum au căutat să arate unii psihologi.

Rădăcinile antipatiei şi ale simpatiei se găsesc în experienţa individuală a fiecăruia, apariţia lor spontană, însă, se explică prin mecanismul asociativ involuntar.

Existenţa şi apariţia acestor sentimente se ridică precum o uriaşă barieră în calea obiectivităţii şi principialităţii unei judecăţi, şi de aceea lupta judecătorului împotriva lor trebuie dusă cu multă energie şi perseverenţă. Şi acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât marea majoritate a infractorilor (în special a acelora care comit infracţiuni zise intelectuale) sunt oameni „simpatici” care, în mod conştient, exploatează acest fapt pentru a influenţa judecătorul pe această cale indirectă şi spre a obţine indulgenţa nemeritată, dejucând vigilenţa lui.

Din cauza acestor posibile multiple erori, magistratul, pe lângă o multilaterală pregătire juridică de înalt nivel (de unde, prin însăşi natura lucrurilor, nu poate lipsi cea psihologică), trebuie să se cunoască pe sine profund şi să ducă o neîncetată luptă pentru lichidarea tuturor surselor de erori. Însăşi cunoaşterea de sine, cunoaşterea limitelor propriilor forţe, trebuie să-l ducă, după cum arată foarte just Clapari, la stabilirea unei „ecuaţii personale”, tot aşa cum astronomii şi

fizicienii cercetători obişnuiesc să facă acest lucru, pentru a elimina din rezultatele cercetărilor lor izvoarele unei erori posibile.

7.3.2. Problematica raportului apărare – acuzare. *Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului*

Aşa cum am menţionat, una dintre etapele judecăţii este aceea a dezbaterilor. În această fază, activitatea de judecată se desfăşoară în toată amploarea ei. Dezbaterile reprezintă punctul culminant al procesului judiciar, fiind conduse şi controlate de judecătorul sub ochii căruia se desfăşoară, care este ţinut şi el de respectarea principiilor fundamentale ale judecăţii (contradictorialitatea, oralitatea şi publicitatea).

Dezbaterile oferă părţilor posibilitatea să-şi susţină şi să dovedească pretenţiile şi nevinovăţia, respectiv apărările[318].

În cadrul dezbaterilor are loc duelul judiciar, care va aduce în dispută acuzatorul public (procurorul), apărătorul public

---

318 Procesul lui Ludovic al XVI-lea:

Secolul al XVIII-lea a fost marcat şi de procesul împotriva lui Ludovic al XVI-lea, acest proces fiind rezultatul luptei dintre regalitate şi forţele revoluţionare. Atât monarhia, ca instituţie, cât şi conducătorul acesteia erau acuzaţi de nerecunoaşterea cuceririlor Revoluţiei din 1789.

O caracteristică a acestui proces a fost cadrul de legalitate în care s-a desfăşurat, regele fiind judecat de o convenţie aleasă prin vot universal.

A fost constituită o comisie în vederea cercetării documentelor sechestrate la Curtea regală, iar Comitetul de Legislaţie al Convenţiei a abordat studiul problemelor juridice legate de proces. S-a hotărât, pe baza unui raport, ca Ludovic Capet să fie judecat de Convenţie. Neintrând în amănuntele desfăşurării procesului se poate afirma că acesta se înscrie în termenul modem de „duel judiciafbazându- se pe declaraţiile învinuitului şi ale martorilor, atât din partea acuzării, cât şi din partea apărării.

(avocatul) şi arbitrajul (instanţa judecătorească), duel ce poate fi ilustrat în următoarea schemă:

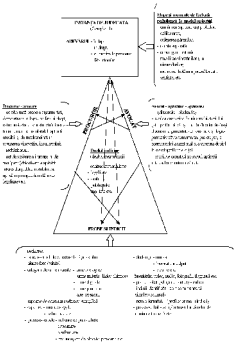

Schiţa-sinteză a algoritmului judecăţii

(Ioana-Teodora Butoi)

Examinarea – din punct de vedere psihologic – a duelului judiciar în procesul penal porneşte de la relaţia procesual-penală acuzator public – apărător, grefată pe raportul juridic de drept penal substanţial generat de săvârşirea unei infracţiuni în care titularul acţiunii penale este Ministerul Public. Conceptul duelului judiciar constituie un concept cadru, sugerând egalitatea celor două figuri centrale în procesul penal – acuzatorul public şi apărătorul.

Modul de funcţionare a psihologiei acuzatorului public şi avocatului nu poate fi perceput, realizat şi apreciat decât prin observarea directă, în timpul şi cu ocazia duelului judiciar pe toată durata procesului, cu privire la: analiza probelor, invocarea textelor legale, răspunsul la obiecţii şi excepţii, rezolvarea problemelor puse în discuţie, altfel spus, tot ceea ce înseamnă concretizarea principiului contradictorialităţii în lupta pentru adevăr.

Utilizarea unei observări complexe a duelului judiciar este polifuncţională, răspunzând mai multor necesităţi între care prevalează:

– capacitatea Ministerului Public de a proteja sistemul de valori consacrate constituţional şi prin actele de drept la care România a aderat, le-a ratificat sau acceptat;

– capacitatea justiţiei de a acţiona conform statutului său de putere independentă în stat;

– capacitatea apărării de a impune respectarea drepturilor fundamentale ale omului şi a garanţiilor juridice în procesul penal.

Îndeplinirea acestor funcţiuni este în măsură să convingă că exercitarea acţiunii penale şi a dreptului la apărare, sub controlul instanţei, au drept finalitate comună soluţionarea temeinică şi legală, dar şi educativă a cauzelor, dând în acelaşi timp încredere opiniei publice în slujitorii justiţiei.

Duelul judiciar ca relaţie procesual penală bipolară esenţială între procuror şi apărător, se leagă prin rechizitoriu, actul de trimitere în judecată care fixează limitele acestuia. Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialităţii, conceput ca garanţie esenţială pentru aflarea adevărului în procesul penal prin aceea că toate probele sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului şi apărătorului[319].

Punerea în discuţia părţilor atât a probelor, cât şi a problemelor de drept procesual penal şi drept penal substanţial, este de competenţa preşedintelui completului de judecată (judecătorul) care invită părţile, în ordinea stabilită de lege, să-şi spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuţie. Acestea îi sunt necesare judecătorului pentru a obţine şi cântări informaţiile pe care le va reţine pentru soluţionarea dreaptă a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are impact psihologic asupra acuzatorului public şi apărătorului, în sensul că îi atenţionează asupra scrupulozităţii magistratului şi îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză. Procurorul şi avocatul trebuie să-şi „muleze” comportarea procedurală la exigenţele judecătorului, pentru că numai astfel vor reuşi să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl are fiecare. Ţinând seama de personalitatea magistratului, procurorul şi avocatul vor reuşi să colaboreze cu acesta, asigurându-şi astfel succesul. Nu este vorba de a câştiga simpatia magistratului, care uneori este căutată cu insistenţă, ci de a înţelege că relaţiile interumane, chiar dacă se desfăşoară într-un cadru reglementat, au şi o componentă psihologică autonomă de care trebuie să ţină seama. Atât acuzatorul public, cât şi apărătorul cunosc aceste

319 Se exemplifică studenţilor prin studii asupra unor rechizitorii extrem de bine documentate. (Cazul „Mihalea” – din arhiva persnală a autorului – T.B.).

aspecte şi le iau în considerare, nefiindu-le indiferente nici soarta acţiunii publice (în cazul procurorului) şi nici situaţia părţii pe care o asistă (în cazul avocatului).

A. Psihologia acuzatorului public

Procurorul, ca reprezentant al Ministerului Public, este parte activă a duelului judiciar[320]. Modul de funcţionare a psihologiei acuzatorului public nu poate fi perceput şi apreciat decât prin observarea directă în timpul şi cu ocazia disputei judiciare pe toată durata procesului cu privire la ceea ce se cheamă „concretizarea principiului contradictorialităţii în lupta pentru adevăr" (analiza probelor, invocarea textelor de lege, răspunsul la excepţii şi obiecţii, rezolvarea problemelor puse în discuţie).

Procurorul trebuie să fie bine pregătit din punct de vedere psihologic pentru a-şi putea... Mula" comportamentul procedural exigenţelor judecătorului. De asemenea, acest lucru este important şi datorită faptului că în activitatea sa, acuzatorul public vine în contact cu mediul de provenienţă al inculpatului sau al celorlalte părţi din proces.

Deci, psihologia reprezentantului Ministerului Public se structurează pe relaţia cu apărătorul inculpatului şi a celorlalte părţi din proces şi pe relaţia cu completul de judecată. Lupta dintre acuzare şi apărare este permanentă, pe toată durata judecăţii. Astfel, procurorul îşi susţine rechizitoriul şi-l propune pentru decizie. Mobilitatea avocatului completează acest tablou de rigurozitate, încercând să-şi consolideze poziţia bazată pe prezumţia de nevinovăţie.

Ca reprezentant al Ministerului Public, procurorul este

---

320 Art. 316 C.pr.pen. – *„În desfăşurarea cercetării judecătoreşti şi a dezbaterilor, procurorul exercită rolul său activ în vederea aflării adevărului şi a respectării dispoziţiilor legale. Procurorul este liber să prezinte concluziile pe care le consideră întemeiate, potrivit legii, ţinând seama de probele administrate".*

primul interesat în protejarea intereselor publice, în realizarea efectelor educative ale acţiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziţii obiective, ferme.

B. Psihologia avocatului

Dreptul la apărare – este un drept constituţional, prevăzut în art. 24 din Constituţia României: „În tot parcursul procesului, părţile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu”.

Deci, apărător nu poate fi decât un avocat căruia îi este garantată libera exercitare a profesiunii conform conştiinţei sale profesionale, condiţie psihologică primordială a calităţii menţionate anterior.

Este o psihologie mobilă în funcţie de posibilele ipostaze procesuale: apărător al inculpatului, apărător al victimei sau al părţii responsabile civilmente.

Apărătorul inculpatului nu se identifică cu inculpatul, misiunea sa psihologică fiind una comprehensivă, de a înţelege şi explica comportamentul inculpatului pe care îl asistă, dacă acesta este culpabil în mod real, iar dacă este inocent, de a înţelege mecanismele care au adus un nevinovat în faţa justiţiei şi a le demonta în cursul cercetării în pledoaria pentru achitare sau, într-o altă variantă, de a obţine restituirea cauzei la parchet şi apoi o soluţie de neurmărire.

Primul act al comprehensiunii psihologice a inculpatului este întâlnirea dintre inculpat şi avocatul ales din oficiu. În cadrul întâlnirii în libertate sau la „vorbitor”, dacă inculpatul este arestat, sunt posibile două situaţii: refuzul inculpatului de a colabora cu avocatul său, sau acceptarea întâlnirii. În cea de a doua situaţie, avocatul cere informaţii inculpatului, informaţii ce pot fi sincere sau nesincere, ori parţial sincere. Conţinutul întâlnirii constituie secret profesional şi este protejat de Codul de procedură penală. Informaţiile primite în cadrul întâlnirii vor fi utilizate de avocat, acestea constituind principala sa armă

psihologică în cadrul duelului judiciar.

În cazul inculpatului inocent (sincer), informaţiile primite vor sta la baza examenului critic la care vor fi supuse probele administrate în faza de urmărire penală şi a cererilor avocatului de testare a tuturor probelor. Astfel:

– apărătorul va putea solicita cercetarea martorilor pentru mărturie mincinoasă, inclusiv testarea acestora la biodetector;

– pentru probele constând în înscrisuri se va putea solicita expertiza grafoscopică;

– la orice fel de expertiză va putea cere o contraexpertiză;

– la actele organelor oficiale ce nu pot fi combătute prin probe cu martori va putea solicita procedura înscrierii în fals, putând utiliza şi biodetecţia.

Apărătorul inculpatului inocent va susţine concluziile în fond în mod complet, chiar dacă procurorul care susţine concluziile primul[321] solicită achitarea. Această orientare deontologică trebuie să reflecte, pe de o parte, caracterul real ai dreptului de apărare, iar, pe de altă parte, să contribuie în mod complet şi edificator la formarea intimei convingeri a magistraţilor[322].

De regulă, concluziile de achitare ale procurorului sunt sintetice, plate, pe când ale apărătorului sunt analitice, debutând cu introducerea în care, pentru captarea atenţiei completului de judecată şi a publicului, se face un rezumat al conţinutului pledoariei, cunoscut sub numele de exordiu. După aceasta se intră în dezvoltarea pledoariei dintr-o perspectivă pluridisciplinară, în care, alături de analize sociologice, juridice,

---

321 Potrivit art. 340 C.pr.pen.: "După terminarea cercetării judecătoreşti se trece la dezbateri, dându-se cuvântul în următoarea ordine: procurorului, părţii vătămate, părţii civile, părţii responsabile civilmente şi inculpatului

322 Se exemplifică studenţilor prin studiul psihologic al unor pledoarii strălucite (din arhiva persnală a autorului – T.B.).

filosofice, politice, nu lipsesc nici cele psihologice şi criminologice cu numeroase accente emoţionale, toate acestea articulate într-o argumentaţie şi retorică impecabile.

În cazul inculpatului culpabil, apărătorul se va strădui să înţeleagă şi să explice atitudinea inculpatului încercând, în funcţie de posibilităţi, fie o schimbare de încadrare juridică de la o infracţiune mai gravă la una mai puţin gravă, fie circumstanţierea atenuantă. *In extremis*, va opta pentru pledoaria de individualizare a pedepsei, când faptele comise sunt corect stabilite, iar edificarea juridică este exactă. Aceste atitudini ale apărătorului sunt posibile dacă inculpatul este sincer.

În situaţia inculpatului nesincer sau a celui care refuză cooperarea cu apărătorul, acesta îşi va organiza apărarea în funcţie de posibilităţile pe care i le oferă probele de la dosar, a neconcordanţelor eventuale dintre acestea, precum şi a informaţiilor primite de la rudele inculpatului sau din alte surse. Lipsa de sinceritate sau refuzul de cooperare a inculpatului cu avocatul nu constituie pentru apărător motive de abandonare a cazului. Apărătorul nu poate refuza soluţiile, iar dacă iniţial ele nu există, atunci trebuie căutate.

Duelul judiciar al avocatului penal se derulează şi pe un alt plan, cel al acţiunii civile, care are ca obiect repararea prejudiciului material şi moral pricinuit victimei. Sub aspect procesual, acţiunea civilă în procesul penal este subordonată modului de soluţionare a acţiunii penale, al cărui obiect este răspunderea penală.

Sub aspectul dreptului substanţial, soluţionarea acţiunii civile depinde de soluţia penală şi de modul de rezolvare a raportului de cauzalitate între acţiunea sau inacţiunea ce constituie elementul material al infracţiunii reţinute prin rechizitoriu în sarcina inculpatului. Apărătorul inculpatului va lua în calcul şi problema culpei victimei ale cărei consecinţe se

vor reflecta în soluţia civilă, dar şi în concluziile cu privire la soluţia penală, ca element de individualizare a probei, afară de situaţia în care se va dovedi culpa exclusivă a victimei.

Complexitatea răspunderii civile, pe care apărarea inculpatului o abordează din perspectiva răspunderii civile delictuale, presupune o analiză a raportului de cauzalitate, după ce acesta a fost stabilit din punct de vedere obiectiv şi din unghiul de vedere al subiectivităţii agentului infractor, precum şi al eventualei culpe a victimei care, iară a fi exclusivă, s-a înscris totuşi în cauzalitatea infracţiunii şi în cea a răspunderii civile delictuale.

Problematica psihologică a apărării părţii civile trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepţie a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:

a) prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;

b) prejudiciul estetic – când prin infracţiune s-a cauzat sluţirea fizică a persoanei vătămate;

c) prejudiciul juvenil – constând în prejudiciul moral special suferit de către o fiinţă umană tânără care îşi vede reduse speranţele de viaţă sau răpite anumite agremente ale existenţei;

d) prejudiciul de agrement – ca o compensaţie la posibilităţile de viaţă răpite unei persoane prin alterarea integrităţii sale funcţionalfiziologice.

Problematica psihologică în materie se integrează fenomenului psihologic al frustraţiei cauzate de impactul pe care infracţiunea îl are asupra cursului firesc al evoluţiei persoanei umane. Avocatului victimei care a suferit un asemenea prejudiciu i se cere, pe lângă pregătirea tehnico-juridică în materie, şi o deosebită grijă faţă de susceptibilităţile victimelor care, adeseori, direct sau indirect, îşi acuză apărătorii de „pactizare” cu avocatul inculpatului.

Pentru a-şi asigura succesul, avocatul utilizează arta retoricii şi procedee persuasive.

7.3.3. *Testarea inter subiectivă, expresie a raţionamentului juridic al judecătorului*

Pe lângă funcţiile juridice specifice (egalitatea acuzării şi apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare, exercitarea rolului activ de către instanţă şi părţi etc.), duelul judiciar îndeplineşte şi funcţii psihologice importante: testarea intersubiectivă a structurilor raţionamentului juridic în drept; psihofiziologia intimei convingeri a magistratului învestit cu luarea deciziei; prevenţiunea specială; prevenţiunea generală[323].

În duelul judiciar toate cele trei elemente ale raţionamentului juridic pe care se fundamentează decizia în drept[324] sunt puse în discuţia părţilor care îndeplineşte funcţia de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raţionamentul necesar deciziei în drept: *starea de fapt*, *calificarea juridică şi sancţiunea*.

Testarea intersubiectivă a probelor îndeplineşte funcţia de verificare a concordanţei acestora cu realitatea ce constituie obiectul probaţiunii; evidenţierea viciilor în formarea probelor, eliminarea probelor false (obiectiv false sau subiectiv false). Când există îndoieli asupra rezultatelor testării intersubiective, în cazul mărturiilor şi al confruntărilor, se poate apela la serviciile biodetecţiei judiciare.

Deci, stabilirea stării de fapt. Ca etapă obligatorie a

---

323 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, Psihologie judiciară, p. 218-230.

324 Cu privire la raţionament şi decizia în drept a se vedea A. Tarantino, Raisonnement et décision dans le droit în Le raisonnement juridique, culegere de comunicări ştiinţifice prezentate la Congresul mondial de filosofia dreptului şi filosofie socială, Bruxelles, 1971, p. 153-158.

raţionamentului şi deciziei în drept, nu poate fi promovată mai înaintea testării intersubiective şi, după caz, obiective a întregii probaţiuni pe care se fundamentează o stare de fapt.

Testarea intersubiectivă a calificării juridice. Practicienii dreptului cunosc acest fenomen sub un dublu aspect.

Primul aspect este cel referitor la sistemul de consultări reciproce, inclusiv extrajudiciare, cu privire la încadrarea în drept, a unei anumite situaţii de fapt şi anume în cadrul activităţilor curente de pregătire a cauzelor în vederea finalizării lor şi sesizării instanţelor competente.

Al doilea aspect este cel ce se consumă în cadrul duelului judiciar în temeiul art. 334 C.pr. pen., în conformitate cu care „dacă în cursul judecării se consideră că încadrarea juridică dată faptei prin actul de sesizare urmează a fi schimbată, instanţa este obligată să pună în discuţie noua încadrare”.

Câte probleme de natură juridică şi psihologică ridică schimbarea unei încadrări juridice şi care este tensiunea intelectuală şi afectivă născută pe această problematică, atât la nivelul duelului judiciar, cât şi la cel extrajudiciar, în taberele pro şi contra ale opiniei publice, ale mijloacelor mass-media şi ale doctrinei o demonstrează situaţia fluctuantă a calificărilor juridice în procesele penale consacrate reprimărilor acţiunilor revoluţionare din decembrie 1989. Acest exemplu este mai edificator şi la îndemâna imensei majorităţi a celor preocupaţi de asemenea analize psihojudiciare. Dar, în mod efectiv, orice schimbare de calificare juridică ridică probleme psihologice intra şi extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Calificarea juridică este determinantă pentru soluţia finală a procesului şi a efectelor generale ale acestuia, îndeosebi în planul libertăţii persoanei, pentru că: *achitarea*, *graţierea*, *amnistia*, *suspendarea executării* înseamnă *libertate*, pe când *condamnarea* înseamnă *privare de libertate*.

Acestea sunt motivele pentru care, în duelul juridic,

avocatul penal luptă, începând din faza testării intersubiective a probelor, pentru a putea obţine o calificare juridică cu consecinţe favorabile inculpatului.

7.3.4. Prevenţiunea specială şi prevenţiunea generală ca efect al duelului judiciar

Prevenţiunea specială este tratată de criminologie şi penologie, fiind un element atribuit pedepsei penale care îl izolează pe infractor, blocându-i cel puţin pentru durata executării pedepsei, activitatea infracţională.

În opinia noastră fundamentată pe realităţi penale, duelul judiciar îndeplineşte funcţiuni psihologice semnificative. Este în cauză duelul judiciar în care se pune în discuţie chestiunea individualizării pedepsei inculpatului în sensul neexecutării pedepsei sau a executării ei în libertate.

Discuţiile echilibrate pe această temă, mai ales de către acuzatorul public, în cazurile pretabile la asemenea soluţii de individualizare, au un efect psihologic pozitiv. Cazurile de suspendare a executării pedepsei, în care au operat reabilitările de drept, credem că reprezintă unul din indicatorii concludenţi pentru a considera reabilitarea şi ca efect psihologic al obiectivităţii duelului judiciar, asigurată din direcţia acuzării.

De multe ori se pot auzi, în luările de ultim cuvânt al inculpaţilor, că nu au de formulat obiecţiuni privind modul în care s-a desfăşurat judecata, că regretă faptele comise şi solicită înţelegerea instanţei. Şi aceste atitudini sunt tot efecte psihologice ale duelului judiciar.

Uneori apărătorii, încheindu-şi pledoariile, susţin că procesul ca atare şi judecata sunt suficiente pentru „învăţarea de minte a inculpatului”. Dar cum soluţii amendate cu aceste concluzii nu există încă în dreptul penal, se solicită condamnarea cu suspendarea executării pedepsei. Şi acest gen de analiză şi soluţii recunosc existenţa unui efect psihologic

pentru duelul judiciar.

O cazuistică pe această temă, constituită în eşantioane de cercetare, credem că ar putea furniza interesante şi utile informaţii de psihologie judiciară. Dar, până la asemenea studii mai pretenţioase şi mai dificil de realizat, se impune o concluzie: protagoniştilor duelului judiciar nu trebuie să le fie indiferente şi, prin urmare, să nu ia în calcul efectele psihologice ale propriei lor atitudini, indiferent că reprezintă acuzarea sau apărarea. În ultima analiză este în cauză exerciţiul de calitate şi eficienţă al profesiunii[325]

---

325 Procesul „rejudecări" lui Dante Aligheri

„Cu prilejul împlinirii a şapte sute de ani de la naşterea autorului „Divinei Comedii", un mănunchi de dantologi – eminenţi jurişti şi istorici din Italia, R.F.Germania şi Franţa – au redeschis, în cadru solemn, procesul lui Dante. Dezbaterile au avut loc în ziua de 16 aprilie 1966, în absida bazilicii San Francesco din Arezzo, decorată cu superbele fresce ale lui Piero della Francesca. Două mii de persoane s-au adunat pentru a asculta cuvîntul autorizat al dantologilor despre faptele pentru care fusese de două ori condamnat la moarte cel mai de seamă poet al Italiei. Ca sediu al instanţei de judecată ad-hoc a fost ales Arezzo, oraşul care cel dintâi şi-a deschis porţile înaintea poetului proscris după prima condamnare şi de unde au pornit faimoasele epistole danteşti „către preaticăloşii" florentini şi către Henric al VII-lea (este vorba de împăratul german Henric al VII-lea, căruia Dante i s-a adresat cu încredere şi entuziasm ca unui aducător de pace şi dreptate şi pe care- l vedea drept mântuitorul Italiei: „Divin, August şi Sezar")".

Şi acum, duelul judiciar:

a) Cercetarea judecătorească:

S-a procedat, mai întâi, la audierea „martorilor" care au evocat, în calitatea lor de istorici şi cercetători literari, faptele şi ideile marelui exilat.

b) Rechizitoriul:

Rechizitoriului susţinut de Antonio Bollocchi, preşedintele secţiei penale a curţii de apel din Perugia, nu i-a lipsit nimic din asprimea unui act de acuzare. Fără a-şi ascunde veneraţia faţă de „divinul" poet şi cerând iertare pentru faptul că trebuie să întineze cu scăderile sale faima unui bărbat atât de însemnat, reprezentantul Ministerului Public n-a omis nimic din ceea ce ar fi putut justifica

.

Duelul judiciar, în cadrul procesului modern, este calea juridică spre o soluţie convenabilă părţilor – inculpatului şi părţii civile – ca părţi ale raportului de drept penal substanţial şi a celui delictual civil alăturat. Procurorul va veghea ca în acest duel să fie protejate interesele publice. De aceea, procurorul, în calitate de reprezentant al Ministerului Public, este primul

---

cele două condamnări. Portretul moral al omului supus judecăţii a fost zugrăvit de asemenea, fără menajamente, pe baza mărturiilor unor biografi şi istorici care au scris într-o vreme nu prea îndepărtată de aceea în care a trăit poetul. Acuzatorul şi-a concentrat eforturile pentru a demonstra că, în împrejurările istorice date şi în baza legiuirii penale de atunci, osândirea lui Dante era inevitabilă.

c) Apărarea:

Replica apărării a fost viguroasă şi strălucită. Eminentul avocat florentin Dante Ricci n-a lăsat fără răspuns nici una dintre învinuiri. N-a tăgăduit cusururile poetului, dar a ştiut să pună în lumină rectitudinea lui de caracter. Temeiurile de fapt şi de drept ale condamnărilor le-a spulberat cu argumente trase deopotrivă din legislaţia vremii şi din principiile permanente ale dreptului penal. Dublat de un dantolog reputat, apărătorul poetului şi-a fundamentat convingător cererea de achitare. Finalul pledoariei a fost la înălţimea nobilei cauze apărate:

„Florentinii, negustori şi bancheri robuşti, n-au crezut în divina misiune cu care se simţea investit Dante. N-au recunoscut (şi cum ar fi putut?) în omul cu chipul supt şi mersul gârbovit, din mulţimea anonimă a proscrişilor, pe Surghiunitul fără vină purtător de miraculoase mesaje perene. Dar istoria a validat gândirea sa şi visul său. Ceea ce ieri i-a fost imputat ca o crimă de Lese-Patrie, este astăzi speranţa vie ce însufleţeşte şi consolează lumea de pe tot pământul”...

„L-au condamnat ca rebel: şi era un profet”.

„L-au izgonit din cetate: şi a avut ca patrie lumea”.

„Asupra capului său, în locul securii infame, a coborât în lumina timpurilor o coroană de glorie”.

d) Ultimul cuvânt:

În ultimul cuvânt, înaintea deliberării, Dante Ricci, a explicat rostul rejudecării după aproape şapte sute de ani a procesului lui Dante arătând că documentele din Libro del Chiodo şi din Libri

interesat în realizarea efectelor educative ale acţiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziţii principiale, obiective, cumpătate, ferme.

Dacă avocatul penal îşi va începe pledoaria exprimându-şi satisfacţia cu privire la obiectivitatea reprezentantului Ministerului Public, efectul educativ asupra publicului prezent şi dezbaterii va fi asigurat, rămânându-i să-şi dezvolte, pe fondul

---

palerarum trebuie să fie restudiate de jurişti, nu numai de istorici, filologi şi literaţi, pentru că tocmai juriştii ar putea, cu tehnica şi cu acea „mens" ce le este proprie, să le surprindă sensul şi semnificaţia; şi dacă s-ar putea după şapte sute de ani, dincolo de o hagrografie de-acum convenţională, să identifice în faţa dreptului şi în faţa istoriei, în fugarul politic florentin pe „Surghiunitul fără vină".

e) Soluţia:

A urmat verdictul – de achitare fireşte – al judecătorilor, care, înainte de a-şi da votul, şi-au motivat public opinia, cu argumente istorice şi de drept. Unul dintre magistraţi a avut ideea ingenioasă de a invoca în beneficiul genialului poet două drepturi excepţionale: dreptul la extratemporalitate şi dreptul la extrateritorialitate:

„Geniul nu trăieşte numai în epoca sa, ci anticipează viitorul. Geniul nu trăieşte numai pe pământul său de baştină, ci în tot neamul omenesc".

În deliberarea publică a completului, format din preşedintele tribunalului, Ernesto Eula, fost prim preşedinte al Curţii de casaţie, iar ca membri ai completului prestigioşi profesori universitari şi înalţi magistraţi, s-a mai spus: „Că uneori Dante a lovit, în aspra sa bătălie de cetăţean şi poet, pe stăpânitorii vremii, în acele clipe el nu a cedat numai conştiinţei sale libere de om al epocii sale; el s-a supus datoriei faţă de viitor. A putut Bonifaciu al VIII-lea, a putut Carol de Valois, au putut atâţia alţii, nobili, prelaţi sau suverani, biciuiţi de el, să-l numească rebel, dar rebelul de atunci era întemeietorul şi crainicul unei civilizaţii noi. Nu există judecători pentru a judeca geniul ... El este singur. În această singurătate se realizează ... răsturnarea poziţiei dintre el, justiţiabilul şi judecătorii săi, pentru că judecătorii sunt astăzi pulbere în mormântul lor, dacă acesta mai poate fi găsit, în vreme ce el e viaţă vie în lume".

În concluzia acestui paragraf vom spune că duelul judiciar este o metodă judiciară cu încărcătură psihologică orientată spre adevărul pe care îl pretinde justiţia modernă a statului de drept, bazată pe

obiectivităţii concluziilor procesului, tezele în apărare.

Dacă acţiunile procurorului vor fi caracterizate ca lipsite de obiectivitate, iar duelul judiciar se va desfăşura pe fondul stării de tensiune, publicul precum şi mijloacele mass-media îşi vor pune întrebarea asupra capacităţii acuzării de a prezenta realitatea faptelor, probelor anchetei şi calificările corespunzătoare. Deci, rolul procurorului este esenţial pentru asigurarea efectelor psihologice de prevenţie generală ale duelului judiciar.

În fine, soluţia. Soluţia care se propune judecătorului este şi aceasta testată intersubiectiv. Astfel, procurorul solicită o anumită pedeapsă. Apărătorul o analizează, încearcă să-i demonstreze argumentarea printr-o contraargumentaţie care porneşte de la o altă viziune asupra periculozităţii sociale a inculpatului pe care îl asistă şi de la posibilităţile de reeducare şi resurecţie penală ale acestuia (cu excepţia anumitor infracţiuni foarte grave). Aceasta este pledoaria de tip criminologic, aprecieri formulate categoric, deschis şi curajos, asupra rechizitoriului care este criticat, dacă avocatul a susţinut teza achitării.

În cazul altor inculpaţi sunt formulate idei de genul:… Nu am nimic de spus”, „las la aprecierea instanţei” sau „nu mă simt vinovat”.

De regulă, atitudinea inculpaţilor la interogatoriu se reflectă şi în ultimul lor cuvânt.

---

triada hegeliană: teză – antiteză – sinteză...

O altă concluzie de ordin psihologic este aceea că naţiunile civilizate nu rămân niciodată tributare erorilor judiciare şi că timpul nu înseamnă şi uitare, ceea ce rezultă că şi noi putem beneficia de dreptul excepţional al extratemporalităţii, pentru că memoria istoriei este de lungă durată.

Secţiunea a IV-a
PSIHOLOGIA INTIMEI CONVINGERI
(De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.4.1. *Intima convingere – realitate mentală, cognitiv afectivă, energizată volitiv*

7.4.1.1. Definiţii. Consideraţii.

Din perspectiva juridică, garanţia intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituţie democratică şi terminând cu principiul independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii.

Convingerea intimă a judecătorului, baza sentinţelor pe care el le pronunţă, este un element esenţial care se cuvine studiat şi din punct de vedere psihologic. Această convingere se bazează la rândul ei pe ceea ce se cheamă „conştiinţă juridică". Aceasta nu este o noţiune abstractă. Orice membru al corpului magistraţilor şi în special, judecătorul chemat să soluţioneze o cauză concretă se conduce în activitatea sa de principiile conştiinţei juridice.

În condiţiile de astăzi, chiar şi această convingere intimă se formează în baza unor legităţi stabilite, legităţi care nu admit principiul aprecierii probelor după criterii formale. Legile procedurale lasă probele la aprecierea exclusivă a instanţei, stabilind ca unic fundament al acestei aprecieri convingerea intimă a judecătorului sprijinită pe cercetarea circumstanţelor cauzei, considerate în totalitatea lor. La acest punct nodal intervin factorii psihologici.

Într-adevăr, convingerea intimă a judecătorului va reflecta realitatea cu atât mai fidel, cu cât judecătorul va fi în stare să reconstituie faptele ce i se relatează (de acuzaţi, de martori, de

organele judiciare, prin declaraţii, probe materiale etc.), după criterii obiectiv ştiinţifice, dând soluţiile cele mai potrivite.

Dar se pune întrebarea: Care sunt factorii care influenţează în mod negativ posibilitatea unei stabiliri obiectiv-ştiinţifice a adevărului?

S-a putut constata că reflectarea realităţii obiective şi relatarea ei, este supusă unei legităţi sui-generis care, în nenumărate cazuri, denaturează în mod involuntar faptele. Judecătorul are de înfruntat dificultăţi şi mai mari, căci el va putea reconstitui faptele numai prin experienţă indirectă şi prin textura contradictorie a prezentării faptelor.

Aici este de căutat motivul pentru care legislaţia admite fenomenul de apreciere (utilizând chiar termenul) în baza căruia apoi se formulează convingerea intimă a magistratului.

În aprecierea probelor (directe şi indirecte), judecătorul se bazează pe experienţa şi cunoştinţele asimilate. Toate acestea iac ca judecătorul să caute şi să găsească analogii în alte cazuri similare pentru a putea vedea mai clar cazul de judecat.

Acest procedeu ajută până la un punct lămurirea problemelor, dar totodată, poate constitui un izvor de greşeli, de erori judiciare regretabile.

Forţa psihologică a magistratului nu trebuie să subziste în rigiditatea şi impenetrabilitatea pe care uneori se străduieşte să o afişeze. Aceste atitudini sunt măşti. Atât procurorul, cât şi avocatul penal cunosc sensibilităţile şi punctele vulnerabile ale magistratului şi încearcă să profite de ele. Îndeosebi, avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului. În calitate de protagonişti ai duelului judiciar în procesul penal (acuzatorul public şi apărătorul) îşi formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând, fiecare cu prilejul dezbaterii în fond a cauzei, să-l convingă pe magistrat de justeţea punctului său de vedere.

Susţinerile argumentate ale protagoniştilor se constituie,

sub aspect psihologic, în stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce acţionează corelat cu fondul experienţei, cultura şi informaţiile rezultate din probele administrate, stocate în memoria magistratului, în timpul duelului judiciar, pe care acesta l-a condus şi controlat în calitate de „*dominus litis*”.

Intima convingere a magistratului nu se formează în mod complet şi calificator decât după epuizarea duelului judiciar şi ascultarea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situaţie pentru care, în înţelepciunea sa, legiuitorul a prevăzut ipostaza repunerii pe rol, dacă magistratul nu a reuşit pe deplin să-şi formeze intima convingere[326]. Rezultă că, din motivaţie psihologică, cazul trebuie reluat.

Pe de altă parte, pronunţări anticipate asupra cazului, în medii extrajudiciare, sau manifestări ce ar putea sugera lipsa imparţialităţii, sunt conduite nefireşti, sancţionabile, care pun sub semnul întrebării capacitatea psihologică a magistratului de a suporta intelectiv şi afectiv, dar şi volitiv, duelul judiciar, chiar dacă acesta este mai dur, iar uneori presărat cu incidente între părţi sau delicte de audienţă.

Din punct de vedere psihologic, convingerea intimă este acea trăire psihică interioară a judecătorului că o anumită stare de fapt este aşa şi nu altminteri, fundamentând după sine echivalenţa stării de fapt cu situaţia din drept. Psihologic, intima convingere este o încărcătură mentală şi afectivă care-l echilibrează sufleteşte pe judecător, dându-i sentimentul că nu a greşit în apreciere şi, respectiv, judecată.

În toate cazurile, judecătorul trebuie să scoată la iveală diferenţele individuale ale cazului, să le supună unei critici, unei analize logice ştiinţifice serioase, înainte de a trage concluziile ce se impun. Numai analiza detaliată şi severă a realităţii poate

326 G.F.W. Hegel, în Principiile filosofice ale dreptului, analizează conceptul de intimă convingere, subliniind că ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă şi conştiinţa.

să-l conducă pe judecător la evidenţă, singurul criteriu obiectiv pe care va trebui să se bazeze convingerea intimă şi apoi soluţia procesului.

Din noianul de amănunte contradictorii, care se etalează în faţa magistratului, acesta va trebui să facă o selecţie migăloasă şi să construiască, să reconstituie faptul infracţional cu toate mobilurile sale economico-sociale şi psihologice, cu toate consecinţele faptului. Cu drept cuvânt spunea Florens: „Toată arta experienţei constă în puterea de a descoperi fapte simple”, adică rezultatul analizei trebuie să ducă la o justă simplificare a faptelor.

Dacă pentru mărturii, jurământul rămâne ultima garanţie, se pune în mod firesc întrebarea: Care este garanţia ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluţie judiciară? Din perspectiva psihologică, această garanţie nu poate fi alta decât respectarea de către magistrat (judecător) a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectiva etică, garanţia este moralitatea judecătorului şi buna sa credinţă.

Garanţia intimei convingeri este dublă, pe de o parte, pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, iar pe de altă parte, principiul independenţei magistraţilor şi impunerii lor numai legii.

În ultimă analiză, execută un drept la intimă convingere pe care se fundamentează posibilitatea magistraţilor, ce constituie un complet de judecată, de a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a face deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra aspectelor de fapt din cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept (calificarea faptei şi aplicarea pedepsei).

În Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că

părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad, tocmai pentru a nu-l influenţa.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătoreşti care încorporează şi psihologia lor.

Putem defini aşadar intima convingere ca fiind o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situaţii.

Având în vedere procesul penal, putem afirma că acuzatorul şi apărătorul îşi formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând fiecare cu prilejul dezbaterii cauzei să-l convingă pe magistrat de justeţea punctului său de vedere.

Duelul judiciar constituie pentru magistrat stimulul ce acţionează corelat cu fondul experienţei, cultura şi informaţiile rezultate din probele administrate.

Intima convingere a magistratului nu se realizează decât după epuizarea duelului judiciar şi audierea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situaţie pentru care legiuitorul a prevăzut ipoteza repunerii pe rol, dacă magistratul nu a reuşit să-şi formeze intima convingere.

Forţa psihologică a magistratului nu constă în rigiditatea şi impenetrabilitatea pe care se străduieşte să o afişeze. Aceste atitudini sunt măşti.

Atât procurorul, cât şi avocatul penal cunosc sensibilitatea şi punctele vulnerabile ale magistratului şi încearcă să profite de ele. Îndeosebi avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului.

Deliberarea, tocmai din aceste considerente, este concepută să se realizeze într-o stare de relaxare psihică din partea magistratului prin care să aprecieze corect probele şi argumentele, tentante intersubiectiv în duelul judiciar, ca şi

ultimul cuvânt al inculpatului.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare de presiune vor influenţa intima convingere, subordonând-o, atunci duelul judiciar ne apare ca inutil.

7.4.2. Evaluarea şi coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat

Instanţa de judecată (judecătorul) nu-şi poate forma o convingere intimă, realistă, decât prin evaluarea şi coroborarea tuturor probelor existente la dosar. Doar pe baza acestor probe, cauza poate fi lămurită sub toate aspectele[327]. De aceea se impune o scurtă analiză a acestora pentru a putea vedea în ce măsură ajută la formarea convingerii intime.

7.4.2.1. Declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului

Declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului, cunoscute şi sub denumirea de „*mărturisire*”, reprezintă un mijloc important de probă care serveşte mai mult sau mai puţin direct la aflarea adevărului în procesul judiciar. Reglementate în art. 69 C.pr. pen., aceste declaraţii vor contribui la elucidarea împrejurărilor cauzei şi, prin extensie, la formarea convingerii intime a magistratului. Deşi în practică li se acordă o anumită greutate în

---

327 Art. 63 alin. f C.pr.pen. – „Constituie probă orice element de fapt care serveşte la constatarea existenţei sau inexistenţei unei infracţiuni, la identificarea persoanei care a săvârşit-o şi la cunoaşterea împrejurărilor necesare pentru justa soluţionare a cauzei.”

Art. 64 C.pr.pen. – Mijloacele de probă prin care se constată elementele de fapt ce pot servi ca probă sunt: declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului, declaraţiile părţii vătămate, ale părţii civile şi ale părţii responsabile civilmente, declaraţiile martorilor, înscrisurile, înregistrările audio sau video, fotografiile, mijloacele materiale de probă, constatările tehnico-ştiinţifice, constatările medico- legale şi expertizele”.

alcătuirea probatoriului, legea nu conferă o valoare probantă deosebită declaraţiilor învinuitului sau inculpatului, stabilind că pot servi la aflarea adevărului numai în măsura în care sunt coroborate cu restul probelor existente în cauză. Deci, mărturisirea are o forţă probantă condiţionată, fiind necesar a fi coroborată cu celelalte probe, precum şi un caracter divizibil, deoarece poate fi acceptată în parte sau în întregime în funcţie de cum este confirmată sau infirmată de întreg probatoriul[328].

Declaraţiile învinuitului sau inculpatului se vor forma pe baza proceselor psihice ale acestuia, procese ce vor trebui avute în vedere de către magistrat. Aceste mecanisme psihologice se raportează la trei etape infracţionale:

1. Conceperea activităţii infracţionale şi rezoluţia infracţională[329];

2. Desfăşurarea activităţii infracţionale;

3. Etapa postinfracţională – în această etapă îşi fac apariţia procesele psihice determinate de teamă, lupta pentru evitarea răspunderii penale specifice încercărilor de simulare – disimulare (minciuna, în general).

Declaraţiile învinuitului vor fi influenţate de tensiunea psihică postinfracţională, tensiune determinată de teama de răspundere, de teama acuzării.

O influenţă negativă asupra formării declaraţiilor o constituie şi existenţa factorilor obiectivi şi subiectivi determinativi în procesul de percepţie al învinuitului sau inculpatului (condiţii de vizibilitate nefavorabile, tensiunea psihică existentă, deficienţe ale organelor de simţ etc.).

De asemenea, declaraţia poate fi influenţată negativ sau pozitiv de metoda şi mijloacele de interogare folosite de

---

328 V. Dongoroz şi colab., Explicaţii teoretice ale Codului de procedură penală român, Editura Academiei, 1975.

329 C. Bulai, Drept penal român. Partea generală, Editura Şansa, 1992.

organele de urmărire penală. Aceste metode vor trebui adaptate tipului de personalitate al fiecărui individ şi, de asemenea, însuşi anchetatorul (chiar şi magistratul) va trebui să-şi adapteze şi controleze anumite trăsături de personalitate.

Prin urmare, deşi nu li se acordă o forţă probantă superioară altor mijloace de probă, declaraţiile învinuitului sau inculpatului au o valoare particulară, întrucât servesc la conturarea conţinutului constitutiv al infracţiunii sau cel puţin la cunoaşterea poziţiei subiectului faţă de fapta săvârşită, magistratul având în vedere toate aceste aspecte.

7.4.2.2. Declaraţiile părţii vătămate

Partea vătămată este subiectul pasiv al infracţiunii, adică persoana care a suferit prin infracţiune o vătămare fizică, morală sau materială.

Fiind subiect principal în cauza penală, declaraţia părţii vătămate este inerentă, mai ales că se presupune că victima are cunoştinţe nemijlocite cu privire la faptă şi făptuitori.

Formarea declaraţiilor este precedată de un proces psihologic deosebit de complex, marcat de capacitatea de recepţionare a informaţiilor, de prelucrarea şi stocarea memorială a acestora, precum şi de existenţa unor factori obiectivi şi subiectivi de distorsiune ce influenţează recepţia.

Magistratul va trebui să distingă în declaraţia părţii vătămate şi influenţele negative datorate stării de tulburare afectivă a victimei şi concretizate în denaturarea inconştientă a celor percepute. De asemenea, trebuie avuţi în vedere şi anumiţi factori ce alterează percepţia actului infracţional: fenomenul de iluzie, sugestia, efectul „halo”.

Declaraţia părţii vătămate poate fi influenţată şi de buna sau reaua-credinţă a acesteia, deoarece victima este interesată în rezolvarea cauzei penale, dar mai presus de toate în dovedirea vinovăţiei făptuitorului, fapt ce va duce la pedepsirea

acestuia. Această expresie a laturii vindicative pur umane ce există în individ, poate duce însă la strecurarea în declaraţie a unor elemente de anumită natură, neveridice, care să determine agravarea răspunderii învinuitului sau inculpatului.

Ca urmare, este necesară coroborarea şi cu alte mijloace de probă pentru a afla adevărul într-o pricină penală. Judecătorul, în virtutea rolului său activ, va filtra toate aspectele existente în declaraţii pentru a-şi putea forma convingerea intimă.

7.4.2.3. Declaraţiile martorului

Declaraţiile, ca şi psihologia acestui participant la procesul penal au fost prezentate în cap. IV, necesitatea studierii pe larg fiind dată de particularităţile psihologice ale personalităţii acestuia.

7.4.2.4. Înscrisurile

Din punct de vedere procedural, înscrisurile pot servi ca mijloace de probă, dacă în conţinutul lor se arată fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 89 C.pr. pen.).

Termenul de „înscris” poate avea pe lângă această calitate de mijloc de probă, şi calitatea de obiect material al infracţiunilor de fals. Într-o altă opinie, se subliniază că în sfera înscrisurilor, ca mijloace de probă intră numai obiectele pe care sunt marcate semnele scrierii fonetice.

Cu alte cuvinte, „înscrisul” nu reprezintă orice mod de materializare, de exprimare a gândirii şi voinţei într-un obiect material, ci numai exprimarea prin scris, aceasta reprezentând exprimarea prin semne grafice a sunetelor şi cuvintelor[330].

Datorită evoluţiei extraordinare a ştiinţei care a permis

330 L . Ionescu, Expertiza criminalistică a scrisului, Editura Junimea, Bucureşti, 1973.

refacerea şi reconstituirea înscrisurilor deteriorate sau distruse, stabilirea autenticităţii şi vechimii acestora, precum şi descoperirea falsurilor prin contrafacere, alterare, deghizare sau imitarea scrisului, magistratul va putea să-şi formeze intima convingere folosind şi elementele relevate de munca expertului criminalist.

Fiind mijloace de probă concrete, nedepinzând, în general, de aspecte relative (aşa cum este psihologia umană), înscrisurile au un rol foarte important în aflarea adevărului în procesul penal.

7.4.2.5. Înregistrările audio sau video

înregistrările audio sau video pot fi efectuate cu autorizarea motivată a prim-procurorului Parchetului Curţii de Apel, dacă există date sau indicii temeinice privind pregătirea sau săvârşirea unei infracţiuni pentru care urmărirea penală se face din oficiu, iar interceptarea este utilă pentru aflarea adevărului. Aceste înregistrări pot servi ca mijloc de probă dacă din conţinutul convorbirilor înregistrate rezultă fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 91 C.pr. pen.).

Dat fiind caracterul pur tehnic al acestui mijloc de probă, precum şi aspectele procedurale cu privire la autorizarea pentru interceptare, redarea conţinutului într-un proces-verbal, sigilarea şi chiar verificarea prin expertiză, se poate considera că înregistrările audio sau video sunt „sigure”, că reprezintă o reflectare nedeformată a realităţii.

Ca urmare a acestor însuşiri, judecătorul le va reţine şi le va direcţiona în procesul formării convingerii intime.

7.4.2.6. Fotografiile

Fotografiile constituie un mijloc de probă de o importanţă

deosebită, deoarece prin intermediul lor sunt redate rezultatele cercetărilor criminalistice ce duc la aflarea adevărului într-o cauză penală.

Indiferent dacă este efectuată la locul faptei (fotografia judiciară operativă) sau în condiţii de laborator (fotografia judiciară de examinare), fotografia prezintă numeroase avantaje: fidelitate în fixarea şi redarea imaginii; obiectivitate în prezentarea datelor; influenţă psihologică deosebită atât asupra învinuitului sau inculpatului, cât şi asupra instanţei.

Judecătorul va trebui să aşeze fotografiile („planşa foto") existente într-un dosar alături de celelalte mijloace de probă şi să le valorifice în formarea intimei convingeri, fără a fi influenţat de eventuala capacitate a acestora de manipulare. Căci, aşa cum spunea Confucius: *O imagine valorează mai mult decât 10.000 de cuvinte*.

7.4.2.7. Constatările tehnico-ştiinţifice

Conform art. 112 C.pr. pen., dispunerea efectuării unei constatări tehnico-ştiinţifice are loc în cazul în care există pericol de dispariţie a unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situaţii de fapt şi este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei.

Constatările tehnico-ştiinţifice se fac de către specialişti sau tehnicieni, iar aceştia vor răspunde la întrebările în legătură cu obiectul supus cercetării.

Datorită faptului că prin ele se clarifică anumite împrejurări ale cauzei, se poate spune că şi constatările tehnico-ştiinţifice sunt mijloace importante de probă.

Instanţa, în speţă magistratul, în cazul în care nu consideră clarificate aspectele supuse analizei tehnico-ştiinţifice, poate dispune refacerea sau completarea acesteia. Deci, intima convingere a judecătorului nu se poate forma în vederea stabilirii unei sentinţe corecte decât dacă toate elementele

cazului sunt clare.

7.4.2.8. Constatările medico-legale

În cazul în care instanţa este sesizată cu cauze ce implică vătămări corporale sau ale sănătăţii, ori moartea violentă a unei persoane, precum şi o moarte a cărei cauză nu se cunoaşte sau este suspectă, în dosarul respectiv va trebui să existe şi constatarea medico-legală a situaţiilor mai sus citate.

Necesitatea acestui raport este dată de importanţa valorilor sociale lezate prin infracţiune, precum şi de stabilirea împrejurărilor cauzei aşa cum s-au petrecut în realitatea socială.

Constatările medico-legale pot face lumină în anumite cazuri în ceea ce priveşte latura subiectivă a unei infracţiuni, sau pot releva raportul de cauzalitate dintre elementul material al laturii obiective şi urmarea imediată a infracţiunii, precum şi existenţa anumitor împrejurări ce aparţin sau nu lanţului cauzal al faptei.

În funcţie de rezultatele constatării, judecătorul îşi poate forma intima convingere spre o anumită încadrare a faptei sau spre o altă încadrare, total diferită[331].

Dată fiind valoarea probantă deosebită a acestor mijloace de probă, judecătorul va ţine cont de ele, bineînţeles în coroborare cu celelalte mijloace de probă existente în cauză.

7.4.2.9. Expertizele

Acest mijloc de probă vine în completarea constatărilor tehnico-ştiinţifice şi a celor medico-legale atunci când acestea nu lămuresc pe deplin anumite aspecte ale pricinii aduse spre

331 Ex.: Cazul Vrăbioru – Dacă s-ar fi constatat drept cauză a morţii lovirea, s-ar fi ajuns la condamnarea făptuitorului pentru „loviri sau vătămări cauzatoare de moarte” conform art. 183 C.pen. Însă, constatându-se că moartea s-a datorat unor afecţiuni cardiace preexistente morţii, încadrarea în art. 183 C.pen. nu mai este valabilă.

judecare.

Ca şi în cazul celorlalte două mijloace de probă, expertiza poate fi cerută şi de instanţă. Raportul făcut în urma analizelor, fie tehnice, fie medico-legale, nu poate fi decât în consens cu realitatea. De altfel, există garanţii de ordin procedural ce înlătură eventualele imixtiuni ce ar urmări denaturarea aspectelor supuse expertizei.

Şi în acest caz, judecătorul va da importanţa ce i se cuvine mijlocului de probă analizat, punându-l în legătură cu celelalte date ale cauzei.

7.4.2.10. Mijloacele materiale de probă

În această noţiune, C.pr. pen. a inclus „obiectele care conţin sau poartă o urmă a faptei săvârşite, precum şi orice alte obiecte care pot servi la aflarea adevărului”. De asemenea, sunt incluse sub denumirea de „corpuri delicte” şi obiectele care au fost folosite sau au fost destinate să servească la săvârşirea unei infracţiuni, precum şi obiectele care sunt produsul infracţiunii.

Sfera de cuprindere a acestor mijloace de probă este foarte largă, dat fiind natura urmelor ce se pot găsi pe obiect (urme de mâini, de picioare, de dinţi, de buze, nas sau îmbrăcăminte; urme biologice – fie de sânge, salivă, fire de păr sau seminale; urme ale unor mijloace de transport; urme ale armelor de foc; urme ale instrumentelor de spargere etc.). Cu ajutorul experţilor criminalişti, toate aceste urme sunt revelate şi cercetate şi, ca urmare, se pot desprinde concluzii cu privire la anumite circumstanţe ale cauzei.

Judecătorul nu va avea decât rolul să aprecieze toate aceste mijloace de probă, coroborându-le pentru a-şi forma imaginea de ansamblu şi de detaliu a faptei şi pentru a da o sentinţă conformă cu legea şi situaţia de fapt.

7.4.3. Garanţii psihologice şi de personalitate ale

intimei convingeri.

(Exigenţe morale, exigenţe profesionale, exigenţe legale)

Exigenţele morale vizează raportarea reală şi sinceră a magistratului judecător la valorile umane, spunere de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă.

Privind astfel, magistratul va trebui să cunoască în ce constau şi cât au fost lezate valorile şi interesele legitime ale omului în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale.

Atitudinea generală a magistratului se raportează la suma de valori şi norme morale unanim acceptate.

Exigenţele de competenţă au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experienţa pozitivă şi, nu în ultimul rând, abilitatea judecătorului de a solicita contribuţia expertizelor de specialitate necesare în cauzele judiciare.

Interesante prevederi în sensul profesiei de magistrat sunt prevăzute în *Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii*, aprobat de Adunarea Generală O.N.U., în decembrie 1979. Astfel, acest cod prevede faptul că nicio persoană implicată în aplicarea legilor nu poate tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament inuman sau degradant şi nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi sau împrejurări excepţionale cum ar fi starea de război, o ameninţare contra securităţii naţionale, pentru a justifica pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante.

În ceea ce priveşte exigenţele legale se impune cunoaşterea de către judecător a dispoziţiilor legii procesuale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care trebuie să se raporteze în permanenţă. De asemenea, prevederile legale cu privire la mărturie, procedeele de tactică şi metodică în efectuarea audierii martorilor.

7.4.4. Problematica psihologică a deliberării şi

opiniei separate

7.4.4.1. Deliberarea

După ce în şedinţa de judecată au avut loc dezbaterile, adică şi-au spus cuvântul în fond toate părţile prezente la proces, s-au audiat martorii şi experţii, s-au prezentat mijloacele de probă existente, iar inculpatul şi-a prezentat „ultimul cuvânt" şi instanţa se consideră lămurită, preşedintele declară dezbaterile închise şi judecătorii care alcătuiesc completul de judecată deliberează în vederea pronunţării hotărârii. Deliberarea are loc în secret (art. 307 C.pr. pen.).

Secretul deliberării are mare importanţă pentru a asigura o hotărâre justă, pronunţată de judecători numai potrivit legii şi convingerii lor intime, pe baza materialului probator din dosar, discutat de părţi în şedinţă. Astfel se păstrează încrederea în justeţea soluţiei şi obiectivitatea judecătorilor; totodată, se asigură judecătorilor liniştea pentru a chibzui temeinic.

În procesele simple sau când se rezolvă o excepţie, deliberarea în secret se poate face chiar în şedinţa de judecată, dar, de obicei, judecătorii se retrag în camera de chibzuire pentru deliberare.

Deliberarea este condusă de preşedintele completului, dar el are aceleaşi drepturi în ceea ce priveşte soluţia ca şi ceilalţi membri ai completului.

Din punct de vedere al luării hotărârii, nicio dificultate nu există în cazul judecătorului unic. Dacă însă completul de judecători este alcătuit din doi judecători, în cazul în care aceştia nu cad de acord asupra soluţiei, se ajunge la divergenţe, fie că este vorba de soluţia finală ce trebuie dată în cauză, fie că este vorba de rezolvarea, pe tot parcursul judecăţii, a unor cereri, excepţii sau incidente. Într-o astfel de situaţie cauza se repune pe rol

– Eventual de îndată, dacă părţile sunt prezente şi se rejudecă în complet de divergenţă, adică se întregeşte completul de judecată cu preşedintele sau vicepreşedintele instanţei sau cu un judecător desemnat de preşedinte, ajungându-se astfel la un complet format din trei judecători, adică un număr impar.

În ipoteza completului de divergenţă, hotărârea se ia, desigur, în unanimitate, cum se întâmplă de regulă, dar dacă unul din membrii completului nu este de acord cu opinia majorităţii, el poate rămâne cu o opinie separată. Motivarea opiniei separate este obligatorie.

În cazul în care completul de judecată fiind format dintr-un număr impar se ajunge la mai mult de două păreri (de exemplu: unul dintre membrii completului este pentru admiterea în întregime a acţiunii, altul pentru respingerea ei, iar al treilea este pentru admiterea ei în parte), judecătorii ale căror păreri se apropie mai mult sunt datori să se unească într-o singură părere.

Dincolo de aceste aspecte de ordin strict procedural, deliberarea este concepută şi legiferată pentru ca magistratul, judecătorul să poată cumpăni într-o stare de relaxare psihologică probele şi argumentele, testate intersubiectiv în duelul judiciar.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare, de presiune vor influenţa intima convingere a magistratului sau vor impune o altă soluţie, substituind voinţa acestuia, atunci duelul judiciar este inutil, iar justiţia ajunge să se transforme într-o maşină de fabricat soluţii în serie.

La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului şi aplicarea pedepsei. Toţi

membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni[332]. Ultimul care-şi spune părerea este preşedintele.

Prin urmare, şi instituţia deliberării are o componentă psihologică ce are menirea să pună în valoare personalitatea judecătorului, calităţile ce structurează profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv al acestuia, raportarea reală şi sinceră a magistratului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă, cunoaşterea valorilor şi intereselor legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale.

Credem, în finalul tuturor consideraţiilor expuse, că structura deliberării, realizată din perspectiva psihologică, poate şi trebuie să fie sistemul de referinţă al temeiurilor unor soluţii juridice fundamentate pe adevăr şi justiţie[333].

7.4.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)

Câte probleme de natură juridică şi psihologică ridică probabilitatea magistraţilor ce constituie un complet de judecată de a avea opinie separată şi care este tensiunea intelectuală şi afectivă născute pe această problematică atât la nivelul actului de înfăptuire a justiţiei, cât şi la cel al individului angrenat în acest mecanism: în taberele pro şi contra ale literaturii de specialitate, ale mijloacelor mass-media şi, nu în ultimul rând, ale practicienilor, o demonstrează situaţia

---

332 Art. 324 alin. 2 C.pr.pen. Carol al II-lea se pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad şi continuând în ordinea numirilor. Evident, legiuitorul a ţinut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: „pentru ca judecătorii cu o experienţă mai mare, deci cu o prestanţă faţă de ceilalţi, să nu îi influenţeze”.

333 Se exemplifică prin studiul unor încheieri şi motivări de hotărâri în cauze complexe. (Din arhiva persnală a autorului – T.B.).

fluctuantă a calificărilor juridice şi, inevitabil, a soluţiilor pronunţate în perioada post-decembristă.

În mod efectiv, orice schimbare de atitudine în pronunţarea unei soluţii ridică probleme psihologice inter şi extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Putem conchide că, în ultimă analiză, există şi un drept la intimă convingere, pe care se fundamentează posibilitatea judecătorului de a avea opinie separată.

Problematica legată de aspectul opiniei separate îşi găseşte fundamentarea juridică în dispoziţiile de drept procedural.

Legiuitorul impune ca hotărârea judecătorului să fie rezultatul acordului membrilor completului de judecată asupra soluţiilor date chestiunilor supuse deliberării. Dacă unanimitatea nu poate fi întrunită, hotărârea se ia cu majoritatea.

Chestiunea supusă analizei capătă nuanţe ce incită la discuţii în momentul în care judecătorul care opinează pentru soluţia cea mai severă trebuie să se alăture celei mai apropiate de părerea sa. Prin lege se consacră această obligaţie a magistratului de a se circumscrie unui punct de vedere ce va apărea mai apropiat de cel invocat de el. Această obligaţie supusă unei analize mai atente poate da naştere la interpretări nu lipsite de „patimă”.

Dacă încercăm o abordare psihologică, considerăm că un element de pornire îl va constitui buna-credinţă a judecătorului.

Judecătorul (magistratul) trebuie să dea dovadă de profesionalism pe durata întregului proces şi, de asemenea, de bună credinţă. Supunerea lui numai legii trebuie dublată şi de latura morală a personalităţii sale.

Doctrinele moderne de drept au dat diferite definiţii bunei-credinţe, toate însă pornind de la cunoscuta maximă romană: *Honeste vivere, alterum non laudare sum qui que tribunere*.

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credinţă a magistratului, am preferat o definiţie analitică, pornind de la convingerea că o scurtă prezentare a laturilor conceptului bunei-credinţe serveşte mai eficient deontologia activităţii de judecător şi ideea de justiţie.

Capitolul VIII
EROAREA JUDICIARĂ. MECANISME ŞI IMPLICAŢII PSIHOLOGICE

8.1. Punerea problemei

Una din problemele cu consecinţe grave în viaţa societăţii, în viaţa familiei şi la nivelul individului, este reprezentată de erorile judiciare.

Imperfecţiunea organelor noastre de recepţie, existenţa unor elemente de diferenţiere sub raportul însuşirilor de percepţie, memorare şi verbalizare de la un individ la altul, survenirea între momentul de recepţie a informaţiilor şi cel al reproducerii, a unui coeficient de alterare a faptelor memorate datorită unei serii de factori, a prezumţiei contestabilă privind sinceritatea individului, precum şi marile dificultăţi ridicate de aprecierea bunei sau relei-credinţe a unei persoane la momentul întocmirii unui act care serveşte ca probă, constituie, cu toate, aspecte de care judecătorul va trebui să ţină seama atunci când apreciază probele şi când deliberează.

De aceea, ţinând seama de toate aceste posibilităţi de deviere de la realitate, se impune utilizarea, pe întreaga durată a administrării şi evaluării probelor a acelor procedee elaborate de practica judiciară, în cunoaşterea deplină a legităţilor psihologice, care să îngăduie judecătorului să identifice mai întâi, posibilităţile obiective sau subiective de eroare, să atenueze sau să înlăture apoi consecinţele factorilor de alterare a adevărului, cu alte cuvinte, să evalueze exact, în ansamblul probelor, veridicitatea.

Toate aceste aspecte evidenţiate transferă întreaga dificultate asupra operaţiei finale legată de activitatea de apreciere a probelor.

Cunoscând dispoziţiile legale potrivit cărora probele sunt

lăsate la libera apreciere a completului de judecată, nu trebuie pierdut din vedere că răspunderea care incumbă judecătorului este mare şi are implicaţii asupra hotărârii pe care o va pronunţa.

Complexitatea activităţii de înfăptuire a justiţiei – de la activitatea organelor de poliţie, a parchetelor şi până la activitatea instanţelor judecătoreşti – problemele ridicate pe parcursul acestei activităţi pot, în concurs cu anumite împrejurări, să determine erori judiciare.

În sens filosofic, prin eroare înţelegem concluzia care, datorită limitelor cunoaşterii, observaţiei superficiale, experimentului organizat în mod defectuos, nerespectării legilor logice, nu reflectă adevărat, veridic, realitatea obiectivă.

Prin eroare judiciară înţelegem perceperea, interpretarea, sancţionarea greşită, cu bună sau rea-credinţă, a datelor faptice şi juridice ridicate în cadrul procesului de înfăptuire a justiţiei.

8.2. Erori judiciare – scurt istoric

Romanii apreciau ca esenţiale pentru un contract trei elemente: obiectivul, consimţământul şi capacitatea.

Printre cauzele care duc la inexistenţa consimţământului face parte şi eroarea.

Eroarea este înţelegerea greşită a unor împrejurări. Uneori, când nu poartă asupra unor aspecte ce prezintă interes pentru părţi, eroarea nu produce niciun efect asupra contractului, alteori însă, duce la inexistenţa acestuia. Următoarele cazuri de eroare atrăgeau nulitatea contractului: *error in negatio*, *error in persona*, *error in corpore* şi *error in substantia* .

Error in negatio (eroarea asupra naturii actului juridic) apare atunci când o parte intenţionează să încheie un anumit contract, iar cealaltă parte, crede că este vorba de o altă operaţiune juridică.

Error in persona (eroarea asupra identităţii persoanei) se produce atunci când o parte crede că a încheiat contractul cu o anumită persoană şi, în realitate, l-a încheiat cu altcineva.

Error in corpore (eroarea asupra identităţii lucrului), se produce când o parte crede că obiectul material al contractului este un anumit lucru, iar cealaltă parte crede că este vorba de alt lucru.

Error in substantia (eroare asupra calităţilor esenţiale ale lucrului) apare atunci când o parte crede că a dobândit un lucru făcut dintr-o anumită materie şi în realitate dobândeşte un lucru făcut din altă materie.

La romani, ca şi în majoritatea legislaţiilor moderne, nu se reglementa eroarea judiciară – determinată de greşita interpretare şi aplicare a legii, de apreciere greşită a probelor.

De lege ferenda se impune adoptarea unui sistem sancţionator care să protejeze justiţiabilii de posibilele erori, să le deschidă calea la despăgubiri din partea statului (în calitatea lui de comitent care răspunde pentru fapta prepusului) să asigure o mai mare credibilitate în obiectivitatea şi imparţialitatea magistraţilor.

Desigur că în măsura în care se reţine reaua intenţie în interpretarea şi aplicarea legii, în aprecierea probelor – fapta va îmbrăca forma unor infracţiuni (abuz de serviciu, purtare abuzivă, luare de mită, primirea de foloase necuvenite, trafic de influenţă etc.) sancţionate ca atare[334]

334 AFACEREA ASLAN

În camera unui hotel din Bucureşti, un maior îşi pusese capăt zilelor împuşcându-se în cap. Pe noptiera de lângă pat, sinucigaşul lăsase două scrisori şi un pistolet…

Şi în seara zilei de 27 aprilie 1932, comisarul Constantin Ţurai a fost din nou primul criminalist sosit la locul faptei, în strada Pictor Romano nr. 17, unde avusese loc un asasinat…

Victima, Sofia Aslan, o femeie în vârstă, dar în plină putere, fusese găsită împuşcată în dormitorul ei, în jurul orei 22,00. Muribunda, la cererea fiului acesteia, Gheorghe Aslan, care chemase salvarea,

8.3. Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri

Error humanum est spune un vechi dicton latin şi fiinţa omenească, plină de păcate, îşi însuşeşte critic şi acest mic amănunt: de a se fi aflat în eroare, la un anumit moment şi într-o anumită situaţie, de a fi „căzut” în greşeală, cum ar spune

---

fusese transportată la Spitalul Brîncovenesc, unde însă murise imediat fără a mai putea vorbi.

Din relatările soţului victimei, Teodor Aslan, fost director al Senatului şi fost funcţionar în serviciul Băncii Generale, acum pensionar, reieşea că, în seara zilei de

27 aprilie 1932, după ce împreună cu soţia şi fiul lor, Gheorghe Aslan, în vârstă de

28 de ani, au luat masa în sufrageria de la parter, s-au dus cu toţii în odăile de culcare care se aflau la etajul clădirii.

Bătrânul Teodor Aslan, care dormea separat de soţia sa, a arătat cum la scurt timp după terminarea mesei de seară, în timp ce dânsul, fiul şi soţia se retrăseseră în camerele lor de culcare, a auzit un strigăt şi nişte împuşcături ce veneau din camera soţiei.

Ducându-se să vadă ce s-a întâmplat, a constatat că uşa dormitorului acesteia era închisă cu cheia pe dinăuntru şi că în încăpere se auzeau gemete.

Bătrânul Aslan a mai arătat că sertarele biroului din camera căpitanului Gheorghe Aslan fuseseră sparte şi pe jos în cameră s-a găsit un ciocan a cărui coadă de lemn era ruptă în bucăţi. Într-unul din sertarele forţate şi deschise se găsea un revolver, pe care spărgătorul nu l-a luat.

Dânsul credea că autorul faptei s-a strecurat din vreme în dormitorul victimei, unde a stat ascuns după uşă. După ce victima a intrat şi a închis uşa, a atacat-o întrebând-o de ascunzătorile în care ţine depozitaţi banii şi bijuteriile. La riposta energică a victimei a fost nevoit s-o împuşte şi să-şi asigure scăparea.

La rândul său, căpitanul Gheorghe Aslan relata că, după terminarea mesei, s- a dus în dormitor, dar nu a rămas pentru a se odihni ci, luându-şi paltonul, a ieşit la o scurtă plimbare prin împrejurimi, încuind poarta la părăsirea imobilului.

După vreo jumătate de ora s-a întors acasă, unde, spre surprinderea lui, a găsit poarta deschisă. Când a urcat la etaj a constatat că mama lui este în agonie şi a luat urgent măsurile ce s-au impus.

filosoful, pur şi simplu de a-şi fi reprezentat în mod eronat situaţia de fapt.

Dictoanele, în general, concentrează o stare de fapt, o tensiune oarecare şi, datorită laconismului lor esenţial, au valoarea unui argument, practic a unei scuze, într-un „dialog” al greşelii, invocate de cel care a greşit şi care simte nevoia să se apere.

Cazul era de o complexitate extremă, iar cercetarea criminalistică hotărâtoare pentru emiterea de ipoteze corecte şi justa soluţionare a speţei.

Tânărul Constantin Ţurai se afla în faţa unei probe dificile.

Pentru început, în lipsa cadavrului care fusese depus la morgă, realiza interpretarea urmelor de sânge şi a celor lăsate de pătrunderea proiectilelor în imobil şi pereţii unde se petrecuse crima.

O a doua etapă necesară lămuririi tuturor aspectelor a fost aceea a examinării, împreună cu medicul legist, a îmbrăcămintei victimei şi a urmelor lăsate de fiecare glonţ în corpul acesteia, precum şi a modului de dispunere a orificiilor de intrare şi ieşire.

În sfârşit, considera necesară revederea încă o dată a câmpului faptei, pentru a corobora datele obţinute cu condiţiile reale în care au avut loc tragerile, direcţiile şi distanţele de la care se trăsese.

Intenţia tânărului comisar criminalist era ca în lumina datelor autopsiei să găsească proiectilele ricoşate din corp, care împreună cu cele recoltate din organism, să poată constitui un set de proiectile de comparat cu cele ce se vor fi dobândit prin trageri experimentale cu armele ce vor fi incriminate la cercetările ulterioare.

Pentru prima dată în criminalistica română se pune problema identificării armei cu care s-a tras. Constantin Ţurai intuia acest lucru şi se pregătea ca atare.

Pentru investigaţiile privind căutarea celorlalte urme digitale, palmare, precum şi a altor urme lăsate de autor, Ţurai a revenit de nenumărate ori în câmpul faptei, marcând urmele descoperite în vederea fotografierii şi ridicării lor prin pelicule.

Cercetările şi investigaţiile au demarat în trombă, progresele cercetărilor criminalistice trezind o serie de întrebări. Iată, de exemplu, faptul că pe pantofii albi, cu vârfurile maron pe care îi purtase Gheorghe Aslan, Ţurai a descoperit urme fine de sânge ce păreau a fi fost pulverizate dintr-o arteră proaspăt secţionată. S-a explicat acest fenomen prin aceea că ele ar fi putut fi create cu ocazia ridicării muribundei şi transportării acesteia la spital.

Dar undeva, de cealaltă parte, s-a produs ireparabilul, frustrarea nedreptăţii provocate de eroare, percepută în funcţie de structura caracterială a individului, iar în plan obiectiv s-au produs distorsiuni, abateri de la normal, ceva ce a fost fără să fi trebuit să fie.

În momentul în care individul pretinde încălcarea unui drept subiectiv al său, pătrunde în mecanismul instituţionalizat

---

În acelaşi timp, după cercetări extrem de minuţioase, Ţurai s-a pronunţat cu certitudine asupra faptului că în afara urmelor digitale ale defunctei Sofia Aslan şi ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei nu s-au mai găsit şi alte categorii de urme. De ce oare? Nimeni nu poate şti care ar fi fost cursul ulterior al cercetărilor, cert este faptul că vulpoii judiciarului au dat de o urmă pe care conform obiceiului s-au grăbit să o exploateze cât era „caldă”. Luând în vizor toţi spărgătorii cu mod de operare deosebit s-a ajuns în cele din urmă la Ion Ştefănescu. Despre acest spărgător, inspectorul Frînculescu de la judiciar aflase prin „bună-voinţa” aşa-zisului „Picu” (hoţ aflat în detenţie şi fost tovarăş de fapte cu bănuitul) că încă din 1931 luaseră în vizor o casă „de făcut” pe str. Pictor Romano şi care în mod cert era casa lui Aslan.

Totodată, Picu a arătat inspectorului Frînculescu că Ion Ştefănescu se afla permanent în posesia unui pistol mic de calibru 6,35 mm pentru a face uz de el la nevoie.

Probele în acuzarea lui Ion Ştefănescu încep să se strângă. Se afla aşadar faptul că „pontul” de „a face” casa Aslan îi fusese dat acestuia de fiica spălătoresei distinsei familii, care de altfel, recunoaşte că purtaseră discuţii asupra loviturii. Bomba dosarului rezidă însă în aceea că de la locul faptei se ridicase un fular de culoare albă, pătat de sânge, care este recunoscut a fi aparţinut lui Ion Ştefănescu.

În final, Ion Ştefănescu recunoaşte comiterea faptei în scop de jaf… pierderea fularului la locul faptei, luarea pontului de la fiica spălătoresei, spargerea sertarelor, însuşirea a 3600 lei, rezistenţa victimei şi împuşcarea acesteia cu pistoletul găsit asupra sa…

Toate bune, lux de probe, inclusiv recunoaşterile detaliate ale autorului. Expertiza balistică, la care Ţurai ţinea nespus de mult, iată devenea aproape de prisos.

Şi totuşi, Constantin Ţurai se apucă de treabă. Studiase şi cunoştea perfect metoda de identificare a armelor de foc a profesorului V. Balthazar (1922/1923), profesor de medicină legală la Facultatea din Paris. Experimentase posibilitatea imprimării, în bune condiţiuni, a

al Justiţiei statale, în plin câmp ai dreptului obiectiv. Eroarea apare şi aici inerentă naturii omeneşti, alterând raporturile interumane prestabilite. Eroarea de fapt este scuzabilă în Drept, în măsura în care sunt reparabile consecinţele sale, iar sancţiunea merge de la anularea actelor săvârşite din eroare în timpul persistenţei erorii, până la totala disculpare a individului generator al erorii şi la restabilirea situaţiei anterioare. Eroarea

---

succesiunii ghinturilor aflate pe proiectil cu ajutorul foiţei de staniol. Studiase temeinic cea mai competentă lucrare la vremea sa, şi anume „Expertiza armelor de foc" a profesorului de medicină-legală Wulfried Derome – Montreal 1929, însuşindu-şi temeinic tehnicile privind identitatea armei atât cu ajutorul proiectilelor trase, cât şi cu ajutorul tuburilor arse găsite la faţa locului.

După o muncă tenace de cercetare, fotografierea şi comparaţia sub microscop a tuburilor şi proiectilelor în litigiu cu cele de comparaţie, tânărul criminalist realiza pentru prima dată în poliţia tehnico-ştiinţifică română un raport de expertiză balistică cu concluzii stupefiante în derularea dosarului în curs: tuburile şi proiectilele recoltate în crima comisă prin împuşcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan nu au fost trase şi nu provin de la pistoletul cal. 6,35 mm găsit asupra lui Ion Ştefănescu şi cu care acesta afirma că împuşcase victima. Inspectorul Frînculescu, deloc surprins, considera însă că valoarea acestor concluzii este derizorie din moment ce autorul însuşi mărturisise comiterea faptei, iar pistolul era cal. 6,35 mm la fel ca şi proiectilele extrase din trupul victimei.

Instrucţia odată terminată, spărgătorul Ion Ştefănescu, zis „Tata Moşu", a fost trimis în judecata Curţii cu Juri a Capitalei, care pe baza probelor dosarului şi a martorilor audiaţi (cu toată negarea faptei, în instanţă, de către inculpat), l-a condamnat la 25 ani muncă silnică pentru crima comisă.

Avocatul Henry Meitani a făcut o apărare strălucită, demonstrând şubrezeniile depoziţiilor martorilor acuzării, punând la îndoială buna lor credinţă, dat fiind faptul că erau recrutaţi din lumea infractorilor şi a concubinelor acestora.

Ce păcat însă, că în strălucita pledoarie, nu au fost aduse în faţa instanţei nici o problemă legată de urmele găsite la faţa locului (stropi de sânge, amprente papilare etc.) şi, mai ales, nu s-a replicat în nici un fel în legătură cu concluziile raportului de expertiză balistică, care excludeau faptul că arma crimei ar fi fost cea găsită asupra lui Ion Ştefănescu.

creează aparenţa bunei-credinţe şi o rezumă, restabilirea situaţiei anterioare şi repararea prejudiciului fiind, într-un fel, şi o „primă” acordată bunei-credinţe, principiu moral deosebit de important în Drept.

Acest mod de a privi lucrurile este specific dreptului privat, în special celui civil, bazat pe egalitatea şi independenţa participanţilor, persoane fizice, la raporturile care formează

Epilog:

Condamnatul săvârşise aproape patru ani de ocnă când destinul a dat un curs fericit amărâtelor de zile pe care avea să le mai trăiască…

În camera unui hotel din Bucureşti, un maior îşi pusese capăt zilelor împuşcându-se în cap … Sinucigaşul nu era nimeni altul decât Gheorghe Aslan, mai vechea noastră cunoştinţă. Întins pe pat, cu faţa în sus, mai avea încă în mâna dreaptă un pistolet calibru 6,35 mm.

Pe noptieră, lângă pat, sinucigaşul lăsase două scrisori prin care mărturisea că el a fost acela care o împuşcase pe mama sa Sofia Aslan, în noaptea de 27 aprilie

1932, rugând autorităţile să întreprindă demersurile necesare pentru punerea în libertate a spărgătorului Ion Ştefănescu, care nu era autorul crimei pentru care a fost judecat şi condamnat.

De prisos să mai consemnăm în acest final că rezultatul noii expertize balistice demonstra categoric: Gheorghe Aslan se sinucisese cu acelaşi pistolet cal.

6,35 mm pe care îl folosise cu patru ani în urmă la uciderea mamei sale.

Prin ignoranţa vremurilor şi împotriva vicisitudinilor de tot felul, tânărul comisar de poliţie, expert criminalist, Constantin Ţurai, începuse să-şi facă temeinic drum.

Eroarea: 25 ani muncă silnică la care a fost condamnat Ion Ştefănescu, zis

Tata Moşu.

Sursele erorii: o mixtură de disfuncţii.

Ancheta nu sesizează şubrezeniile depoziţiilor şi nu pune la îndoială buna- credinţă, extrapolată pripit.

Judecata nu clarifică chestiuni fundamentale, nu controlează probele, ignorând expertiza balistică, lipsa experimentului judiciar.

Apărarea: nu fructifică raportul de expertiză balistică.

Probe în acuzare: Declaraţia lui Picu:

- Faptul că numitul Picu dezvăluie intenţia lui Ion Ştefănescu de a comite

o spargere împreună cu el pe str. Pictor Romano, casa Aslan;

obiectul acestui domeniu ai dreptului.

Eroarea „judiciară” ţine de domeniul dreptului penal ca ramură a dreptului public, cu reguli specifice, în care intervine statul ca apărător al interesului public. Intrăm într-un domeniu „mai serios” ai dreptului, prin consecinţele grave pe care le antrenează, în special în plan psihic, ţinând de imprevizibil şi, mai ales, de ireparabil. Practic, accentul cade pe relaţia

---

 Faptul că Ion Ştefănescu se află permanent în posesia unui pistol mic,
cal. 6,35 mm;
Declaraţia fiicei spălătoresei:
 Faptul că ea fusese aceea care dăduse „pontul” şi că se purtase discuţii
asupra modului de operare;
Declaraţia lui Ion Ştefănescu:
 Fularul recunoscut ca aparţinându-i;
 Luarea pontului;
 Recunoaşterea comiterii faptei în scop de jaf – 3600 lei;
 Spargerea sertarului;
 Împuşcarea victimei cu pistoletul găsit asupra sa.

Probe în apărare:

Avocatul Henry Meitani

1. Şubrezenia depoziţiilor martorilor acuzării, confirmă fapte colaterale, nu directe;
 Putea să fie luat „pontul”, să fie pus la cale modul de operare, dar fapta
să o fi făcut alţii (în lumea interlopă sunt lucrate frecvent ponturi comune);
 Fularul putea fi un element pe care membrii familiei Aslan să nu-l recunoască ca atare, iar Ion Ştefănescu să fi avut un fular asemănător sau chiar identic.
2. Îndoieli asupra bunei-credinţe a martorilor:
 recrutaţi din lumea interlopă şi a concubinelor acestora (profilul moral
şi interese dubioase);
 „Picu” era în detenţie, avea interese, nu era liber, ci constrâns.

Chestiuni de clarificat:

 pe pantofii albi cu vârfurile maron, pe care-i purtase Gheorghe Aslan, comisarul Ţurai descoperise urme fine de sânge care păreau a fi pulverizate dintr-o arteră proaspăt secţionată;

judecător – inculpat, al căror rol se schimbă faţă de cel jucat până în momentul pronunţării hotărârii: judecătorul trece în prim plan, el este în acelaşi timp şi subiect pasiv, în mintea căruia se produce greşita reprezentare a situaţiei de fapt. A realităţii obiective, şi subiect activ, generator a ceea ce se numeşte „eroare judiciară”, adică el dispune condamnarea pe nedrept a inculpatului, deoarece nu el a săvârşit fapta. Inculpatul se transformă din acuzat în victimă, el trebuind să suporte consecinţele unei fapte pe care nu a comis-o.

De fapt, eroarea judiciară ca atare, se poate califica abia în momentul descoperirii şi condamnării adevăratului făptuitor, până atunci hotărârea de condamnare definitivă are o valoare relativă de adevăr, fiind executabilă ca atare.

Punctul central al discuţiei despre eroarea judiciară este, aşadar, mecanismul formării convingerii intime a judecătorului, eronată datorită insuficienţei probatoriului administrat sau ignorării anumitor probe esenţiale pentru stabilirea adevărului, dar bazată în principal pe buna sa credinţă, pe convingerea că soluţia sa este cea corectă, corespunzătoare situaţiei de fapt şi de drept. Buna sa credinţă este şi premisa nesancţionării judecătorului pentru provocarea erorii judiciare, el având dreptul la intima convingere, adică dreptul de a aprecia liber, conform conştiinţei sale, cauza, şi de a se pronunţa ca atare, drept conferit de lege ca o „primă de încredere” în judecata şi conştiinţa magistratului, legea lăsând soluţionarea cauzei „la

---

- în afara urmelor digitale ale defunctei Sofia Aslan şi ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei, nu s-au mai găsit şi alte categorii de urme (digitale, şterse …);
- concluziile expertizei balistice: tuburile şi proiectilele recoltate în crima comisă, prin împuşcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan, nu au fost trase şi nu provin de la pistoletul cal. 6,35 mm, găsit asupra lui Ion Ştefănescu şi cu care acesta afirma că împuşcase victima – acelaşi calibru, elemente traseologice distincte, excludere.

luminile şi înţelepciunea judecătorului”.

Reaua-credinţă a magistratului în soluţionarea cazului excede problema convingerii intime, ca motivaţie psihologică a pronunţării hotărârii. Judecătorul nu mai este subiectul pasiv al erorii de fapt, el provoacă sau cel puţin acceptă producerea erorii judiciare, atitudinea sa psihică ţinând de domeniul intenţiei. El a ignorat total, cu bună ştiinţă, probatoriul administrat în cauza care conducea la concluzia nevinovăţiei inculpatului sau a cunoscut caracterul său fals, contrafăcut, pronunţând totuşi o hotărâre de condamnare a inculpatului[335].

---

335 CAZUL SACCO – VANZETTI

24 decembrie 1919, Bridgewater, în apropiere de Boston, SUA. Un autoturism marca Buick blochează calea unui camion ce transporta suma de 30.000 dolari, salariile pentru muncitorii unei fabrici de încălţăminte. Din autoturism coboară 3 bărbaţi înarmaţi care nu reuşesc, totuşi, să oprească camionul.

15 aprilie 1920, South Braintree, tot în apropiere de Boston, SUA. Doi indivizi necunoscuţi îi împuşcă pe doi salariaţi ai unei fabrici de încălţăminte şi le sustrag suma de 30.000 dolari, salariile lucrătorilor. Tâlharii dispar cu un autoturism marca Buick. Observaţiile martorilor nu sunt elocvente, se contrazic. La sediul poliţiei se primeşte un telefon anonim prin care se dă un indiciu. Se fac cercetări. în absenţa celui denunţat de către telefonul anonim, un anume Coacci, de origine italiană poliţiştii iau urma unor apropiaţi ai acestuia. Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti sunt arestaţi sub acuzaţia de participare la al doilea atac şi, respectiv la ambele atacuri (Vanzetti). Cei doi sunt emigranţi italieni, ambii sunt membri ai mişcării anarhiste, mişcare deloc agreată în SUA. în baza unor probe irelevante şi insuficiente, beneficiind şi de serviciile unei apărări foarte slab pregătite şi ineficiente, cei doi acuzaţi sunt condamnaţi la moarte pentru asasinat de gradul întâi. Deşi opinia publică din America şi Europa li se alătură celor doi, aceştia sunt executaţi după mai mult de şase ani de aşteptare.

După 50 de ani de la moartea celor doi, în urma efectuării unor noi anchete, contraanchete şi expertize s-a putut dovedi nevinovăţia acestora. La 20 iulie 1977 s- a pronunţat reabilitarea lor oficială şi s-a proclamat ziua de 20 iulie, zi de amintire în întreg statul Massachusetts.

Date rezultate din cercetarea la faţa locului:

Inculpatul devine, după cum am mai spus, din acuzat victimă, fiind uneori, în cazul relei credinţe a magistratului, antecondamnat încă din faza urmăririi penale, în care se adună probatoriul cauzei. Se încalcă astfel, în mod flagrant, principiul prezumţiei de nevinovăţie, care funcţionează în favoarea inculpatului până în momentul pronunţării hotărârii de către instanţa de judecată, – singura în măsură să aprecieze vinovăţia

---

- Şoferul camionului atacat în prima acţiune declară că agresorii erau trei. Unul dintre ei era înalt, brunet şi purta o mustaţă foarte deasă. Ei foloseau un autoturism Buick.
- Al doilea atac – maşina folosită aici era aceeaşi cu cea din primul atac. Cele şase gloanţe trase asupra victimelor au fost marcate de către medicii legişti. Singurul glonţ mortal care a atins-o pe una dintre victime a fost notat cu un „III" roman. În cele din urmă totul va depinde de el.
- Atât Sacco, cât şi Vanzetti purtau asupra lor arme.

Erori de interpretare – disfuncţii în exigenţele de competenţă

1. Faptul că cei doi acuzaţi sunt membrii ai mişcării anarhiste nu este o garanţie că cei doi au comis cele două atacuri;
2. Lipsa alibiului pentru cele două atacuri al lui Vanzetti este doar un indiciu, dar nu şi o garanţie că el ar fi comis faptele;
3. Faptul că acuzaţii şi-au învăţat depoziţiile pe dinafară, ei neputând vorbi bine limba engleză nu înseamnă că ei sunt nesinceri;
4. Disfuncţii în exigenţele de competenţă ale avocaţilor apărării: absenţa capacităţii de persuasiune, comunicare redusă, lipsă de argumentare – participare la şedinţe, practic, inexistentă.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Rea-credinţă datorată:

1. efect Halo – apartenenţa celor doi acuzaţi la mişcarea anarhistă;
2. efect Halo – condamnarea lui Vanzetti la 12 ani închisoare pentru primul atac a încurajat instanţa în condamnarea celor doi şi pentru cel de-al doilea atac;
3. judecătorul Webster Thayer, preşedintele completului, era un magistrat integru, dar era un om al tradiţiei, ieşit dintr-o veche familie americană, un puritan care cu greu i-ar putea înţelege pe imigranţii încă slab integraţi, oameni care vociferează, care gesticulează, latini („Marile crime ale istoriei" – Bellemare P., Nahmias, J-F, p. 11);
4. confuzia produsă de numeroasele expertize balistice care nu au avut concluzii foarte clare;

sau nevinovăţia acestuia. Încălcarea acestui principiu înseamnă nu numai lipsirea învinuitului sau inculpatului de un drept al său fundamental în procesul penal, ci şi inducerea pentru inculpat a unei stări de teroare, de tensiune psihică, acesta realizând că probatoriul cauzei îi este nefavorabil, rechizitoriul susţinând vinovăţia sa, deşi el se ştie nevinovat. Individul simte că i s-a făcut o nedreptate şi resimte acest lucru mai mult decât ca o simplă frustrare, ci ca pe un complot împotriva sa, el se simte prins în mecanismul judiciar statal şi strivit fără nicio putere de apărare. Este un moment critic, de ruptură, care intră în sfera ireparabilului.

Trebuie amintită însă şi posibilitatea reparării prejudiciului suferit în urma condamnării pe nedrept, de către inculpat, posibilitate conferită de lege (art. 504 şi urm. C.p.).

Practica judiciară a mers pe principiul „reparării atât a consecinţelor negative patrimoniale, cât şi morale suferite de o persoană ca urmare a faptei ilicite, săvârşită de o altă persoană, sau alte suferinţe de ordin psihic" (Decizia C.S.J. – Secţia civilă nr. 1995/29.10.1992).

În completarea legislaţiei interne, art. 50 din Convenţia Europeană a Drepturilor Omului ratificată şi de România, prevede posibilitatea acordării „părţilor lezate, o reparaţie

---

5. confuzia produsă de mărturiile care nu erau prea clare.

Subiectivism al corpului de juraţi datorat faptului că selecţionarea lor s-a făcut din oficiu, împotriva voinţei lor.

Ignoranţă:

1. a negării faptelor de către acuzaţi, chiar şi pe scaunul electric;
2. a faptului că deşi Vanzetti a fost acuzat că şofa Buick-ul în cele două

atacuri, acesta nu ştia să conducă.

Concluzie:

Prezentarea defectuoasă a apărării a contribuit la acuzarea celor doi. Introducerea procesului pe terenul politic, act realizat de către apărare, a reprezentat practic, condamnarea propriilor clienţi. De aici influenţa politică s-a impus, fiind posibilă producerea erorii judiciare.

echitabilă”, înţelegând prin aceasta atât acoperirea prejudiciului material, cât şi moral, bineînţeles în măsura în care se poate vorbi de o „reparare”, în adevăratul sens al cuvântului, a prejudiciului moral, iar acesta poate fi evaluat în bani[336].

---

336 AFACEREA DREYFUS

În 1894, Ministerul de Război Francez ajunge la concluzia că documente secrete sunt comunicate serviciilor germane de informaţii. Pentru a stabili filiera, serviciul francez de informaţii a plasat o agentă, o femeie de serviciu la Ambasada Germană. Misiunea agentei era de a recupera toate hârtiile pe care le va găsi în coşurile de hârtii sau sobele ambasadei.

La 25 septembrie 1894, printre hârtiile remise se află şi dovada pertinentă că în Statul Major General Francez se află un trădător. Documentul va purta denumirea „Borderou”. Bănuielile s-au concentrat prea repede asupra lui Dreyfus. Principalul indiciu împotriva lui Dreyfus era asemănarea dintre scrisul acestuia şi cel de pe borderou. Probele administrate în cauză erau atât de inconsistente şi precare, încât dacă nu ar fi existat o campanie dezlănţuită de presa antisemită, acesta nu ar fi fost condamnat.

Organul de cercetare a urmărit o singură pistă. S-a pornit de la ideea greşită potrivit căreia datele nu puteau fi furnizate decât de un ofiţer de stat major stagiar care avea acces la birourile de la care proveneau documentele.

La 10 octombrie 1894, rezultatele anchetei provizorii sunt comunicate. Conducerea armatei se întruneşte pentru a decide dacă Dreyfus trebuie trimis în judecată pentru înaltă trădare. Se cade de acord asupra necesităţii de a se lua în prealabil avizul a doi grafologi: Gobert – care a arătat că scrisul poate aparţine şi altei persoane decât a lui Dreyfus – şi Bertillon – care a fost categoric în a atribui scrisul de pe borderou lui Dreyfus, argumentând că asemănările şi deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus şi cel de pe borderou sunt o probă indiscutabilă a vinovăţiei, deoarece în cazul deosebirilor şi-ar fi putut modifica deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut.

Dreyfus este arestat de Ministerul de Război. Este pus să scrie sub dictare frazele de pe borderou şi i se sugerează că soluţia optimă este să se sinucidă. Dreyfus îşi declară nevinovăţia şi susţine că vrea să dovedească acest lucru.

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare

Am arătat deja că elementul esenţial în producerea erorii judiciare este intima convingere a judecătorului în aprecierea cauzei. Dar în mecanismul său de formare pot interveni diverşi factori de distorsiune, care apar ca surse indirecte ale erorii

---

Maiorul Paty, care a instrumentat cauza, atrage atenţia asupra fragilităţii probelor care obligă la măsura achitării. Cu toate acestea, Dreyfus este trimis în judecată pentru delictul de înaltă trădare. În timpul procesului, singura probă a acuzării, raportul expertului Bertillon a fost concludent înlăturat de apărare. Au fost prezentate acte secrete, neaduse la cunoştinţa nici a apărării şi nici a acuzării. Un act provenea de la ataşatul militar italian, era adresat ataşatului militar german şi făcea menţiuni la planurile furnizate de un anume D. Tribunalul l-a identificat cu Dreyfus. Al doilea înscris era o telegramă cifrată adresată de ataşatul militar italian şefului său de stat major, prin care solicita o dezminţire că Dreyfus ar fi avut relaţii cu el. Înscrisul a fost interpretat tendenţios. În baza acestor elemente, Dreyfus a fost condamnat la deportare pe viaţă şi degradare.

Recursul este respins, iar la 13 aprilie 1895, Dreyfus este îmbarcat şi transportat pe Insula Diavolului unde rămâne până în 1899, supravegheat în permanenţă şi maltratat.

După deportare, familia căpitanului susţinută de câţiva ofiţeri şi unele ziare ale vremii au declanşat o campanie de reabilitare. Acestora li se alătură şi Emile Zola prin ziarul său.

La 1 martie 1896 este interceptată o telegramă a ataşatului militar german adresată maiorului E., din al cărei conţinut reiese că E. furniza Ambasadei Germane informaţii secrete. Cercetarea destinatarului telegramei, examinarea scrisului acestuia, identic cu cel de pe borderou, conduce spre adevăratul trădător – maiorul Esterhazy, ofiţer de informaţii din armata franceză.

Încercările de a restabili adevărul se izbesc de rezistenţa îndârjită a celor care au contribuit, unii de bună-credinţă, iar alţii intenţionat, la grava eroare judiciară.

La 4 decembrie 1897, Consiliul de război începe instrucţia în afacerea E. E. este achitat.

Ofiţerul care instrumentase cauza trimite o scrisoare deschisă preşedintelui Consiliului de Miniştri, prin care arată că este în

judiciare[337].

a) Un asemenea factor îl poate constitui, în primul rând, **proba testimonială** administrată în cauza respectivă care este adesea o probă esenţială în clarificarea situaţiei de fapt şi care, coroborată cu alte probe administrate, poate duce la aflarea adevărului şi la stabilirea vinovăţiei inculpatului.

Analizând cauzele unor erori judiciare în procese penale

---

măsură să dovedească autorităţilor că două din documentele citate în Cameră şi datate din 1894, nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea document este fals. Ofiţerul este arestat.

La 26 septembrie 1898, Ministerul Justiţiei sesizează Curtea de Casaţie cu o cerere de revizuire a procesului Dreyfus. E. este compromis prin probele descoperite la anchetă şi părăseşte Franţa.

La 3 iunie 1899, Curtea de Casaţie, în secţii reunite, hotărăşte în unanimitate, casarea sentinţei cu condamnarea lui Dreyfus. Acesta este readus în Franţa. Hotărârea tribunalului a fost neaşteptată şi surprinzătoare. Dreyfus este declarat vinovat.

La 12 iulie 1906, Curtea de Casaţie este din nou sesizată. La 20 iulie 1906, afacerea Dreyfus se închide definitiv. Alfred Dreyfus va fi definitiv reabilitat, reintegrat, avansat şi decorat cu „Legiunea de Onoare”. Se terminase, în sfârşit, un proces care a zdruncinat din temelii societatea şi statul francez.

Rezumatul procesului:

Eroarea: Deportarea pe viaţă şi degradarea. *Sursele erorii:* Un concurs de nereguli. *Ancheta:*

- nu constată şubrezenii, nici probe, borderou;
- organul de cercetare a urmărit o singură pistă;
- punctul de plecare în investigaţie a fost greşit;
- trădătorul este ofiţerul de stat major stagiar, pentru că numai stagiarii

aveau acces la documentele respective.

Judecata:

- nu lămureşte aspecte importante, nu controlează veridicitatea probelor

şi nu pune la îndoială buna-credinţă a celor care le-au furnizat;

- interpretează greşit documentele secrete aduse ca probă (D. nu înseamnă neapărat Dreyfus);
- se desfăşoară sub imperiul presiunii opiniei publice potrivnice evreilor.

Apărarea:

celebre, unul din marii maeştri ai Baroului din Paris aprecia că „persoanele care deţineau, fiecare în parte, un fragment de adevăr au tăcut de teamă, interes sau indiferenţă”. Printre aceste persoane se număra, desigur, şi martorii audiaţi în proces, care fie că au tăcut, fie că nu au spus adevărul în legătură cu faptele cunoscute de ei, ce reprezintă împrejurări esenţiale ale cauzei. Ei se situează pe poziţia psihologică a

---

- nu consolidează netemeinicia, falsitatea aprecierilor grafologice asupra

borderoului. Nu solicită o expertiză suplimentară;

- ce alţi ofiţeri aveau acces sau erau interesaţi în furnizarea de documente

secrete;

- raţionamentul greşit al grafologului;
- reaua-credinţă a celor implicaţi în cercetarea cazului şi a celor care

aveau cunoştinţe de nevinovăţia lui Dreyfus;

- măsura în care presiunea mass-media a influenţat hotărârea luată.

Probe în acuzare:

- faptul ca borderoul avea pe el menţiuni scrise asemănătoare cu scrisul

lui Dreyfus;

1. Declaraţia grafologului Bertillon:

- Raţionamentul greşit potrivit căruia asemănările şi deosebirile dintre

scrisul lui Dreyfus şi cel de pe borderou atestă vinovăţia, pentru că în cazul deosebirilor, Dreyfus şi-ar fi modificat deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut;

2. Înscrisurile secrete prezentate instanţei:

- D. nu înseamnă Dreyfus;
- Solicitarea de a arăta că Dreyfus nu a avut relaţii cu ataşatul militar

italian a fost interpretată ca vinovăţia aparatului militar italian de a apăra un agent.

În recurs:

- Instanţa persistă în eroare;
- Consiliul de Miniştri dispune, incorect, măsura arestării ofiţerului care a

instrumentat cauza şi a afirmat că poate dovedi că cele două documente secrete nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea este fals.

„relei-credinţe”, deoarece cu intenţie au ascuns sau denaturat adevărul în relatările lor, fie că aceasta s-a datora fricii, interesului, indiferenţei, iar atitudinea lor este folosită de persoanele interesate pentru construirea unei versiuni mincinoase, a unui „alibi” care să nu poată fi combătut printr-o probă contrară, chiar dacă mărturia ar fi născut îndoială sau relatări false. De aceea putem spune că este aproape imposibil

---

Probe în apărare:

- Şubrezenia afirmaţiei grafologului;
- Interpretarea univocă a documentelor secrete susceptibile de cel puţin

două interpretări;

- Efectul Halo: specialist grafolog egal cunoscător sigur, proba incontestabilă;

În recurs:

- Greşita interpretare a documentelor care au stat la baza condamnării;
- Reaua-credinţă în luarea în considerare a noilor aspecte relevante.

337 AFACEREA ANCA

În vara anului 1977, Anca Broscotean, în vârstă de 18 ani, venită din Sibiu pentru examene, este ucisă cu o ferocitate dementă, şi şase colete cu segmente desprinse din cadavrul ciopârţit sunt găsite în puncte diferite din parcurile Capitalei. Zvonul despre un nou Rîmaru alarmează autorităţile care ordonă prinderea de urgenţă a ucigaşului.

Echipa de anchetatori, în urma cercetărilor efectuate într-un timp record, îl găseşte vinovat pe Gheorghe Samoilescu, o cunoştinţă întâmplătoare a victimei. Iniţial fusese scos din cauză pe baza probelor adunate până atunci. Samoilescu este condamnat la 25 de ani închisoare şi executase deja 4 ani de detenţie, când absolut întâmplător, este arestat adevăratul criminal, Romca Cosmici, care îşi mărturiseşte vinovăţia şi în cazul Anca. Procuratura s-a văzut nevoită să revizuiască dosarul prin care s-au susţinut învinuirile ce i-au adus lui Samoilescu condamnarea, ordonând, în final, scoaterea de sub urmărire penală a acestuia, executarea pedepsei fiind anterior suspendată prin ordinul procurorului general.

A. *Aspecte legate de interpretarea probelor în acuzare*

1. În cazul Anca, prin modul cum a fost administrată proba testimonială s-a demonstrat clar încălcarea dispoziţiilor procedurale de către echipa de anchetatori.

Astfel, declaraţiile martorilor au fost obţinute prin derutarea acestora în cadrul recunoaşterii de obiecte sau prin presiuni psihice: martora

ca mărturia de bună-credinţă să fie sursă a erorii judiciare: ea este la rândul ei, produsul erorii în care s-a aflat martorul în legătură cu împrejurările de fapt ale cauzei, explicată în literatura juridică prin conceptul *unghiului de deviere*, iar în plan intenţional îi corespunde convingerea martorului, întemeiată pe buna sa credinţă, că lucrurile s-au petrecut în realitate astfel cum el le-a perceput şi le-a relatat. Lipseşte aici

---

principală, prietena soţilor Samoilescu, care susţinuse iniţial alibiul în favoarea inculpatului pentru ziua crimei, şi-a schimbat ulterior declaraţia, deşi aceasta a fost infirmată de alte mărturii, în cursul anchetei având, în general, o poziţie oscilantă: un alt martor, vecinul tatălui inculpatului, declarând că nu cunoaşte nimic în legătură cu cauza, a fost arestat imediat şi ţinut 51 zile în arest, deşi nu plana asupra sa nici cea mai mică umbră de îndoială.

2. Cel mai înspăimântător fapt al acestei pseudo-anchete judiciare a fost însă modul de audiere al principalilor învinuiţi: Gheorghe Samoilescu şi soţia sa Elisabeta (Tuţi), acuzată de complicitate la omor deosebit de grav, audiere efectuată în condiţii de teroare psihică, agravată şi de suferinţele fizice provocate în cazul lui Samoilescu, prin tortura după metode inchizitoriale. Cedând psihic, Elisabeta Samoilescu a scris pur şi simplu declaraţia prin care afirma vinovăţia soţului său după dictarea anchetatorilor.
3. Sinuciderea părinţilor inculpatului în cursul urmăririi penale a fost interpretată ca dovadă a vinovăţiei acestuia „fiind consecinţa temerii de urmările omorului comis în locuinţa lor şi ale participării Silviei Samoilescu (mama inculpatului) la secţionarea şi transportul cadavrului”, deşi este ştiut că un fapt de o asemenea natură nu poate constitui o probă pertinentă şi concludentă în faţa instanţei.
4. Petele de sânge descoperite în baia apartamentului părinţilor lui Samoilescu au fost considerate ca aparţinând cu certitudine victimei, deşi datorită procesului de hemoliză rezultat în urma spălării cu apă a pardoselii nu se putea stabili grupa de sânge din care provenea. Astfel, o urmă neutră, irelevantă, prin concluziile sale, a fost interpretată cert în defavoarea învinuitului.
5. Procesele verbale de recunoaştere a corpurilor delicte au fost întocmite, cu încălcarea dispoziţiilor procedurale şi cu ignorarea principiilor psihologiei judiciare: martorilor le-au fost prezentate numai corpurile delicte ca atare, fără a fi incluse într-un grup de obiecte cu caracteristici apropiate. De altfel, în general, în actele procedurale s-a consemnat că martorii recunosc cu certitudine

intenţia fabricării unei versiuni mincinoase care să îndrume pe o pistă falsă cercetarea. Numai când intervin şi alte surse de distorsiune, ţinând de exigenţe de competenţă, atunci când nu s-a făcut dovada contrară, deşi aceasta se putea realiza prin administrarea altor probe, se poate vorbi de mărturia de bună-credinţă ca sursă a erorii judiciare.

b) Un alt posibil izvor direct al erorii judiciare îl constituie

---

lucrurile ca aparţinând părinţilor inculpatului, deşi susţinerile se refereau la perioade situate cu 5-7 ani în urmă, iar sacoşele respective erau obiecte de serie fără elemente de individualizare.

B. *Ignorarea probelor în apărare*

Au existat probe clare care demonstrau că Samoilescu nu poate fi autorul crimei, care însă au fost înlăturate:

- Astfel, alibiul susţinut de inculpat a fost înlăturat prin mărturia unei

singure persoane deşi aceasta a fost contrazisă de declaraţiile altor martori, vecini ai inculpatului;

- Cel puţin un colet, Samoilescu nu l-ar fi putut depune, deoarece exista

un martor ocular care a stabilit ora depunerii acestuia, oră pentru care inculpatul avea alibi susţinut cu martori;

- Tipul de sacoşă pe care unii martori l-au recunoscut ca aparţinând

familiei Samoilescu, nu se fabricase încă în anii 1971-1972, când martorii au susţinut că le-au văzut la aceştia;

- Amprentele papilare de pe ambalajul coletelor nu aparţineau lui Samoilescu.

C. *Încălcarea exigenţelor de competenţă*

Considerăm că este necesară tratarea distinctă a problemei încălcării exigenţelor de competenţă, fiind evidentă încălcarea expertizelor de specialitate sau interpretarea lor în defavoarea inculpatului, atunci când concluziile acestora erau incerte.

Astfel, încă din faza iniţială a cercetărilor, a fost solicitată investigarea conduitei simulate a învinuiţilor Gheorghe Samoilescu şi Elisabeta Samoilescu, soţia acestuia. Concluziile, în ambele testări efectuate, au fost cert negative, cu alte cuvinte a fost evidenţiată absenţa stres-ului emoţional în raport cu problematica critică pentru ambii subiecţi.

Dat fiind caracterul de relativă noutate al acestei tehnici de investigaţie în România (cu aceasta se lucra la Institutul de Criminalistică din 1975, iar în anul în cauză – 1977 –, expertul lt. psiholog Butoi

exigenţele de competenţă, mai sus amintite, care presupun adaptarea pregătirii de specialitate a magistratului la cerinţele tehnologiei judiciare moderne, aceasta însemnând în primul rând capacitatea lui psihică de a înţelege caracterul de noutate al acestei tehnologii şi importanţa sa în soluţionarea cauzelor judiciare, solicitând contribuţia expertizelor de specialitate în procesul penal, sub formă de probe, ale căror concluzii să fie

---

Tudorel, actualmente colonel, abia efectuase un stagiu de instruire în Iugoslavia), expertiza biodetecţiei comportamentului simulat a fost efectiv ignorată de anchetator şi plasată în afara probatoriului necesar cauzei.

Expertiza psihiatrică a fost efectuată „de un organ necompetent", după cum susţine Procuratura în ordonanţa de scoatere de sub urmărire penală, iar concluziile sale ar fi trebuit să meargă în direcţia stabilirii psihopatiei autorului (aşa cum s-a întâmplat în cazul adevăratului criminal), ceea ce nu era cazul lui Samoilescu.

De asemenea, proba expertiză a măsurătorii deschiderii dintre degetul gros şi degetul arătător, irelevantă prin concluziile prezentate, a fost interpretată în defavoarea lui Samoilescu.

D. *Problema convingerii intime a instanţei de judecată*

Am precizat deja că intima convingere a judecătorului în pronunţarea hotărârii reprezenta o ultimă şansă de anihilare a distorsiunilor provocate în cursul procesului, prin administrarea probelor propuse de organul de urmărire penală în dovedirea vinovăţiei inculpatului. În cazul Anca, însăşi intima convingere nu a îndeplinit acest rol, pentru simplul motiv că nu era posibil acest lucru: totul fusese înscenat cu minuţiozitate, fuseseră înlăturate toate urmele care ar fi putut da naştere unor cât de mici suspiciuni, îndoieli, probele în acuzare sunau verosimil şi convingător. Instanţa şi-ar fi putut exercita mai insistent rolul activ, dar nu este sigur că ar fi reuşit să contracareze versiunea organului de anchetă şi, oricum, ar fi fost inutil, deoarece pârghiile controlului ierarhic s-ar fi pus în mişcare şi ar fi împins lucrurile în direcţia dorită.

A fost o eroare judiciară provocată, învinuitul antecondamnat încă din faza cercetării şi urmăririi penale, din raţiuni care excedau sfera vinovăţiei sale în comiterea faptei, iar intima convingere a judecătorului, ca izvor imediat al erorii judiciare, a fost dirijată, „manipulată" în direcţia dorită, respectiv a condamnării unui om nevinovat.

În sinteză:

apreciate la valoarea lor reală şi coroborate cu alte mijloace de probă revelatoare pentru aflarea adevărului. În al doilea rând, trebuie să ţinem cont şi de răspândirea tehnologiei respective din punct de vedere al utilizării ei în practică, de impunerea ei ca o probă serioasă în procesul penal, ale cărei rezultate să fie recunoscute şi apreciate la justa lor valoare, să capete, cum s-ar spune în limbajul juridic, opozabilitate erga omnes.

Avem, deci, de a face cu o eroare judiciară prin consecinţele hotărârii definitive pronunţate de instanţa de judecată – condamnarea pe nedrept a inculpatului, dar o eroare provocată, o înscenare diabolică realizată încă din faza urmăririi penale, când au fost administrate numai probe în acuzare, printre care unele obţinute cu încălcarea normelor procedurale. Probele evidente, care excludeau vinovăţia lui Gheorghe Samoilescu, au fost înlăturate sau neglijate, după cum releva ordonanţa de scoatere de sub urmărire penală a lui Samoilescu din 15.07.1981.

Se constată astfel intervenţia, încă din faza anchetei penale, a surselor de distorsiune psihologică implicate în mecanismul de producere a erorii judiciare. Este vorba, în primul rând de încălcarea exigenţelor legale: întreaga anchetă penală a fost condusă, de la bun început, spre demonstrarea vinovăţiei bănuitului, cu încălcarea celor mai elementare reguli procedurale şi, mai ales, a prezumţiei de nevinovăţie, ca principiu esenţial care asigură nu numai desfăşurarea în condiţii de legalitate a cercetării şi urmăririi penale, ci şi apărarea poziţiei psihice a învinuitului socotit nevinovat până în momentul rămânerii definitive a hotărârii.

Totodată, au fost încălcate dispoziţiile procedurale privitoare la tactica şi psihologia ascultării învinuiţilor, a martorilor, precum şi la efectuarea recunoaşterii de obiecte.

Este vorba, în al doilea rând, de nerespectarea exigenţelor de competenţă, prin ignorarea expertizei biodetecţiei judiciare, a expertizei psihiatrice şi a celor sanguine efectuate în cauză.

Dar, în special, este vorba de încălcarea exigenţelor etice şi moral-juridice, în condiţiile relei-credinţe a organismului de urmărire penală în administrarea şi aprecierea probelor şi formularea concluziilor. Aprecierea în termeni juridici a relei-credinţe a activităţii anchetatorilor nu aruncă decât o vagă lumină asupra celor petrecute în realitate: era neapărată nevoie de un „ţap ispăşitor” şi a fost găsit în persoana ghinionistului Gheorghe Samoilescu, arestat sub o învinuire oarecare în speranţa liniştirii spiritelor agitate. Dar o dată

c) Cât despre **exigenţele moral-juridice şi etice,** ca posibile surse de distorsiune implicate în erorile judiciare, ele raportează activitatea magistratului la valorile morale general acceptate de societate, la valorile morale acceptate de propria conştiinţă şi impuse în practică, la ansamblul drepturilor şi îndatoririlor prescrise de profesia sa şi aplicabile în fiecare cauză judiciară în parte. Existenţa unor lacune în ceea ce priveşte aceste exigenţe, se subsumează conceptului de „rea-

---

format „bulgărele de zăpadă" el nu a mai putut fi oprit şi a luat-o la vale transformându-se într-o adevărată avalanşă. Autorităţile au ordonat pedepsirea extrem de severă a lui Samoilescu, chiar condamnarea lui la moarte.

Încercând surprinderea în planul psihologic a reflectării faptelor prezentate, fenomen pe care l-au denumit generic în termenii „încălcării exigenţelor etice şi moral-juridice" de către anchetatori, s-ar putea spune că iniţial a fost vorba de încercarea de găsire a unei soluţii de moment – arestarea lui Samoilescu pentru furtul medalionului (nelegală în esenţă, neexistând nici o probă în susţinerea acuzaţiei) – pentru a potoli lucrurile şi a preveni scandalul care deja se prefigura. Ulterior, când inevitabilul se produsese a fost evidentă reaua-credinţă a anchetatorilor: lipsa de scrupule şi perseverenţa, aproape diabolică, în adunarea probelor pentru susţinerea vinovăţiei unui om pe care îl ştiau nevinovat, toate pe fondul obedienţei faţă de Puterea atotputernică şi al carierismului, oameni pentru care frica de a nu-şi pierde „scaunul", de a nu-şi periclita propria situaţie a însemnat mai mult decât gândul că un om nevinovat urma, prin fapta lor, să fie condamnat pe nedrept, cu consecinţe psihice incalculabile. Aceasta ţine de conştiinţa fiecăruia, dar nu trebuie să uităm faptul că totul a fost posibil, la proporţiile acestea, monstruoase, datorită mecanismului specific statului totalitar, care a făcut ca ordinul şefului statului să aibă, din treaptă în treaptă, pe linia subordonării ierarhice, valoarea unui „imperativ categoric" perceput ca atare de persoanele abilitate să instrumenteze cauza penală şi care s-au grăbit să-l îndeplinească cu frică pentru propria situaţie, dar şi cu siguranţa „spatelui acoperit" şi cu conştiinţa împăcată, deoarece executau ordinul unui superior şi, deci, răspunderea nu le revenea în mod direct.

Aşadar, încălcarea exigenţelor legale şi de competenţă a fost realizată cu bună-ştiinţă, urmare firească a încălcării exigenţelor etice şi moral-juridice.

credinţă” a magistratului, pe care le-am folosit până acum, ca un concept operaţional generic pe care l-am identificat ca o sursă directă principală a erorii judiciare, care excede sfera convingerii intime.

8.5. Izvoare şi surse de eroare în demersul judiciar

8.5.1. Motivul probaţiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică[338] (posibilităţi, limite, surse de eroare)

I. La nivelul organelor de cercetare (organe de poliţie şi organe ale parchetului)

În contextul întregului sistem probator de la noi, o contribuţie în garantarea practică a principiului prezumţiei de nevinovăţie o au şi expertizele criminalistice.

a) Unele din cauzele obiective ale erorilor expertizei criminalistice se pot datora:

– Expertului care nu are cunoştinţe temeinice în domeniul ştiinţei criminalistice şi al metodelor de expertiză pe care le utilizează, este superficial în activitatea de cercetare, efectuând examinări incomplete sau de suprafaţă, este imprudent sau neglijent în exercitarea atribuţiilor sale;

– Calităţii judecăţilor expertului criminalist influenţate de vanitate şi orgoliu, de înclinarea spre cazuri rare, spre concluzii lipsite de logică, spre păreri preconcepute;

– Fetişizării tehnicii, întrucât, în pofida progresului tehnic, riscul de a greşi în investigaţii, persistă;

– Aplicării tehnicii, nu ca mijloc de cercetare, ci ca un ţel,

338 Vezi în Tratat practic de criminalistică, Editura M.I., Bucureşti, 1982, vol. IV, contribuţia g-ral dr. Ion Anghelescu, p. 272-287; scurte extrase selectiv şi prelucrări personale.

fără a fi permanent supusă spiritului critic şi gândirii creatoare a expertului; întreruperii repetate a expertului criminalist de la executarea cu continuitate a cercetărilor ştiinţifice de laborator;

– Participării expertului criminalist la realizarea unor acte de urmărire penală, care îl pot influenţa în concluziile formulate;

– Depăşirii competenţei sale profesionale sau încercării de a rezolva prin expertiză probleme de ordin juridic;

– Lipsei experienţei practice a expertului criminalist;

– Activităţii auxiliarilor expertului criminalist, cu precădere a laboranţilor, care, nepregătind proba în litigiu sau pe cea de comparaţie în prezenţa expertului, pot greşi, determinând în final concluzii eronate.

b) Dintre cauzele subiective care pot genera erori în expertiza criminalistică, importante sunt:

– Teama de răspundere;

– Neîncrederea în sine;

– Atitudinea temerară;

– Lipsa de organizare a activităţilor;

– Comportamentul birocratic;

– Existenţa unei concepţii lipsită de exigenţă cu privire la exercitarea profesiei de expert.

Vom analiza câteva categorii de erori care pot apărea în expertiza criminalistică:

1. Erori produse ca urmare a ridicării şi ambalării necorespunzătoare a urmelor sau a corpurilor delicte

Orice abatere de la normele criminalistice de ridicare şi ambalare a urmei unui corp delict poate fi o sursă de eroare.

O simplă ridicare a urmei-materie de pe obiectul purtător, executată în mod necorespunzător, face ca în materialul recoltat să apară unele componente organice sau anorganice străine acesteia, care vor conduce uneori la imposibilitatea separării lor de componentele caracteristice urmei în litigiu şi deci la

formularea unei concluzii eronate.

Acelaşi deznodământ nedorit îl poate produce şi o ambalare necorespunzătoare a urmelor în litigiu. Cel mai adesea, erorile se produc ca urmare a ambalării în acelaşi loc a urmei în litigiu cu probele de comparaţie.

O altă sursă de eroare o poate constitui şi contaminarea produselor în litigiu în procesul pregătirii în laborator, în vederea examinării. În aceste împrejurări, din lipsa unei metodologii specifice de preparare a probelor pentru expertiză ori din neglijenţa expertului criminalist, se poate ajunge la contaminarea probei în litigiu pe plan calitativ sau cantitativ cu o serie de elemente străine, îngreunându-se formarea unei concluzii juste.

2. Erori produse prin neexaminarea probelor în aceleaşi condiţii

În majoritatea expertizelor criminalistice se folosesc şi mijloace tehnice (spectrometru, spectrografe, gazocromatografe, laseri, microscoape şi calculatoare electronice) care, în ipoteza unei simple modificări a parametrilor tehnicii de lucru în examinarea modelelor de comparaţie faţă de parametrii utilizaţi în cercetarea probelor în litigiu, conduce în mod sigur la instalarea unei erori în concluziile formulate[339].

3. Erori produse prin neexaminarea originalului

Expertul este obligat să efectueze examinarea urmei după originalul urmei sau probei în litigiu, căci altfel se ajunge lesne la erori[340].

---

339 Exemplu: într-o expertiză dactiloscopică, inversarea sau neinversarea, după caz, a clişeului urmei digitale poate determina erori privind identitatea persoanei.

340 Exemplu: în cazul urmelor materiale (de sticlă, plastic, tuş, spermă, sânge), dacă nu se cercetează urma propriu-zisă, nu se pot determina componentele acesteia şi deci nu se poate formula o concluzie justă.

Există discuţii în privinţa efectuării expertizei după copii în cazul expertizei grafice şi a vocii şi vorbirii. Dar şi în aceste cazuri, oricât de bine ar fi realizată fotocopia originalului, în condiţii de laborator, sau o copie a benzii magnetice, pot apărea o serie de deformări care pot genera erori.

Expertiza grafică nu trebuie efectuată niciodată după copii xerox, deoarece în cazul existenţei ştersăturii, răzăturii, trăsăturile, urmele de apăsare etc. Nu apar ca pe original, şi deci nu pot fi percepute, examinate şi puse în evidenţă în cuprinsul expertizei criminalistice.

4. Erori produse prin compararea urmei cu obiectul creator de urmă

Regula potrivit căreia urma infracţiunii nu se compară cu obiectul creator, ci cu o urmă creată în mod experimental cu ajutorul acestuia, este de natură să genereze erori dacă este încălcată[341].

5. Erori produse ca urmare a nefolosirii tuturor mijloacelor şi metodelor de expertiză.

Pe baza unei practici îndelungate, este necesar să se sublinieze că examinarea aceleiaşi urme cu ajutorul tuturor posibilităţilor oferite de ştiinţă constituie, în expertiza criminalistică o garanţie a stabilirii adevărului ştiinţific, deci o cale sigură de înlăturare a erorii şi a implicaţiilor ei nefaste în procesul judiciar.

6. Erori produse în procesul constatării şi interpretării caracteristicilor identificatoare

Ca urmare a neevaluării totale a caracteristicilor identificatoare generale şi individuale oferite de proba în litigiu şi de modelele de comparaţie, pentru obţinerea întregii cantităţi

341 Exemplu: Comparaţia între urma lăsată de încălţămintea presupusului infractor găsită la locul faptei, şi încălţăminte generează eroarea. Comparaţia se face între urma lăsată de încălţăminte şi urma creată experimental.

de informaţie ştiinţifică, se poate instala eroarea în condiţiile expertului.

Se poate vorbi de funcţia de preponderenţă a unor părţi izolate asupra ansamblului imaginii obiectului examinat.

Expertul cu experienţă ştie că nu poate întâlni în toate cazurile, o concordanţă deplină între toate caracteristicile identificatoare, astfel încât să înceteze orice îndoială cu privire la identitatea acestora.

În raport de valoarea caracteristicilor identificatoare constatate de expert apare uneori necesitatea gradării concluziilor. Etalonul vizat, care să permită gradarea concluziei, este rezultatul reunirii cunoştinţelor de specialitate, experienţei şi datelor oferite de urmele şi probele de comparaţie examinate.

O sursă de eroare în expertiza criminalistică poate fi introducerea de către expert a unor caracteristici foarte relative sau nespecifice în complexul de caracteristici care urmează a fi cercetate pentru formularea concluziei.

7. Erori produse din cauza aprecierii necorespunzătoare a detaliilor nesemnificative

Unele detalii găsite într-o urmă supusă expertizei pot fi uneori nesemnificative, determinând concluzii în cercetarea de laborator a acestora, mai ales atunci când expertul nu reuşeşte să le aprecieze ca atare şi să stabilească cum au acţionat asupra lor agenţii modificatori.

Detaliile relevante în urmă sau proba în litigiu pot constitui caracteristici cu valoare identificatoare numai dacă au o frecvenţă constantă. Atunci când un detaliu nu are o repetabilitate constantă, trebuie apreciată de expert ca un amănunt accidental. Este important pentru expert să reţină că un detaliu poate deschide, uneori, o nouă pistă de cercetare.

8. Erori de măsurare sau de calcul

Măsurarea şi calculele sunt făcute de către expert în etapa intuitivă. În momentul în care începe să-şi pună întrebări, trece

în faza raţionamentului necesar unei cercetări ştiinţifice. Ca atare, orice greşeală, făcută de expert în activitatea de măsurare ori în calcule, va produce eroare şi în raţionamentele întemeiate pe acesta.

9. Erori de logică

Asemenea erori sunt:

– Erori de logică formală (aprecierea incorectă a deducţiilor);

– Erori materiale (relatarea greşită a faptelor);

– Erori verbale sau scrise (folosirea eronată a termenilor);

– Erori produse prin nerespectarea principiilor de bază ale demonstraţiei;

– Erori generate de raţionamente greşite, datorate confuziei în delimitarea categoriilor filosofice: necesar-întâmplător, posibil-real, identitate-asemănare;

– Erori datorate nerespectării raportului logic cauză-efect etc.

10. Erori produse prin aprecieri subiective

Subiectivismul poate fi determinat de:

– Informaţiile însoţitoare actului procedural de dispunere a expertizei;

– Forţa sugestivă a unor date preliminare;

– Teama de a contrazice o apreciere aproape stabilită sau grija de a nu dezamăgi;

– Netemeinicia concluziilor poate fi rezultatul crizei de timp;

– Lipsa posibilităţii unei examinări prealabile a probei asupra căruia expertul este chemat să se pronunţe;

– Confruntarea personală a expertului cu inculpatul în faţa tribunalului;

– Necesitatea unei continue perfecţionări în ceea ce priveşte pregătirea de specialitate şi gradul de obiectivitate;

– Necesitatea nuanţării unor aprecieri;

– Formularea unor concluzii de mare probabilitate etc.

11. Erori produse prin examinarea unui scris sau a unei voci în limbi străine

Expertul nu trebuie să procedeze niciodată la compararea grafică a două manuscrise străine, dacă nu are la dispoziţie cel puţin modelele alfabetice ale ţării respective. Este indicat ca cercetarea să fie făcută de un expert criminalist din zona lingvistică respectivă, care cunoaşte bine limba.

12. Erori produse prin neefectuarea experimentelor

Neefectuarea experimentelor este de natură să pună pe expert în imposibilitatea de a formula o concluzie exactă şi uneori poate chiar să determine instalarea erorii.

Eroarea poate să apară şi atunci când expertul face experimentul impus, dar nu respectă principiul potrivit căruia aceleaşi cauze produc, în aceleaşi condiţii, aceleaşi efecte. În aceste situaţii, eroarea poate apărea datorită diferenţelor survenite între caracteristicile urmei în litigiu şi a modelului de comparaţie ca urmare a condiţiilor diferite în care au fost create.

13. Erori produse ca urmare a imperfecţiunii unor metode de expertiză criminalistică

Timpul foarte scurt în care au pătruns în expertiza criminalistică un număr mare de metode, relativ recente, ale ştiinţei şi tehnicii, printre care: spectrografia, spectrofotometria, difracţia şi absorbţia, filtrul optic etc., nu a permis efectuarea unei game largi de experimente şi, deci, unele dintre aceste metode de investigare ştiinţifică pot prezenta şi unele imperfecţiuni.

Se impune, atunci când proba în litigiu permite, ca expertul să efectueze mai multe examinări repetate, pentru a se evita orice posibilitate de eroare.

II. La nivelul instanţelor judecătoreşti

1. Cazurile în care o persoană este condamnată pentru o crimă care nu a fost săvârşită;

2. Mai frecvente sunt cazurile de condamnare a unui nevinovat[342]

în locul adevăratului vinovat;

---

342 CAZUL ROSENBERG

La data de 23 septembrie 1949, Uniunea Sovietică experimentează, la rândul ei, pentru prima dată bomba atomică. În condiţiile în care secretul acestei arme îl deţinea doar SUA, se deduce că, undeva, probabil la Centrul de Cercetare din Los Alamos – New Mexico, se produce o scurgere de informaţii. După arestarea lui Harry Gold, declarat şeful spionajului sovietic din SUA, se găseşte o pistă de cercetare a spionilor sovietici infiltraţi în puncte importante. Este descoperit un anume David Greenglass, tehnician la centrul de cercetare mai sus-menţionat. Acesta declară că a fost înscris în Grupul Tinerilor Comunişti, iar mai târziu, când a ajuns tehnician la această bază, a fost obligat de către cumnatul său, Julius Rosenberg, să sustragă planul bombei atomice. Astfel, Julius Rosenberg şi soţia sa Ethel, sunt arestaţi şi acuzaţi de spionaj. Având în vedere gravitatea faptei prin consecinţele ei dezastruoase, opinia publică americană cere condamnarea celor doi Rosenberg, la moarte. Deşi apărarea şi-a făcut bine datoria, iar probele materiale invocate au fost irelevante, totuşi, instanţa de judecată îi găseşte vinovaţi de spionaj şi îi condamnă la moarte. La data de 19 iunie 1953, la aproape 3 ani de la arestare, soţii Rosenberg sunt executaţi pe scaunul electric.

În 1975, o dată cu ridicarea secretului asupra dosarelor afacerii şi studierea unor documente din arhiva FBI, s-a constatat că Julius Rosenberg vându-se, într- adevăr, secrete Uniunii Sovietice. O dată cu el fusese executată şi soţia sa Ethel, care nu avusese nici o implicaţie în această afacere şi nici în alte afaceri de aceeaşi natură. Ethel Rosenberg a fost nevinovată.

Date rezultate din cercetarea la faţa locului:

La percheziţia efectuată în apartamentul lui David Greenglass s-au găsit câteva file pline cu formule matematice scrise de Julius Rosenberg.

Din percheziţia efectuată în apartamentul Rosenberg au fost reţinute: 4 ceasuri ieftine de fabricaţie sovietică, fotografia lui Greenglass, alte fotografii cu prietenii familiei Rosenberg, o cutie pentru chetă pe

– Fie pentru că justiţia a tras, din elemente exacte, concluzii eronate;

– Fie că în concluziile sale, justiţia s-a sprijinit:

⇒ pe o precunoaştere mincinoasă a faptei;

⇒ pe documente apocrife;

⇒ pe declaraţiile inexacte ale unor martori mincinoşi sau chiar de

---

care cei doi au folosit-o în ajutorarea republicanilor spanioli şi o masă-consolă cu fundul dublu.

Erori de interpretare:

Răsplata pentru predarea planurilor bombei atomice către sovietici a constat în cele 4 ceasuri de fabricaţie sovietică.

Obiectele reţinute la percheziţie şi considerate ca probe materiale au fost utilizate în scopuri de spionaj.

Considerarea filelor cu formule matematice ca fiind părţi din planul armei atomice.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Ignoranţa faţă de:

- Faptul că probele administrate erau irelevante;
- Concluziile cercetărilor conform cărora formulele de pe foile găsite nu

aparţin planului bombei;

- Declaraţia lui Harry Gold, care, în calitate de şef al spionajului sovietic

în SUA, nu îi cunoaşte pe cei doi soţi (chiar şi atunci când lui Gold i s-au oferit circumstanţe atenuante în schimbul recunoaşterii celor doi, declaraţia a fost menţinută);

- Faptul că Greenglass nu avea acces la plan;
- Refuzul recunoaşterii vinovăţiei chiar şi pe scaunul electric;
- Faptul că preşedintele completului de judecată era şi el evreu şi în

condiţiile manifestării unei clemenţe vizibile faţă de acuzaţi s-ar fi declanşat un curent negativ faţă de evreii din SUA.

Rea-credinţă provenită din:

- Faptul că cei doi soţi erau evrei, dar şi comunişti (în perioada respectivă

se derula un vădit proces împotriva evreilor comunişti din SUA);

- Faptul că acuzarea a exagerat consecinţele negative ale faptei.

Minciuna lui David Greenglass care s-a răzbunat pe rudele sale pentru

bună-credinţă;

⇒ pe expertize defectuoase

3. Situaţiile când răspunderea pentru eroarea judiciară revine justiţiei care a neglijat să lămurească toate aspectele unui proces care părea simplu, reducând ancheta la minimum[343].

Mărturia este divizibilă, în sensul că, organele judiciare pot

---

nişte neînţelegeri mai vechi.

Concluzii:

Condamnaţi după un proces inechitabil, bazat pe probe inexistente şi sub presiunea unei opinii publice fanatizate, Julius şi Ethel Rosenberg au fost şi rămân pilda victimelor intoleranţei, care, din păcate, aparţine tuturor epocilor şi tuturor ţărilor. Este un exemplu tipic de acţiune a politicului şi a mentalităţilor generate de acesta, în justiţie.

343 CAZUL RAOUL VILLAIN

Este 31 iulie 1914. Europa se apropie de primul război. Austria, Germania şi Rusia au făcut deja mobilizarea. Franţa se pregăteşte şi ea să le urmeze. La Paris este mare agitaţie. Ziarele scriu despre oportunitatea sau nu a războiului. Unul dintre ziariştii care luptă din răsputeri pentru împiedicarea războiului este Jean Jaures, un socialist convins, deputat şi director al unui ziar. Pentru poziţia sa, el este criticat în majoritatea ziarelor şi este calificat drept trădător, spion german, vândut. Charles Peguy, în ziarul „La Sociale”, scria: „De cum se va declara războiul, primul lucru pe care-l vom face va fi să-l împuşcăm pe Jaures. N-o să-i lăsăm în urma noastră pe aceşti trădători”, iar Urbain Gobier: „În ajunul războiului, generalul care ar comanda la patru soldaţi şi un caporal să-l pună la zid pe cetăţeanul Jaurès şi să-i administreze pe loc plumbul care-i lipseşte din creier, şi-ar îndeplini datoria cea mai elementară”. În aceste condiţii, instigat poate de astfel de articole, tânărul Raoul Villain ia o hotărâre decisivă. Raoul Villain are 29 de ani şi când este vorba de politică, război şi patriotism se lansează în mari discursuri înflăcărate. El decide ca ziua de 31 iulie 1914 să fie ziua în care va fi ucis primul trădător. Îl va urmări pe Jean Jaures şi, în restaurantul „Café du Croissant”, va descărca în corpul acestuia două cartuşe din pistolul său. Va fi arestat în momentul imediat următor asasinatului, dar va fi judecat după război.

La data de 24 martie 1919 începe procesul lui Raoul Villain, asasinul lui

aşeza la baza convingerii lor acele părţi considerate că reflectă adevărul şi îndepărtează pe celelalte. De aceea, dacă efectele erorii sunt limitate, dacă poartă asupra unor circumstanţe secundare, lipsite de importanţă, acestea nu sunt de natură a se răsfrânge, a discredita întreaga mărturie, deoarece, pe de o parte, martorul ar fi putut să greşească asupra unor împrejurări şi să afirme adevărul cu privire la celelalte, iar pe de altă parte,

---

Jean Jaurés. Cinci zile mai târziu, procesul se încheie. Raoul Villain este achitat, considerându-se că fapta a fost comisă fără premeditare!

Date rezultate din cercetarea la faţa locului

Autorul asasinatului, Raoul Villain este arestat la faţa locului, fiind prins în flagrant delict.

La percheziţia corporală efectuată asupra asasinului se constată prezenţa a două pistoale. Inculpatul a declarat că cel de-al doilea îi era necesar în cazul blocării primului.

Erori de interpretare

Raoul Villain a fost influenţat de articolele din ziare, el acţionând cu convingerea că face un bine.

Specialiştii psihiatri au ajuns la concluzia că fapta a fost săvârşită fără discernământ numai datorită faptului că inculpatul provenea dintr-o familie cu deficienţe psihice: mama nebună, tatăl alcoolic, iar bunica mistică.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri.

Ignoranţă:

- În expertiza psihiatrică;
- A avocaţilor acuzării care au orientat procesul spre politic. Guvernul era

conservator, iar victima socialistă. Rezultatul procesului putea fi previzibil:

acuzatul, care era conservator, a fost achitat.

Concluzii:

Villain a fost prins în flagrant delict. El nu şi-a negat niciodată fapta pe care nu a regretat-o nici o secundă. Cu toate acestea, tribunalul a hotărât achitarea lui. Mai mult decât atât, doamna Jaurés, soţia victimei, constituită ca parte civilă în acest proces, este condamnată la plata cheltuielilor de judecată. Este o altă cauză în care politicul

pentru că ar fi greşit ca dintr-o eroare de minimă importanţă să se deducă în final că tot atât de bine martorul ar fi putut să se înşele, să greşească şi asupra celorlalte aspecte.

Dimpotrivă, dacă eroarea este grosieră, vădită, dacă priveşte un element intrinsec, adică este de natură a modifica datele în care se circumscrie, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii. Pentru a produce astfel de consecinţe, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esenţiale, care, datorită importanţei lor, în mod necesar trebuie să fi fost percepute şi păstrate în memoria martorului.

Nu numai caracterul şi întinderea erorii trebuie luate în considerare la aprecierea mărturiilor discordante, ci şi aspectul cantitativ, numărul lor. Dacă existenţa unei singure erori parţiale, în general, nu este de natură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existenţa unui număr sporit de contradicţii, chiar cu efect limitat la anumite împrejurări, este de natură a pune sub semnul întrebării veridicitatea întregii mărturii.

Situaţia este sensibil modificată atunci când martorul, între ale cărui depoziţii există contradicţii, revine, retractează una dintre ele. Reţinerea depoziţiei în întregime sau numai în acele părţi cu privire la care nu se constată contradicţii, depinde de încrederea pe care o formează organului judiciar explicaţia dată de martor cu privire la cauza contradicţiei, de măsura în care această explicaţie se armonizează cu celelalte probe.

8.5.2. Motivul cercetării judecătoreşti ca sursă de eroare.
(Instanţa vis-à-vis de eroare judiciară)

Unul din aspectele esenţiale care condiţionează pronunţarea unei hotărâri judecătoreşti este convingerea intimă.

---

se implică în justiţie.

Intima convingere reprezintă starea psihologic-intelectuală şi moral-afectivă a persoanelor chemate să aplice legea bazată pe buna lor credinţă şi în deplin acord cu conştiinţa lor morală, după care aceste persoane stabilesc adevărul într-un proces, în raport de dispoziţiile legale în vigoare şi aplică consecinţele prevăzute de lege la situaţia de fapt stabilită[344].

Judecătorul este supus unor exigenţe cât priveşte pregătirea profesională, cunoaşterea dispoziţiilor de drept material şi procesual, a drepturilor fondamentale ale omului. El trebuie să aibă în vedere valori umane perene: adevăr, dreptate, bună-credinţă etc. I se cer, aşadar, nu doar cunoştinţe interdisciplinare, ci şi calităţi morale.

Legislaţia noastră asigură cadrul personal adecvat formării intimei convingeri. După închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată. Deliberarea are caracter secret, la ea participând numai membrii completului. Judecătorii vor avea în vedere chestiunile de fapt şi apoi pe cele de drept, după care judecătorii sunt obligaţi să-şi spună părerea, ultimul cuvânt avându-l preşedintele, pentru a nu-i influenţa pe cei care au o mai mică experienţă. Este posibil ca în cadrul completului de judecată să existe o opinie separată, caz în care judecătorul aflat într-o asemenea situaţie, va trebui să o motiveze. Opinia separată, bine argumentată, va dovedi în acest caz forţa convingerii intime, simţul moral, etic şi juridic, curajul propriei

---

344 În decembrie 1979, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”.

Articolul 1: „Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea şi protejând orice persoană, împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care îl are profesiunea lor".

Articolul 2: „în îndeplinirea sarcinilor pe care le au, răspunzători de aplicarea legii, trebuie să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane”.

opinii.

A abdica de la decizia pe care ţi-o impune intima convingere înseamnă să-ţi trădezi profesia, să realizezi un act injust.

Trebuie arătat că dreptul subiectiv la intima convingere cunoaşte limite impuse de lege. Judecătorul trebuie să se supună legii.

Intima convingere beneficiază şi de garanţii legale: separarea puterilor constituţionale în stat şi independenţa judecătorilor care se supun, în luarea hotărârii numai legii. Independenţa judecătorilor este şi ea garantată prin inamovibilitatea lor.

Din punct de vedere psihologic, garanţia convingerii intime este dată de respectarea de către judecător a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice.

Sub aspect etic, garantarea este dată de moralitatea şi buna-credinţă a judecătorului.

Încălcarea acestor garanţii este de natură să ducă la eludarea legii, să genereze erori judiciare cu consecinţe nefaste asupra participanţilor la procesul judiciar şi care este de natură să ştirbească credibilitatea într-o justiţie parţială, egală.

Intima convingere, ca sursă de eroare, vizează şi activitatea organelor de cercetare penală, activitate care se reflectă în actul prin care vor dispune: rezoluţie, proces-verbal, ordonanţă, organul de urmărire penală (fie cel de cercetare, fie procurorul) va lua decizii în raport cu intima sa convingere.

În procesul judiciar un rol are şi avocatul a cărui intimă convingere nu trebuie să fie guvernată numai de promovarea şi apărarea intereselor clientului, ci şi de norme deontologice.

Capitolul IX
PSIHOLOGIA PRIVĂRII DE LIBERTATE
– Detenţia penitenciară –

Secţiunea I
FĂPTUITORUL DIN PERSPECTIVA MEDIULUI PRIVATIV

9.1.1. Noţiuni generale. Puncte de vedere şi accepţiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate

În orice societate, abaterea comportamentelor de la normele şi valorile sociale de bază constituie un fenomen obişnuit. Orice societate judecă comportamentul membrilor săi nu atât din punctul de vedere al motivaţiilor sale intrinseci, cât mai ales din punctul de vedere al conformării acestui comportament la normele şi valorile recunoscute.

Violarea normelor atrage după sine – cum bine ştim – măsuri punitive şi coercitive[345]. Societatea poate fi controlată şi prin folosirea sancţiunilor.

Pretutindeni sancţiunile posibile şi măsurile implementate în societate ar trebui să fie folosite înainte de privarea de libertate. Când este folosită privarea de libertate apar probleme deosebite. Este o situaţie complexă cu amplă rezonanţă în modul de viaţă al individului. Pentru persoana care execută o pedeapsă privativă de libertate, mediul privat pune în ordine două grupuri de probleme:

– De adaptare la normele şi valorile specifice acestui cadru de viaţă;

– De evoluţie ulterioară a personalităţii sale.

Când este folosită privarea de libertate apar probleme ale

345Rădulescu S., Anomie, devianţă şi patologie socială – Editura Hyperion, Bucureşti, 1991.

drepturilor omului.

Dreptul la integrare fizică şi psihică a persoanei este garantat prin articolul 22 din „Constituţia României” care prevede ca nimeni să nu fie supus nici unui fel de pedeapsă sau tratament inuman ori degradant.

Persoanele cu un comportament antisocial şi care aduc prejudicii atât altor persoane, cât şi statului sunt condamnate cu închisoare conform „Codului Penal”, art. 57. Executarea pedepsei cu închisoarea se face în locuri de detenţie anume stabilite, unde cei condamnaţi prestează o muncă utilă, dacă sunt apţi, şi participă la acţiuni educative care să conducă la reeducarea celui condamnat.

Condamnarea persoanelor care au săvârşit infracţiuni trebuie făcută în urma unui proces penal conform art. 1 din „Codul de Procedură Penală”, proces care are ca scop constatarea în timp şi în mod complet a faptelor, astfel ca orice persoană care a săvârşit o infracţiune să fie pedepsită potrivit vinovăţiei sale.

Procesul penal trebuie să contribuie la: apărarea ordinii de drept, apărarea persoanei, a dreptului şi libertăţii acesteia, la prevenirea infracţiunilor.

9.1.2. Reglementări internaţionale privind tratamentul infractorilor

Naţiunile Unite s-au ocupat de tratamentul uman al tuturor oamenilor, inclusiv al acelora care sunt închişi. Au fost create şi adoptate o serie de instrumente internaţionale care să apere şi să garanteze drepturile şi libertăţile fundamentale.

Astfel, la primul Congres al Naţiunilor Unite – Geneva 1955 – a fost adoptat „Ansamblul de Reguli Minimale pentru Tratamentul Deţinuţilor”, care a însemnat un jalon important în procesul de reformă penală.

De asemenea, eforturi în această direcţie s-au făcut la

Congresul al VI-lea al Naţiunilor Unite – Venezuela 1980.

În contextul orientărilor menţionate, Comitetul pentru prevenirea criminalităţii a recomandat următoarele principii:

Atunci când o persoană este trimisă la închisoare pedeapsa ce i se aplică trebuie să fie considerată ca un mijloc şi nu ca un scop;

Pe timpul cât se află în închisoare cel în cauză nu trebuie să fie lipsit de libertatea sa şi de drepturile sale a căror suspendare derivă în mod expres sau în mod necesar din această privaţiune de libertate.

Ţinând seama de evoluţia societăţii şi de schimbările survenite în legătură cu tratamentul deţinuţilor, comitetul de Miniştrii al Consiliului Europei a adoptat un „Standard Minim de Reguli pentru Tratamentul Deţinuţilor”.

Obiectivele acestui Standard de Reguli sunt:

– Să stabilească un aranjament minim de norme;

– Să pună accentul pe tratamentul uman;

– Să stimuleze echitatea.

Principiile de bază sunt:

– Privarea de libertate se va face în condiţii morale şi materiale care să asigure respectul necesar faţă de demnitatea umană;

– Regulile se vor aplica imparţial – fără discriminare;

Scopul tratamentului persoanelor în custodie va fi în aşa fel susţinut încât să ocrotească sănătatea, propriul respect;

Protejarea drepturilor individuale ale deţinuţilor:

a) Dreptul la primire şi înregistrare;

b) Dreptul la împărţirea şi clasificarea deţinuţilor;

c) Dreptul la cazare;

d) Dreptul la igienă personală;

e) Dreptul la îmbrăcăminte şi aşternut;

f) Dreptul la hrană;

g) Dreptul la servicii medicale;

h) Dreptul la informare şi plângeri;

i) Dreptul la contactul cu lumea exterioară;

j) Dreptul la asistenţă morală şi religioasă;

k) Dreptul la deţinere de bunuri.

Măsuri împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Prin „tortură" se înţelege orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenţie, o durere sau suferinţe puternice, fizice sau psihice, mai ales în scopul de a obţine de la această persoană sau de la altă persoană terţă, informaţii sau mărturisiri. Astfel în „Convenţia împotriva torturii" se prevede:

1. Măsuri legislative, administrative, juridice pentru a împiedica săvârşirea unor acte de tortură;

2. Nicio împrejurare, oricare ar fi ea, nu poate fi invocată pentru a justifica tortura;

3. Nu poate fi invocat ordinul unui superior pentru a justifica tortura;

4. Actele de tortură se constituie infracţiuni în raport cu dreptul penal.

9.1.3. Consecinţele sociopsihologice ale privării de libertate

Ca fenomen social criminalitatea lezează interesele societăţii, iar cei care încalcă regulile sunt etichetaţi ca atare.

Sancţiunea pentru aceştia este privarea de libertate, unde deţinutul este supus efectelor coercitive ale vieţii de penitenciar, având un statut de subordonat faţă de lege.

Privarea de libertate în mediul penitenciar constituie pentru orice om o situaţie de amplă rezonanţă în modul său de viaţă, atât pe durata detenţiei, cât şi după aceea în libertate.

Restrângerea acută a libertăţii individuale, relaţiile impersonale, lipsa informării, regimul autoritar, mediul închis şi activităţile monotone, toate acestea resimţite de către deţinut

drept atingeri ale integrităţii sale ca fiinţă umană.

În multe cazuri impactul privării de libertate asupra componentelor personalităţii este dramatic, generând şi permanentizând conduite diferite faţă de cele avute anterior în mediul liber.[346]

Pentru a înţelege mai bine acest lucru este nevoie să analizăm grupul de oameni privaţi de libertate. Viaţa în închisoare este o viaţă grea, aici este anulată orice intimitate, totul este la vedere pentru ceilalţi. Un loc important îl ocupă relaţiile interpersonale din cadrul grupurilor de deţinuţi care sunt grupuri eterogene. Apar relaţiile de atracţie – respingere – indiferenţă şi a liderilor informali.

Relaţiile interpersonale sunt o golire, o risipire de sine, nu te poţi ascunde de partea rea a conduitei celor din jur, dar mai rău, posibilităţile de schimbare aproape că nu există.

Penitenciarul creează un tip aparte de relaţii interpersonale care au un conţinut dinamic şi modalităţi aparte de structurare şi manifestare.

Doi sunt factorii care determină aceste relaţii interpersonale:

Cadrul specific al penitenciarului

– a) Mod de organizare;

– b) Genuri de activităţi;

– c) Supraveghere permanentă.

Specificul populaţiei penitenciare[347]

Privarea de libertate îmbracă mai multe forme. Analizând izolarea psihică şi psihosocială, pe de o parte, şi privarea de

---

346 Gheorghe, Florian - *Psihologia penitenciară*, Editura Oscar Print, Bucureşti 1996

– selectiv, scurte extrase şi prelucrări personale.

347 Bogdan T., Santea I., Comianu R., Comportamentul uman în procesul judiciar – Editura Serviciul Editorial şi Cinrmatografic M.I., Bucureşti 1983

libertate prin executarea unei pedepse penale într-un loc de detenţie, pe de altă parte, vom constata că între ele există o multitudine de diferenţe ce prezintă aspecte specifice şi manifestări complexe.

Deosebirile sunt de ordin fundamental şi vizează latura cantitativă cât şi pe cea calitativă:

a) Din punct de vedere cantitativ – privarea de libertate se întinde pe perioade mai mari sau mai mici, durata condamnării constituind principalul factor stresor; b) Din punct de vedere calitativ – privarea de libertate dă naştere unei game complexe de frământări psihice şi psihologice începând cu criza de detenţie.

Privarea de libertate înseamnă controlul crimei în societate şi mai înseamnă închisoare şi deţinut.

9.1.4. Mediul închis (închisoarea)

Termenul de mediu închis a fost propus de către E. Goffman (1961) pentru a descrie locuinţa unde indivizii îşi petrec tot timpul (odihnă, muncă).

Din punct de vedere metodologic, un asemenea mediu este un laborator natural, de exemplu: închisoarea, spitalul, azilul, internatul, cazarma militară, toate reprezintă medii totale sau medii izolate şi restrânse.

Abordarea microsocială a lui E. Goffman ne dă posibilitatea de a aprecia relaţiile interumane în raport cu mediul respectiv prin izolarea de unele variabile ce acţionează în mediul respectiv.

Mediul închis mai poate fi definit astfel:[348] orice ambianţă unde există o barieră greu de trecut între exterior şi interior, barieră ce funcţionează în dublu sens, în cadrul căreia apar fenomene grupate obişnuite, dar şi o seamă de fenomene

348 Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., *Psihologie judiciară*.

specifice.

Aplicarea pedepsei privative de libertate obligă individul să trăiască într-un mediu de constrângere. E. Goffman consideră închisoarea ca fiind o instituţie totală, în sensul de loc de rezistenţă în care un număr de indivizi care au o situaţie identică, fiind despărţiţi de societatea exterioară pentru o perioadă de timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viaţă îngrădită prin interdicţii formale de a desfăşura anumite activităţi, de a avea contact cu familia, de a personaliza spaţiul locuit, de a avea iniţiative.

Pe lângă aceste norme formale se dezvoltă o întreagă cultură informală ca mijloc de rezistenţă la contactul oficial. Coerciţia instituţională are nevoie de autorizarea societăţii. În acest sens, penitenciarul apare ca un fenomen-instituţie ca fiind un ansamblu de reguli juridice cu caracter relativ stabil care reglementează un domeniu al relaţiilor sociale în scopul apărării, conservării şi promovării anumitor interese personale sau colective ale indivizilor, grupurilor sau comunităţilor sociale.

9.1.5. Problematica deţinutului

Fenomenul-caz al instituţiei penitenciare este deţinutul ca fenomen individual aflat într-o situaţie concretă reglementată de instituţie. Ca urmare a privării de libertate, deţinutul este constrâns juridic şi material să locuiască în instituţia penitenciară, obligat să se conformeze regulamentelor de ordine interioară.

Deţinutul percepe timpul dintr-o poziţie coercitivă, apăsătoare şi artificială; astfel se pătrunde în psihologia deţinutului. El are conştiinţa faptului că intră în închisoare împotriva voinţei sale, cu un statut de subordonare pe termen lung şi resimte pierderea libertăţii cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective şi alternative, iar

condiţiile concrete din penitenciar sunt mai grele. Cu cât este mai preţuit timpul în libertate (valoarea lui personală) cu atât mai mult pierderea lui prin căderea la închisoare devine dureroasă, mai zdrobitoare, deci, pedeapsa este resimţită ca fiind mai represivă. Fiecare vine în penitenciar cu un univers specific, plin de contradicţii, frustrări, neîmpliniri, ca urmare a unei conduite antisociale, a săvârşirii unei infracţiuni.

Mulţi sunt neadaptaţi social, refractari sau incapabili să se integreze în cerinţele normelor de convieţuire socială, sau de o moralitate dubioasă şi au un trecut încărcat care apasă asupra conştiinţei lor.

9.1.6. Potenţialul patogen al mediului privativ

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalităţii printr-o triplă reducere:

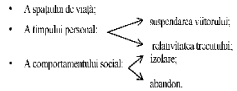

Stresul prelungit în faza de anchetă, intrarea într-o colectivitate de anonimi, controlul riguros al conduitei, dependenţa de personal, densitatea maximă (supraaglomerarea) favorizează apariţia şi cronicizarea unei patologii specifice. Apatia, lipsa iniţiativei, pierderea interesului pentru lucruri, oameni şi evenimente, anestezia afectivă, incapacitatea de a mai face planuri, resemnarea fatalistă, toate acestea conturează nevroza penitenciară.

Inexistenţa unui spaţiu personal, absenţa unui refugiu, a sta treaz într-o ambianţă monotonă, epuizarea subiectelor de discuţie conduc frecvent spre căderi afective, degradarea imaginii de sine şi deci spre o adaptare patologică.

Frecvent se constată o adaptare pasivă la condiţiile vieţii din închisoare prin adaptarea unei atitudini filosofice sau

evitarea concentrării pe anumite probleme incomode. Chiar dacă mulţi deţinuţi au avut înainte de a veni în penitenciar o personalitate robustă, în timpul executării pedepsei se instalează o sensibilizare progresivă la mediu, o intoleranţă emoţională, toate acestea conturând un posibil potenţial patogen al mediului privativ.

9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ

În acest sfârşit de secol, cei chemaţi să se ocupe de prevenirea crimelor şi de tratamentul delincvenţilor se află în faţa unei mari dileme[349]:

– Tratamentul infractorilor în închisori sau fără închisori;

– Tratamentul infractorilor în afara închisorilor

Tratamentul în afara stabilimentului penitenciar şi consecinţele sale în privinţa deţinutului este o chestiune care prezintă o mare importanţă, ţinând seama de controversa pe care o ridică la scară mondială rolul şi funcţiile închisorii, dar şi alţi factori, precum:

– Aspectul dezumanizant al întemniţării;

– Incidentele debilizante asupra personalităţii umane;

Realizarea din ce în ce mai netă a faptului că întemniţarea nu este în stare să îmbunătăţească şansele ca un infractor să urmeze calea cea dreaptă şi faptul că instituţiile penitenciare nu au reuşit să scadă criminalitatea, au dat un impuls mişcător care favorizează deschiderea mediului privativ spre măsuri sporite de utilizare.

9.1.8. Tratamentul diferenţiat în mediul privativ

Tratamentul diferenţiat în mediul privativ nu este o discriminare. Aici trebuie făcută distincţie între discriminarea din interiorul grupelor şi diferenţele dintre indivizi.

349 F. Gheorghe, Mediul penitenciar, „Revista de ştiinţa penitenciară”, nr.l, Bucureşti, 1996.

Prima expresie reprezintă impunerea unui prejudiciu sau a unui dezavantaj din motive injuste. A doua recunoaşte nevoia de a trata în mod diferit deţinuţii, astfel încât să se ţină cont de credinţele şi nevoile lor speciale, de situaţiile speciale sau de statutul lor nefavorabil.

A trata diferenţiat poate fi considerat legitim când se justifică printr-o cunoaştere bine fondată.

9.1.9. Etichetarea socială

Etichetarea socială reprezintă o formă a reacţiei sociale, este o stigmă[350]. În acest caz crima apare ca un produs al reacţiei sociale. Cei care se abat de la normele sociale sunt etichetaţi ca infractori, ca urmare a reacţiei sociale de răspuns la criminalitate. Prin etichetare individul este trecut de la o poziţie socială considerată normală în societate la una de deviant. Reacţia socială presupune existenţa a două personaje:

– Unul individual – cel etichetat;

– Altul colectiv – societatea care etichetează.

Critica teoriei etichetării se concentrează pe două idei:

a) Societatea reacţionează faţă de comportamentul social distructiv al individului, nu faţă de poziţia sa marginală;

b) Etichetarea nu presupune pierderea identităţii considerată din punct de vedere social normală, pedeapsa în acest caz având rol de recuperare socială.

9.1.10. Paradoxul penitenciar

Se pune întrebarea: în ce măsură – rolul recuperator al pedepsei privative de libertate îşi atinge scopul? În acest context se evidenţiază existenţa unui paradox penitenciar.

În detenţie pot să apară efecte de corupţie reciprocă a deţinuţilor, având loc un proces de socializare inversă.

350 Zamfir C., Vlăsceanu L., Dicţionar de sociologie, Editura Babei, Bucureşti, 1993.

Condamnatul se simte eliminat de societate, astfel încât îşi dezvoltă o tehnică de reacţie faţă de controlul formal.

Dificultatea reeducării este aceea de a converti relaţia formală obligatorie într-una formală. În sistemul instituţional personalitatea este estompată. Paralel cu sistemul oficial de referinţă se dezvoltă o subcultură, ceea ce favorizează creşterea ratei de recidivism.

9.1.11. Psihologia individului care a săvârşit infracţiunea

Fenomenul de devianţă este înţeles, de obicei, ca un fapt psihologic, deşi este în primul rând sociologic, deoarece este rezultatul unui produs colectiv[351].

Infractorul adult se evidenţiază printr-un profil psihologic care constă în:

– Înclinaţia către agresivitate – bazată pe un fond de ostilitate şi negare a valorilor socialmente acceptate;

– Instabilitate emoţională – fragilitatea eului;

– Carenţe educaţionale;

– Inadaptare socială – exacerbarea sentimentului de insecuritate;

– Vagabondaj;

– Evitarea formelor organizate de viaţă;

– Duplicitatea conduitei;

– Dezechilibrul existenţial – patimi, vicii, perversiuni;

– Un surplus de experienţe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat, de aceea el nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărat, teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sociale.

---

351 Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., op.cit.

9.1.12. Factorii implicaţi în determinarea comportamentului infractorului

Comportamentul infractorului este influenţat de o serie de factori, după cum urmează:

– Factori endogeni (interni)

– Factori exogeni (externi)

Factorii endogeni sunt:

– Factori neuro-psihici: disfuncţii cerebrale;

– Deficienţe intelectuale: capacitatea intelectuală redusă care îl împiedică în anticiparea consecinţelor acţiunilor întreprinse (ex.: trăieşte mai mult în prezent);

– Tulburări ale afectivităţii: acest lucru creează probleme serioase pe linia adaptativă şi anume:

– Stări de frustrare;

– Dorinţa unei vieţi mai uşoare;

Tulburări caracteriale: imaturizare caracterială, şi constă în: instabilitate afectivă; autocontrol insuficient; impulsivitate, agresivitate; subestimarea greşelilor; respingerea normelor.

Factorii extrogeni sunt:

grupul şi influenţa lui nefastă climat familial: – familii dezorganizate;

– Familii conflictuale.

9.1.13. Personalitatea infractorului

Cercetarea personalităţii infractorului implică un câmp larg de investigaţii asupra fiinţei umane concepute ca un întreg (*Eysenck*).

Jean Pinatel în „Personalitatea criminală” consideră că trecerea la act constituie elementul decisiv. Condiţiile trecerii la act sunt comandate la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt[352]:

352 Dragomirescu V., Psihosociologia comportamentului deviant, Editura Ştiinţă şi Tehnică, Bucureşti, 1976.

egocentrismul; labilitatea; agresivitatea; indiferenţa afectivă.

Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică, este reunirea şi asocierea componentelor amintite, dintre care niciuna în sine nu este anormală.

Jean Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalităţii nu este un dat, ci o rezultantă. Analizând comportamentul infracţional, autorul arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de oprobriul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung şi, tot aşa, nu este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii lui criminale, deoarece el este dinamic şi eminamente agresiv.

În acelaşi timp, el reuşeşte să depăşească şi aversiunea faţă de acte odioase, căci, fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni şi, în consecinţă, poate comite orice infracţiune.

9.1.14. Caracteristici ale personalităţii şi modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea

Ca element al personalităţii, afectivitatea duce greul frustrărilor impuse de privarea de libertate. Este un izvor al multor frământări subiective sau conflicte interpersonale, manifestările afective fiind un seismograf sensibil al dinamicii sufleteşti a deţinuţilor pe timpul executării pedepsei.

Un alt element al personalităţii este motivaţia[353]. La persoanele private de libertate ea prezintă o mare complexitate:

– un prim grup de aspecte cuprinde motivele prezentate de fiecare subiect ca fiind explicaţia faptei comise;

– al doilea grup se referă la motivele unor conduite disfuncţionale, precum şi sursele de satisfacţii – insatisfacţii pe

353 Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., op.cit.

parcursul executării pedepsei.

În ceea ce priveşte motivaţia (justificările) infracţiunilor, în ciuda apartenenţei diversităţii, pot fi totuşi distinse cele elaborate înaintea comiterii infracţiunii, de cele fabricate după.

O altă componentă a personalităţii, voinţa, reclamă o reprezentare realistă, deoarece în munca de reeducare a deţinuţilor se apelează la îndemnuri adresate voinţei şi se uită că actul voinţei implică satisfacerea anumitor nevoi. În cazul, frecvent de altfel, în care deţinutul îşi pierde încrederea în posibilitatea de integrare socială, voinţa începe să fie orientată spre acţiuni care-l îndepărtează şi mai mult de aşteptările cadrelor. În acest sens, putem enumera: acte de bravadă, tatuaje, deţinuţi mai puternici. În concluzie, se poate vorbi cu greu în penitenciar de modificarea voinţei.

Trăsătura de personalitate care este supusă cel mai mult influenţelor grupului de apartenenţă este temperamentul. În situaţia când în aceleaşi grupuri se întâlnesc mai mulţi indivizi cu acelaşi temperament, se instalează o atmosferă caracteristică:

– un climat rece şi indiferent – la flegmatici;

– linişte meditativă – la melancolici;

– un activism calm zgomotos – la sangvini;

– o tensiune, întreruptă de răbufniri agresive – la colerici.

Totuşi, temperamentul nu creează prin el însuşi, în penitenciar, probleme deosebite, care să influenţeze asupra bunului mers al grupului.

Legat de motivaţia actului infracţional comis, deţinuţii îl prezintă ca fiind finalul unui proces fără alternative, că oricine în locul lor ar fi procedat la fel, vina fiind atribuită altora.

9.1.15. Tipologia infractorului

În cadrul mediului privativ de libertate putem întâlni diverse tipuri de personalitate ale infractorului:

– Infractorul înveterat – acesta are un comportament repetitiv obişnuit care face să apese o ameninţare gravă asupra securităţii semenilor săi, prin: agresivitate persistentă, indiferenţă absolută în privinţa consecinţelor. Poate fi definit anormal, dar trebuie ţinut cont că la scară mondială nu există uniformitate în privinţa interpretării noţiunii de infractor înveterat.

– Infractorul primejdios – noţiunea de caracter primejdios nu se sprijină nici pe consideraţiuni juridice, nici pe consideraţiuni clinice. Această clasificare implică mai mult necesitatea de a recurge la măsuri severe faţă de infractor. Noţiunea de infractor se bazează pe următoarele criterii: gravitatea infracţiunii, numărul de infracţiuni săvârşite, starea mintală a infractorului, probabilitatea ca infractorul să continue să fie o ameninţare pentru securitatea publică dacă este pus în libertate.

– Infractorul dificil – spre deosebire de infractorul primejdios, acesta este astfel denumit de către autorităţile corecţionale din cauza greutăţilor pe care le are de a se adapta rigorilor şi privaţiunilor detenţiei, mai cu seamă din cauza personalităţii sale într-un mediu fizic strict delimitat, pe o perioadă de timp considerabilă. Ei sunt produsul condiţiilor şi privaţiunilor specifice vieţii din închisoare, care tinde să cauzeze claustrofobia şi care de fapt ocazionează la deţinuţi toate aceste simptome. Deţinuţii dificili sunt pur şi simplu aceia care pun probleme administrative mai curând decât problemele de securitate.

Deţinutul pe termen lung – întemniţarea pe termen lung este o noţiune relativă fiindcă este în funcţie de existenţa sau absenţa pedepsei capitale. Totuşi în ceea ce priveşte această categorie de deţinuţi este posibil să facem deosebirea între deţinuţi care pot să prezinte o ameninţare fizică pentru societate, pentru personalul închisorii, pentru alţi deţinuţi şi cei

care au fost condamnaţi la o pedeapsă de lungă durată, fiindcă societatea consideră crima pe care, au săvârşit-o aşa de oribilă, încât o lungă condamnare este singurul mijloc de a stigmatiza asemenea fapte.

Cu cât pedeapsa este mai lungă, cu atât condiţiile în care ea este ispăşită sunt mai stricte şi cu atât mai mult izolarea şi alienarea deţinutului vor fi mai durabile.

9.1.16. Problematica recidivei şi factorii care influenţează recidiva

Recidiva se poate defini ca o pluralitate de infracţiuni săvârşite de un individ[354].

Dacă primul contact cu lumea închisorii este atât de traumatizant şi are consecinţe atât de ample pentru individ şi cei apropiaţi lui, cum se explică recidiva şi chiar multirecidiva?

Una din explicaţii ar putea fi dobândirea de către infractor a unei mai mari capacităţi de a risca.

În literatura de specialitate se pot întâlni diverse tipuri de recidivişti:

– Ocazionali – marginali;

– Pseudo-recidivişti;

– Recidivişti ordinari;

– Recidivişti din obişnuinţă.

O altă explicaţie ar putea fi neputinţa tratamentului penitenciar. Recidivistul nu a fost intimidat şi nici readaptat datorită pedepsei precedente; din acest punct de vedere închisoarea este văzută ca o instituţie de socializare şi de învăţare a crimei.

Acest punct de vedere a fost susţinut şi de Foucault. Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau procesului penal, interpretarea eşecului este

354 Banciu D., Factorii sociali care concură la apariţia comportamentului recidivist - Simpozion, Bucureşti, 1983.

inversată, ajungem la 100% recidivă şi ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat pronostic sigur de recidivă au fost încarceraţi. Dar, de multe ori se constată că se foloseşte închisoarea ca primă soluţie.

Recidiva poate fi influenţată de următorii factori[355]:

Dificultăţile de adaptare a infractorului în trecerea de la un tip de viaţă la altul;

Situaţia socio-culturală a infractorului;

Destructurarea şi dezorganizarea familiei;

Neintegrarea socio-profesională;

Grupuri de prieteni sau grupuri stradale.

9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist

Cunoaşterea personalităţii infractorului recidivist constituie fundamentul măsurilor ce se întreprind pentru a se realiza prevenirea eficientă a comportamentului deviant.

Atitudinea comportamentală a celor care comit fapte antisociale se află în strânsă relaţie cu mediul educaţional, formativ, cu factorii psihosociali individuali şi de mediu care menţin recidiva.

Caracteristicile psihologice ale infractorului recidivist ar putea fi:

Tendinţa de a merge cu banda;

Semne de neadaptare;

Vanitos şi egocentric;

Primeşte greu dezaprobarea;

II stimulează aprobarea.

Prezintă o imaturitate intelectuală, dar aceasta nu trebuie înţeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligenţă QI scăzut.

Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitate redusă de a

355 Vasile P., Banciu D., Factori sociali care favorizează repetarea faptelor antisociale – Simpozion, Bucureşti, 1983.

stabili un raport raţional între pierderi şi câştiguri, în proiectarea şi efectuarea unui act informaţional. Se mai caracterizează printr-o ostilitate exagerată faţă de orice persoană, o teamă exagerată de a părea slab, incapacitatea de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale, carenţe materne, precum: stare emoţională deficitară, scăderea nivelului de aspiraţie, tendinţă sporită de identificare cu modele din penitenciar, instalarea stării de instabilitate psihică.

Secţiunea II
FENOMENE PSIHOSOCIOLOGICE ALE MEDIULUI PRIVATIV DE LIBERTATE

Cunoştinţele privind fenomenele psiho-sociale ce pot surveni în condiţiile mediului privativ sunt necesare, deoarece instituţia specializată în executarea sancţiunilor privative de libertate se deosebeşte prin profilul său psiho-social de oricare altă instituţie sau grupare organizată de oameni.

Venirea individului în penitenciar nu este urmarea unui act propriu de viaţă sau a unei obligaţii cetăţeneşti (cum este cazul internării într-un spital sau efectuarea stagiului militar), ci reprezintă o formă de sancţionare aplicată de societate individului care s-a abătut de la normele ei morale şi juridice. Odată cu intrarea în penitenciar individul resimte, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcţie de vârstă, de structura sa psihologică, de maturizarea socială şi de nivelul de cultură, efectul privării de libertate şi reacţionează într-un mod personal la această nouă situaţie.

9.2.1. Şocul depunerii (încarcerării)

Privarea de libertate implică mai multe forme, iar din punct de vedere calitativ dă naştere unui fenomen deosebit, şi anume şocul încarcerării. Acest lucru determină o gamă complexă de frământări psihice şi psihosociale, începând cu criza de detenţie manifestată de la închiderea în carapacea tăcerii până la comportamente agresive şi autoagresive (sinucideri, autoflagelări). În comparaţie cu stările accidentale de izolare, privarea de libertate în sistemul detenţiei are drept consecinţă, absolut specifică, înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalităţii prin obligativitatea purtării uniformei de deţinut, care standardizează modul de viaţă şi estompează până la anulare diferenţele individuale. Şocul depunerii se manifestă şi

prin restrângerea libertăţilor individuale. Relaţiile interpersonale, lipsa de informaţii, regimul autoritar, sunt resimţite drept atingeri ale integrităţii sale ca fiinţă umană.

La toate acestea se adaugă contactul cu subcultura carcerală care, în scurtă vreme, îl face pe deţinut să-şi formeze o nouă viziune asupra propriei persoane şi să-şi elaboreze o strategie de supravieţuire constând într-un comportament de consimţire-integrare (de conformare pasivă).

S-a mai observat că, în timpul detenţiei, spaţiul de viaţă se reduce, în acelaşi timp având loc: regresiunea satisfacţiilor, recentrarea intereselor pe lucruri mărunte, alterarea comunicării, supunerea totală, precum şi manifestarea procesului real al penitenciarizării prin intensificarea unei mentalităţi specifice, un nivel de aspiraţii scăzut, lipsa preocupării pentru viitor, exprimarea convingerii că este etichetat definitiv, dar nu în ultimul rând, o imagine negativă de sine.

În relaţiile lor, deţinuţii strecoară o undă de fatalitate pentru faptul de a fi ajuns în penitenciar şi asta, după părerea lor, echivalează cu un eşec moral ce îi va marca toată viaţa. Această devalorizare a lumii şi a propriei vieţi este handicapul cel mai greu rezultat în urma depunerii în penitenciar.

9.2.2. Percepţia deţinutului asupra pedepsei şi a mediului privativ

Acest fenomen este determinat de cele mai multe ori de modul cum a rezolvat fiecare deţinut problema ispăşirii[356]. Când pedeapsa este apreciată ca fiind măsura faptei, condiţia de zi cu zi exprimă o acceptare supusă tuturor rigorilor, când pedeapsa este văzută ca fiind mai aspră decât infracţiunea comisă, deţinutul consideră că i s-a făcut o nedreptate şi suferă o

356 Mitrofan N., Aspecte privind relaţia etic-juridic-psihologic, în „Revista penitenciară” nr.3, Bucureşti, 1995.

sancţiune nemeritată.

Ca urmare, deţinutul va rămâne neîmpăcat, revendicativ şi ostil administraţiei locului de detenţie, dominat de sentimente de victimizare.

Cu cât adaptarea la viaţa de penitenciar este mai bună, cu atât toleranţa faţă de condiţiile de mediu este mai mare, chiar dacă în această situaţie problema incompatibilităţii între deţinuţi, ca urmare a istoriilor individuale şi particularităţilor de personalitate, rămâne cronic nesoluţionată.

În ceea ce priveşte fenomenul de percepţie asupra mediului penitenciar, acesta este determinat de o multitudine de factori – materiali şi spirituali; obiectivi şi subiectivi; sociali şi psihosociali; care numai în corelaţie şi interdependenţă devin relevanţi pentru înţelegerea climatului specific mediului privativ. Gradul de cultură redus, dar mai ales semnificaţia negativă atribuită executării pedepsei cu închisoarea, îi fac pe mulţi condamnaţi să nu aprecieze corect mediul din penitenciar.

9.2.3. Fenomenul de prizonizare şi deprizonizare

Încă în urmă cu decenii, criminologul canadian D. Clemmer (1940) a semnalat fenomenul de prizonizare, definit ca „socializare” la cultura deviantă a deţinuţilor, proces prin care deţinutul ajunge să adopte sau să împărtăşească punctul de vedere al încarceraţilor privind lumea din penitenciar şi societatea în general.

Prizonizarea incumbă adoptarea unei atitudini ostile (făţişe sau ascunse) faţă de personalul închisorii, faţă de lumea din afară şi, concomitent, dezvoltarea unei loialităţi faţă de ceilalţi deţinuţi, sprijinirea reciprocă ori de câte ori interesele reale sau imaginare ale deţinuţilor intră în conflict cu unele dispoziţii ale autorităţii. Fără îndoială că adoptarea acestei norme carcerale, ca şi alte norme de acelaşi fel, atât de caracteristice subculturii carcerale, sunt generate dintr-o puternică motivaţie, care se

subsumează, aşa cum am văzut că a formulat A Maslow, categoriei de motive desemnate prin „necesitatea apartenenţei la grup”.

În această situaţie, primul pas, motivat psihologic, va fi străduania deţinutului de a se integra grupului informai de deţinuţi, de a-şi dezvolta conduite dezirabile prevalate în acest grup, printre altele şi de supunerea necondiţionată faţă de liderul informai, chiar dacă riscă să fie prost văzut de cadre. El va opta pentru situaţia gratifiantă (imediată), deci face cauză comună cu grupul de deţinuţi, căci deţinuţii sunt mai în măsură în a-l sancţiona premial sau penal decât cadrele.

Stanton Weeler (1968) subliniază că „fenomenul de prizonizare, de integrare în grupul deţinuţilor, de identificare cu subcultura carcerală este doar o primă fază în evoluţia deţinutului”, căci în cea de a doua fază din viaţa de detenţie se poate vedea limpede fenomenul de deprizonizare.

Cu alte cuvinte, la începutul detenţiei, asumarea rolului de captiv este logică la infractori, cu cât se apropie însă momentul liberării ei vor tinde să adopte un rol tot mai apropiat de ceea ce este dezirabil din punct de vedere social. Fără îndoială că şi aici există o motivare calculativă, căci un comportament adecvat poate prescurta, uneori în mod sensibil, durata sentinţei.

9.2.4. Ierarhia şi statutul

În general, prin ierarhie înţelegem „un sistem de priorităţi în raport cu importanţa acordată lor”. În conştiinţa comună ideea de ierarhie este asociată cu o dispunere spaţială pe verticală, elementul de deasupra este preferat celui de dedesubt.

Prin statut înţelegem poziţia ocupată de o persoană într-un grup. În cadrul mediului privativ, unii deţinuţi beneficiază de mici avantaje, datorită unor activităţi pe care le desfăşoară, iar în acest caz statutul lor creşte.

Personalul închisorii încearcă să impună o anumită ierarhie formală, dar în cele mai multe cazuri aceasta corespunde cu cea informală.

În fruntea ierarhiei informale se află şmecherii. Statutul acestora se obţine odată cu creşterea experienţei de penitenciar, cu creşterea valorii sumelor furate sau jefuite, cu gradul de îndrăzneală şi de inventivitate implicate în actul infracţional.

Statutul de şmecher poate fi dobândit şi prin protecţia unui prieten sau rude aflate în penitenciar, dacă acesta din urmă are o poziţie ierarhică superioară.

Urmează apoi în ierarhie impresia, indivizi ce afişează şi pretind un statut ridicat, dar fără a fi capabil să-l menţină un timp îndelungat.

În a treia linie ierarhică sunt nepoţii, cei ce îndeplinesc muncile de curăţenie şi ordine, aflaţi la discreţia celor cu rang superior.

Rolurile sociale sunt însă mult mai diversificate. Personalităţile deosebite, cu un statut foarte ridicat sunt numite jupâni, iar un nume generic dat celor din zonele inferioare de ierarhie este de fraier.

Există însă şi lideri informali al căror statut ridicat se datorează pregătirii lor profesionale sau intelectuale. Statutul poate evolua rapid în funcţie de avantajele de care cei din poziţiile superioare pot beneficia, de la aşa numiţii căutaţi (persoanele ce primesc pachete). Un fraier sau nepot intră rapid în grupul şmecherilor dacă este căutat.

Subcultura de penitenciar susţine instalarea unei asemenea ierarhii. Sistemul deţinuţilor de culegere a informaţiilor se focalizează asupra noilor veniţi pentru a afla infracţiunile pentru care au fost condamnaţi, statutul social exterior, probabilitatea de a fi căutat.

Când informaţia nu este suficientă sau accesibilă, noul

deţinut este supus testelor, adică unor situaţii impuse de cei din grupul în care a fost repartizat, pentru a i se determina reacţiile şi stabili statutul. Deţinuţii consideră că, în general, odată stabilit statutul (prin această metodă), acesta nu se mai schimbă.

Deţinuţii au o ierarhie depreciativă a infracţiunilor pe care le-au săvârşit. Pe baza acesteia o serie de deţinuţi dobândesc un statut de paria, fiind izolaţi şi sancţionaţi de grup.

Deţinuţii consideră inacceptabile: atacarea şi terorizarea copiilor, homosexualitatea, omorul sadic sau omorul părinţilor sau bătrânilor. Cea mai evidentă reacţie ostilă este faţă de violatori, mai ales când victimele sunt minori. Reacţia ostilă merge de la izolare până la agresarea zilnică.

9.2.5. Agresivitate şi violenţă

„Prin agresivitate, înţelegem un comportament verbal sau acţionai ofensiv, orientat spre umilirea şi chiar suprimarea fizică a celorlalţi".

Comportamentul agresiv poate fi orientat:

– Contra propriei persoane (autoagresiune);

– Spre distrugerea obiectelor investite cu semnificaţii sociale;

– Heteroagresivitate (împotriva celorlalţi şi a conducătorilor).

Prin violenţă înţelegem utilizarea forţei şi a constrângerii de către un individ în scopul impunerii voinţei asupra altora. Privarea de libertate favorizează apariţia şi dezvoltarea unor comportamente agresive.

Se poate ca unii deţinuţi să fie victime sau agresorii altora, conduitele lor agresive fiind fie incluse motivaţional prin crearea unor stări de mânie şi furie, fie determinate de efecte de grup, ca imitaţia coercitivă – comandată.

Altă formă de agresivitate este cea instrumentală[357] care se manifestă sub forma conflictelor individuale sau de grup, în condiţiile în care se intră în competiţie pentru o resursă de existenţă limitată, cum ar fi – teritorialitatea, dreptul de a lua primul masa.

O formă extremă de agresivitate verbală şi fizică este a celor care sunt condamnaţi pentru delicte repudiate de mediul carceral, cum ar fi: violul cu incest, violul copiilor, uciderea copiilor, părinţilor, soţiei.

Ca formă de agresivitate specifică mediului apare sclavia, constând în folosirea de către deţinuţi a altora pentru menaj şi alte activităţi considerate înjositoare.

Putem afirma că mediul privativ de libertate dezvoltă un comportament agresiv care constă în respingerea agresivă a valorilor şi normelor de grup din exterior.

9.2.6. Frustrarea

Un fenomen deosebit cu care se confruntă individul este frustrarea (a amăgi, a înşela). „Fenomenul se referă la o situaţie în care un obstacol intervine în calea satisfacerii unei trebuinţe şi modifică astfel comportamentul”. Consecinţele frustrării sunt grave sau mai puţin grave în funcţie de natura obstacolului.

Există două categorii de frustrări:

– **Frustrarea primară** – tensiunea şi insatisfacţia sunt provocate de absenţa obiectului necesar (lipsa hranei);

– **Frustrarea secundară** – un obstacol interior sau exterior, pasiv sau activ, apare în calea comportamentului motivat îndreptat spre obiect.

Se pot observa patru tipuri de obstacole:

– **Obstacol pasiv intern** (incapacitatea persoanei);

– **Obstacol activ intern** (pulsiune secundară cu acelaşi

357 Paulescu N., Instincte, patimi, şi conflicte, Editura Fundaţia Anastasia, Bucureşti, 1995.

obiect);

– **Ciocnirea a două trebuinţe** de intensitate egală dar de sens opus;

– **Obstacol activ extern** – situaţie în care subiectului i se interzice de către cineva, sub ameninţarea pedepsei, îndeplinirea unei activităţi.

În general, sursa conflictelor o reprezintă obstacolele interne care au o mare importanţă pentru individ. Frustrarea în mediul privativ are diverse forme de manifestare:

Frustrarea este resimţită cu deosebită tărie pe planul timpului. Organizarea impusă şi în general foarte monotonă a timpului, programarea sever reglementată a timpului liber, atât cât este, fiind şi el impus mai cu seamă în primele perioade de detenţie, provoacă sentimentul de frustrare continuă şi, în consecinţă măreşte agresivitatea deţinutului.

Frustrarea mai este resimţită în mod dramatic de către deţinut în ceea ce priveşte limitarea drastică a spaţiului de mişcare. Aceasta înseamnă necesitatea impusă de regulamentul instituţiei penitenciare de a elabora noi conduite legate de spaţiu şi de timp, radical diferite de cele ale unui individ aflat în libertate. Reducerea perimetrului de mişcare a individului duce la apariţia unor fenomene ancestrale de teritorialitate, adică „comportamentul individului de apărare a teritoriului propriu” (*H.F. Reading*) care se manifestă printr-o exagerată îndârjire în apărarea spaţiului personal (locul de culcare, locul de alimentare). Deşi fenomenul de teritorialitate se manifestă şi în condiţiile vieţii obişnuite, în condiţiile detenţiei fenomenul de teritorialitate devine exacerbat şi suscită o agresivitate mărită.

La mărirea sentimentului de frustrare duce şi renunţarea forţată la o seamă de obiecte de uz personal, a căror lipsă este mereu resimţită.

De asemenea, deţinutul este forţat să renunţe la cele mai multe din plăcerile pe care şi le-a putut oferi în viaţa liberă

(consumul de alcool, jocuri de noroc etc.) Aceste lucruri îl duc la crearea de surogate de satisfacţii (Kener).

9.2.7. Problema frustrare-agresiune

Apariţia neaşteptată a unui obstacol real sau imaginar inversează fluxul normal al acţiunii, creează o dificultate majoră, dezorganizează individul şi îl duce într-o situaţie de criză. O asemenea stare se numeşte frustraţie. Stare în care la cei mai mulţi indivizi se declanşează mecanisme agresive. În starea de frustrare oamenii nu se comportă după legile raţiunii, căile obişnuite comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară.

Referindu-ne la deţinuţi putem constata că orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine logic şi infractor. La aceştia, nu numai teoretic, dar şi practic, este deschisă calea agresiunii în situaţii practice şi de aceea întâlnim un înalt grad de intoleranţă la stările de frustrare.

Frustrarea duce la agresivitate mai ales atunci când:

– Actul frustrant se poate atribui clar unui frustrator;

– În cultura sau subcultura dată, o situaţie frustrantă cere răspuns agresiv.

Chiar dacă nu se absolutizează raportul frustrare-agresivitate, totuşi putem afirma că actele deviante, în genere, şi cele tipic infracţionale, în special, sunt motivate în mai mare măsură de existenţa unor frustrări. Stările frustrante sunt de moment, de durată medie ori continuă.

De asemenea au efect declanşator (constituie motive) stările de frustrare reale şi în egală măsură cele imaginare. Acestea din urmă pot provoca la fel ca la frustrarea reală toate formele de agresiune, ostile sau instrumentale. Situaţia frustrantă de moment duce, de obicei, la infracţiuni sau chiar crime ocazionale, nu odată provocate sau precipitate de comportamentul victimei.

Putem concluziona că stările de frustrare, periodice sau continui, duc la acte de agresiune, iar în ceea ce priveşte deţinuţii, aceştia îşi adaptează comportamentul în urma frustrărilor, după cum urmează:

– **Comportamentul agresiv** – caracterizat prin rezistenţă deschisă la regimul vieţii din penitenciar, reliefându-se adevărate crize ce se manifestă prin comportamente agresive, îndreptate spre alţi deţinuţi sau chiar cadre şi reacţii autoagresive – mutilări şi tentative de sinucidere.

– **Comportamente defensive (de retragere)** – care semnifică interiorizarea, izolarea deţinutului primar de comunitatea celorlalţi deţinuţi şi de viaţa din penitenciar, el constituindu-şi o linie imaginară unde încearcă să se refugieze.

– **Comportamente de consimţire** – prin care se înţelege conformarea pasivă a condamnatului la normele şi regulile din penitenciar, respectarea acestora fiind făcută în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancţiuni suplimentare.

– **Conduită de integrare** – conform căreia deţinutul se relaţionează activ cu ceilalţi deţinuţi şi cu mediul de detenţie. Această formă de adaptare este vizibilă mai ales la deţinuţii condamnaţi pe termen lung.

9.2.8. Teritorialitatea

Fenomenul de teritorialitate „reprezintă caracteristica grupurilor şi a indivizilor din interiorul acestora de a-şi delimita teritorii şi de a avea anumite comportamente specifice în raport cu acestea”. Termenul a fost luat din etologie, unde teritorialitatea se întâlneşte în comportamentul celor mai multe specii superioare.

Se pot distinge două tipuri de teritorii:

– **Primare** – în care individul/grupul poate exercita un control total, iar utilizarea teritoriului este de lungă durată (dormitor, pat);

– **Secundare** – care sunt utilizate în mod regulat, dar controlul asupra lor nu se exercită decât în momentul utilizării (locul la masă, în bancă).

În cadrul acestor teritorii indivizii sau grupurile au comportamente specifice, dintre care cele de apărare sunt cele mai importante (vorbirea în şoaptă).

Atât grupurile cât şi indivizii marchează de regulă teritoriile. Pentru aceasta sunt utilizaţi marcatori de graniţă care pot fi centrali, pentru a marca zona cea mai importantă a unui teritoriu. Ca marcatori pot fi utilizate: haine, afişe, fotografii, desene.

Legat de teritorialitate este spaţiul interpersonal, care poate fi delimitat în zone ale acestuia:

– Zona intimă: – până la 45 cm

– Zona personală: – 45 – 120 cm

– Zona socială: – 1,2 – 3,6 cm

În fiecare zonă se pot desfăşura diferite activităţi, iar accesul în interiorul lor este strict reglementat.

Studierea acestui fenomen în mediul privativ îmbracă forme specifice. La prima vedere se pare că teritorialitatea deţinuţilor nu determină agresivitatea teritorială. În primul rând, deşi există supraaglomerare, spaţiul fiecărui deţinut nu este marcat cu obiecte personale. Există chiar interdicţia formală de a marca acest spaţiu (prin abţibilduri, fotografii). Prin urmare, percepţia acestui spaţiu este mai puţin personalizată şi, în consecinţă, neinterpretată ca prioritate.

În al doilea rând, comportamentul agresiv este mascat datorită strictei supravegheri. Totodată, motivaţia teritorială este surclasată de alte motivări (hrană, igienă, asistenţă medicală, activităţi culturale).

Legat de fenomenul de teritorialitate este şi modul de utilizare a paturilor în funcţie de ierarhie. În subcultura de penitenciar, cel ce doarme la patul doi (două paturi suprapuse)

este un nepot, un fraier şi este tratat ca atare; şmecherii îşi aleg patul nr. 1 Când nu există suficiente paturi 1 pentru toţi deţinuţii de rang superior, aceştia preferă să stea câte trei în două paturi alăturate. În general, în mediul privativ conflictele motivate de fenomenul de teritorialitate, sunt mai puţin frecvente.

9.2.9. Stresul

Acest fenomen „reprezintă un răspuns al organismului la orice solicitare”[358] (presiune, încărcare, apăsare, solicitare). Hans Selye (1907 – 1982) a definit în 1935, pentru prima dată, termenul de stres. În accepţiunea sa stresul este o caracteristică a materiei vii, lipsa totală de stres fiind echivalată cu moartea.

Termenul de stres apare într-o dublă utilizare. Una se referă la situaţia stresantă (condiţii dăunătoare, agresive, care asaltează sau ameninţă organismul, presiunile, constrângerile, privaţiunile la care este supus individul). Cealaltă are în vedere starea de stres a organismului (suferinţa, uzura lui, precum şi răspunsurile psihologice şi fiziologice ale individului la acţiunea agenţilor stresori).

Se spune că o persoană a fost supusă unui stres sau că trăieşte într-o condiţie de stres permanent, subînţelegându-se că este vorba de o suprasolicitare sau, în general, de o situaţie căreia îi poate face faţă.

Se poate spune, de asemenea, despre un individ că este stresat când se simte ameninţat, frustrat, incapabil să facă faţă unor solicitări crescute (tensiune emoţională, nelinişte).

Atunci când accentul cade pe situaţie, pe factorii provocatori, se are în vedere de obicei caracterul lor neobişnuit, neaşteptat, agresiv. Pot apare situaţii stresante colective.

Pieron identifică stresul cu agresiunea, cu acţiunea

358 Floru R.. Stresul psihic, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1974.

violentă exercitată asupra organismului.

Termenul de adaptare are la rândul lui diverse înţelesuri. Prosser denumeşte adaptarea fiziologică „orice proprietate a unui organism care favorizează supravieţuirea într-un mediu specific (într-un mediu stresant)”. Adaptarea comportă modificări (generale şi particulare) ale organismului care-l fac apt pentru existenţă în condiţiile de mediu.

Izolarea socială îşi exercită în mod diferenţiat influenţa stresantă asupra conduitei, nu numai în funcţie de particularităţile individuale, dar şi de relaţiile dintre persoanele aflate în aceste condiţii.

Comportamentul oamenilor în situaţii de captivitate (izolări), în care stresul atinge limitele extreme, este determinat de o complexitate de factori care nu pot fi identificaţi decât printr-o analiză detaliată, rareori posibilă în asemenea condiţii.

Alte tipuri de stres, în afara celui biologic, sunt: psihic, psihosocial, organizaţional, socio-cultural.

Stresul nu reprezintă numai o stare nervoasă, nu este totdeauna consecinţa unei acţiuni nocive, efectul stresului persistând şi după încetarea influenţei stresorului. Rezistenţa la stres este diferită de la individ la individ.

Dintre aceste clasificări ale stresului, aproape toate se regăsesc în mediul privativ, în ceea ce îi priveşte pe deţinuţi.

Cu toate acestea sunt câteva surse de stres specifice mediului privativ:

Cea mai mare presiune asupra deţinutului vine din poziţia în care este privit mediul penitenciar – dacă este privit ierarhic, marea majoritate a deţinuţilor se află pe ultima treaptă, asupra lor acţionând raporturile de putere şi inegalitate. Această asimetrie este permanentă sursă de stres.

O altă sursă de stres este atitudinea administraţiei.

A nu avea nimic de spus pentru propriul destin

Intoleranţa faţă de individualitate este stresantă; dacă un

deţinut vrea să fie în echipă el trebuie să se alăture nu numai fizic, ci şi emoţional, ceea ce înseamnă conformare şi supunere sentimentelor şi atitudinilor;

Monotonia activităţilor, a programului zilnic, respectarea regulamentului.

Se impun o serie de măsuri pentru a-l adopta pe individ: familiarizarea cu colective omogene care să-i dea posibilitatea individului de a-şi expune problemele care-l tulbură, să poată primi o asistenţă psihologică.

9.2.10. Violenţa colectivă

Acest fenomen psihosocial care are loc în penitenciar este condiţionat, întotdeauna, de acumularea unor tensiuni în interiorul unui grup de deţinuţi, având diferite cauze:

– Atitudini neconformiste;

– Prezenţa unora cu inadaptări marcante la mediul penitenciar;

– Revolta penitenciară.

Luând în consideraţie specificul vieţii de detenţie (frustrările care privesc independenţa şi nevoia general umană de afecţiune), deseori actele violente au rolul „de descărcare afectivă, de uşurare, de catarsis (prin sentimentul de împlinire şi satisfacţie ce-l urmează)”. Micile acte agresive, de obicei trecute cu vederea, trebuie considerate ca semnale pentru ceea ce este valorizat de deţinuţi şi încălcat de cineva: forţa, prestigiul, vârsta, loialitatea, sentimentul de siguranţă.

În faţa unui mediu considerat ostil – mediul penitenciar – individul se simte vulnerabil, ameninţat, incapabil de a face faţă unor dificultăţi, chiar dacă, obiectiv, are posibilitatea de a-l preîntâmpina. Din aceste cauze, la deţinuţi ieşirile agresive sunt mult mai frecvente.

În cazul manifestărilor violente ale unui deţinut, şi acest lucru se va petrece întotdeauna în mijlocul celorlalţi (violenţa de

unul singur trădează afecţiuni psihice sau simularea unor asemenea afecţiuni), se poate înţelege că prin această atitudine el se izolează rămânând fără apărare.

Violenţa colectivă în mediul penitenciar are o desfăşurare fazică:

I – în urma unui incident apreciat de deţinuţi ca jignitor sau nedrept, se stârneşte în rândul acestora o oarecare agitaţie. Faptul se propagă din gură în gură, este deformat, ornat cu detalii ireale sau exagerate. La nucleul agitaţiei se adaugă noi indivizi şi starea de spirit a grupului intră într-o nouă fază.

II – grupul creşte, deţinuţii devin din ce în ce mai agitaţi şi mai furioşi, fără a şti precis ce vor. În acest moment poziţia mulţimii este oscilantă şi poate fi uşor dirijată de agitatori. Influenţa acestor agitatori depinde de autoritatea de care se bucură, de măsura în care exprimă trebuinţele de bază ale grupului şi, mai ales, reuşesc să formuleze clar nemulţumirea de moment şi cea latentă. Deşi furia grupului creşte, ea se menţine în această fază în interiorul grupului.

III – în următoarea fază agitaţia mulţimii este în continuă creştere. Cei mai tineri din grup încep să-şi manifeste violenţa încercând să-i încurajeze şi să-i distreze pe ceilalţi prin fluierături, injurii, provocări verbale. Deţinuţii adulţi care reprezintă centrul de greutate al mulţimii, nu se manifestă şi de aceea trebuie să li se acorde maximum de atenţie.

IV – ultima fază când grupul este în situaţia de a comite acte de violenţă, orice intervenţie verbală sau control este inutilă.

9.2.11. Panica

Este o reacţie afectivă, individuală sau colectivă de frică alarmantă, caracterizată prin dezorganizări ale conduitei, pierderea autocontrolului, de unde şi dispoziţia spre acte impulsive şi iraţionale.

Ca fenomen psihosocial cu desfăşurare dramatică, panica generează reacţii dezordonate, de maximă intensitate, ce pot merge până la iraţional.

A. Cauzele panicii se pot clasifica în:

a) Cauze determinante:

– **De ordin psihosocial** (promptitudinea mijloacelor de informare)

– **De ordin situaţional** (apariţia bruscă a ameninţării)

b) Cauze favorizante:

– **Calitatea indivizilor** care fac parte din grup (structuri psihologice, carenţe educaţionale, gradul de anxietate a grupului);

– **Atmosfera psihologică** din grup.

În mediul penitenciar, grupurile sunt constituite pe criterii legale, fare a ţine seama (nici nu e posibil) de criteriile psiho-sociologice, astfel încât gradul de coeziune al grupului este redus. În situaţia în care coeziunea grupului este redusă, reacţia în cazul apariţiei unui pericol va fi dezordonată, iar acţiunile de salvare vor fi individuale pe principiul *scapă cine poate*. Prin specificul locului de detenţie este de aşteptat ca prima reacţie în caz de panică, să fie aceea de a ieşi cu forţa şi cu orice risc din încăpere.

B. Fazele panicii:

a) Faza premergătoare – cuprinde:

– Atmosfera generală din unitate;

– Starea psihologică a grupului (starea de spirit);

– Starea de spirit a indivizilor;

– Particularităţile circulaţiei informaţiilor;

– Autoritatea cadrelor şi încrederea pe care o au deţinuţii în acestea;

– Autoritatea liderilor;

– Experienţa grupului în situaţii deosebite.

b) Faza de şoc

În această fază pericolul apare instantaneu sau progresiv. Acest pericol poate fi şi imaginar (zvon). La apariţia pericolului, grupul se structurează în patru categorii:

– Cei care manifestă o groază exagerată;

– Indivizii cu fragilitate emoţională (încearcă să scape singuri);

– Cei care caută informaţii (aşteaptă să li se spună);

– Cei care sunt nehotărâţi.

În primele momente ale apariţiei pericolului, grupul de deţinuţi trece rapid la stare de regresiune psihică şi organizatorică (frică, depresie, nu mai ascultă liderul).

În cazul în care evenimentul se petrece noaptea, el va fi resimţit mai intens. După primele clipe, frica şi panica pun stăpânire pe circa un sfert din grup. Faza de şoc poate dura câteva ore.

c) Faza de reacţie

În această fază majoritatea sunt depresivi, exprimând prin cuvinte devalorizarea de sine.

d) Faza de restabilire – readaptare la viaţa obişnuită.

Este o fază dominată de sentimentul de solidaritate. Este explicată de nevoia recâştigării încrederii în sine după deruta anterioară. Apar fenomene de descărcare afectivă (se critică, se acuză, se caută vinovaţi), circulă zvonul despre repetarea evenimentului.

Recomandări privind prevenirea şi combaterea panicii:

– Funcţionarea canalelor de informaţii (întotdeauna aşteptarea sau lipsa de informare produce o teamă mai intensă);

– Necesitatea aerisirii şi iluminării adecvate a camerelor (lipsa de lumină accentuează dezorganizarea psihică la om);

– Nevoia de comunicare, de informaţie a stimulului verbal, creşte pe măsura izolării de ambianţa obişnuită;

– Existenţa unui grup organizat în care rolul liderului creşte şi mai mult.

Liderul se va impune ca o persoană disciplinată, receptivă, puţin anxioasă şi va promova integrarea noii experienţe în sistemul de gândire obişnuit.

9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele

În mediul privativ, unul dintre fenomenele des întâlnite este şi automutilarea. Aceasta se întâmplă adesea din cauza unor probleme psihice, sociale sau culturale. Pierderea încrederii în viitor, situaţia socială din închisoare, hărţuirea sexuală, izolarea faţă de familie şi prieteni, multe motive personale pot explica astfel de comportamente.

Automutilările – pot fi întâlnite (în cazul deţinuţilor aflaţi într-o stare de melancolie anxioasă-raptus[359]) la obsedaţii sexualii ca semnificaţie de autopedepsire; la unii subiecţi chinuiţi de scrupule religioase.

În penitenciar acest fenomen mai apare la deţinuţii hiper-emotivi, pe fondul unei slăbiciuni psihice, după o perioadă de activităţi sau relaţii penibile cu alţi deţinuţi. Acestui fenomen trebuie să i se acorde atenţia cuvenită pentru că este extrem de important în ceea ce priveşte starea de spirit a deţinuţilor.

Refuzul de hrană – în mediul penitenciar are o valoare simbolică şi anume: subiectul vrea să arate că este gata pentru orice sacrificii dacă nu i se satisfac anumite cereri. Desigur, aceste cereri lui i se par justificate (revizuirea pedepsei, suplimentarea unor drepturi), deşi regimul la care este supus corespunde normelor în vigoare. Acest tip de comportament are în el ceva spectaculos, vrea să atragă atenţia şi admiraţia celor din jur. Nu durează mult pentru că nu are raţiuni suficiente de susţinere.

Tatuajul – această problemă a fost studiată de mulţi criminologi ca Lombroso, H. Minovici – care au emis diverse

359 Angheluţă V., Udangiu Şt., Udangiu L, Psihiatria preventivă, Editura Medicală, 1986.

teorii cu privire la originea şi semnificaţia tatuajului. T. Bogdan, consideră că tatuajul are o mare importanţă judiciară şi psihologică, întrucât el dezvăluie atât identitatea individului cât şi diversele sale obiceiuri, fantezii şi trăsături de caracter.

Principala cauză a tatuajului îl constituie nivelul scăzut intelectual şi de cultură care favorizează apariţia acestui fenomen. Motivele tatuării sunt următoarele:

– Imitaţia – ei susţin „că s-au tatuat pentru că i-au văzut pe alţii". P. Popescu Neveanu arată că fiecare individ emană, oarecum în jurul său, o serie de iradiaţii, creează un câmp psihic. Oamenii trăind în colectivitate, iar câmpurile menţionate neexistând închise în sine, izolate, la un moment dat se cuplează devenind un câmp al vieţii colective. Este vorba de o imitaţie în cea mai mare măsură inconştientă.

– Forma de manifestare a dragostei şi prieteniei. Apariţia în mod frecvent a unor forme tatuate pe corp este motivată ca o formă de exteriorizare a sentimentelor ce le nutresc;

– Obsesia sexuală;

– Vanitatea-dorinţa de a demonstra rezistenţă la o durere.

În ceea ce priveşte atitudinea faţă de tatuaj, se constată că dacă deţinutul regretă, faptul acesta se datorează în bună parte instabilităţii lui sentimentale, precum şi influenţelor educative. Tatuajul se efectuează sub influenţa momentului şi nu ca un fenomen premeditat – datorită privării de libertate şi al mediului de provenienţă al infractorilor.

9.2.13. Tulburări psihice

La contactul cu viaţa de detenţie pot apare o serie de tulburări psihice. Desigur nu ne referim aici la manifestările care ţin de constituţia subiectului sau cele declanşate în stare de libertate, ci numai la acelea care apar ca reacţii faţă de încarcerare. Acestea apar mai ales la deţinuţii primari. Ele survin la puţin timp după depunere şi sunt tranzitorii.

În ordinea frecvenţei lor se situează stările depresive, care se caracterizează prin următoarele forme de manifestare:

– O puternică melancolie;

– Disperare;

– Agitaţie anxioasă;

– Tentative de suicid;

– Halucinaţii auditive şi vizuale;

– Temeri delirante de persecuţie.

Tabloul acestor manifestări este influenţat de o serie de factori psihologici:

– Ruşinea;

– Remuşcările;

– Despărţirea bruscă de familie;

Alt grup de tulburări este constituit de stările confuzionale care apar după câteva săptămâni sau luni de la depunerea în penitenciar. Simptomatologia este constituită din:

– Dezorientare temporo-spaţială;

– Privire rătăcită;

– Dureri de cap violente;

– Somn agitat;

– Vise de groază;

– Halucinaţii la care subiectul participă activ (se ascunde, se apără, se luptă).

Unele tulburări psihice mai pot fi determinate de sevrajul (înţărcarea), la care sunt supuşi alcoolicii. Ei manifestă:

– Crize anxioase, violente;

– Deliram tremens (febră, tremurături)

– Tulburări de percepţie;

– Agitaţie psiho-motorie;

– Halucinaţii (mai ales zoopsii – adică bolnavul vede animale: broaşte, şerpi, şoareci, insecte);

– Insomnii;

– Puls accelerat.

Toate aceste tulburări psihice reclamă examinarea de specialitate şi un tratament precoce.

9.2.14. Suicidul

E. S. Shneidman (1980) definea suicidul „un act uman de încetare din viaţă, autoprodus şi cu intenţie proprie". Se poate detalia această definiţie ca fiind „actul autooprimării existenţei, desfăşurat într-un moment de tensiune afectivă sau de perturbare a conştiinţei"

Sub unghi psihologic, suicidului i se acordă semnificaţii multiple, ca aceea a curmării singurătăţii, a răzbunării ca ultimă sau unică soluţie a unei situaţii intolerabile, înlăturării dependenţei.

O altă semnificaţie este aceea a menţinerii onoarei; se consideră că suicidul poate fi o sursă de uşurare. În funcţie de semnificaţiile suicidului întâlnim:

– **Suicidul altruist** (ce poartă marca sacrificiului de sine);

– **Suicidul egoist** (a cărui intenţie şi semnificaţie nu corespund scopurilor grupului social, ci se manifestă în detrimentul acestora);

– **Suicidul anomic** – descris de E. Durkheim (1897) – realizat ca urmare a pierderii statutului ori a schimbării rolului social.

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalităţii printr-o triplă reducere a spaţiului de viaţă, a timpului personal, a comportamentului social. Pe acest dezechilibru al personalităţii are loc o disfuncţie a conduitei individuale. Aproape fiecare deţinut trăieşte traumatic perioada de detenţie, mai ales la prima condamnare; frustrările în plan social, instinctual şi în ce priveşte imaginea de sine, îl poate face să caute un remediu definitiv al nefericirii sale.

Reacţia catastrofală a individului exprimă neputinţa de a se adapta la situaţia dată, ultimul eşec al existenţei se transformă

în eşecul vieţii, fapt ce poate constitui un moment de ruptură, o criză de sens, gestul suicidar nefiind o opţiune, ci mai degrabă negarea totală a posibilităţilor de a alege.

Oricum soluţia nu este raţională, deoarece nu există practic situaţie fără ieşire, limitele omului fiind infinite (Deshaies, 1947).

Fiind o tulburare a instinctului de conservare, suicidul se prezintă ca o realitate complexă a cărei fenomenologie poate lua forme diverse:

– Conduite suicidare – având ca variante suicidul propriu-zis, tentativa de suicid, sindromul presuicidar şi ideile suicidare;

– Echivalenţe suicidare – autorăniri, anomalii de conduită (simularea unei boli, refuzul îngrijirilor medicale, unele renunţări la viaţa socială, abandonarea rolului social, diverse toxicomanii, alcoolism), accidente de supărare dintr-o eroare sau prin desconsiderarea pericolului.

Cauze:

– Abandonul;

– Doliul;

– Separarea;

– Eşecul sentimental;

– Schimbări în situaţia socială.

Forme ale suicidului în mediul penitenciar:

– Suicidul emotiv – care rezultă dintr-o mare anxietate, fiind pentru subiect un mijloc de rezolvare a unei emoţii puternice (teama);

– Suicidul pasional – care este mai curând o conduită de disperare a individului care încearcă astfel să se elibereze de o durere morală insuportabilă;

– Echivalenţe suicidare – sunt frecvente în mediul penitenciar datorită beneficiilor secundare aduse de îngrijirile medicale.

În general, aceste conduite sunt ca un şantaj, iară a se da o

semnificaţie deosebită faptului că individul foloseşte moartea ca o monedă de schimb, trecându-se destul de uşor peste toate conduitele de revendicare ale deţinuţilor. Trebuie făcută distincţia între şantaj cu sinucidere şi sinuciderea şantaj. În primul caz, individul scontează că va obţine beneficiul înainte de trecerea la act, iar în cel de-al doilea caz, după ce va muri.

Ceea ce trebuie estimat în fiecare caz în parte este intensitatea dorinţei de a muri şi nu autenticitatea gestului propriu-zis.

De obicei, soluţionarea la un individ cu intenţie sau tentativă suicidă este dificilă, deoarece acesta se prezintă ca o victimă cu mare aviditate afectivă, greu de satisfăcut în anturaj, dar mai ales pentru că subiectul are tendinţa de a reproduce în relaţiile sale cu terapeutul, modul său obişnuit de revendicare (şantaj). Cheia înţelegerii subiectului este evaluarea adecvată a legăturilor dintre actul suicidar şi modul de viaţă care-l conduce la această reacţie de demisie.

9.2.15. Homosexualitatea

Înţelegem prin homosexualitate preferinţa sexuală a unei persoane pentru un partener de acelaşi sex. Adulţii homosexuali nu se deosebesc de adulţii heterosexuali în ce priveşte starea de sănătate, sentimentul de fericire sau de nefericire. Efectele negative ale homosexualităţii se manifestă la persoanele care au un sentiment de culpabilitate în raport cu opţiunea sexuală.

Homosexualitatea reprezintă o tulburare a comportamentului sexual. Această tulburare constă în atracţia exclusivă sau predominantă pentru persoanele de acelaşi sex. Ea este, totodată, o deviere sexuală care nu presupune factori patogeni ca în cazul unei boli propriu-zise.

Unii autori consideră homosexualitatea drept o perversiune, în adevăratul înţeles al cuvântului, doar atunci când persoana îşi caută în mod conştient şi deliberat satisfacţii

în relaţia sexuală de acest tip.

O serie de orientări includ homosexualii printre psihopaţi, perverşi sexuali, deoarece, în general, conduita lor relevă o serie de deviaţii caracteriale adânci, pe care nu le putem reduce doar la o simplă anomalie de satisfacere a instinctului sexual.

Importanţa pe care modul de satisfacere a sexualităţii o are în structura existenţei individului, mai ales în adolescenţă şi tinereţe, este atât de mare, încât poate duce la o răsturnare a conduitelor, a normelor etice.

Cauzele homosexualităţii sunt, ca în mai toate tipurile de comportamente deviante, multiple:

– Existenţa unui fond genetic generator de tendinţe homosexuale;

– Traumatismele psihosexuale din copilărie şi în special iniţierea homosexuală de către un adult;

– Influenţa stimulatoare din mediile închise.

Tipuri de homosexuali:

– Homosexuali autentici;

– Homosexuali ambigui;

– Homosexuali ocazionali.

Mediul privativ reprezintă una din cauzele homosexualităţii şi, totodată, reprezintă un fenomen întâlnit în cadrul grupurilor de deţinuţi. Dintre tipurile de homosexualitate întâlnite în mediul privativ de libertate, cel ocazional este cel mai des.

Periculozitatea socială a fenomenului este dată de faptul că homosexualitatea poate constitui un element de recunoaştere, racolare şi coeziune a grupurilor de deţinuţi. În acelaşi timp, demascarea lor poate declanşa o reacţie puternică şi cu urmări neprevizibile.

9.2.16. *Zvonul*

Reprezintă o afirmaţie prezentată drept adevărată, fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea. Zvonurile sunt

puse în circulaţie pentru că au dublă funcţie: de a explica şi de a atenua anumite tensiuni emoţionale.

Circulaţia zvonurilor este dependentă de:

– Contextele sociale (circulaţie a informaţiei formale);

– Trăsăturile de personalitate ale indivizilor;

– Nevoile psihologice ale indivizilor şi grupurilor;

Lucrările lui Allport şi Postman (1965) au pus în evidenţă trei legi de transmitere:

– Legea sărăciei sau nivelării (pe măsură ce zvonul circulă, el tinde să devină mai scurt, mai uşor de înţeles şi relatat);

– Legea accentuării (întărirea anumitor detalii care dobândesc un loc central în semnificaţia zvonului);

– Legea asimilării (conservarea şi reorganizarea informaţiilor în jurul unor motive centrale).

Circulaţia zvonurilor apare ca un sistem de condicizare a fricii şi incertitudinii în faţa unor situaţii ambigui. De asemeni, circulaţia zvonurilor este corelată cu forma, cantitatea, calitatea şi credibilitatea informaţiei oficiale sau formale. Cu cât aceasta din urmă este mai săracă, incompletă sau puţin credibilă, cu atât se intensifică propagarea zvonurilor.

Asemenea condiţii pentru circulaţia zvonurilor se întâlnesc şi în climatul penitenciar, care reprezintă un ecran proiectiv al fenomenologiei umane, un zgomot de fond pe care se grefează problematica psihologică a unor indivizi tensionaţi permanent de situaţia în care trăiesc şi de relaţiile ce se stabilesc între ei.

Există o serie de preocupări constante ale deţinuţilor care exprimă condiţia lor specifică:

– Modificări de legislaţie penală;

– Decrete de graţiere;

– Existenţa unor comisii de propuneri pentru liberarea condiţionată, apreciate ca mai blânde la anumite unităţi;

– Motivarea unor transferări de la o unitate la alta.

Opiniile care circulă între deţinuţi, privitoare la toate

aceste aspecte, sunt contradictorii de cele mai multe ori.

Neîncrederea cronică, dobândită în penitenciar, îl face să vehiculeze toate amănuntele auzite şi să se alarmeze când aude păreri defavorabile. Această stare este întreţinută şi de obişnuinţa deţinuţilor de a se adresa cu aceeaşi problemă oricărei persoane întâlnite.

Distincţia între comunicarea oficială şi neoficială a devenit un fapt cotidian. Mergând mai departe, vom face deosebirea între comunicarea instrumentală şi cea consumatorie. Prima urmăreşte realizarea unui scop, cealaltă un climat destins, securizant.

Informaţiile care circulă pot fi sub formă de ştiri şi zvonuri (informaţii neverificate).

Zvonul ca realitate psiho-socială este purtătorul unui conţinut specific mai puţin cultural şi mai mult afectiv. Credibilitatea lui este asigurată, deoarece întotdeauna există un precedent, iar conţinutul său intră în sfera de interese şi temeri permanent actuale în comunitatea respectivă.

O particularitate importantă pentru acest fenomen este anxietatea; s-a demonstrat că persoanele mai anxioase propagă mai repede zvonuri decât cele calme.

Simplitatea sau complexitatea mesajelor joacă un anumit rol în apariţia zvonurilor: cu cât conţinutul transmis este mai bogat, cu atât posibilitatea denaturării în cursul vehiculării, este mai mare. De obicei, pe zgomotul de fond al comunicărilor banale şi lipsite de semnificaţie, apar evenimente de amploare care paralizează atenţia deţinuţilor. Şi cum nivelul de instruire al multora dintre ei este destul de redus, interpretările greşite sunt de aşteptat.

În grupurile de deţinuţi, o influenţă mare în transmiterea mesajelor o are liderul de opinie. Mesajele diferă în conţinut, dacă sunt transmise de un lider (concise, convingătoare) sau de un membru marginal (nesigur). Existenţa unui lider neoficial,

puternic, reduce numărul zvonurilor, el cenzurând problematica din universul de discuţie al grupului.

Zvonurile persistă mai mult în grupurile lipsite de coeziune. În cele coezive, liderul impune relativ repede un punct de vedere unic şi, ca urmare, zvonul se stinge.

În penitenciar persistenţa zvonurilor mai poate fi explicată şi printr-o nevoie de subiecte de discuţie care să deruteze atenţia deţinuţilor de la rigorile privării de libertate. Zvonul subzistă până când nevoia sau aşteptările din care s-a născut incertitudinea care îl susţine, vor fi satisfăcute. Durata de viaţă a zvonurilor într-un penitenciar a fost apreciată diferit de deţinuţi, cel mai mult rezistă cele care primesc confirmări parţiale din partea mijloacelor de informare în masă.

9.2.17. Grup. Relaţii interumane

Evidenţierea câtorva expresii sub care pot apare grupurile sociale:[360]

– Grupul ca mediu existenţial al indivizilor – spaţiul în care aceştia trăiesc şi îşi desfăşoară activitatea, întreţin relaţii unii cu alţii;

– Grupul ca nivel specific de organizare al realităţii sociale, al cărui specific derivă din interacţiunea pregnantă dintre toţi membrii;

– Grupul ca mijloc de socializare – formare şi dezvoltare al personalităţii umane, ca mediu educativ şi educogen;

– Grupul ca factor determinant al comportamentului şi acţiunii umane, cu influenţe negative şi pozitive asupra acestora;

– Grupul ca centru activ – dinamic, evolutiv, nu doar al devenirii umane, ci şi al autodevenirii, al schimbării şi

360 Zlate M., Zlate C., Cunoaşterea şi activitatea grupurilor sociale, Editura Politică, Bucureşti, 1982

transformării sale permanente;

– Grupul ca produs al istoriei şi al împrejurărilor.

În cadrul grupurilor sociale există şi funcţionează o multitudine şi o varietate de relaţii interumane:

– Relaţiile cognitive sau de cunoaştere dintre membrii grupurilor care vizează colectarea de informaţii despre partenerii din grup;

– Relaţiile comunicaţionale dintre membrii grupurilor care favorizează coeziunea şi unitatea grupului;

– Relaţiile afective-simpatice, de preferinţă sau respingere, simpatie sau antipatie, dintre membrii grupurilor sociale.

Pentru a înţelege mai bine aceste fenomene este nevoie de analiza grupului de oameni privaţi de libertate. Viaţa în închisoare este, în mod absolut, o viaţă în grup, cu următoarele particularităţi:

– Este anulată orice intimitate;

– Totul este la vedere pentru ceilalţi;

– Relaţia interpersonală este o golire, o risipire de sine, nu te poţi ascunde de partea rea a conduitei celor din jur;

– Posibilitatea de refugiu nu există.

Penitenciarul, în general, creează un tip aparte de relaţii interpersonale care au un conţinut, o dinamică şi modalităţi de structurare şi manifestare.

Sunt doi factori fundamentali care determină specificul relaţiilor interpersonale ce se creează între deţinuţi, pe perioada când se află în detenţie:

– **Cadrul specific al penitenciarului ca instituţie**, mod de organizare, gen de activităţi, viaţă închisă şi izolată, supraveghere permanentă;

– **Specificul populaţiei penitenciare**, care prezintă particularităţi psihice şi morale, în general nefavorabile, pentru constituirea unor relaţii psihosociale pozitive.

Universul penitenciar este dificil de pătruns şi nu rareori

greu de exprimat. Dacă marile categorii ce caracterizează populaţia penitenciară sunt în general cunoscute (repartizarea pe sexe, genuri de infracţiuni, pregătirea şcolară, stare civilă), mai puţin abordate până acum au fost evenimentele oarecum invizibile din colectivităţile de deţinuţi, dar de a căror forţă nu se îndoieşte nimeni. Ne referim la modul cum apar liderii informali în penitenciar şi cum îşi exercită ei autoritatea, la funcţiile pe care le îndeplinesc anumiţi deţinuţi pentru a satisface nevoile de grup, la particularităţile comunicaţiilor, a normelor neoficiale, la treptele integrării noilor membri în masa deţinuţilor.

Grupul de deţinuţi, pe lângă elementele structurale comune tuturor grupurilor umane – structură formală şi informală, statuturi şi roluri, a comunicaţiei, a normelor şi a puterii – are şi particularităţi care-l diferenţiază mult modificându-i uneori surprinzător funcţionalitatea. Este destul de greu să vorbeşti în grupul de deţinuţi de echilibru şi normalitate, moralitate, căci atmosfera de bună înţelegere este de fapt o succesiune de momente foarte fragile, iar normalitatea şi moralitatea sunt subordonate, în principal, intereselor materiale şi biologice.

Comportamentele structurale ale grupurilor de deţinuţi sunt:

a) Structura formală şi informală a grupurilor de condamnaţi.

Din necesităţi organizatorice, o serie de deţinuţi primesc din partea administraţiei (şef de echipă, şef de detaşament) unele responsabilităţi. Rareori însă această organizare oficială corespunde cu cea neoficială. Relaţiile informale bazate pe antipatiile şi simpatiile interpersonale sunt subordonate satisfacerii trebuinţelor fundamentale pentru toţi deţinuţii;

b) Structura status-rolurilor îşi pune amprenta şi pe funcţionalitatea grupurilor de deţinuţi. Între deţinuţi există un

mare procent de indivizi cu un *ego* slab, cu o imagine nefavorabilă asupra propriei persoane, cu o crescută nevoie de dependenţă, cu o imagine neclară sau chiar întunecată a viitorului. Se poate vorbi chiar despre mentalitatea de deţinut, bineînţeles cu caracter tranzitoriu, care se poate recunoaşte după câteva aspecte la o parte din deţinuţi: lamentare permanentă, subordonare oarbă, autodepreciere, eforturi precipitate de protecţie împotriva oricăror noi frustrări, pierderea vitalităţii, obsesia culpabilităţii.

– Desigur, există în penitenciar privilegii diferite de la un statut la altul, dar ca principiu, statutele avute afară tind să se menţină şi pe parcursul executării pedepsei. În acest sens, nu va surprinde faptul că indivizii cu o valoare deosebită (pregătire superioară) vor fi ţinuţi la distanţă sau chiar persecutaţi, pentru că sunt motiv de umilire pentru majoritatea celorlalţi care se simt inferiori.

– În orice grup uman există o serie de necesităţi psihosociale care se cer satisfăcute şi care în grupurile cu o anumită vechime iau aspectul unor caracteristici, precum: securitatea, afecţiunea, informarea, identitatea, recreerea.

– Atât timp cât în grupul respectiv nu au intrat indivizi care să acopere prin comportamentul lor necesităţile respective, grupul nu se stabilizează, existenţa tensiunilor absorbind o mare parte din energia şi timpul membrilor acestuia.

– În grupurile de deţinuţi apreciate ca fără probleme deosebite, indivizii vor putea fi etichetaţi ca: moderaţi, moderni, bătrâni, clovni, înţelepţi, fricoşi, cei care riscă oricând. În aceste condiţii, în funcţie de capacităţile lor, indivizii ocupă locurile corespunzătoare (vacante) din viaţa afectivă a grupului.

– În cazul în care există mai mulţi indivizi care au aceeaşi capacitate, intră în funcţiune criteriile calitative şi alte criterii. Astfel, pentru statutul de înţelept, dacă sunt mai mulţi care se cred aşa, va avea câştig de cauză cel care a comis fapta cea mai

uşoară, munceşte, are o experienţă de viaţă bogată, este căutat de familie.

a) Comunicaţia – cu cele două variante ale sale, **comunicaţia formală** şi **informală**. Sistemul penitenciar fiind puternic ierarhizat, comunicaţia oficială se desfăşoară preponderent de sus în jos, dinspre administraţie spre deţinuţi. În condiţiile detenţiei, obiectiv săracă în informaţii, mesajele orale care circulă capătă o importanţă majoră. Circulaţia mesajelor între deţinuţi, poate fi abordată şi prin prisma utilităţii, constatând că multe mesaje nu servesc la nimic, sau chiar influenţează în rău viaţa de grup.

– În detenţie se foloseşte argoul care are un rol negativ evident pentru condiţia de om aflat în detenţie. Cuvintele şi expresiile se referă, în majoritatea lor, doar la universul de activitate al infractorilor, făcându-se apel destul de des la termeni ţigăneşti. Se poate considera că un deţinut este cu atât mai recuperabil, din punct de vedere social, cu cât foloseşte mai puţin limbajul argotic.

– În viaţa cotidiană a grupurilor de deţinuţi nou constituite, normele neoficiale nu apar de la început: întâi, pe baza afinităţilor, se formează subgrupurile; într-o a doua fază se statutează normele; iar în faza a treia se realizează selecţia celor care vor rămâne în grup, prin recunoaşterea utilităţii normelor respective în detrimentul relaţiilor afective. Acest proces nu este valabil şi pentru grupurile constituite, care se primenesc în timp prin intrarea permanentă a altor deţinuţi şi liberarea unora.

– Pornind de la toate acestea s-ar putea trage concluzia că în grupurile de deţinuţi, încet-încet se întronează liniştea, fapt infirmat de realitate, tensiunile interpersonale permanente între deţinuţi sau între diversele subgrupuri din aceeaşi cameră nu permit echilibrarea pozitivă în timp a diverselor tendinţe ce animă deţinuţii. Şi de aici concluzia: normele informale nu pot

asigura singure autoorganizarea grupurilor de deţinuţi.

b) Structura puterii în grupurile de deţinuţi este o adevărată problemă pentru administraţia locurilor de deţinere: cine şi cum îşi exercită influenţa dintre deţinuţi, se află la originea multor evenimente negative. Sunt descoperiţi lideri informali a căror autoritate este incontestabil mai mare decât a celor numiţi oficial. De cele mai multe ori sunt preferaţi de majoritatea deţinuţilor unii care sunt mediocri, dar care ştiu să se poarte şi prezintă constant un anumit stil în relaţiile cu ceilalţi. Ca o caracteristică generală, liderul agreat de cei mai mulţi deţinuţi este cel care îşi exercită influenţa din mijlocul grupului şi nu din faţa lui.

Toate aceste elemente trebuie înţelese în condiţiile în care subiecţii ce compun grupurile sunt persoane lipsite de libertate, cu o parte a trebuinţelor greu, imposibil sau anormal satisfăcute, trăind într-o ambianţă în care plictiseala, incertitudinea şi anxietatea sunt permanente. De aceea, rareori şi pentru scurte perioade, climatul într-un grup poate fi apreciat ca: destins, pozitiv, optimist sau relaxat. Aproape tot timpul se întâmplă câte ceva care polarizează interesul unui mare număr de deţinuţi sau a tuturor: conflicte între deţinuţi, autorăniri, refuzuri de muncă sau hrană, tentative de sinucidere.

Capitolul X
PSIHOLOGIA ACTULUI DE ADMINISTRAŢIE PUBLICĂ
– Responsabilităţi profesionale şi implicaţii conjuncturale vizând relaţia funcţionar public – cetăţean

10.1. Justiţia administraţiei publice din perspectivă psihologică

10.1.1. Consideraţii psihologice asupra implicaţiei funcţionarului public în înfăptuirea actului de justiţie

Relaţiile dintre statul de drept şi cetăţenii săi au conotaţii psihologice ample şi complexe oglindite în comportamente, conduite, atitudini, stări de spirit, judecăţi de valoare, trăiri şi sentimente al căror liant leagă în mod concret funcţionarii publici ca reprezentanţi ai autorităţii statului şi cetăţenilor.

Cetăţenii îşi reprezintă statul de drept ca fiind instrumentul realizării aspiraţiilor, năzuinţelor, idealurilor lor, soluţionării nevoilor mărunte din cotidianul vieţii sociale.

Din punct de vedere psihologic, o astfel de viziune le creează cetăţenilor reprezentarea unei societăţi în care funcţionarii publici, magistraţii sunt puşi în slujba şi în apărarea intereselor lor legitime, motiv pentru care toate acţiunile, faptele, gesturile şi atitudinile lor sunt concepute la nivel de expectanţă a cetăţeanului, ca fiind subordonate acestui scop în exclusivitate.

Efectuarea defectuoasă sau cu rea-credinţă a atribuţiilor de serviciu de către funcţionarul public este interpretată de cetăţeanul statului de drept ca un atentat la drepturile şi libertăţile personale, o îngrădire abuzivă a acestuia, în consecinţă făcându-şi apariţia neîncrederea, suspiciunea şi lipsa de credibilitate în valorile moral-juridice şi etice ale democraţiei.

Civilizaţia modernă, exigenţele moral-juridice şi etice ale statului de drept cer funcţionarului public un înalt nivel de cultură şi, profesional, o mare capacitate de adaptare şi înţelegere a raporturilor inter-umane. În exerciţiul apărării şi aplicării legii, în înfăptuirea actului de dreptate, funcţionarul public intră în contact cu oameni reprezentând cele mai diverse psihologii în funcţie de vârstă, cultură, sex, religie, naţionalitate, mediu social.

Dezideratul înfăptuirii justiţiei este acela că, în activitatea sa de funcţionar public şi intelectual, magistratul trebuie să dovedească o înaltă ţinută morală, civică, competenţă, probitate profesională şi conduită aleasă, care, în final să influenţeze pozitiv atitudinea societăţii faţă de justiţie şi creşterea respectului acesteia faţă de autoritatea de stat.

Aprofundarea cunoştinţelor de psihologie umană apare ca o necesitate de la sine înţeleasă, domeniul administraţiei publice oferind disciplinelor psihologice conotaţii specifice, nuanţate.

Psihologia administraţiei publice poate fi înţeleasă ca o componentă informativ-normativă distinctă a psihologiei juridice, care sintetizează legislaţiile şi particularităţile psihologice caracteristice actului de administraţie, în statul de drept ale cărei existenţe moral-etice şi juridice pun funcţionarul public în slujba cetăţeanului.

10.1.2. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală

A. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Constituţiei României

„Statul poate impune prin forţă legalitatea, nu însă şi legile morale! Fiecare trebuie să înţeleagă necesitatea de a face binele şi de a evita răul şi să se impună acestei necesităţi printr-un

efort al propriei sale voinţe”.

România, potrivit art. 1, alin. 3, din Constituţia din 1991, în vigoare, este un stat de drept, democratic şi social în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţeanului, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic, reprezintă valori supreme şi sunt garantate pentru toţi cetăţenii români fără deosebire de rasă, naţionalitate, religie, sex. Totodată sunt reglementate în Constituţie drepturile şi libertăţile fundamentale.

Potrivit art. 22, alin.2 din Constituţie „nimeni nu poate fi supus torturii şi nici unui fel de pedeapsă sau la tratament inuman ori degradant” ceea ce presupune că în toate împrejurările, indiferent de situaţie, înainte de toate trebuie apărat dreptul la viaţă, integritatea fizică şi psihică, în care rolul organelor de urmărire şi cercetare penală este primordial şi esenţial, neputând îngrădi în vreun fel, din punct de vedere legal acest drept, ca de altfel şi alte drepturi fundamentale: „Libertatea individuală” (art. 23), „Dreptul la apărare” (art. 24), „Viaţa intimă familială şi privată” (art. 26).

Respectarea şi apărarea acestor drepturi ţine de o înaltă moralitate, a cărei frumuseţe lasă o amintire neştearsă aceluia care a văzut-o, fie şi o singură dată. Frumuseţea morală ne mişcă mai mult decât frumuseţea naturii sau a ştiinţei, cel care o stăpâneşte capătă prin ea o putere stranie, inexplicabilă, urmăreşte forţa inteligenţei, aduce pacea între oameni. Mai mult decât ştiinţa, arta şi religia, ea este temelia civilizaţiei. Aşadar, respectarea şi apărarea acestor drepturi presupune setea de adevăr şi dreptate, dăruire şi devotament în înfăptuirea justiţiei pentru asigurarea climatului de linişte şi ordine în societate.

Autorităţile publice, potrivit art. 47 din Constituţia României, au obligaţia legală şi morală de a răspunde la petiţiile adresate de cetăţeni în condiţiile stabilite de lege, iar în cazul

unor inadvertenţe sau neclarităţi ele trebuie să ajute pe cetăţeanul în cauză, să-i spună care îi sunt drepturile, obligaţiile şi cum trebuie sau poate fi soluţionată doleanţa, dând, totodată, dovadă de răbdare şi calm.

Cetăţeni cărora le-au fost încredinţate funcţii publice, potrivit art. 50, trebuie să răspundă de îndeplinirea cu credinţă a obligaţiunilor ce le revin, deoarece mai înainte de toate sunt interesele ţării, care trebuie respectate cu bună credinţă fără a încălca drepturile şi libertăţile celorlalţi cetăţeni. Art. 123 din Constituţie, prevede că justiţia se înfăptuieşte în numele legii indiferent de apartenenţa politică, pregătire profesională, religie, sex etc. Nu există vreo îngrădire, orice persoană se poate adresa pentru apărarea drepturilor, libertăţilor, intereselor legitime, justiţiei.

În raporturile de serviciu cu cetăţenii, funcţionarul public trebuie să respecte cu stricteţe Constituţia şi prevederile legale în vigoare.

B. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Codului Penal

Asigurarea şi înfăptuirea legalităţii în statul de drept democratic în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme garantate de Constituţia ţării, este condiţionată printre altele de înţelegerea şi aplicarea corectă de către funcţionarii publici a normelor legale în spiritul şi litera lor.

Aspectele psihologice şi juridice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală, din punct de vedere al Codului Penal, reies din: cunoaşterea, însuşirea, aplicarea şi respectarea întocmai a prevederilor legale, a drepturilor, îndatoririlor şi libertăţilor fundamentale prevăzute de Constituţie.

Codul Penal, în art. I, specifică: „Legea penală apără împotriva infracţiunilor România, suveranitatea, independenţa şi unitatea statului, proprietatea personală şi drepturile acesteia, precum şi întreaga ordine de drept”. Din prevederile acestui articol rezultă clar multitudinea şi complexitatea sarcinilor ce le revin organelor de urmărire şi cercetare penală, a căror rezolvare depinde de un înalt grad de profesionalism, acţiune susţinută în pregătirea şi continuitatea acesteia, verificarea şi stocarea informaţiilor care prezintă caracter operativ în activitatea de descoperire şi contracarare a actelor antisociale care pun în pericol valorile fundamentale prevăzute şi apărate de legea penală.

Prin vinovăţie se înţelege starea de conştiinţă a făptaşului în momentul comiterii unei fapte penale; constituind latura subiectivă a infracţiunii, ea este un act de conştiinţă care implică în primul rând un factor interactiv şi apoi unul volitiv, deci un proces de conştiinţă şi apoi unul de voinţă, conştiinţa fiind premisa voinţei.

Potrivit art. 19 din Codul Penal există vinovăţie atunci când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenţie sau din culpă. Cu intenţie, când făptuitorul prevede urmările faptelor sale şi deşi nu urmăreşte producerea lor prin comiterea acelei fapte (intenţie directă) prevede rezultatul faptei sale şi deşi nu urmăreşte să se producă, acceptă posibilitatea producerii lui (intenţie indirectă).

Fapta este săvârşită din culpă, atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (uşurinţa sau culpa cu previziune).

Nu este suficientă numai cunoaşterea prevederilor legale care incriminează şi sancţionează o faptă săvârşită de către unul sau mai mulţi indivizi, fără o analiză obiectivă a factorilor psihologici care au dus la comiterea delictului. Aceasta presupune cunoaşterea amănunţită, din toate punctele de

vedere (social, profesional, material etc.) a contextului respectiv, a stărilor de fapt care au stat la baza comiterii infracţiunii, modului de operare, participanţii şi calitatea lor (autor, instigator, complice – art. 24,25,26 C. Pen.)[361].

Fapta comisă trebuie analizată cu obiectivitate, ţinându-se cont de la bun început de trăsăturile esenţiale ale infractorului (art. 17 C.pen.), de stabilirea exactă dacă fapta în cauză prezintă sau nu pericolul social al unei infracţiuni (art. 18,19 C.pen.). În vederea stabilirii gradului de pericol social trebuie să se ţină seama de:

modul şi mijloacele de săvârşire a faptei; scopul urmărit; împrejurările în care fapta a fost comisă; de urmarea produsă sau care s-ar fi putut produce; persoana şi conduita făptuitorului.

Necesitatea cunoaşterii acestor aspecte ajută la delimitarea corectă a faptelor care trebuie sancţionate potrivit legii, avându-se în vedere eficienţa sancţiunii, care trebuie să ducă la prevenirea unor alte încălcări ale normelor de convieţuire socială.

Eficienţa aplicării legilor trebuie să aibă un caracter nu numai sancţionar, ci şi unul preventiv-educativ, care să creeze în subconştientul persoanelor în cauză sentimentul de supunere unei ordini legal stabilite, iar organele de urmărire şi cercetare penală nu sunt altceva decât instrumentele prin care societatea, în ansamblul ei, obligă pe toţi membrii să respecte această ordine.

Ţinând cont de complexitatea activităţilor întreprinse, a gradului ridicat de risc, a stresului, organele de cercetare şi urmărire penală trec uneori prin situaţii delicate, care necesită un consum enorm de energie nervoasă într-un timp foarte scurt, secunde sau fracţiuni de secundă în care trebuie să ia unele

361 C. Mitrache, *op.cit.*, p. 12.

hotărâri capitale, să dea dovadă de spirit de orientare, maximă atenţie, să se bazeze pe stimulii interni care există în fiecare fiinţă umană.

În anumite situaţii, când se depun eforturi susţinute în rezolvarea unor cauze penale, în care vinovăţia este greu de dovedit datorită lipsei probelor, sau insuficienţei lor, intervine la un moment dat la organele însărcinate cu rezolvarea cauzei o stare de insatisfacţie care nu trebuie amplificată şi corelată cu alte stări de nemulţumire. Indiferent de situaţia existentă, în permanenţă este nevoie de calm, de răbdare şi linişte sufletească, pentru a nu crea stări de nemulţumire la alte persoane cu care organul respectiv vine în contact prin natura profesiei, iar pentru obţinerea unor declaraţii nu poate să recurgă la forţă sau la ameninţări de tot felul: supunerea la rele tratamente, tortură (art. 267 C.pen.), deoarece în urma unor tratamente inumane (purtare abuzivă, art. 250 C.pen.), persoana în cauză poate rămâne cu sechele tot timpul vieţii.

Pentru îndeplinirea îndatoririlor de serviciu, organele de urmărire şi cercetare penală trebuie să dea dovadă de o înaltă ţinută morală, să nu fie stăpânite de vicii şi să manifeste înţelegere în toate împrejurările, în îndeplinirea atribuţiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul. Nerespectarea acestor criterii poate fi considerată, potrivit art. 246 C.pen., abuz în serviciu contra intereselor persoanelor, dacă s-a creat sau cauzat o vătămare a intereselor legale ale unei persoane. De asemenea tratarea cu inferioritate sau crearea unei astfel de stări pe temei de naţionalitate, rasă, sex sau religie, constituie, potrivit art. 247 C.pen., abuz în serviciu prin îngrădirea unor drepturi, infracţiunea fiind sancţionată ca atare. Încălcarea acestor articole duce la crearea unei imagini nefaste despre instituţia în cauză (procuratură sau poliţie) şi la scăderea prestigiului faţă de persoana respectivă, a cetăţenilor care apelează la servicii în diferite probleme ce ţin de competenţa

lor. Trebuie acordată o atenţie deosebită asupra modului cum sunt rezolvate cererile şi doleanţele cetăţenilor în anumite situaţii critice când sunt victime ale infracţiunilor sau au comis infracţiuni şi încearcă, pe toate căile, să scape de rigorile legii („Dare de mită”, art. 255 C.pen.).

Paradoxală pare, în acest context, fapta funcţionarului care primeşte sau pretinde direct sau indirect bani sau alte foloase care nu i se cuvin, de la persoanele cu care vine în contact, având ca scop îndeplinirea, întârzierea ori neîndeplinirea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu („Luarea de mită”, art. 254 C.pen.).

Mai poate interveni o altă faptă prevăzută de legea penală („Traficul de influenţă”, art. 257 C.pen.), ce are ca obiect tot pretinderea ori primirea de bani, foloase, promisiuni de daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, săvârşită de către o persoană care are influenţă asupra unui funcţionar pentru a-l determina să facă sau să nu facă un act ce intră în atribuţiile sale de serviciu. În ceea ce priveşte tratarea cu superficialitate a urmărilor, organele de urmărire şi cercetare penală au un rol însemnat în depistarea şi contracararea acestor fapte cu toată asprimea, pentru a nu submina instituţia sau organul în cauză.

O atenţie deosebită trebuie acordată întocmirii înscrisurilor, caracterului şi importanţei acestora. Falsificarea unui înscris oficial cu prilejul întocmirii de către un funcţionar ori salariat aflat în exerciţiul atribuţiilor de serviciu constituie potrivit art. 289 C.pen., infracţiune de „Fals intelectual”.

Urmările comiterii unor astfel de infracţiuni de fals şi uz de fals pot avea prejudicii foarte mari dacă nu sunt descoperite la timp, iar atunci când sunt descoperite, în mod automat se creează unele stări cu caracter psihologic (dispreţ, compătimire, ură, subestimare, umilinţă etc.), însă de cele mai multe ori aceste fapte atrag oprobriul public.

Din punct de vedere al Codului Penal, nu există o reglementare strictă a aspectelor psihologice ce pot fi folosite de către organele de cercetare şi urmărire penală în desfăşurarea atribuţiilor lor. Acestea sunt şi trebuie folosite în funcţie de fiecare conjunctură, care practic generează o situaţie aparte prin comportamentul şi trăirile participanţilor din fiecare context, iar comparaţiile de la o anchetă la alta se aseamănă într-o mică măsură privind partea psihologică, deoarece fiecare individ este unic.

Referitor la latura penală trebuie avute în vedere principiile fundamentale ale dreptului penal: principiul legalităţii, umanismului, egalităţii în faţa legii penale, prevenirii faptelor prevăzute de legea penală, personalităţii răspunderii penale, individualizării sancţiunilor de drept penal.

Necesitatea îmbinării acestor laturi, penală şi psihologică reiese din complexitatea şi diversitatea infracţiunilor care devin din ce în ce mai greu de probat, iar organele însărcinate cu contracararea lor trebuie ca, în permanenţă, să fie cu un pas înaintea celor ce încalcă legea. Aceasta presupune pregătirea continuă şi multilaterală în domeniile de activitate existente, adoptând metode noi în funcţie de situaţia existentă ce trebuie menţinută sub control pentru asigurarea şi înfăptuirea legalităţii. De aici rezultă clar că ştiinţa despre om se serveşte de toate celelalte ştiinţe. Aceasta e una din cauzele dificultăţii ei.

La om, experienţa cea mai simplă este întotdeauna folosirea metodelor şi conceptelor mai multor ştiinţe.

10.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanţilor autorităţilor de stat

10.2.1. *Laturi structurale ale personalităţii umane*

Cunoaşterea personalităţii umane trebuie să plece de la

înţelegerea conceptului de persoană a omului ca o entitate concretă într-un cadru relaţional dat, referitor la modul de manifestare în exterior într-o colectivitate umană determinată.

În funcţie de structura personalităţii, fiecare om adoptă, într-o situaţie socială dată, un anumit stil de comportare asumându-şi, totodată, un anumit rol, tinzând să realizeze în plan personal-comportamental conţinuturile personalităţii.

O analiză atentă prin conexiune inversă reliefează faptul că efectele care se obţin în planul personal-comportamental al individului în cauză pot determina, la rândul lor, modificări mai mult sau mai puţin semnificative în planul personalităţii.

Deosebirea esenţială dintre noţiunea de persoană şi cea de personalitate rezultă din aceea că persoana ne dezvăluie psihologia omului ca agent al unei succesiuni de episoade concrete ale vieţii sociale, iar personalitatea ne evidenţiază determinaţiile fundamentale potenţiale ale structurii interne a omului.[362]

Personalitatea, ca termen, este utilizată cu nuanţe semantice diferite, în filosofie, etică, sociologie, istorie şi pedagogie. Ea exprimă calitatea de ansamblu a organizării individului uman ca membru al societăţii, ca element al unui complex sistem de relaţii şi interacţiuni sociale, având ca atribute fundamentale unitatea, integrarea ierarhică a funcţiilor, proceselor, stărilor şi conduitelor, relevanţa structurii, dinamismul, orientarea şi finalitatea acţiunilor.[363] Este o rezultantă specifică a influenţelor mediului social, a celor de ordin existenţial economic şi spiritual, etice, estetice, politice şi ştiinţifice asupra individului, o entitate biologică care nu implică în mod necesar atributul personalităţii, putând exista şi în afara acesteia. Indiferent de potenţialul predispoziţiilor native ale

362 A. B. Tudcov, M. Golu, Dicţionar de psihologie socială, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p.315.

363 Idem, p. 316-317.

individului, acesta nu generează trăsăturile şi profilul personalităţii ca organizare complexă multinivelară, nu se constituie dintr-odată, instantaneu, imediat ce individul uman este pus în relaţie de comunicare şi interacţiune cu mediul social, parcurgând o evoluţie îndelungată de la naştere şi până la vârsta tinereţii (20 – 25 ani). Dinamica formării personalităţii este guvernată de legi sociale şi psiho-sociale care subordonează şi acţiunea legilor biologice (ale dezvoltării, maturizării), iar procesul devenirii are un caracter dialectic contradictoriu a cărui traiectorie nu este lină şi uniformă, punând în evidenţă momente de salt calitativ, de discontinuitate.

În plan ontogenetic se desprind aşa zisele perioade „nodale”[364], critice, legate de apariţia unor contradicţii interne mai pregnante a căror rezolvare duce la o mutaţie calitativă globală în structura personalităţii. Din punct de vedere psihologic cele mai semnificative perioade nodale sunt:

– Perioada 2 ani la 3 ani
– Perioada de la 6 la 7 ani
– Perioada de la 11 (12) ani la 13 (14) ani
– Perioada de la 16 la 18 ani.

Semnificaţia primei perioade rezidă din saltul ce se produce în structura organizării psihice prin însuşirea de către copil a limbajului şi prin apariţia conştiinţei de sine ca funcţie activă de autoraportare, autoreflectare şi autoevaluare. Copilul începe să se perceapă în cadrul raporturilor cu cei din jur în calitate de „eu” (de subiect), din care cauză se spune că aceasta este perioada care marchează „prima naştere a personalităţii”.

A doua perioadă are o semnificaţie legată de intrarea copilului în şcoală şi de înlocuirea unei forme dominante de activitate cu alta; de la joacă la învăţătură, lărgind sistemul de

364 Idem, p. 320.

relaţii al copilului cu mediul social, obligându-l să conştientizeze şi să se integreze în noi statusuri şi roluri.

Perioada a treia este datorată amplelor modificări şi mutaţii de ordin biofiziologic cu efecte notabile asupra vieţii psihice interioare şi a comportamentului, producându-se maturizarea funcţiilor sexuale, concomitent cu conştientizarea şi integrarea în structura personalităţii a statusurilor şi rolurilor ce decurg din apartenenţa la un sex sau altul.

Perioada a patra, denumită şi „cea de a doua naştere" a personalităţii, se caracterizează printr-un salt decisiv în integrarea funcţiilor cognitive, volitive, afective, motivaţionale, atitudinal-caracteriale. În această perioadă are loc un amplu proces de autoanaliză, de autoevaluare prin raportări succesive la cei din jur, la anumite modele etalon de clasificare şi formulare a liniei ulterioare de conduită, a idealului de voinţă.

Din punct de vedere psihologic şi psiho-social, definitorii pentru sistemul personalităţii sunt unele legături elaborate pe baza semnificaţiilor constituite social-istoric, a unui ansamblu de etaloane şi norme valorice, din care reiese că personalitatea este o structură „semantică" cu implicaţii axiologice şi cu valenţe reglatoare superioare care pune de acord comportamentul cu activitatea omului în societate. În interpretarea şi evaluarea personalităţii este necesară adoptarea unei viziuni sistemic-dialectice, reţinând aspectul relaţional al caracteristicilor biologice, fiziologice sau psihologice, locul şi valoarea pe care le dobândesc ele în cadrul ansamblului unitar.

Cadrul de referinţă în cursul analizei trebuie să-l constituie realitatea socială în succesiunea logică a momentelor evoluţiei ei istorice, iar cercetarea psihologică şi psiho-sociologică să fie structurată pe o serie de întrebări fundamentale:

Care este modelul de personalitate pe care îl promovează societatea?

Care este specificul grupului social căruia îi aparţine individul?

Care este poziţia acestui grup în ansamblul sistemului social?

Care este poziţia grupului dat faţă de tendinţa legilor obiective ale dezvoltării sociale?

Care a fost şi este conţinutul influenţelor pe care individul le-a suferit sau le suferă în cadrul procesului educativ instituţionalizat, în cadrul grupului căruia-i aparţine, din partea altor grupuri sociale cu care a venit în contact direct sau indirect?

Prin urmărirea acestei scheme care prezintă avantajul de a demonstra un lucru capital pentru o teorie psiho-sociologică a personalităţii, pe baza unor mecanisme psiho-fiziologice şi a unor legi de integrare generale comune tuturor oamenilor, se constituie în fapt profiluri de personalităţi diferite a căror cunoaştere oferă cheia pentru explicarea comportamentelor concrete, atât a celor individualizate cât şi a celor de grup.

Personalitatea de bază cuprinde un ansamblu structural stabil de componente psihice interne (cognitive, afective, motivaţionale şi atitudinale) de tipuri de răspunsuri (comportamente) fundamental constituite în cadrul interacţiunii individului cu realitatea socio-culturală, definind, totodată, modul de raportare la lumea externă a membrilor unei colectivităţi. Acest concept îşi are rădăcinile în teoria psiho-analitică despre organizarea ierarhică supraetajată a personalităţii.

Baza personalităţii constă în orientarea cu precădere asupra individului mediu (a omului de rând) care exprimă mai pregnant trăsăturile generale ale matricei fundamentale a culturii căreia îi aparţine.

Subiectul investigat poate să fie considerat un specimen într-o serie culturală care presupune recunoaşterea rolului

esenţial al grupului familial în transmiterea structurii primare a culturii, recunoaşterea continuităţii experienţei din copilărie la vârsta adultă, specificarea în fiecare moment a situaţiei sociale a individului.

Eul de bază exprimă acţiunea pe care mediul social o exercită asupra individualităţii lor, precum şi capacitatea membrilor colectivităţii de a se adapta la mediul respectiv. Prin contactul sistematic pe care indivizii îl realizează de la naştere cu un mediu socio-cultural dat se elaborează principalele niveluri ale personalităţii de bază:

Anumite tehnici şi modalităţi de gândire-înţelegere, interpretare, evaluare;

Sisteme tipice de acţiune;

Sisteme de securitate individuală;

Structura asupra eului prin interiorizarea normelor şi îngrădirilor impuse de cultură;

Sistemele de convingeri şi atitudini faţă de problemele fundamentale ale existenţei.

10.2.2. *Personalitatea şi comportamentul uman*

Personalitatea integrează în sine (ca sistem) organismul individual, structurile psihice umane şi, totodată, relaţiile sociale în care omul este prins ca şi mijloacele culturale de care dispune. Personalitatea se constituie fundamental în condiţiile existenţei şi activităţii din primele etape ale dezvoltării individului în societate.[365]

Subiectul uman este privit în trei ipostaze:

– **Subiect pragmatic al acţiunii** (*homo-faber*) – cel ce transformă lumea şi tinde să o stăpânească;

– **Subiect epistemic al cunoaşterii** (*homo-sapiens apiente simus*) – ce ajunge la conştiinţa de sine şi lume;

365 A.B. Tucicov, M. Golu, *op.cit.*, p. 165.

– **Subiect axiologic, purtător şi generator al valorilor** (*homovalens*) – acea fiinţă care, iară a se rupe de natură, a depăşit-o intrând sub imperiul culturii, a valorilor adevărului, binelui, inimosului, călăuzindu-se după semnificaţii, credinţe, idealuri, conferind un sens superior propriei vieţi.

În sens larg, personalitatea este un rezultat al dezvoltării depline şi al valorificării sociale a însuşirilor şi calităţilor persoanei, iar în sens restrâns, defineşte persoana cu aptitudini şi însuşiri intelectuale, artistice, morale etc.

Personalitatea nu este un dat, ci un produs reprezentând răspunsul compensator conştient al subiectului la realitatea înconjurătoare. Personalitatea este unică şi originală, fiecare individ pornind de la o zestre ereditară unică, proprie tuturor oamenilor din toate locurile şi timpurile. Modelul general uman[366] este abstract, nu ţine seama decât de prezenţa notelor, funcţiilor şi caracteristicilor definitorii pentru om, fără a se referi concret la gradul lor de dezvoltare, specificări de conţinut şi organizare internă.

Modelul general uman cuprinde:

– Apartenenţa la specia umană;

– Calitatea de fiinţă socială şi membru al societăţii;

– Calitatea de fiinţă conştientă, dotată cu gândire şi voinţă;

– Participarea la cultură, dotarea cu valori şi orientarea după aceste valori;

– Potenţialul creativităţii.

În cadrul sistemului psihologic uman, activitatea psiho-comportamentală este variabilă, implicând fenomene locale accidentale, trecătoare şi prea puţin caracteristice pentru subiectul respectiv.

Pe baza cunoaşterii structurilor de personalitate se pot face previziuni asupra reacţiei şi conduitei subiectului într-o

366 V.D. Usinski, Omul ca obiect al educaţiei, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975.

situaţie dată sau în faţa unei sarcini ce i se încredinţează. Însuşi subiectul care se observă şi se compară cu altul ajunge să-şi constate capacităţile şi trăsăturile sale de caracter ca şi cum ar fi ale altora.

Omul se cunoaşte şi poate să decidă asupra a ceea ce trebuie să facă şi cum. Fiind conştient de sine, încearcă mereu să-şi ia în stăpânire propria-i fiinţă cu tot ce are ea, inclusiv structurile personale, bazându-se pe o lege fundamentală a sistemului de personalitate: autodepăşire şi realizare de sine.

Individul semnifică caracterul de sistem al organismului pe latura indivizibilităţii acestuia, iar individualitatea semnifică individul luat în ansamblul proprietăţilor sale originale.

Personalitatea – simetrică cu individualitatea – este un concept care cuprinde întreg sistemul atributelor structurilor şi valorilor de care dispune o persoană.

Din punct de vedere judiciar, conceptul de personalitate presupune o analiză psihologică a actului infracţiunii, fundamentat pe cerinţele determinării conţinutului juridic al infracţiunii, constând în analiza modului în care pregătirea, săvârşirea şi atitudinea postinfracţională se manifestă, psihicul autorului, elementele sale, inteligenţa, afectivitatea şi voinţa.

Comportamentul ca trăsătură a personalităţii poate fi uşor vizibil, dar trăsătura nu, deoarece se manifestă la individ un număr mare de situaţii diferite.

Trăsătura este tendinţa de reacţie largă, relativ permanentă, având mai multe clasificări:

– Trăsături ale cunoaşterii, care cuprind acuitatea perceptivă, gândirea superficială;

– Trăsături ale afectivităţii: uşor emoţionabil şi sentimente profunde;

– Trăsături temperamentale: lent, iute, alert;

– Trăsături dinamice: referitor la modul de acţiune, decizii, la motivaţii şi interes.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieţii individului, de aceea el este în permanentă interacţiune cu mediul social şi cu cel fizic, în continuă transformare.

Cunoaşterea reală a personalităţii presupune cunoaşterea dominantei (dominantelor) specifice şi sistemului de subordonare.

10.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice

Intuiţia este instrumentul cu ajutorul căruia facem deducţii asupra posibilităţilor înţelegerii unor situaţii supuse conştiinţei noastre la un moment dat.

I. Metoda observaţiei[367] constă în **urmărirea intenţionată şi înregistrarea exactă, sistemică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului (sau grupului) ca şi al contextului situaţional al comportamentului.**

A. Conţinutul observaţiei:

1. **Simptomatica stabilă**, care cuprinde trăsăturile bio-constituţionale ale individului:

– Înălţimea;

– Greutatea;

– Lungimea şi grosimea membrelor;

– Circumferinţa craniană, toracică, abdominală;

– Trăsăturile fizionomice, aspectul capului, feţei, fruntea, nasul, bărbia, pometii obrajilor, ochii, maxilarele.

Chipul este oglinda sufletului, iar ceea ce se arată este o imagine a ceea ce nu poate fi văzut. De aici decurge concluzia că bucuriile sau tristeţea îşi pun amprenta asupra sufletului.

2. Simptomatica labilă cuprinde multitudinea comportamentelor şi conduitelor flexibile, mobile ale

367 P.P. Neveanu, M. Zlate, T. Creţu, Psihologie, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

individului:

– Conduita verbală

– Conduita estetică

– Conduita inteligentă

– Varietatea expresiilor comportamentale, afective, atitudinale.

B. Forma de observaţie:

a) Autoobservaţia – este orientată către surprinderea particularităţilor propriului comportament.

b) Observaţia propriu-zisă – este orientată către observarea manifestărilor comportamentale ale altor persoane.

c) Prezenţa sau absenţa observatorului:

– Directă – bazată pe prezenţa observatorului şi pe conştientizarea ei de către subiecţii observaţi;

– Indirectă – observatorul este amplasat în umbră, cu vedere unilaterală sau beneficiară de TV cu circuit închis;

– Cu observator uitat – ignorat (observatorul este prezent, cunoscut grupului)

– Cu observator ascuns (în spatele unor draperii sau paravane).

d) Implicarea sau nonimplicarea observatorului:

– **pasivă** (fără implicare directă a observatorului în activitate)

– **participativă** (observatorul devine membru al grupului şi participă direct la activitatea lui).

e) Durata observării:

– Continuă – pe o durată mare de timp

– Discontinuă – pe unităţi de timp mai mici şi la intervale diferite.

f) Obiectivele urmărite:

– observaţie integrală (surprinderea tuturor sau a cât mai multe manifestări de conduită);

– selectivă (o singură conduită).

C. Calitatea observaţiei depinde de o serie de particularităţi psiho-individuale ale observatorului: **capacitatea sa redusă de concentrare a atenţiei, de selectivitate, de sesizare a esenţialului, de gradul său de sugestionabilitate.**

E. Este influenţată de **tipul de percepţie al observatorului**:

– Descriptiv (înregistrează minuţios);

– Evaluativ (face aprecieri, estimări, interpretări);

– Imaginativ şi practic (neglijează faptele, dă frâu liber imaginaţiei).

F. Condiţiile unei bune observaţii:

– Stabilirea clară a scopului şi obiectivului urmărit;

– Selectarea formelor ce vor fi utilizate, a condiţiilor şi mijloacelor necesare;

– Elaborarea unui plan riguros de observaţie;

– Consemnarea imediată a celor observate;

– Efectuarea unui număr optim de observaţii;

– Desfăşurarea şi în condiţii variate;

– Să fie maximal discretă.

II. Metoda experimentului – este o metodă prin care se intervine efectiv, provocând intenţionat fenomenul, izolând variabilele dependente de altele care ar putea interveni, devia sau perturba manifestarea fenomenului investigat – variabile independente.

– Variază şi modifică condiţiile de manifestare a fenomenelor pentru a sesiza mai bine relaţiile dintre variabile şi experimente.

– Repetă fenomenul pe acelaşi subiect sau pe subiecţi diferiţi pentru a determina legitatea lui de manifestare.

– Compară rezultatele obţinute trăgând concluziile.

III. Metoda convorbirii

A. Constă în purtarea unui **dialog** ce presupune:

– Relaţia directă de tipul… Faţă în faţă”;

– Schimbarea rolului şi locului partenerilor;

– Sinceritatea deplină a subiectului;

– Existenţa la subiect a capacităţii de introspectare şi autoanaliză, evaluare şi autodezvăluire;

– Abilitatea cercetătorului pentru a obţine motivarea subiecţilor, angajarea lor în convorbire;

– Prezenţa la cercetător a unor capacităţi referitoare la gradul ridicat de sociabilitate;

B. Forme ale convorbirii

1. Standardizată, dirijată, structurată, bazată pe formularea aceloraşi întrebări în aceeaşi formă şi ordine, tuturor subiecţilor indiferent de particularităţile lor individuale;

2. Semistandardizată, semidirijată, se axează pe întrebări suplimentare, reformularea altora, schimbarea succesiunii lor;

3. Liberă – spontană, asociativă în funcţie de particularităţile situaţiei în care se desfăşoară, de cele psiho-individuale ale subiectului, de particularităţile momentului când se face;

4. Psihoanalitică;

5. Nondirectă.

IV. Metoda anchetei psihologice – constă în recoltarea sistematică a unor informaţii despre viaţa psihică a unui individ sau grup social, interpretarea acestora în vederea desprinderii semnificaţiei lor psiho-comportamentale.

Ancheta pe bază de chestionar presupune stabilirea obiectivelor urmărite, documentarea şi formularea întrebărilor lor.

A. Tipul întrebărilor:

– cu răspunsuri „da” sau „nu”;

– cu răspunsuri libere şi în evantai.

B. Greşeli în formularea întrebărilor:

– Întrebări prea generale;

– Folosirea unui limbaj greoi;

– Cuvinte vagi;

– Tendenţioase;

– Prezumtive;

– Ipotetice.

Ancheta pe bază de întrebări se bazează pe raporturile dintre participanţii aflaţi faţă în faţă.

V. Metoda biografică – se referă la istoria persoanei în cauză – mai este denumită **cauzometrie** sau **cauzogramă** – şi este necesară în stabilirea profilului personalităţii persoanelor.

VI. Metoda analizei produselor activităţii – Această metodă se referă la compuneri, desene, creaţii literare, materializate în diverse disponibilităţi psihice, informaţii despre însuşirile psihice ale individului.

VII. Metoda psihometrică – Vizează măsurarea capacităţilor psihice ale individului în vederea stabilirii nivelului lor de dezvoltare, validitate, fidelitate, standardizarea, eşalonarea.

Clasificarea metodelor:

– După modul de aplicare: individuale şi colective

– După materialul folosit: verbal, neverbal

– După durata lor: cu timp strict determinat, cu timp la alegerea subiectului

După conţinutul măsurat: inteligenţă, memorie, atenţie etc. După scopul urmărit: teste de performanţă, comportament, cunoştinţe, nivel intelectual, atitudini, inteligenţă.

VIII. Metoda modelării şi simulării – Constă în crearea unor scheme logice ale organizării şi desfăşurării diferitelor funcţii psihice: percepţie, gândire, memorie.

Strategii de cercetare psihologică:

Strategia cercetării genetice – studierea genezei, evoluţiei

fenomenelor psihice a comportamentelor în plan istorio-filogenetic şi individual-autogenetic;

Strategia cercetării comparate;

Strategia cercetării psiho-patologice – ce constă în studiul tulburărilor sau devierilor funcţiilor psihice şi comportamentale în scopul completării şi precizării legilor generale şi particulare de organizare şi manifestare a psihicului normal;

Strategia cercetării longitudinale – presupune urmărirea unuia şi aceluiaşi individ de-a lungul mai multor etape ale evoluţiei lui;

Strategia transversală – constă în cercetarea mai multor indivizi aflaţi la niveluri diferite de dezvoltare.

10.3. Factorii psihologici implicaţi în relaţia interpersonală cetăţean – funcţionar public

10.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate

Observaţiile neinspirate, pripite, trecerea în grabă de la o impresie la alta, multiplicitatea imaginilor, lipsa de regulă şi efort împiedică dezvoltarea spiritului.

O serie de factori psihologici angajează relaţia funcţionar public – cetăţean, dându-i conţinut uman, viaţa concretă colorând-o în sensul perfectibilităţii şi omeniei, alternând-o cu o serie de dificultăţii şi disfuncţii:

a) Timiditatea – este o trăsătură psihologică a personalităţii ce se manifestă printr-un comportament defensiv anxios, ezitant şi astenic, putând genera chiar tendinţa de adaptare nuanţat negativă la exigenţele vieţii sociale (oportunism, senilism, lipsă de răspundere, implicare, suspiciune etc.)

Psiho-analitic, trăsăturile timidităţii sunt explicabile prin dificultăţile de adaptare ale micii copilării, prin conştientizarea culpabilă a unor complexe, prin evoluţia într-un climat ofensiv,

ostil.

Dezavantajul este faptul că în relaţia interpersonală timidul manifestă nesiguranţă, reţinere dictată de noţiuni supraexigente.

Depăşirea timidităţii printr-un efort de autocontrol este o necesitate permanentă a funcţionarului public, acesta trebuind să-şi asume responsabilităţi majore, să aibă iniţiativă şi curaj, insuflând aceste sentimente şi cetăţeanului cu care intră în contact.

Funcţionarul public trebuie să cunoască la rândul său că cetăţeanul timid este lipsit de îndrăzneală, de încredere în sine, iar în relaţiile cu reprezentantul autorităţii este ruşinos, sfios, motiv pentru care trebuie încurajat, „înţeles şi ocrotit" în demersurile sale de a-şi afla dreptatea.

b) Afectivitatea – se defineşte ca fiind sensibilitatea în sensul rezonanţei intime cu care, la nivel de trăire emoţională, este resimţit efectul stimulărilor externe: plăcere-neplăcere, bine-rău, frumos-urât.

Din această direcţie, pentru funcţionarul public hiperemotivitatea comportamentală, sensibilitatea exagerată, impresionabilitatea, sunt dezavantaje, ducând la scăderea vigilenţei, acurateţei discriminării raţionale, capacităţii de acţiune şi hotărârii.

Ca om, funcţionarul public, magistratul are şi el stări şi reacţii emoţional-afective, mai mult sau mai puţin profunde.

Exerciţiul profesional constă nu în reprimarea totală a stărilor emoţional-afective, ci în autocontrolul adecvat al acestora, ca sens, valoare şi grad de intensitate în raport cu afectivităţile pe care le îndeplineşte.

Emoţiile pozitive în raport cu cetăţenii constituie o formă de ataşare sufletească a funcţionarului public faţă de oameni, o garanţie în sensul constituirii unui cadru raţional optim al înfăptuirii actului de justiţie.

c) Agresivitatea psiho-comportamentală – reprezintă o formă inter-relaţional tensionată, ofensivă cu caracter disjunctiv, inhibitoriu, manifestată prin violenţă verbală, ameninţare, atitudini, posturi, gesturi de lovire menite să aducă interlocutorului agresor o satisfacţie fizică, psihică sau materială. Deşi în mod frecvent tendinţa curentă a omului, agresivitatea nativă este de a răspunde unei opoziţii cel puţin printr-o conduită agresiv verbală, funcţionarul public este nevoit să evite permanent soluţionarea în acest fel a eventualelor relaţii de agresivitate în raport cu solicitările şi interesele cetăţeanului. Trebuie avut în vedere, totodată, faptul că mai totdeauna tachinarea, batjocorirea, aroganţa, ameninţarea, umorul, chiar aflate în exces în relaţia interumană, pot determina evoluţia raporturilor către confruntarea care poate deveni acută, degenerând în acte de violenţă fizică. Clari în expresii, civilizaţi, fermi în atitudini, dar nu rigizi şi cât se poate de concilianţi şi moderaţi în expresia verbală, funcţionarii publici vor răspunde la solicitările cetăţenilor fără a da dovadă de slăbiciune sau incompetenţă (evitarea angajării, tăcere, sustragere) printr-o manieră inteligentă de continuă adaptare la situaţie. Trebuie evitat ca agresiunea verbală să degenereze şi să ajungă la violenţă.

Pentru a dezamorsa agresivitatea verbală este indicată alegerea cuvintelor, sensul frazelor, intonaţia, ticurile, mimica, gestualitatea, acestea fiind unele repere care pot modifica percepţia şi expectanţa în raport cu demersul relaţiei interpersonale. Tactic, funcţionarul public trebuie să răspundă în aşa fel încât ceea ce spune să provoace la interlocutor modalităţi noi de inter-relaţionare în sensul înţelegerii unor situaţii şi sensuri, liniştirii, calmării şi dezamorsării agresivităţii verbale. Interacţiunea dintre cadrul normativ restrictiv pe care funcţionarul public îl exercită şi toleranţă, constituie o adevărată artă în al cărei conţinut se subînscriu o serie de

strategii comportamentale. Având o determinare complexă şi o structură plurivalentă, aceste strategii comportamentale generează şi presupun multiple implicaţii: culturale, economice, politice, religioase, sociologice. O conduită corectă a oamenilor nu este reglată exclusiv pe norme juridice şi morale. În raporturile interumane acţiunea persuasivă a funcţionarului public de înlăturare a conduitelor agresive va lua în calcul opiniile, prejudecăţile, credinţele, obiceiurile, tradiţiile, nevoile cotidiene, aspiraţiile politice, religioase, ale fiecărui individ sau grup asupra căruia acţiunea persuasivă se exercită.

Temperamentul reprezintă latura dinamico-energetică a personalităţii umane, reflectându-se în raport cu norma juridică în conduite, fie de asimilare, subordonare, fie de refuz, insubordonare a acesteia, jucând totodată un rol important în condiţionarea configuraţiei şi dinamicii relaţiilor interpersonale.

Persoanele cu temperament sangvin se adaptează uşor la cerinţe şi exigenţe normativ-juridice noi, intră fără dificultăţi prea mari în raporturi cu funcţionarii publici deşi nu prea acceptă uşor sugestiile acestora dat fiind o excesivă încredere în forţele proprii. Sangvinii sunt siguri pe ei, îndrăzneţi, fermi, rapizi în luarea deciziilor şi se încadrează relativ fără dificultate într-un cadru juridic-legislativ nou.

Persoanele cu temperament flegmatic au un ritm mai lent al vieţii sufleteşti, mimica şi gestica le este mai puţin exprimată, abandonează mai greu vechile stereotipii şi deprinderi, inclusiv cele legate de subordonarea în raport cu norma juridică, date fiind opţiunile lor mai mult conservatoare. Sunt ceva mai rezervaţi, nu-şi manifestă pregnant opiniile şi scopurile, chibzuiesc mult până iau decizii. Sunt de regulă receptivi la sugestii, însă punerea în act a unor orientări se face lent şi cu întârziere.

Persoanele cu temperament coleric sunt hipersensibile, mobile în gândire şi gestică, au reacţii rapide şi nestăpânite.

Deseori devin chiar impulsive mai ales în faţa unor obstacole, inclusiv în faţa normei juridice menită a le periclita o serie de interese. Din rândul acestora sunt recrutaţi indivizii critici şi contestări ai unor situaţii şi raporturi noi, pe care le percep ca frustrante. În munca persuasivă cu aceste persoane se va avea în vedere faptul că suportă cu greu contrazicerile şi sugestiile, motiv pentru care se va insista în a le fi explicat cu răbdare sensul noilor realităţi la care trebuie să se alinieze.

Persoanele cu temperament melancolic manifestă o rezonanţă emoţional-afectivă crescută, fiind timizi şi impresionabili. Sunt îndeobşte oameni liniştiţi şi calmi, aparent nehotărâţi, ezitanţi în exprimarea opiniilor şi intenţiilor. Pentru a se integra noilor cerinţe social-juridice ori comportamentale, deseori apelează la consilierea funcţionarului public, vădind un interes crescut în cunoaşterea noutăţilor juridic-legislative.

În raport cu persoanele melancolice, funcţionarii publici trebuie să acţioneze cu răbdare, delicateţe şi tact, riscând în sens contrar ca melancolicii să devină refractari şi suspicioşi. Indiferent de tipologia temperamentală a cetăţenilor aflaţi în contact cu funcţionarul public, acesta din urmă nu va recurge niciodată la argumente cu caracter negativ:

– argumentul poziţiei personale,
– argumentul autorităţii,
– argumentul ameninţării,
– argumentul aluziei,
– argumentul insultei.

În exerciţiul contactului interpersonal, funcţionarul public va apela la argumente cu caracter pozitiv: explicaţia, comparaţia, analogia, diverse structuri de raţionament (dilema, inducţia, deducţia, paradoxul, reducerea la absurd, alternativă) practica demonstrând că, dublate de ton, gestică şi toleranţă, acestea garantează moralitatea relaţiilor interpersonale.

10.3.3. Determinanţi psihologici ţinând de caracter

Nimic nu e mai greu de cunoscut decât constituţia unui individ dat.

Caracterul exprimă profilul psiho-moral relativ constant al personalităţii şi profilează câteva cerinţe în faţa strategiei persuasive a funcţionarului public.

În acest sens întâlnim:

a) omul dificil – nu trebuie contrazise părerile sale, trebuie ascultate cu răbdare, este pretenţios şi schimbător, se hotărăşte greu şi revine paradoxal asupra propriilor hotărâri. Din discursul său, trebuie evidenţiate inadvertenţele flagrante care, ulterior, evidenţiate logic, trebuie să-i fie prezentate persuasiv prin procedeele explicaţiei, reducerii la absurd, comparaţiei.

b) omul a-tot-ştiutor – este tipul care se consideră competent în legătură cu orice problemă şi este doritor să facă în orice împrejurare dovada acestei competenţe. În raport cu acesta, funcţionarul public va acorda o strategie persuasivă din care să rezulte raportul formal cu opiniile sale, folosind însă orice prilej de a-l dirija către spiritul şi cadrul legal corespunzător.

c) omul nehotărât – chibzuieşte îndelung până să accepte o idee, un sfat. O nouă cerinţă sau normă. Este foarte atent la valoarea de adevăr a acestora şi la modul de argumentare al funcţionarului public, va insista îndeosebi asupra valorii sociale şi individuale, a comportamentului şi nu asupra obligativităţii unui anumit tip de comportament.

d) omul impulsiv – prezintă note distincte caracterial, caracterizate prin decizii subite în raport cu caracterul de noutate al unei împrejurări sociale, care-l vizează. De regulă, se regăseşte în sfera caracterului dificil, nu trebuie contrazis, dar vom avea grijă să-i evidenţiem, prin comparaţie, demersuri similare, al căror final a fost dezastruos.

e) omul entuziast – este puternic impresionat de tot ceea ce e spectaculos şi nou, inclusiv de norma juridică pe care, găsind-o ordonatoare, o respectă şi o compară, susţinând-o argumentat. În general îşi construieşte conduite adaptive corect adecvate demersului social. Funcţionarul public va tolera acest entuziasm în comportamente de durată.

10.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcţionarul public şi public (grupuri sau mulţimi)

Anticiparea politicii publice şi pedepsirii, reduce pierderea datorată infracţiunilor şi astfel măreşte bunăstarea socială, descurajând pe unii infractori.

Noţiunea de public, grup sau mulţime pune în discuţie comportamentul care se subordonează legităţilor desprinse din studiul psihologiei mulţimilor.

Individul uman se comportă în mod diferit în mulţime faţă de situaţiile în care se găseşte izolat.

Gustave Le Bon în lucrarea sa „Psihologia mulţimilor”, face o distincţie clară între mulţimea de oameni, în sensul obişnuit al cuvântului, şi mulţimea psihologică. În mod uzual, noţiunea de mulţime, desemnează o adunare de oameni, de indivizi oarecare, indiferent de naţionalitate, profesiune, sex, sau de împrejurări şi care se unesc întâmplător. Mulţimea psihologică se creează în jurul unor întâmplări sau evenimente deosebite, care catalizează motivaţiile participanţilor uniţi afectiv în efuziuni emoţionale comune.

Într-o astfel de mulţime psihologică, indivizii umani îşi pierd personalitatea conştientă, iar sentimentele şi ideile tuturor se orientează în aceeaşi direcţie. Aglomerarea respectivă de oameni, devine o mulţime structurală sau o mulţime psihologică. Ea constituie o fiinţă unică supusă legii unităţii mentale a mulţimilor.

Trăsături psihologice distincte ale individului uman aflat în mulţime

Datorită „sufletului colectiv” al mulţimii, Gustave Le Bon preciza că: aptitudinile intelectuale, individuale ale oamenilor se şterg, distincţia dispare. Eterogenul se confundă în omogen, însuşirile inconştiente domină, mulţimile acumulează mediocritate, conducându-se după instincte, creându-se aşa-zisul spirit de turmă (în cazul mitingurilor, când rolul funcţionarilor publici este important, datorându-se în special unirii eforturilor tuturor funcţionarilor publici – poliţie, justiţie, procuratură, primării etc. – în vederea aplicării legilor şi a respectării acestora de către toţi cetăţenii).

Individul dintr-o mulţime încearcă, graţie numărului, sentimentul unei puteri invincibile, care îi permite să nu cedeze unor insistenţe, pe care, izolat fiind, ar fi fost nevoit să şi le înfrâneze. Mulţimea fiind anonimă, face ca sentimentul responsabilităţii, ca factor inhibant în acţiunile contrare legii, să dispară

În cadrul mulţimii apare contagiunea mentală pe baza căreia individul se subordonează interesului colectiv cu mare uşurinţă. Sugestibilitatea determină la indivizi caracteristicile psihologice ale grupului de referinţă (agresivitate, umor, veselie) pe care izolat individul nu le-ar fi putut dezvolta. În timp ce anumite facultăţi sunt anihilate, altele pot fi exaltate, exagerate prin reciprocitate şi imitaţie, sugestia fiind aceeaşi pentru toţi indivizii.

Se poate conchide că, cel puţin sub raport intelectual mulţimea este inferioară omului izolat. Impulsive, iritabile, cu o modalitate adesea contradictorie, mulţimile nu au o voinţă statornică, tocmai pentru faptul că nu au o gândire proprie. Simplitatea şi exagerarea sentimentelor mulţimilor constituie motivele care le apără de îndoieli şi incertitudini, iar sugestibilitatea exagerată le împinge adesea la acţiuni extreme.

Pentru individul component al mulţimii psihologice nu există „imposibil”, certitudinea invulnerabilităţii şi impresia forţei de moment generând acte şi sentimente de contagiune, imposibile pentru individul izolat.

Aflaţi în contact cu mulţimile în exerciţiul aplicării legii, funcţionarii publici întâmpină serioase obstacole în calea derulării fireşti a unor relaţii normale, civilizate cu indivizii care le compun.

Iată de ce cunoştinţele de psihologie sunt un argument în plus, care dau o bază solidă pregătirii profesionale şi experienţei funcţionarului public în exercitarea atribuţiilor sale, care trebuie să decurgă firesc, normal şi legal.

10.4. Concluzii

Etica funcţionarilor publici cuprinde şi studiază o serie de valori morale cu specificitatea lor, integritatea personalităţii de pe poziţia acţiunii de asigurare a ordinii de drept. Ea are în vedere relaţiile profesionale interumane, datoria profesională şi responsabilitatea, normele, principiile, atitudinile şi îndatoririle ce stau la baza activităţii funcţionarilor.

Cerinţele moralei funcţionarilor publici sunt cuprinse în jurământ, în regulamente, ordine şi instrucţiuni, ca parte componentă a condiţiei acţiunii de asigurare a ordinii şi liniştii publice, de înfăptuire a justiţiei.

Morala funcţionarului public este definită ca o formă a conştiinţei sociale care reflectă şi fixează ansamblul sentimentelor, deprinderilor, convingerilor, atitudinilor, principiilor şi normelor care privesc raporturile dintre individ şi colectiv (familie, naţiune, stat, societate), care se manifestă în fapte, în modul de comportare a individului în toate ipostazele vieţii.

Înţelegerea adaptării unei conduite corecte faţă de colectivitate, de semeni, nu este impusă din afară, ci decurge

dintr-un impuls interior al individului.

Simţul moral nu este ceva înnăscut. Normele morale devin un impuls interior al omului datorită educaţiei, însuşirii exigenţelor, moravurilor, obiceiurilor, deprinderilor promovate de societate. Impulsul interior de a-l ajuta, respecta şi „saluta" pe semenul tău există doar dacă ai învăţat acest lucru şi ai o anumită convingere cu privire la necesitatea respectării lui. Însuşi obiectul muncii funcţionarului public îl constituie faptele şi comportamentele oamenilor în diferite ipostaze.

Din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre, gânditorii au fost preocupaţi de soarta şi viitorul omului, de opoziţia dintre bine şi rău, căutând să elaboreze norme şi principii de comportare morală, întemeiate pe bunul simţ, care să-i conducă spre o viaţă profundă şi demnă, pe calea adevărului şi fericirii.

Raportarea binelui la socialul şi naturalul lumii înconjurătoare are caracter strict individual şi se exprimă prin conduita internă (trăirea subiectivă), şi prin conduita externă (comportamentul obiectiv).

Conduita umană a individului în raport cu mediul său de relaţie cuprinde gama tuturor manifestărilor comportamentelor adaptative.

Niciun om nu are o conduită în afara unui scop, mediu, interes, la baza demersului oricărei conduite cu finalitate juridică stând gândurile, sentimentele, atitudinile şi faptele individuale.

Motivaţia conduitei umane presupune concordanţa dintre factorul extern stimulativ şi cel intern subiectiv energizator, găsindu-şi exprimarea în pregătirea pentru acţiune şi creşterea receptivităţii în raport cu stimularea externă.

Exigenţele psihologice care se impun exercitării profesionale a actului administrativ, se deosebesc astfel:

a) sub raport intelectual – rezistenţa de a activa în regim

de solicitare psihofiziologică crescută şi risc profesional:

– ştiinţa şi arta relaţiilor cu comunitatea, arta persuasiunii şi convingerii, arta vorbirii retorice, arta politeţii de expresie mimico-gesticulară;

– capacitatea de a soluţiona sub aspect eficient, prompt şi legal, problematici socio-umane care se derulează presant şi în condiţii mari de risc.

b) sub aspectul moral-volitiv – conduita funcţionarului public se va oglindi în integritatea caracterială (onestitate, modestie, virtute etc.).

Conduita funcţionarului public trebuie să-şi găsească exprimarea în sentimentul de datorie împlinită, prin concordanţa deplină între satisfacerea, în cadrul legal, a tuturor solicitărilor cetăţeanului şi sentimentele sale de a le li dus la îndeplinire conform obligaţiilor care îi revin.

Motivaţia funcţionarului public este energizată de sentimentul profund de a fi folositor semenilor săi, de a apăra adevărul şi de a înfăptui justiţia statului de drept. Supusă unui continuu proces de dezvoltare, diversificare, specializare şi perfecţionare, conduita funcţionarului public este mereu perfectibilă, fapt care trebuie interiorizat de către acesta, ca una dintre exigenţele sale motivaţionale.

ANEXĂ

SUBIECTE EXEMPLIFICATIVE PENTRU EXAMEN

I.

1 – Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului

2 – Problematica psihologică a mărturiei în etapa recepţiei evenimentului judiciar

3 – Probleme psihologice ridicate de „interogatoriul încrucişat”

II.

1 – Profil de personalitate şi mod de operare la „infractorul de tip dezorganizat”

2 – Consideraţii psihologice asupra vinovăţiei sub forma intenţiei

3 – Psihologia martorului minor

III.

1 – Repere orientative asupra comportamentelor simulate (martor mincinos, învinuit, inculpat) din perspectiva comportamentului aparent (mimică – gestică)

2 – Consideraţii psihologice asupra vinovăţiei sub forma intenţiei

3 – Probleme psihologice ridicate de interogatoriul vizând „timpul critic” (spargerea alibiului)

IV.

1 – Etapele formării mărturiei (comentarii asupra schemei T. Bogdan – I.T. Butoi)

2 – „Nucleul personalităţii criminale” în concepţia lui Jean Pinatel

3 – Problematica psihologică a planurilor situaţionale

V.

1 – Tipuri şi trăsături de personalitate în concepţia lui Jung şi Eysenck (extraversie – introversie; tipuri temperamentale: coleric, sanguin, flegmatic, melancolic – descriere,

caracterizare, efecte conjuncturale în declanşarea actului infracţional)

2 – Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi părţile în proces

3 – Comentarii asupra caracteristicilor interogatoriului judiciar

VI.

1 – Efectele psihologice resimţite în detenţia penitenciară ca urmare a privării de libertate (frustrare, şocul detenţiei)

2 – Profil psihologic şi mod de operare ale „criminalului de tip organizat”

3 – Consideraţii psihologice asupra „vinovăţiei sub forma culpei”

VII.

1 – Comentarii asupra „paradoxului penitenciar” – Eysenck – Mawrer (Legea secvenţei temporale)

2 – Psihologia interogatoriului „unui participant despre activitatea celorlalţi” (cercetarea infracţiunilor comise în grup)

3 – Exigenţele atribuite „psihologului criminalist în explorarea scenei crimei” – comentaţi conceptele de „amprentă psiho-comportamentală”, „profiler crime”, „serial killer”

VIII.

1 – Problematica psihologică a mărturiei în faza redării-reactualizării (ex: prezentarea spre recunoaştere de persoane)

2 – Mecanisme psihologice şi feciorii implicaţi în eroarea judiciară (analiză de caz – ex: „Afacerea Aslan”)

3 – Problematica psihologică a privării de libertate din perspectiva teritorialităţii, comportamentului agresiv, fenomenului de panică şi revoltă penitenciară)

Exemplele pot continua.

NOTĂ:

a) – studenţii vor elabora subiectele după materia din curs,

tratatele şi bibliografia de specialitate recomandată b) – exemplificările se vor face din analizele de caz dezbătute în cadrul seminariilor e) – opiniile personale, argumentările şi alte analize de caz sunt binevenite şi apreciate contextului în măsura aportului constructiv la problematica strictă a subiectelor în materie

BIBLIOGRAFIE OBLIGATORIE

N. Mitrofan, T. Butoi, V. Zdrenghea, *Psihologie Judiciară*, Editura Şansa, Bucureşti, 1992.

Ioana Teodora Butoi, Tudorel Butoi, *Psihologia interogatoriului judiciar*, Editura Enmar, Bucureşti, 2002.

Tudorel Butoi, Iftenie Valentin, Boroi Alexandru, Alexandru Butoi, *Sinuciderea – un paradox*, Editura Medicală, Bucureşti, 2001.

Tudorel Butoi, *Psihanaliza crimei – femeia asasin*, Editura Ştiinţă şi Tehnică, Bucureşti 1998, reeditată 2001.

Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Ştiinţă şi Tehnică, Bucureşti, 1978.

Aurel Ciopraga, Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, Editura Junimea, Iaşi, 1984.

Aurel Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, Editura Gamma, Iaşi, 1999.

Iancu Tănăsescu, *Curs de drept penal general*, Editura INS, Craiova, 1999.

Petre Bieltz, *Logică Juridică*, Editura ProTransilvania, Bucureşti, 1998. Ioana-Teodora Butoi, Alexandru Butoi, Tudorel Butoi, *Psihologia comportamentului criminal*, Editura Enmar, 1999.

NOTĂ:

În urma studiului bibliografiei, la seminarii studenţii (individual sau în colectiv de 2 – 3 studenţi) vor aprofunda anumite tematici pe care le vor pune în dezbaterea grupelor (sub formă de *referate*, *analize de caz* sau *problematici de lămurit*).

EX: 1 – Componenta persuasivă (emoţional-afectiv-empatică) în pledoaria avocatului

2 – Interogatoriul psihanalitic – procedeu modern de selecţionare a suspecţilor

3 – Tehnica de detecţie a comportamentelor simulate („lie detector” – sub raport juridic şi psihologic)

4 – Psihologia martorului mincinos (valoarea orientativă a indicilor mimico-gesticulari)

5 – Perspectiva „psihologiei exploratorii” asupra câmpului faptei

6 – Psihologia martorului minor etc.